This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

AARDRIJKSKUNDE

VOOR

ZEEVAART EN KOOPHANDEL.

Naar het Engelsch

VAN

JAMES HINGSTON TUCKEYS.

MARITIME GEOGRAPHY AND STATISTICS.

TWEEDE DEEL.

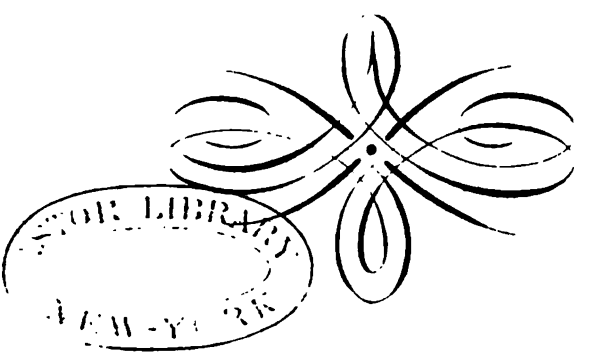

Te ROTTERDAM, bij
J. IMMERZEEL, JUNIOR.
MDCCCXIX.

VERVOLG

VAN DE

NAAMLIJST

DER

INTEEKENAREN

OP DIT WERK.

De Gebroeders Abrahams, Boekhandelaren te Middelburg, 2 Exemplaren.

De Wed. C. L. van Altena, Boekhandelares te Leeuwarden.

P. J. Ameshof, voor het Leesmuſeum te Amſterdam.

J. F. Baele, Mr. Zeilmaker te Antwerpen.

J. W. Bagman, Koopman te Amſterdam.

Klaas Bakker, Hermensz., te Broek in Waterland.

P. J. Baudet, Kostſchoolhouder te Leeuwarden.

N. van Beeftingh, te Amſterdam.

H. M. Beekman, te Utrecht.

Beelaerts en Kooij, Kooplieden te Rotterdam.

S. van Benthem, Boekhandelaar te Middelburg, 2 Exemplaren.

Mr. A. W. de Beveren, Griffier ter Algemeene Rekenkamer.

Beijerinck en Willemsz, Boekhandelaren te Amsterdam.

C. Bredero, Dionsz., Koopman te Amsterdam.

Ten Brink en de Vries, Boekhandelaren te Amsterdam, 2 Exemplaren.

H^K. van den Broecke, Lid van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Middelburg.

Mr. A. de Bruine, Advocaat te Amsterdam.

N. W. Buddingh, Hoogheemraad van den Leckendijk benedendams, te Utrecht.

G. Bijrde, te Utrecht.

H. Claasfen, Koopman te Amsterdam.

De Gebroeders van Cleef, Boekhandelaren te 's Gravenhage, 5 Exemplaren.

De Gebroeders van Cleef, Boekhandelaren te Amsterdam, 7 Exemplaren.

P. de Clercq, Stephz., te Amsterdam.

Wed. Cijfveer, Boekhandelares te Leyden, 3 Exemplaren.

Mr. E. A. Daendels, te Zwolle, Directeur van de Directe Belastingen in Overijsfel.

E. W.

E. W. van Dam van Isfelt, te Utrecht, Heraut van Wapenen der Nederlanden.

G. F. Baron van Derfelden van Hinderſtein, Lid van de Ridderſchap van Utrecht.

P. F. Dieriks, te Middelburg.

N. J. Dirks, Koopman te Leeuwarden.

C. D. van den Dries, Boekhandelaar te Rotterdam, 2 Exemplaren.

De Graaf A. F. J. A. van der Duin van Benthorn en Maasdam, Gouverneur der Provincie Zuid-Holland.

D. van Leijden Gael, te Vlaardingen.

De Wed. H. Gartman, Boekhandelares te Amſterdam.

Mr. A. van Gennep, Lid van den Raad van State.

D. de Graaff, Inſtituteur te Gorinchem.

F. Grim, Koopman te Dordrecht.

Groenendijk en van Selm, Boekhandelaren te Rotterdam.

W. R. van Heeckeren, Burgemeester te Utrecht.

M. H. H. van Hees van den Tempel, Hoogheemraad van Schieland, te Rotterdam.

G. W. van Hemsdaal, Boekhandelaar te Schiedam, 2 Exemplaren.

Jacob Hesſelink, Wz., Koopman te Groningen.

Ph. W. van Heusde, Professor te Utrecht.

Zijne Excellentie J. C. van der Hoop, Minister der Marine.

Jonkheer Mr. F. C. de Jonge, Lid van den Staten-Generaal, te Middelburg.

P. Kloos, Aannemer, te Ameide.

J. Kob, te Utrecht.

Alexander de Koning, Predikant te Sliedrecht.

A. A. Koning, Boekhandelaar te Amsterdam, 2 Exemplaren.

D. M. Koopmans, Koopman te Leeuwarden.

J. de Kruiff, Boekhandelaar te Utrecht, 2 Exempl.

J. de Kuijper, Koopman te Rotterdam.

Het Leesgezelschap, onder de Spreuk: *Lees en Geniet*, te Utrecht.

Het Leesgezelschap, onder de Zinspreuk: *Leeslust is de voedster aller wetenschappen*, te Leyden.

A. C. J. Lobry, Boekhandelares te Leeuwarden, 3 exemplaren.

Wenceslaus Lotsy, Koopman te Dordrecht.

A. May van Vollenhoven, Boekhandelaar te Rotterdam, 3 exemplaren.

M. Merens, Ingenieur van den Waterstaat en der Publieke werken.

J. V.

J. V. Meijer, Aartspriester over Zalland en R. C. Pastoor te Zwolle.

G. Moll, Profesſor te Utrecht.

C. J. van der Muelen van Maarsſenbroek, voor 't Leesgezelſchap, onder de zinſpreuk: *Discendo Discimus*, te Utrecht.

J. Th. E. Nagel, te Utrecht.

H. G. Nanning, Kapitein ter Koopvaardij, te Rotterdam, best papier.

De Nederlandſche Bank, gevestigd te Amſterdam.

P. Nijhoff, Boekhandelaar te Arnhem, 2 exempl.

J. Oomkens, Boekhandelaar te Groningen, 6 exemplaren.

G. van Oordt, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, te Utrecht.

De Erven B. Ouwerkerk, Boekhandelares te Amſterdam.

G. Papegaaij, Kostſchoolhouder te Weesp.

J. ter Pelkwijk, te Zwolle, A. L. M. j. u. en Philoſ. Dr., en Lid van de Gedeputeerde Staten van Overijsſel.

J. Pierſon Tholen, Profesſor te Franeker.

J. van de Poll, Jz., Lid van de Gedeputeerde Staten van Overijsſel.

R. van der Pijl, Inſtituteur te Dordrecht.

Mr. J. A. Queijſen, Lid van de Regtbank van Eerſten aanleg te Zwolle.

De Raad van Koophandel en Koloniën van het Koningrijk der Nederlanden.

J. de Raad, Jr., Commis bij de Directie der In- en Uitgaande Regten en Accijnſen.

J. de Raath, voor het Leesgezelſchap, onder de ſpreuk: *Onderzoekt alle dingen*, te Rotterdam.

J. F. Baron van Reede, te Maarſen.

De Regtbank van Eerſten Aanleg, reſiderende te Amſterdam.

Louis Roechling, als Secretaris, voor de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Leuven, best papier.

Mr. C. P. E. Robidé van der Aa, Procureur bij de Regtbank van Eerſten aanleg te Leeuwarden.

Rohland Holet, Makelaar te Amſterdam.

A. Rooſeboom, Ridder der Militaire Willems-Orde.

C. Rueb, Makelaar te Rotterdam.

De Wed. D. du Saar, Boekhandelares te Leyden.

Schalekamp en van de Grampel, Boekhandelaren te Amſterdam, 2 exemplaren.

H. C. Schusler, Kostſchoolhouder, te Utrecht.

G. de Seriere, Predikant bij de Waalſche Gemeente, en Leeraar in de Geſchiedenis en Aardrijkskunde aan het Gymnaſium, te Zutphen.

Pie-

Pieter Smeer, te Rotterdam.

D. van Stégeren, Boekhandelaar te Zwolle, 7 exemp.

J. G. van Terveen, Boekhandelaar te Utrecht, 17 exemplaren.

H. C. A. Thieme, Boekhandelaar te Zutphen.

Mr. G. J. Thom. à Thuesſink, Treſaurier der Stad Zwolle.

W. Trippenſé, Luitenant ter Zee, thans varende ter Koopvaardij.

Turpia & Comp., Kooplieden te Amſterdam.

G. A. Visſcher, Oud-Hoofdofficier van Utrecht en van Amſterdam, op Ameliswaard bij Utrecht.

P. F. van Vliſſingen, te Amſterdam.

J. de Vos & Comp., Boekhandelaren te Dordrecht, 6 exemplaren.

De Wed. G. Warnars en Zoon, Boekhandelaren te Amſterdam, 3 exemplaren.

W. H. Warnſinck, Bz., te Amſterdam.

A. J. van Weelden, Boekhandelaar te 's Gravenhage, 3 exemplaren.

M. Westerman, Boekhandelaar te Amſterdam.

J. te Winkel, te Amſterdam.

J. F. Willems, Archivist der ſtad Antwerpen.

H. J. Willemſe, Koopman te Rotterdam.

Wijbe Wouters, Boekhandelaar te Groningen.

Jonkhr. J. D. F. van der Wijck, Regter ter Inſtructie bij de Regtbank te Zwolle.

In de vorige Naamlijst der Inteekenaren ſtaat: *W. A. Fucks*, Koopman te Rotterdam, moet zijn: *W. A. Fuchs*, enz.

INHOUD

VAN DIT

TWEEDE DEEL.

NEDERLAND.

	Bladz.
De namen van Nederland *en* Belgie . .	1
Nederlands voornaamſte wateren . . .	2
——— *eilanden*	8
Groninger en Vrieſche kusten en plaatſen. .	13
Overijſſelſche, Gelderſche en Utrechtſche, kusten en plaatſen	21
Naarden, Muiden en de Vecht. . . .	26
Amſterdam en Halfweg Haarlem. . . .	28
Vaart over Haarlem naar Gouda, enz. . .	34
De Noorder oever van het IJ. . . .	37
De Noordhollandſche Zeekust tot aan de Helder.	40
Hollands Westkust.	44
De Noorder oever der Nieuwe Maas. . .	47
De Lek, Merwede, Waal en Maas. . .	53
Dordrecht, Brielle, enz.	56
Helvoetſluis, en verdere plaatſen aan het Haringvliet en Hollandsch diep	59
Zeeland bewester Schelde en Goes . . .	62
Bergen op Zoom en Antwerpen. . . .	64

Me-

Mechelen, Leuven, Brusſel, Gend. . . 68
De Weſterſchelde en Walcheren. . . . 72
Sluis, Brugge, Oſtende, enz. . . . 77
Nederlands Koophandel en Scheepvaart, in derzelver opkomst en lotsverwisſelingen tot 1777. . 82
De volgende en tegenwoordige ſtaat van Koophandel en Scheepvaart in Nederland. . . . 93
De Nederlandſche volkplantingen . . . 111
——————— *viſcherijen.* . . . 121
——————— *Zeemagt.* . . . 128

FRANKRIJK.

Vroegere en latere grenzen. 137
Zeekuſten aan den Oceaan. 138
Rivieren en Kanalen. 145
Eilanden. 151
Steden en plaatſen tot aan Ouesſant. . . 157
Brest en verdere zeoſteden tot aan Spanje. . 170
Handel en ſcheepvaart. 180
Handelsbetrekkingen en Kolonien. . . . 187
Handelstraktaten, enz. 196
Viſcherijen. 201
Zeemagt en wetten voor dezelve. . . . 207

SPANJE.

Spanje's Noord- en Weſtkust, en des lands Zuidkust tot aan Gibraltar. . . . 234
——— *rivieren, die in den Atlantiſchen oceaan vallen.* 237

Spaan-

Spaanſche zeepluatſen ten Noorden van Portugal. 242
——— ——— ——— *tuſſchen de Guadiana en Gibraltar.* 255
——— *Zeehandel.* 260
——— *volkplantingen, en bijzondere handel daarop* 265
——— *viſſcherij en Zeemagt.* 276

PORTUGAL.

Des lands zeekust. 282
——— *rivieren.* 285
Zeehavens van driederlei klaſſe. 287
Kolonien en handelstraktaten. 301
Viſſcherij en Zeemagt. 308

DE MIDDELLANDSCHE ZEE.

Hare grootte en vorming. 314
—— *voornaamſte Golven.* 315
—— *Stroomen en Getijden.* 316
Charybdis, Scylla, Fata Morgana. 318
Heerſchende winden. 321
Luchtsgeſtel op en aan deze zee. 323
Koralen, wormen, ſchelpdieren. 324
Viſſchen en viſſcherijen. 327
Verdere zeedieren. 332

Gibraltar en Maltha. 333

SPANJE.

Kust en rivieren aan deze zee. 343

Ste-

Steden en plaatſen aan dezelve. . . . 350
Het eiland Majorca. 362
——— *Minorca.* 371
——— *Yviça, enz.* 378

FRANKRIJK.

Dezelfs Zuidkust en hare rivieren. . . 382
Steden en plaatſen aan die kust. . . 386
Het eiland Corſica. 397

ITALIE, ENZ.

Het eiland Sardinie. 405
De Sardiniſche kust van Italie. . . 410
De kust van Lucca en Toskane, met het eiland Elba en meer andere. 416
De Romeinſche kust, aan de Zee van Toskane en de Golf van Venetie. . . . 422
Het Koningrijk Napels. . . . 427
Sicilie en aanhoorige eilanden. . . 446
De Venetiaanſche kust. . . . 458
Het Koningrijk Illyrie. . . . 462
De Ioniſche eilanden. 471
De Turkſche kust van Albanie. . . 481
——— *Janina.* . . 485
——— *Livadie.* . . 489
——— *Moreâ.* . . 489
——— *Livadie, en de verdere tot aan de Dardanellen.* 500
——— *Natolie en Caramanie.* 505
——— *Syrie.* . . . 514

De Marokkaanſche kust buiten de Straat van Gibraltar. 524
De Noordkust van Marokko. . . . 532
De zeekust van Algiers. 536
——— *Tunis.* 539
——— *Tripoli.* 543
——— *Egypte.* 544
Het eiland Cyprus. 554
——— *Rhodes, enz.* 558
——— *Candia.* 561
Eilanden van den Archipel aan deszelfs Oostzijde. 569
Noorder eilanden van den Archipel. . . 577
De Cycladiſche eilanden. 580

DE ZWARTE ZEE.

Eigenlijke omvang van dit water. . . 592
De zee van Azof. 593
Rivieren, ſtroomen, luchtsgeſtel, viſchen, enz. der Zwarte zee. 595
Het Kanaal van Conſtantinopel. . . 597
De Zee van Marmora. 598
Wederzijdſche oevers van het Kanaal der Dardanellen. 599
——— *der Zee van Marmora.* 602
Conſtantinopel, enz. 606
Turkſche oevers der Zwarte zee in Azie. . 609
——— *Europa.* . 613
Ruſſiſche kust der Zwarte zee, tuſschen de Turkſche en de Krim. 616
Het Krimſche ſchiereiland. . . . 620
De verdere Ruſſiſche oevers der Zwarte zee. . 625

KOOPHANDEL DER MIDDELLANDSCHE EN ZWARTE ZEEËN.

Handel van vroegere eeuwen. . . 627
Tegenwoordige handel van de Spaansche oevers der Middellandsche zee. 628
Handel van Majorca, Minorca en Yviça. . 630
——— *Sardinie en Genua.* . . 632
——— *Toskane.* 636
——— *Napels en Sicilie.* . . 637
——— *het Koningrijk Illyrie.* . . 639
——— *de Turksche oevers der Middellandsche zee.* 640
——— *Tunis en Algiers.* . . 644
De Barbarijsche en Turksche Zeemagt. . 646
Gezamenlijke handel der Zwarte zee. . 653

BREEDERE AANTEEKENINGEN. . 659
TAFEL I. *Gelden, gewigten en maten van landen, welke in dit deel beschreven zijn.* . . 681
——— II. *Geographische liggingen.* . 689

NE-

NEDERLAND.

Deze wereldberoemde naam reikte voormaals langs de Noordzee veel verder, dan thans, en van den Dollart af tot voorbij Grevelingen; zelfs nog toen deze havenplaats, en Mardijk en Duinkerken, reeds lang in Franſche handen waren. Toen beſtempelde men die plaatſen, en het daaromſtreeks aan zee en ver landwaarts in liggende gewest, met den naam van de *Franſche Nederlanden*. Thans is deze benaming evenzeer in onbruik geraakt, als men het *land*, dat twee uur ten Noorden van Duinkerken een aanvang neemt, ook niet langer in de *Spaanſche*, of *Oostenrijkſche*, en *Vereenigde Nederlanden* verdeelt (*), maar gezamenlijk *de Nederlanden*, of kortelijk *Nederland*, noemt. Een

naam

(*) Deze verdeeling zal men gewisſelijk in geen later werk gebezigd vinden, dan dat van den Heer TUCKEY, die het weinige, dat hij nopens Nederland vermeldde, juist op het tijdſtip ſchreef, toen de Oostenrijkſche Generaal Baron VAN VINCENT in de Zuidelijke Nederlanden bevel voerde.

naam, welken de laagte van verre weg den meesten grond des lands aan deszelfs geheel heeft verſchaft; zoo als men dien van *Belgie*, welken deszelfs Zuidelijk gedeelte oudtijds voerde, in de jongstverloopene eeuwen, ook over deszelfs Noordelijk gedeelte plagt uit te ſtrekken; offchoon hij hetzelve oudtijds nimmer had omvat, maar daarentegen Zuidwaarts aan veel verder, dan de naam van *Nederland* ooit of ooit, had gereikt (A).

Nederlands voornaamſte wateren, en wezenlijkſte eilanden.

Nederland thans in zoo ver wilkende beſchouwen, als het beſtek van dit werk vereischt, herinneren wij, hoe veel inbreuk de Dollart voor vijf eeuwen op dat land maakte. Van den toen verlorenen grond werd er metterijd veel herwonnen. Ten gevolge hiervan werd er ten Noorden van de Oude ſchans, dat voormaals de eenige grensvesting tuſſchen het Boertangſche moeras en den Dollart was, voorts nog de Nieuwe ſchans aangelegd; ten Noorden van welke er, zoo men het ſtelſel van de dagelijks grooter wordende tuſſchenruimte met ſchanſen af te ſluiten nog ſteeds volgde, thans reeds eene derde noodig wezen zou.

Hieromſtreeks valt de Westwolder-Aa in den Dollart, welke verder ten Noorden de Fivel, thans het *Damſter diep* genoemd, ontvangt. Zoo ontvangt

vangt een andere kleine inham, tusschen Groningen en Vriesland, de Hunze, thans het *Loopersdiep* geheeten, en het Dokkumer diep, met en benevens het rivertje de Lauwers, dat voormaals van meer aanbelang, dan thans, schijnt te zijn geweest. Voor klein vaartuig loopen er van Harlingen, Makkum, Workum, Stavoren en Takozijl, vaarten Vriesland *in*. Daarentegen opent het beken van den *Oostelijkſten Rijntak* van PTOLEMAEUS, die oulings bij de Lemmer Vriesland in liep, voor schepen van meerdere grootte een weg naar Sloten, van waar zij voorts naar IJlst en Sneek, en zijdelings af ook naar elders, kunnen doordringen.

Ten Oosten van de Lemmer vielen de Kuinre, de Linde, en eenige andere wateren, uit het hoogere gedeelte van Vriesland, en uit Drenthe en Overijssel, oudtijds in den gezegden Rijntak; en zij doen zulks thans bij Kuinre, Blokzijl en Zwartsluis, in de *Zuiderzee*. Ten Zuiden van de laatstgenoemde plaats vindt men den vermelden Rijntak weder, door welken Kampen, Deventer, Zutphen en Doesburg, bespoeld worden, en in welken de Berkel, de Oude IJssel, en meer andere wateren, zich ontlasten. Hij loopt langs verschillende monden door en om het Kamper eiland heenen; maar van die monden is alleen de Oostelijkſte, die den naam van *Gansendiep* voert, bevaarbaar. De Gelderſche kust werpt in de Zuiderzee geen water van eenig aanbelang; maar zij ontvangt uit het Utrechtſche de Eem, van welke Amesfoort dezen naam ontvangen

heeft, en langs welke die ſtad handel drijft. Naar dezelfde zee rigt zich van Utrecht de Vecht, een gering overblijffel van den middelſten Rijntak van PTOLEMAEUS, van welken de Texelſtroom en het Marsdiep bij Texel wederom andere overblijffelen zijn.

Nevens het ten Oosten der Vecht gelegene Naarden, neemt het dusgenoemde *Pampus* eenen aanvang, dat, zich vernaauwende, den naam van IJ aanneemt, en den Amſtel, het Sparen en de Zaan ontvangt. De Amſtel kronkelt over Ouderkerk naar Thamen, en wendt zich voorts naar den kant van Woerden. Langs de Zaan dringt men diep in Noordholland door; en langs het Sparen geraakt men in het Haarlemmer meer, en over hetzelve, door de Oude wetering, in den Weſtelijkſten Rijntak van PTOLEMAEUS. Uit dezen begeeft men zich door de Gouwe naar den IJſſel, als men van Amſterdam met ſchepen, die ſlechts eenigzins diep gaan, binnen door naar Rotterdam, Dordrecht en elders wil. Van hetzelfde Amſterdam, eveneens binnen door, den Rijn op willende, bedient men zich van de Vecht, en de Vaart tuſſchen Utrecht en Vreeswijk. Langs dezen weg bereikt men een water, welks naam van *Lek* zich thans van Wijk bij Duurſtede tot aan Krimpen uitſtrekt, offchoon de wederzijdſche uiteinden van dat water hem oorſpronkelijk niet voerden (B).

Genoegzaam evenwijdig aan de Lek loopt de Waal, die ten tijde van PTOLEMAEUS, even als

toen

toen POMPONIUS MELA ſchreef, ja in het ganſche tuſſchenvak tuſſchen DRUSUS en CIVILIS, aan zijn bovenende geſtopt ſchijnt te zijn geweest, maar thans den voornaamſten Rijntak uitmaakt, en deels bij Gorkum, deels bij Steenenhoek, de Linge ontvangt. Hij verſchaft aan Dordrecht en Rotterdam te meer voordeels, daar hij zich met de Maas vereenigt, *en deze* thans nevens hem langs die beide ſteden henen loopt (*); beneden welke het water van Maas en Waal zich deels tuſſchen Maaslandſluis en Brielle langs twee verſchillende zeegaten, deels langs de beide vaarwaters aan den mond van het Haringvliet, in zee werpt. Van deze vier zeegaten is het Zuidelijkſte, of Goereeſche, het diepſte; en door hetzelve en het Haringvliet henen ſtevenen de groote ſchepen, die naar Dordrecht en Rotterdam willen; gelijk als die weg voor Neerlands zeekaſteelen de eenige bruikbare is. Uit het Haringvliet *begeven* zij zich in het Hollandsch diep, waaruit men ter zijde af in de Dordſche Kil geraakt; terwijl men er regt voor zich uit den dusgenoemden Biesbosch heeft, in welken er zich, omſtreeks Geertruidenberg, een overblijſſel der Oude Maas ontlast.

De Maas ontvangt bij Crevecoeur de Dommel, bij

(*) Oudtijds nam zij boven den Bommelerwaard den Waal op, en floeg met denzelven een gansch anderen weg in. Zie het *Tableau Topographique et Statistique de Rotterdam*, pag. 229, 230.

bij Roermonde de Roer, bij Luik de Ourthe, bij Namen de Sambre, en is niet slechts tot aan de Zuider grenzen der Nederlanden, maar nog veel verder, bevaarbaar. Alleruitnemendst bevorderd zij den binnenlandschen handel; en er laten zich langs haar ook uit het Gulikſche, en een deel van Frankrijk, goederen aanvoeren. Nog oneindig veel belangrijker voor den buitenlandſchen koophandel van Nederland is intusſchen de Rijn, die, reeds boven Basel genoegzaam bevaarbaar, vervolgens den Neckar, Mein, Moesel, Lippe, en zoo vele rivieren van minderen rang, ontvangt, en voorts, benevens den Waal, zijne drie vermelde eigenlijke takken door het Noordelijke Nederland henen spreidt.

De middelſte Rijntak plagt zich, omstreeks Muiden, en het tegenwoordige visscherseilandje Marken, in een binnenwater uit te breiden, dat den naam van *Aalmeer* voerde, en thans een deel van het Pampus en de Zuiderzee uitmaakt. Op het gezegde eilandje wijst eene vuurbaak den mond van het Pampus aan. De Zuiderzee bevat voorts de eilandjes Urk en Schokland, waarop er eveneens lichten branden. Op de beide laatſte wordt er eenig vee gewcid. Buiten het naauw tusſchen Enkhuizen en Staveren vindt men het ook genoegzaam diepe Wieringervlak, en voorts het eiland Wieringen met 1200 inwoners, meerendeels ligterlieden en ander zeevarend volk. Tusſchen hetzelve, den bedijkten Wieringerwaard aan de kust van Noordholland, en het ten Westen insgelijks bedijkte Koegras, is ge-

noeg-

noegzaam alles zoo ondiep, dat het ook voor bedijking vatbaar ſchijnt.

Voorts ligt ten Noorden van Wieringen het *Vogelzand*, eene groote bank, langs welker buitenkant de Texelſtroom naar het Marsdiep loopt. Die ſtroom wordt door eene andere bank, het Breezand, van den Vlieſtroom geſcheiden, ten Noorden van welken de *Wadden* een aanvang nemen. Dus noemt men de ondiepten, door welke de Vrieſche en Groninger kust van de nevens haar liggende eilandenreeks geſcheiden wordt. Ondiepten, welke een eng vaarwater in derzelver midden hebben, en, uitgezonderd dat water, en de takken, welke het zelve land- en zeewaarts aan van zich ſpreidt, bij laag water genoegzaam droog loopen.

Dit alles was, benevens het Breezand, en de ondiepten ten Noorden, Westen en Zuiden, van Wieringen, oudtijds land, dat door de Eems, Fivel, *Hunze* en Lauwers, het Boerdiep, den Oostelijkſten en middelſten Rijntak, en de zijtakken dier wateren, vaneen geſcheiden werd. Het had aan de buitenzijde eene duinenreeks, van welke men op de Oostvrieſche, Groninger en verdere eilanden overblijfſelen vindt, en welke zich, langs de Hollandſche en Vlaamſche kust, tot voorbij Duinkerken verlengt. In dezelve onthouden er zich genoegzaam overal konijnen; en zij is hier en daar met heide bezet, en voorts op menige plaats met helm beplant, om haar verſtuiven voor te komen. Want dit zou het land aan hare binnenzijde bederven,

en, zoo het hier of daar te zeer toenam, bijzonderlijk Holland op menige plaats van zulke eene waterkeering berooven, als van welke dit land ten Noorden van Petten (*) ontbloot is. Er zou daardoor voorts inbreuk op de verkenningsmiddelen worden gemaakt, welke de onderscheidene gedaante en hoogte der duinen van de vaste kust en eilanden den Zeeman, die ze nadert, verschaffen.

Men verkent uit zee het Oostelijkste der Nederlandsche eilanden, *Rottum* geheeten, aan deszelfs reeds vermeld hoog Westeinde, en de twee lichten op deszelfs laag Oosteinde. Hetzelve heeft ten Westen van zich Bosch, dat bij hoog water bijkans geheel onder loopt, en Schiermonnikoog, dat ten Oosten aangroeit, op zijne Noordzijde duinen heeft, en aan de Westzijde afneemt. Hier brandt er een licht, daar er een doortogt voor klein vaartuig naar de Wadden open is. Het eiland bevat een dorp, met ongeveer 1000 zielen, waaronder er vele schippers van kleine koopvaarders plagten te worden gevonden. Ameland, op welks strand men nu en dan barnsteen vindt, heeft tusschen de 2 en 3,000 inwoners, waaronder vele visschers en zeelieden. Het bevat drie dorpen, en is drie uur lang en een uur breed. Het plagt de bijzondere eigendom van een Vriesch geslacht, en vervolgens die van

(*) Waar de Westelijkste Rijntak van PTOLEMAEUS oudtijds in zee liep, en men hierom de duinenreeks tot digt aan Kallandsoog afgebroken vindt.

van het Huis van Nassau te zijn; gelijk als Schiermonnikoog insgelijks eene bijzondere heerlijkheid plagt te wezen.

Ter Schelling had voor eenwen ook zijne eigene Heeren, maar werd vervolgens een domein van Holland; en men blijft het eiland nog steeds tot die Provincie betrekken, hoe weinig regtstreeksche gemeenschap zij ook met Ter Schelling oefent, tusschen hetwelke en Friesland er daarentegen gestadig kagen heen en weder varen. Het is merkelijk grooter, dan Ameland, heeft aan de buitenzijde insgelijks duinen, en aan zijn Westeinde eenen grooten Brandaris. Tusschen Ter Schelling en het kleinere Vlieland, dat aan zijn Westeinde heuvelig is, aan zijn Oosteinde witte duinen, en aan het N. O. einde eene vuurbaak heeft, is de mond van den Vliestroom, en nog een afzonderlijk zeegat, slechts voor bommen en ander klein vaartuig geschikt, en het *Oosterbomgat* geheeten. Men bestaat op beide eilanden, even als op Ameland, zoo van landbouw als van scheepvaart. Ter Schelling bevat vier dorpen, maar Vlieland slechts een, op zijn Oosteinde, en weinig boven de 500 zielen.

Tusschen Vlieland en Texel is er een zeegat, dat den naam van *Pan* voert. Hetzelve is slechts 14 voet diep, en loopt langs de Oostzijde van het Eijerland; een verblijf van zeevogels, dat door een dijk met Texel vereenigd is. Dit laatste eiland heeft zijne duinen, en bevat verscheidene dorpen. Men weidt er vele schapen, drijft eenigen land-

bouw, en handelt in levensmiddelen met de ſchepen, die er dikwijls in grooten getale op de reede liggen. Het eiland levert aan dezelve voorts water, ligterlieden en loodſen. Men telt er tuſſchen de 4, en 5,000 zielen, waaronder vele ſchippers, en ſtuurlieden van koopvaarders. In het Marsdiep tuſſchen dit eiland en de Helder gemaakt men uit zee, langs verſchillende diepen, of gaten, van welke er een de bekende zandplaten, die den naam van *Noorder* en *Zuider haaks* voeren, vaneen ſcheidt. Een ander, het Landdiep, loopt langs Kijkduin heen, plagt de groote verzamelplaats voor 's Lands vloot te zijn, en is de naaste weg voor al, wat binnenom naar de zeegaten ten Zuiden van de Hollandſche duinenreeks ſtevent.

Die duinenreeks loopt bij den dusgenoemden *Hoek van Holland* ten einde. De buitenzijden van Voorne, Goedereede, Schouwen en Walcheren, hebben op zich ook eenige zandheuvels, maar van mindere hoogte, en min diep landwaarts in ſtrekkende. Die landen zijn voorts wel aan alle kanten van water omringd, maar hetzelve ſcheidt ze zoo weinig van elkanderen en van het naburige vaste land, dat wij ze eerst bij de beſchouwing van dit laatſte in bijzondere overweging meenen te moeten nemen. Nevens Voorne ligt de Westplaat, en ter zijde van deze wederom de Hinder, die door het Quaksdiep van de Westplaat, en door het Goereeſche gat van Goedereede, geſcheiden wordt. Dit laatſte land is thans met Over-Flakkee vereenigd, dat aan den

Oost-

Oostkant ingeslikt met eene belangrijke aanwinst is vergroot. Evenwel blijft er, tusschen beneden en Noord-beveland, een ruime en diepe weg open, aan het Hollandsch diep naar de Zeeuwsche stroomen. Men zeilt door het Volkerak regts af naar den Krammer, de Bieningen en het Gat van Brouwershaven, en links af naar de Zype, de Keeten en de Oosterschelde, dat oudtijds de eenige aanmerkenswaardige uitwatering der vereenigde Scheldemonden was; ofschoon zij thans tusschen Zuidbeveland en Borsand grootelijks aangeslibt is, en de Westerschelde, of Hont (*), in hare plaats voor den eigenlijken mond der Schelde gehouden worden moet, en genoegzaam door al, wat uit zee die rivier op wil, bevaren wordt.

De Schelde ontspringt, even als de Maas, in Frankrijk, en ontvangt ook, zoo als zij, verscheidene rivieren; op Nederlandschen bodem de Leye, Dender en Rupel, dat een zamenloop van verscheidene kleine rivieren is, onder welke de Dyle tot boven Mechelen door Eb en Vloed wordt aangedaan. Voorts heeft de Schelde, door middel van vele gegraavene vaarten, gemeenschap met Leuven, Brussel, Brugge, en, over deze stad met Sluis, Oostende, Nieuwpoort, Dixmude, Ipren, Furne, Loo, Wi-

(*) Hoogst ongerijmdelijk verwarren sommigen dit water met de gracht, welke door Keizer OTTO III. van Gend af zeewaards aan gegraven werd, om de Fransche en Duitsche landen gemeen te scheiden.

Winoxbergen, Duinkerken, Grevelingen, S. Omer en Aire. Wederom andere loopen er van Gend naar het Sas, en door het land van Waas. Kortom de vaart langs de Schelde, en daarmede zamenhangende wateren, is op den Nederlandſchen bodem, en verder Zuidwaarts aan, van de grootſte uitgeſtrektheid, en voor dat gedeelte des Koningrijks, dat geene regtſtreekſche (C) gemeenſchap met Maas of Rijn heeft, allergewigtigst.

Inzonderheid worden het Zeeuwſche Zuidbeveland, Walcheren, Noordbeveland, Wolphertsdijk, Tholen, Schouwen en Duiveland, door de Schelde beſpoeld. Van alle Zeeuwſche eilanden blijft het eenige zeer onbeduidende Philipsland van haar onaangeroerd; ten zij men de vaart ten Oosten van Tholen, die regt op dat eilandje aanloopt, tot hare wateren betrekken wil. Zij werpt voorts bij Biervliet landwaarts in een tak, naar den kant van Axel en het Sas van Gend, een weinig verder nog een anderen, die het land van Kadzand tot een eiland maakt, en zijn water met dat van het Zwin (*) vermengt.

De laatstgenoemde inham, en nog twee kleinere bij Ostende en Nieuwpoort, zijn de eenige tegenwoordige insnijdingen in de Vlaamſche zeekust tot aan Duinkerken. Eene zeekust, nevens welke er ban-

(*) Dezen naam vindt men, ten bewijze van zijnen Frieſchen oorſprong, op menige plaats van het verdronkene land ten Westen van Wieringen weder.

banken liggen, door welke en de menigvuldige andere banken der Noordzee, de vaart op deze, gelijk als bij hare algemeene beschouwing reeds is opgemerkt, des winters gevaarlijk wordt gemaakt.

Plaatsen van aanbelang voor Zeehandel en Scheepvaart, tusschen den Dollart en Hollands Westkust.

Van Nederlands havensteden is Delfzijl aan den N. O. kant de uiterste, en hierom tevens eene vesting, die door den Hertog VAN ALVA werd aangelegd, na dat Keizer KAREL V. het naburige Appingadam had laten ontmantelen. De Delfzijlsche reede en haven zijn uitmuntend, en ontvingen somtijds vloten, die benoorden Schotland om kwamen, en vijanden vreesden te ontmoeten, zoo zij naar het Vlie of Texel stevenden. In de jongste oorlogen onthield de Commandant der Flotille langs de Groninger en Vriesche kust zich veelal te Delfzijl, van waar de vaart op Embden zich laat beheerschen. Intusschen heeft de plaats slechts 800 inwoners, en gaat er aldaar in vredestijd weinig om, daar Appingadam, en al, wat voorts aan het Damster diep ligt, gemeedelijkst uit Groningen van al het noodige voorzien kan worden.

Onder de plaatsen, welke men, van Delfzijl naar het Loopendiep stevenende, in het uitnemend vruchtbare Noorderdeel der Provincie ontwaart, verheft Eenrum zijnen toren wel het hoogste. Aan den

mond

mond van het Diep vindt men, nabij het dorp Essingen, de schans Solkamp, het Canaaven van Groningen; tot aan welke stad het Diep voor genoegzaam groote schepen bevaarbaar is, en welke daarom allezins onder de Nederlandsche koopsteden behoort vermeld te worden. Zij was lang bij uitsluiting de Zetelstad der Provincie, en drijft nog steeds grooten handel. De uitvoer bestaat er voornamelijk uit koren; de invoer uit allerlei benoodigdheden, die men er niet slechts van Amsterdam, maar ook van buiten 's lands ontbiedt, en door de geheele Provincie en een deel van Drenthe heenen verzendt. Groningen heeft voorts menigerlei fabrieken, en telt der 24,000 inwoners bestaan geheel of ten deele van de Hooge school, welke er sints meer dan twee eeuwen bloeit. Bijzonderlijk is er veel boekhandel, eene school van teeken- beeldhouw- en bouw-kunde, eene vermaarde inrigting tot onderwijs van doofstommen, enz. Midden in de stad verheft zich, aan de ongemeen groote Broodmarkt, een nieuw en heerlijk Stadhuis, en in hare nabijheid de ongemeen hooge en fraaije toren der S. Maartenskerk. Genoegzaam op den halven afstand tusschen die markt en de vest, loopt er een water de stad rond, dat met het Loopendiep, en voorts met de Damster- Schuiten- en Horendiepen gemeenschap heeft. Beide laatste rigten zich naar den kant van Drenthe, en zijn, op eenigen afstand van de stad, door eene zeer breede gracht vereenigd, binnen welke er uitmuntende werken

zijn

zijn aangelegd. Een en ander verwijdert alhier vijand van dezen kant evenzeer, als hij van anderen kanten door inundatien verwijderd worden kan. Hierom behoort Groningen tot de voornaamste vestingen des Koningrijks. De Gouverneur der Provincie houdt er zijn verblijf, en de Staten hunne vergaderingen.

Schuins tegen over het Loopendiep ontlast zich, in denzelfden inham aan de Wadden, het Dokkumer diep, dat voor tamelijk groote schepen bevaarbaar is, en voor de oude Friesche stad Dokkum kleidt. Deze heeft ongeveer 2,700 inwoners, en drijft eenigen handel in zout, dat men er toebereidt, kaas uit de nabuurschap, enz. Het stadhuis is er niet onbevallig. Er loopen van hier trekvaarten naar Groningen, en Frieslands bloeijende hoofdplaats, welke met het meerendeel der Provincie eenen zeer voordeligen markthandel drijft (*), maar voor geenerlei diepgaand vaartuig genaakbaar is. Een weinig ten Noorden van het Dokkumer diep ligt, aan den mond des inhams, de kleine schans Oostmahorn, van waar men naar Schiermonnikoog oversteekt. Verder heen ziet men het visschersdorp Peezens, Holwerd, waar het gewone veer naar Ameland is, Hallum, met een nieuw-

(*) Leeuwaarden heeft voorts fabrieken, een fraai stadhuis, een Koninklijk paleis, dat de Voorzaten Zijner Majesteit meer dan anderhalve eeuw aanhoudend bewoonden, andere aanzienlijke gebouwen, eenen publieken tuin, en 16,000 inwoners.

nieuwgebouwden hoogen kerktoren, drie Bilddorpen, drie Bierumen, en meer andere plaatsen, achter welker torens die van het vermaarde Franeker, en die van Tjum, de hoogste van het ganſche land, zich verheffen.

Harlingen, van hetwelke er, over Franeker, naar Leeuwaarden, Dokkum, enz. trekvaarten loopen, onderhoudt voorts eene geregelde gemeenſchap met Ter Schelling en het Vlie; en dagelijks varen er van daar zeer gerijfelijke beurtſchepen op Amſterdam. De ſtad plagt een Admiraliteits-collegie, timmerwerf en tuighuis, te hebben. Er loopt uit hare haven een dok regtuit, en een ander Zuidwaarts aan, de ſtad in. Dit laatſte was inzonderheid voor een deel van 's Lands Zeemagt beſtemd; en het andere plagt des winters vol groote Koopvaarders te liggen, die meerendeels aan Harlinger reeders toebehoorden. Men voerde en voert er nog ſteeds, ten gebruike van Vriesland, Noordsch en ander hout in; en er wordt van Harlingen niet ſlechts veel boter naar Engeland uitgevoerd (*), maar men handelt er ook in andere voort-

(*) Zulks deed men in den afgeloopenen zomer van 1818 met Engelſche ſchepen, die vrijdom van verſcheidene regten genoten, welke de Nederlandſche in Engeland te betalen hadden. Thans zijn de laatstgenoemde daaromtrent, door tusſchenkomst van Neerlands Monarch, aan de Engelſche gelijk geſteld geworden, en is dit bezwaar evenzeer weggenomen, als hetgene de Zweedſche Scheepvaartsakte, zoo als in het *I deel, bladz.* 464, vermeld is, plagt op te leveren.

voortbrengſelen van het land en de fabrieken der ſtad, welke voornamelijk uit zaagmolens, ſteen- en panne-bakkerijen, branderijen, zoutketen, fabrieken van *Harlinger* bont, enz. beſtaan. Het Stadhuis en de Groote kerk zijn ſmaakvolle gebouwen; maar de laatſte wordt door haren toren ontſierd. De haven wordt door batterijen gedekt; en de ſtad zou ligtelijk ook aan *den landkant* in goeden ſtaat van tegenweer kunnen worden geſteld. Zij heeft ruim 7000 inwoners, waaronder veel Zeevarend volk.

Treffend is het tooneel, dat er zich meermalen opent, als men met de gezegde beurtſchepen van Amſterdam komt. Dan bevindt men zich meermalen bij het opgaan der Zon ten Westen van de Vrieſche kust tusſchen Staveren en Harlingen, en heeft deze den dageraad achter zich, welke, zijnen gulden glans achter de kustſteden en dorpen verſpreidende, dezelve heerlijk doet uitkomen. Zij liggen aan en achter eenen allerkostbaarſten dijk, welke van buiten met dubbel, ja driedubbel, zwaar paalwerk, en eene breede laag van groote keijen, bevestigd is. Daarachter vertoont er zich, als men van Harlingen komt, behalve deze ſtad, en de reeds gedeeltelijk opgenoemde plaatſen, ten Noorden, Oosten en Zuiden van haar, aan zee een alleen ſtaande toren. Nevens dezen ligt er zeewaarts in eene droogte, welke hard van grond is, en bij laag water boven komt. Van het vaarwater, dat daar buiten om loopt, en met tonnen en baken afgeperkt is, loopt er welhaast een zijtak naar Makkum, nevens welke plaats het West-

waarts aan zoo ondiep is, dat men haar enkel langs den gezegden tak des algemeenen vaarwaters genaken kan. Die tak loopt door haar henen Zuidwaarts aan, het land al verder in. Binnen Makkum vormt hij eene goede haven voor ſchepen van meer dan middelbare grootte, welke men er plagt te bouwen en uit te rusten. Men heeft er fabrieken, eenige fraaije huizen en 2000 inwoners.

Landwaarts in vertoonen er zich hieromſtreeks nog ſteeds een aantal kerktorens, welke en welker kerken van den weligen grond getuigen, die de bevolking, ſints het Christendom zich onder haar vestigde, in ſtaat ſtelde, om haren ijver voor hetzelve op zulk eene kostbare wijze aan den dag te leggen. Onder alle torens verheft zich met name die van het overoude Bolswerd, eene gewezene Hanſeſtad van bijkans 3000 inwoners, die zich inzonderheid met het vervaardigen van ſaijet generen. Digt aan zee ligt Workum, twee uur van Makkum, en aan weerskanten van een deel des Vlieſtrooms, die oudtijds hier het land uit kwam, na hetzelve bij de Lemmer in te zijn geloopen. Ten Westen der ſtad vormt hij hare dusgenoemde haven, welker buiteneinde door eene groote vuurbaak wordt aangeduid. Er loopt naar dezelve uit zee, tusſchen de ondiepten door, meer dan eene ſleuf, die voor ſchepen van middelbare grootte bevaarbaar is. Workum heeft veel ſcheepvaart en ſcheepbouw, voorts kalkbranderijen en andere fabrieken. De kerktoren ſtaat nevens de kerk op zich zelve. Het ſtadhuis is niet onaanzienlijk.

lijk. Er ligt ten Z. O. der ſtad veel zoet binnenwater, van waar zij paling naar Engeland uitvoert. Zij heeft een dagelijks veer op Amſterdam, langs eene trekvaart over Bolswerd gemeenſchap met Leeuwaarden, enz. en ruim 3000 inwoners.

Te gelijk met haar beſchouwt men, op zijne Zuidwaartſche vaart, het oude Hindelopen, dat onmiddellijk door het zeewater beſpoeld wordt, veel zeevarend volk bevat, en vele ſchippers voor de Zaandamſche houtſluiten plagt op te leveren. Schippers, wier kleeding hen kenbaar maakte; zoo als ook de vendere mans, maar vooral de vrouwen, hier en in het naburige Molquerum, in kleederdragt van de overige Vriezen verſchillen. In tongval doen zij zulks niet minder. Hindelopen prijkt met eenen aan de kerk gehechten fraaijen toren. In desſelfs nabijheid verheft zich landwaarts in die van het aanzienlijke dorp Koudum. Voorts ziet men dien van Molquerum, een volkrijk maar hoogst ongeregeld dorp, zonder ſtraten; van waar genoegzaam al de mans des zomers op zee plagten te wezen (*). Het is aan den landkant bijna gantſchelijk van water omgeven, maar inmiddels een genoegzaam onmisbaar ſchakel in de keten der Vriesſche zeewerken.

De-

(*) *Even* als die van menig Noordhollandsch zeedorp, in welks nabijheid men daarentegen des winters, ten gevolge van het toen algemeene ſtaken der Zeevaart in dat jaarſaizoen, eene gantſche laag van ontzakelde Koopvaarders plagt te vinden.

Dezer uiterſte Z. W. punt wordt door Staveren beſlagen, dat eene geregelde gemeenſchap met Enkhuizen, Amſterdam en Leeuwaarden, onderhoudt, vele Koopvaardijſchippers plagt op te leveren; ja in vroegere eeuwen eenen ſterken eigenen handel op de Oostzee, enz. dreef, en nog vroeger de zetel der Vrieſche Koningen was, maar derwijze vervalt, dat het ganſchelijk te niet ſchijnt te zullen loopen. Het levert aan voorbijvarende ſchepen, in geval van nood, eene vrij goede haven op, en maakt uit zee eene goede vertooning, met zijne vuurbaak, zijnen van de kerk afgeſcheidenen toren, enz. Als men zich hieromſtreeks bevindt, ontwaart men aan den Hollandſchen wal Enkhuizen en Medenblik. De punt omgezeild, ziet men het Roode Klif, dat in de Vrieſche fabelgeſchiedenis vermaard is, en Warns, door de Warners, die over Vriesland naar Warmond voortrukten, geſticht, en door de ſcheepvaart der vorige eeuwen met rijkdommen opgevuld, van welke er geen vertoon werd noch wordt gemaakt.

Meer Oostwaarts aan, en verder van zee, ligt Balk, een neringrijk vlek, Wyckel, waar KORHOORN begraven ligt, en het door dezen regelmatig verſterkte, doch overigens den naam van *ſtad* weinig verdienende, Sloten, waaraan Takezijl eene regtſtreekſche gemeenſchap met de zee geeft, en de Lemmer eene tweede reeds vermelde voor vaartuig van meerdere grootte. Daar deze ver landwaarts in reikt, is er veel vaart op de Lemmer, en deze

plaats

plaats zelve drijft ook eenigen handel, bijzonderlijk in boter uit de omſtreken. Er is voorts ſcheepsbouw en reederij. Dagelijks varen er gerijfelijke *beurtſchepen* op Amſterdam, en de reizigers worden er door binnenlandſche veerſchepen van Sneek, Leeuwaarden en Groningen, en postwagens van de laatstgenoemde plaats en Joure (*), aangebragt; en men reist, er van *Amſterdam* aankomende, met dezelfde *wagens* of ſchepen voort. Er zijn ruim 1700 inwoners, waaronder vele Zeelieden.

Kuinre, ten Oosten van de Lemmer, behoort tot *Overijſſel*, plagt verſterkt te wezen, en had omſtreeks het jaar 1200 eenen afzonderlijken Graaf, die den Utrechtſchen Biſchop ten leenheer had, en de Vriezen ten Oosten der rivier Kuinre beheerschte; wier taal uit dezen hoofde van die der overige Vriezen verſchilt. De gezegde rivier ontvangt de Linde, en ontlast zich te Kuinre, dat eene haven, eeni-

(*) Een fraai vlek met 1800 inwoners, van waar er, op onderſcheidene tijden van den dag, veerſchepen naar Sneek zeilen. Dit laatſte is eene ſtad van 5000 inwoners, welke ſterk in boter, enz. handelt. Ijlst, een uur ten Zuiden van Sneek, plagt veel ſcheepsbouw te hebben. Grouw, 2½ uur ten Z. O. van Leeuwaarden, had er voormaals ook. Drachten, 5 uur ten Oosten van Leeuwaarden, Gordijk en Heerenveen, aan den bogtigen weg tusſchen Drachten en Joure, zijn zeer neringrijke plaatſen. Heereveen voorál is fraai, en de zetel van een Tribunal.

eenigen handel in boter, en 700 inwoners heeft. Blokzijl heeft er meer dan tweemaal zoo veel, ook eene haven, veel handel in boter uit de omſtreken, en gemeenſchap met Steenwijk. Dit ſtadje telt ruim 2000 inwoners, is in 's lands geſchiedenis niet onvermaard, heeft in zijne nabijheid het thans gevormde Frederiksoord, en op eenigen afſtand ten Westen het vlek Oldemerkt. Aan zee ligt voorts Vollenhove, waar de Bisſchoppen van Utrecht, toen Heeren van Groningerland, Drenthe en Overijsſel, een ſlot plagten te hebben, welks overblijfſelen *het Oldehuis* heeten. De bevolking van 1100 zielen beſtaat voornamelijk van vischvangst en veeteelt. Te Genemuiden, aan het Zwarte water, vervaardigt men vele matten, en er komt van daar veel hooi. De plaats heeft tegenover zich het neringrijke Zwartſluis, met 2500 inwoners, kalkovens, en eene vaart naar Meppel en verder heen, langs welke er veel Drentſche turf wordt aangevoerd. Aan denzelfden oever van het Zwarte water, ligt Haſſelt, een vervallen ſtadje van ruim 1000 inwoners, dat verſterkt plagt te wezen. Het onderhoudt eene geregelde gemeenſchap met Amſterdam. Een weinig boven hetzelve neemt het Zwarte water den naam van *Vecht* aan, onder welken het naar Ommen, enz. loopt, en het ontvangt de Aa, over welke het zijnen naam veelal uitſtrekt.

Al, wat hieromſtreeks ligt, doet grootelijks onder voor Zwol, voormaals eene Hanſeſtad, en vervolgens eene grensvesting van Nederland, met fraaije

je gebouwen, fabrieken van menigerlei aard, veel handel en 13,000. inwoners. De Gouverneur der Provincie houdt er zijn verblijf, en de Staten hunne vergaderingen. Er loopt van daar een fterk gebouwde weg naar Hardenberg, aan de grenzen van het Hanoverſche; en er rijden daarop, en op Deventer, Utrecht en Groningen van Zwol geregelde poſtwagens. De Vrieſche en Groninger poſtbrieven worden hier vaneen geſcheiden, en er varen dagelijks beurtſchepen op Amſterdam. Digt bij Zwol is een veer naar het Gelderſche Hattum, aan den *Ijſel*, met een Opvoedings-Inſtituut, en 2000 inwoners, die veelal van tabaksplanten beſtaan. Wordenom tot Overijſſel behoort daartegen het aan denzelfden linkeroever des Ijſſels gelegene Kampen, eene gewenſchte Hanſeſtad, met eene zeer lange vaste brug van hout over de rivier, denkelijk ten gevolge van hare grootdvesting door de Romeinen (*), wien *Portus Menarmanis* zij ſchijnt te zijn geweest. *Zij vertoont* zich uit zee vrij grootsch; maar het inwendige beantwoordt niet aan het uiterlijke voorkomen, tot welks opluistering de toren der Broerkerk veel bijdraagt. Men telt er ſlechts 6000 inwoners, waaronder velen, die door zucht tot eene goed-

(*) De vaste brug van Maastricht ſchijnt althans ook een werk van Romeinſchen oorſprong, even als andere in het Zuiden van Frankrijk. Want, waren zulke werken in den ſmaak der Nederlanders gevallen, dan zouden zij menigvuldiger voorkomen.

goedkoop leven derwaarts zijn gelokt. Dit geniet men er te ligter, daar ſtads kas, door de opbrengst van het aan haar toebehoorende Kamper eiland, wordt gevuld.

Gansch anders is het met eene derde gewezene Hanſeſtad, welke men ook in Overijſsel vindt. Daar, te Deventer, heerscht er veel ſcheepvaart en handel. De ſtad ligt aan de Schipbeek, ten Oosten van den IJsſel, over welken zij eene ſchipbrug heeft. Er loopt van hier een ſterk gebruikte weg naar Almelo en het Munſterſche, en aan den anderen kant naar Apeldoorn, bij het Koninklijke Loo, en voorts naar Harderwijk, Amesfoort en Utrecht. Deze laatſte is beſtraat. Deventer is wel verſterkt heeft een Atheneum, vele fabrieken en 8000 inwoners. Weinig minder volkrijk is nog eene andere gewezene Hanſeſtad aan denzelfden kant van den IJsſel, in welken de belangrijke Berkel zich hier ontlast. Dit is het Gelderſche Zutphen, ook eene grensvesting, met eene ſchipbrug over de rivier. eenen aanmerkelijken handel, en velerlei fabrieken, waaronder papiermólens, en eene zeer bekende drukkerij. Niet ver van hier ligt, ook in Gelderland, ter plaatſe waar DRUSUS uit den Ouden IJsſel, die naar den kant van Arnhem loopt, eene vaart Noordwaarts aan begon te graven, Doesburg, insgelijks wel verſterkt, doch in bevolking Hattum niet te boven gaande.

In hetzelfde Gelderland vindt men, 3 uur ten Zuiden van Kampen, het visſchersſtadje Elburg, met

met 1700 inwoners, een vermaard Opvoedings-inſtituut, dat door den Luitenant-Admiraal en Ridder VAN KINSBERGEN ontworpen en opgerigt geworden is, en eene geregelde gemeenſchap met Amſterdam. Deze heeft ook Harderwijk, het gewone Depot van Nederlands Koloniaal Krijgsvolk, met ruim 3000 inwoners, waaronder vele aanzienlijken, die daaromſtreeks landgoederen hebben, en voorts zeelieden en viſſchers. Er wordt hier veel Zuiderzeeſche haring gerookt. Eene haven heeft de ſtad nog even-min, als Elburg, maar hoopt zij thans, in plaats van *hare* voormalige Akademie te erlangen. Eene haven heeft daarentegen het eenigzins van de zee verwijderde Nijkerk, op *de Veluwe* bijgenoemd, doch aan het Utrechtſche palende, met 5000 inwoners, en veel handel, in tabak uit de omſtreken, enz. Eene haven heeft ook het Utrechtſche, en nader aan zee gelegene, groote viſſchersdorp Bunſchoten.

Digt hierbij leidt de Eem naar Amesfoort, de tweede ſtad van het Utrechtſche, met een kerktoren, welke veel naar den Utrechtſchen domtoren zweemt, 8000 inwoners, eenige fabrieken, inzonderheid van tabak, en veel tabaksteelt in de nabijheid; voorts eene goede graanmarkt; en veel doortogt van Duitſche goederen, die er voor Amſterdam met voertuig aangebragt, en op de Eem ingeſcheept, plegen te worden (*). Deze rivier is verder landwaarts in min

(*) Aan zulk overpakken laat de naam van *Tranſit* zich geven; maar die van *Tranſit-handel* past veeleer

min bevaarbaar, maar kan in geval van noód diepen, om de linie der Grebt, die van den Rijn af langs Amesfoort naar de Zuiderzee loopt, aan den buitenkant te inunderen. De omstreken van Amesfoort zijn even schilderachtig, als menig oord van het bekoorlijke Gooiland; waar het dorp Hilversum meer dan 3000 inwoners heeft, en deels van fabrieken bestaat; terwijl Huisfen, digt aan zee, bijkans 3000 zielen bevat, welke zich daarentegen grootendeels met de visschvangst generen. Voor deze voorziet men Amsterdam, Utrecht, enz. van zeebot, welke daaromstreeks zeer goed valt, maar boven welke men nogtans de IJbot kiest, inzonderheid die tegen over Sloterdijk gevangen wordt.

Naarden ligt nevens den mond van het Pampus, en is eene sterke vesting, met 1800 inwoners, waaronder vischers en veefokkers. Er rijden van hier postwagens op Gelderland en verder; inzonderheid op Munster, Bremen en Hamburg; en er waren

jaars-

op een werkelijk verhandelen van goederen, die men in een fictief of ander *Entrepot* heeft opgelegd; het zij als *Commissionair*; het zij men de opgelegde goederen op *Speculatie* verzende. Doet men dit laatste met eigene of andere schepen, of ontbiedt men goederen op *Speculatie*, dan drijft men eenen *Activen* handel; anders slechts zullen *Passiven*, als Bremen, dat thans veel van het Amesfoortsche *Transit* naar zich trekt, uit hoofde van het bezwaar op den invoer van Duitsch ijzerwerk, Westphaalsche linnens, enz. in Nederland, waarover in het I *Deel*, *bladz.* 567 gehandeld is.

jagtschuiten op Muiden, en van daar wederom andere op Amsterdam. Tusschen Muiden en Naarden ziet men uit zee, en van het Pampus, den dusgenoemden Muiderberg; een heuvel, waarop er een klein, maar aangenaam, dorpje ligt. Muiden (*) eertijds *Amuda*, of mond der *A*, zoo als de Rijnsche Vecht toen heette, praalt aan den buitenkant met zijn oud, vermaard, en van sterke vestingwerken omgeven, slot. De stad is ook van vestingwerken omringd, en kan door inundatien tegen alle gewapend beleg beveiligd worden, doch heeft geene kazematten. De bevolking is nog veel kleiner, dan die van Naarden, en bestaat van zoutketen, vischvangst, enz. De Vecht loopt er midden door naar Weesp; een ongelijks versterkt stadje, met 3000 inwoners, branderijen, enz. Ook hier varen er jagtschuiten op Amsterdam, en deze stad krijgt haar meeste drinkwater van Weesp. Een *derde* vesting aan de Vecht is Nieuwersluis, tusschen welke en Utrecht de rivier met lusthuizen bezoomd is, die dit oord als tot een Paradijs maken; vooral aan weerskanten van het volkrijke dorp Maarsen, dat zijnen naam, even als het Marsdiep, enz. van de oude *Marsen* kan hebben ontvangen, die

(*) Het *Navalia* der Romeinen, waar de afgebroken brug lag, op welke CERIALIS, door de lage en vochtige standplaats van zijn leger ten Westen der Vecht genoodzaakt, met den veel voordeeliger gelegerden CIVILIS vrede sloot.

die door de Vecht van de *Frisaevones* afgescheiden werden, tusschen welke laatsten en de *Caninefates* (konijneters, of duinbewoners) de Westelijkste Rijntak van PTOLEMAEUS naar den kant van Petten liep.

Utrecht, dat door de schepen, die den Rijn op willen, en Maarsen bereikt hebben, sterk genaderd wordt, ligt, even als Vreeswijk, waar zij door eene sluis op de Lek geraken, Vianen, daartegen over, Culemburg, Wijk bij Duurstede, Rhenen, Wageningen, Arnhem, Emmerik, Rees, enz. buiten ons tegenwoordig bestek (*); en, naar den mond der Vecht terug gekeerd, wenden wij ons van daar naar het wereldberoemde Amsterdam. Tusschen hetzelve en Muiden ontwaart men, het Pampus opzeilende, den kerktoren van Diemen, en het aan den dijk gelegene Zeeburg, waar er des nachts een licht brandt, zoo als een ander, daar tegen over, den mond van het IJ aanduidt, en elk aan het water gelegen dorp daaromstreeks zijne vuurbaak heeft.

Heerlijk doet zich Amsterdam voor den naderenden Zeeman op. Aan het IJ beschouwt hij er in de eerste plaats het gewezene Tuighuis der O. I. Compagnie, vervolgens de timmerwerf der Marine, met het daartoe behoorende gebouw, en een verheven vier-

(*) Utrecht verdiende intusschen allezins zulk eene afzonderlijke beschrijving, als er van Leyden aangekondigd is. Groningen is, in de beschrijving der Provincie van zijnen naam, door den Heer KREMER, reeds uitvoerig behandeld.

vierkant, dat het Tuighuis derzelfde Marine is. Benemen de ſchepen, welke er in de dusgenoemde *lagen* aan het paalwerk vertuid plegen te liggen, *hem het* gezigt niet te zeer, dan ontwaart hij den fraaijen Buitenkant, met het geboomte, dat die kaai beſchaduwt. Hij ziet welhaast, langs de Gelderſche kaai, de ſtad in, en doet zulks ſtraks langs het water, dat *door de* heerlijke Nieuwe brug van het IJ wordt *afgeſcheiden*. Texelſche kaai en Haringpakkerij leveren hem ook aangename gezigten op. Vaart hij tot nevens den Singel door, dan weiden *zijne oogen* wederom langs dezen over een deel van het binnenſte der ſtad, de Lutherſche Nieuwe kerk, en eenen verder af op zich zelven ſtaanden toren. Bikkers eiland bepaalt in allen gevalle zijn gezigt op eene aangename wijze, en hij heeft onder het aankomen reeds eenige der voornaamſte torens onderſcheiden. Inzonderheid hebben die der Westerkerk, *die* van het Paleis, en dit gebouw zelf, zijne oogen op zich gevestigd.

Waar nu begonnen, en waar geeindigd, zoo wij al, wat Amſterdam binnen zich uitnemends heeft, verlangden aan te ſtippen? Men raadplege daaromtrent hare verſchillende beſchrijvingen; offchoon het te bejammeren is, dat geene derzelve haar in den tegenwoordigen ſtaat afſchilderen (*). Hare voornaam-

(*) De jongſte, in het Fransch, door den beroemden Puntdichter WITSEN GEYSBEEK, hoe uitnemend *anders* ook, werd reeds voor 10 jaren opgeſteld, toen me-

naamſte geſchiedenis is die van haren Koophandel, welke van dien des algeheelen Nederlandſchen handels onafſcheidelijk is, en daarom tot het vervolg van dit opſtel behoort. Dat de ſtad bijna ganſchelijk op ingeheide palen gebouwd is, mag den Zeeman verbazen, maar is voor hem van veel minder aanbelang, dan dat groote ſchepen, om haar te naderen, een deel van hunne lading, op de reede van Texel, of elders, in kagen en ligters moeten overſchepen, om dat het Pampus voor hen anders te ondiep is. Om dezelfde reden worden hier gebouwde Oorlogſchepen van eenige grootte op Kameelen over het Pampus gebragt, en derzelver geſchut, enz. in ligters, of anderzins, naar het welhaast te beſchouwene Nieuwe diep gevoerd, waar men ze volkomen toerust. Het IJ voor de ſtad, buiten en tuſſchen de lagen, wordt door moddermolens op eene diepte gehouden, welke voor ten halve of minder geladene groote Koopvaarders voldoende is; maar binnen de lagen dringen er ſlechts kleinere ſchepen door, langs de Gelderſche kaai tot aan de Nieuwe markt, langs het Water tot aan Dam, en langs den Singel tot in den Binnenamſtel; welke door eene heerlijke ſteenenbrug van den Buitenamſtel afgeſcheiden wordt. Alleen plagt de Waal

tot

menig voorwerp nog niet aanwezig was, of er anders, dan thans, uitzag, of eene andere beſtemming had; zoo als het bijzonderlijk in het Oostelijke der ſtad met belangrijke voorwerpen gelegen is.

tot opleggplaats voor groote ſchepen te dienen, en transport men deze op Bikkerseiland en langs den Kadijk.

Amſterdam plagt meer dan 500 Koopvaardijſchepen in eigendom te hebben, met en benevens vele vischschuiten, en een onbeloos aantal ligters, boomſchuiten, ſteigervaarten en verder vaartuig. Men plagt er het aantal van dezegenoemde ſchuiten, verders, die de goederen van en naar de Pakhuizen brengen, op 3000 te bereekenen; en, toen Keizer JOSEPH II., daar ter ſtede zijnde, het menſchelijk achtte, dat men al dien omſlag niet noodig had, werd hem onder het oog gebragt, welk eene bron van beſtaan dezelve voor een groot deel der ſtedelingen opleverde, en hoe gemakkelijk de koſten daarvan voor den handel nog ſteeds te dragen vielen (*). Oneindig groot is voorts te Amſterdam het aantal van kuipers, pakkers, ſlepers, kruijers, kaailoopers, en wat den meer is. De geſtadige aankomst van turk- en pak- en veerſchippers helpt er nog ſteeds zeer vele ſchijnbare ledigloopers onledig houden. De menigvuldige arme Joden leven er grootendeels van het gene anders verloren zou gaan. Niets is zoo gering, of zij halen er nog eenig voor-

(*) Thans wordt integendeel de Amſterdamſche handel, nu hij zich door zoo veel mededinging beſtreden vindt, juist door die koſten derwijze gedrukt, dat hij vele artikelen, zij lagen er op dezelve geene andere bezwaren, echter bijkans niet, dan binnen het *rijk*, of in de koloniën, zou kunnen ſlijten.

voordeel uit. Overigens beſtaan, om van herbergiers, tappers, enz. te zwijgen, velen der 200,000 inwoners van de menigvuldige fabrieken, welke Amſterdam ſteeds had, en welke er met de vergrooting van den handel geenszins afnamen. Hieronder waren de zeildoeksfabrieken, lijnbanen, looijerijen, verwerijen, zeepziederijen, tabaksfabrieken, ſuikerrafinaderijen, brouwerijen, kopergieterijen, plaatkaart- en boekdrukkerijen, geenszins de minst merkwaardige; en de Raam- en Zaagmolenpoort duiden aan, wat er daar buiten omging en nog ſteeds omgaat.

Door de Amſtelbrug komt er een verbazend aantal veer- en pakſchuiten binnen, en van over het IJ en Pampus haast geen minder aantal grootere en kleinere veerſchepen. De vaart binnen door naar Rotterdam, Dordrecht, enz. met ſchepen, die voor de trekvaart naar Gouda te diep gaan, rigt zich in de eerſte plaats langs het IJ naar het Sparen. Op dezelve ziet men ter halver wege aan de linkerhand eene dubbele ſluis, welke het Haarlemmermeer van het IJ ſcheidt, en het grootſche Gemeenelandshuis van Rijnland nevens zich heeft. Dit punt is voor Hollands waterſtaat allergewigtigst, daar het hier aan grond ontbreekt, om meerder waterkeering, dan de tegenwoordige aan te leggen, en het IJ ſomwijlen, zoo als in den aanvang van 1791, derwijze opgejaagd wordt, dat het door den kruin der zwakke dijken lekt. Hield zulk eene zwelling eens lang genoeg aan, om vooze dijkvakken te doen

be-

bezwijken, dan is het onberekenbaar, hoe ver het water wel landwaarts in loopen zou.

Allerwreedst was derhalve het ontwerp der Franſchen, om eene tusſchen de gezegde ſluizen gemetſelde mijn te laten ſpringen, zoo zij Amſterdam gens even hardnekkig mogten verkiezen in te houden, als Hamburg door hen werkelijk ingehouden werd. Allernuttigst *is daarentegen* het thans gevormde *ontwerp van* eenige edele, en 's Rijks belangen grondig kennende, mannen, om achter de ſluizen, en dijken aan weerskanten van dezelve, eenen zwaren ringdijk voor het meer aan te leggen, en hetzelve vervolgens droog te maken, verwoestingen, die door hetzelve aangerigt zouden kunnen worden, voor te komen, hierbij aan vele behoeftigen uit Amſterdam en van elders goede beſtaanmiddelen, en wederom aan anderen gelegenheid tot een voordeelig vertier van levensmiddelen, dranken, enz. te verſchaffen, *vervolgens* voor een groot aantal landlieden eenen uitlokkenden weg tot het beleggen van hunne opeen geſtapelde, en aan den omloop onttogene, gelden *te openen*, en de ſom van Neerlands alomme wel gewilde voortbrengſelen grootelijks te vermeerderen. Een ontwerp, met welks bewerkſtelliging er intusſchen denkelijk geen aanvang zal worden gemaakt, voor dat de trekvaart naar Gouda, tusſchen Thamen aan den Uithoorn en de Gouwſche ſluis, genoegzaam verwijd en uitgediept zij geworden, om voor zoodanige ſchepen bruikbaar te wezen, als wij thans op hunnen gewonen weg naar de Gouwſche

ſluis, over het Haarlemmermeer en Sparendam, volgen willen.

De latstgenoemde plaats ligt rondom den kolk van eene kostbare ſluis, door welke en de beide voorgemelde men het Rijnlandſche binnenwater aftapt, en ſchepen in het Sparen laat. Langs dit vaarwater bereikt men welhaast Haarlem, dat, in bevolking zeer verminderd, echter nog zeer bezigtigenswaardig is. Men vindt er bij de Groote kerk, die met haren op het kruis ſtaanden toren reeds van verre in het oog loopt, en een alleruitmuntendst orgel bevat, een ſtandbeeld van den waarſchijnlijken eerſten uitvinder der kunst van met beweegbare letters te drukken (*). Het Stadhuis daarnevens bevat overoude afbeeldingen der eerſte Graven van Holland, en TEYLERS Muſeum eene ongemeen groote Elektriſeermachine. De Hollandſche maatſchappij van Wetenſchappen heeft te Haarlem ook een Muſeum. De dusgenoemde Hout prijkt met een Vorstelijk lustpaleis, en is van heerlijke lusthuizen omringd. Ook elders heeft Haarlem uitnemende wandelingen. Overigens kan men zich er bij de Bloe-

(*) Het drukken zelf was in Europa reeds lang te voren bekend, en in China en Indie ſints onheugelijke tijden in gebruik; en niets is belagchelijker, dan KOSTERS algemeen voortvertelde verbazing, toen hij zag, dat letters van beukenhout, door hem in het Haarlemſche bosch geſneden, en in papier gewonden, zich op hetzelve vertoonden.

bloemisten verlustigen. Nevens dezen zijn de Haarlemsche linnenbleekers bekend; en men reedt er linnen, vervaardigt garen, band, zijden gaas, enz. offchoon veel minder, dan te voren.

De ſtraatweg, die van hier, door de omſtreken van Leyden, naar 's Gravenhage loopt, is alleraangenaamst. De vaart naar het meer loopt langs Heemſtede henen, dat verſcheidene lusthuizen, en meer dan 1800 inwoners heeft. Op den te lang in aanwezen geblevenen, en vaak geweldig woedenden, zoetwaterplas, ziet men ſtraks regts af Hillegom, aan den ſtraatweg, en links af, op den Oostelijken oever, Aalsmeer, met kweekhoven van geboomte, aardbezien, enz. Regt voor zich heeft men Oudewetering, een neringrijk dorp ten Zuiden van het meer. Midden door hetzelve gevaren, bereikt men welhaast den Westelijkſten Rijntak van PTOLEMAEUS, bij Oudshoorn, dat, in vereeniging met Aarlanderveen, ten Noorden, en Alphen ten Zuiden van het water, hetzelve ten deele ſtadswijze met huizen, en deels met fraaije lusthuizen en tuinen, bezoomt. Voor den Oudheidkenner is de grond hier alom heilig. De Zeeman volgt, bij zijnen gezegden togt, ſlechts gedurende een uur, en tot aan de Gouwſche ſluis, den Rijntak, die verder Oostwaarts aan ook bekoorlijk is, en ten Westen van Oudshoorn insgelijks, door lusthuis bij lusthuis, en een groot aantal tigchel- vloertegel- en pannebakkerijen, kalkovens, enz. wordt bezoomd.

Aan de Gouwſche ſluis vonden de Franſchen

zich in 1673 geſtuit, na dat zij Zwammerdam en Bodegrave, een weinig ten Oosten van dien post, in kolen hadden gelegd. De Gouwe, welke men hier inſlaat, loopt door het fraaije Boskoop, dat in voortbrengſelen met Aalsmeer wedijvert, en langs de Waddinxveenſche fabrieken, naar Ter Gouwe, of Gouda, dat zijnen naam van haar ontleent, en voorts door den Hollandſchen IJſſel wordt beſpoeld.

Deze ſtad bevat ruim 10,000 inwoners, meest pijpenmakers, wier fabrieken thans deerlijk kwijnen, pottebakkers, touwſlagers, enz. Hier werft men in oorlogstijd met vrucht voor 's Lands vloot. Men handelt er voorts in Stolkſche kaas, vlas, enz. Bijzonder merkwaardig is hier de ongemeen groote, en met een fraaijen toren prijkende, hoofdkerk, van wegens haar orgel, maar inzonderheid van wegens hare geſchilderde glazen, die nergens eenige wederga vinden, en den naam der gebroeders CRABETH, die van hier waren, onſterfelijk hebben gemaakt. Van hetzelfde Gouda waren de beide HOUTMANS, die het eerſte van alle Nederlanders met nationale ſchepen, naar Oostindie ſtevenden, nadat zij zich ook zoo als LINSCHOTEN (*), in Spaanſchen dienst, met de vaart derwaarts hadden bekend gemaakt. ERASMUS vader was te Gouda woonachtig; en dezer ſtads boekerij is, inzonderheid wegens eigenhandige brieven van dat luisterrijke ſieraad van Nederland, merkwaardig. Men geraakt buiten de ſtad om

(*) Zie de *Inleiding*, *I. deel*, *bladz.* 176.

en uit de Gouwe in den IJsſel; van welken er intusſchen, niet ver van de groote ſluis, een zijtak in de ſtad op loopt. Dit doet insgelijks een tak van de Gouwe, langs welken de Amſterdamſche jaagſchuiten naar binnen varen. Van een anderen kant der ſtad vertrekt men op gezette tijden met *vaartuig* naar Bodegrave, van waar men genoegzaam onverwijld met *jaagſchuiten* naar Leyden of Utrecht *kan* voortreizen. Op Gouda rijden er postwagens van Rotterdam en Dordrecht.

De gezegde IJsſel heeft, tusſchen Gouda en zijnen *mond*, veel merkwaardigs; vooral aan zijnen regter oever. Bij IJsſelmonde wendt men naar den kant van Dordrecht, of naar dien van Rotterdam, enz. Wij keeren thans naar Sparendam terug, om de belangrijke Noordzijde van het IJ te beſchouwen. Daar ziet men, ten einde van dit water een zeer ondiep en gansch onnut deel van hetzelve, *dat ſpoedig* geheel droog zal worden gemaakt, en Beverwijk, met 1300 zielen, en heerlijke lusthuizen om zich henen; voorts Asſendelft (*), midden in welige weilanden, met even uitnemende zeildoekfabrieken, als het naburige Krommenie, en ruim 2,000 inwoners; de Naauwernaſche vaart, en ten Oosten van deze Westzanen, met 2200 inwoners, de

(*) Deze plaats en Beverwyk, voormaals S. Aagtendorp, en meer andere bieromſtreeks, zijn zeer oud. 1. WILLEBRORD ſtichtte op eenige derzelve Christen kerken. Zij beſtonden dus reeds voor zijnen tijd.

de Koog, Zaandijk, Wormerveer, Knollendam en West- en Oost-Zaandam, van welke plaatſen de drie eerſte zamen bijkans 5000 inwoners, en, zoo als ook Westzanen, een zeer groot aantal papier- olie- pel- koren- en zaagmolens hebben. Verbazend is ingelijks het aantal molens op de beide laatstgenoemde plaatſen, welke men gezamenlijk onder den naam van *Zaandam* pleegt te begrijpen, en tusſchen welker Westelijkſte en Oostelijkſte gedeelte de Zaan zich in het IJ werpt. Verbazend veel ſcheepsbouw plagt hier tevens te zijn. Men bouwde er Groenlandsvaarders, fregatten, fluiten, enz. voor de plaats zelve, voor Amſterdam, ja voor gansch Europa, op de koop. Daarom kwam Czar PETER I. juist hier den ſcheepsbouw leeren. Thans is dezelve er genoegzaam te niet, daar het water voor de timmerwerven verſlijkt, de reederij in Holland geweldig afgenomen, en Zaandams eigene reederij en handel ook zeer verminderd is. Want deze, eenlangs met den naam van *ſtad* begiftigde, plaats is geenzins meer de houtmarkt van Europa. Intusſchen vinden vele papier- en oliemolens er nog ſteeds bezigheid; wordt er ook nog veel hout gezaagd, en leven er te Zaandam, zoo als door gansch Holland henen, vele menſchen van voormaals met den handel gewonnene ſchatten (*). Bij Knollendam, dat

(*) Is ook dit *van den handel beſtaan*, dan kan men zeggen, dat gansch Holland voornamelijk daarvan beſtaat. Anders beſtaat zelfs Amſterdam thans nog ſlechts

dat de Noordelijkſte van al deze plaatſen is, loopt er eene vaart uit de Zaan regts af naar Ryp, een dorp van 1500 zielen, dat voormaals jaarlijks 40 en meer, ja nog vroeger wel 80, haringbuizen plagt uit te rusten, maar thans nog ſlechts een zeer zwak deel aan de haringvangst heeft, en droevig kwijnt.

Oostzanen, ten *Oosten* der Zaan, op eenen geringen *afſtand* van het IJ, is ook in verval. Tegen over Amſterdam ligt Buikſloot, van welke plaats er eene landpunt het IJ in loopt, die op haar uiteinde het dusgenoemde *Tolhuis* heeft. Hier is een pontenveer op Amſterdam; en er vaart uit deze ſtad elk uur, langs dat Tolhuis henen, een boeijer naar Buikſloot, waar men jaagſchuiten gereed vindt, om, het zij over Purmerend, of op andere uren over Monnikendam en Edam, naar Hoorn voort te reizen; en men doet zulks van hetzelfde Buikſloot thans insgelijks met jaagſchuiten naar Alkmaar en verder heen; langs eene vaart, waarover ſtraks nader. Het levendige Buikſloot heeft voorts eene ſluis ten behoeve van andere ſchepen, en eene buskruidmolen voor 's Lands zeemagt. Een weinig Oostelijker heeft Nieuwendam eene haven en fabrieken, en wordt Schellingwoude van viſchers en ander varensvolk bewoond; zoo als meerendeels ook het

ſlechts ten deele daarvan, en ten deele van effecten, landgoederen of andere vaste bezittingen, fabrieken voor binnenlandsch of koloniaal verbruik, enz.

het naburige Durgerdam, welke inwoners IJbot naar Amſterdam voeren, en er levende zeevisch van de ſchepen, die met derzelver vangst onledig zijn, aanbrengen. Hiernevens ziet men, landwaarts in, den dikken toren van Raardorp, waar de Archiven van Waterland plagten bewaard te worden, en, verder ten Noorden, Broek in Waterland, dat van wegens deszelfs ſchatrijke en onvergelijkelijk zindelijke inwoners alom bekend is.

Durgerdam voorbij geſtevend, en op het Pampus geraakt, ontwaart men het onbeduidende Uitdam, het reeds vermelde Marken, en, ten Westen van dit laatſte, Monnikendam, met eene lange en geweldig verlande haven, en ruim 2000 inwoners, waaronder vele visſchers. Overigens zijn er aldaar zeepziederijen, en eenige fraaije gebouwen. Nog langer, dan de dusgenoemde haven van deze ſtad, is die van Edam, waar het met den voormaligen houthandel, en met ſcheepsbouw en reederij, genoegzaam even als te Zaandam geſchapen is. Gemis aan deel aan de walvischvangst, doet er voorts de traankokerijen ſtilſtaan. De ſtad is ook niet meer de voorname ſtapelplaats der dusgenoemde Edammer kaas. Er zijn intusſchen aldaar eenige zoutketen, en ruim 3000 inwoners. Voorbij Edam verliest men, op Enkhuizen aan houdende, de Noordhollandſche kust genoegzaam uit het oog; want zij kromt zich N. W. aan, en vormt eene bogt, aan welker binneneinde de ſtad ligt, welke hierom *Hoorn* heet, en welker kerk en toren, ondanks den afſtand, genoeg-

zaam

zaam zigtbaar zijn. Hier is veel handel in rundvee, kaas, enz. doch de ſtad is in geenen deele, dat zij in vorige eeuwen was, toen zij haren naam aan *Kaap Hoorn* gaf, deel aan de O. I. Compagnie had, en, nevens Enkhuizen en Medenblik, de zetel der Admiraliteit van het Noorderkwartier was. Er is aldaar thans een groot werkhuis, dat van rondom bedelaars *opneemt*. De ſtad is welbebouwd, en heeft *nevens zich* eene aangename wandelplaats, met tuinen en lusthuizen, aan en nevens den heerlijken weg der postwagens naar Medenblik en Enk*huizen* (*). Hoorn heeft ruim 7000 inwoners, en eene goede haven, maar thans veel minder ſcheepvaart, dan het genoegzaam even groote Harlingen.

Tuſſchen Hoorn en Enkhuizen hebben verſcheidene landwaarts in gelegene dorpen aan den zeedijk ten hunnen behoeve ſluizen, en eene vaarbare gemeenſchap met dezelve. Inzonderheid vindt men, *digt bij* de laatstgenoemde ſtad, (ten dienſte der vischhalers en groenteſchuiten van het aanzienlijke, tuinvruchten, enz. kweekende, en zijnen toren hoog verheffende, Groote broek en Bovenkerſpel,) twee ſluizen aan eene havenkom van den naam van *Broekerhaven*. Nevens de ſtad ligt in zee het Enkhuizer

(*) *Naar* deze ſtad loopt de weg ganſchelijk langs de *dusgenoemde* Streek, welke, vooral in de nabijheid van Enkhuizen, zeer fraai is; hoe bar de ligging van Enkhuizen zelf ook wezen moge.

zer zand, tusschen hetwelke en de stad men veelal henen zeilt. De Enkhuizer haven is zeer goed, en er loopt daaruit de stad in meer dan een genoegzaam diepe tak; maar alles is er eenzaam en doodsch. Het gewezene O. I. Compagnie huis dient tot Hospitaal voor de Marine. De stad zelve heeft uitnemende godshuizen, een fraai stadhuis, treffelijke kerken, en torens met goede klokkenspelen. Voorts getuigen poorten en wallen van den bloei, dien zij in de eerste plaats van haar genoegzaam te niet geloopen deel aan de Nederlandsche haringvisscherij ontleende (*). Zij plagt, tijdens den hoogsten bloei van die visscherij, daartoe jaarlijks tusschen de 400 en 500 vaartuigen in zee te zenden. Dit veroorzaakte den aanleg van zoutketen, scheepstimmerwerven, touwslagerijen, enz. van welk alles er haast even weinig overig is, als van de Admiraliteits gebouwen. Nergens in Holland heeft het afbreken der huizen zulk eene hoogte beklommen, en de bevolking van Enkhuizen is naar evenredigheid verminderd.

Men ziet van hier Urk en Staveren, en zeilt, naar Texel willende, den Gelderschen hoek om, waarop er des nachts een sterk licht brandt. Nu ont-

(*) Dit erkent zij, door in haar stedelijk wapen evenzeer haringen te voeren, als Pillau in het zijne eenen gekroonden steur. Hoorn ontleent het zijne van zijnen naam, even als Hindelopen, enz.

ontvaart men welhaast het welbevolkte Oudendijk, met twee ſluizen aan zee, en Medenblik, met een oud ſlot, eene zeer ruime en goede haven, een droog dok en magazijnen voor 's Lands Zeemagt, eenigen ſcheepsbouw, en handel in hout, koren en kaas, eenige ſcheepvaart, en 2500 inwoners. Nevens de ſtad heeft het water alle noodige diepte voor groote ſchepen; maar verder ten Westen wordt het, *tuſſchen* Wieringen en den vasten wal, ſteeds ondieper. Daar ligt aan hetzelve Winkel, dat in de geſchiedenis van Hollands eerſte Graven vermaard is, *en* Kolhorn, van waar er eene regte vaart op Schagen aan loopt. Er rigt zich voorts, uit de nabijheid der laatstgenoemde plaats, eene trekvaart, door de Zijpe en het Koegras henen, naar den kant van de Helder; en die vaart reikt aan den anderen kant, over Alkmaar en Purmerend, tot aan Buikſloot, en zal welhaast zulk eene diepte en wijdte *ontvangen*, als men aan de Vaart tusſchen Thamen en de *Gouwſche* ſluis misſchien insgelijks geven zal. Uit het Koegras loopt er naar het Marsdiep eene ſleuf, welke den naam van het *Nieuwe diep* voert. Hier heeft men zeer onlangs een droog en ander dok voor 's Lands zeemagt aangelegd, en meer andere, voor haar en de Koopvaardij beide allernuttigſte, ontwerpen voltooid; terwijl er tevens de uitnemendſte werken, tot verdediging van dat alles, en van de Helder en ſtandplaats van 's Lands Eskaders in het Marsdiep, tot die volkomenheid zijn geraakt, dat de laatstgenoemde zich niet meer

zoo deerlijk, als in 1799, genoodzaakt zullen vinden, om van alle verdediging, als gansch nutteloos af te zien. Kortom alles is hier van gedaante veranderd, en de Helder, welke plaats voorheen met het naburige Huisduinen 2500 inwoners had, heeft bij die verandering ook in bevolking veel gewonnen.

Verdere Nederlandſche plaatſen van aanbelang voor Zeehandel en Scheepvaart.

Aan Hollands Westkust, een weinig ten Zuiden van Huisduinen, neemt het dusgenoemde Noorderzand een aanvang, dat van duinen ontbloot is, doch waarop men, door het eenvoudig inſteken van riet in het vlakke ſtrand, de zee eenen hoogen zanddijk heeft gedwongen te vormen. Ten einde van dezen verheffen er zich op het ſtrand wederom duinen, tot voorbij Kallandsoog, dat, blijkens deszelfs naam, toen de Rijn ten Noorden van Petten in zee viel, een van rivier- en zeewater omgeven eiland moet zijn geweest. Hieromſtreeks is de oever minder vlak van helling, dan elders, en laat hij zich, blijkens de landing der Engelſchen in 1799, met oorlogsvaartuig van middelbare grootte, tot op eenen kleinen afſtand naderen. Hij ligt vervolgens tot aan Petten wederom open; maar het land wordt op eenigen afſtand van zee, deels door eene ſmalle en lage duinenreeks, deels door zanddijken, als de voorgemelde, beveiligd. Zulke dijken beveiligen ook het nieuwe Petten, dat langs eene trekvaart met

Alk-

Alkmaar gemeenſchap heeft, en onder zijne bewoners een aantal dijkbazen en dijkwerkers telt. Het oude Petten, dat de *Portus Aepatiacus* der Romeinen ſchijnt te zijn geweest, is voor lang, te gelijk met een ontzaggelijk zeewerk, dat tot deszelfs dekking aangelegd was (*), door de zee verſlonden.

Er liggen hieromſtreeks, even als bij Texel, oeſterbanken; en Petten heeft ten Zuiden van zich het dorpje *Kamp*, en de ontzaggelijk hooge Kamperduin, welke bij DE WINTERS voorbeeldeloos ongelukkigen zeeſlag tegen DUNCAN nog meer algemeen bekend geworden is, dan zij reeds alvorens, uit hoofde van hare verheffing boven alle Hollandſche duinen, was. Zij loopt aan den Zuidkant ſchuin af, en is er met heide bezet. Egmond op zee is een armoedig visſchersdorpje. Nog armoediger is Wijk, met zeer hooge duinen nevens, en twee lichten ten Zuiden van zich. Bij Zandvoort vindt men, op eenigen afſtand van zee, den hoogen Blinkert, van welken men een heerlijk gezigt over Haarlem en deszelfs omſtreken heeft. Noordwijk op zee paalt aan het fraaije Noordwijk, welks bloem- en kruidhoven zoo vermaard zijn. Katwijk op zee ligt een half uur van het fraaije Katwijk, en is ſterk be-

(*) Dat werk beſtond uit een gansch bosch van ingeheide palen, met groote ſteenen daartuſſchen, dat van het gedruisch, waarmee de Noordzee daar tegen aan en daarop klotſte, den naam van *Hondsbosch* bekwam.

bevolkt. Hier was voor Rotterdam, tusschen 1806 en 1810, het middelpunt van soortgelijken handel, als men, bij de beschouwing der Oostvriesche zeedijken, over deze tenzelfden tijde door Amsterdam heeft zien drijven. Hetzelfde Katwijk op zee ontleent veel vermaardheid uit de nieuwe uitwatering van Rijnland, welker spuitsluis de sleuf in het strand buiten haar zoo voortreffelijk open houdt. Opmerkenswaardig is tevens het daaraan palende zoutwerk, dat tot de groote zoutkeet van Leyden behoort.

Ten Zuiden van Katwijk ontwaart men welhaast de torens van het oude Noord-harec en Zuid-harec, thans Scheveningen en 's Gravenhage (*). Zuidwaarts

(*) Beide plaatsen zijn nog steeds onder een gemeentebestuur vereenigd; en er is van beide onlangs eene opzettelijke beschrijving verschenen, onder den titel van *Déscription de l'état actuel de la Haye et de ses environs*, met een nieuwen platten grond der stad en meer ander plaatwerk. Men vindt nopens beide plaatsen, en Leyden, enz. voorts vrij uitvoerige berigten, in een klein werkje, getiteld: *Zuidholland, in deszelfs geheel, doorreisd en beschreven, in brieven; bij D. Dumortier en Zoon.* Behalve Katwijk en Noordwijk op zee, is Egmond op zee ook een uitvloeisel van eene nabijgelegene plaats van denzelfden naam, welke van een klein riviertje ontleend is, dat daaromstreeks in den Rijn plagt te vallen. Naar den naamsoorsprong van Wijk is er reeds gegist. De naam van Ter Heide duidt aan, dat die plaats oorspronkelijk op

waarts aan ligt voorts het geringe visschersdorp Ter Heide, op welks hoogte TROMP in een Zeeslag glorierijk sneuvelde, en het even oude, als aangename en fraaije, 's Gravesande, aan den Hoek van Holland, die ter zijner beveiliging ontzaggelijke en bezigtigenswaardige dijkwerken heeft. Fraai is insgelijks het volkrijke Naaldwijk, van waar er, over Rijswijk, Voorburg en Voorschoten, een weg op den Rijn aan loopt, die tot den tijd der Romeinen opklimt, en aan een kanaal evenwijdig is, dat zij tusschen den mond der Maas, en eene derwaarts gekromde bogt in den Rijn beneden Leyden, groeven. Een weg, welke gedeeltelijk diende, om het water van het kanaal, uit het toen veel breedere land ten Westen van hetzelve, te houden, en bijzonderlijk het kooprijke *Forum Adriani* (naderhand *Fore*, en thans *Veur*, bij den Leydschendam) te beveiligen.

De Maas langs haren regter oever op stevenende, ziet men ten Oosten van Naaldwijk, ook landwaarts in, Maasland, met eene fraaije kerk en 1500 inwoners. Het veel jongere Maaslandsluis heeft eene haven aan de rivier, twee kerken, eenen fraaijen toren, ruim 4000 inwoners, en thans naast Vlaardingen het meeste deel aan de Hollandsche haring-

op een heidveld lag, en de landwaarts in gedrongene duinen oudtijds van haar, even als zeer zeker ook van Wassenaar, aanmerkelijk verwijderd waren.

ringvisscherij. Sterk bezoekt men van beide plaatsen tevens, voornamelijk ten behoeve der Rotterdamsche vischmarkt, Doggersbank; en Maaslandsluis, of Sluis, zoo als men de plaats veelal noemt, helpt Rotterdam en de omstreken van zoute visch voorzien. Er is aldaar voorts eenig fabriekwezen, en veel doortogt van reizigers, die er met geregelde jaagschuiten van Delft, en met postwagens van Rotterdam, enz. aankomen, en van het einde der Sluische haven naar het eiland Rozenburg worden overgezet. Dit is eene voor en na ingedijkte dubbele schor, langs de scheiding van welker wederzijdsche helften men met rijtuig voortspoedt, om zich van haren anderen kant naar Brielle te laten overzetten. Daar is het zeegat wijder en dieper, dan tusschen Rozenburg en Maaslandsluis; en daarhenen stevent men veelal, zelfs van Vlaardingen, ten Oosten van het eiland om.

Vlaardingen was reeds ten tijde van S. WILLEBRORD aanwezig, is nog volkrijker, dan Maaslandsluis, en bestaat ganschelijk van de vermelde kabeljaauwvangst en haringvisscherij (waarover welhaast opzettelijk). Men vindt er een fraai lustslot, en de Kerk heeft eenen fraaijen toren. Lang is de dusgenoemde haven; maar nog langer is die van het naburige Schiedam, dat, nog verder van het overgeblevene bekken der meer en meer vernaauwde Maas af, ter plaatse ligt, waar de Schie oudtijds in die rivier uitliep. Deze stad kent men alomme van wegens hare jeneverbranderijen, die zich reeds

op

op eenigen afſtand door kolommen van rook, en de zwartheid van den Kerktoren, enz. aankondigen. Zij zijn meer dan 200 in getale, en veroorzaken, dat er jaarlijks honderden van ſchepen de Schiedamſche haven uit en in loopen, om koren, ſteenkool, enz. voor die fabrieken aan te voeren, en derzelver voortbrengſelen te laden; die overigens dagelijks in menigte met gakſchuiten, langs Schie, Delft, Vliet, Rijn, enz. naar Amſterdam, enz. verzonden worden. Met het draf der branderijen mest men, in en om Schiedam, jaarlijks meer dan 20,000 varkens. Een groot aantal Weſtphalingers, die er in de branderijen werken, komt bij de eigenlijke bevolking der ſtad, welke tuſſchen zich en de rivier eene fraaije plantaadje heeft. Aan welgebouwde huizen ontbreekt het er niet. Behalve het Stadhuis, wordt het oog er inzonderheid door de Beurs aangetrokken. Handel en fabrieken worden er door eene Compagnie van Aſſurantie en eene Kamer van *Koophandel bevorderd*.

Hier tegen over ligt, in het vruchtbare land van IJſſelmonde, Pernis, met een veer; en het aangename Charlois, met 1800 zielen, ligt tegen over Delfshaven, dat tuſſchen Schiedam en Rotterdam door de Delftenaars werd aangelegd, opdat de doorvoer naar en uit hunne bloeijende ſtad die opluikende *plaatſen* niet mogt doen toenemen. Om zulks te verhinderen, groeven zij uit de eigenlijke Schie, nevens eene naar Rotterdam loopende, en ook *Schie* genoemde, vaart, eene ſoortgelijke op de Maas aan,

poort, en den voornaamſten Kerktoren, oplevert, niet min treffend, dan dat men op den Buiten-Amſtel van Neerlands hoofdſtad heeft; offchoon dit laatſte weidſcher, en het water er veel breeder is. Voorts is het in de ſtad op de meeste plaatſen haast even levendig, als in de woelige wijken van Amſterdam; en zulke ſtille grachten, enz. als hier, worden er in het ongelijk veel kleinere, en zijnen handel door zijnen ganſchen omvang henen verſpreidende, Rotterdam niet gevonden. Zelfs in de voorſteden, welke thans met de ſtad tot een ligchaam van ongeveer 60,000 zielen vereenigd zijn, is er doorgaans veel beweging; uitgezonderd, helaas! op en omſtreeks de Koopvaarders timmerwerven van het Zalmgat, waar de tegenwoordige kwijning van den Nederlandſchen ſcheepsbouw zich allerdroevigst vertoont. Om voorts Rotterdam in al deszelfs bijzonderheden, fabrieken en handel, dezer opkomst en die der ſtad zelve, te leeren kennen, raadplege men hare onlangs uitgegevene beſchrijving (*), en hetgene er over den vorigen en tegenwoordigen ſtaat van Koophandel en Scheepvaart, hier ter ſtede, en elders in de Nederlanden, nader opzettelijk zal worden gezegd. Beide worden te Rotterdam, nevens het fabriekwezen, door eene Kamer van Koophan-

(*) Het reeds meermalen vermelde *Tableau Topographique et Statistique de Rotterdam*, dat eenen nieuwen plattên grond der ſtad, en nog eenig ander plaatwerk, bevat.

handel, enz. bevorderd, en men heeft er meer dan eene Compagnie van Aſſurantie, meer dan een Wetenſchappelijk genootſchap, uitmemende weldadigheids inrigtingen en Godshuizen, eene prachtige Beurs, een fraaijen Schouwburg, enz.

Rotterdam voorbij naar den kant van IJsſelmonde ſtevenende, onderſcheidt men, bij de Plantaadje, eene glasblazerij en ijzergieterij, en aan den anderen kant het gebouw op Fijenoord, dat voor en na tot menig nuttig gebruik heeft gediend. IJsſelmonde heeft een fraai lustkaſteel, en 1000 inwoners, dat meerendeels ſcheepsbouwers plagten te wezen. Verder heen verheft Ridderkerk, een dorp van 2600 inwoners, insgelijks aan de regterhand, den toren van zijne grootſche kerk. Daar tegen over heeft Krimpen, aan den mond der Lek, eenige fabrieken en fraaije huizen. Velen der inwoners, en der naburige Lekkerkerkers, plagten zich met het vangen en rooken van zalm te generen; zoo als Ammerſtol nabij Schoonhoven, en deze vesting, hooger op aan dezelfde rivier, van wegens derzelver zalmviſcherij vermaard plagten te wezen. Sints eenigen tijd was er intuſſchen geen afflag der vangst in de gezegde ſtad; doch thans grijpt hij er op nieuw plaats. Intuſſchen zijn vele bemoste rietdaken, en houten huizen, aan den mond der Lek, door ſchitterende pannen en hoog muurwerk vervangen. Dit een en ander, en het geſtamp van eenige oliemolens, ſchijnt dien nijverheidstak te benadeelen, en de looze viſſchen

grootendeels van het opzwemmen der rivier af te schrikken. Aan denzelfden kant ontwaart men, langs de dusgenoemde Noord naar Dordrecht voortstrevenende, Alblasserdam, aan den mond der Alblas, met eene goede haven en sluis voor binnenlandsch vaartuig, en 1200 inwoners. Eindelijk ziet men, tegen over de vermelde koopstad, Papendrecht, met een veel gebruikt veer op haar.

Aan de Merwede, of Merwe, zoo als de vereende Maas en Waal hier heeten, liggen Sliedrecht met 2500 zielen, Giessendam met 1000 en Hardinxveld met 2000, tegen over Werkendam. Op de drie laatstgenoemde dorpen wordt de Dijkwerkers wetenschap door velen van jongs af aangeleerd, en vervolgens daaromstreeks en elders wijd en zijd geoefend. Het sterk bevestigde Gorkum, dat in koren handelt, en hetgene er nog hooger op aan Waal en Maas ligt, behoort ons hier niet op te houden. Alleen mogen wij Nymegen en Maastricht niet onvermeld laten. Nymegen is, als Nederlandsche grensvesting van den eersten rang, belangrijk, en was, sints CONSTANTIJN DE GROOTE de stad grondvestte, en er het onlangs weggebroken kasteel bouwde, meermalen een geruimen tijd lang het verblijf der Keizers. Van den kant der Waal heeft de stad een fraai voorkomen; en die rivier, en de op haar uitloopende landwegen, verschaffen haar veel doortogt, scheepvaart en handel. Deze voordeelen vereenigt insgelijks het overoude, maar nogtans niet minder wel bebouwde, dan aan-

ge-

genaam gelegene, Maastricht met die van eene vesting van den eersten rang te wezen. Ten tijde van CONSTANTIJN schijnt deze stad, in tegenoverstelling van Utrecht, *Obtricht*, of *de bovenste Trecht*, *Drecht*, of *Doortogt*, genoemd te zijn geweest. Zij heeft nog meer schoons en opmerkenswaardigs, en een derde meer inwoners, dan Nymegen, welks bevolking op 12,000 zielen wordt geschat. Er is tevens meer verscheidenheid van fabrieken binnen de stad en in hare nabijheid. Men vindt er eene geoktrooieerde fabriek van reverberes, ijzergieterijen, zoutketen, zeepziederijen, olie- en run-molens, azijnmakerijen, branderijen, fabrieken van lakens, wollen stoffen, enz. tot bevordering waarvan, en van handel en scheepvaart, er aldaar door Z. M. den Koning eene Kamer van Koophandel is opgerigt (*).

Zulk

(*) *In zulken* nijverheidsteun verheugt zich insgelijks Doornik, aan de Schelde, welke hier nog sterk bevaren wordt; en Doornik staat op nieuw eene even gewigtige vesting, als Maastricht, te worden. Men weet welk eene heerlijke stof voor het Nederlandsche tooneel Doorniks verdediging door MARIA DE LALAING in 1581 heeft opgeleverd. De stad is voorts als eene der oudste hoofdzetels van het Nederlandsche *Christendom* vermaard; en het was de Hofplaats van het Frankische rijk, dat CLOVIS Zuidwaarts aan uitbreidde. Benevens de voortreffelijke porseleinfabriek, welke door Z. M. van haren ondergang werd gered, heeft Doornik aardewerksfabrieken, olieslagerijen, ta-

Zulk een middel ter bevordering van velerlei nijverheid heeft ook Dordrecht, dat Leyden in ouderdom genoegzaam evenaart, en zijnen naam van den doortogt ontleent, welke er oudtijds reeds in groote mate plaats had. Zeer fraai is het voorkomen dezer ſtad voor hen, die er van de Noord aankomen. Er loopen van de rivier takken naar binnen; en er is nog veel ſcheepvaart; ofſchoon de ſtad haren vorigen bloei grootelijks heeft zien dalen. Door hare ligging genoegzaam veilig, en tot verzending naar Neerlands meeste vestingen allergelegenst, heeft zij een groot Magazijn van krijgsbehoeften, waarin hare bezetting van Artilleristen geſtadig werkt. Zij onderſcheidt zich voorts door haren houthandel. Ontzaggelijke vlotten van eiken balken komen er van tijd tot tijd aldaar van Rijn en Moezel aan, welker veiling de Houtkoopers van rondom derwaarts lokt. Een groot deel van het aangevoerde hout blijft inmiddels in de handen der Dordrechtſche Kooplieden, tot dat het op den aangenamen Dordſchen waard gezaagd is geworden. Die Waard en de ſtad bevatten nog meer andere fabrieken, als oliemolens, ſuikerraffinaderijen, zoutketen, lijnbanen, ſcheeps-timmerwerven, enz. met

pijt- en mutſenweverijen. Men vervaardigt er uitmuntend fijne wollen kouſen, verdere wollen ſtoffen, vloer- en tafelkleeden, kamelotten, katoenen, linnens en batiſten. De bevolking is er na genoeg even groot, als te Maastricht.

met en benevens eene voorname boekdrukkerij. Men handelt er ook in Rijnſche wijnen, koren, steenkool, tuffſteen, cement, enz. De beurs, het *ſtadhuis*, de ſchouwburg, waar de Dordſche Sijnode voor twee eeuwen vergaderde, de groote kerk, enz. verdienen bezigtigd te worden. De bevolking evenaart genoegzaam die van Maastricht.

Van *Dordrecht loopt* er naar Brielle een water van den *naam* van *Oude Maas*, dat intusſchen de oudſte Maas geenszins is. Hetzelve inſlaande, heeft men aan de regterhand Zwijndrecht, met zoutketen, en veel doortogt naar Dordrecht, en 's Gravendeel aan de Dordſche Kil; langs welke men naar het Hollandsch diep en Haringvliet ſtevent, en in welker Zuidelijk uitelnde er, toen DUMOURIEZ Breda en Klundert weggenomen had, eene ſterke flotille werd geplaatst. Dat belangrijke water heeft ten Westen van zich den Hoekſchen waard, een *deel van* het land van Putten, waarin Puttershoek, met 1000 inwoners, eene haven aan de oudſte Maas, achter zich Maasdam, aan een overblijſſel van de oudſte Maas, en tegen over zich Heer-Jansdam, in het land van IJsſelmonde. In dit laatstgenoemde land ontwaart men voorts Roon, eene heerlijkheid van de BENTINCKS. Aan de linkerhand heeft men Beijerland, met drie kerkdorpen; waaronder Oud-Beijerland, met 2400 inwoners, veel vlas, koren, krieken, aardbezien, enz. oplevert. Vervolgens ziet men aan denzelfden kant Geervliet, waar de oudſte Maas het land uitkwam, en er aan

haven mond een tol gevestigd werd, die veel bloedstorens veroorzaakte. Er is aldaar van haar nog een overblijfsel, uit hetwelke er een tak naar het Haringvliet loopt, dien men, met klein vaartuig van Helvoetsluis naar Rotterdam zeilende, pleegt te slaan.

Dat vaarwater scheidt de landen van Putten en van Voorne, in welk laatste men, tegen over Geervliet, het ook niet onvermaarde Heenvliet vindt. Een weinig verder ziet men Zwartewaal, eene visschers plaats, welke Haringbuizen in zee pleegt te zenden, en Brielle, eene welversterkte haven en stad met 3000 inwoners, waaronder vele loodsen, visschers en verdere zeelieden. Anderen bestaan daarvan, dat zij de reizigers, die er van Maaslandsluis aankomen, langs eenen bestraten rijweg naar Helvoetsluis voeren. Men handelt te Brielle voornamelijk met de vruchtbare omstreken, waar Oostvoorne, in het N. W. des lands, zijnen naam van zijne ligging ten Oosten van het oude Helium ontleent. Want dit Romeinsche kasteel werd metter tijd, denkelijk om dat het vooraan in het land tusschen de beide Hellen lag, *Voorne* geheeten, en schijnt ten Westen van zich een Westvoorne te hebben gehad, dat onder de duinen begraven moet zijn geworden. In het tegenwoordig Westelijkste uiteinde des lands is Rockanje, om de versteenende kracht van een naburig watertje, merkwaardig.

Voorbij dat dorpje, door het Quaksdiep, het Haringvliet opstevenende, ontwaart men het landdorp Hel-

Helvoet, en het reede vermelde Helvoetſluis. Deze haven-plaats is nog veel jonger, dan Maaslandſluis, maar in menig opzigt allergewigtigst. Er vaart van daar tweemalen 's weeks eene paketboot op Harwich, van waar men te lande naar Londen voortreist (*). Als vesting, en haven voor oorlogsvaartuig, gebiedt Helvoetſluis over den eenigen weg, langs welken eene vijandelijke oorlogsvloot hieromſtreeks het rijk zou kunnen indringen; en zware ſchepen, die te Rotterdam getimmerd worden, maar met geen geſchut van daar naar zee kunnen ſtevenen, worden op de Helvoetſche reede van hetzelve voorzien. De vesting bevat een tuighuis, dat het noodige ter verdere toerusting van allerlei oorlogſchepen uit het groote Rotterdamſche ontvangt, en een droog dok tot derzelver reparatie. Er legt hier ſteeds militaire bezetting, en op de reede gewapend vaartuig, om de Koopvaarders uit en in te helpen klaren. De plaats is klein, maar wel bebouwd. De waarde der haven wordt door eene in haar liggende bank verminderd; en zij heeft aan haren mond eene ſoort van maalſtroom, die voor ſloepen wel eens gevaarlijk is. Het uitloopen wordt er door den wind dikwijls bezwaarlijk gemaakt. Hierom heeft

(*) Regtſtreeks op London varen er daarentegen paketbooten van dat Rotterdam, tuſſchen hetwelke en Duinkerken, Ostende, en vele nader bij gelegene koopſteden, er ook eene geregelde gemeenſchap te water plaats grijpt.

heeft men ten Oosten der haven nog eene andere aangelegd; maar deze was, zoo als kenners van het plaatselijke voorzien hadden, welhaast digt geslijkt. De reede verloopt er gestadig. Men bestaat er voornamelijk van den doortogt, de Zeelieden, die zich er van tijd tot tijd ophouden, en de bezetting.

Het Gat van Goedereede heet dus naar eene plaats, schuins tegen over Helvoetsluis, die nog veel kleiner is; en haren naam van eene thans verlande en ingedijkte reede ontleent. Zij heeft in hare nabijheid Ouddorp, en eene groote vuurbaak voor de schepen, waaraan het land tevens loodsen verschaft. Er ligt hier voorts eene plek gronds, *de oude wereld* genoemd, en, zoo men meent, oudtijds door eene groote koopstad beslagen. Op Over-Flakkee, dat deszelfs naam aan eene bank tusschen hetzelve en het land van Voorne verschuldigd, en door de vermelde indijking met het land van Goedereede vereenigd is, liggen Middelharnis en Sommelsdijk digt bijeen. De sterke bevolking van beide plaatsen bestaat gedeeltelijk uit visschers en ander zeevarend volk. Middelharnis heeft een Tribunal; en er leidt van Oudenhoorn, een uur ten Oosten van Helvoetsluis, een geregeld veer derwaarts. Over-Flakkee bevat nog voornamelijk Oude Tonge, Nieuwe Tonge, Dirksland, Bommel en Ooltjesplaat; landdorpen, waar men uitnemende aardappelen teelt. Het laatstgenoemde dorp heeft onlangs in grond en bevolking grootelijks toegenomen.

Het

Het land van Putten heeft aan zijne Z. W. zijde Koorndijk, en hooger op de Buitenſluis, waarover en over Klaaswaal er Noordwaarts aan een weg loopt, welke, door middel van een veer over de *Oude Maas*, tot aan Karendrecht tegen over Rotterdam reikt, en des zomers voor postwagens en ander rijtuig zeer bruikbaar is. Naar Antwerpen willende, ſteekt men van de Buitenſluis naar Willemſtad over. Van het nog hooger op gelegene Strijenſche Sas doet men zulks naar den Moerdijk, als men van Rotterdam over Zwijndrecht naar Antwerpen *rijdt*; welke weg beſtraat ſchijnt te zullen worden, en dan aan dien anderen evenzeer de loef zal afſteken, als aan een derden over Papendrecht, den Dordſchen waard en de Lage Zwaluwe, welke anders, even als de tweede, naar den Bredaſchen ſtraatweg leidt. Van het Strijenſche Sas loopt er eene vaart naar het volkrijke Strijen (*); en uit de nabijheid van den Moerdijk insgelijks eene naar het heeft

(*) Eigenlijk *Stryen*; want men behoudt hieromſtreeks, even als in Zeeland, te Rotterdam, enz. nog in menig opzigt de oude Vrieſche uitſpraak der y, welke, ſints Holland onder het Henegouwſche huis geraakte, elders gantſchelijk dié der toen gevormde *ij* werd, waar van men zich thans zelfs in *Grietnijl*, *Delfnijl*, *Blokzijl*, *Take zijl*, *Iſſel*, enz. pleegt te bedienen; in *Iſſelmuiden* er nog eene *ui*, in plaats van de oude *u*, bijvoegende.

verſterkte Klundert en Zevenbergen. Willemſtad heeft eene haven, heerlijke vestingwerken, 1300 inwoners, waaronder eenig varensvolk, en op eenigen afſtand ten Westen een water, in hetwelke de Klundertſche Roovaart uitloopt, en bij Oudenbosch de Merk, die van Breda komt. Oudenbosch heeft 1700 inwoners, en ten Westen van zich het verſterkte Steenbergen, welks bevolking meer dan tweemalen zoo groot is. Naar deze ſtad, en het nog ſterker bevolkte Rozendaal, rigt er zich eene ſleuf uit het Volkerak, langs hetwelke men uit het Haringvliet naar de eveneens voorgemelde wateren zeilt, waardoor Duiveland en Schouwen aan den Noordkant beſpoeld worden. Een weinig voorbij die ſleuf loopt er eene andere, tuſſchen het land van Tholen en Bergen op Zoom door, naar de Oosterſchelde. Naar deze leidt, nog verder ten Westen de Zijpe, en voorts het Dijkwater, dat bij Zierikzee uitkomt, en Duiveland van Schouwen afſcheidt.

Dit laatſte land is van die beide het voornaamſte, en bevat, onder een aantal bloeijende dorpen, aan den Noordkant het oude Bommene en Brouwershaven, dat zijnen naam aan een ondiep zeegat geeft. Hier uit, en de Oosterſchelde wederom in, geſteven, ziet men welhaast aan de linkerhand Zierikzee, welks voormalige haringvisſcherij men voor die van evenveel welke andere plaats vermeld vindt. Dezelfde ſtad bloeide oudtijds ook door Koopvaardij en anderzins. Het ſtroomwater, waarmede zij door middel van eene lange havenſleuf gemeenſchap heeft,

was

was toen de eenige bevaarbare mond der Schelde; en al, wat er ten Westen van hetzelve lag, werd, onder den naam van *Zeeland bewester Schelde*, tot Vlaanderen gerekend. Het andere Hollandsche gedeelte van Zeeland had Zierikzee tot hoofdplaats; en deze ſtad ſpeelt in de Hollandſche geſchiedenis van dien tijd menige rol van aanbelang. Naderhand onderſcheidde zij zich door het aanvoeren van Kruiden uit Noorwegen naar Braband en elders. Het inlandſch aanwinſchen werd er al zeer ſterk gedreven; en er is thans op nieuw reederij van dien aard, ontſtaan, eenige Koopwaardij, en goede handel in het koren en de meekrap der vruchtbare omſtreken. De ſtad heeft voorts eenig fabriekwezen. Men berekent hare bevolking op 6000 zielen; en een harer burgers, MOOCK FOUS, heeft haar eene groote ſom gelegateerd, welker renten op verſchillende wijzen en haren voordeele worden aangewend.

De *Schelde* verder opvarende, ziet men aan de regterhand, landwaarts in, het kleine doch rijke, Goes, op Zuidbeveland; welks heerlijke grond eene bron van groote weelde, zoo ten platten lande, als in het ſtadje is. Dit laatſte bevat ongeveer 4000 inwoners. Er zijn aldaar eenige zoutketen en meeſtoven, en veel handel in granen, boomvruchten, enz. uit de omſtreken. Aan de linkerhand ontwaart men S. Maartensdijk, met 1200 zielen, en Tholen, een ſtadje van 1500 inwoners, dat zijnen naam aan het omliggende Zeeuwſche eiland

land geeft; wederom aan de regterhand welhaast een overblijffel van het aloude Romerswaal, en hier tegen over het vermaarde Bergen op Zoom; eene ſterke vesting, met 4500 inwoners, eenige pannen- en pottebakkerijen, eenen aanmerkelijken doortogt, en doorgaans eene ſterke bezetting, van welke men er gedeeltelijk beſtaat. De Zoom, die door de ſtad loopt, heeft voorts aan zich het dorp Wouw, met 1500 zielen. Aan denzelfden kant ligt, in de Provincie Antwerpen, het dorp Zandvliet, waarnevens de rivier zich in Ooster en Wester Schelde verdeelt. Haar nog al hooger opſtevenende, ziet men insgelijks aan de linkerhand het groote fort Lillo, en meer andere ſchanſen, tuſſchen hetzelve en Antwerpen.

Naar mate men deze Handelſtad nadert, bewondert men meer en meer den ongemeen hoogen en fraaijen toren van hare Lieve Vrouwenkerk, welke laatſte zelve 500 voet lang is, en menigen aanzienlijken toren in hoogte overtreft (*). Vervolgens nevens de

(*) De kerk verheft zich tot die van 260 voet. Haar dak rust op 265 kolommen. Zij praalt thans op nieuw met de heerlijkſte tafereelen van RUBENS en anderen, benevens werken van beeldhouwkunst, enz. Alles gezamenlijk maakt haar van binnen hoogstmajestueus. Haar toren ſteekt nog 200 voet boven haar uit, bevat 33 groote klokken en twee klokkenſpelen, en heeft nog eenen anderen onvoltmaakten toren nevens zich.

de dokken gekomen, welke de Franſchen er hebben aangelegd, ziet men, op derzelver ſcheiding ter halver wege, het Oosterlinckhuis, dat eenigen tijd lang tot Magazijn voor de Franſche Marine verſtrekte, maar na 1814 aan de Hanſe ſteden werd terug gegeven. Verder heen beſchouwt men de overblijffelen der heerlijke Abdij van S. Michael, welker grond, met nog eene andere, lange, en voorbij het *Kasteel* ſchietende, ſtrook aan de Schelde, die Marine tot timmerwerf diende, maar, volgens den Parijſchen vrede van het gezegde jaar, niet meer *ten zulken* einde mag worden gebruikt. Het gezigt van dat alles, en de gebouwen, welke tuſſchen de werf en dokken aan de Schelde palen, wordt inmiddels op menige plaats door de Koopvaarders belemmerd, welke in het buitenſte dok en voor de ſtad liggen. Want in haar op loopen er ſleehts drie kleine kanalen, en een langer en wijder, dat voor groote ſchepen ook ongeſchikt is; en dezer getal is er intuſſchen doorgaans aanmerkelijk.

Antwerpens handel voor het ſluiten der Schelde behoort tot de algemeene geſchiedenis van den Nederlandſchen koophandel. Het verrigtte tot opening der Schelde, door Keizer JOSEPH II, was onbeduidend. Hare heropening in 1795 deed er den handel mettertijd eenigzins herleven. In 1800 kwamen 50, en in 1801 reeds 142 neutrale ſchepen er uit zee goederen aanbrengen, welke men er te voren van Oostende en Brugge, of van Vliſſingen, Middelburg, Dordrecht, Rotterdam, enz. plagt te ontvangen.

De vrede van Amiens deed den Antwerpſchen Zeehandel nog hooger ſtijgen; maar des te lager daalde hij na 1803. Had BONAPARTE in 1810 Holland met de Zuidelijke Nederlanden onhereend gelaten, dan had hij, om hetzelve anderzins te kwellen, gewisſelijk een kanaal uit de Demer op de Roer, en een tweede tuſſchen deze rivier en den Rijn, doen graven; dat den Rijnhandel naar Antwerpen zou hebben geleid; en dit had men van den heerſchenden ſmaak voor dergelijke ondernemingen insgelijks te wachten gehad, waren de Zuidelijke Nederlanden in 1815 niet op nieuw met de Noordelijke hereend geworden. In 1817 was de invoer van levensmiddelen te Antwerpen, zoo als te Amſterdam, allerſterkſt; maar van dien handel was de balans voor Nederland geenszins voordeelig. In 1818 kwamen er 805 ſchepen voor Antwerpen aan; als 352 Nederlandſche, 297 Engelſche, 31 Noord-Amerikaanſche, 29 Zweedſche, 27 Deenſche, 24 Franſche, 22 Hanoverſche, 9 Pruiſſiſche, 1 Lubeksch en 1 Hamburgsch. In- en uitvoer moet er zich voornamelijk naar de behoefte en den overvloed regelen, die er van tijd tot tijd in de gewesten heerscht, welke, tuſſchen Maas en zee gelegen, voegelijker over Antwerpen, dan over Oſtende, Brugge en Gend, of langs de Maas, van het noodige voorzien, en van het overtollige ontdaan, kunnen worden.

Antwerpen zelf levert voor zijnen handel de voortbrengſelen van zijne fabrieken van lakmoes, hoe-

hoeden, wollen en zijden ſtoffen, enz. De laatſte worden er uitnemend zwart geverfd. Er wordt aldaar ook veel kant vervaardigd, ſuiker gerafineerd, enz. Er is aldaar veel varensvolk, veel doortogt van landreizigers, en, ſints ſtad en kasteel zoo zeer verſterkt zijn geworden, doorgaans eene talrijke bezetting. Het kasteel loopt ten Zuiden der ſtad buiten de halve maan uit, welke hare andere vestingwerken gezamenlijk vormen. Van den kant der Schelde wordt zij door het Vlaamſche hoofd op den regter oever der rivier gedekt, waar er tevens een veel gebruikt veer op haar is. Oudtijds had zij, genoegzaam midden op haren buitenkant, een kasteel aan een hoofd van den naam van *werp*, waar er voor en na een aantal ſchepen, om te vertollen, en te handelen, plagt aan te leggen (*).

Behalve de Lieve Vrouwen kerk, bevat nog eene der vier Parochiekerken van Antwerpen veel ſchoons, en zijn de geweeſene Dominikaner en Jeſuiten kerken bezigtigenswaardig. Een gewezen Klooster is er tot een uitnemend Werkhuis voor de armſte volksklaſſe vervormd. Men heeft er een even uitnemend Gasthuis voor behoeftigen, waarin ook andere kranken,

(*) Denkelijk bouwde CONSTANTIJN DE GROOTE dat kasteel, ter beveiliging van zijn rijk tegen de Franken. Hetzelve werd vervolgens aan Markgraven toevertrouwd, en heette, naar het vermelde hoofd, *Aen 't werp*; welke naam zich over de ſtad, die zich metterijd rondom hetzelve vormde, heeft uitgebreid.

ken, tegen betaling van 9 Franken per week, opgenomen en verzorgd worden. Een Hospitaal voor het Krijgsvolk kan 500 lijders bevatten. Men vindt er een Badhuis, twee Schouwburgen, eene publicke Bibliotheek, een Muſeum, eene Teeken- en Schilder-Akademie, een tak van het Genootſchap tot aanmoediging der fraaije kunsten, waarvan de andere takken te Gend en Brusſel gevestigd zijn, een onlangs opgerigt Genootſchap van vrienden der kunſten, eene voor ſcheepvaart, handel en fabrieken, ijverende Kamer van Koophandel, en vele Scheepsasſuradeurs, van welke er onder de nazaten der Antwerpſche kooplieden van voor 1585 ſteeds een groot aantal gevonden werd. In 1726 werd er eene dusgenoemde *Zoete compagnie* van Rafinadeurs opgerigt. De Beurs is een gedenkſtuk van den onvergelijkelijken bloei der ſtad voor drie eeuwen. Dertig jaren later werd het prachtige Stadhuis gebouwd. Ganſche ſtraten zijn er fraai. De omſtreken der ſtad zijn heerlijk. Hare bevolking evenaart na genoeg die van Rotterdam.

De Provincie, welke haren naam van Antwerpen ontleent, bevat voorts Mechelen, aan de Dijle, in welke de Demer zich uit de nabijheid der Maas komt werpen, en welke vervolgens, in vereeniging met andere wateren, de Rupel vormt. Die ſtad herkent men reeds van verre aan haren S. Romboutstoren, welke op een afſtand ſterk naar den Rotterdamſchen zweemt, maar ontzaggelijk groote uurwijzers heeft. Hij behoort tot de grootſche, en

met

met heerlijke tafereelen verſierde, Aartsbisſchopskerk. Meer andere Kerken van Mechelen bevatten meesterſtukken van RUBENS en VAN DIJK. Voorts is het Aartsbisſchops hof er merkwaardig; en het is er alomme zindelijk, doch tevens ſtil. De Dijle loopt niet alleen zelve door de ſtad, maar ſpreidt ook nog twee zijtakken door haar henen. De bevolking van 16,000 menſchen handelt in granen, of vervaardigt kant, hoeden, wollen dekens, enz. Men brouwt er zeer goed bier, leeft er vrij goedkoop, en heeft eene er geregelde gemeenſchap, door middel van postwagens, met Antwerpen, Brusſel en Leuven; door welke laatstgenoemde ſtad de Dijle ook vloeit, en tusſchen welke en Mechelen er ſints 1750 een kanaal gegraven is; terwijl Leuvens handel en fabriekwezen voorts door eene Kamer van Koophandel bevorderd wordt.

Tot de rivieren, die de Rupel vormen, behoort de Nethe, welke zich, boven het neringrijke Lier, in de groote en kleine Nethe ſplitst, en de Senne, waardoor de benedenſtad van Brusſel wordt bevoeid. Er loopt voorts eene gegravene vaart uit de Rupel, langs Vilvoorde, naar Brusſel. Tegenover dezer uiteinde ligt het volkrijke Boom, waarheen men dagelijks met postwagens van Antwerpen rijdt, om zich aldaar in de dusgenoemde *Bargies* in te ſchepen. Die reis is haast niet minder aangenaam, dan die met rijtuig over Mechelen. Aan het Zuideinde der vaart heeft Brusſel binnen zijnen omvang eene haven voor klein vaartuig. De bovenſtad

onderſcheidt zich door een aantal fonteinen. Haar vermaard Park, en de daaraan paleride gebouwen, verdienen, benevens de kerken van S. Gudula, Kaudenberg, enz. het Muſeum, de nieuwe Schouwburg, het Stadhuis, het Paleis van Laken, en meer andere bijzonderheden in de ſtad en hare omſtreken, evenzeer eene opzettelijke beſchrijving, als Antwerpen, met al, wat daar merkwaardig is. Wij moeten ons hier vergenoegen, met hopens Bruſſel aan te ſtippen, dat de ſtad 80,000 inwoners en vele fabrieken bevat, en eenen wijd uitgeſtrekten handel drijft (*). Tot bevordering van denzelven dient er eene Kamer van Koophandel; en Bruſſel heeft voorts een Geneeskundig genootſchap, eene Koninklijke Akademie van wetenſchappen, een tak van het onder Antwerpen vermelde Genootſchap, eene Kweekſchool van onderwijzers voor de lagere ſcholen, enz.

Tegen over de plaats, waar de Rupel in de Schelde valt, ligt aan deze rivier het ſtadje Rupelmonde, met een Kaſteel, dat tot ſtaatsgevangenis plagt te dienen. Van meer belang is Dendermonde, dat

(*) Er waren aldaar in 1814, behalve een groot aantal Kooplieden in bijzondere artikelen, 40 Bankiers en groote Kooplieden, en ontzettend vele fabrieken van allerlei aard; nevens die van Leuven, enz. afzonderlijk opgeteld in *België, waaronder het Luxemburgſche en het land van Luik, enz.* 1815, *bij J. Allart*, thans *bij de Wed. van Bergen*, te Breda.

dat eene brug over de Schelde heeft. Men handelt er veel in vlas, papier, enz. Hooger op aan de Dender vindt men het nog veel belangrijker, en ſterk in linnens handelende, Aalst, waarover er een ſtraatweg van Brusſel naar Gend leidt. Van Antwerpen naar Gend, loopt er een andere ſtraatweg door het heerlijke land van Waas, welks vlekken, Lokeren, S. Nikolaas, Tempſche, enz. ongemeen ſterk bevolkt en bloeijend zijn. Te water heeft Gend minder gemeenſchap met Antwerpen, dan met Brugge. Want de Schelde tusſchen Gend en Antwerpen, kronkelt allergeweldigst; en er beſtaat daarentegen tusſchen Brugge en Gend eene regtuit loopende en ook anderzins goede vaart. Hierom ontvangt Gend de goederen, welke het regtſtreeks van buiten 's lands, zelfs uit Indie, doet komen, met zijnen verderen invoer, veelal over Brugge en Oſtende; en het verzendt zijne menigvuldige fabrickgoederen, en verdere handelsartikelen, ook meestal langs dien weg. De Gendſche vaart naar het Sas wordt thans evenzeer opgemaakt, als er een fort tot dekking van deze hoogst belangrijke ſtad ſchijnt te zullen worden gebouwd. Eene ſtad, ten aanzien van welker verdere beſchrijving wij intusſchen den Zeeman, die haar zelden bezoekt, naar het zoo even vermelde Statiſtiſche werkje verzenden.

Van Antwerpen de Schelde afzakkende, ontwaart men, in het land van Waas, een van deszelfs voornaamſte vlekken, Beveren; in dat der vier Ambachten, Hulst, voormaals eene grensvesting van

aanbelang voor de Noordelijke Nederlanden; en aan de Schelde, Liefkenshoek, dat, in vereeniging met de ſchanſen op den regter oever der rivier, dienen kan, om deze tot aan Antwerpen open te houden, bijaldien die ſtad eens onverhoopt belegerd werd. Aan de ſcheiding van Ooster- en Wester-Schelde ligt, midden in verdronken land, het fort Bat, waar al, wat de Schelde af kwam, voormaals regten had te betalen. Op de Westerſchelde geraakt zijnde, heeft men aan de regterhand Zuidbeveland, aan de linkerhand de vermelde Vier Ambachten, waarin Ter Neuze, aan de rivier, zijnen naam van de landpunt bekwam, op welke het werd gebouwd. Het plagt eene vesting te wezen, maar bevat intuſſchen nog geen 100 huizen. Even onbeduidend is thans Biervliet, tot welks roem wij, bij hetgene de *Inleiding* daaromtrent bevat, nog voegen, dat die ſtad in 1385 en 1488 twee geduchte aanvallen moedig afweerde, en het haringkaken en pakken door een Biervlieter uitgevonden werd, wiens graf Keizer KAREL V en deszelfs Zuster MARIA er bezochten. Biervliet is zijnen naam zekerlijk niet, als Brouwershaven, aan den invoer van bier in het naburige land verſchuldigd, maar daaraan, dat het de Gendſche bieren, wijd en zijd vervoerde.

Voorts Noordwaarts aan houdende, om tusſchen Zuidbeveland en Walcheren door te zeilen, ontwaart men, onder andere plaatſen, op Kadzand, dat Breskens, van waar men uit Vlaanderen naar Vliſſingen overſteekt, en waar de Franſchen bijkans

on-

onwinbare werken hebben aangelegd, om de Schelde van daar, even als van Vlisſingen, te kunnen beſtrijken, en de belangrijke reede van deze ſtad te beveiligen. Eene reede, welke zij toen veelal met hunne Antwerpſche vloot opvulden, en nevens welke Vlisſingen, ten dienſte van Neerlands Zeemagt, eene haven heeft; waarin er wel ſoortgelijk eene bank ligt, als *in die* van Helvoetſluis, doch waaruit men daarentegen met bijkans elken wind op ſtroom kan geraken, en waarvan de ligging eene Zuidwaarts gerigte reis voor aldaar uitgeruste ſchepen merkelijk bekort. De binnenhaven, of het dok, kan 80 groote ſchepen bevatten, wordt thans uitgediept, en heeft achter zich een uitnemend droog dok. De buitenhaven, wordt door twee welverſterkte ſteenen hoofden gedekt, van waar men tevens een groot deel der reede beheerscht. Even voortreffelijk zijn de werken der ſtad aan andere kanten. Derzelver aanleg heeft intuſſchen in de voorheen aangename omſtreken eene groote verſlechtering medegevoerd, en het beleg der ſtad in 1809, heeft haar onbegrijpelijk veel gekost (*). Zij heeft thans

(*) Vlisſingens vroegere geſchiedenis kan hier even min, als die van Arnemuiden, Middelburg, enz. behandeld worden. De naam luidt in het Engelsch *Flushing*. Hierom ſchijnen wij hem van het water te mogen afleiden, dat er, toen er nog geene Westerſchelde beſtond, nogtans reeds langs de plaats henen naar Biervliet en verder moet hebben geloopen.

thans nog ſlechts tuſſchen de 4 en 5,000 inwoners, en verloor voor en na velen van hare voornaamſte burgers; ten gevolge waarvan zij tevens ophield, de zetel van het binnen hare wallen opgerigte Zeeuwſche Genootſchap van Wetenſchappen, te wezen.

Verre is het evenwel, dat deze geboorteſtad van DE RUITER en de EVERTZENS, geene genoegzame beſtaanmiddelen zou hebben behouden. Velen gaven zich er met ſcheepvaart, ſcheepsbouw voor de Koopvaardij en 's Lands Zeemagt, vertier, dat thans uitgerust wordende oorlogſchepen, binnenlopende koopvaardens, en krijgsbezetting, er veroorzaken, of van eigene vaart, op Antwerpen, Oostende, Engeland, enz. van viſſchen, koolſen, fabrieken van chokolade, en wat des meer is. Tot aanmoediging van ſcheepvaart, handel op dat Westindie, ter herwelke dezer ſtads vorig aandeel aan de W. I. Compagnie, haar ſtuk eene naauwe betrekking geeft, en andere traffieken en fabrieken, is er ook alhier door Z. M. eene Kamer van Koophandel opgerigt. De ſtad prijkt met eene fraaije beurs aan de buitenhaven, waar en aan de binnenhaven zij nog ſteeds fraaije gebouwen heeft. Zij is, vooral nu de haven voor Middelburg eene gansch andere rigting dan te voren heeft, verreweg de gelegenſte korenmarkt voor het land van Kadzand, de vruchtbare nabeurſchap van IJzendijke, enz. Ten Oosten van haar ligt, aan den mond der oude Middelburgſche haven, het thans zeer onbeduidende kaſteel Ram-

Ramsdiepe, en ten Noorden van dit laatste Arnemuiden; een stadje, dat nog steeds poorten heeft, naar welke gemeenschap met Middelburg verblijft is. Deszelfs haven wordt ook steeds ondiepet. Nogtans blijven deszelfs 900 inwoners zich nog steeds voornamelijk met de vischvangst generen, met welker opbrengst zij Middelburg voorzien.

Van dezer stads nieuwe haven opent zich de mond tusschen Arnemuiden en Vere. Dit is een voortreffelijk gedenkteken der zorg van Neerlands Monarch voor Zeelands hoofdplaats, welke voormaals zoo veel van Neerlands handel naar zich trok, voor $\frac{1}{4}$ in de O. I. Compagnie deelde, en met andere Zeeuwsche plaatsen voor $\frac{1}{4}$ in de vervolgens ook opgerigte W. I. Compagnie, in welker bezittingen er voorts zoo vele plantadiën voor Zeeuwsche rekening werden aangelegd. Thans handelt Middelburg reeds werkelijk wederom op Oost- en Westindië en anderzins. Scheepsbouw, rederij, handel in het groot, herleven er aanmerkelijk; en Middelburg heeft, uit hoofde van zijne ligging midden in het heerlijke Walcheren, steeds eenen voordeeligen markthandel met de omliggende plaatsen, die meekrap, koren, enz. opleveren. Zeer geregeld is de gemeenschap der stad met Rotterdam, en er varen hier beurtschepen op 's Hage, Leyden, enz. De stad heeft houtzaagmolens en meer andere fabrieken, en tot bevoedering van derzelver bloei, en dien van handel en scheepvaart, eene Kamer van Koophandel. De Gouverneur van Zeeland,

waar-

waaronder het gewezene Staatsch Vlaanderen thans begrepen is, houdt er zijn verblijf, de Staten hunne vergaderingen, en het Zeeuwſche Genootſchap zijne zittingen. Deszelfs Muſeum is ook alhier geplaatst, en Middelburg heeft eene Teeken-Akademie, en een Schouwburg. De Nieuwe kerk praalt er met een zeer hoogen toren, die een fraai klokkenſpel bevat. Naar dezelfde kerk is de asch der ZVERTZENS overgebragt. De Oosterkerk heeft een koepeldak, en het Stadhuis eenen bezigtigenswaardigen voorgevel en toren. Opmerkenswaardig is ook de dusgenoemde Abdij. De ſtad heeft eene Beurs, eene Korenbeurs, vele fraaije huizen en 13,000 inwoners.

Er rijden van hier geregeld postwagens op Vliſſingen en Vere, waarheen er ſtraatwegen loopen. De Vliſſingſche weg is zeer aangenaam, en er liggen daaraan, en elders in de nabijheid van Middelburg, fraaije lusthuizen. Vere, of Terveer, ontleent zijnen naam van een veer naar Noordbeveland, dat nog ſteeds, met name voor de Walcherſche brievenpost, geregeld wordt gebruikt. Het ſtadje is eenigzins verſterkt, heeft eene haven, die men veel plagt aan te doen, om van daar Franſche ſuiker, enz. Holland in te ſmokkelen. Van binnen bragt men er jenever aan, die voor Engeland beſtemd was. Er was te Vere ook handel op Schotland. Thans telt men er ſlechts 1300 inwoners. Ten Westen der ſtad ligt het fort de Haak, aan den ingang van het Veerſche gat. Dit uitgezeild, ziet men aan zij-

ne

ze linkerhand het oude, maar aangename, Domburg, waar men zich van Middelburg en elders gaat verlustigen, en West-kappel, waar er eene gaping in de duinen is, die men met zware dijkwerken heeft aangevuld. Daaraan arbeiden er onophoudelijk velen der 1200 inwoners van dat vischersvlek, dat den naam van eene door de zee verflondene handelſtad (*) draagt, en, nevens Arnemuiden en Domburg, tot de Walcherſche dusgenoemde *ſmalſteden* behoort.

Walcheren achter zich latende, en Kadzand voorbij ſtevenende, geraakt men op de hoogte van het Zwin, en het daaraan gelegene Sluis in Vlaanderen, dat niet ſlechts eene haven, maar ook eene vesting van groot aanbelang, plagt te wezen. Thans is het eene opene, en om derzelver ongezondheid geſchuwde, plaats van 1200 inwoners. Men vangt er zeevisch, die veelal ingezouten wordt. Het Zwin plagt, even als de Scheldе, voor al, wat er buiten het grondgebied der Noordelijke Nederlanden daaraan lag, geſloten te wezen, en is thans enkel voor klein vaartuig bruikbaar. Van het daardoor beſpoelde Aardenburg, en van Damme, ten Zuiden van ſluis, gewaagt de *Inleiding*. De vaart van Brugge, over

(*) In dezer nabijheid verbrijzelde s. WILLEBRORD een beeld van den afgod *Walher*, van wiens naam die van *Walcheren* afkomſtig is; en men ſtichtte er vervolgens eene kapel, die van de eilanders den naam van *Westkappel* ontving.

over beide laatstgenoemde plaatsen is door de Franschen opgemaakt, en ten Noorden van het Zwin tot aan Breskens voortgezet geworden. Aan het Vlaamsche strand ligt, nevens Brugge, het volkrijke Blankenberg, met zeebaden, en veel visscherij ten behoeve van Brugge, Gend, enz.

Brugge, weleer de voornaamste Koopstad van gansch Nederland, en lang de Hofplaats der zoo vermogende Graven van Vlaanderen, verheft den toren zijner Lieve Vrouwen kerk derwijze, dat hij uit zee zigtbaar is. Een andere, op zich zelven staande, en ongemeen dikke, klokkentoren is ook zeer hoog. De stad heeft eene wijde havenkom aan het Noordeinde van een wijd kanaal, dat van Oudenburg daarheen loopt, en voor geladene schepen van 200 ton, bevaarbaar is. Dezelve geraken langs de haven van Ostende daarin; en er kwam langs die vaart zeer onlangs een geladen Oostindies retourschip te Brugge aan. Want men zendt ook van hier voor en na schepen naar Indie, en de Koopvaardij herleeft er ook anderzins; doch het meerendeel der 34,000 inwoners bestaan van menigerlei fabrieken, en eenen goeden markthandel. De stad heeft, zoo als ook Gend, een Plantentuin, een Museum, Onderwijzers in de Praktische Geneeskunde, eene Kamer van Koophandel, enz.

Ostende was oorspronkelijk slechts het Oosteinde van het door de zee verzwolgene Terstrepe, dat dezen naam zekerlijk van den inham bekwam, dien het nevens zich had. Nogtans bestond de thans

zoo

zoo vermaarde havenſtad reeds zeer vroeg afzonderlijk als dorp. Zij werd in 1445 eindelijk bemuurd, maar door het beleg van 1601—1604 in een hoopen puinhoop verkeerd. Men herbouwde haar vervolgens allezins geregeld; en zij ontving in 1721 een overfraai Stadhuis, dat intusſchen, zoo als meest al het overige in de ſtad, laag is, om te minder ſchade van de zeewinden te lijden. In het volgende jaar brandde er eene der twee Kerken af, die welhaast ook herbouwd werd. Want de ſtad had, bij de geſtadige oorlogen, die de Engelſchen, en dezer bondgenooten, ten Zuiden en Z. O. van haar, tegen de Franſchen gevoerd hadden, de winſten van eenen aanhoudenden toevoer naar de Geallieerde legers genoten, en eenen voordeeligen handel op Indie begonnen te drijven.

Terwijl nu het Barrière-traktaat van 1715 Ostende, tegelijk met deszelfs omſtreken, van eenen langdurigen vrede ſcheen te verzekeren, vormde men uit hoofde van een en ander, het ontwerp van er een O. I. Compagnie op te rigten. Er werd daartoe gemakkelijk 6 miljoen Guldens bijeengebragt, zoo haast het Hof van Wenen in 1723 oktrooi had verleend; doch er werden, door bewerking van Holland en Zeeland, van rondom zoo vele vertoogen tegen dat oktrooi ingebragt, dat hetzelve reeds in 1727 werd geſchorst. Intusſchen waren de ondernemingen der Compagnie voordeelig geweest. Zij had te Covelong, tusſchen Madras en Sadras, en te Bankibazar aan de Hughly, faktorijen aangelegd;

en

en wij zullen ook elders in het Oosten eenig ſpoor van haar aantreffen. Hierom poogde zij, bij het gezegde voorteeken van hare verbanning van Ostende, haren zetel naar Pruiſen, Livorno, of elders, te verplaatſen; en zij ſlaagde ten laatſte in Zweden, waar een voornaam koopman, KONING geheeten, in 1731 de oprigting van eene Compagnie bewerkte. Daarop werd het Oostenrijkſche oktrooi ganſchelijk ingetrokken. (*).

Hierbij verloor Ostende 2000 inwoners; en er verhuisden van daar in 1782 insgelijks velen, die zich tijdens den oorlog der twee naastvoorgaande jaren aldaar gevestigd hadden, toen de ſtad een *Porto franco* ontvangen had, en Amſterdam, Rotterdam, enz. hunnen handel onder Oostenrijkſche en andere onzijdige vlaggen, over haar en Brug-

(*) Met de bepaling, dat er in 1732 van Ostende nog twee ſchepen naar Indie zeilen zouden; om de gezegde faktorijen op te heffen, en dat men vervolgens ¾ van het kapitaal aan de deelhebbers uitkeeren, maar ¼ tot eenen ongenoemden handel aanwenden zou. Dit was die gene, welke er vervolgens van Gothenburg op China gedreven werd; en dezelve duurde tot in 1786 voort, doch toen werden de Super-carga's, die men te Canton gevestigd had, van daar terug ontboden, de ten einde loopende Compagnie te Gothenburg door eene andere vervangen, en door Keizer JOSEPH II., ter oprigting van ſoortgelijk eene te Ostende, pogingen gedaan, welke, even als zoo vele andere pogingen van dien Monarch, mislukten.

Brugge en Gend dreven. In hetzelfde jaar 1782 liepen er in de haven van Oostende wel 1000 ſchepen minder binnen, dan in 1781, toen er aldaar 2636 Koopvaarders, deels voor de ſtad zelve, deels voor Brugge, enz. aankwamen. Naar Ostend: beſtemde ſchepen vinden er voor zich een dok, dat ten Oosten der ſtad uit de haven Zuidwaarts aan loopt, en thans verbeterd wordt. De haven dient tevens voor Brugge, enz. Zij heeft aan weerskanten van haren mond een houten hoofd vol zwarekeijen, en op het hoofd, aan de Zuid- of ſtadzijde, eene hooge kolom, op welke er een licht brandt. Bij hoog water is zij voor ſchepen, die 21 voet diep gaan, genaakbaar; maar bij zeer lage Ebbes ſtaat er op eene voor haar liggende bank, ſlechts 6 voet waters; offchoon men binnen die bank alsdan nog 4 vadem peilt. De onderſcheidene hoogte van het water wordt er aan de naderende ſchepen *door* ſeinen aangeduid. Ostende heeft thans ongeveer 10,000 inwoners, eene Kamer van Koophandel, een Rederijkers gezelſchap, enz. Er vaart van daar eene Paketboot op Engeland. Men beſtaat er voornamelijk van vischvangst en verdere ſcheepvaart, eenigen eigenen handel, en doortogt naar en van Brugge, enz. De ſtad verliest bij het *ontſluiten* der Schelde haast meer, dan eenige andere. *Zij* wordt intuſſchen meer en meer verſterkt, en zal genoegzaam onwinbaar kunnen worden gemaakt, mits men haar, in geval van beleg, het ontbrekende drinkwater vermoge toe te voeren.

Het visschersdorp Middelkerk, twee uur verder, wordt door een fort gedekt. Nieuwpoort is eene belangrijke vesting, maar ongezond, en heeft slechts 3000 inwoners, die van visscherij bestaan, of netten, zeildoek, enz. vervaardigen. Ook zijn er aldaar eenige branderijen. Nieuwpoorts gemeenschap met de zee bestaat in eene lange haven, welke bij de Ebbe genoegzaam droog loopt, maar bij den Vloed midden in 14 voet waters heeft. Dit was oulings de mond der Iperlede, of Iperlee, welke toen aldaar, en tot aan Dixmude, veel wijder was, dan thans, nu zij een bloote zijtak van de vaart schijnt te wezen, welke langs Nieuwpoort naar Duinkerken en verder heen loopt, en uit welke er zich van Furne een andere zijtak over Hondscote naar Winoxbergen rigt, en een derde naar Loo, Fintele, en het fort de Knokke. Kanalen, welker nuttigheid voor den handel van Ostende en Brugge gereedelijk in het oog loopt; ofschoon zij in wijdte en diepte voor het kanaal tusschen Oudenburg en Brugge grootelijks onderdoen, en slechts voor klein vaartuig bruikbaar zijn.

Neerlands Koophandel en Scheepvaart, in derzelver opkomst, lotsverwisselingen, en tegenwoordigen toestand.

De Helvetiers, en ARIOVISTUS met deszelfs Duitschers, van de merkelijk beschaafde oevers der Sa-

Saône naar hun eigen land terug gedreven hebbende, werd JULIUS CAESAR met een onweder uit het Noordelijke Gallie bedreigd. Dit drong hem tot onderzoek naar de geſteldheid van dat land. Toen vernam hij, en wij vernemen van hem, dat er tot deszelfs ſtrijdbaarſte bewoners, de Nerviers (in Henegouwen en Zuidbraband), zelden Kooplieden doordrongen. Dikwijls kwamen dezen daarentegen tot de Ubiers (aan den Rijn tegen over Keulen); en de lager woonende Menapiers (van Noordbraband en Kleefsland), die over zee gemeenſchap met de Veneten van Vannes onderhielden, worden in het geheel door CAESAR derwijze beſchreven, dat zij van de Kooplieden, welke uit Provence, langs den Rhône en de Saône, naar de Ubiers plagten te trekken, ook niet onbezocht zullen zijn gebleven. Zelfs waren die Kooplieden denkelijk toen reeds in het eiland der Bataven doorgedrongen; ſchoon CAESAR hetzelve ſlechts uit losſe berigten kennen leerde.

De Benedenrijn werd althans, na dat DRUSUS denzelven, onder AUGUSTUS, met kasteelen had beſet, door Romeinſche ſchepen druk bevaren; en onder de tweede regering na AUGUSTUS grimmelden de Rijnoevers reeds van Romeinſche en andere Kooplieden, die niet ſlechts met het aldaar doorgaans overvloedige Krijgsvolk, maar ook met de wederzijdſche Rijnbewoners, handelden. Hierom ſcheen een aantal goederen, dat CALIGULA van Rome derwaarts liet brengen, hem juist aldaar met meer

voordeels verkocht te kunnen worden, dan in Italie, waar het min zeldzaam en veelal zekerlijk reeds te ouderwetsch was. Hij verſchafte zich daarvoor aan den Benedenrijn koren, vee, en al, wat hij tot onderhoud van zijn leger verder noodig had; en de Rijnbewoners ſchikten zich zelven, en hunne vrouwen, met de Romeinſche fraaijigheden heerlijk op (*). Onder de Nerviers, en derzelver naburen, nam de Koophandel toen zekerlijk ook reeds toe; offchoon hij zich in dat binnenland, en zelfs aan de bovenoevers der Maas, en dus ook aan de benedenoevers, min gemakkelijk liet drijven, dan langs den Rijn en de Galliſche en verdere Zeekusten. Want CALIGULA's grootvader, AGRIPPA, had wel

(*) Ten gevolge van den verkoop dier goederen, en verderen toenmaligen en volgenden handel, was de dragt van verſchillend gekleurde rokken, zoo als die des Romeinſchen krijgsvolks, ten tijde van CIVILIS in het Noordelijke Nederland reeds ſterk in zwang; en hij zelf droeg niet ſlechts den naam, maar ook de kleeding, van eenen Romeinſchen burger, tot aan den opſtand, bij welken hij zijn in den Romeinſchen trant kort afgeſneden hoofdhaar groeijen liet, en zekerlijk allezins eenen Germaanſchen opſchik aannam; welken hij intusſchen vervolgens, toen men een Gallisch Keizerrijk voornam op te rigten, insgelijks uit ſtaatkunde, en niet om de ellendige reden, welke TACITUS daarvan geeft, tegen den vorigen, in Gallie algemeen gebruikelijken, opſchik van hoofd en lijf verwisſelde.

wel reeds tenzelfden tijde, toen hij de Ubiers naar den linker Rijnoever deed verhuizen, met het aanleggen van ſtraatwegen in Gallie een heerlijk begin gemaakt; maar derzelver takken ſpreidden zich nog niet wijd genoeg uit. Doch metter tijd overwonnen door het ganſche land henen alle hinderpalen; bijzonderlijk in dat gedeelte van het Noordelijke Nederland, dat onder een der twee Galliſche dusgenoemde *Germanien* begrepen, en door den Oostelijkſten Rijntak van groot Germanie afgeſcheiden werd. Men baande er wegen, groef er vaarten, bouwde er koop- en havenſteden, in welke en welker nabuurſchap alles een Romeinsch voorkomen erlangde, en de Romeinſche taal nog veel gemeenzamer werd, dan de Franſche daaromſtreeks in 1810—1813.

Toen inmiddels het Romeinſche gebied, in de derde eeuw van onze jaartelling, zich zelf begon te verſcheuren, breidden Saksen en Franken zich over den *Rijn* uit. Zij vermeesterden inzonderheid een deel van het eiland der Bataven, en voeren van daar meer ter Kaap, dan ter Koopvaardij; dane leed nogtans in de vijfde eeuw nog meer. Toen was dat eiland wederom Romeinsch, maar werd Belgie door de Franken bemagtigd, en benamen zij vervolgens aan het eiland allen ſteun, welken het in de laatſte plaats nog ſteeds bij een klein overblijfſel der Romeinſche heerſchappij in de omſtreken van Soisſons gevonden had. Warners en Vriezen vermeesterden daarop het tegenwoordige Zuidholland,

Zeeland en een deel van Vlaanderen; uit hoofde waarvan alle geregelde gemeenſchap tuſſchen deze landſtreken en die ten Zuiden een einde nam. Die gemeenſchap herſtelde zich, ja, toen de Vriezen door de Franken ten onder gebragt waren, en hunnen Godsdienst omhelsd hadden; maar toen verſchenen de Normannen!! Vervolgens ſplitſte zich alles in kleine deelen, die elkanderen geſtadig beoorlogden, of met zware tollen kwelden. Echter was de behoefte van trafieken en fabrieken te groot, dan dat deze niet eenigermate zouden hebben herleefd.

Elk ſtadje, dat midden onder de puinhoopen der vorige ſteden oplook, had zijne wevers, vollers, verwers, looijers, brouwers, enz. maar op ſommige plaatſen werden de handwerken tot meer volkomenheid gebragt. Zulke plaatſen groeiden daarbinder geweldig aan. Er werden aldaar, in navolging van het Zuiden, vrije markten aangelegd; en men was er op middelen bedacht, om de voortbrengſelen zijner fabrieken ook over zee te vervoeten. Men ſnelde van Staveren, met eigene handels voorwerpen en andere, naar de Oostzee en elders. Biervliet en Roodenburg (thans Aardenburg) voerden de voortbrengſelen van Gend over zee; Dixmude die van Ieperen; Antwerpen die van Mechelen en Leuven; maar Brugge zijne eigene; zoo als welhaast ook Zutphen, Deventer, Zwolle, Kampen en Groningen. Dordrecht werd eene Stapelplaats voor al, wat Waal en Maas en Lek afkwam,

en

en te voren door Thiel en Vlaardingen was uitgevoerd. Zierikzee en Medenblik, voeren ſterk ter Koopvaardij. Deze werd te Harlingen, Hindelopen, Hoorn, Vliſſingen, Vere, Middelburg, Arnemuiden, Kortgene, Romerswaal, Sluis in Vlaanderen, en meer andere plaatſen, mettertijd insgelijks gedreven; terwijl het licht, dat uit Biervliet was opgegaan, zich over de viſſcherij van West-Kappel, Rotterdam, Rijp, Enkhuizen, enz. verſpreidde, Delft zijne eigene goederen, langs eene opzettelijk daartoe gegravene haven, uitvoerde, maar Amſterdam zulks ten aanzien van de Leydſche, Haarlemſche en Utrechtſche deed, en, voor den uitvoer dier goederen naar de Oostzee uitnemend gelegen, het hoofd al meer en meer opſtak.

Nog veel hooger verhief zich intuſſchen Antwerpen, zelfs boven Brugge, toen de Portugezen zich van den Specerijhandel hadden meester gemaakt, en nu die ſtad tot deszelfs middelpunt ten Noorden van het Kanaal verkozen. Toen vloeide ook de Spaanſche en Franſche handel, en die der talrijke Hanſe, daar te zamen, voeren er, dooreen genomen, dagelijks 500 grootere en kleinere ſchepen af en aan, en lagen er ſomwijlen 2500 te gelijk voor de ſtad, welke het toen zoo magtige Liſſabon op zijde trad, en evenzeer boven andere Koopſteden uitmuntte, als Venetie en Genua voorheen, toen zij in het bezit van den Specerijhandel waren. Antwerpens bevolking evenaarde welhaast de tegenwoordige van Amſterdam; en, ten bewijze van

het vermogen der Antwerpſche Kooplieden, wierp een hunner, die aan Keizer KAREL V. eene ontzaggelijke ſom gelds geleend had, en zich vervolgens met een bezoek van dien grooten Monarch vereerd vond, uit erkentenis hiervoor de Obligatie op een vuur van kaneel, waarbij hij zijnen gast ontving.

Maar, ach! in 1576 kreeg Antwerpen gansch andere gasten, muitende Spanjaarden, die er allervreesſelijkst huishielden, bijna 10,000 menſchen ombragten, en 500 huizen aan de vlammen opofferden. De ſtad moest zich vervolgens, in 1585, na een langdurig beleg, aan PARMA overgeven; dat eene ganſchelijke verhuizing van al, wat Onroomsch was, ten gevolge had, en vijandelijkheden van den kant der Zeeuwen en Hollanders, jegens de overblijvenden, waar door dezen allen verderen Zeehandel voor zich onmogelijk gemaakt vonden. De verhuizenden weken, met een eindeloos aantal meer en min vermogenden van Mechelen, Brusſel, Gend, Brugge, Sluis, enz. naar Zeeland en Holland, vooral naar Vliſſingen, Middelburg, Dordrecht, Rotterdam, Leyden en Amſterdam, en werkten er welhaast grootelijks mede tot vermenigvuldiging van fabrieken, handel en ſcheepvaart. Handel en ſcheepvaart, die de dwaze PHILIPS II. aldaar juist door dezelfde maatregelen bevorderde, welke hij tot benadeeling der Noordelijke Nederlanders geſchikt achtte.

Eerst beval hij de Hollandſche en Zeeuwſche Koop-

Koopvaarders uit Spanje te weren, waar zij zich niet alleen de voortbrengſelen van dat rijk en deszelfs overzeeſche bezittingen plagten aan te ſchaffen, maar ook al, wat de Middellandſche zee opleverde. De eerstgemelde handelsartikelen waren toen nog voor hen in Portugal verkrijgbaar; daarentegen dreef gebrek aan de laatstgemelde hen tot eenen welhaast allervoordeeligſten handel op Italie en de Noordkust van *Afrika*. Uit Portugal, dat PHILIPS aan zich onderworpen had, verbande hij de Hollanders en Zeeuwen vervolgens insgelijks; maar nu ſtevenden zij zelven naar Oostindie (*), en bemagtigden den ganſchen Specerijhandel, welks voorwerpen men voor hen te Lisſabon even onverkrijgbaar maakte, als zij het toen te Antwerpen waren. Amſterdam deelde voor de helft in de opgerigte O. I. Compagnie, en genoegzaam insgelijks voor de helft in de W. I. Compagnie, welke 20 jaren later tot ſtand kwam. Deze ruſtte ſtraks eene vloot van 30 ſchepen *uit*, welke in 1624 met eenen te S. Salvador gemaakten buit van meer dan 4 miljoen guldens, en den Gouverneur dier ſtad, terug kwam. In 1627 verſcheen PIET HEIN te Rotterdam met de

(*) Hunne eerſte en volgende ondernemingen aldaar zullen, tegelijk met die van hunne mededingers, in het III *deel* afzonderlijk behandeld worden; en men vindt dezelve in het uitmuntende werk van Z. E. den Generaal VAN DEN BOSCH, waarover ſtraks nader, insgelijks vermeld.

de rijke ladingen van 27 bij S. Salvador genomene Portugeesche schepen. In 1628 nam men daaromstreeks 3 schepen met suiker, enz. en den 10 Januarij 1629, werd de inhoud der Spaansche Zilvervloot, ten bedrage van meer dan 12 miljoen (dat toen ongelijk veel meer was, dan thans), in de Nederlandsche havens aangebragt. In het volgende jaar kwam bij dat alles nog de bemagtiging van een groot deel van Brazilie.

De O. I. Compagnie behaalde van haren kant geene mindere voordeelen; en het bezit van de helft des specerijhandels, enz. maakte Amsterdam welhaast tot een tweede Antwerpen. Rotterdam werd, van den hoofdzetel der haringvisscherij aan de Maas, eene grootelijks bloeijende koopstad. Dordrecht en Middelburg vergrootten zich minder, maar hoopten ook schat op schat, en Vlissingen, Enkhuizen, Hoorn, Haarlem, Delft, enz. bloeiden al meer en meer. De schatten, die van rondom in het land zamenstroomden, openbaarden zich tevens in eene ontzaggelijke vergrooting en verfraaijing van den zetel des Bestuurs; en van dat wereldberoemde Leyden, welks fabriekgoederen de zeehandel, in 's lands wijd uitgestrekte kolonien en elders, met goede winst voor zich vertierde. Aan den anderen kant verspreidde Amsterdams alles te bovengaande voorspoed al meer en meer welvaart langs de Zaan, waar Zaandam welhaast bij zijne talooze fabrieken veel eigen handel en scheepsreederij voegde. Meer

andere fabriekplaatſen bloeiden al mede, daar het noodige vertier er ſteeds toenam.

Inmiddels ſcheen er voor het verdrukte Antwerpen eenig heil aan te breken. Neerlands allerroemruchtigſte Hoofdbeſtuurder en Veldheer, FREDERIK HENRIK was, nevens een Franſchen Maarſchalk, gereed, om die ſtad bij de overige aanwinſten der zeven vereenigde Provincien te voegen; maar men weet niet, hoe het bijkwam, dat hun ontwerp niet kon worden uitgevoerd. Er werd vervolgens zelfs doorgedrongen, dat men, offchoon Frankrijk bleef voortoorlogen, in 1648, met Spanje eenen vrede ſloot, waarbij Antwerpen tot het droevige lot gedoemd werd, dat het vervolgens anderhalve eeuw verduurde. Op dien vrede volgde eene overhaaste afdanking des legers, uit vrees, dat de krijg anders hervat mogt worden. Eene afdanking, waaruit er eene bittere binnenlandſche verdeeldheid ſproot, die *hier* volgende bewind, welk eene magt het ook buiten 's lands ten toon ſpreidde, derwijze verzwakte, dat CROMWEL de Engelſche ſcheepsvaartsakte tot ſtand vermogt te brengen. Ja, die verdeeldheid bevoordeelde Engelands opluikenden handel voor en na derwijze, dat geene honderd handen zulks vermogen te beſchrijven.

Welhaast bemoedigde Grootbrittanje de bovendrijvende, en geen herleven van den Antwerpſchen handel verlangende, Nederlandſche ſtaatspartij, tot wederſtand aan den Franſchen bondgenoot der vereenigde landen, toen hij de Spaanſche Nederlanden der-

derwijze met dezelve wenschte te deelen, dat zij Antwerpen, Gend, Brugge, Ostende, de verdere zeekust, enz. voor zich erlangden. KAREL II. sloot met de gezegde partij een verbond tegen LODEWYK XIV; maar, toen deze haar nu uit misnoegen den oorlog verklaarde, viel KAREL haar gelijktijdig op het lijf; in schijn ten voordeele der onderliggende partij, maar inderdaad, om, met Fransche en verdere hulp, het nieuwe Carthago te verdelgen. Het bleef inmiddels bij den tijdelijken ondergang der verschalkte partij; en er volgde welhaast een aansluiten aan Engeland, dat gestadig vernieuwde oorlogen tegen Frankrijk voortbragt, waarbij Nederland zich al meer en meer in schulden stak, en deszelfs handel veel slechter voer, dan die van deszelfs dagelijks meer te duchtene mededingster.

Na dat deze hare Nederlandsche en verdere bondgenooten eindelijk op het onverwachtste aan zich zelven had overgelaten, werd de onderliggende partij in de Noordelijke Nederlanden wederom de bovendrijvende, en heerschte zij er eenen geruimen tijd lang stadhouderloos; maar, na dat zij zich, onmiddellijk voor 1748, evenzeer tegen Frankrijk had aangekant, als in 1672 (*), dolf zij op nieuw het on-

(*) Ook in 1787 rekenden de Fransche Ministers haar verre van Franschgezind te wezen; en zij werd zulks naderhand nog oneindig veel minder. *Gallomanie* was haar onderscheidend kenmerk nooit.

onderſpit; en men bevond vervolgens, bij een opletteud overzigt van 's lands handel, alles daaromtrent zoo zorgelijk geſchapen, dat des aangeſtelden algemeenen Erfſtadhouders voorſtel van ſoortgelijk eene vrije haven, als die van Gothenburg en Kopenhagen, veel goedkeuring vond. Doch des Prinſen dood, en de naarijver der andere handelſteden jegens Vliſſingen, of even veel welke andere plaats, waraan het gezegde voorregt had moeten ten deele vallen, hield het ontwerp te ligter tegen, daar 's lands onzijdigheid in den oorlog van 1756—1763 elk, die nog langer Koophandel begeerde te drijven, gelegenheid gaf, om zulks met voordeel te doen, en anderen hunne gelden in dat Engeland vermogten te beleggen, dat daarmede Indie tuſſchen den Indus en Ganges begon te vermeesteren; waartoe Nederland nog betere gelegenheid gehad, doch jammerlijk verwaarloosd had.

De volgende onzijdigheid van 1777—1780, was voor de Noordelijke Nederlanden nog voordeeliger. Nogtans weigerde men zijnen tweeden Erfſtadhouder zulk eene verſterking van vloot en leger, als er noodig zou zijn geweest, om onzijdig te blijven; en er werd, na lang harrewarren, ja, tot den aanbouw van eenige oorlogſchepen beſloten, met behulp van welke, en een verbond met de Noordſche mogendheden, men zich onzijdig hoopte te ſtellen kun-

kunnen houden; maar dat verbond was nog niet tot ſtand gebragt, en de ſcheepsbouw naauwelijks aangevangen, toen Engeland den oorlog tegen alle verwachting aan de Nederlanders verklaarde, en hun onnoemelijke ſchatten afnam. Toen weet men deze en de volgende rampen veelal aan den ongelukkigen Prins, en het bovendrijvende belang van vele voorname ingezetenen bij Engelands behoud in deszelfs toenmalige hagchelijke worſteling. Er ontſtonden beroerten, onder welke en de oorlogskosten 's lands ſchuld grootelijks vermeerderde. De O. en. W. I. Compagnien van haren kant verachterden al meer en meer, ja zoo geweldig, dat de bezittingen der W. I. Compagnie deswegens, in 1791, met aanvaarding van hare ſchulden, door den Staat onder eigen beheer werden genomen, en men gelijktijdig een bijzonder toeverzigt over de O. I. Compagnie begon te oefenen, voor welke, er, na vele andere geldleeningen, nog eene laatſte van 8 miljoen guldens, onder verwaarborging van 's Lands wege, geopend werd. Tevens ging Neerlands vooheen- zoo voordeelige vrachtvaart onder dat gebruik van vreemde vlaggen verloren, dat men zich niet ſlechts in 1795, maar ook in de allervernielendſte oorlogsjaren 1781 en 1782, veroorloofde; in plaats van, zoo als in vorige oorlogen, den handel te ſtaken, voor zoo veel hij door geene konvooijen beveiligd worden kon.

Voorts leed de Nederlandſche handel geweldig daaronder, dat groote huizen van Negotie, na de twee

twee laatstgenoemde jaren, in de voornaamſte vreemde Handelſteden, kantoren voor zich aanleiden en onderhielden, welker eene aan het andere, dat van Petersburg, bij voorbeeld, aan dat van Liſſabon, op aanſchrijving uit het centrale kantoor, al het noodige, met het eerſte het beste Nederlandſche of andere ſchip, regtſtreeks toeſchikte; zonder Amſterdam hoegenoemd aan te doen, en hier inkomende en uitgaande regten, ligters, ſchuitvoerders, pakkers en pakhuisgelden, en wat dies meer is, te betalen. Deze, in Engeland zeer gebruikelijke, handels inrigting ſteekt aan de gewone Nederlandſche natuurlijk allezins de loef af; kleinere Handelhuizen, te Amſterdam en elders, moeten onmogelijk tegen die andere kunnen markten; en die handelwijze leert tevens buitenlandſche Kooplieden van groote Handelſteden, als de voornoemde, zich regtſtreeks van het noodige voorzien, zonder den tuſſchendienst van Nederlandſche kooplieden te gebruiken, en voorál zonder zich aan het gebruik van Nederlandſche Koopvaarders te binden.

Daaruit ſproot welhaast zelfs de aanleg van nieuwe markten, waar genoegzaam alles te bekomen is, wat men te Amſterdam kan vinden, en waar vele handelsartikelen, al werd er thans aan dit voormalig middelpunt van den Koophandel der wereld een volkomen *porto franco* verleend, nog met veel minder kosten aangebragt zouden worden, den Koopman dus op veel minder te ſtaan zouden komen, met verdubbeling van het lagere in den prijs wij

aan

aan boord leverbaar zouden zijn, en, zoo de ontbieder nader aan de marktplaats woonde, tevens minder vrachtgeld vorderen, en met eene, dikwijls zoo dierbare, vermeerdering van ſpoed te bekomen zijn zouden. Hoe klaarblijkelijk grijpt immers niet genoegzaam dat alles plaats, wanneer men een Petersburger uit Koppenhagen Ceylonſche kaneel, en Molukſche, of andere, muskaatnoten, foelie en kruidnagels, wel is waar, uit de tweede hand, maar verdere Oost- en Westindiſche, Levantſche, Spaanſche, Portugeeſche, Franſche en andere waren, uit de eerſte, met een Deensch vaartuig toeſchikt, dat wederom Ruſſiſche producten inneemt, om ze naar Frankrijk te voeren, en van daar met vruchten, wijnen, brandewijn, zijden en wollen ſtoffen, papier, enz. of des noods min voordeelig, maar inmiddels voor den bodem heilzaam, zout naar Koppenhagen weder te keeren? Hoe veel gelegener, en hierom en anderszins in kosten en inkoopsgelden verkieslijker, dan Amſterdam, moet niet de Venetiaan, Triester, Smyrner, enz. de tegenwoordige marktplaats voor de Levant op Maltha vinden; waar men uit Engeland en deszelfs kolonien regtſtreeks alles aanvoert, wat van daar komt; en waar de Engelſchen tevens al het overige, dat er gevraagd kan worden, derwijze te zamen voeren, dat het er tegen mindere prijzen verkrijgbaar wezen moet, dan op de Nederlandſche markten; zoo dat het gevolgelijk van daar tegen veel mindere prijzen, door de ganſche Middellandſche zee heenen, moet kun-

kunnen worden verzonden, dan uit het verre gelegene Nederland.

Ja, gewisselijk was het, onder al de vreesselijke, en thans niet opzettelijk op te rijtene, wonden, welke er na 1794 van verschillende kanten aan den Nederlandschen handel werden toegebragt, eene der zwaarste, dat BONAPARTE het voor hem niet houdbare Maltha aan deszelfs vorige bezitters ontwrong. Dit gaf aan Grootbrittanje gelegenheid, om zich in het bezit van dat eiland te stellen; en nu was alles vruchteloos, wat de Malthezer Ridders, met hunnen toenmaligen Grootmeester, Keizer PAUL I. aan het hoofd, ter terugbekoming van het eiland inbragten. De Engelschen bevroedden straks, dat hetzelve voor hunnen Levantschen handel even voordeelig worden kon, als het bezit van Marstrand voor hunnen handel op de Oostzee zou zijn geworden, zoo hun aanzoek tot afstand van dat belangrijke eiland bij Zweden ingang gevonden had. De verwijdering der Malthezer orde uit de Middellandsche zee had wel eene toenemende stoutheid bij de Algerijnen ten gevolge; maar hierdoor vonden de Engelschen zich geenzins benadeeld, zoo lang zij zelven daardoor niet werden aangerand. Vreesselijk werd daaronder in tegendeel het herstel van den Nederlandschen handel op de Middellandsche zee na 1813 vertraagd; ja geweldig leed daaronder ook hunne hervatte handel op Cadix en Lisabon, en al, wat er tusschen deze belangrijke Koopsteden lag; tot dat zij gezamenlijk met de Engelschen over

het roofzieke Algiers zegepraalden, en hetzelve den vernederendſten vrede afdwongen.

In den tusſchentijd, tusſchen die zege en het heropenen der zeeën voor de Nederlandſche vlag, werd niet ſlechts de Engelſche handel van Maltha al meer en meer bevestigd, maar beijverden zich aan den anderen kant de Franſchen, om hunne handelsbetrekkingen in de Levant op nieuw aan te knoopen en uit te breiden, hunne Sedanſche en andere lakens, in het Serail en elders, in plaats der Leydſche in zwang te brengen, enz.; terwijl de Noordamerikanen de Algerijnen genoegzaam in bedwang hielden, om hunne Koopvaardij bijkans even ongeſtoord, als de Zweden en Denen, door de ganſche Middellandſche zee henen te drijven. Eene Koopvaardij, welke, ver van zich bij de eigene handelsartikelen dier natien te bepalen, genoegzaam alles omvat, wat er voor twee eeuwen door de Nederlandſche Koopvaarders den ganſchen aardbodem rondgevoerd, hier aangekocht, en daar tegen iets anders verruild werd; zonder dat men zich aan bepaalde Commisſien bond, en zoo, dat de Speculatien, verre van enkel te huis gemaakt te worden, zich op elke plaats naar bevind van zaken hernieuwden, en de winſten doorgaans van haven tot haven verdubbelden.

Ten gevolge van dat een en ander, is Neerlands koophandel op de Middellandſche zee ver van hetgene hij voor twee eeuwen was, ja blijft hij daar zekerlijk zelfs beneden de hoogte, op welke hij

voor

voor 1795 nog plagt te ſtaan; toen het, volgens de berekening van den Heer TUCKEY, derwijze met hem gelegen was, dat er van de gezamenlijke Nederlandſche Koopvaarders, jaar door jaar gerekend, ongeveer

2500 naar de Oostzee ſtevenden; en
900 — Archangel, Noorwegen en de Noordzeeſche havens tusſchen dat land en Nederland;
800 — de havens van het vaste land tusſchen de Schelde en Straat van Gibraltar;
150 — — Middellandſche zee.
150 — Westindie en het verdere Amerika.

Hoe laag moet hij nu niet ook in andere opzigten beneden de hoogte ſtaan, welke die berekening aan hem geeft? Volgens dezelve plagten er immers hier te lande, behalve de Oostindiesvaarders, 120 Walvischvangers, en 's Lands haringbuizen en verdere *Visſchers vaartuigen*, in de gezegde tijden jaarlijks ongeveer 4500 ſchepen onder Nederlandſche vlag te worden uitgeklaard; en men hoorde inmiddels een van 's Konings Ministers onlangs openlijk verklaren, dat het getal der uitgeklaarde ſchepen onder Nederlandſche vlag in 1816 daarentegen 3000, in het naastvolgende jaar 3274, en in 1818 ongeveer 3700, *was* geweest. Of blijft men zich nog ſteeds voor een groot gedeelte van vreemde ſchepen bedienen; gelijk als men dit, zoo lang de vrede met Algiers niet was tot ſtand gebragt, zekerlijk in de Middellandſche zee zal hebben gedaan, en hetzelfde

nog in 1818 veelal bij aanvoer uit en verzending naar Engeland deed? Alswanneer de tegenwoordige hoogte van Neerlands *Handel* zich niet naar het getal der uitgeklaarde Nederlandſche Koopvaarders zou laten afmeten, maar er hieruit ſlechts zou kunnen worden opgemaakt, dat Neerlands *Koopvaardij* grootelijks afgenomen had, doch wederom aan het rijzen was.

Dit laatſte blijkt nu voorts uit den doortogt door de Sond, waaromtrent men weet, dat er aldaar in 1814 ſlechts 550 Nederlandſche koopvaarders vertolden, maar in 1818 daarentegen 594 Nederlandſche, 5052 Engelſche, 1755 Zweedſche, 946 Noorweegſche, enz. (*). Ten opzigte van den *Handel* laat er zich, daarentegen, misſchien zelfs uit de gezamenlijke Nederlandſche en andere Koopvaarders, welke er uit- en ingeklaard worden, geene vaste berekening opmaken. Want vooreerst kunnen de ſchepen van verſchillende grootte, en de ladingen van zeer verſchillende waarde zijn, ja vele ſchepen zelfs met enkelen ballast in en uit loopen; ten tweede is het zonderling, dat, op eene ſchijnbaar echte lijst van in- en uitklaring te Brielle en Helvoetſluis, het getal der uitgeloopene ſchepen dat der binnengeklaarde, gedurende drie jaren, telkens merkelijk

(*) Hoe vele ſchepen van verſchillende natien er in vroegere jaren door de Sond de Oostzee in en uit ſtevenden, vermeldt de allezins merkwaardige Tafel in het *I. deel*, *bladz.* 518.

lijk overtrof. Want volgens die lijst werden er aldaar

in 1814 flechts 1284 in- maar 1308 uitgeklaard.
— 1817 —— 1731 ——— 1771
— 1818 —— 1558 ——— 1586

Leveren de lijsten van Texel en het Vlie dergelijke uitkomften op, dan fchijnt er daarachter iets te fchuilen, uit hoofde waarvan de eigenlijke ftaat des Nederlandfchen koophandels zich uit dergelijke lijsten nog des te minder laat berekenen.

Nog veel minder laat er zich daaruit, ten opzigte van de winst of het verlies der Zeehandelaars, een gegrond befluit opmaken. Te zeer vermenigvuldigde aanvoer, of verzending op fpeculatie, kan zelfs, in plaats van voordeel, groot nadeel aanbrengen. In het volgende fchrijven van den Heer TUCKEY, nopens de opkomst van den handel der verfchillende Europeefche volken op Indie, wordt naar waarheid vermeld, dat eene droevige ondervinding van zulken aard de eigenlijke oorzaak der oprigting van de Nederlandfche O. I. Compagnie was. Soortgelijk eene ondervinding drukt de Franfche Kooplieden, die thans bijzonderlijk Bourbon, en de bezittingen van hun land op Afrika's Westkust, met allerlei goederen overkropt hebben. Insgelijks moeten vele Engelfchen zich de overmatige verzendingen hebben beklaagd, welke er door hen in 1814 naar den vasten wal gedaan werden, zoo haast zij hier of daar eene haven voor hen ontfloten zagen; fchoon menige Koopftad zich, aan den anderen kant, met

het door hen aangebragte grootelijks overtaadde. Want, waren er toen bijzonderlijk te Rotterdam minder ſchepen binnengeloopen, of was het aantal der gene, die met de lading terug of naar elders zeilden, nog grooter geweest, gewisſelijk zou de rekening bij den toenmaligen inkoop voor den Nederlander in het algemeen gunſtiger zijn geweest.

Eindelijk vraagt de Staatshuishoudkunde nog niet eens zoo zeer, of deze en gene ingezetenen zichzelven met hunnen handel min of meer verrijken, maar in hoe ver die handel voor den Staat over het algemeen voor- of nadeelig is; welk laatſte hij allezins wezen kan, al brengt hij dezen en genen handelaar wezenlijke ſchatten aan, en ſchijnt hij dus de ſom van 's lands rijkdommen merkelijk te vermeerderen. Hij kan die ſom daarentegen wezenlijk grootelijks verminderen. Hoe oogenſchijnlijk doet zulks niet, bij voorbeeld, de handel in thee, zoo haast hij zich voornamelijk tot binnenlandsch vertier bepaalt, en men elders, waar men dat volkontzenuwend handelsartikel insgelijks waant noodig te hebben, zijn goede geld daarvoor insgelijks regtſtreeks naar China zendt? Hierom verſchillen de de berekeningen der Staatshuishoudkunde nopens den handel grootelijks van die der Statistiek, bij welke wij ons hier hebben te bepalen. Deze nu meet den handel van een land niet naar de Ebbe af, die er daarin door kwijning uit overkropping dikwijls wordt voortgebragt; nog minder naar het bloote getal van uit- en inloopende ſchepen over het algemeen; en het minſte van allen naar dat der

Na-

Nationale ſchepen, welke er onder de menigte gevonden worden; neen, maar naar de talenten van een volk voor den handel, en de wegen en middelen tot denzelven, welke er door zulk een volk gebruikt kunnen worden; met betrekking tot de omſtandigheden van buiten, of tot de maatregelen, welke deszelfs Gouvernement in der tijd noodig oordeelt; en door welke misſchien geen volk ter wereld zijnen handel, tot zijn wezenlijk voordeel, in zoo menig opzigt geſtremd vindt, als het Engelſche.

Wat nu dit een en ander aangaat, de handelsgeest breidt zich in Nederland al meer en meer uit, Zelfs de boerenſtand is daarvan in menig oord des *Rijks* doordrongen, en houdt zijne veldvruchten op, om den prijs te doen rijzen. Dien handelgeest tempert inmiddels het nationale karakter derwijze, dat hij zelden tot avantuurlijke ondernemingen voert, waarbij de een ſchatten wint, maar de ander op *een oogenblik* alles verſpeelt. Hierom bouwt men in het algemeen op de Neder'andſche Handelhuizen nog ſteeds vaster, dan op andere; hoe zeer het ook, bij de dusgenoemde tweede hand, aan geene voorwerpen ontbreekt, die met een klein kapitaaltje ter Beurſe indringen, om groote zaken te doen, bij welker mislukking de val van den Speculant onvermijdelijk is. Van dezen wachten zich intusſchen ſolide Huizen gemeenlijk evenzeer, als van eigene al te hagchelijke ſpeculatiën. Maar die beteugeling, of dat gemis, van onderneemzucht paart zich nu

ligtelijk met afkeer van nieuwe maatregelen, om zwarigheden, welke den handel drukken, te boven te worstelen; vooral thans, nu er een wezenlijk gebrek aan middelen hiertoe heerscht.

Geen gebrek aan geld; dat zij verre. De schatten der Nederlandsche handelhuizen circuleren daarentegen thans nog slechts gedeeltelijk in den handel, en worden gedeeltelijk anders uitgezet; zoo als vele nazaten der grondvesters van Neerlands handel dit sints lang, niet slechts in de Zuidelijke Provinciën, maar ook in de Noordelijke, ten aanzien van hunne ganssche kapitalen deden; en het gedeelte, dat nog tot den handel wordt aangewend, is door den geduchten Korenhandel van 1817 nog grootelijks vermeerderd (*). Daarmede zijn er nu inkoopen van koffij en andere handelsartikelen gedaan, waarmeê de pakhuizen opgevuld liggen; en bij derzelver vertier vindt men zich op de gewone wegen door mededinging als verdrongen. In dat gedrang heeft men zulk eene Koopvaardij noodig, als de Noordamerikaansche, en die der oude Neder-

(*) Even als de rijkdommen der landlieden, onder welken men rekent, dat de Vriesche landbouwers de som van hunne gezamenlijke reeds zoo groote bezittingen, in 1817, met zeven miljoen guldens aan buitengewone winsten vergroot hebben gezien, of er althans zulk een kapitaal, boven de gewone koopprijzen, in hunne Provincie is zamengestroomd.

derlanders. Inmiddels heeft niet flechts de nationale Scheepsbouw, maar ook de nationale Koopvaardij, grootelijks afgenomen. Dit drong het luisterrijke Amſterdamſche genootſchap FELIX MERITIS tot uitſchrijving der prijsvraag, hoe het getal der nationale Zeelieden het beste vermenigvuldigd zou kunnen worden; en de heerſchende afkeer van de zee; en hare ongemakken en gevaren, moet bedwongen worden, zoo de Nederlandſche Handelhuizen een genoegzaam aantal voorwerpen vinden zullen, om hunne goederen derwijze te vertieren, als de Noord-*amerikaanſche* Schippers, of Koopmans gevolmagtigden, ten aanzien van een eindeloos aantal goederen, uit hun eigen land en van elders, plegen te *doen*.

Genoegzaam kundige en vertrouwenswaardige Agenten, ter bevordering van zoodanig een vertier, zullen de Nederlandſche Zeehandelaars in geen toereikend aantal kunnen vinden, zoo lang de Natie die denkwijze over de Zeevaart blijft koesteren, welke er ſints lang op de Latijnſche ſcholen aan toekomende Volksleeraars, enz. met de vertaalde, en tot ſchoolgebruik aangenomene, woorden van een Duitſcher, op de volgende wijze werd ingeprent: *De veelvuldige veranderingen, en de onrust, waarin de Zeevarende zich noodwendig bevindt, heeft voor gemoederen van eenen wispelturigen aard bijzondere aantrekkelijkheden. Voor anderen is de losbandigheid, waaraan de Zeelieden zich ter uitſpanning op het land overgeven,*

aanlokkelijk. De gevaren, welke iedere Zeeman heeft uit te ſtaan, en de bijzondere ontmoetingen bij dezelve, zien anderen als een regt aan, om deze levenswijze boven andere ſtillere te verheffen en daarmede te pronken. Zulke menſchen nu, die deze neigingen volgen, zijn zelden voor overleg geſchikt, en men moet hen aan het laat naberouw en het ongeluk overlaten, waarin hun beſluit hen brengt, enz.!!!

Herleeft er bij de Natie geene andere, onder hare voorouders voor twee eeuwen zoo algemeene, denkwijze over de Zeevaart, dan zal het vertier der handelsvoorwerpen, die Neerlands eigen bodem en volkplantingen in zulk eene menigte opleveren, (eenige weinige alom gewilde grootere, en verſcheidene kleinere, artikelen uitgezonderd,) zich voornamelijk tot 's lands eigene bevolking, en die van deszelfs kolonien, bepalen. Immers bewijst dit tegenwoordige letterwerk, hoe algemeen elk aan zee liggend land zijne benoodigdheden uit de eerſte hand, of van de naastliggende markt, door eigene Koopvaardij, of, bij de kwijning der Nederlandſche, door die van andere natiën verkrijgt; en nopens het aloude vertier, Duitschland in, is er aan het einde des vorigen deels reeds opgemerkt, hoe veel nadeels er daaraan door het Tranſit wordt toegebragt, dat er, uit eene klaarblijkelijke weerwraak over het bezwaar op den invoer van Westphaalsch linnen, ijzerwerk, enz. langs Bremen en Minden aangelegd is geworden. Hierbij komt een tweede, en

voor

voor Nederland nog nadeeliger, Tranſit over Straatsburg; en dit land vindt zich nog met een derde bedreigd, dat uit de vereeniging van Lippe en Eems voortſpruiten zou, zoo de langgevormde ontwerpen daaromtrent werden tot ſtand gebragt; welk laatſte ons intusſchen nog ver af ſchijnt te wezen.

Vooreerst zou er tot het graven der vaart, en den bouw van al de noodige ſluizen, een ſchat gevorderd worden, dien het verarmde land daaromſtreeks bezwaarlijk ſchijnt te zullen bijeen brengen; en de fondſen der Nederlandſche Kapitalisten, zullen daartoe gewisſelijk te minder geleend worden, daar men hun zoo vele wegen opent, om ze integendeel ten nutte van het Rijk zelf aan te wenden; welks Handel, door de voorgemelde verwijding der vaarten tusſchen het Nieuwe diep en Buikſloot, en tusſchen Thamen en de Gouwſche ſluis, zoo uitnemend bevorderd worden kan; en welks landbouw en veeteelt, door het droogmaken van het Haarlemmermeer, en meer andere droogmakerijen, nog ontzaggelijk kan worden uitgebreid. Ten tweede zou het ontworpene kanaal tusſchen de Lippe en Eems, bij aldien er door jaloerſche buitenlanders daartoe gelden geſchoten werden, ſtraks nutteloos gemaakt, en Amſterdam gelijktijdig grootelijks bevoordeeld, kunnen worden, bijaldien men den Rijn door de laagten der Veluwe naar de Zuiderzee liet kronkelen, of hem langs de Greb daarheen leidde. Dit zou aan den mond der Lippe een verval te wege brengen, uit hoofde waarvan het ontworpene kanaal,

naal, welk eene diepte men ook aan hetzelve mogt kunnen geven, meestal van water ontbloot wezen zou; zelfs al ſtopte men gelijktijdig den Waal bij het Pannerdſche kanaal derwijze, als hij eene reeks van jaren, voor den opſtand van CIVILIS, geſloten was, en zulks na het einde van die vernielende onlusten op nieuw ſchijnt te zijn geworden; eene afſluiting, welke, zoo ter bevordering van Neerlands Zeehandel, als anderzins, thans voor de derde maal bewerkſtelligd ſchijnt te zullen moeten worden (D).

Wat er ook hiervan zij, van de ontworpene gemeenſchap tusſchen Lippe en Eems, voorſpellen wij den Nederlandſchen handel geenerlei nadeel; en het Tranſit over Bremen en Minden zal tegen dat over Nederland onbeſtand zijn, zoo haast men zich meer algemeen, ter bevordering van dit laatſte, naar de verordeningen van het Gouvernement ſchikt, en zulk een gebruik van de Entrepots maakt, dat men den Rijnbewoner, bij het gene hij langs den weg van een bloot Tranſit ontvangt, de verdere benoodigdheden van over zee bij wege van Tranſithandel moge kunnen toeſchikken. Dan zal Neerlands Koloniale en verdere Zeehandel aan hetzelve een verbazend aantal koopwaren verſchaffen, welke, er uit de eerſte hand, en dus tegen mindere prijzen, dan te Bremen, verkrijgbaar zijnde, zich met een aantal Nederlandſche voortbrengſelen en fabriekgoederen vereenigen zullen, om er Tranſit-handel en Tranſit beide te doen herleven. Vooral, daar Duitschland meer, dan linnens, ijzerwerk, enz. op-

oplevert, en den Nederlander tot het vertier van die verdere artikelen ſteeds zoo noodig hebben zal, dat zelfs geen Straatsburgsch Tranſit, en nog veel minder het andere over Minden en Bremen, op de aloude gemeenſchap tuſſchen Duitschland en Nederland eene overmatige inbreuk maken zal.

Mogten ſlechts Nederlands uitzigten ten aanzien van den handel op andere landen, welke voor Engelſchen, Noordamerikanen, Denen, Zweden, Franſchen, enz. even zeer open liggen, niet veel ongunſtiger wezen; maar daar zijn een oneindig aantal goederen thans deels ligter, deels voor mindere prijzen, te verkrijgen, dan uit Nederland. Op die landen ſchijnt dus Neerlands handel, vooral zoo lang hij niet op ſoortgelijk eene wijze, als voor twee eeuwen, gedreven kan worden, zich voornamelijk bij den invoer van goederen te zullen bepalen, welke men van daar voor binnenlandsch, koloniaal en Duitsch, vertier noodig heeft; en bij den uitvoer van binnenlandſche, koloniale en Duitſche, handelsartikelen, welke zoodanige overzeeſche landen volſtrektelijk begeeren, of welke hun anders met de ſchepen, die tot het afhalen der eerstgemelde, in het Rijk in te voerene, goederen gebezigd worden, en anders ballastſcheeps uitzeilen zouden, zoo ligtelijk kunnen worden toegeſchikt, dat men daarmede uit dien hoofde tegen andere, naderbij gelegene, of goedkooper varende, natien markten kunne. Hierbij komen, in de derde plaats, de retourladingen der vreemde ſchepen, die de eerstgemelde goederen van buiten

buiten 's lands aanbrengen, en even ongaarne met enkelen ballast vertrekken, als ballastſcheeps aankomen, wanneer zij Nederlandſche boter, kaas, en zoo vele andere voortbrengſelen, of fabriekgoederen (*), gaan uitvoeren. Vreemde ſchepen, tot vermindering van welker gebruik bij den Nederlandſchen handel er door Z. M., in vereeniging met de Staten Generaal, al het mogelijke wordt aangewend; op dat Neerlands handel zich niet, bij een verder inkruipen van dat gebruik, tot den paſſiven ſtaat van den Hamburgſchen verlage, en dan, wanneer zij zich nog ergens onder eigene vlag vertoont, ook zoo ſtraffeloos, als de Hamburgſche, door evenveel welke zeeſchuimers aangevallen worde.

In plaats van zulken, ſchijnbaar gemakkelijken en voordeeligen, maar in de gevolgen allerheilloosten, weg in te ſlaan, tracht elk, bij wien er geene bedekte zijdelingſche en achter-oogmerken huisvesten, Neerlands Koopvaardij uit haar deerlijk verval op te beuren, en het daarheen te dirigeren, dat 's Rijks vermeerderende, en welhaast alom ontzagverwekkende, Zeemagt geen gebrek aan ſcheepsvolk hebben moge, en Neerlands Koning, in ſoortgelijken drang van zaken, als die van 1780, garſch anders, dan Hoogstdeszelfs heer vader, de noodige zee-

(*) Voortbrengſelen en fabriekgoederen, waarvan er bij den invoer in andere landen voor en na reeds vele vermeld zijn geworden, en waarin de buitenlandſche trek inmiddels geſtadig rijst en daalt.

ge en landmagt hebbe, om eene onzijdigheid en handhaven, welke voor Neerlands handel genoegzaam even voordeelig zou kunnen worden, als de toenmalige inderdaad was. Ja, tegelijk met eene eigene Koopvaardij verdient ook een eigene Scheepsbouw te worden behartigd, zonder welke 's Lands vloot in tijd van nood niet behoorlijk kan worden aangevuld, en welke voorts regtſtreeks aan zoo vele handen werk, en tevens aan zoo vele andere fabrieken en handelstakken geest en leven, kan verſchaffen, maar thans tegelijk met deze, helaas! nog ſteeds allerdroevigst blijft voortkwijnen; daar het Gouvernement zich in menig geval nog niet boven de noodzakelijkheid, om aan elders gebouwd vaartuig Nederlandſche zeebrieven af te geven, verheven vindt. Hierom zeilt er nog ſteeds een aantal zulke ſchepen, onder Nederlandſche vlag, zelfs naar die Kolonien, waar Neerlands handel derwijze boven allen anderen bevoorregt is, als uit het vervolg zal blijken.

De Nederlandſche volkplantingen, viſcherij en zeemagt.

Na dat de Nederlandſche W. I. Compagnie in *1791* opgeheven was geworden, zag men 's Lands wereldberoemde O. I. Compagnie in *1795* almede ganſchelijk inſtorten. Het wegnemen der Noordelijke Nederlanden door de Franſchen gaf aan Engeland de ſchoonſte gelegenheid, om genoegzaam al,

wat

wat die Provincien op en over zee bezaten, naar zich te nemen. Wat er ook voor en na tot behoud van Neerlands heerlijke volkplantingen werd aangewend, dezelve vielen, uitgezonderd die der Goudkust, bijkans alle in de handen van het overmagtige Grootbrittanje; offchoon zulks aan Java niet te beurte viel, voor dat hetzelve, tegelijk met het moederland, opgehouden had Nederlandsch te wezen, en niet fleehts uit naam van den Franfchen Keizer, maar ook ganfchelijk in deszelfs regeertrant, beheerscht geworden was.

Hoogstnadeelig waren die verliezen, inzonderheid voor den Nederlandfchen alleenhandel in Ceylonfche kaneel, kruidnagelen van Amboina, en muskaatnoten en foelie van de Bandafche eilanden, tot welke alle teelt van de laatstgenoemde fpecerijen zorgvuldig beperkt geworden was, maar van welke dezelve toen naar menig ander Oostindisch eiland werd overgebragt, terwijl de Ceylonfche kaneel voor Nederland ganfchelijk verloren is, en Amfterdam, ten gevolge van alles te zamen, het vermogende aantrekkingsmiddel mist, dat alle natien naar deszelfs markt, even als te voren naar de Antwerpfche, plagt te doen zamenvloeijen. Zelfs was die teruggave van het weggenomene, welke er bij den vrede van Amiens bedongen werd, voor Nederland meer fchadelijk, dan voordeelig; daar al, wat er toen naar de teruggegevene Kolonien gezonden werd, bij derzelver haastige nieuwe wegneming, te gelijk met dezelve, in de handen der veroveraars viel.

Hoogst-

Hoogstwenſchelijk was daarentegen voor Nederland de nieuwe teruggave; ſchoon Ceylon daarbij, als reeds te voren uitgezonderd, niet genoemd werd, en de uitzondering zich nu ook tot de Kaap de goede hoop, Berbice, Demerary en Eſſequebo, uitſtrekte.

Bij die laatſte teruggave, den 14 Augustus 1814, werd voorts bepaald, dat het eiland Banca, door den Souverein van Palembang op Sumatra aan de Britſche Kroon afgeſtaan, aan Neerlands Souverein in ruiling komen zou, tegen Cochin en deszelfs *onderhoorigheden* op de kust van Malabar; en dat Neerlands Vorst de vastigheden, welke er daarentegen aan Hoogstdenzelven, binnen de grenzen van het Britſche gebied op het vaste land van Azie, zouden worden uitgeleverd, in haren ontmantelden ſtaat laten, en er geene meerdere troepen plaatſen zou, dan er tot handhaving der Politie noodig waren. Hoogstdeszelfs onderdanen zouden er inmiddels *dezelfde gerijven*, voorregten en beſcherming, met betrekking tot hunnen handel, eigendommen en perſonen, genieten, als er aan de meest begunstigde natien verleend waren, of zouden mogen worden. Intusſchen leert ons het uitnemende werk van Z. E. den Generaal VAN DEN BOSCH (*), dat de menigvuldige goederen, welke men van daar ontbeert, door

(*) *Nederlandſche bezittingen in Azie, Amerika en Afrika, in derzelver toeſtand en aangelegenheid voor dit Rijk, I. deel, blada.* 197 en elders.

door de Engelſchen in Neerlands Indie plegen te worden aangebragt, en zij hunne ſchepen in dezelve van retourladingen voorzien; alwaarom de gezegde vastigheden van wegens Neerlands Monarch nog niet wederom in bezit ſchijnen te zijn genomen.

Even onnoodig kan een geſtadige aanvoer van goederen uit China, Cochin-China, Tonquin en Siam, met Chineeſche en Siamſche Jonken, en het wederinnemen van ſpecerijen, enz. door die vaartuigen, alle herſtel van de Nederlandſche faktorij te Canton, en andere handelsinrigtingen, aan hen doen ſchijnen, wier wenſchen zich bij een paſſiven handel bepalen. Daarentegen zijn er van wegens het Gouvernement pogingen ter oprigting van eene bevoorregte maatſchappij tot den handel op China aangewend; en Neerlands Indiſche en andere markten zouden, door ſoortgelijk eene maatſchappij, van koopwaren uit Bengale, en de verdere Britſche landen, voorzien kunnen worden; zoo de luſt tot Koopvaardij bij de natie opwakkerde. Van de faktorij te Suratte is er den 8 Mei 1818 wederom bezit genomen. Hoe de handel op Gombroon thans gedreven wordt, is ons onbekend. Over den Japanſchen handel, door middel der faktorij op het eiland Decima, handelt de Heer TUCKEY in het vervolg uitvoerig; en wij zullen nopens den handel op Demerarij, Eſſequebo en Berbice, in zijn volgend ſchrijven het noodige invlechten.

Wij bepalen ons hier bij die bezittingen, over welke Neerlands Monarch, bij de gezegde overeenkomst,

kouast, de volle Souvereiniteit bekomen heeft, en bij die der Goudkust, welker Souvereiniteit die van Nederland volgde, en met deze van het Fransche Gouvernement tot het Huis van Oranje en Nassau overging. Dezelve bestaan, voor zoo veel Oostindie betreft, in het eiland Java, met het naburig gelegene Madoura en eenige kleine eilandjes; verscheidene vestigheden op Sumatra; het gezegde Banca, en Billeton, ten Oosten van dat groote eiland; de stad Malacca en haar grondgebied; het eiland Celebes; de verdere Molukkische eilanden, in de landvoogdijen van Amboina, Banda en Ternate, verdeeld; eenige vestigheden op Borneo, Timor en Solor, en de Souvereiniteit over nog eenige andere eilanden, waarvan Baly, Lombock, Sumbawa, Flores en Sumba, de voornaamste zijn. Van dit alles heeft de voornoemde Generaal, zegelijk met een heerlijk stel kaarten, eene beschrijving gegeven, door welker verkorten wij ons aan letterdiefstal zouden schuldig maken. Hij heeft er eene kaart en beschrijving van Suriname bijgevoegd, en voorts ook over het insgelijks op nieuw Nederlandsche Curaçao, S. Eustathius, Saba en S. Martin, gehandeld; waaromtrent men zijn schrijven, even als ten aanzien van Nederlands Oostindische bezittingen, met het volgende van den Heer TUCKEY gelieve te vergelijken.

Ten aanzien van Neerlands bezittingen op de Goudkust, meenen wij zelven den Engelschen schrijver en den Nederlandschen onderling overeen te

moeten brengen, daar de laatſte volmondig erkende, voor zijne berigten en geplaatſte kaart dienaangaande niet genoegzaam te kunnen inſtaan, en wij ons des door niets weerhouden achten, om daaromtrent meer vrijheid te nemen. Op de gezegde kust bezit Neerlands Monarch een groot aantal vastigheden, digt bij elkanderen gelegen, van Engelſche doormengd, en ten Oosten van zich eenige Deenſche hebbende; uit hoofde van welk alles de ganſche kust, van afſtand tot afſtand, met Europeers bezet is. Voor allen gezamenlijk is er intusſchen thans, ten gevolge der afſchaffing van den Slavenhandel, weinig vertier; maar men hoopt hen er al meer en meer landbouw te zien drijven, welks voortbrengſelen door hen tegen benoodigdheden uit Europa en van elders verhandeld worden, en hun, tegelijk met een van lieverlede toenemend verhandelen van Europeeſche koopwaren in het binnenland, tegen deszelfs ivoor, ſtofgoud, enz. een ruim beſtaan zouden kunnen verſchaffen.

In dit uitzigt blijft het Nederlandſche Gouvernement deszelfs grootendeels heerlijke vastigheden op de Goudkust in ſtand houden, en is er nopens dezelve, benevens eenige voorſchriften ter wering van allen uitvoer van Slaven door de Koopvaarders, welke zich derwaarts zullen begeven, in 1815 en 1816, voor en na het volgende beſloten geworden: De vaart en handel op Neerlands Guineeſche bezittingen is van de betaling van regten en lastgelden gan-

ganſchelijk vrijgeſteld; behoudens adminiſtrative bepalingen, tegen het misbruik van dien vrijdom (*). Geen Koopvaarder mag intuſſchen iemand, welke van geen behoorlijk paspoort voorzien is, derwaarts overvoeren. Doch daarvan voorziene aankomelingen mogen zich aldaar nederzetten, om handel te drijven, of landen te ontginnen, welke de Gouverneur-Generaal gelast wordt hun, door tuſſchenkomst bij de Landsheeren, voor hunne rekening en riſico te verſchaffen. De intentie van Z. M. is, dat men er bij voorkeus gebruik make van vrije werklieden bij huur of dagloon. Van alle ontginde landen zal men niet, dan met het elfde jaar na de ontginning, grondlasten aanvangen te betalen. Alle derwaarts varende Nederlandſche ſchepen zijn verpligt, een zeker getal ambtenaren, of krijgsvolk, voor rekening van het Gouvernement mede te nemen; dat grootelijks ter goedmaking van de kosten der uitreis medewerken kan.

Suriname ſchijnt, ten gevolge der afſchaffing van den Slavenhandel, al minder en minder te zullen opleveren; ten zij de eigenaren der heerlijke Plantadien zich aldaar zelven nederzetten, en, door eene verſtandige behandeling der Slaven, de gewone ſterfte onder hen grootelijks helpen minderen. De voortbreng-

(*) Deze bepalingen vindt men *pag.* 594—600 der verzameling van traktaten, beſluiten, enz. van 1813—1817, onder den titel van *Neerlands betrekkingen met andere Staten, enz.* door den Heer PIEK VAN LANGEN.

brengſelen dezer Kolonie zijn bekend, en zullen, tevens met den invoer aldaar, nader worden opgegeven. Tot vaart en handel op haar, en de verdere gewezene Nederlandſche bezittingen in Amerika, werden, toen dezelve nog gezamenlijk in Engelſche handen waren, Nederlandſche onderdanen met licences toegelaten. Vervolgens werd de Nederlandſche Koopvaardij op Suriname den 21 December 1815 van uitgaande regten vrijgeſteld, en alle andere vaart en handel op en van die kolonie, dan uit en op het rijk, in Januarij 1816 verboden. Daarentegen werden Curaçao, S. Euſtathius en S. Martin, kort daarna voor ſchepen van alle natien opengezet, tot in- en uitvoer van alle niet uitdrukkelijk verbodene goederen; doch die in- en uitvoer werd voor vreemden met merkelijk hoogere regten bezwaard, dan er daarvan door de Nederlandſche koopvaardij ſtonden te worden betaald. Regten, waaromtrent de bepalingen aan alle Zeehandelaren bekend zijn.

De jongſte bepalingen, ten aanzien van den handel op Nederlandsch Oostindie, komen kortelijk neder op het volgende. Het is aldaar aan Engelſche, Noordamerikaanſche en andere ſchepen verboden geworden, na den 1 November 1818, op Java ergens elders te losſen, dan te Batavia, of, onder bijzonder verlof, te Samarang en Surabaya. Zij mogen voorts in die drie havens geene andere, dan volle, ladingen innemen, en niet naar elders gaan, om gebrekkige ladingen aan te vullen. Alle andere havens ſtaan er enkel voor Nederlanders open. Andere in-

invoer, dan uit de Nederlanden, is met tusschen de 10 en 16 percent op den prijs van de faktuur belast. Schepen, die niet uit de Nederlanden komen, hebben bij het innemen van lading op Java, wegens de koffij viermaal, en wegens de suiker tweemaal, zoo veel te betalen, als te voren.

Door zulke besluiten trachten de Gouverneurs der Nederlandsche Oost- en Westindische bezittingen, en het Gouvernement te huis, des Rijks gezamenlijke Koloniën de meest mogelijke voordeelen voor het moederland te doen opleveren; en men maakt zich die schikkingen ook reeds van rondom te nutte. Er worden, behalve van Amsterdam, Rotterdam, Dordrecht, Middelburg en Antwerpen, ook van Brugge en Oostende, en van Vlissingen voor Gendsche en Zeeuwsche rekening, een groot aantal Koopvaarders naar die Kolonien afgezonden. Ja, men begint daartoe reeds opzettelijk nieuwe schepen aan te timmeren; en men mag zich vleijen, dat de verdere vaart van *Batavia op* Bengale, enz. van waar men aldaar jaarlijks zoo vele goederen ontvangt en noodig heeft, als uit de opgaven van den Heer VAN DEN BOSCH op het overtuigendste blijken kan, welhaast meerendeels ook, zoo als voorheen, met Nederlandsch vaartuig zal worden gedreven. Batavia, mag men verhopen, zal welhaast op nieuw zoodanig een middelpunt van activen handel op de omliggende landen worden, als waartoe de Engelschen daarentegen hun naburig, en tevens tot de teelt van Molukksche specerijen bestemd, Bencoolen op Sumatra, en Pulo

Pinang, zoo gaarne verhieven. Het toenemen der voordeelen van de gezamenlijke Oostindiſche bezittingen van Neerlands Monarch, voor Hoogstdeszelfs Europeeſche Staten, zal geenszins bloedelijk van het vooruitgeziene afnemen der Westindiſche afhangen; ja dit afnemen zal zelfs door een verſtandig gedrag der Planters verhoed worden; en Neerlands heerlijke bezittingen aan de Goudkust zullen door wederom andere Planters even nuttig voor het moederland worden gemaakt, als Suriname nog ſteeds is.

Even bekend, als de verordeningen nopens den invoer van Oost- en Westindiſche producten in Nederland, zijn bij den Zeehandelaar ook de vernieuwing van het traktaat van 1701 met Denemarken, en de verklaring, door welke de Spaanſche Conſul te Antwerpen, in October 1816, het gebruik van Nationale ſchepen bij den Nederlandſchen handel op Spanje aanmoedigde, en welke letterlijk behelsde, dat *de Nederlanders, en al de manufacturen en voortbrengſelen des lands, in Spanje bijzondere voorregten genoten.* Men kent het Alliantie-traktaat, dat er, nog voor de vernedering van Algiers, ten aanzien der drie Barbarijſche roofſtaten, tusſchen Spanje en Nederland geſloten werd; en men weet, door welke verordeningen Neerlands vaart en handel op de Middellandſche zee geregeld is. Verordeningen en traktaten, welke, met de verdere ten voordeele van Neerlands Koopvaardij, hier niet kunnen worden ingelascht, zonder dit boekdeel tot eene onmatige dikte te doen uitdijen; alwaarom wij ons tot

een

een anderen tak van Zeevaart wenden, die, nevens al de voorgemelde, onder de beſcherming van eenen Koninklijken Minister ſtaat, van welken de natie zich op de beste gronden alles goeds belooft, en welks verdienſtelijke gunst, tot bevordering der Nederduitſche uitgave van dit werk, wij niet onvermeld willen laten.

Hoe vroegtijdig de Haringvisſcherij in Nederland gedreven werd, is reeds opgemerkt (*). Men bezigde daarbij oudtijds een ſlag van visſchersbooten, dat den naam van *Slabberts* voerde; maar deze werden, na dat het kaken der visch uitgevonden was, door ſtoutere vaartuigen vervangen, die *Buizen* genoemd worden, tusſchen de 20 en 30 last groot zijn, en doorgaans elk 14 man voeren. De Noordelijke Nederlanden zouden, wil men, in 1610, (toen het twaalfjarige beſtand, met Spanje tot ſtand gekomen, aan de Kaapvaart, enz. een einde maakte,) 3000 vaartuigen tot de Haringvisſcherij in zee hebben gehad; welke vloot, zoo zij in der daad aanwezig was, zekerlijk ſlechts ten deele uit ſchepen van de laatstgemelde ſoort beſtond, en deels uit andere kleinere, om de vangst der Buizen over te nemen, te verzorgen en te vervoeren. Omſtreeks het

(*) *Aanteek.* (N) in het I *Deel*, *bladz.* 551.

het midden der zeventiende eeuw, had de dusgenoemde *groote visscherij* der Nederlanders den hoogsten top van haren bloei beklommen, en werd zij gerekend, zoo met het dadelijk visschen en vaarjagen, als op menigerlei andere wijze, gezamenlijk 100,000 menschen bezig te houden, en 28 miljoen Guldens in het land te brengen; maar vervolgens bezweek zij onder het steeds vermeerderend aantal van mededingers. In 1738 staken er slechts 229 Haringbuizen uit Nederland in zee; en in 1753 slechts 173, waaronder 112 van Vlaardingen, welke plaats Enkhuizen in welgelegenheid tot de verzending overtrof, daar deze zich Noordwaarts aan toen niet voorbij Hamburg uitstrekte, en de Denen en Zweden in Westindie daaromtrent aan Amsterdam de loef afstaken.

Ook te Vlaardingen kwijnde inmiddels de verzending al meer en meer, en derwijze, dat er, om de Haringvisscherij gaande te houden, in en na 1775 Premien van 's Lands wege moesten worden uitgeloofd. Ondanks deze aanmoediging, liepen er in 1780 uit de Maas slechts 100, en in het geheel uit Nederland 150 Haringbuizen uit. In 1784 uit de Maas 106, en gezamenlijk 169. Kort voor 1795 was het algeheele getal der in zee stekende Nederlandsche Haringbuizen, in 1792 en 1793 beide, 200. Bij den vrede van Amiens werd dat getal, in 1802, tot 168 gebragt; maar in de volgende oorlogsjaren kromp hetzelve al meer en meer in;

in; en het was, ondanks alle vergunning van den kant der Engelſchen:

In 1803 ſlechts 107	in 1808 ſlechts 64
— 1804 —— 82	— 1809 —— 40
— 1805 —— 58	— 1810-1813 — 0

Na die noodlottige jaren werden er door Neerlands Souverein op nieuw premien uitgeloofd, en had dit aan de *Maas* eene uitwerking, uit hoofde van welke het Hoogstdenzelven behaagde, bij het eerſte uitloopen der herſtelde Vlaardingſche haringvloot tegenwoordig te zijn. Ja de reederij nam aldaar gedurende eenige achtereenvolgende jaren al meer en meer toe; en het getal der uitloopende Haringbuizen uit de Noordelijke Nederlanden was laatſtelijk, naar hetgene een der voornaamſte Reeders ons dienaangaande gunſtiglijk heeft medegedeeld, als volgt:

In 1814 in het geheel 106	van Vlaard. 76	van Maasſl. 20
— 1815 ——	134 ——	97 ——	24
— 1816 ——	142 ——	101 ——	25
— 1817 ——	160 ——	112 ——	31
— 1818 ——	168 ——	113 ——	33

In dit laatſte jaar was intuſſchen de vangst hoogst ongunſtig; zoo het ſchijnt, deels door dien de ſterke warmte een groot aantal haaijen uit Zuidelijker wateren Noordwaarts aan had gedreven, en de haringen hierdoor van hunne gewone loopplaatſen verjaagd werden; deels doordien de warmte zelve hen van daar hield, en ten gevolge had, dat hun aantal daar-

daarentegen, zoo als reeds is opgemerkt (*), in den winter van 1818—1819 omſtreeks Gothenburg overmatig groot was; waaronder de Zweedſche verzending, ten nadeele der Nederlandſche nog al meer moet toenemen.

Over de Nederlandſche wijze van vangst en bereiding uit te weiden, verbiedt ons beſtek; en wij melden ten aanzien der Haringviſcherij voorts nog ſlechts, dat dezelve laat in het jaar, wanneer de viſch minder van hoedanigheid dan in den zomer is, en de Nederlandſche kusten nadert, door de kustviſchers gedreven wordt, die hunne vangst verſch uitventen, of tot bokking rooken, zoo als dit ten aanzien der Zuiderzeeſche haring insgelijks wordt gedaan. Dezelfde kustviſchers droogen daarentegen een deel der ſchol, en ſchelvisch, die zij vangen, en deels, nevens meer andere vischſoorten, verſch ter markt leveren. Het inzouten van kabeljaauw is aan de viſcherij der Maas, en aan die van Zierikzee, Sluis, enz. uitſluitend voorbehouden; en er plagt uit de Maas ſterk naar de IJslandſche kust ter kabeljaauwvangst gevaren te worden; doch de groote visch ſchijnt ter plaatſe, waar men zich vervoegde, meestal weggevangen te zijn; en het vertier is, ſints de vernietiging der Kloosters in de Zuidelijke Nederlanden, derwijze verminderd, dat men de voorgemelde vaart van Vlaardingen, Maaslandſluis, enz. naar Doggersbank, tot beneden de helft

(*) In het *I. deel, bladz.* 466.

helft van het gene zij voor dertig jaren was, heeft zien dalen. Nog ontzettend veel lager is intusſchen die Nederlandſche visſcherij gedaald, door welke, zoo als de Heer TUCKEY het uitdrukt, de ganſche wereld van traan, enz. plagt te worden voorzien, en welker geſchiedenis kortelijk deze is.

Het voordeelige van de Noordſche Walvischvangst der Basken prikkelde reeds in de laatſte helft der zestiende eeuw de Engelſchen, en in den aanvang der zeventiende ook de Nederlanders, om insgelijks op de gedrochtelijke zeedieren jagt te maken; en er werd ten dien einde, tijdens het twaalfjarige beſtand, in 1611, eene Nederlandſche maatſchappij opgerigt. Genoegzaam gelijktijdig verſchenen ook de Hamburgers en Denen in de IJszee, waar men op het in 1614 ontdekte Jan Mayenland traankokerijen voor het Walvisch- en Robbenſpek aanleide. Dien toeſtel verplaatſte men eenigen tijd later zoo ver mogelijk ten Noorden, naar Spitsbergen, dat toen het middelpunt der Walvischvangst werd (*). Deze nijverheidstak werd zoo voordeelig, dat er, na de ſchepen, die tot de visſcherij gebruikt werden, jaarlijks nog een aantal andere, ter afhaling van de gekookte traan, naar het gezegde eiland moesten worden gezonden. Hierom begeerde menigeen, die niet tot de Noordſche Compagnie behoorde, ook deel aan hare winſten te hebben, en werd haar uitſluitend oktrooi in 1641 door het Nederland-

(*) Zie het *I. deel, bladz.* 232.

landſche Gouvernement niet verlengd, maar de Walvischvangst voor een iegelijk opengeſteld.

Toen werd de jagt ten ſterkſte doorgezet, het aantal der viſſchen daardoor geweldig verminderd, en de overige tuſſchen en onder het ijs gedreven. Dan men ging ze ook daar vervolgen, en waagde zich al verder en verder om de Oost, tot dat er aldaar in 1684 een aantal van 25, en in het volgende jaar 23, Nederlandſche ſchepen vergingen. Hierdoor afgeſchrikt, begaf men zich ten Westen van Spitsbergen naar den kant van Groenland. Daar verminderde inmiddels de vangst welhaast ook zoo zeer, dat men eindelijk, op het voetſpoor der Basken, Straat Davis inſtevende. Een jaar voor den gezegden tegenſpoed, of in 1683 hadden de Nederlanders om de Oost en elders met 242 ſchepen 1349 viſſchen gevangen. In 1691 ſtuken er ſlechts 2 ſchepen van hen in zee. Hoe het vervolgens met het aantal der ſchepen, en dezer plaatſing en vangst, gelegen was, dit laat zich uit de volgende tafel opmaken, welke, deels van elders, en meerendeels uit de weinige berigten van den Heer TUCKEY nopens Nederland, ontleend is.

Jaren.	Schepen ten Oosten van Groenland.	Gevangene Walviſſchen.	Schepen in Straat Davis.	Gevangene Walviſſchen.
1694	63	164		
1700	173	907		
1710	137	62		
1714	108	1234		
1719	182	302	29	43

Ja-

Jaren.	Schepen ten Oosten van Groenland.	Gevangene Walvischen.	Schepen in Straat David.	Gevangene Walvischen.
1729	93	113	90	198
1730	87	87	82	200
1731	68		95	
1738			137	
1739	133	670	58	51
1741			20	
1749	114	412	41	206
1759	133	427	22	59
1769	111	972	42	158
1779	59	126	46	36

Deze laatſte vermindering, in de gezamenlijke toerusting en vangst beide, kan een gevolg van de mededinging der Engelſchen zijn geweest, welke toen niet zoo als te voren rees en daalde (*), maar allerſterkst was en bleef, na dat een enkel ſchip, in 1766 door een reeder van Hull afgezonden, en het eenige Engelſche, dat toen in de IJszee verſcheen, eene zeer voordeelige reis gedaan, en het Gouvernement van zijnen kant, de visſcherij aangemoe-

(*) Ja te niete ging. Want, na dat de Basken, zoo als in het *I. deel, bladz.* 561 is vermeld, omſtreeks het midden dier eeuw van de Walvischvangst afgezien, maar de Engelſchen zich meer dan te voren daarop toegelegd, en het aantal hunner daartoe uitgeruste ſchepen in 1750 tot 20, en in 1753 tot 50, hadden gebragt, was hetzelve in 1760 ſlechts 39, en zonden zij in 1765 geen enkel ſchip af.

moedigd had. Toen werd dezelve in 1772 door 20, in 1773 en 1774 telkens door 65, doch in 1775 door wel 105, Engelſche ſchepen gedreven, en was de ijver in Grootbrittanje zoo groot, dat men zich aldaar gelijktijdig op de Zuidelijke Walvischvangst en Robbenſlagerij begon toe te leggen; waaromtrent, en nopens de Noordelijke visſcherij der Engelſchen, het gebeurde van volgende jaren bij de behandeling van hun land zal worden opengelegd; terwijl wij bij het voorgemelde, ten aanzien der Nederlandſche walvischvangst, niets noemenswaardigs te voegen hebben, dan dat de ſteeds verflaauwende voortzetting der Noordelijke visſcherij zich, na de oorlogsjaren van 1781 en 1782, met eenige deelneming aan de Zuidelijke paarde; van welke laatſte de Kaap de goede hoop het middelpunt voor de Nederlanders was, en welke de Engelſchen voor zich, door den aanleg van volkplantingen op Nieuw Hollands Oostkust en Van Diemensland, al meer en meer gemakkelijk en voordeelig maakten.

Terwijl Nederland van zijne haring-, kabeljaauwen kustvisſchers, althans in de laatſte vijftig jaren, weinig dienst voor zijne oorlogsvloot plagt te hebben, leverde daarentegen de Walvischvangst, nevens ja boven de Koopvaardij, uitnemende manſchappen voor haar op. Tevens werden de ſchepen, welke men tot die visſcherij gebruikte, uit hoofde

van

van derzelver hecht getimmerte, in vorige eeuwen, toen de zeemagt gansch anders dan thans ingerigt was, meermalen geboood, om haar te verſterken. Wat nu de ſterkte van Neerlands oorlogsvloot in vroegere tijden aangaat, deze verſchilde, gedurende den krijg tegen Spanje, van jaar tot jaar grootelijks. Na den vrede van 1648 werd zij op 60 ſchepen bepaald, waarvan er 20 als kruiſers en 20 als konvooijers dienen, en 20 binnen de havens in gereedheid liggen zouden. In den Engelſchen oorlog van 1652 werd de ſterkte der vloot op 230 ſchepen berekend, waarvan er tuſſchen de 120 en 150 tot formering der groote vloten gebruikt werden. In 1659 deed men 100 ſchepen uitrusten, en 18 ſtuks aanbouwen, onder welk gezamenlijk aantal er vele van grooter kaliber waren, dan men voorheen had gebruikt. In den Engelſchen oorlog van 1665 bragt men 36 ſchepen van 60 tot 80 ſtukken in zee, en even zoo vele van 40 tot 60 ſtukken, terwijl men er nog 18 in reſerve gereed hield; alles behalve de Konvooijers, Fregatten, en kleinere vaartuigen.

In den vreesſelijken oorlog van 1672, toen men aan de vereenigde Britſche en Franſche zeemagt het hoofd moest bieden, en gelukkig bood, waren de ſchepen nog al meer vergroot, en bezigde men tot de vloot onder bevel van den onſterfelijken DE RUITER 84 Linieſchepen, waarvan de helft tuſſchen de 66 en 80 ſtukken voerde; benevens 24 Fregatten, 36 Branders, 24 Snaauwen, 24 Galjoo-

ten, een aantal Konvooijers, en 18 ſchepen van tuſſchen de 20 en 40 ſtukken tot de dusgenoemde Wintervloot. In 1685 werd bepaald, dat de Zeemagt voor het vervolg beſtaan zou uit

20 Linieſchepen van 80 ſtukken geſchut
28 —————— 70
24 —————— 60
24 —————— 50
90 Fregatten van 40 tot 24 ſtukken
16 kleinere ſchepen van 18 ſtukken.

Hieruit leverde men in 1690, tot de vereenigde Engelſche en Nederlandſche vloot, welke aan die van LODEWYK XIV. het hoofd bood, 48 Linieſchepen; en men bleef lang daarna bij de gezegde bepaling van 1685; maar eindelijk geraakte alles in een deerlijk verval.

Ten gevolge hiervan rekende men, dat er in 1776 ſlechts 25 bruikbare Linieſchepen, 23 Fregatten, en 20 kleinere vaartuigen, voor handen waren. In 1779 adviſeerden de Gecommitteerden ter Admiraliteit, in vereeniging met eenige Vlagofficieren (*), dat de Zeemagt, *ter beſcherming van de vrije vaart en Commercie der Republiek, en tot handhaving van de eer en independentie van den*

(*) Zie derzelver uitgewerkt Rapport, in de *Secrete reſolutien van Holland, XIII. deel, bladz.* 515 *en volg.* uit welk belangrijk ſtuk er ook veel van het hiervoorgaande is ontleend.

den Staat, onverwijld behoorde te worden gebragt tot het volgende getal van ſchepen:

12	Linieſchepen van	70 ſtukken en	550 man
30	——	60 ——	450
12	——	50	
12	Fregatten van	40 ——	meest 18 ponders
24	——	36 ——	en 230 man
24	Korvetten van	20 ——	150

met nog eenige kleinere vaartuigen. Om welke ſterkte aan de Marine te geven, er ſtraks de volgende ſchepen op ſtapel zouden moeten worden gezet:

10 van 70 ſtukken	5 van 40 ſtukken
24 — 60	3 — 36
7 — 50	1 — 20

Na dat er nu op dien aanbouw al het mogelijke was afgedongen, werden er ten aanzien van het toegeſtane echter handen aan het werk geſlagen; ten gevolge waarvan er, na de verliezen, welke men in de meergemelde twee oorlogsjaren leed, in 1784 eene Zeemagt van 50 ſchepen van tuſſchen de 50 en 70 ſtukken, 43 Fregatten enz. van tuſſchen de 40 en 20 ſtukken, en 11 kleinere vaartuigen, aanwezig was. In 1792 beſtond het getal der dusgenoemde Linieſchepen uit 36 van 70 en 60, en 9 van 50 ſtukken, en telde men voorts 21 Fregatten en 46 kleinere vaartuigen.

In dat oorlogsjaar en het volgende werden 's Lands gelden tot geheel iets anders, dan de verſterking der vloot aangewend. Zij had derhalve niet toegenomen, toen zij, in den aanvang van 1795, voor

verre weg het grootſte gedeelte in de handen der Franſchen, en voor een deel in die der Engelſchen, geraakte. Het Fransch gewordene, en, onder betaling van 100 miljoen, en beding van eeuwige alliantie, aan het nieuwe beſtuur der Noordelijke Nederlanden, overgelatene gedeelte verſmolt op menigerlei wijze gansch nutteloos; te gelijk met een aantal nieuwe ſchepen van 68 ſtukken, welke er, na het verlies bij Kamperduin, uit eene afzonderlijke opbrengst van gelden werden aangebouwd; zoo dat het getal van bruikbare Linieſchepen, bij des Lands tweede vermeestering in 1810, zeer gering was. Het nam vervolgens niet af; en Neerlands Souverein bevond zich, na dat de Helder en Vliſſingen overgegeven, en er aan Hoogstdenzelven een derde van al, wat er te Antwerpen in gereedheid lag, toegewezen was, in het bezit van een aanzienlijk getal bruikbare Oorlogſchepen, en in dat van verſcheidene andere, welke op ſtapel ſtonden, en welker plaats thans reeds wederom door andere vervangen is geworden.

Hiervan waren er nu, in den aanvang van 1818, zoo in de Middellandſche zee, als in Oost- en Westindie, en in Neerlands onderſcheidene zeegaten, in werkelijken dienst:

2 Linieſchepen van 80 ſtukken
5 ——— 74
2 ——— 68
3 Fregatten van 44
3 ——— 32

be-

benevens eenige kleinere vaartuigen van 18 ſtukken geſchut en daar beneden.

Het vaste korps Officieren beſtond toen, behalve Z. E. den Luitenant Admiraal VAN KINSBERGEN, uit 7 *Vice*-Admiraals.

8 Schout bij nachts.

2 Commandeurs van den breeden wimpel.

28 Kapiteins.

40 Kapitein-Luitenants.

95 Luitenants der eerſte klaſſe.

90 ——————— tweede klaſſe.

Men telde bij 's Lands marine voorts toen reeds een groot aantal Adelborsten der eerſte en tweede klaſſe; waarvan er eenige, met de noodige Traktementsverhooging, op 's Rijks Artillerie en Genieſchool te Delft geplaatst waren en zijn; waar er hun, even als aan eenige terzelfder plaatſe tot den Zeedienst opgeleide Kadets, door afzonderlijke Onderwijzers gelegenheid wordt verſchaft, om, behalve in de *Mathematiſche* en andere algemeen nutte kundigheden, in hun bijzonder vak meer en meer vorderingen te maken. Ten dezen einde is er in de ſtads gracht, achter het heerlijke ſchoolgebouw, een daartoe dienſtig driemast ſcheepje geplaatst; en zoodanige Kadets, als met het zeeleven nog onbekend zijn, worden daartoe voorts, even als de Keizerlijke Ruſſiſche, door een jaarlijksch zeereisje van eenige weken opgeleid. Ter aanmoediging hebben zij in de Delftſche Oude kerk de praalgraven van TROMP en PIET HEIN voor oogen; en het naburige

's Gravenhage en Rotterdam vertoonen hun van tijd tot tijd die van WASSENAAR, KORTENAAR, en meer andere sieraden van Nederland; uit hoofde van welk een en ander het plaatselijke van Delft, voor Kweekelingen ten behoeve van 's Lands zeemagt, uitnemend geschikt moet schijnen.

Den grootsten lof verdient inmiddels de Amsterdamsche Kweekschool, welke reeds voorlang door een genootschap ter bevordering van Neerlands zeedienst opgerigt is geworden, en, voor eenige jaren met een bezoek van Ruslands grooten Keizer vereerd, Hoogstdeszelfs goedkeuring zoo openlijk wegdroeg. Aan deze inrigting schonk de Ridder VAN KINSBERGEN onlangs een fraai borstbeeld van DE RUITER, dat er met eene voegelijke plegtigheid werd binnen gebragt. De Kweekelingen worden er kosteloos van al het noodige voorzien. Hunne gansche leefwijze is eveneens ingerigt, als of zij zich werkelijk aan boord bevonden. Zij hebben er tot hunne manoeuvres voortgelijk een driemast scheepje, als dat van Delft; zij genieten er menigerlei ander onderwijs, en worden tusschenbeiden op Koopvaarders geplaatst, om door een bepaald reisje nog al meer tot een volgend zeeleven te worden voorbereid. Uitmemende Officiers voor 's Lands zeemagt zijn er uit deze vermaarde Kweekschool voortgekomen, welke den zoo beroemden Hoogleeraar VAN ZWINDEN onder hare opperste bestuurders telt.

Voor anderen, aan welken er geene plaats op eene van beide Kweekscholen te beurte valt, is er

vaak

maak gelegenheid, om, als Stuurmans leerlingen, aan boord van eenig in dienst geſteld ſchip geplaatst te worden, waar zij alsdan doorgaans vrij wel opgeleid worden, om zich in de Zeevaartkunde te oefenen, en hooger te klimmen. Echter is het te bejammeren, dat het Wiskundige deel der Theorie van die nutte wetenſchap in vroegere tijden onder de Nederlanders niet algemeener geworden is, en er hieromtrent aan boord der ſchepen daarin vaak geen geregeld onderwijs kan worden gegeven. Wenſchelijk ſchijnt het ons, dat Neerland een genoegzaam aantal van *zulke Koninklijke* ſcholen voor de ſcheepvaart erlange, als welke wij, bij de volgende beſchouwing van Frankrijk, aldaar in zulken grooten getale zullen aantreffen; ſcholen, waar het jeugdige zeevolk van bijkans elke havenſtad genoegzaam *kosteloos* in de gronden van deszelfs beroep onderwezen, en er een overvloed van bekwame Zeeſchippers, Stuurlieden, Loodſen, enz. gevormd moge kunnen worden. *Nu* wordt het getal der Nederlandſche ſcholen van zulken aard thans reeds ten minſte met één vergroot; en dezelfde overtuiging nopens het onwaardeerbare nut der Wiskunde, welke het onderwijs daarin aan dat der Latijnſche ſcholen verbonden heeft, zal dat onderwijs gewisſelijk, ondanks alle domme tegenſtribbeling, welhaast nog verder uitſtrekken.

De algemeene adminiſtratie der Marine berust bij eenen ondervindingvollen Koninklijken Minister, welke door eenen algemeenen Sekretaris wordt bijgeſtaan.

Het opzigt over het loodswezen enz. is aan eenige Zeeofficieren aanbevolen. Een Vice-Admiraal, twee Schout bij nachts, en eenige Kapiteins, hebben de bijzondere directie over 's Rijks onderſcheidene timmerwerven, dokken, tuighuizen, enz. aan het Nieuwe diep, en te Medemblik, Amſterdam, Rotterdam, Helvoetſluis en Vliſſingen. De ſcheepsbouw is aan bekwame Conſtructeurs toevertrouwd. Ook aan dit vak is de Koninklijke krijgsſchool te Delft dienstbaar gemaakt; en de Kweekelingen worden, tot hunne volmaking, van tijd tot tijd naar Engeland gezonden; zoo als men ze in de naastvoorgaande jaren naar de Franſche *Ecoles du génie maritime* zond.

De Geneeskundige dienst bij de Marine is in goede handen, en voor dien bij de Koopvaardij is er door een uitdrukkelijk beſluit van den Koning gezorgd. Tot bevordering der ſcheepstucht op de vloot is er een bataljon Mariniers opgerigt, dat onder de bevelen van een Commandant, een Majoor en zeven Kapiteinen ſtaat. Neerlands Oostindiſche bezittingen hebben, ter beveiliging van de ſcheepvaart aldaar en naar het vaste land van Indie, eene Koloniale marine, welke, intusſchen, even als die ſcheepvaart, nog ſlechts in de geboorte is. De Wetten voor Nederlands gezamenlijke zeemagt heeft elke belanghebbende in handen. Scheepskost, Soldijen, enz. zijn ook algemeen genoeg bekend.

FRANK-

FRANKRIJKS

Kusten, Rivieren en Eilanden.

Frankrijk heet ſints eene reeks van eeuwen een Koningrijk, dat thans binnen de grenzen is te rug gebragt, tot aan welke het door zijnen oorlogzuchtigen Monarch LODEWIJK XIV. voor en na werd *uitgebreid*. Voor deszelfs regering was dat rijk eenige eeuwen achteréen binnen veel engere grenzen beſloten; offchoon het zijnen naam van de Franken ontleent, en dezer gebied, zich te voren eenen geruimen tijd lang veel wijder had uitgeſtrekt. Wanneer de Frankiſche Koningen en Keizers meer dan eenen zoon nalieten, verdeelden dezen de Frankiſche heerſchappij onder elkanderen, en bekwam derzelver *Oostelijk en* Noordoostelijk gedeelte, waaronder Duitschland begrepen was, andere Heeren, dan het overige. Langs dien weg werd Frankrijk, zoo als het voor LODEWIJK XIV. was, eindelijk op den duur van het land ten Oosten en N. O. afgeſcheiden, en dit laatſte onder het toen ontſtane Duitſche Keizerrijk begrepen; tuſſchen het welke en Frankrijk de Schelde, en eene daaruit van Gend naar het Zwin gegraavene vaart, in de middeleeuwen den Noordelijkſten ſcheidsmuur vormden. Het naaste land aan Frankrijk ten N. O. droeg toen den naam

van *Lotharingen;* en hiertoe behoorde zelfs een groot deel van dat Vlaanderen, waarvan het overige een leen van Frankrijk was, en bleef, tot dat het met de overige Nederlanden onder de heerschappij van het Huis van Oostenrijk geraakte, en dit laatste zich te magtig rekende, om de Koningen van Frankrijk, wegens Artois en een deel van Vlaanderen, als zijne leenheeren te beschouwen.

Van dat deel van Vlaanderen heeft eene door LODEWIJK XIV. bemagtigde landstrook soortgelijken zandigen zeeoever, als het overige; maar voorbij Calais wordt de Fransche zeekust gansch anders van aard. Zij laat zich in de volgende vier voorname hoofddeelen onderscheiden:

1. Aan de Noordzee, tusschen de scheiding van Nederlandsch en Fransch Vlaanderen en Kaap Grisnez, ter lengte van	15 uur
2. Aan het Kanaal, tusschen Kaap Grisnez en Ouessant (*Helsant*)	145
3. Aan de Bogt van Frankrijk, tusschen Ouessant en de Bidassoa	125
4. Aan de Middellandsche zee, tusschen Port Vendres en de rivier Var	80

Dit laatste gedeelte der Fransche kust zal bij de gezamentlijke kusten der Middellandsche zee behandeld worden; en wij bepalen ons thans bij de drie eerste kustgedeelten.

Ten Westen van Calais begint er zich eene reeks van krijtachtige steilten aan zee te verheffen, en zijn er hier en daar soortgelijke dijken van keijen ont-

ontſtaan, als die van Dobberan in het Mekleu-burgſche. Kaap Blancnez is de eerſte landpunt ten Westen van Calais; en Kaap Grisnez, vier uur ten W. Z. W. van dezelfde ſtad, is het punt, waar Frankrijk de Engelſche kust het digtſte nadert, en ſlechts 18 mijl van Dover verwijderd is. Vier uur ten W. N. W. van Kaap Grisnez ligt de bank Calbarde, die twee uur lang is, en ſlechts 14 of 15 voet waters op zich heeft.

De Franſche kust van Bretagne, en ten deele ook die van Normandie, worden door ontzaggelijke *brokken* graniet tegen het water beveiligd, doch hebben intusſchen de beſtendige werking der golven van den Atlantiſchen oceaan, die door heerſchende Westelijke winden tegen dezelve aan werd gedreven, niet ten volle kunnen weêrſtaan, en er heeft zich aldaar een groot aantal baaijen, ſchiereilanden, kapen, en op zich zelve liggende klippen, gevormd.

De groote baai van Calvados wordt aan de *Oostzijde* door Kaap Caux, of Antifer, en aan de Westzijde door Kaap Barfleur beperkt. In haar vormen de Calvados klippen een rigchel boven water, die 2 uur lang is, en zijnen naam van een aldaar verongelukt Spaansch ſchip bekomen heeft. Aan de Oostzijde der baai ontlast zich de Seine, ten Noorden van welker mond er op Kaap la Heve twee lichten branden. Kaap Barfleur is een laag voorgebergte, met een vuurtoren op eene van deszelfs rotſige punten; die Kaap Gatteville genoemd wordt, 300 vadem ver in zee uitloopt, en na-

tuur-

tuurlijk even hoog als hare oppervlakte, maar opgehoogd is, om het ſlaan van de golven tegen den vuurtoren voor te komen. Deze toren is van graniet, en 103 voet hoog.

De Golf van S. Malo is eene groote inſnijding in de kust, tuſſchen Kaap la Hague ten Oosten en het eiland Brehac ten Westen. Op Kaap la Hague verheft er zich een oud kasteel. Er loopen uit de golf eenige inhammen het land in; van welke die van Cancale, S. Malo, Ferney en S. Brieux de voornaamſte zijn. Die van Cancale, aan het Z. O. einde der golf, is van een oever van 10 uur lengte omgeven, en levert zelfs voor de grootſte vloten eene goede ankerplaats op. Er ſtaat aldaar tuſſchen de 4 en 13 vadem waters; maar er zijn eenige ondiepe plaatſen, uit hoofde van welke de dusgenoemde baai van Cancale, even als de ganſche kust tuſſchen Kaap la Hague en Ouesſant, het gebruik van ervarene loodſen vereischt. De baai van Ferney is aan den Westkant door Kaap Frehel beperkt, welke hoog en ſteil is, en een vuurtoren bevat. Dezelfde Kaap bepaalt aan den Oostkant de baai van S. Brieux, welke eene goede ankerplaats op 10 vadem waters bevat, maar vol klippen en eilanden is. Nabij Morlaix heeft men onlangs onder water een groot bosch van eiken, berken en ander hout, ontdekt.

Ouesſant voorbij geſtevend, geraakt men uit het Kanaal, en welhaast in de Bogt van Frankrijk, an-

anders, zoo als reeds opgemerkt is (*), de *Baai van Biscaye*, bij de Franſchen de *Golf van Gascogne*, en bij de Ouden *Oceanus Aquitanicus* geheeten, waarvan Kaap Ortegal de Zuider grens is. De N. W. winden verwekken er eene zeer hooge zee, en er gaat beſtendig een ſtroom uit het Z. O. Van Ouesſant tot aan de Gironde is de kust door riviermonden en baaijen ſterk afgebroken, en er liggen aan dezelve vele eilanden. De voornaamſte baaijen, welke hier opmerking verdienen, zijn: die van Douarnènes, die, bij Noordelijke en N. O. winden, zelfs aan de grootſte vloten, eene goede ankerplaats op 10 vadem waters kan verſchaffen; die van Audierne, welke open ligt, en die van *Quiberon*, welke door een ſchiereiland aan haare Westzijde gevormd wordt; die van Morbihan, eene ſoort van binnenlandsch zout meer, dat verſcheidene bewoonde eilanden bevat, en door het ſchiereiland van Rhuys gevormd wordt; eindelijk de baai van *Bourgneuf binnen* het eiland Noirmoutier.

De klippen van Penmark, nevens de Zuider-punt der baai van Audierne, zijn eenige zwarte rotsklompen, onder welke de dusgenoemde *Torch* door een eng kanaal van het vaste land afgeſcheiden wordt. Er zijn aan de kust nabij Crozon eenige holen, tusſchen de 30 en 40 voet hoog, en tusſchen de 60 en 80 voet breed, welke aan zeevogels ten verblij-

(*) Zie de *Inleiding*, *I. deel*, *bladz.* 16.

blijve ſtrekken, en in welke de golven bij ſtorm met groot geweld en geraas indringen. Nabij Plougef is een afgrond, waarin de zee zich met een ſchrikkelijk gedruisch werpt. Point Raty is eene naakte rots, ter hoogte van 300 voet, die regtſtandig uit zee oprijst. Digt daarbij ontleent de *Baye des Trépaſſés* dezen naam van het groot aantal van ſchipbreuken, die er aldaar plaats hebben gegrepen. Nabij Brigueau zijn er ook vele holen, welke de zee gevormd heeft, en een afgrond *Belaigenet* geheeten, en het dusgenoemde *Bad van Diana*, eene cirkelronde kom in de rots, welke door geene kunst regelmatiger nog gladder had kunnen gevormd worden, dan de Natuur zulks heeft gedaan.

Van den mond der Gironde tot aan den Adour is de kust, ter lengte van 60 uur, ganſchelijk met duinen gezoomd, die eene ruimte van een tot drie uur breed beſlaan, en geſtadig verder in de bebouwde landen indringen. Men rekent, dat zij zulks van jaar tot jaar tusſchen de 75 en 80 voet doen, zoo dat Bordeaux, als het dus voortging, binnen 18 eeuwen overſtelpt zou zijn. Er zijn zelfs in late tijden eenige dorpen verdwenen; en de bewoners van Verdan zijn nog heden ten dage dikwijls verpligt, om de ſtraten van het zand te ontlasten, dat er door ſterke Westewinden aldaar is opgehoopt geworden. De duinen zijn in hare helling aan den zeekant genoegzaam ganſchelijk van plantgewas ontbloot. Aan den binnenkant heeft het Gouvernement,

ſints

ſints 1788, dennen zaadjes in de helling der duinen gelegd, om het aanhoudend verſtuiven van dezelve landwaarts in, door het uit die zaadjes voortkomende gewas, te beletten (*); en men zegt, dat de proef, voor zoo ver zij genomen is, ook wel is gelukt; dat grootelijks tot vermenigvuldiging der dennen bosſchen in het Departement des Landes dienen zal. De zee doet inmiddels de duinen aan den buitenkant afnemen, en ondermijnt ze; en de zandplaat van Matoc, die bij elken hoogen vloed overloopt, is het overblijffel van eene weggeſpoelde groote ſtrook lands.

Er zijn in deze woeste kust eenige zoute meeren, die langs dusgenoemde *Becauts* gemeenſchap met den Oceaan hebben. Het voornaamſte is de kom van Arcaçon, die 15 uur in den omtrek heeft, maar voor de ſcheepvaart bijkans geheel nutteloos is. Het gedeelte, dat door het dennen woud van Arcaçon tegen de Zuidelijke en Z. W. winden gedekt wordt, is ruim en diep genoeg, om 100 ſchepen van linie te bevatten, maar winden en golven voeren er aan den Noord- en N. W. kant zoo veel zand

(*) Dit doet men, ten aanzien der Jutſche en Nederlandſche duinen, door er helm en ander klein plantgewas aan te kweeken, dat al mede aan het oogmerk voldoet. Het kweeken van denneboſſchen langs de duinen zou intuſſchen metter tijd zeer voordeelig kunnen worden.

zand en ſteengruis aan, dat alles er geſtadig van diepte verandert, en geene baken er van dienst zijn zouden, zoo zij niet onophoudelijk verzet werden. Deze zwarigheid zou intusſchen, met hulp van geſtadig peilende loodſen, genoegzaam kunnen worden verligt, en dan zou er aldaar eene goede ſtandplaats voor Oorlogſchepen, ten minſte voor Fregatten, kunnen worden aangelegd. De kom heeft twee Bocauts, of uitwateringen in zee. De Noordelijke, *Papon paſſage* geheeten, heeft ten Noorden van zich Kaap Feret, en ten Zuiden het eiland Teray, en is eene mijl breed, maar thans onbevaarbaar. De Zuidelijke loopt tusſchen het gezegde eiland en Kaap Brunet door, en is moeijelijk en vol gevaarlijke ondiepten. Dezelve wordt door de kleine houten batterij La Roquette verdedigd, welke op eene landpunt ligt, en met drie of vier veldſtukken bezet is. Er wordt in de kom van Arcaçon veel rog, makreel, tongen, ſprot en oesters, gevangen; en men legt er zich met voordeel op het vangen van wilde eenden toe. Deze komen er bij het begin van den winter in groote vlugten aan; en worden van daar bij ganſche karren vol naar het naburige Bordeaux gezonden.

Nabij Biaritz zijn er eenige zonderlinge grotten, en klippen, aan de ruïnen van tempels, bruggen, enz. gelijkende, en door de golven gevormd. Onder de holen is er een, de *Kamer der liefde* genoemd, en aan de helft van eenen regtſtandig doorſnedenen bijenkorf gelijkend. Hetzelve heeft 40 voet

voet middellijns, en is 20 voet hoog. Al de klippen zijn uit zeer fijn geel zand, dat onderling ſterk vereenigd is, zamengeſteld, en bevatten zeer vele kleine witte ſteentjes. Van hier tot S. Martin beſtaat de zeeoever uit regtſtandig, ter hoogte van 48 of 50 voet, uit zee oprijzende klippen, die van kloven doorſneden zijn.

Weinige landen zijn beter bevochtigd, dan het ſchoone Frankrijk, dat zeer vele rivieren heeft, ofſchoon geene van de eerſte klaſſe, en ſlechts weinige van de tweede, of derde. Diegene, welke in de Noordzee, of het Kanaal, vallen, zijn voornamelijk:

de Aa, te Grevelingen in Vlaanderen.
— Hames, te Calais.
— *Selague*, te Ambleteuſe, ten Zuiden van Kaap Grisnez.
— Simereux, tuſſchen Ambleteuſe en Boulogne.
— Liane, te Boulogne.
— Canche, beneden Etaples.
— Authie, bij Berk ſur mer en Rochelle.
— Somme, bij S. Valery en Crotoy.
— Bresle, bij Treport en Eu.
— Yers, te Criel.
— Bethune en Arques, te Dieppe.
— Scye, Durdan en Vittefleur.

de Seine, welke de Rille beneden Ponteau de mer, en de Lezarde bij Harfleur, ontvangt.
— Touques, beneden Touques.
— Dives, tusschen Dives en Cabourg.
— Orne, beneden Caen bij Salinelle.
— Drome, bij Port-en-Bassein.
— Vire en Esques, bij Isigni.
— Taute, beneden Carentan.
— Sinope, bij Quineville.
— Saire, bij Reville.
— Divette, te Cherbourg.
— Ay, bij Lesfay, tegenover Iersey.
— Sienne, tusschen Agon en Regneville.
— Venlee, bij Cingreville.
— Boscq, bij Granville.
— Seez, bij Avranches.
— Couesnon, te Pontorson.
— Cardequin, te Dol.
— Rienne, bij S. Servan.
— Rance, te Port Solidor.
— Arguenon, bij Plancoet.
— Trémur, bij Matignon.
— Goy, te S. Brieux.
— Trieux, bij Lezardieux.
— Treguier, beneden Treguier.
— Guer, beneden Lannion.
— Zin, bij S. Michaël.
— Relacq, beneden Morlaix.
— Abervack, Aberbenoit en Aberhaut, tusschen de Isle de Bas en Brest.

In

In den Atlantiſchen Oceaan ontlasten zich:
de Landerneau, Hieres en Auzon, door den ja-
ham, waaraan Brest gelegen is.
— Odet en Benaudet, 4 uur beneden Quimper.
— Jfotte en Elle, beneden Quimperlé.
— Laita, Blavet en Scorff, door de baai van S.
Louis.
— Aurai, door de golf van Morbihan.
— Villaine, 4 uur beneden La Roche Bernard.
— Loire, beneden Paimboeuf.
— Falleure, bij Pornic.
— *Vie, bij S.* Gilles.
— Jauncey, Lauſance en Le Yon.
— Guy, bij Talmont, en het eiland Rhé.
— Angle, bij Angle.
— Lay en Sevre, door den Pertuis Breton.
— Charente, bij Rochefort.
— Sendre, nabij Marennes.
— *Gironde*, beneden Pouillac.
— *Leyre, door* de kom van Arcaçon.
— Adour, bij Bayonne.
— Nivelle, bij S. Jean de Luz.

De Somme is aan haren mond voor groote ſchepen bevaarbaar, en voor kleinere tot aan Abbeville. De Seine ontſpringt te S. Seine, in het Departement du Côté d'Or. Zij vloeit door Parijs, en ontlast zich, na een loop van 150 uur, bij Le Havre de Grace in het Kanaal. Zij is tot aan Rouaan voor ſchepen van 200 ton bevaarbaar, tot aan Parijs voor ſchepen van 100 ton, en verder

opwaarts voor kleinere. Groote ſchepen, welker ladingen naar Rouaan moeten, nemen te Quilleboeuf ligters. Schepen, die 8 of 9 voet diep gaan, kunnen de Orne tot aan Caen opſtevenen. De Villaine is tot aan Redon voor ſchepen van 200 ton bevaarbaar, en de vaart tot aan Rennes wordt voor kleinere ſchepen door ſluizen mogelijk gemaakt.

De Loire heeft een loop van 200 uur, maar is ondiep, en ſterk met platen en banken bezet. Aan haren mond verdeelen twee kleine eilanden het vaarwater, en heeft men loodſen noodig, die men gemeenlijk van Belle Isle inneemt. Diepgaande Koopvaarders laden te Bourgneuf, of Paimboeuf, in ligters over, die de ladingen naar Nantes voeren. Barken varen van Nantes naar Orleans en hooger op, waar er uit de rivier eene vaart op Montargis aanloopt, dat aan den Loing gelegen is, en langs denzelven met de Seine gemeenſchap heeft. De Lay, die zich in den Pertuis Breton werpt, is tot aan Moricq voor ſchepen van 60 ton bevaarbaar, en tot op 4 uur van haren mond voor ſchuiten van 15 ton.

De Charente ontlast zich, na een loop van 80 uur, 8 mijl beneden Rochefort. Barken van eene aanmerkelijke grootte kunnen langs dezelve, door middel van ſluizen, tot aan Angoulême doordringen, en grootere ſchepen tot digt aan dat Cognac; welks omſtreken zoo heerlijk zijn. De Gironde ontſtaat uit een zamenloop van de Garonne en Dordogne, welke zich bij de punt, die den naam van

Bec

Bec d' Ambez voert, vereenigen. De Dordogne levert een verſchijnſel op, dat de *Mascaret* genoemd wordt, en voornamelijk des zomers, als de rivier laag is, plaats grijpt. Het water verheft zich alsdan van Bec d'Ambez tot 18 uur opwaarts zeer ſnellijk, en met een groot gedruisch. De Noorder en Zuider ezels, en andere zandplaten en klippen aan den mond der Gironde, vormen er 5 vaarwaters, waarvan er ſlechts twee voor zwaar geladene groote ſchepen bruikbaar, en bij laag water nog ſteeds 25 of 26 voet diep zijn. Op eene *klip*, welker oppervlakte aan die des waters gelijk is, ſtaat de vuurtoren van Cordouan, welke Koning HENDRIK IV, aan het einde der 16 eeuw, heeft laten bouwen. Dezelve is in het geheel 175 voet hoog, en heeft aan zijnen grondſlag ongeveer 490 voet in den omtrek. De ingang is in het O. Z. O. Men verbruikt er des winters elken nacht 250 pond ſteenkool. De reede van Verdan *ligt binnen* de ondiepten. Het gezegde dorp is van even weinig aanbelang, als Pouillac, 10 uur beneden Bordeaux, waarnevens de ſchepen gemeenlijk het anker werpen, om tot de verdere reis naar de ſtad wind of tij af te wachten.

De Adour ontſpringt uit de Pyreneeën, en ontlast zich, na een loop van 50 uur, in zee door een kanaal van den naam van de *nieuwe Bocaut* (*).

De

(*) Verder binnenwaarts dragen de wateren den naam van *Gave*, zoo als de *Gave van Pau*, en de *Gave van Oleron*.

De oude ligt 6 uur Noordelijker, en is verzand. Er ligt in het nieuwe kanaal eene zandbank, waarop hetzelve bij laag water ſlechts 3 voet diepte heeft, maar bij den gewonen vloed 15, en bij ſpringvloeden 18 voet. Binnen die bank heeft men tot aan Baionne 5 vadem waters, en vaart men tot aan S. Servan met barken.

Frankrijk heeft een groot aantal gegravene vaarten, tot bevordering van zijnen binnenlandſchen Koophandel, zoo als die van S. Quentin, die de Schelde met de Oiſe, en dus met de Seine, vereenigt, uit welke laatſte wij reeds gezien hebben dat men wederom in de Loire kan geraken. Deze is aan den eenen kant tot aan Roanne bevaarbaar, waar men de goederen aanvoert, die langs den Rhône uit de Middellandſche zee te Lyon worden aangebragt. Aan den anderen kant opent het Kanaal van S. Quentin langs Oiſe, Seine, Loing en Loire, eene gemeenſchap te water tusſchen de Schelde en de Bogt van Frankrijk; en dit deel van den Atlantiſchen oceaan heeft voorts nog langs een veel korteren weg, dan dien van Loire en Rhône, gemeenſchap met de Middellandſche zee. Naar deze loopt er even beneden Toulouſe uit de Garonne eene gegravene vaart, ter lengte van 64 uur, ter diepte van 6 voet en ter breedte van 144 voet, het trekpad daaronder begrepen. Hetzelve komt bij Agde aan de Herault uit, loopt te Beziers onder een ſteenen gewelf van 720 voet lengte door, en heeft te S. Feriol voor zich eene kom van bij de

600 Acres, waaruit het ſteeds van het noodige water voorzien wordt. Het *Canal du Centre*, of *du Charollois*, dat Loire en Saône vereenigt, en dus een weg te water tuſſchen Loire en Rhône vormt, verdient voorts hier te worden vermeld; en er zullen bij de volgende plaatsbeſchrijvingen nog meer andere gegravene vaarten voorkomen.

Wij wenden ons thans tot de Franſche eilanden, welke in getal menigvuldig, maar over het geheel nutteloze klippen zijn, uit welke wij ſlechts eenige weinige der meest opmerkelijke, met en benevens die gene, vermelden willen, van welker ligging de kennis voor den Zeeman wel het meest onvermijdelijk noodig is.

De eilanden van S. Marcouf, aan de Westzijde der baai van Calvados, zijn twee kleine eilandjes van middelbare hoogte, $\frac{1}{2}$ mijl van elkanderen. Het eene heet *Amont*, het andere *Aval*. Zij worden gezegd, hunnen gemeenſchappelijken naam van den Heiligen MARCULFUS, Abt van S. Nanteuil, in 518 overleden, te ontleenen. Het grootſte bevat ſlechts eene Acre lands, maar men weidt daarop eenig vee, dat er van La Hogue wordt aangebragt. In 1795 namen de Engelſchen bezit van deze eilanden, als tot geheime correſpondentie met de Franſche kust dienſtig. Er werden daarop blokhuizen gebouwd, die men met 150 matrozen en zeeſoldaten

ten bezettede. In 1798 kwamen de Franschen van La Hogue met 53 kanonneerbooten, en eenige duizenden van manschappen, daarop aanvallen; maar zij werden met een verlies van 1200 man teruggeslagen, terwijl de Engelschen slechts eenen dooden en twee gekwetsten hadden.

Het eiland Pelée, drie mijl van Cherbourg, is 400 vadem lang, en loopt bij hoog water genoegzaam onder. Er is daarop een fort ter verdediging van het inkomen der haven van Cherbourg. De Grelets, of Mankiers, zijn eenige hooge en digt aan elkander liggende klippen, welke eene groep vormen, die 7 of 8 mijl in den omtrek heeft, en nagenoeg midden tusschen het eiland Jersey en S. Malo ligt.

De Chausey eilanden, tusschen Jersey en de Fransche kust, beslaan een vak van 3 uur lengte. Tusschen dezelve en den vasten wal ligt er eene reeks van blinde klippen, *Les étrangers* genoemd. Mont S. Michaël aan het Oosteinde der dusgenoemde baai van Cancale is eene hooge rots, welke eene vermaarde Abdij bevat, die in eene vesting veranderd, en van loopend zand omringd is, dat bij hoog water telkens blank staat. Op het eiland Cesembre, $1\frac{1}{2}$ uur ten Westen van S. Malo, lag er voormaals ook een Klooster. Het eiland Couchée ten Westen van Kaap Frehel, heeft eene batterij tot verdediging der kust. De drie eilanden S. Quay, S. Bico en Brehac, nevens de landpunt, door welke de groote golf van S. Malo ten Westen wordt afgesperkt, zijn van

een

een groot aantal rotsige eilandjes en riffen omringd. Brehac is bewoond, en van het N. N. O. tot het Z. Z. W. 3 uur lang. Aan de Z. W. zijde heeft het eiland voor klein vaartuig eene haven, van den naam van de *Chanter*, liggen de zwarte klippen.

De Her en Tomé liggen voor den mond der rivier Treguier. De Zeven eilanden, ten Noorden van dezelfde rivier, worden door eenige visschers bewoond. Isle de Bas, $1\frac{1}{2}$ mijl van Roscoff, is $1\frac{1}{2}$ uur lang en heeft 5000 inwoners, voornamelijk visschers.

Ouessant, 4 uur van de uiterste Westpunt van Frankrijk, is 4 of 5 mijl lang, en 3 of 4 mijl breed. Het is steil en oneffen, en aan de oevers zoo getand, dat het op de Kaarten de gedaante van eene ster heeft. De bevolking van 1600 visschers woont in slechte hutten. Men vindt er een zeer klein ras van paarden, en, even als op het Schiereiland Carnec, eenige Druidische oudheden. De baai *van S. Michaël*, aan den Noordkant, verschaft eene goede ankerplaats, en er brandt aan den Zuidkant een licht. Tusschen Ouessant en het vaste land liggen er eene menigte van eilandjes, en boven water uitkomende en blinde klippen.

Nevens de landpunt Raz, welke de baaijen van Douarnènes en Audièrne van een scheidt, liggen de *Saints*, een aantal dorre klippen, waarop er slechts eenige weinige visschers wonen. Het vaarwater tusschen dezelve en het vaste land, is bij de Nederlanders, onder den naam van *Raz van Fontenau*,

als zeer gevaarlijk bekend, en heet eigenlijk *de doortogt van het Raz*, in het Fransch *le Passage du Raz*. De eilanden van Glenan, 2 uur ten Z. Z. O. van den mond der rivier Odet, zijn vier in getale, en heeten *Isle aux Moutons*, *S. Nicolas*, *Penfret* en *Loch*, zij zijn onbewoond. De eilanden Riantin en Groaix liggen voor de baai van S. Louis. Het laatste is 2 uur lang, en bevat aan den Zuidkant het dorp Tudy. Le Conquet, of het eiland Quiberon, ligt nabij het uiteinde van het schiereiland Quiberon

Belle Isle (*Calonesus*), ten Zuiden van Quiberon, is het aanzienlijkste eiland aan deze kust, en 6½ uur lang en 2 uur breed. Het is zeer hoog en steil, en deszelfs natuurlijke sterkte is door vestingwerken op de drie genaakbare punten grootelijks vermeerderd. De bevolking bedraagt bijkans 5500 zielen, van welke Palais, aan de N. O. zijde des eilands, er 2500 bevat. Deze plaats heeft eene haven, welke door een beer van gehouwen steen, ter lengte van 200 voet, en ter breedte van 30, gevormd wordt, en voorts door den muur der Citadel, die op eene rots gebouwd is. Bij de Ebbe loopt intusschen die haven droog, en bij den Vloed heeft zij slechts 5 voet waters, maar op de reede ligt men vrij veilig. Te Port Sauson, aan de N. W. zijde des eilands, kunnen er, bij hoog water, schepen van tusschen de 40 en 50 ton in de haven loopen, maar dezelve liggen er bij laag water genoegzaam droog. Te Port Lomarie en Port S. André,

dré, dat kleine dorpjes zijn, kan er ook kleine vaartuig binnen loopen. Het eiland is vruchtbaar, brengt koren in overvloed voort, en heeft eene zoo gunſtige luchtſtreek, dat men er het vee het ganſche jaar door in de weide laat. Men voert er eenige tarwe en haver uit, mitsgaders veel zout, uit de zoutwerken nabij Palais, en gezouten ſprot, die de viſcherij oplevert.

De eilanden Haedic en Houat, tuſſchen Belle Isle en het vaste land, zijn van weinig aanbelang. Het eerſte heeft 2 mijl in den omtrek, en eene bevolking van 100 viſcherlieden. Het tweede brengt een weinig koren voort, en heeft weide voor 200 ſtuks rundvee. Geen van beide heeft eene haven; en de viſchersbooten worden er op het ſtrand gehaald. Mats en Dumet liggen tegen over den mond der rivier Villaine. Het eiland Bouin, in de baai van Bourgneuf, of van Noirmoutier, had, ſlechts eenige jaren geleden, tuſſchen zich en het *vaste land* nog een vaarwater, voor ſchepen van 300 ton en daar beneden, maar hetzelve is vol zand, en thans nog ſlechts voor barken bevaarbaar. Het eiland heeft eene oppervlakte van 3 uur, die bijkans enkel uit zoute moerasſen beſtaat.

Noirmoutier (*Herio*) heeft eene oppervlakte van dezelfde lengte en 5,400 inwoners. Het is zeer vruchtbaar, uit hoofde van de menigte van zeewier, welke er op de oevers gedreven en als mest gebruikt wordt. De duinen, welke er aan de N. W. West en Z. W. zijden liggen, bedekken den be-

behouwden grond en de weiden dikwijls met ſtuifzand. Aan de Oostzijde heeft het eiland eene haven, voor ſchepen van tusſchen de 50 en 60 ton; en de reede, *Bais de la chaiſe* genoemd, verſchaft eene goede ankerplaats voor groote ſchepen. Er wordt van hier zout uitgevoerd.

Isle Dieu, 5 uur ten Z. W. van Noirmoutier, is een klip van graniet, van $1\frac{1}{2}$ uur oppervlakte, met eene dunne laag plantaarde en zand bedekt, en koren genoeg voortbrengende, om deszelfs 200 inwoners, dat visſchers zijn, 3 maanden lang te voeden. Eenige weinige koeijen en ſchapen vormen den overigen rijkdom van het eiland. Hetzelve is van haven en goede ankerplaats geheel ontbloot.

Isle Rhé, 2 uur van La Rochelle heeft tusſchen zich en het vaste land den Pertuis Breton, een vaarwater, dat voor groote ſchepen diep genoeg is. Het eiland is 4 uur lang, en een uur breed, en bevat nogtans 17000 inwoners. Het brengt noch geboomte noch koren voort, maar eenigen ſlechten wijn, waarvan men er brandewijn ſtookt. Deze wordt, benevens het zout van de menigvuldige zoutwerken, uitgevoerd. De hoofdplaats S. Martin, welken naam men ook wel eens aan het eiland geeft, heeft 2700 inwoners, en wordt door drie forten gedekt. Op de N. W. punt des eilands ſtaat een vuurtoren, en aan deszelfs Oostzijde ligt het onbeduidende Isle d'Oie.

Het eiland Oleron (*Uliarus*), 3 uur van den mond der Charente, wordt door den Pertuis d'Anti-

tioche van Isle Rhé, en door den Pertuis Maumusson van het vaste land, afgescheiden. De laatste Pertuis is een zeer naauw vaarwater, ter diepte van slechts 3 vadem. Oleron heeft 12 vierkante uren gronds, eenige voordeelige zoutwerken, eenen goeden wijn- en korenbouw, en 14,000 inwoners. Van deze bevat de hoofdplaats, S. Pierre, aan de Oostzijde, er 4000. S. Urgent aan de Zuidzijde, en het Kasteel van Oleron in het Z. O. zijn de overige plaatsen van eenig aanbelang. Op de Noordpunt des eilands staat de toren van Chasiron, op welken er des nachts twee vuren van hout onderhouden worden. Tusschen Oleron en de Charente ligt het eilandje Aix, bij de Nederlanders doorgaans *Brand eiland*, ten Noorden van hetwelke de oorlogschepen, die van Rochefort uitloopen, voor dat zij in zee steken, op de dusgenoemde *Basque reede* plegen te ankeren. Een fort op een ander eiland, nog nader bij den mond der Charente, bestrijkt den toegang tot deze rivier, en de genoemde oplegplaats van een deel der Fransche zeemagt.

Fransche steden, en verdere plaatsen, langs de kust, en in hare nabijheid.

Duinkerken, eigenlijk *Dunkerke*, dus naar een Kerkje genoemd, dat S. ELIGIUS aan de Vlaamsche duinen bouwde, werd in 1644 door de Franschen, met hulp van eene Nederlandsche vloot onder bevel van TROMP, bemagtigd. Dezelfde Franschen kochten

ten de ſtad in 1662 van de Engelſchen, die ze toen bezaten, na dat de Franſchen ze in 1658 met hunnen bijſtand andermaal aan Spanje ontwrongen hadden. LODEWYK XIV. verſterkte en verbeterde ze vervolgens ontzaggelijk, maar bedong voor hare inruiming aan de Engelſchen den aftogt van het Engelſche leger onmiddellijk voor den Utrechtſchen vrede van 1713. Toen hield men er genoegzaam even eens huis, als in 1809 te Vliſſingen, en bij den vrede werd bepaald, dat de ſtad aan de Franſchen teruggegeven, maar door dezen in haren ontramponeerden ſtaat gelaten, worden zou. Daarop liet LODEWYK XIV. te Mardijk eene haven aanleggen, waarmede Duinkerken door middel van een Kanaal gemeenſchap zou kunnen hebben; doch hieraan werd er door een Traktaat van 1717 een einde gemaakt. Eenen geruimen tijd daarna werd intuſſchen de haven van Duinkerken herſteld; en LODEWYK XVI. voltooide den vorigen arbeid daaraan, en voorzag de ſtad van een heerlijk dok voor Fregatten en andere oorlogsvaartuig, dat groote Magazijnen nevens zich heeft. Voorts bevat Duinkerken eene lijnbaan voor de Marine, en eene groote ſchool voor de ſcheepvaart. Er reſideert aldaar een dusgenoemde *Zeeprefekt*. Men onderſcheidt er een Arſenaal, fraaije Kazernen voor de bezetting en eene Kerk, welker frontiſpies op 10 heerlijke kolommen rust. Haar ſtompe toren ſtaat een weinig van haar af, is zeer hoog, en heeft bovenop eene Telegraphe. De haven is langwerpig,

pig, loopt tusschen twee Krebbehoofden door Zeewaarts aan, en is aldaar uitnemend gedekt. Uitnemend zijn ook de vestingwerken der stad, waar men intusschen gebrek aan drinkwater heeft. Zij drijft veel smokkelhandel op Engeland. Men vaart er sterk ter vischvangst, en er is uit en invoer van en naar de vruchtbare omstreken (*).

Overigens bevat Duinkerken zoutketen, branderijen, tabaks en snuiffabrieken, enz. De stad is wel bebouwd en levendig. Men telt er ruim 20000 inwoners, waaronder veel zeevarend volk, dat in *oorlogstijd* geducht plagt te wezen. Dit was inzonderheid JAN BART, die bij LODEWYK XIV. in deszelfs Kabinet zijn pijpje vermogt te rooken, na van matroos tot Admiraal te zijn opgeklommen.

Mardijk is, ten gevolge van het vermelde, een onbeduidend visschersdorp gebleven. Grevelingen is eene vesting van 2700 inwoners. De Aa vormt

er

(*) Van Duinkerken, loopt er, behalve een straatweg naar Rijssel, enz. eene vaart naar het nabijgelegene Winoksbergen; eene zindelijke en wel versterkte stad van ruim 3000 inwoners, die veel graanhandel, enz. drijven, en wier gemeenschap met Duinkerken langs de gezegde vaart door forten gedekt wordt. Eene andere vaart, langs welke men dagelijks met volksschuiten heen en weder reist, loopt door Bourbourg naar de Aa, en langs dezelve naar het aanzienlijke S. Omer, van waar zij tot aan de naastliggende grensvesting Aire reikt.

er eene vrij goede haven voor klein vaartuig, dat men er door eene groote ſluis landwaarts in laat. Eenige uitgewekene Hollanders vormden, 30 jaren geleden, een mislukt ontwerp, om er een deel der Vlaardingſche haringviſcherij te vestigen, waartegen hunne meeste lotgenooten zich aankantten.

Te Calais wordt de viſcherij van haring, enz. ſterk gedreven, en men voert van daar granen, brandewijn, varkens, hoenders, enz. naar Engeland. Er vaart van hier om den anderen dag eene paketboot naar Dover. De kleine rivier Hames vormt te Calais eene haven, die door twee houten hoofden open wordt gehouden. Op een dier hoofden verheft er zich een vuurtoren. Bij den Vloed ſtaat er in die haven 19 voet water; bij de Ebbe loopt zij genoegzaam droog. Zij is niet min verſterkt, dan de ſtad, welke voorts eene citadel heeft, en, nevens Grévelingen, Duinkerken, Winoksbergen, S. Omer, Aire, Bethune, enz. Frankrijk aan dezen kant zeer digt geſloten houdt.

Ambleteuſe is een klein ſtadje aan de Selague, en heeft nevens zich eene uitmuntende reede, waar men, op tuſſchen de 15 en 5 vadem, tegen de winden tuſſchen het N. O. en Z. O. gedekt ligt. Hier werd CAESARS paardenvolk ingeſcheept, toen hij naar Brittanje overſtak; en BONAPARTE maakte, toen hij Engeland met eene landing dreigde, van dezelfde reede ook veel gebruik. Zeer goed is voorts ook de reede van Boulogne, waar de haven bij laag water droog loopt. Men telt hier 10,000 in-

inwoners, waaronder vele visschers. Men beſtaat er voorts van eenig fabriekwezen, en eenigen handel. Boulogne is in eene hooge en eene lage ſtad verdeeld, en heeft, even als Calais, eene Zeevaartsſchool van den tweeden rang, voor loodſen, enz. De Liane loopt er in zee, en heeft ten Noorden van haren mond een hoogen toren, en ten Zuiden eenige ruinen, waar men denkt dat de *Portus Iccius* of *Geſſoriacus* lag. Verder ten Zuiden liggen de visſchers dorpen Dannes, Caneres en Etaples. Dit laatſte heeft 1300 inwoners, en wordt door de Canche beſpoeld, die zich een uur van daar in zee werpt.

De Authie heeft aan haren Noordelijken oever Berk-ſur-Mer, en aan haren Zuidelijken Rochelle. Verder landwaarts in ligt de veſting Monstreuil, met 3500 inwoners, en eenige gemeenſchap met het Kanaal. Soortgelijk eene gemeenſchap heeft ook Abbeville, aan de Somme, met 18000 inwoners, en fabrieken van laken, wollen ſtoffen, enz. Dezelfde rivier heeft aan haren mond ten Noorden Le Crotoy, met 3000 inwoners, en ten Zuiden S. Valery-ſur-Somme, met eene gelijke bevolking, eenigen handel in kolen, lood, enz. eene Regtbank van Koophandel, en eene ſcheepvaartsſchool van den tweeden rang. Verder heen liggen Cayeux, Ault, Mers, en Chausſée d'Eu, visſchers dorpen; Treport, aan den mond der Bresle, met eene goede reede, en 2000 inwoners, waaronder vele visſchers. Eu, aan den linker oever derzelfde ri-

vier, die ſlechts bij hoog water voor klein vaartuig toegankelijk is, heeft een fraai Kaſteel, en 3000 inwoners; Criel, aan de Yers, heeft er 1000; Tocqueville en Penly zijn kleine dorpjes.

Dieppe, aan den mond der Bethune, waar zij de Arques opneemt, is eene fraaije ſtad van 20,000 inwoners, die veel zeehandel drijven, langs de kust en elders viſſchen, zich met de kustvaart onledig houden, of kanten, allerlei werk van ivoor en horen, zakuurwerken, enz. vervaardigen. De ſtad heeft een oud kasteel en eenen toren, van welken men bij helder weder de Engelſche kust kan zien. De haven is tusſchen twee tigchelſteenen moeljes ingeſloten, maar loopt bij laag water droog. Bij den Vloed ſtaat er $3\frac{1}{2}$ vadem waters; tegen over de ſtad kunnen ſchepen, die 16 voet diep gaan, ſteeds vlot blijven liggen. Grootere ſchepen vinden ten Westen eene goede reede. Er plagt van hier eene Paketboot naar Brighton te varen, dat er op den afſtand van 66 mijl tegen over ligt. Er is eene Zeevaartsſchool van den tweeden rang, en onder de Zeelieden, welken Dieppe opleverde, was de Admiraal DUGUESNE, even als DE RUITER, Proteſtantsch, en te vermaarder, daar hij bij den Zeeſlag, in welken DE RUITER het leven verloor, de Franſche vloot commandeerde. Landwaarts in heeft de ſtad langs de rivier gemeenſchap met Neufchatel, een ſtadje van 3600 inwoners, dat hoeden, gedrukte katoenen, cider en kleine kaasjes, voor den handel oplevert.

Langs

Langs de kust vindt men voorts Pourville, S. Aubin, Veulles en S. Valery en Caux, met 5000 inwoners, en eene haven, uit welke WILLEM DE OVERWINNAAR naar Engeland overstak; S. Leger, Port Saucieste, Dallas en Eletot, visschers dorpen, en Fecamp, met 7000 inwoners, en eene haven, waarin er bij de Ebbe nog 12 voet water staat. Men vaart van hier sterk ter haringvangst, en handelt er sterk in visch, katoenen, enz. Er is eene negtbank van Koophandel en eene Zeevaartsschool van den tweeden rang. Valletot, Yport, S. Jouin, Hagneville en La Bruyère, zijn kleine dorpen, tusschen Fecamp en den mond der Seine.

Le Havre de Grace ligt aan den regter oever der gemelde riviar, een uur boven Kaap la Heve, op eenen hellenden grond, tusschen twee heuvels, is wel versterkt, heeft eene goede Citadel, en 20,000 inwoners. De haven loopt bij de Ebbe droog, maar heeft bij gewone Vloeden 12 voet, en bij Springvloeden 25 voet waters, en dit zonderling voordeel, dat het water er eerst 3 uur, na dat het op zijn hoogste is, begint te vallen (*). Men plagt hier sterk in de walvischvangst en visscherij van Terre neuve te deelen, en grooten handel

(*) Het wordt er gedurende die 3 uren door het water der Seine bijeen gehouden, welk laatste door den Vloed zoo ver landwaarts in is opeen gehoopt, dat hetzelve bij Le Havre ook zoo lang op eene en dezelfde hoogte blijft.

del op Westindie te drijven. Men heeft er eene groote Zeevaartsschool, eene Regtbank van Koophandel en eenige fabrieken.

Aan denzelfden oever der Seine liggen voorts Harfleur, met eenige fabrieken, aan de Lezarda, tusschen welker verslijkten ouden mond en Le Havre er voor haar eene nieuwe uitwatering gegraven is; Elbeuf, met vermaarde lakenfabrieken, en 5500 inwoners; Caudebec levert zeer goede hoeden; en alom bekend zijn de menigvuldige voortbrengselen der fabrieken van dat Rouaan, van welks gelegenheid voor den Zeehandel er reeds is gewaagd. Deze heerlijke stad van 87,000 inwoners onderscheidt men reeds van verre aan de twee dikke torens van hare ontzaggelijk groote Aartsbisschops Kerk, buiten welke men er vele andere publieke gebouwen onderscheidt. Men vindt er eene groote publieke Bibliotheek. De stad heeft eene Akademie en een Lyceum, eene Zeevaartsschool van den tweeden rang, hoogere en lagere regtbanken, eene goede haven, en eene schipbrug over de rivier. Men haalt van daar velerlei katoenen, en wollen stoffen, papier, glas, cider, en met name ook ingemaakte en andere vruchten, en kramerij van Parijs.

Van hier de rivier wederom afdalende, vindt men aan de linkerhand, landwaarts in, aan de Rille, Ponteau de Mer, met 5000 inwoners, leerlooijers, enz. aan de Seine zelve, behalve het reeds vermelde Quilleboeuf, Honfleur, met 8000 inwoners, vele kantwerksters, veel handel in scheepstimmerhout,

hout, koren, enz. en eene regtbank van Koophandel. Voorts ligt langs de baai van Calvados, Touques, aan het riviertje van dien naam, $2\frac{1}{2}$ mijl landwaarts in, tot op welke hoogte men bij den Vloed met klein vaartuig kan geraken; Villers Bocage, met 700 inwoners; Dives, aan den regter, en Cabourg, aan den linker oever der Dives; Salinelle aan den regter oever der Orne, welke voor ſchepen van middelbare grootte tot aan Caen bevaarbaar is. Deze ſtad heeft 30,000 inwoners, fabrieken van hoeden, mutſen, wollen ſtoffen, enz. Er liggen over de rivier, welke door Caen loopt, fraaije bruggen, op eene van welke het grootſche ſtadhuis gebouwd is. De ſtad heeft over het geheel een goed voorkomen. Men vindt er eene Akademie, een Lyceum en een groote Zeevaartsſchool. De omſtreken leveren een goed ſlag van wijn op, en veel cider en perendrank; welke voortbrengſelen, benevens boomvruchten, brandhout, enz. niet ſlechts langs de voorgemelde dorpen en de baai verzonden worden, maar ook langs Oysterham, Bernier, Grey, Come, Langrane, Ryes, Port-en-Basſein en S. Honorine; want men vaart uit al deze plaatsjes langs de kust.

Aan de Vire ligt landwaarts in Vire, met 7000 inwoners, en fabrieken van laken, fijn linnen, papier, enz. Aan den zamenloop van die rivier en de Esques, 8 mijl van zee, Iſigni, met 2000 inwoners, die het zout, dat men daaromſtreeks vervaardigt, benevens was, cider, boter, enz. uit-

vóeren. De rivier is bij hoog water voor ſchepen, die 8 of 9 voet diep gaan, bevaarbaar. Er wordt op dezelve veel zalm gevangen. Carentan, aan de Taute, 2 uur van haren mond, heeft 3000 inwoners, en voert vee en boter uit. Vaye, S. Martin, of Racine, en S. Marie le Monde, zijn onbeduidende dorpjes. La Hogue heeft eene haven, waarin bij ſpringvloeden nog ſlechts 13 voet water ſtaat; maar de plaats is vermaard, omdat de Franſche vloot onder TOURVILLE in 1692 nevens haar door de vereenigde Engelſche en Nederlandſche vloten ganſchelijk geſlagen werd. S. Vast, Reville, Belville, Le Bequet, enz. zijn dorpen van weinig aanbelang.

Cherbourg, 2 uur ten Westen van Kaap Levi, waarop er een licht brandt, en aan den mond van de kleine rivier Divette, heeft 11,000 inwoners, velerlei fabrieken, eene regtbank van koophandel, eene Zeevaartsſchool van den tweeden rang, en eene haven van moeljes omgeven, met 13 voet waters bij den Vloed, maar eene reede, welke 500 ſchepen bevatten kan, en aan welke men onnoemelijke ſommen heeft beſteed, om op die hoogte eene goede oplegplaats voor Linieſchepen te hebben. Ten dezen einde liet men onder LODEWIJK XVI. ontzaggelijke gemetſelde blokken in den mond dier reede zinken, waarop men vervolgens eene moelje bouwde, welke aan weerskanten eenen door Blokhuizen beſtrekenen ingang van 1000 voet wijdte open lieten. Intusſchen werd dit werk door de zee bij herhaling groo-

te-

zelfs beſchadigd, en verſchafte het daarenboven ſlechts voor twee of drie Linieſchepen genoegzame luwte. Hierom heeft BONAPARTE vervolgens in den rotſigen oever der reede eene kom laten houwen, waarin er bij Ebbe nog ſteeds 30 voet water ſtaat, en 10 Linieſchepen geborgen kunnen worden. Dit werk was in 1813 voleindigd, en de kom werd toen, in tegenwoordigheid der Keizerin MARIA LOUISA, met veel plegtigheid geopend.

Barneville, aan een inham ten Westen van Cherbourg, en Lesſay aan de Ay, zijn kleine plaatsjes. *Coutances*, aan den Bard, die een weinig lager in de Soule uitloopt, ligt op een heuvel, 2 uur van zee, heeft 8500 inwoners, die veel handel drijven, en eene Bisſchopskerk, welke haast even zeer uitmunt, als die van Bayeux, dat de zetel des Bisſchops van het *Département du Calvados* is, zoo als Coutances die des Bisſchops van het *Département de la Manche*. Dit laatſte bevat voorts nog Granville, met 12,000 inwoners, op eene hoogte, nabij den mond der kleine rivier Boscq, aan welke de ſtad eene haven heeft, met twee hoofden. Er plagten daar ſchepen van 400 ton te kunnen binnenloopen; en de ſtad plagt 80 ſchepen, met 4000 koppen bemand, naar de visſcherij van Terre neuve af te zenden. Er worden vele oesters gevangen, en er is eene Regtbank van Koophandel. Naburige ſteengroeven verſchaffen veel graniet. De ſtad is evenzeer verſterkt, als Avranches, aan den voet van een berg, 1½ mijl van zee, met eene heer-

lijke Kerk, twee kleine havens aan de Seez, en veel uitvoer van cider.

Pontorſon, aan de Couesnon, kan ſlechts door visſchersbooten genaderd worden, en heeft 1000 inwoners. Dol, aan den Cardequin, 2 uur van van deszelfs mond, heeft 2700 inwoners, en voert cider, vlas en tarwe uit. Cancale, aan de Westzijde der dusgenoemde *baai van Cancale*, dat een onderdeel der groote *Golf van S. Malo* is, heeft 3000 inwoners, en is wegens zijne oestervangst berocmd, maar ſlechts voor visſchersbooten genaakbaar. In de *baai van S. Malo* ligt, op het eiland Aaron, de ſterke vesting S. Malo, met eene ruime haven, welker ingang de klippen, die haar omringen, moeijelijk maken. Eenige van die klippen zijn met zware batterijen bezet, en de toegang tot den dijk, welken men tusſchen het eiland en den vasten wal heeft aangelegd, wordt door een fort afgeſloten. De haven is bij de Ebbe genoegzaam droog, maar heeft bij den Vloed 48 voet water. In oorlogstijd plagten er hier, als te Duinkerken, vele Kapers te worden uitgerust. Ja de reeders van S. Malo worden voor de ijverigſte van gansch Frankrijk gehouden. Men deelt er voorts in de visſcherij van Terre neuve, en voert koren, zeildoek, enz. uit. Men vervaardigt er vischhoeken, touwwerk, enz. Men vindt er een Hospitaal en eene groote Zeevaartsſchool. De bevolking wordt op 10,000 zielen begroot.

S. Servan, aan den regter oever der Rienne, heeft

heeft 1000 inwoners. Port Solidor ligt aan den mond der Rance, welke er eene goede haven vormt. Voor klein vaartuig is het riviertje verder heen bevaarbaar tot aan Dinant, eene verſterkte ſtad van 4500 inwoners, met fabrieken van linnen en wollen ſtoffen. Aan de kust liggen voorts Plancoet, bij de uitwatering van den Argueron, S. Cast, Matignon, aan den mond van het riviertje Tremur, dat zich in de baai van Ferney werpt, zoo als de Goy in die van S. Brieux. Dit laatſte riviertje vormt eene kleine, doch door een Kaſteel op eene hooge rots gedekte, haven voor de ſtad S. Brieux, die, behalve eenigen kusthandel, een zeer goed fabriekwezen, 9000 inwoners, en eene Zeevaartsſchool van den tweeden rang heeft. Rosclier, S. Quai, La Madelaine en Lernas, liggen ook aan zee. Paimpol heeft 1700 inwoners, veel kustvaart, en eenig deel aan de visſcherij van Terre neuve. Bij Lezardieux ontlast zich de rivier Trieux; en de Treguier doet zulks 2 uur beneden het ſtadje, dat zijnen naam voert, en 2600 inwoners heeft. Lannion ligt ſlechts 2 mijl van zee aan den Guer, en heeft 3000 inwoners. S. Jean de Duy heeft eene kleine haven, die bij hoog water diep genoeg is.

Men vindt hieromſtreeks voorts nog aan den oever de dorpen Tregartel en S. Michaël; en 2 uur van zee ligt Morlaix, tusſchen twee bergen, met een hoogen toren, eene fraaije kerk, een fraai Stadhuis, en het Kaſteel Taureau, op een eiland,

dat de haven dekt, die bij hoog water alleziná bruikbaar is. De 9000 inwoners der ſtad houden zich met kustvaart en visſcherij onledig. Er is eene Zeevaartsſchool van den tweeden rang, en veel uitvoer van zout, honig, was, talk, boter, rundvee, paarden, hennip, vlas, erwten, boonen, ſteen, leijen, looderts, enz. S. Paul de Leon heeft insgelijks eene haven, eene Zeevaartsſchool van den tweeden rang, en 5000 inwoners, die in linnens handelen. Roscoff en Ploughgoulen liggen nevens de Isle de Bas, en hebben havens voor visſchers en ſmokkelaars, welke nevens dat eiland nog vele klippen voor zich hebben. Plouescat heeft 2000 inwoners, en de kust bevat voorts nog Ploughnejon; Abervak, aan eene eveneens genoemde rivier, welke zich in eene groote, tegen den wind wel gedekte, maar met klippen opgevulde, baai ontlast; Aberildne, het fraaije ſtadje Le Conquet, en Port Legan, tegen over het eiland Ouessant.

Brest (*Portus Brivates*) heeft 27,000 inwoners, en twee reedes, welke langs een naauw vaarwater, dat aan den Zuidkant door een Kaſteel op eene ſteile rots, en aan den anderen door eene halve maan, afgeſloten wordt, gemeenſchap met elkanderen hebben. De binnenſte, *het water van Brest* geheeten, kan 500 groote ſchepen bevatten, en heeft aan zich de ſtad, die op eenige plaatſen ſlecht gebouwd en morſig, maar elders fraai is, en heerlijke gebouwen en dokken voor de Marine bevat.

Haar

Haar Stadhuis, Schouwburg en Kerk van S. Louis, trekken de oogen grootelijks naar zich. Zij heeft uitmuntende Kazernen en vestingwerken, eene groote ſchool voor de Zeevaart, eene ſchool voor den Scheepsbouw, een Obſervatorium, Kruidtuin en publieke Bibliotheek. Er reſideert alhier een Zeeprefect. Men heeft er, behalve den ſcheepsbouw, touwſlagerijen, looijerijen, linnenfabrieken. Men handelt er in ſprot, die men in de nabijheid vangt. Aan de Zuidzijde van Bertheaume reede, dat de buitenſte der twee vermelde is, draagt eene ankerplaats den naam van *Camaret reede*. Aan de binnenſte reede komt de Landerneau uit, aan welke de ſlecht gebouwde ſtad van dien naam 3600 inwoners en eenige fabrieken heeft.

Crozon aan de Noordzijde der baai van Douarnènes, en Douarnènes aan de Zuidzijde, hebben elk 2000 inwoners. Audierne, aan de baai van haven naam, heeft eene goede haven voor Kustvaarders, en eene Zeevaartſchool van den tweeden rang. Pont l'Abbé is een viſſchers ſtadje. Quimper, of Quimper-Corentin, aan den zamenloop van den Odet en Benuudet, heeft op eenigen afſtand eene haven, door middel van welke de ſtad in ijzer, aardewerk en brandewijn van hare fabrieken, en voorts in honig, boter, koren en hennep, handelt. Zij heeft een Kruidtuin, een College, eene Biſſchopskerk, en eenige andere gebouwen, die merkwaardig zijn, en heerlijke omſtreken, maar ſlecht gebouwde huizen. Concarneau is een zeer ſterk ſtadje van

2000

2000 inwoners, op een eilandje, in eene goede baai. Quimperlé, oulings de Zetel der Hertogen van Bretagne, ligt 3 uur van zee, aan den zamenloop der Elle en Ifotte. De 5000 inwoners handelen in hout, vee en koren, en hebben looijerijen, papiermolens en hoedemakerijen.

De baai van S. Louis ontvangt de Blavet, aan welker regter oever Port-Louis een kleine haven van een moeijelijk inkomen heeft, en 2600 inwoners, die zich met visschen langs de kust onledig houden. De stad is van vestingwerken voorzien, die tevens den toegang tot Port L'Orient bestrijken; welke laatste plaats aan dezelfde baai meer binnenwaarts en ten N. W. van Port Louis ligt, en van veel grooter aanbelang is. Zij heeft eenen fraaijen Schouwburg, en eene groote Zeevaartsschool, en er resideert aldaar een Zeeprefect. De haven is voor vierenzeventigers bruikbaar, en doorgaans de oplegplaats van eenige oorlogschepen. L'Orient plagt de wapen- en stapelplaats der Fransche O. I. Compagnie te wezen, en heeft 20,000 inwoners, die thans nog voornamelijk in zout en wijn handelen. Digt hierbij voerde Pontivi, een stadje van 3000 zielen, nadat het door BONAPARTE met een Lyceum, enz. begunstigd was, den naam van *Napoleon-ville*. Quiberon, een stadje van 2000 inwoners, geeft aan het Schier-eiland, waarop het ligt, een naam, dien de Engelschen, door de wijze, op welke zij er een aantal Fransche Emigranten behandelden, zeer berucht hebben gemaakt.

Au-

Aurai, met 3000 inwoners, ligt aan de rivier van denzelfden naam, welke in de golf van Morbihan valt. Vannes, de hoofdplaats der oude Veneten, die de ſcheepvaart reeds ten tijde van CAESAR zoo wel verſtonden, ligt ongeveer 2 uur van Zee, waarmede die oude ſtad langs het Kanaal van Morbihan gemeenſchap heeft. Zij bevat ongeveer 10,000 inwoners, en handelt voornamelijk op Spanje, waarheen zij zoute visch, boter, honig, cider, olie, hennep en koren, zendt, Zij handelt voorts in ijzer, ſteenkool, enz. Er reſideert te *Vannes* een Biſchop; er is aldaar eene regtbank van Koophandel, enz.

Sarzeau, op het ſchiereiland Rhuys, heeft 5000 inwoners, en La Roche-Bernard aan de Villaine, 4 uur van haren mond, heeft er 6000, die eenigen Kusthandel drijven. Aan dezelfde rivier, hooger op, ligt Redon, eene neringrijke plaats met 4000 inwoners; en het naar evenredigheid even neringrijke, maar veel grootere, Rennes, aan den zamenloop van de Ille en Villaine; eene Departements hoofdplaats, en Akademieſtad, met vele inrigtingen ten nutte der Wetenſchappen, eene Artillerieſchool, een groot Tuighuis, vele andere heerlijke gebouwen en plaatſen van verlustiging, en 30,000 inwoners, die ſterk in hunne fabriekgoederen, en de voortbrengſelen der omſtreken, handelen.

Tuſſchen de monden der Villaine en Seine vindt men aan zee Piriac, en Le Croizic; een vlek met 2000 inwoners, eene Zeevaartſchool van den tweeden

den rang, eene haven voor kleine zeeſchepen, en veel uitvoer van zout uit de naburige zoutwerken. Een uur Oostelijker ligt Poulquain, met eene kleine haven, die bij den Vloed flechts 10 voet water heeft. Guerande, een uur van Zee, heeft 7000 inwoners, eenige hospitalen, fabrieken en zoutwerken, Ancenis heeft eene haven aan de Loire, eene geſchutgieterij, en 2000 inwoners. Paimboeuf heeft eene Zeevaartſchool, timmerwerven voor Fregatten, enz. veel kustvaart, uitvoer van zout en 7000 inwoners. Nantes, 8 uur hooger op, is alom bekend, en heeft 75,000 inwoners, die eenen ſterken buitenlandſchen en kolonialen handel drijven. Men noemt die ſtad in Frankrijk *la jolie*. Zij heeft een Lyceum, eene ſchool voor wis- en teekenkunde, eene groote Zeevaartſchool, eene Maatſchappij van Wetenſchappen, een Kabinet voor de Natuurlijke Hiſtorie, een Muſeum, Kruidtuin en Bibliotheek; voorts een groot Kaſteel, een groot Magazijn voor de Marine, eene voorname ijzergieterij en glasblazerij, een aantal ſcheepstimmerwerven, branderijen, fabrieken van aardewerk en pijpen, hoeden, linnens, enz. Behalve de voortbrengſelen hiervan, beſtaat de uitvoer er voornamelijk in koren, zout, viſch, enz.

Van de gemeenſchap tusſchen Loire, Seine en Saône en Rhône, is reeds gewaagd. Men voert langs het Canal du Centre en de Saône goederen uit de Loire naar den Rijnkant. Ten Zuiden der Loire vindt men aan de kust Pornic, Bourgneuf, en

en Beauvoir, aan den Zuidkant der baai van Bourgneuf. S. Gilles, aan de Vie, heeft eene haven voor ſchepen van 80 ton, en voert koren en zout uit. Sables d'Olonnes heeft eene haven voor ſchepen 150 ton, en 5000 inwoners, die gantſchelijk van handel en ſcheepvaart beſtaan. Rondom de ſtad loopt bij hoog water alles onder. De voortbrengſelen van een groot deel der Vendée worden hier uitgevoerd; inzonderheid muilezels, die men in Spanje dikwijls voor 1500 Franken en meer verkoopt. Men vindt hieromſtreeks een rif van den naam van *Bærgès d'Olonnes*. Verder ten Zuiden ligt Talmont, aan den mond der Guy, en Marans, in ziltige moerasſen, aan de Sevre, die van Niort afkomt, en door middel van een Kanaal met de haven van La Rochelle gemeenſchap heeft. Naar deze laatſte ſtad voert Marans heerlijk koren uit de omſtreken van Niort, zout uit zijne eigene nabuurſchap, enz. De ſtad ligt een uur van zee, en heeft 4600 inwoners.

La Rochelle bevat vele Protestanten, wier oproerige voorouders (*) in 1629 door Koning LODEWYK XIII. met hulp van eene Hollandſche vloot bedwongen werden. Vervolgens werden de ſtad en haar kaſteel door VAUBAN verſterkt. Zij heeft eene

(*) Die door hunnen onzinnig trotſchen Adel opgeruid werden, om boven het Edict van Nantes nog meer te begeeren, en de wapens tegen den edelſten der toenmalige Monarchen te voeren.

eene goede reede en haven voor Koopvaardijſchepen, offchoon de mond der laatſte naauw en niet heel diep is. Zij heeft eene bevolking van 17000 zielen, en beſtaat voornamelijk van ſcheepvaart, ſcheepsbouw, papiermolens, ſuikerrafinaderijen, meer andere fabrieken, den uitvoer van zout, hennep, lijnzaad, koren en wijn, en meer anderen handel. De ſtad is fraai, en heeft, onder andere nutte inrigtingen, eene Zeevaartsſchool van den tweeden rang.

Aan de Charente ligt Rochefort, op eenigen afſtand van haren mond, tusſchen ongezonde moerasſen. De ſtad is eerst laat, en hierom zeer geregeld, gebouwd en verſterkt. De wallen verſchaffen aangename wandelingen. De ſtraten zijn regt en breed. Rochefort bevat een groot plein, eene Koninklijke ſcheepstimmerwerf en geſchutgieterij, eene Artillerieſchool, eene groote Zeevaartsſchool, een fraai Militair Hospitaal, een groot tuighuis, met dokken voor oorlogſchepen, lijnbanen, kazernen, enz. Er reſideert alhier een Zeeprefekt. De gewone bevolking wordt op 15000 zielen begroot. Hoe het met de ſcheepvaart op de Charente gelegen is, blijkt reeds uit het vorige. Linieſchepen moeten zich, om Rochefort te naderen, van hunne onderſte laag geſchut ontdoen; ten welken opzigte de ſtad voor Brest en Toulon onderdoet.

Brouage is eene fraaije en welverſterkte ſtad, midden in moerasſen, die een grooten overvloed van zout opleveren. Hierin, en in oesters uit de na-

buur-

buurſchap, handelt Marennes, aan de Sendre, met 4500 inwoners, eene goede haven, en eenen zeer hoogen vuurtoren. De omſtreken dezer ſtad leveren veel wijn op. Aan de Gironde ligt het vervallene ſtadje Royan, waarin een aantal Proteſtanten door LODEWYK XIII. belegerd werd. Men vangt er veel ſprot. Blaye, eene verſterkte ſtad van 3500 inwoners, is van wegens deszelfs Kastanjes alom bekend, en dient, om de verdere vaart op de rivier tegen vijandelijke ondernemingen te beveiligen. Libourne heeft regte en fraaije ſtraten, veel handel, eene Zeevaartsſchool van den tweeden rang, en 8000 inwoners.

Bordeaux, Lyon en Marſeille, vormen in Frankrijk een drietal ſteden van den tweeden rang, die elk meer dan 100,000 inwoners hebben, en dus de bevolking van Rouaan, Nantes, enz. ver te boven gaan. De eerstgenoemde ſtad ligt aan den linkeroever der Garonne, 3 uur boven het voorgemelde punt van hare vereeniging met de Dordogne. De rivier vormt bij Bordeaux eene halve maan van 700 vadem breedte, welke van eene heerlijke kaai vol prachtige gebouwen bezoomd is, en doorgaans eenige honderden van ſchepen bevat. Want Bordeaux reedt niet alleen ſchepen tot de Kabeljaauwvangst, maar drijft ook eenen ſterken buitenlandſchen en kolonialen handel. Er wordt gezouten vleesch, gedroogde en zoute visch, en verdere behoeften voor de volkplantingen, uitgevoerd; voorts Medoc, Bergerac en andere wijnen, brandewijn, azijn,

anisette, glas en touwwerk, ruwe of gesuikerde suiker, menigerlei speceryen, met en benevens honig, was, hars, pek, teer en masten, die de naburige dennenbosschen opleveren. Er reſideert hier een Aartsbisschop. De Protestanten hebben er twee Kerken. Er is eene Akademie, een Lyceum, eene groote Zeevaartschool, enz. De Schouwburg is de prachtigſte van gansch Frankrijk; en het ontbreekt er aan geene andere plaatſen van verlustiging en heerlijke gebouwen. De Beurs is fraai en grootsch. Het groote Hospitaal, het Kasteel Trompette met met deszelfs Kazernen, twee Kerken, en meer andere geſtichten, munten uit. Het Stadhuis is zeer oud, en men vindt te Bordeaux zelfs Romeinſche oudheden.

De Tête de Buch, aan den Zuidelijken oever der kom van Arcaçon, is een ſtadje van 2000 inwoners, waar men de gezegde voortbrengſelen der dennenbosschen uit de nabuurſchap opzamelt, en aan Bordeaux toeſchikt. Aan den zeeoever heeft het *Département des Landes* geene haven voor ieta meer, dan eene visschersboot. Het dorp Mimizan, aan den mond der Courant, dat eenige ſcheepvaart drijft, wordt door de nadering van eene duin, die 60 voet hoog is, met vernieling bedreigd. Belangrijk voor de Zeemans Aardrijkskunde is daarentegen het naburige Département der Lagere Pyrenoen, dat de volgende plaatſen bevat.

Baionne, waar de bajonnetten uitgevonden werden, en men zeer veel deel aan de Walvisch- en

Ka-

Bidjaauwwaagt plagt te hebben (*), was tusschen zeven vroeg, en is nog steeds, eene merkwaardige bijeenkomst. Men strekt van daar, zoo te lande, als te water, zijden en wollen stoffen, en linnenen, van fabrieken en verdere Fransche fabrijkwaaren, Spanje in. Een voorname keuzelijke rijke van menigte andere artikelen, en verzendt het geen men van daar terug krijgt, en uit de tusschenschap ontvangt, Noordwaarts heen; dit verbruikt er eene groote besteding in de haven, hoe vloedelijk het binnenhoven daarvan ook voor groote schepen door eene bank wordt gemaakt, welke dwars door den Adour, vanhier Bajonne ligt, heen loopt. Aan de linkerzijde der haven heeft de stad over dit rivier eene heerlijke steenen brug, welke haar met de stad over haar gelegene Citadel vereenigt. Twee andere fraaije bruggen liggen binnen de stad over de Nive, welke er in dit Adour valt. Deze verdeelt haar in groote en kleine Bajonne, welke onderdeelen, behalve aloutmende wallen, elk een Kasteel tot hunne verdediging hebben. Dit alles maakt Bajonne tot eene allersterkste grensvesting. Zij heeft doorgaans eene talrijke bezetting, 15,000 inwoners, waaronder vele Protestanten, en Joden, die er eene Synagoge hebben, eene groote Zeevaartschool, twee voorname Scheepe-timmerwerven, enz.

Bi-

(*) Zelfs toen die nijverheidstakken elders nog weinig of niet bloeiden; zie *Aanteek.* (S) en (U), achter het *eerste deel*, *blads.* 360 en 364.

Biaritz en Bidart zijn dorpen ten Zuiden van Bajonne. S. Jean de Luz ligt tusschen moerassen, aan den regter oever der Nivelle, die er eene vrij groote zeehaven vormt, welke intusschen bij de Ebbe droog loopt, en bij den Vloed slechts 12 voet waters heeft. De stad heeft, door middel van eene brug over de rivier, gemeenschap met het tegenover liggende Sibourre. Hare 3000 inwoners zijn veelal visschers, of drijven kusthandel op Spanje. Er is eene Zeevaartsschool van den tweeden rang. Socco een uur ten Zuiden van Sibourre, heeft eene haven van nog minder diepte, dan de laatstgenoemde. Het vlek Andaye, aan den regter oever der Bidassoa, welke Frankrijk van Spanje scheidt, is van wegens degelijs uitmemenden brandewijn vermaard. In het nabuurige gebergte heeft Biela eene Kerk van marmer, met kolommen van jaspis. In de Departements hoofdplaats, Pau, vormt het heerlijke park van het Kasteel van HENRIK IV. thans een publieken tuin, en vindt men vele andere verlustigingsmiddelen.

De Fransche Zeehandel, handelsbetrekkingen met andere Mogendheden, kolonien en visscherijen.

Toen Gallie onder het beheer der Romeinen stond, namen scheepvaart en koophandel, welke wij aldaar reeds lang te voren in zwang hebben gezien, er geenszins af. Beide bloeiden nogtans voor-

na-

zamelijk in dat gedeelte, dat aan de Middellandsche zee gelegen was; en het bleef onder de Frankische heerschappij over Gallie eeuwen en eeuwen achtereen daarmede genoegzaam op denzelfden voet. De Frankische adel, die zich al meer en meer verhief, betoonde meer lust om onderling en tegen de Kroon te strijden, dan koophandel en scheepvaart te drijven; en de Stadeling vond hiertoe weinig aanmoediging, voor dat Frankrijk onder het gebied der Bourbons van Navarre geraakte.

Voor dat tijdstip bepaalde zich de scheepvaart aan de Westkust van Frankrijk voornamelijk tot visscherij, welke in de menigvuldige vastendagen eene sterke aanmoediging vond, en van welker uitbreiding tot afgelegene oorden de moedige Baskers van Bolonne en de nabuurschap, aan de Fransche en andere visschers ten Noorden van hen een voorbeeld gaven. Wel is waar, dat de ontdekkingen der Portugezen en Spanjaarden in Afrika, Azie en Amerika, van tijd tot tijd het Fransche Gouvernement eenigzins in beweging brachten, of dezen en genen Franschen Edelman aanmoedigden, om voor zijne bijzondere rekening eenigen avanturuurlijken togt derwaarts te ondernemen; zoo als die in 1567 met name door den dapperen GOURGUES werd gedaan, om den moord van een aantal Franschen in Florida te wreken; maar de aanvoer van behoeften uit vreemde landen naar Frankrijk, ja zelfs het vervoer van goederen uit de eene haven der Fransche Westkust naar de andere, was en bleef inmiddels voor-

eindelijk in de vreemde handen, door welke Fransche lucratieve voorbeeldigheden, sints de vroegste tijden, onafgebroken afgehaald waren geworden. Ja de verordeningen, door welke het Gouvernement de Natie eindelijk met naarijver jegens de Koopvaardij der Vereenigde Nederlanders poogde te bezielen, hadden zelfs, hoe zeer ook vermenigvuldigd, geene genoegzame uitwerking op den nationalen geest.

Koning HENRIK IV. was de eerste, die de Koopvaardijschepen in Frankrijk poogde te vermenigvuldigen; en welken einde er door hem een bestgeld op alle vreemde Koopvaarders werd gelegd. RICHELIEU vervolgens maatschappijen ter oprichting van duchtige Commercie ter zee, en een Raad van Koophandel. COLBERT deed nog meer, om den Franschen Zeehandel uit deszelfs kinderjaren te verheffen; en er werd in 1681 een Wetboek voor de Scheepvaart tot stand gebragt; maar het getal der Fransche Koopvaarders nam onder dit alles slechts tragelijk toe. Hetzelve bedroeg in 1669 nog weinig meer, dan 600 schepen, en bij den aanvang der achttiende eeuw, ja, 800 van tusschen de 250 en 100 ton; maar daarvan werden er 100 der grootste tot de vaart op 's Lands koloniën gebezigd; en in 1713 namen de Clausulen nopens den handel, welke er bij het Utrechtsche vredestraktaat gevoegd werden, den prikkel grootendeels weg, door welken HENRIK IV. het zeedom van Koopvaarders in Frankrijk had gezocht aan te moedigen. De Engelsche, Nederlandsche, Deensche

en

en Zweedſche ſchepen werden van het betalen van havenregten in Frankrijk ontheven; en daar de drie laatstgenoemde natien, en de Hanſeſtaaten, de vrachtvaart tot mindere prijs dreven, dan de Franſchen, waren alle volgende pogingen der Staatshuishoudkunde buiten ſtaat, om ze, voor zoo veel Frankrijk betrof, genoegzaam uit de handen dier vreemden te wringen; terwijl de Koopvaardij tuſſchen dit land en Grootbrittanje, om andere redenen, genoegzaam ganſchelijk aan de Britten verbleef.

Nopens den ſtaat der ſcheepvaart, van en op Frankrijk, in 1787, vermogen wij hier de volgende opgave van gebezigde Koopvaarders en viſſchers te doen:

	Tonnen.		
	Franſche	vreemde	zamen.
Europa de Levant, Barbarije, en de Vereenigde Staten van Noordamerika	161,582	532,687	694,269
Indie en China	6,667		
De Westkust van Afrika, Isle de France en Bourbon	45,124		
Westindie	164,081		
Walvischvangst omtrecks Groenland en Brazilie	8,720		
Viſſcherij van Terre neuve	53,800		

	Tonnen.		
	Franſche	vreemde	zamen.
Viſcherij aan de kust	29,148		
Kusthandel	1,004,729	6,123	1,010,852
	1,468,851	538,810	
Alles gezamenlijk	2,007,661.		

In 1792 was het getal der inkomende en uitloopende ſchepen, in de gezamenlijke Franſche havens, als volgt:

	Binnengekomen		
Franſche ſchepen	1,823	van te zamen,	147,821 ton.
Engelſche	1,940	——	145,019
Van andere natien	3,844	——	346,402
Gezamenlijk	7,607	——	639,235.
	Uitgezeild.		
Franſche ſchepen	1,940	——	147,410
Engelſche	3,111	——	190,662.
Van andere natien	3,567	——	306,863.
Gezamenlijk	8,618	——	644,935.

Terwijl Engeland, gedurende den omwentelingsoorlog, de Franſche Zeemagt en Koopvaardij beide vernielde, werd er door de Nationale Conventie de volgende Scheepvaarts-akte vaſtgeſteld.

1. De voorregten van een Franſchen bodem zullen enkel aan ſchepen verleend worden, die op Franſchen grond gebouwd, of den vijand afgenomen zijn,

zijn, en waarvan de eigenaars, alle Officiers, en drie vierde van het volk, Franſchen zijn (*).

2. Er zullen in Frankrijk, of deszelfs Koloniën, geene goederen worden ingevoerd, dan in Franſche ſchepen, boven omſchreven, of in bodems van het land, waar de goederen groeijen of gefabriceerd worden, of van de havens, waar zij gemeenlijk het eerſte ingeſcheept worden, als zij uit een daarachter gelegen binnenland voortkomen; mits drie vierde van het volk van zulke vreemde ſchepen tot de natie behoore, welker vlag zij voeren; op verbeurte van ſchip en lading, en 3000 Franken bovendien. (Hiervan zijn Engelſche en Spaanſche ruwe wol, ruwe zijde, Cochenille, Indigo, en Juweliers goederen, uitgezonderd.)

3. Geen vreemd ſchip mag den Franſchen Kusthandel drijven.

4. Geen Fransch ſchip mag buiten 's lands verder, dan ten bedrage van 6 Franken per ton, worden gerepareerd; uitgezonderd in gevallen van eene volſtrekte noodzaakelijkheid, welke bewezen worden moet, op verbeurte van het ſchip.

5. Geen Franschman, die buiten 's lands woont, kan voor een deel of geheel eigenaar van een Fransch ſchip zijn; ten zij hij met een Fransch handelhuis, dat in Frankrijk gevestigd is, in Compagnieſchap ſta;

(*) Mogt Nederland welhaast Zeelieden genoeg hebben, om voor dergelijk eene wet vatbaar te wezen!

ſta, en geenen eed van trouw aan het Gouvernement, in welks land hij woont, afgelegd hebbe.

6. Vreemde ſchepen, die in eene Franſche haven binnenkomen, hebben een regt van 2 Frank. 5 Cent. per ton te betalen, boven een ankerregt van 18 Frank. wanneer zij beneden de 200 ton; en 36 Frank. wanneer zij daarboven zijn.

7. Franſche ſchepen boven de 30 ton, aan den Oceaan of de Middellandſche zee kusthandel drijvende, betalen ſlechts een regt van 15 Cent. per ton, maar 20 Cent. als zij zich van eene haven aan den Oceaan naar eene aan de Middellandſche zee begeven, of omgekeerd; ſchepen, die uit de Koloniën komen, betalen 30 Cent.; maar Franſche ſchepen, die uit vreemde havens komen, en viſſchers, zijn van alle dergelijke betaling vrij.

Tegen het aanſtellen van onbekwame lieden tot Schippers, of Kapiteins, van Koopvaardijſchepen, heeft men er de volgende voorzieningen:

1. Niemand kan tot Schipper van een Kusthandelaar worden aangenomen, ten zij hij 24 jaren oud is, 5 jaren ter zee gevaren heeft, en nopens het bewerken van een ſchip, en het loodſen langs de kust, een voldoend examen heeft afgelegd.

2. Niemand vermag eenen buiten 's lands gebruikten Koopvaarder te commandeeren, ten zij hij 24 jaar oud is, 5 jaren ter zee, en daaronder een jaar aan boord van een Oorlogſchip, gediend heeft, en een voldoend examen in de theorie en praktijk van de Zeevaart, en het Zeemansleven, heeft afgelegd.

De

De tiende van Frankrijk beſtaat uit de voortbrengſelen van deszelfs grond, mijnen, viſcherijen, fabrijken en koloniën. De voornaamſte artikelen zijn wijnen, brandewijn, azijn, kaas, vruchten, olijfolie, honig, wax, ſuiker, zout, bandeau, muilezels, wol, geſponnen en ongeſponnen, gekookte of verder bereide huiden en vellen, ijzer, linnen, katoenen, wollen en zijden ſtoffen, parfuim, verwerijen, ſuikerijen, ſtaalwerk, papier, katoen, ſalpeter, enz.

Voor de omwenteling was Frankrijks handel op de Oostzee zeer aanmerkelijk, maar meerendeels lijdelijk, en met Engelſche, Nederlandſche, Hamburgſche, Deenſche en andere ſchepen gedreven. In 1788 waren er ſlechts 100 Franſche ſchepen onder de 700, die er in Frankrijk voor het Noorden uitgeklaard werden. Frankrijk trekt van daar ijzer, pek, teer, potasch, hennep, vlas, zeildoek, koren, timmerhout, zoute viſch en gedroogde, kaas, huiden, talk, boter, vederen, enz.

Uit Engeland wordt er in Frankrijk koper, metaal, ſtaal, tin, lood, ſteenkool, aardewerk, leder, katoen, wollen ſtoffen, enz. ingevoerd.

De voorſtanders van de Noordelijke mededingers der Franſche Koopvaardij, plagten zich met de regten, welke alle vreemde ſchepen, behalve de Spaanſche en Napolitaanſche, in Frankrijk te betalen hadden, te vereenigen, om het gebruik van Franſche ſche-

ſchepen in den handel Zuidwaarts aan veel menigvuldiger te maken, dan wij zagen dat hetzelve in den Noordwaarts aan gedreevenen handel was; en van de 167,000 ton, welke er in den Zuidelijken handel dooſtoor genomen, gebruigd werd, was de helft nationaal.

Uit Spanje, Portugal en Indie, krijgt Frankrijk vruchten, olijfolie, en verfſtoffen uit het plantenrijk. De Franſche handel op de Turkſche ſteden plagt aanmerkelijker te wezen, dan die van eenige andere natie; bijzonderlijk in wollen ſtoffen, uit hoofde van derzelver ligtheid, fijnheid en goedkoopen aanvoer tevens (*). Daarenboven deelden de Franſchen van Marſeille voor de omwenteling, den ganſchen Kusthandel in de Levant met de Venetianen, Raguſers, enz. De invoer van daar in Frankrijk beſtaat thans in ruwe wol en zijde, geitenhaar, was, leder, ongeſponnen katoen, droogerijen, ſpecerijen en koffij.

De Franſche handel met het Noorden van Afrika klimt tot 1560, toen de Marſeiljanen van het Gouvernement van Algiers verlof kregen, om eene vaſtigheid in dien ſtaat aan te leggen, aan welke zij den

(*) Bijzonderlijk plagten de nijverheid ſijne bedanſche in de Levant nevens de Leydſche te worden getrokken, na dat COLBERT eenen Leydſchen fabrikeur naar Sedan getroond had, en deszelfs kunſt aldaar vervolgens tot de meeſte volkomenheid was gebragt.

den naam van het *Bastion van Frankrijk* gaven. Bij eene overeenkomst, in 1694 met hetzelfde Gouvernement geſloten, werden de Franſchen toegelaten, om aan de kust koraal te viſſchen, en erlangden zij het uitſluitende voorregt van tarwe, was, wol en leder, uit te voeren, en den invoer van Franſche fabrickgoederen. Er werd tot dien handel eene Compagnie gevormd, welke, behalve in het Bastion de France, te Bonne, Calle en Colo, faktorijen had. Het bedrag van dezen handel was zeer ongelijk; maar er werden daartoe, dooreen gerekend, *jaarlijks* 50 ſchepen van gezamenlijk 12,000 ton, 800 Zeelieden, en een kapitaal van 4 miljoen Franken, gebezigd. In ſommige jaren werd er, door 140 ſchepen, in Frankrijk eene onnoemelijke hoeveelheid koren en wol ingevoerd, en in andere jaren wederom niets. Men betaalde de Algerijnen voornamelijk met harde Piasters. De opbrengst der koraalviſcherij beſtreed gemeenlijk de kosten der vastigheden, *die op* 100,000 Franken begroot werden. In 1791 werd de Compagnie opgeheven; maar in 1802 werd er eene nieuwe gevormd, aan welke men voor de vrijheid tot koraalviſſchen eenige regten had te betalen.

Spanje had Peru en Mexico, en Portugal had Brazilie, reeds lang in bezit, toen men in Frankrijk de eerſte ontwerpen van volkplanting in de Nieuwe wereld vormde. De eerſte pogingen van dezen aard werden omſtreeks het midden der zestiende eeuw, aan de oevers der rivier van S. Laurens gedaan, maar

maar men maakte daarbij zoo weinig voortgang, dat er in 1627 nog slechts op drie plaatsen eenige schijn van volkplanting was, en er zich op de voornaamste plaats slechts 50 personen bevonden. De volgende geschiedenis der Fransche volkplantingen in Amerika bij de beschouwing van dat werelddeel moetende worden behandeld, merken wij hier slechts aan, dat hunne bezittingen in Kanada, na menige worstelingen en groote lotsverwisselingen, tot eenen zekeren graad van vast bestaan en aanzien gevorderd waren, toen zij in 1763 aan Grootbrittanje werden afgestaan.

Intusschen bezat Frankrijk, voor de omwenteling, in Amerika nog steeds de helft van S. Domingo, Martinique, Guadeloupe, S. Lucie, Marie galante, de Saints, Desead, Tabago en een deel van S. Martin, tegelijk met Fransch Guyana, of Cayenne.

Het Westindische Koloniale stelsel van Frankrijk geleek aan dat van Engeland; en de handel op de volkplantingen over het algemeen stond bij uitsluiting voor het moederland open. In 1788 voeren 667 Fransche schepen, van gezamenlijk 191,000 ton, voor 77 miljoen Franken, voorbrengselen van Frankrijk en deszelfs fabrieken, en verdere koopwaren, naar de W. I. Kolonien; en dezer voortbrengselen, ten bedrage van 218½ miljoen, werden door 686 schepen, van gezamenlijk ongeveer 200,000 ton naar Frankrijk gevoerd. Dezelve bestonden uit de volgende artikelen:

Sui-

Suiker	1,880,507	centners, voor	89,571,000 Fr.
Koffij	785,447	——	87,642,000
Katoen	100,557	——	21,783,000
Indigo	11,109	——	10,453,000
Kakao	18,106	——	975,000
Allerlei		——	8,087,000
			218,511,000

Na genoeg ⅔ van dezen invoer werd wederom uitgevoerd, inzonderheid over Vere en anderzins naar Holland, waar men oneindig veel Fransche suiker *raffineerde*. Uit hoofde van dien wederuitvoer, en het vertier van Fransche goederen in de Kolonien, was de balans van den ganschen handel op zich zelven reeds ten voordeele van Frankrijk, dat overigens daarmede zoo vele schepen onledig hield. In 1817 vleet het in Westindie, met 300 schepen, voor 90 miljoen, en ontving het van daar voor 60 miljoen; want het heeft niet alleen S. Domingo verloren, maar ook Tabago en S. Lucie, bij den Parijschen vrede van 1814, aan Engeland afgestaan. De havens, waarheen de Koloniale goederen regtstreeks mogen worden gevoerd, zijn Duinkerken, Calais, Boulogne, S. Valery sur Somme, Dieppe, Le Havre de Grace, Honfleur, Cherbourg, S. Malo, Morlaix, Brest, L'Orient, Nantes, La Rochelle, Rochefort, Bordeaux, Baionne, Cette, Marseille en Toulon.

Gewisselijk handelde men uit Frankrijk reeds in den aanvang der veertiende eeuw op de Westkust

van

van Afrika; maar, daar de binnen- en buitenlandsche oorlogen van dat rijk voor zulken handel zeer ongunstig waren, staakte men hem welhaast, en werd hij voor het einde der 16 eeuw niet hervat. Sints was hij dan eens voor elken Franschman vrij, dan eens in het bezit van eene Compagnie. In 1788 hield die handel 105 schepen van gezamenlijk 95,377 ton onledig. Er werd door dezelve voor 17 miljoen Franken uit het rijk uitgevoerd, en men nam wederom 30,000 slaven in lading (*), die in Westindie voor 44 miljoen verkocht werden, en voorts 600,000 pond Senegalgom, in Frankrijk 1½ miljoen waardig, en ivoor, stofgoud, enz. ten bedrage van ongeveer een miljoen.

Bij den aanvang der omwenteling bestonden de Fransche bezittingen aan de Westkust van Afrika, uit het onbezette eiland Arguin, Portendick, S. Louis, en andere vastigheden aan den Senegal, het eiland Goree, Albrade aan de Gambia, het eiland Gambia in de rivier Sierra Leone, Amokou op de Goudkust, en nog een ander fort aan de kust van Whidah. Alles gezamenlijk werd gedurende den omwentelingsoorlog door de Engelschen vermeesterd. Bij den vrede van Amiens had Frankrijk naauwelijks tijd, om het wederom in bezit te nemen, eer de oor-

(*) Deze aanvoer voldeed nog geenszins aan de behoefte der Fransche planters, maar het ontbrekende werd door de Engelsche Slavenhandelaars geleverd.

oorlog hervat werd; en alles op nieuw verloren ging. Bij den Parijſchen vrede van 1814, werd de teruggave van alles even als te voren bedongen; en men heeft het vervolgens allervreesſelijkst met Franſche koopwaren overladen. Men hoopt er veel indigo en katoen te zien planten. De plaatſen, die er op handelen, zijn Le Havre, Harfleur, S. Malo, Port Louis, Nantes, La Rochelle, Rochefort, Bordeaux en Marſeille.

Daarentegen dreef de Franſche O. I. Compagnie haren handel enkel van L'Orient, en hier alleen mogten de retourſchepen loſſen. Zij had eene faktorij te Canton, en bezat in den Indiſchen Oceaan Isle de France en Bourbon, de Sechelles, Rodrigue en Don Garcia. De beide laatstgenoemde eilanden dienden, het eene voor het andere na, om Isle de France en Bourbon van ſchildpadden te voorzien. De Sechelles kunnen zeer gewigtig worden, daar zij vruchtbaar zijn en goede havens hebben. Er wordt aldaar eenig katoen geteeld; en de ſpecerijen der Molukſche eilanden worden er inzonderheid door eenige van Isle de France en Bourbon derwaarts verhuisde perkeniers aangekweekt. De beide laatstgenoemde eilanden worden uitnemend bebouwd; en Isle de France is daarenboven, als wel verſterkte wijkplaats voor Kapers en Oorlogſchepen, zeer gewigtig. De Engelſche handel werd voor en na den vrede van Amiens van daar grootelijks benadeeld, en de verbreking van dien vrede door Engeland was onbetwistbaar het gevolg van een

ontwerp tegen de Britſche bezittingen in Oostindie, waarvan Isle de France het middelpunt was. Overigens hebben de Franſchen op het eiland Madagaskar vastigheden. Zij bezitten, aan de Hughly, Chandernagore, op de kust van Malabar, Mahé, en op die van Coromaandel Pondicherry, dat de hoofdplaats van al hunne Indiſche vastigheden is, de faktorij en het fort Karikal, enz. Dit alles is hun bij den Parijſchen vrede terug gegeven, op voorwaarde van er de gesloopte vestingwerken niet te herſtellen, en er geen grooter aantal troepen te houden, dan er tot handhaving der politie noodig zijn; maar van de vermelde eilanden heeft Engeland het voornaamſte, Isle de France, thans *Mauritius* geheeten, en Rodrigue en de Sechelles voor zich behouden. Deze laatſte dienen, om hen tot mededingers van den voormaligen alleenhandel der Nederlanders in Molukſche ſpeceryen te maken.

De geſchiedenis van den Indiſchen handel der Franſchen voor de omwenteling is kortelijk deze. Men maakte met dien handel in 1601 den eerſten aanvang; maar de volgende pogingen gedurende eene halve eeuw bragten zoo weinig voordeels aan, dat men zich wederom vergenoegde met de Indiſche goederen uit de tweede hand van de Nederlanders en Engelſchen te ontvangen. Ten laatſte bragt COLBERT in 1664 eene O. I. Compagnie tot ſtand, welke eenige ſchepen afzond en zich te Pondicherry eene vastigheid aanſchafte. De Franſche handel op Indie werd intusſchen dikwijls afgebroken, en leed

zoo

zoo vele wederwaardigheden, dat de Compagnie, ten gevolge van den oorlog, die in 1763 eindigde, in 1769 na genoeg bankbreukig geworden, opgeheven werd, en de handel tot aan 1783 voor alle Franſchen open ſtond. Toen werd er op nieuw eene uitfluitende Compagnie geoktrooijeerd; en wel op zulk eene wijze, dat zij grootelijks had kunnen bloeijen, zoo de alvernielende omwenteling niet tusſchen beide was gekomen. De eerſte uitdeeling, welke in 1788 gedaan werd, was 360 Franken per Actie van 2000. In 1785—1787 waren er jaarlijks 11 ſchepen, dooreen genomen elk van 600 ton, afgezonden. De uitvoer naar Indie en China bedroeg toen jaar door jaar 17,412,000 Fr. en de invoer van daar 34,726,000 Fr. Hiertoe behoorden inzonderheid

Lijnwaten van Coromandel,	voor 6,200,000 Fr.
Mouſelinen	4,488,000
Thee en Koffij	5,000,000
Zijden garen en ſtoffen	3,000,000
Peper	1,162,000

van dien invoer werd er na genoeg voor 18 miljoen, en met name voor een miljoen koffij, wederom uitgevoerd; alwaarom de balans van den ganſchen handel ten voordeele van Frankrijk was.

In 1784 bedroeg de geheele uitvoer uit dit rijk

ongeveer	307,000,000 Fr.
en de invoer in hetzelve	271,000,000
Balans ten voordeele des rijks	36,000,000.

Voor de omwenteling had Frankrijk Handelstraktaten met de meeste Zeemogendheden; maar, daar die gebeurtenis alle betrekkingen met het overige Europa verbrak, moesten deze, toen het Republikeinſche Gouvernement vastigheid bekomen had, formeel worden hernieuwd. Het Alliantie-traktaat van 1796 tusſchen Frankrijk en Spanje ſtelde de wederzijdſche natien, met betrekking tot den handel, op den voet van de meest begunstigde. In 1800 werd er tusſchen Frankrijk en de Vereenigde Staten van Amerika ſoortgelijk een Traktaat geſloten; en in 1801 verbond Portugal zich, om de Franſche wollen ſtoffen op denzelfden voet als de Engelſche te ontvangen. Van de Traktaten met Rusland en Zweden is in het *eerſte deel*, *bladz.* 452 en 470 reeds gewaagd. Met Grootbrittanje ſloot de Graaf VAN VERGENNES in 1786 een Handelstraktaat, waarbij hij deerlijk verſchalkt wierd. Er werden daarbij van weerskanten vele regten gematigd en gewijzigd, en eene volkomene gelijkheid van voorregten tusſchen de beide natien ingevoerd. Doch men begeerde in Engeland geene Franſche wijnen, daar Portugal er krachtiger opleverde. Met de zijden ſtoffen ging het in Engeland ook niet; maar te Parijs had een Magazijn van Engelſche manufacturen, met *au traité de commerce* op het uithangbord, een uitnemend vertier.

De Handelsbetrekkingen tusſchen Frankrijk en Tur-

Turkije zijn zeer oud, en bleven onafgebroken tot aan 1756, toen Frankrijk zich in den oorlog tegen de Porte bij Oostenrijk voegde. In 1798 ſneed de inval in Egypte op nieuw alle gemeenſchap af; maar bij de algemeene bevrediging van 1801 werd er een Traktaat tuſſchen de twee Mogendheden geſloten, waarbij de vrije vaart op de Zwarte zee aan Franſche Koopvaarders werd toegeſtaan, en verlof gegeven, om in de Turkſche havens aan die zee Conſuls te plaatſen.

De oude verdragen met Algiers werden in 1801 *ook* vernieuwd. Volgens dezelve mogen er geene Franſchen tot ſlaven worden gemaakt, dan die, in dienst van vijanden der Algerijnen, vechtende gevangen kunnen worden genomen. De Franſchen kunnen in Civile en Criminele zaken beide alleen voor hunnen Agent worden teregt geſteld. Geene Kapiteins van Franſche Oorlogſchepen of Koopvaarders mogen gedwongen worden, om iets tegen *hunnen wil* aan boord van hunne ſchepen te ontvangen, of te gaan, waar zij niet verkiezen. De eigendom van Franſchen, die te Algiers overlijden, ſtaat ter beſchikking van den Franſchen Agent. De Franſche Politieke- of Handelsagenten hebben, onder gelijkſoortige en even hoog getitelde Agenten van alle andere natien, den eerſten rang, en, in geval van oorlog, hebben alle Franſchen te Algiers tijd, om hunne zaken te ſchikken en het land te verlaten.

Onder BONAPARTE's bewind beſtond het Fran-

sche Consulaat in naam uit meer Consuls-generaal, Consuls en Vice-consuls, dan dat van eenige andere Europeesche natie. Er waren er voor de volgende steden benoemd:

Christiansund, in *Noorwegen.*

Elseneur, Kiel, Toenningen — *Denemarken.*

Gothenburg, in *Zweden.*

Petersburg, Riga — *Rusland.*

Dantzig.

Memel, Königsberg, Colberg, Stetin — *Pruisen.*

Leipzig, Stralsund, Rostock — *Duitschland.*

London, Liverpool, Hull, Edinburg, Dublin, Cork — *Britsche eilanden.*

Madrid, Cadix, Malaga, Carthagena, Alicante, Valencia — *Spanje.*

Bar-

Barcelona
S. Andero
Gyon
Corunna
Majorca } *Spanje.*

De Canariſche eilanden.

Lisſabon
Oporto } *Portugal.*

Milaan
Venetie
Ancona
Trieste
Napels
Otranto } *Italie.*

Palermo
Meſſina } *Sicilie.*

Saſſari, op *Sardinie.*

Maltha.

Janina
Preveſa
Scutari } *Albanie.*

Trawnick
Bosnia-Serai } *Bosnie.*

Pristina, in *Servie.*

Patras
Napoli di Romania } *Morea.*

Satines
Salonica } *Griekenland.*

Canea
Candia } eiland *Candia.*

Adrianopel in *Romanie.*
De Dardanellen.
Jasſy, in *Moldavie.*
Galatz, Bucharest } *Walachie.*
Odeſſa, Taganrock, Warna, Trebiſonde } *Rusland*, *Zwarte zee*, in *Rusland* en *Turkije.*
Smyrna, Satalia } *Natolie.*
Latakia, Tripoli, S. Jan d'Acre, Se de, Aleppo } *Syrie.*
Bagdad, Basſora } *Turkſche grenzen.*
Larnaca, op *Cyprus.*
Rhodes, Scio } *Archipel.*
Cairo, Alexandrie, Roſetto } *Egypte.*
Tanger, Larache } *Maroçco.*
Algiers, Tunis, Tripoli } *Barbarije.*

Nieuw

Nieuw York Boston Charlestown Norfolk Nieuw Orleans Savannah Portsmouth Baltimore Kentuckey	*Noordamerika.*

Van den 4 Mei tot den 19 Julij houdt men zich aan de Franſche kust, inzonderheid tuſſchen Duinkerken en S. Valery, met het viſſchen van Makreel onledig. Men vangt ze, of digt aan den wal, in kleine ſchuitjes, met hoek en lijn, of in grootere, die zee kunnen bouwen, en een groot net uitvieren. De vangst wordt versch vertierd, of gezouten en aan wal voor 20 Franken het vat van 1000 ſtuks en meer verkocht.

De Polak en Koolvisch worden er het ganſche jaar door aan de Kusten van Bretagne, voornamelijk nabij de baai van Audierne en de Saints, met hoek en lijn gevangen. Hetgene men niet versch verkoopt, wordt gezouten, en meermalen voor Laberdaan verkocht.

Van December tot Februarij wordt er met netten, en het ganſche jaar door met hoek en lijn, langs de oevers van het Kanaal en den Occaan, inzonderheid langs die van Bretagne, eene derde soort van het zoo talrijke

Ka-

Kabeljaauwen geſlacht gevangen. Dit is de Wijting, die kleiner, dan de Schelvisch, maar tevens lekkerder valt, en aan den Franſchen wal overvloediger dan elders is. Men zendt hem versch of gezouten landwaarts in.

Ter zelfder plaatſe, inzonderheid nabij de eilanden Belle Isle, Groaix, enz. vangt men, van Januarij tot Maart, Zeepuitaal, die met de andere Puitaal en Leng almede tot het Kabeljaauwengeſlacht behoort, en, voor zoo veel men ze niet versch eet, gedroogd, en, in bundels van 200 pond gewigts, door den Kusthandel vertierd wordt. Eveneens droogen de Duinkerkers, enz. een deel der Heilbotten, die zij in de Noordzee vangen; maar de gevangene rog, tarbot, tongen, ſchol, en andere platte visch wordt versch vertierd.

Oesters zijn er aan de kust van Normandie, Bretagne en Poitou, in overvloed. Die der baai van Cancalle worden voor de beste gehouden. Men gaat tusſchen Kerstijd en Paſchen, in het bijzonder van Granville, met 30 ſchepen van tusſchen de 12 en 18 ton Oesterkorren. De vangst wordt te Harfleur en Dieppe aan wal gebragt, en voornamelijk naar Parijs gezonden. In vredestijd trekt Engeland ook ook veel Cancaller oesters. Steurkrabben, Kreeften en Krabben, vangt men voornamelijk langs de Bogt van Frankrijk.

Men begrootte de opbrengst der vermelde takken van kustviſcherij, aan het einde der zeventiende eeuw, op meer dan $1\frac{1}{2}$ miljoen Fr. en in 1787 op ongeveer $2\frac{1}{2}$ miljoen jaarlijks. Hierbij kwamen, behal-

halve de visscherijen op de binnenwateren, en die der Middellandsche zee, waarover nader, nog eene zeer voordeelige van Tonijnen nabij Baionne, die van Sprot in de Bogt van Frankrijk en elders; alsmede eene Haringvisscherij, voor welker uitbreiding de gestadige oorlogen van Frankrijk tegen Engeland en deszelfs bondgenooten zeer nadeelig waren. Deze drijft men voornamelijk langs de kust tusschen Duinkerken en de Loire. Hare opbrengst werd in den aanvang der achttiende eeuw op ongeveer 1200,000 Fr. jaarlijks begroot; in 1752 op 1488,000 Fr. in 1787 op 4,320,000 Fr. maar in 1802 op slechts 1,440,000 Fr.

De Sprotvangst wordt in vredestijd 2 miljoen Fr. jaarlijks gerekend op te brengen. Men drijft haar voornamelijk langs de kust van Bretagne, waar de visch in Junij aankomt. Ongeveer 300 booten van 2 of 3 ton, en 5 man, houden zich daarmede onledig. Eene ontzaggelijke hoeveelheid van die kleine Haringsoort wordt als Ansjovis ingemaakt, en onder dezen naam verkocht; schoon de Sprot grooter en platter dan de Ansjovis is, en zich hieraan daarvan gemakkelijk laat onderscheiden. Zij wordt overigens veel gerookt, na dat men de traan er heeft uitgeperst. Alvorens wordt zij onmiddellijk na de vangst in bruin zout gelegd, 14 dagen lang daarin gelaten, en voorts met zout water afgespoeld en te droogen gelegd. Daar de Sprot, even als de Haring, een trekvisch is, zou zij slechts een korten tijd aan de Fransche kust blijven,

ven, zoo men ze aldaar geen aas voorwierp, dat uit gezoutene kabeljaauwskuit en verder ingewand beſtaat, uit Noorwegen komt, en *reſure* en *rogue* geheeten wordt. Daar komen de vischjes in zulk eene menigte op af, dat eene enkele boot op eenen dag er ſomwijlen 20,000 ja 30,000 ſtuks aan wal brengt.

Voorts hebben de Franſchen een belangrijk aandeel aan de vangst der groote Kabeljaauwſoort, welke men in Noorwegen *Torsk* noemt. Kort na de ontdekking van Terre neuve door CABOT, en deszelfs verdere bezigtiging door CORTREAL, ging men er uit Engeland bij herhaling vruchteloos goud zoeken, maar ſtevenden de moedige Basken en verdere Franſchen derwaarts tot de visſcherij, welke nog ſteeds op de banken daaromſtreeks met zoo veel voordeels gedreven wordt. Voor ruim 200 jaren geſchiedde zulks aldaar reeds door 20 of 30 Baskiſche, 150 Franſche, 100 Spaanſche, 50 Portugeeſche en 50 Engelſche ſchepen. In 1635 vestigden de Franſchen zich, ten behoeve van hunne visſchers, op het eiland, te Placentia, naar welken post er van wegens hun Gouvernement een bevelhebber gezonden werd, tot dat Terre neuve bij den Utrechtſchen vrede aan Engeland werd afgeſtaan. Eenigen tijd voor dien afſtand, ſtevenden er jaarlijks uit Frankrijk bij de 800 ſchepen derwaarts; en bij den afſtand behielden de Franſchen nog ſteeds het regt, van aan een deel der kust van het eiland te visſchen. Dit deden zij onafgebroken tot aan den

den oorlog van 1756, toen een Engelsch eskader hunne Kabeljaauwſchepen, en met dezelve 25,000 van hunne beste matrozen, onverhoeds wegnam. Bij den vrede van 1763 werd hun regt van visſchen hernieuwd, en de eilanden van S. Pierre en Miquelon, waar zij de vangst aanbragten en droogden, hun in eigendom toegekend. Zij bedongen tevens vrijheid, om in de Golf van S. Laurens, 3 uur van den vasten wal, en 15 uur van het eiland Kaap Breton, te visſchen. Bij het Traktaat van 1783, erlangden zij ten dien einde het water langs het Noordeinde van Terre neuve, tusſchen Kaap S. John en Kaap Raye; en deze bepaling werd bij den vrede van Amiens, en bij den Parijſchen van 1814, al wederom, bevestigd.

Aan andere kanten des eilands vischten de Engelſchen, en hunne Noordamerikaanſche volkplantelingen, van welker wederzijdſche visſcherij de grenzen onlangs door een Traktaat geregeld werden; *en bij* den hinder van dezer mededinging, en de gebrekkige wijze, waarop de Franſchen aldaar vischten, kwam tot in 1775 een zwaar regt op den invoer van hunne vangst in Frankrijk; maar toen hield dit laatſte op, ja in 1802 werden er gratificatien voor 3 jaren toegezegd.

In 1768 bragten 114 Franſche ſchepen, die naar Terre neuve ſtevenden, van daar 2,466,000 ſtuks Kabeljaauwen aan. In 1773 werd de vangst op 6,033,600 Fr. begroot; in 1784 op 12,048,000 Fr. en in 1788 op 14,532,000 Fr. Er ſtevenden toen

toen 372 ſchepen van gezamenlijk 41,865 ton derwaarts; in 1785 ſlechts 360 ſchepen; in 1784 ſlechts 330, die met 11,000 koppen bemand waren; in 1818 ongeveer 300 ſchepen. De havens, van waar zij kwamen en komen, zijn voornamelijk Baionne, S. Malo, Granville en Duinkerken.

Benevens de opkomst der Franſche Walvischvangst, is reeds gemeld, dat zij in 1744 geſtaakt werd (*). Tuſchen dat jaar en 1765 kwamen er uit Frankrijk ſlechts twee Straat-Davisvaarders te voorſchijn, die zoo ongelukkig ſlaagden, dat die tak der buitenlandſche visſcherij aldaar tot in 1784 op nieuw ſtilſtond (†). Eindelijk trachtte het Franſche Gouvernement dezelve te doen herleven, en werden er in het laatstgenoemde jaar, en de volgende, tot aan den oorlog van 1792, te Duinkerken eenige ſchepen tot de Noordelijke visſcherij en de Zuidelijke aan de kust van Brazilie toegerust, en met Amerikanen van Nantucket, die men voor weinig gelds huurde, bemand.

De gezamenlijke grootte der ſchepen, die er in 1787

(*) Zie de *Aanteek.* (S) in het *eerſte Deel*, *pag.* 561, welke deels op *pag.* 127 van dit *tweede Deel* vervolgd is, en het deels hier wordt.

(†) Zoo als de Engelſche dit in 1765 ook ganſchelijk deed, nadat men door het achterblijven der Franſchen aangemoedigd was, om ze eenige jaren achtereen met veel kracht door te zetten.

1787 uit Frankrijk tot de onderſcheidene viſcherijen uitliepen, was tot de

Noordelijke walvischvangst . .	600	ton
Zuidelijke ——— . .	2,982	
Viſcherij van Terre neuve . .	53,800	
Haringviſcherij	8,602	
Viſcherij van Makreel . . .	5,166	
——— Sprot . . .	3,060	
Allerlei, waaronder de vangst van Ansjovis, enz. in de Middellandſche zee	12,320	
In alles	86,530	

De Zeemagt van Frankrijk.

Lodewyk XIV was de eerſte Koning van Frankrijk, die er zulk eene ſtaande 's lands vloot van aanmerkelijke grootte deed aanbouwen, als Portugal, Spanje, Engeland, Nederland, enz. reeds lang te voren bezeten hadden (*). Dezelve ſtreed, in vereeniging met de Engelſchen, tegen de Nederlanders, en bood vervolgens het hoofd aan de vereenigde vlooten van deze beide natiën. Zij beſtond in 1684 uit 100 ſchepen van linie, en was met 60,000 zeelieden bemand. Onder Lodewyk XV en XVI, beklom de Franſche vloot zulk eene hoogte niet meer,

(*) Voor dien tijd huurde of kocht de Franſche regering doorgaans van particuliere reeders gewapend vaartuig, als zij het noodig had.

meer, maar bezat zij echter meermalen eene aanzienlijke sterkte, en werden er door haar somwijlen aan de Engelsche zeemagt geduchte nepen toegebragt. In den omwentelings oorlog versterkte men haar gestadig, doch werd al, wat zij daarbij aanwon, door de nieuwe Zeetaktiek der Engelschen, bij herhaling evenzeer vernield, als dit ook aan de Zeemagt van Frankrijks toenmalige bondgenooten wedervoer.

In 1799 bezat Frankrijk:

40 Linieschepen	135 Kanonneerpinassen
50 Fregatten	177 Platboomde vaartuigen
42 Korvetten	tot de voorgenomene
14 Brikken	landing in Engeland
10 Loggers	16 halve Xebekken
16 Kotters	11 Galeijen.
12 Advijsjachten	Voorts nog 13 Linieschepen, 12 Fregatten, en 4
14 Proviandschepen	Korvetten op stapel.
25 Kanonneerbooten	

In 1805 zouden er 55 Linieschepen en 43 Fregatten voor handen zijn geweest, met een evenredig aantal Korvetten, enz. De Flotille tot de landing was toen 1500 vaartuigen sterk; en men begrootte het getal der Matrozen op 75,000, en dat der Artilleristen bij de Marine op 19,000; doch dit alles schijnt toen veel te hoog opgegeven te zijn geworden.

In 1812 had Frankrijk, Nederland daaronder begrepen, boven al, wat er op stapel stond, en een onnoemelijk aantal kleinere vaartuigen,

8	Linieſchepen van	120 ſtukken.
6	———	80
69	———	74
73	Fregatten van tuſſchen de	48 en 28.

Men heeft er thans 48 Linieſchepen, 29 Fregatten, en 4 Fregatten en 11 Linieſchepen op ſtapel.

Het land zelf levert al het noodige tot den aanbouw en het toerusten van deszelfs Zeemagt. Deszelfs bosſchen verſchaffen, onder een goed beſtuur, een overvloed van eiken en dennenhout, pek en teer. Deszelfs ijzer en koperſtijnen zijn menigvuldig, en er wordt in ſommige Departementen hennep genoeg geteeld; terwijl het in Frankrijk aan geene touwſlagerijen, fabrieken van zeildoek, enz. ontbreekt, en men er voorts, ter vervaardiging van buskruid, ſalpeter heeft leeren maken.

De organiſatie der Marine was er in 1813:

Rang bij de Zeemagt.	Rang bij de Armeeen.	Betaling bij Non-activiteit.	Betaling in actiºven dienst.
Een Groot-Admiraal			
10 Vice-Admiraals	— Diviſie-generaals	12000 - 18000 Fl.	
22 Schout bij nachts	— Brigade-generaals	8000 - 12000	
51 Kapiteins van linieſchepen van den eerſten rang	Chef de brigade	4000 - 6000	
205 ——— van den tweeden rang.		3000 - 4500	
222 Fregatskapiteins	— Kolonels	2800 - 4200	
727 Luitenants	— Kapiteins	1600 - 2400	
700 Vaandrigs	— Luitenants	1200 - 1800	
476 Aspiranten van de eerſte klaſſe		800 - 800	
———	tweede klaſſe	600 - 600	

Een Vice-Admiraal en Chef commanderende had dagelijks voor tafelgeld	60 Fr.
Eene Divisie commanderende	37
Een Schout bij nacht en Chef commanderende	50
Eene Divisie commanderende	37
De Kapiteins in werkelijken dienst	15
De Luitenants als voren	7
De Vaandrigs	5

De Halve Soldij was de helft der Nonactiviteits soldij van de onderscheidene rangen.

De bevordering greep deels bij opklimming naar de dienstjaren plaats, deels uit kracht van verkiezing door den Keizer. Deze benoemde al de Vlagofficiers, $\frac{3}{4}$ der Kapiteins van Linieschepen, $\frac{1}{2}$ der Fregatskapiteins, $\frac{1}{4}$ der Luitenants, en $\frac{1}{8}$ der Vaandrigs bij de Marine.

Geen Officier kan bevorderd worden, voor dat hij twee jaren in den naasten rang gediend hebbe, en ten zij hij werkelijk in dienst zij. Bij Officieren, die uit verkiezing zulks niet zijn, slaapt de opklimming bij dienstjaren; en zij worden na verloop van drie jaren beschouwd, als hun ontslag verzocht hebbende, of op reforme gesteld zijnde, en ontvangen halve soldij naar lengte van dienst.

Officiers van allerlei rang mogen Koopvaarders commanderen, of daarop dienen, na verlof van den Minister der Marine bekomen te hebben; en, als de dienst meer Officieren vordert, dan er op de lijst geplaatst zijn, of uit verkiesbare Aspiranten kunnen worden aangesteld, zullen de Kapiteins van Koopvaarders als Vaandrigs boven het getal kunnen

worden aangenomen, en, na den vereischten tijd bij de Marine gedient te hebben, tot Luitenants verkiesbaar zijn.

Om tot Aspirant aangesteld te worden, moet men een voorloopig examen in de Rekenkunde, Stelkunde, Meetkunde, Statica en Zeevaartkunde, ondergaan. Die aangesteld zijn, worden eerst naar een schip eene der drie havens van Brest, Rochefort, of Toulon, gezonden, om er zes maanden lang geoefend te worden. Daarna gaan zij voor eenige maanden naar de groote Zeevaartscholen (*) dier havens; en voorts aan boord van in dienst zijnde schepen, als Aspiranten van de tweede klasse, zulks zij niet onder de 12 noch boven de 18 jaren oud zijn.

Om tot de eerste klasse op te klimmen, hebben zij een examen in de hoogere Meetkunde en Scheepvaartkunde te ondergaan, en mogen zij niet onder de 15 noch boven de 20 jaren oud zijn, en 24 maanden op zee geweest zijn, waaronder 6 maanden als Aspirant van de tweede klasse.

De havens, welke Administratien der Marine van de eerste klasse hebben, zijn Brest, Rochefort en Tou-

(*) Zeevaartscholen hebben 13 der vermelde en nader te vermeldene Fransche havens er elk eene van den eersten rang, en zeer vele andere eene van den tweeden, waarop alle jongens boven de 13 jaren toegelaten worden, die lezen, schrijven en een weinig cijferen kunnen, en lust tot het Zeevaren hebben.

Toulon. Adminiſtratien van de tweede klaſſe hebben Baionne, Bordeaux, Boulogne, Calais, Cherbourg, Duinkerken, Le Croiſic, Le Havre, L'Orient, Marſeille, Quimper, S. Malo en Vannes.

De Adminiſtratien van Marine en Kolonien zijn vereenigd, en de functien van den Minister, welke aan derzelver hoofd is, ſtrekken zich ook uit over de Handelsconſulaten, en de Viſcherij ter zee. De gezamenlijke kosten van den Civilen ſtaat der Marine, buiten het Geneeskundige vak, bedroegen in 1813 na genoeg 2 miljoen Franken.

De werklieden voor de Werven werden, onder het omwentelingsbewind, uit de voorwerpen van geſchikte hoedanigheden genomen, die in de Conſcriptie voor de Armee vielen.

Het korps Gendarmes der Marine beſtaat uit 6 Brigades te paard en 42 te voet. Het wordt tot de Politie in de zeehavens en aan de zeekusten gebruikt, en ſtaat onder het bevel der Zeeprefecten.

De Ingenieurs der Marine, die Officiers rang hebben, en op bijzondere ſcholen te Brest, Toulon en Rochefort, aangekweekt worden, hebben niet ſlechts het beſtuur van den ſcheepsbouw, maar ook het toezigt over het hakken van het daartoe benoodigde hout.

Er plagt een korps Zeeofficiers en matrozen aan de Armee verbonden te wezen, onder den naam van *Scheepsvolk der Keizerlijke garde;* een korps, dat

dat bij den overtogt van rivieren, enz. gebruikt ſtond te worden.

Matrozen voor de Marine verkreeg men, onder het omwentelingsbewind, op ſoortgelijken voet als in Denemarken, Spanje, enz. door eene Conſcriptie van: 1. alle zeelieden aan boord van 's lands ſchepen, of tot den buitenlandſchen handel gebruikte Koopvaarders, dienende; 2. alle perſonen, welke bij den Kusthandel en de visſcherij langs de kust, of zoodanige vischvangst gebruikt werden, als men op het uiteinde van rivieren, dat door den Vloed aangedaan werd, plagt te drijven; 3. alle lieden, die in de havens op ligters, barken, ſchuiten, en ander vaartuig, gebruikt werden; 4. alle visſchers op meeren, rivieren en vaarten in het binnenland; 5. al, wie, boven de 18 jaren oud, twee buitenlandſche zeereizen gedaan had; of 18 maanden op zee geweest was, of zich 2 jaar met visſchen aan de kust onledig gehouden had; 6. elke jongen, of jongeling, die het eerſte in zee ging, werd als ſcheepsjongen ingeſchreven, zoo hij tusſchen de 10 en 15 jaren, en als jong matroos, zoo hij boven de 15 was.

Er waren zes Zeearrondisſementen. Deze waren in 84 Distrikten verdeeld, en de Distrikten wederom in zoo vele Syndicaten, als er havens waren; en er werd in elk Syndicaat een register van opſchrijving gehouden.

Alle opgeſchrevene perſonen waren verpligt, om bij de Marine te dienen, als zij opgeroepen wer-

den, en die gene, welke vrijwillig opkwamen, ontvingen eene maand gagie tot premie.

De opgeschrevenen waren in vier klassen verdeeld van 1. ongehuwden, 2. weduwenaars zonder kinderen, 3. gehuwden zonder kinderen, 4. gehuwden met kinderen. De tweede klasse werd niet opgeroepen, dan wanneer de eerste ontoereikende was, en evenreens werd er met de derde en vierde gehandeld.

Op den ouderdom van 50 jaar was men van de opschrijving ontheven, al ging men inmiddels voort, om ter Koopvaardij of visscherij te varen.

Personen, die het zeevarend leven verlaten willen, worden een jaar, na dat zij zulks in vredestijd ter goeder trouw gedaan hebben, van de lijst geschrapt; maar in oorlogstijd baat zulk eene verandering van levenswijze ten dien einde niets.

Geene andere zeelieden, dan de opgeschrevene, (die boven de 50 jaren uitgezonderd) mogen ter Koopvaardij of kustvisscherij varen.

Het getal der opgeschrevenen bedroeg in 1793 ongeveer 90,000.

De matrozen, die bij de vloot dienen, zijn in vier klassen verdeeld; en er zijn daarenboven twee klassen van jonge matrozen, en twee van scheepsjongens. Het Gouvernement onderhoudt steeds 2000 Stuurmansleerlingen, die zulks 2½ jaar blijven, maar alle jaren daaromtrent een verzoek moeten doen, dat afgeslagen kan worden.

De

De bevordering van matrozen uit lagere klassen tot hoogere, of uit deze tot Onderofficiers, grijpt alle jaren slechts eenmaal plaats, en enkel bijaldien het schip alsdan in eene rijkshaven ligt. Er wordt daarover in een raad beslist, die uit den Kapitein, de overige dienstdoende Officiers, en de voornaamste Onderofficiers, bestaat. De beslissing geschiedt bij balloting. Maar over de bevordering tot eersten en tweeden Stuurman stemmen alleen de dienstdoende Officiers van het schip.

De soldij der matrozen is:

Eerste klasse maandelijks	30 Fl.
Tweede	27 --
Derde	24 --
Vierde	21
Jonge matrozen eerste klasse	18
——— tweede	15
Scheepsjongens eerste klasse	12
——— tweede	9

De Artillerie der Marine bestaat uit vier Regimenten, vier Compagnien werklieden, en vier Compagnien leerlingen. Deze Militairen ligt men uit andere korpsen bij vrijwillige werving voor tien jaren, waarna zij regt hebben, om halve soldij te trekken. Zij worden op de vloot aan het geschut gebruikt, en als Zeesoldaten. Zij moeten ook tot bewerking van het schip bijspringen, maar behoeven daarbij niet te enteren. De oudste Officier van dit korps, die aan boord is, heeft het opzigt over het

geſchut, het klein geweer, de ammunitie, enz. De Artilleristen dienen ook in de zeehavens als krijgsbezetting, en nemen op de ſcheepstimmerwerven der Marine de wacht waar.

De betaling der onderſcheidene rangen bij dit korps is, behalve tafelgeld voor de Officiers, in evenredigheid aan dat der Zeeofficiers:

Een Kolonel per dag	17 Fr.	36 Centimes.
— Majoor	14	17
— Bataljonschef	12	50
— Kapitein	6	94
— Luitenant	4	16
— Sergeant per maand	98	
— Korporaal	71	
— Kanonnier	46	

De levensmiddelen, welke er aan boord geleverd werden, beſtonden, onder BONAPARTE, uit zoute vleesch, ſpek, en zoute visch, beſchuit en meel, erwten en witte of kaapſche boonen, olie, edik, zout, wijn, bier, of brandewijn. Een ſchip, dat voor zes maanden geproviandeerd werd, ontving intuſſchen ſlechts voor twee maanden zoute vleesch en visch, op dat er geen bedorven kost geſchaft mogt worden.

De rantzoenen in de haven op vleeschdagen waren dagelijks 24 oncen versch brood, of 18 oncen beſchuit, 8 oncen versch vleesch, $\frac{3}{4}$ Fr. pint wijn, of $1\frac{1}{2}$ pint bier, of $\frac{3}{10}$ pint ſterken drank, 4 oncen erwten of boonen, of 2 oncen rijst, met olijfolie,

en

en edik, 5 pond olie en 2 pint edik tegen de 100 pond erwten of boonen gerekend, of 10 pond olie en 5 pint edik tegen de 100 pond rijst.

Op de magere dagen, waarvan men er elke week drie had, in plaats van vleesch, 4 oncen zoute visch, met olie en edik, 15 pond olie, en 16 pint edik, tegen de 100 pond visch, of in plaats van visch, 3 oncen kaas, en 4 oncen erwten of boonen meer dan anders. In de haven kreeg elke drie man dagelijks een Franschen stuiver, om groentes te koopen.

Op zee waren er vijf vleeschdagen in de week. Drie daarvan gaven dagelijks 6 oncen spek; op de andere twee schafte men dagelijks 8 oncen zoute vleesch. Op de magere dagen hetzelfde, als in de haven; maar van zoute visch was er, zoo als reeds gezegd is, zoo wel als van vleesch, slechts voor twee maanden aan boord. Zoo de reis langer duurde, gaf men in plaats daarvan kaas.

Elke matroos was gehouden, om zich van een ransel te voorzien, en daar in te hebben:

2 witte en 4 bonte hemden,
2 paar linnen pantalons,
4 paar kousen,
3 wambuizen en 3 borstrokken,
4 zakdoeken, 1 hoed en 1 muts.

Al, wat daaraan ontbrak, werd uit den kleedervoorraad aan boord geleverd, en op de soldij gekort. Elke matroos werd van 's lands wege van eene hangmat en een deken voorzien; en op kleine

geschepen kreeg elke kanel, als men des winters aan de kust of aene rivier of elders lag, een schansloper, dien hij betalen moest, en een paar zeemansbaarsen, die in het kleedermagazijn zorg moesten draagen.

Men werd, als men, uit hoofde van gevechten of vermoeijenis, tot den dienst buiten staat geraakte, met een pensioen beschonken, en bij wonden met geld voor pijn en smart. De vrouwen en kinderen dergene, die in den dienst sneuvelden, of binnen de zes maanden, nadat zij gekwetst waren, overleden, ontvingen gratificatien en pensioenen, op denzelfden voet, als bij de armee. Aan kinderen beneden de tien jaren, die men in werkelijken dienst ongewond hervonde naliet, werd er maandelijks iets uitgereikt. Elke Zeeman mogt $\frac{1}{3}$ van zijn maandgeld voor zijne vrouw en kinderen vastmaken.

In geval van schipbreuk, hadden de Officieren aanspraak op schadeloosstelling voor het verlies hunner goederen, en in geval van wonden, of verzwakking, in den dienst geschiedt, werden zij gepensioneerd.

Hierop hadden zij, en elke Zeeman, insgelijks aanspraak na een dienst van 25 jaren, al was er een deel daarvan aan Koopvaardij besteed. Die jaren werden van den dag af gerekend, waarop men het eerste naar zee was gegaan, mits men toen niet beneden de 10 jaren oud was geweest. Dan werd er van den dag af gerekend, waarop men 10 jaren oud was geworden. Active dienst bij oorlog werd

aan

aan Officieren als dubbele dienst toegerekend, bij vrede als anderhalve dienst. Koopvaardijdienst in vrede en oorlog beide als halve dienst. Dienst op Kapers als volle dienst; mits in dit geval, en het laast voorgaande, enkel voor den tijd, dien men op togten doorbragt, en voor $\frac{4}{5}$ van de noodige 25 jaren. Kortom, deze vermogt men in rekening te brengen, als men $12\frac{1}{2}$ jaar bij oorlog, en na genoeg $16\frac{1}{2}$ jaar bij vrede, aan boord gedient had. Voorts kreeg men de noodige 25 jaren uit $24\frac{1}{2}$ jaar, waarvan 16 Koopvaardij aan 8, en $8\frac{1}{2}$ active Oorlogsdienst aan 17, gelijkstaande; als mede uit $16\frac{1}{2}$ jaar, waarvan 8 op Kapers voor 8, en $8\frac{1}{2}$ active Oorlogsdienst voor 17 gewone, of nonactiviteits, dienstjaren geteekend werden.

De invalidenkas der Marine is eene soort van Tontine, die in 1689, uit de vrijwillige bijdragen der Zeelieden, het eerste werd opgerigt, en bij de pensioenen en gratificatien van wegens het Gouvernement komt. Voor die kas wordt er afgetrokken: 8 percent van het loon van matrozen, die bij de Koopvaardij dienen; 3 percent van de gezamenlijke gelden, die men bij de Marine trekt; 10 percent van alle verkochte prijzen; de geheele opbrengst van wrakken, die door niemand worden gereclameerd; de soldij, die men bij desertie van Oorlogschepen te goede heeft en verbeurt; de helft der gelden, die deserteurs van Koopvaarders te goede hadden; de soldij en prijsgelden, die op zee overleedene lieden te goede hadden, en door hunne erfge-

ge-

genamen niet worden opgeeischt. Het grootſte jaargeld, dat men uit die kas trekken kan, is 600 Fr. en het kleinſte 96.

De Franſche Krijgsartikelen voor de Zeemagt verdeelen de ſtraffen, die zij voor overtredingen aan boord van een ſchip vaſtſtellen, in *ſtraffen van tucht* en *lijfſtraffen*. De eerſte ontvangen de matrozen op bevel van den Kapitein, of den Officier van de wacht, en de Artilleristen of andere Zeeſoldaten op bevel van hunnen commanderenden Officier. De lijfſtraffen volgen enkel op eene ſententie van een Juſtitieraad, uit het rapport van eene Militaire jury, die van het misdrijf kennis neemt, voortſpruitende.

De Militaire jury, tot verhoor van beſchuldigde Onderofficiers, moet uit twee Luitenants of Vaandrigs, en vijf Onderofficiers beſtaan; de jury tot verhoor van matrozen uit een Luitenant, of Vaandrig, drie Onderofficiers en drie matrozen. De Juſtitieraad moet uit vijf Officiers worden zamengeſteld, die in rang het naaste op den Kapitein volgen, welke laatſte van dien raad uitgeſloten is.

Alle klagten moeten ſchriftelijk bij den Commanderenden Officier van het ſchip worden ingebragt, die alsdan bevel tot het benoemen van eene jury geeft, met al de formaliteiten, welke aan wal gebruikelijk zijn, en de procedures moeten achter de monſterrol geboekt worden. De uitſpraak geſchiedt derwijze, dat er vijf ſtemmen van de zeven overeenſtemmen moeten, om den inmiddels in hechtenis ge-

gehoudenen ſchuldig te verklaren. Wordt hij dit niet verklaard, dan wordt hij op bevel van den Juſtitieraad onmiddellijk ontſlagen; anders delibereert die raad over de ſtraf, en wordt hij bij eenvoudige meerderheid van ſtemmen daartoe veroordeeld. Van dat vonnis wordt er aan den Commanderenden Officier kennis gegeven, die verpligt is, om bevel tot de uitvoering te geven, doch de ſtraf eenen graad mag verzachten. De Juſtitieraad vermag intuſſchen niet ter dood te vonnisſen, noch tot de galei te verwijzen; maar, vindt men de misdaad van zulken aard, dat zij eene dier twee ſtraffen verdient, dan wordt de gevangene naar een Krijgsraad van elf leden, zoo Kapiteins, als Luitenants, verzonden, welke hem niet ten dood verwijzen kan, dan met 8 ſtemmen tegen drie, noch tot de galei, dan met 7 tegen 4.

Moet er aan boord een Officier worden verhoord, dan verandert de Juſtitieraad ten zijnen opzigte in eene Jury; en, als hij door dezelve niet vrij verklaard wordt, blijft hij in arrest, om bij de eerſte gelegenheid door een Krijgsraad nader te worden geoordeeld.

Geen Commanderend Officier kan voor de Officieren van zijn eigen ſchip tot verhoor geroepen worden; maar, in eene haven, of in een Eskader, wordt er nopens hem bij den Opperbevelhebber beklag ingebragt, die bevel geven moet tot het formeren van eene Jury, uit vier Officieren van den eigenen rang des beklaagden, en drie van den naast-

vol-

volgenden, door welke de zaak moet worden onderzocht.

Kapiteins van Koopvaarders onder konvooi, of als transportſchepen bij een Eskader gebruikt, zijn onderhevig aan onderzoek, door eene Jury, uit twee Scheepsofficiers en vijf Koopvaardijſchippers beſtaande.

De tuchtſtraffen zijn inhouding van wijn, of ſterken drank, voor niet meer dan drie dagen, boeijen op het dek, of gevangenis, mede voor geen langeren tijd.

De misdrijven, waarop deze ſtraffen ſtaan, zijn: 1. loutere ongehoorzaamheid, of liever verzuim van gehoorzaamheid, aan de bevelen van eenen hoogeren; 2. dronkenſchap, zonder rustverſtoring; 3. vechten, waarbij er geene wapens noch ſtokken gebruikt, en geen bloed geſtort wordt; 4. afwezigheid buiten verlof; 5 verzuim van appel bij de wacht, en kortom alle kleine misdrijven tegen de ſcheepstucht of orde. Grijpen dezelve bij nacht plaats, dan zijn zij dubbel ſtrafbaar.

Officiers, die tegen de tucht misdoen, worden met arrest, of gevangenis, of verlies van eene maand ſoldij, geſtraft.

De lijfſtraffen zijn: reepſlagen voor het ſpil; boeijen voor meer dan drie dagen; kielhalen; door de repen loopen; de galei en de dood.

Niemand mag meer dan driemalen gekielhaald worden, en het loopen door de repen bepaalt zich tot vier gangen door dertig man (E.) Verwijzing

tot

tot de galei' maakt den gevonnisten onderkoopman, een wederom aan boord van een ſchip te dienen; en Onderofficiers, die tot hielhalen, of het loopen door de repen, veroordeeld worden, vallen hierbij in de laagſte matroozen klaſſe.

De toepaſſing van deze lijfſtraffen, en van vermindering van rang en ſoldij, geſchiedt op de volgende wijzen:

Oproerige uitdrukkingen worden met zes dagen boeijen geſtraft.

Poging tot verhindering van de volvoering van *eenig bevel*, bij een Officier met caſſatie, bij een Onderofficier met verwijzing tot de laagſte matroozenklaſſe voor drie jaren, bij een ſoldaat of matroos, met vier dagen boeijen.

Een matroos, die zamenſpant, om een Officier vast te neemen, of te wonden, met driejarige galeiſtraf; die derwijze tegen den Commanderenden Officier zamenſpant, met levenslange; op verraderlijke correſpondentie met den vijand ſtaat de dood; even als voorts op het ſlaan van een Officier door een Onderofficier of matroos.

Dezelfde ſtraf wacht een Schoepscommandant, die zijn commando verlaat, om te vlugten, of die ſtrijkt, wanneer hij nog wederſtand kan bieden; en *hem*, die zijn ſchip bij ſchipbreuk ontwijkt, voor dat hij al het ſcheepsvolk zulks heeft zien doen, als mede hem, die een konvooi verlaat, in plaats van het te beſchermen.

Een Scheepscommandant, die aan de ordres van den

den Officier, waaronder hij ſtaat, ongehoorzaam is, wordt gedimitteerd, en, als het met verzwarende omſtandigheden gepaard gaat, onbekwaam, om verder te dienen. Op zulke ongehoorzaamheid in tegenwoordigheid van den vijand ſtaat de dood.

Een Onderofficier, of matroos, die bij een gevecht zijnen post verlaat, om zich te verbergen, moet door de repen loopen, of ſterven.

Een Officier, die zulks uit lafhartigheid doet, wordt, als het de eerſte maal is, dat hij een gevecht bijwoont, gedimitteerd, maar anderzins infaam gecasſeerd, of met den dood geſtraft.

Op het nederhalen der vlag, bij gevecht, zonder bevel van den Commanderenden Officier, ſtaat de dood.

Al, wie, zonder bevel van den Commanderenden Officier, roept, dat men ſtrijken moet, wordt voor drie jaren naar de galeijen verwezen; en, als zijn gedrag het volk ontmoedigt, kan hij door den Commanderenden Officier, onder het goedvinden der overige, van het leven beroofd worden.

Als een Officier uit verzuim, of onkunde, een ſchip verlieſt, wordt hem de degen voor de voeten gebroken, en hij tot dienen buiten ſtaat verklaard. Doet hij zulks uit kwalijkgezindheid, dan wordt hij met den dood geſtraft.

Een loods, in gelijke gevallen, met driejarige galeiſtraf of den dood.

Op dieverij ſtaan twaalf roepſlagen, en voor de tweede maal het loopen door de repen.

Op

Op roof met geweld, kielhalen, en bij herhaling zesjarige galeistraf.

Op roof aan wal, op eenig Fransch grondgebied, twaalf reepslagen; op vreemd grondgebied, kielhalen.

Op roof van scheepsgoed, enz. het loopen door de repen, of de galeistraf voor een getal van jaren, dat naar den hoogeren of lageren graad van het misdrijf afgemeten is.

Eenen Commanderenden officier, die zijn schip uit hoofde van ongehoorzaamheid aan ontvangene bevelen verliest, wordt de degen voor de voeten gebroken, en hij wordt voor vijf jaar vastgezet.

Stellige ongehoorzaamheid, of weigering, om ontvangene bevelen op te volgen, wordt bij een Onderofficier, of matroos, met twaalf reepslagen gestraft, en, als er daarmede beleediging of bedreiging gepaard gaat, met kielhalen.

Een Onderofficier, of matroos, die zijne hand tegen een Officier opheft, om geweld te plegen, wordt gekielhaald, of gaat voor drie jaar naar de Galeijen.

Op stellige ongehoorzaamheid in een Officier staat vernedering tot een rang lager, of cassatie, en twee jaar gevangenis. Gaat het met bedreiging vergezeld, dan vermag de schuldige nooit wederom te dienen.

Een Onderofficier, of matroos, die gedurende den dag zijnen post verlaat, wordt een uur lang aan den grooten mast bij herhaling gekwispeld, en

een graad in ſoldij verlaagd. Doet hij zulks gedurende den nacht, dan is de ſtraf dubbel.

Een Officier, die, de wacht hebbende, het dek verlaat, om te gaan ſlapen, wordt eenen graad verlaagd.

Worden er door den Commanderenden Officier van een rijks ſchip voor de eerſte maal koopwaren aan boord genomen, dan wordt zijn dienst voor twee jaren geſchorst. Doet hij zulks voor de tweede maal, dan wordt hij gedimitteerd. Een Officier of Onderofficier verliest, zulks doende, twee jaren tijds, en gelegenheid tot bevordering in die jaren; en de koopwaren worden, ten behoeve der Invalidenkas, verbeurd verklaard.

Brengt een Officier, zonder verlof, ligt ontvlambare dingen, of ſterke dranken, aan boord, dan wordt hij gedimitteerd. Een Onderofficier of matroos wordt, zulks de eerſte keer doende, met twaalf roepſlagen, en de tweede keer met kielhalen, geſtraft.

Een Officier, die op onvoegzame plaatſen, of zonder verlof, aan boord vuur ontſteekt, of zorgeloos daarmede omgaat, zoo dat het ſchip in gevaar geraakt, wordt gedimitteerd; een Onderofficier of matroos gekielhaald, en, zoo hij tegen eene uitdrukkelijke orde handelt, of er uit zijn doen eenig werkelijk ongeval ſpruit, voor drie jaren naar de Galeijen verwezen.

Een Onderofficier, of matroos, een Onderofficier

eier slaande, krijgt twaalf reepslagen, en, als hij den ander een ernstige wonde toebrengt, wordt hij gekielhaald.

Een Officier, die een Onderofficier, of matroos, mishandelt, wordt, op vonnis van den Justitieraad, geschorst en vastgezet.

Als hij een geslagen vijand op de vlugt, niet behoorlijk nazet, of een vriend in ongelegenheid weigert bij te staan, wordt hij gecasseerd, en onbekwaam verklaard, om ooit weer te dienen.

De Kapitein van een Koopvaarder, die van onder het konvooi wegzeilt, ontvangt eene driejarige Galeistraf.

Een Vlagofficier, of Scheepskapitein, die uit verzuim, of onkunde, de ontvangene bevelen niet volbrengt, wordt tot Commanderen onbekwaam verklaard; en evenveel welke andere Officier sluit zich daardoor voor drie jaren van het bekomen van eenig Commando uit.

Linietroepen aan boord zijn verpligt, om de Krijgsartikelen voor de Marine op te volgen; zoo wel als het volk van verongelukte schepen, zoo lang hetzelve niet wettig van den dienst ontslagen is geworden.

De volgende Artikelen zijn onder den titel van *Regeling der scheepstucht* bij de vorige gevoegd:

Aanstokers van muiterij, de dood.

Al, wie daaraan deelneemt, voor drie jaren naar de Galei.

Verſpreiders van valſche tijdingen, om vrees te verwekken, acht dagen boeijen, en twee graden verlaging van rang.

Verhelers van verraderlijke oogmerken, zoo het Officiers zijn, dimisſie; anderen, een graad lager.

Officiers van de wacht, die niet onmiddellijk alles aanwenden, om oproer te ſmoren, drie jaar gevangenis.

Onderofficier, of matroos, die zijne wacht niet behoorlijk houdt, drie dagen boeijen.

Het verkoopen van ſterken drank aan boord vijfjarige Galeiſtraf.

Dronkenſchap van een Officier, dimisſie.

Alle gezamenlijk verzoek is verboden; de gewapende magt geen regt hebbende, om te raadplegen, maar, volgens de Wet, ganſchelijk moetende gehoorzamen.

Alle misdaden van lieden, die op de werven gebruikt worden, worden op dezelfde wijze, als misdaden op de Vloot, geſtraft; ten zij de ſtraffen er niet ten uitvoer kunnen worden gebragt, dan verwisſelt men ze met die bij de Armee.

Als een Linieſchip op de gewone wijze wordt opgelegd, blijft de Kapitein, die hetzelve de laatſte maal commandeerde, met de zorg voor hetzelve belast, en heeft hij daartoe onder zich een Luitenant en een Vaandrig. Hij moet hetzelve jaarlijks tweemaal bezoeken, en rapport wegens deszelfs ſtaat inleveren. Een Fregatskapitein en Vaandrig

ſtaan

ſtam op gelijke wijze over elk Fregat; een Luitenant over elke Korvet van 20 ſtukken en daarboven, en een Vaandrig over elk ſchip boven de 12 ſtukken, of 300 ton laſtaadje.

Van genomene vijandelijke Oorlogſchepen is het gantſche bedrag voor de nemers; van dat van Koopvaardijſchepen komt $\frac{1}{3}$ ten voordeele der Invalidenkas, en is $\frac{2}{3}$ voor de nemers.

Van de netto opbrengst der prijzen hebben de Officiers $\frac{1}{3}$, en de Onderofficiers en matrozen te zamen $\frac{2}{3}$ voor zich. De aandeelen der Officieren zijn de volgende:

30 voor een Admiraal, die en Chef commandeert.
20 ——— Vice-admiraal als voren.
15 ——— onderſchikten Vice-admiraal.
15 ——— Schout bij nacht, die en Chef commandeert.
10 ——— ondergeſchikten Schout bij Nacht.
5 ——— Kapitein van een Vlagſchip.
5 ——— ——————— Linieſchip.
$3\frac{1}{2}$ ——— Scheepskapitein, die een Fregat commandeert.
3 ——— Fregatskapitein, als voren.
2 ——— ——————— die als tweede Kapitein op een Linieſchip dient.
2 ——— Luitenant, die een Fregat of ander ſchip commandeert.
1 ——— ——————— zonder commando.
1 ——— Vaandrig met commando.

$\frac{1}{8}$ voor een Vaandrig zonder commando.
$\frac{1}{8}$ ——— Opperchirurgijn, en even zoo veel voor een Scheepsschrijver.
$\frac{1}{8}$ ——— Aspirant.

Als er landtroepen aan boord zijn, deelt men tusschen dezer Officieren, en die der andere van gelijken rang, het aandeel van deze laatsten gelijkelijk.

Als een schip, dat tot een kruisend Eskader behoort, afzonderlijk ageert, komt $\frac{1}{8}$ van de prijzen, die het alsdan mag maken, ten bijzonderen voordeele van hetzelve, en deelt het de overige $\frac{7}{8}$ met het Eskader.

Personen, die krank aan wal zijn achtergebleven, deelen in de prijzen, die door hunne schepen genomen worden, zoo zij op deze of op andere van hetzelfde Eskader terug komen; maar komen zij bij hun herstel op een schip, dat tot een ander Eskader behoort, dan hebben zij slechts aanspraak op aandeel aan de prijzen, die hun vorig schip in de eerste maand, na dat zij het verlieten, nam.

De erfgenamen van lieden, die bij een gevecht gesneuveld zijn, hebben aanspraak op dezer wettig aandeel aan de prijzen, die bij denzelfden kruistogt, binnen eene maand na hunnen dood, genomen worden.

Het Gouvernement heeft het aan zijne keus, of het de genomene oorlogsschepen tegen de volgende berekening wil overnemen.

Sche-

Schepen van boven de 80 ſtukken per ſtuk 5000 Fr.
——— tuſſchen de 80 en 60 4000
——— tuſſchen de 60 en 20 3000

Voor de vernieling van vijandelijke oorlogſchepen worden er de volgende gratificatien gegeven:

Voor Linieſchepen per ſtuk geſchut 800 Fr.
—— Fregatten en kleiner oorlogsvaartuig 600
—— Kapers 400

Als Oorlogſchepen door Kapers, op bekomene orders, worden bijgeſtaan (*), ontvangen deze laatſte aan de prijzen, die er gedurende den tijd, voor welken die orders gegeven zijn, genomen worden, en aandeel, dat aan het getal van derzelver ſtukken gëevenredigd is.

Oorlogſchepen hebben geen aandeel aan de prijzen, die door Kapers, welke in geene regtſtreekſche betrekking tot dezelve ſtaan, al is het ook in derzelver gezigt, genomen worden; of zij moeten zulke Kapers bij het nemen hebben bijgeſtaan.

Koopvaarders, bij eene vloot gebruikt, deelen in de prijzen, welke in derzelver tegenwoordigheid genomen worden; de Schippers als Vaandrigs voor Ker-

(*) Dit was in den laatſten oorlog dikwijls het geval met de rijksſchepen, welke zich toen op Isle de France bevonden, en nopens welker verrigtingen Kapitein FLINDERS, in zijne *Ontdekkingsreis*, zeer belangrijke bijzonderheden heeft medegedeeld.

$\frac{1}{8}$ aandeel, de Oppérſtuurlieden voor $\frac{1}{4}$ de vendere Officiers voor $\frac{1}{8}$.

Hernomene Franſche ſchepen behooren ganſchelijk aan hen toe, die ze den vijand ontwringen, zoo deze ze 24 uur in bezit heeft gehad; anders geraken de hernemers ſlechts voor $\frac{1}{3}$ in het bezit van zulke ſchepen.

Het is aan een ieder ſtrengelijk verboden, zijn aandeel aan de prijsgelden te verhandelen; en hij, die het koopt, verbeurt, behalve de kooppenningen, en het prijsgeld, zoo er daarvan wezenlijk iets inkomt, nog eene boete van 1000 Franken.

Er worden aan Kapers, voor het nemen van vijandelijke ſchepen, de volgende gratificatien toegeſtaan:

	Franken.
Voor driemast oorlogſchepen, die 12 ponders en zwaarder geſchut voeren, per ſtuk geſchut	360
Voor driemastſchepen, welker geſchut beneden dat kaliber valt	240
Voor kleine ſchepen en Kapers, met 12 ponders en zwaarder geſchut	240
Voor klein vaartuig en Kapers, met geſchut beneden dat kaliber	160
Voor elken krijgsgevangenen	50
Voor Lettres de marque, met 12 ponders en zwaarder geſchut	160
Voor Lettres de marque, met ligtere ſtukken, per ſtuk als voren	110
Voor elken Krijgsgevangenen, dien men op zulke ſchepen maakt	45

De

De menigvuldige Kustvaart en visscherij, met het groote zantal Zeevaartscholen van den tweeden rang gepaard, maakt, dat het loodswezen er eene genoegzame volkomenheid bereikt. Voor baken en lichten langs de kust wordt er ook genoegzaam gezorgd. Desniettegenstaande verongelukt er menig schip, inzonderheid op de Zuidwestkust van Bretagne, als het door eene langdurige beneveling der lucht in den Oceaan ten Zuiden belet wordt, om zijnen koers te berekenen, en dan, van denzelven regts af gedreven, door Zuidwestelijke stormen overvallen wordt. Schipbreukelingen vinden er inmiddels doorgaans eene menschlievende behandeling; maar ons bestek verbiedt, hier ook nog de plaatsgrijpende wetten op het stuk van bijstand aan noodlijdende schepen, enz. in te lasschen.

SPAN-

SPANJE'S

Noord- en Westkust en Zuidkust tot aan Gibraltar, met de daartoe betrekkelijke rivieren, ſteden, enz.

De Noordkust van Spanje loopt na genoeg Oost en West, met geene verdere inſnijdingen, dan eenige weinige baaijen en rivieren van weinig aanbelang. Over het algemeen naderen de bergen er de zee, en liggen er aan den wal gevaarlijke ondiepten noch klippen. De Provincien, die er aan zee uitkomen, zijn: Biscaye, in het eigenlijke Biscaye en Guipuscoa onderſcheiden, Asturie, en een deel van Gallicie.

Tot de voornaamſte landpunten behoort Kaap Machicaco, een hoog ſteil hoofd, tusſchen S. Sebastiaan en Bilbao. Drie mijl ten Oosten van hetzelve, en twee mijl van Kaap Ogeno, dat een merkwaardig overhangend voorgebergte is, ligt het eiland Iſaro. Cabo de las Penhas (*Scythicum*) is dus naar klippen en ondiepten genoemd, welke $1\frac{1}{2}$ mijl van hetzelve afliggen, en tusſchen welke en de Kaap men zegt dat er een veilige doortogt is. De Kaap loopt breed uit, is hoog, ſteil en witachtig, en de kust ten Oosten van dezelve beſtaat uit regtſtandig opgaande ſteilten.

Kaap

Kaap Ortegal (*Trileucum*) welks hedendaagſchen naam men van het Noordſche *Ort*, dat *landpunt* aanduidt, en *Gallicia* afleidt, is na genoeg de Noordelijkſte punt van Spanje (*) en een der uiteinden van het Galliciſche gebergte. Het is een hoog en ſteil voorgebergte, en heeft nevens zich eene klippengroep, de *Farelons* van Ortegal, of de *Aguillones* (naalden) genoemd, met een nauw, maar 10 vadem diep, vaarwater binnen dezelve. Kaap Prior, 7 of 8 uur ten Z. W. van Kaap Ortegal, is een hoog voorgebergte, met een lagen zandigen oever aan weerskanten; dat aan de Kaap het voorkomen van een eiland geeft. De kust tuſſchen deze en Kaap Ortegal heeft nabij zich verſcheidene klippen. Nevens Kaap S. Adriaan, het uiteinde van den berg Boa, ligt het eiland Ciſarga, en eenige ondiepten, met vaarwaters er tuſſchen. Het eiland heeft versch water, en is 1½ mijl lang. Kaap Villano, of Belem, is eene hooge roode berg, welks top aan een toren gelijkt. Kaap Toriana ligt 3 uur ten N. W. van Kaap Villano, en 2 uur verder verheft zich Kaap Finisterre (*Nerium*), de Westpunt van Spanje (†), een ſteil en oneffen voor-

(*) De eigenlijke Noordpunt is die van La Estaca, welke eene mijl Noordelijker ligt, dan Kaap Ortegal.

(†) Niet van Europa, dat eenige Aardrijkskundigen beweren. Europa's Westpunt is Kaap Roxent in Portugal.

voorgebergte, met laag land ten Noorden van zich, en nevens zich het eilandje Sentolo, met een doortogt tusschen beiden. De berg Laura vormt aan de Westkust een rond eiland, dat om zich henen riffen en ondiepten heeft. Kaap Corrobeda, ten Noorden van Rio de Roxo, is de tweede en laatste merkwaardige landpunt aan deze kust.

De uitspringende hoek van Gallicie, voor de gestadige werking van den Oceaan blootgesteld, is meer getand, dan de kusten van Asturie of Biscaye. Er moet voorts worden opgemerkt, dat er van Kaap Finisterre langs deze kusten een bestendige stroom Oostwaarts aan loopt, met de snelheid van $\frac{1}{2}$ mijl in een uur, en daarboven, tot aan eene volle mijl, naar dat de wind Oostelijk of Westelijk is. De Springvloeden rijzen er tot 15 voet, en de Vloed is er, bij volle en nieuwe Maan, te 3 uur des namiddags op zijn hoogste.

De Zuidkust van Spanje tot aan Gibraltar is van verschillenden aard, en van de Guadiana tot Palos, ter lengte van 11 uur, matig hoog en effen; maar zij bestaat tusschen Palos en den Guadalquivir uit roode zandduinen. Deze kust vormt eene diepe bogt, welke Kaap S. Maria in Portugal ten Westen, en Kaap Trafalgar ten Oosten van zich heeft, en somtijds de *Golf van Cadix*, maar gemeenlijker slechts de *Baai van Cadix*, wordt genoemd.

Kaap Trafalgar, oudtijds het *Voorgebergte van Juno* geheeten, is de buitenste punt der Straat van Gibraltar, en bestaat uit een kleinen berg op eene la-

lge lange landpunt. Er ſtaat daarop een vuurtoren; en de overwinning, door Lord NELSON den 21 October 1805 bij deze Kaap op de vereenigde Spaanſche en Franſche vloten behaald, heeft haren naam zeer vermaard gemaakt.

De Zuidelijkſte punt van Spanje is de Tariffa, die het kleine ronde en vlakke eilandje Tariffa nevens zich heeft. Op deszelfs N. O. punt ſtaat er een vuurtoren. Er is geen doortogt tuſſchen hetzelve en de landpunt, tuſſchen welke laatſte en Kaap Trafalgar eenige riviertjes aan hunne monden met geſchut bezette torens hebben, om het inloopen aldaar aan Zeeroovers te beletten.

De rivieren van Spanje, die zich in den Atlantiſchen oceaan ontlasten, zijn over het algemeen noch lang van loop, noch waterrijk. Echter vormen de meeste derzelve aan hare monden kleine havens voor Kustvaarders.

De Bidaſſoa	ontlast zich bij	Fuenterabie.
— Urumea	——	S. Sebastiaan.
— Orio	——	Orio.
— Urola	——	Zumaya.
— Deva	——	Deva.
— Andaro	——	Andaro.
— Lequietio	——	Lequietio.
— Hea	——	Hea.
— Mondaca	——	Mondaca.

De

De Ybaychalval ontlast zich bij Bilbao.
— Aſon —— Santona.
— Miera —— in de baai van Sant-Ander.
— Saja —— bij Suances.
— Nanſa —— Barca.
— Tina del Esta
— Tina major —— tuſſchen S. Vincente de la Barquero en Llanes.
— S. Yusti
— La Balotta
— Llanes —— bij Llanes.
— Niembro —— Niembro.
— Bedon —— Bedon.
— Riba de Sella
— Lastres —— Lastres.
— Linares —— Villa Viciosa.
— Pilas —— Gijon.
— Abono —— Abono.
— Aviles —— Aviles.
— Pravia —— Mures.
— Canero —— Canero.
— Reçeida —— Lurca.
— Navia —— Navia.
— Eo, of Miranda —— Ribadeo.
— Masma —— Foz.
— Faſouro —— Faſouro.
— Junco —— Junco.
— Mondoneda —— Villa Velas.
— Landrova —— Vivero.
— Del Sor —— Puerto Barquero.

De

De S. Marta, — Carin } ontlast zich in de baai van Carin.
— Esteiro —— Cedeira.
— Jubia —— bij Ferrol.
— Mendeo —— Betanzos.
— Mero —— in de baai van Corunna.
— Allones —— Corme.
— Puenta —— bij Camarinas baai.
— Lezaro —— in de baai van Corcubion.
— Tamba —— Muros.
— *Ulla*, — Arçobispo, — Umia } —— in Rio de Roza.
— Vedra —— bij Ponte Vedra.
— Coldelas —— in de Vigo baai.
— Romalosa —— baai van Bayona.
— Minho —— bij Guarda.
— Guadiana —— Ayamonte.
— Piedra —— Lepe.
— Odiel —— Huelva.
— Tinto —— Palos.
— Guadalquivir —— S. Lucar.
— Guadalette —— S. Maria.

De Bidasoa, die Frankrijk en Spanje vaneen scheidt, moet tot het laatstgenoemde land gerekend worden te behooren; want, offchoon haar mond tusschen de wederzijdsche oevers $\frac{2}{3}$ mijl wijd is, er loopt intusschen van den Franschen oever een rigchel van klippen daarin op, zoo dat er slechts een naauw vaar-

waarwater voor ſchepen van 200 ton aan den S. aanſchen kant open blijft. Ter plaatſe waar men, van Andaye aan den Franſchen kant, naar het Spaanſche Fontarabie overſteekt, ligt er in de rivier een klein, dor en onbewoond, eiland, voormaals het *Faſanten eiland* geheeten, maar vervolgens het *Conferentie eiland*, om dat men er de bijeenkomst hield, welke in 1659 den Pyreneeſchen vrede voortbragt. De gewone overtogt is intusſchen hooger op bij Irun, waar er eene houten brug over de rivier ligt, welke na den ſlag van Vittoria door de Franſchen in brand geſtoken, door de Engelſchen herſteld, en door de Spanjaarden op nieuw afgebrand werd, doch thans wederom bruikbaar is.

De Riba de Sella is eene groote beek, welke zich in den regentijd met zoo veel geweld tusſchen twee bergen ontlast, dat zij onbevaarbaar is. Op andere tijden kan men er bij hoog water met kleine ſchepen binnen loopen.

De Miranda, die de Provincien Asturie en Gallicie vaneen ſcheidt, heeft 24 uren loops.

De Minho, welks mond tot grensmuur tusſchen Spanje en Portugal dient, ontſpringt in de bergen van Gallicie, en ontleent zijnen naam van de menigte van menie, welke men aan deszelfs oevers vindt. Hy is ſlechts 12 uur ver bevaarbaar, en laat zich enkel bij den Vloed opvaren; bij de Ebbe loopt hij te ſnellijk benedenwaarts. Nabij zijnen Zuidelijken oever ligt er in hem het eilandje Irſoa, met een Portugeesch fort.

De

De Guadiana (*Anas*), die Portugal aan den anderen kant van Spanje ſcheidt, ontſpringt uit de Sierra Morena (Zwarte bergen). Er loopt dwars door haren mond eene zandplaat, waarop er, ter halver Vloed, 18 voet waters ſtaat, en bij Springvloeden 24 voet. Deze rivier verdwijnt in La Mancha, nabij Aliczar de S. Juan, en komt, na bijkans 8 uur onder den grond door te hebben geloopen, in eenige meeren, de *ogen der Guadiana* genoemd, wederom boven. Aan den mond deser rivier ligt het eiland Higuerota, met de kleine ſtad *Canels op* deszelfs Weſtzijde.

De Tinto (*Urium*) ontſpringt ook in de Sierra Morena, en ontleent zijnen naam van de kleur van zijn geelachtig water, dat het zand op eene zonderlinge wijze tot harde klompen vereenigt, de planten aan de oevers verwelken doet, en van zulken aard is, dat er daarin geen viſch kan leven. Geiten zijn de eenige dieren, die het ongedwongen drinken. Aan andere dieren geeft men het, om derzelver wormen te dooden. Het verandert van aard, nadat het te Niebla, 6 uur van den mond der riviér, met dat van andere in haar vallende riviertjes vermengd is.

De Guadalquivir (*Baetis*), eene der voornaamſte rivieren van Spanje, ontſpringt almede in de Sierra Morena, en heeft een loop van 100 uur. Deszelfs mond is eene mijl wijd; maar er loopt van elken oever eene zandplaat in hem op, en de ingang wordt voorts door eenige klippen vernaauwd, zoo

dat het waarwater ſlechts ½ mijl wijd is. Op de Weſtpunt van den ingang ſtaat de toren van San Jacintha, en op de Oostpunt het kasteel van Espiritu Sancto. Groote ſchepen gaan de rivier op tot aan Seville, 16 uur van zee, beneden welke plaats de Guadalquivir zich in een klein meertje uitbreidt.

Het graven van vaarten wil in Spanje nog niet voort. Men heeft er eene, die de Mançanares met den Taag moest vereenigen, en Madrid gemeenſchap te water met het paleis van Aranjuez doen hebben, nog ſlechts 2 uren gaans ver voortgezet, en van het Kanaal van Caſtille afgezien.

Fuenterabie, de eerſte ſtad aan Spanje's Noordkust, ligt aan den linker oever der Bidasſoa, een half uur van haren mond, en plagt verſterkt te wezen. Paſages, 5 mijl ten Westen van de Bidasſoa, heeft in het binnenſte der Bogt van Frankrijk de beste haven voor groote ſchepen. Dezelve vormt eene wijde kom, van 3 of 4 uur in den omtrek, door bergen omringd, en met een mond, die ſlechts 90 vadem wijd is, en tusſchen twee rotſige punten door loopt; zoo dat geene ſchepen er bij tegenwind in kunnen komen, dan onder het gebruik van werpankers, of roeibooten, die ze voortſlepen. Een aanmerkelijk deel der kom loopt bij laag water droog; en zij verzandt meer en meer,

doch

doch er blijft nog ſteeds ruimte voor eene groote vloot, op tuſſchen de 6 en 8 vadem. Het ſtadje, dat aan den Wester oever ligt, bevat ſlechts eene enkele ſtraat. De mond der haven wordt door het kasteel S. Iſabella beſtreken.

S. Sebastiaan, de hoofdſtad van Guipuscoa, plagt zeer wel bebouwd te weezen (*), heeft 13000 inwoners, en ligt op eene landpunt, welke aan den Oosthant door de kleine rivier Urumea (*Mosesum*) beſpoeld wordt, en aan den Westhant door een zeeinham, op welks Westpunt, Agudo, er een vuurtoren ſtaat. De rivier beſpoelt de wallen der ſtad, laat bij den Vloed ſchepen van 50 of 60 ton toe, en heeft eene goede Zalmviſcherij. Aan de Westzijde van den inham is eene haven, welke door twee hoofden gevormd wordt, en 25 of 30 ſchepen bevatten kan, maar ze bij laag water droog laat. Na genoeg midden in den ingang ligt het hooge eilandje S. Clara, met eene aan dien ſtantin gewijde heremitage. De doortogt naar de haven loopt tuſſchen dit eiland en de Oostpunt van den inham door, op welke de ſtad ligt, en welke een ſchiereiland vormt. Dit laatſte heeft op zijn uiterſte een hoogen heuvel, *Orguella* genoemd, waarop het kasteel La Mota ligt, dat de ſtad beſurijkt;

(*) Hoe vreesſelijk veel zij tijdens haar beleg in 1813 leed, wordt in het Nederduitſche Leven van Lord WELLINGTON, *pag.* 370 *en volg.* uitvoerig vermeld.

ſtrijkt, en ſlechts langs een kronkelend voetpad beklommen worden kan. De ſtad is van wallen omringd, die door bastions en halve manen geflankeerd worden. Zij heeft eene Koninklijke Scheepvaartsſchool; en er is veel invoer van benoodigdheden, en uitvoer van aldaar verwerkt ijzer, ankers, kabels, leder en wol.

Orio heeft, aan den mond van het eveneens genoemde riviertje, eene kleine haven, die bij hoog water voor ſchepen van 12 voet bruikbaar is. Men bouwt er ſcheepsrompen van aanmerkelijke grootte, die vervolgens naar Paſages gaan, om hier getakeld te worden. Het dorp Zarauz heeft ten Oosten van zich een klein eilandje en ondiepten. Descargo en Guetaria zijn visſchers vlekken. Het laatſte ligt aan een inham, waarin de hooge klip S. Antonio, door eenen 400 voet langen ſteenen beer met het vaste land vereenigd, eene kleine en bij laag water drooge haven vormt. Zumaya, aan de Urola, welke, uit hoofde van eene zandplaat aan haren mond, ſlechts voor klein vaartuig toegankelijk is, heeft aanzienlijke ijzerſmelterijen. Het ſtaafijzer, dat van hier komt, gaat voorts naar S. Sebastiaan, om aldaar (*) op allerlei wijze verwerkt te worden. Deva ligt aan een riviertje van denzelfden naam, welks mond, even als die der Urola, door eene

(*) Men verwerkt voorts ook te Toloſa, op eenigen afſtand van zee, een deel der 100,000 centners ijzer, die Guipuscoa jaarlijks oplevert.

eene zandplaat afgesloten wordt. Motrico, aan eenen inham, heeft, voor schepen van 100 ton, eene haven met een steenen hoofd.

Andaro, of Ondarroa, ligt aan eene kleine, aldaar voor schepen van 50 ton bevaarbare, rivier. Lequietio, ook aan eene rivier, is bij den Vloed voor schepen van 100 ton genaakbaar. Voor de plaats ligt het eiland S. Nikolaas, dat men bij het binnenloopen aan de regterhand laat. De stad en rivier van Hea, slechts voor visschersbooten genaakbaar, liggen $2\frac{1}{2}$ mijl ten Oosten van Kaap Ogono. Monfons ligt aan eene rivier, welker mond schepen van 100 ton kan voeren. De Mondaca vormt eene haven, van twee steenen hoofden omgeven, maar bij de Ebbe droog. Bermeo aan den Westelijken oever van een grooten inham, heeft voortgelijk eene haven, voor welke het eiland S. Francisco ligt. Placentia, ten Westen van Kaap Machichaco, ligt aan de Durango, over welker zandplaat schepen van 50 ton bij hoog water heen kunnen.

Portugalette is eene kleine stad, aan den linker oever van de Ybaychalval, eene halve mijl boven de zandplaat, welke de rivier genoegzaam ganschelijk over dwars doorloopt, en enkel aan haren Wester oever een eng en gestaag verloopend vaarwater, dat bij den Vloed bruikbaar is, open laat.

Bilbao, de hoofdstad van het eigenlijke Biscaye, ligt op den regter oever der rivier, twee mijl boven Portugalette. De stad heeft 15000 inwoners, en

is, uit hoofde van hare aangename ligging en heerlijke luchtſtreek, vermaard. Er is eene aanzienlijke uitvoer van wol, ijzer, kastanjes en olie. De Engelſchen trekken voornamelijk van de wol 50,000 balen, op 5 miljoen Piasters begroot. Het ijzer gaat naar Corunna, Ferrol en Cadix, voor de ſcheepsartſenalen; de kastanjes naar Engeland en het Noorden. Er is hier een tak van de adminiſtratie der Koninklijke Marine, eene loodſenſchool, en eenige ſcheepstimmerwerven.

Op Bilbao volgen de kleine ſtadjes Somorostro, Onton, en het Aſturiſche Castro-Urdiales en Orinon. De twee eerſte liggen aan kreken, die ſlechts bij hoog water voor klein vaartuig bruikbaar zijn. Castro ligt op de Westpunt van eene voor den Zeewind opene baai vol ſlijk, uitgenomen nabij den oever, waar drie of vier ſchepen plaats voor zich vinden. In het binnenſte der baai is eene haven achter een ſteenen beer, maar waarin zelfs Kustvaarders bij de Ebbe droog liggen. De onvaste ſtad en haar kasteel werden, in Mei 1813, door de Franſchen ſtormenderhand ingenomen.

Santona, waarheen de nieuwe bezetting van Castro metter tijd week, bleef, na de inneming van S. Sebastiaan, nog lang in Franſche handen. Dit verſterkte vlek ligt eene mijl van den mond van het kleine riviertje Aſon, dat in de Westzijde der haven van Santona valt, welke aan de Spaanſche Noordkust voor ſchepen van middelbare grootte eene der beste is. Zij heeft aan haren mond eenige bat-

batterijen, en aan deszelfs Oostzijde het stadje Laredo, met eene steenen beer, die er eene haven voor klein vaartuig vormt.

Sant-Ander is, ten aanzien van bevolking en handel, eene der voornaamste steden van het Noorden van Spanje. Zij ligt aan het binnenste van eene baai, die aan den Oosthant door het eiland S. Marino afgeperkt wordt. Tusschen dit en de stad bevat de baai de eilanden Moro en Letorre, en de groote en bovenaan doorboorde klip Orodada. Behalve de buitenhaven, heeft de stad er nog eene, achter eene moelje, waarin kleine schepen aan eene kaai kunnen gaan liggen. De ingangen dier haven worden door twee kasteelen en eenige batterijen verdedigd. De stad ligt op eene hoogte, en heeft 10,000 inwoners. Voor den oorlog waren er 44 Spaansche, en 18 Fransche en Engelsche, handelshuizen; en er resideerden buitenlandsche Agenten, die met de handelsbetrekkingen van de Biscaïsche havens in het algemeen belast waren. De uitvoer is wol naar Engeland en Frankrijk, ijzer, meel, en koloniale producten; daar de stad het voorregt heeft van regtstreeks op de Kolonien te handelen, voor welke er in 1803 aldaar 45 schepen uitgeklaard werden, en van welke er 37 schepen binnen kwamen.

S. Martin, 4 uur ten Westen van Sant-Ander, heeft eene kleine haven, die bij den Vloed voor visschers booten genaakbaar is; en S. Vincente de la Barquero eene haven voor schepen, die 12 voet

ver landwaarts in, en verſchaft alomme eene goede ankerplaats, op tuſſchen de 6 en 8 vaden waters. Bij de Westpunt van den ingang ligt het eiland Gavlera, en in het binnenſte der baai het eiland Quiemada. Vivero ligt op een ſteilen heuvel, welke van den regter oever der Landrova oprijst, en eene haven voor ſchepen vormt, die 17 voet diep gaan, maar er bij de Ebbe vast geraken.

De baai van Stanques le Varre, anders de *Inham van Barquero*, ten Oosten der punt van La Estaca, is eene heerlijke haven, 3 mijl wijd en 6 mijl landwaarts in ſtrekkende, met tuſſchen de 4 en 6 vadem waters. Het eiland Conojera ligt aan de Oostzijde van den ingang, en heeft op zijn Wester oever een visſchersdorp, met een beer van losſe ſteenen, binnen welken de booten bij laag water droog liggen. Santa Marta en Carin liggen aan eveneens genoemde rivieren, welke in de baai tuſſchen La Estaca en Kaap Ortegal uitloopen. De eerſte rivier laat ſchepen toe, die 10 voet diep gaan, de laatſte nog dieper gaande bij den Vloed. Cedeira, ten Zuiden van Kaap Ortegal, heeft eene kleine, maar goede, haven voor diepgaande ſchepen. De wederzijdſche oevers van den ingang zijn hoog en weren de Zeewinden.

De haven van Ferrol (*Magnus Portus*), eene der beste van Europa, tuſſchen $\frac{1}{4}$ en $\frac{1}{2}$ mijl wijd, 10 mijl landwaarts in uitgeſtrekt, en tot aan Ferrol, 5 mijl van haren mond, voor de grootſte Oorlogſchepen, en voor Fregatten nog 2 mijl verder, diep-

te genoeg hebbende. De wederzijdſche oevers zijn hoog, en met forten bezet; en de binnenhaven, die door moeljes gevormd wordt, kan met een boom geſloten worden. Er zijn hier de noodige dokken, met magazijnen voor eene groote vloot, barakken voor 6000 werklieden, en eene Scheepvaarts-Akademie. De ſtad heeft 8000 inwoners, maar geen anderen handel, dan de tegenwoordigheid der vloot veroorzaakt, daar er geene buitenlandſche koopwaren mogen worden ingevoerd.

De baaijen van Ares en Betanzos worden door een ſchiereiland van de haven van Ferrol geſcheiden. In derzelver ingang liggen de eilanden Marola en Miranda. Deze baaijen zijn aan de N. W. zijde open, en hierom gevaarlijk. De kleine ſteden Ares, Redes en Betanzos, liggen aan deze baaijen, en wel de laatſte, het *Flavium Brigantium* der Ouden, in het hangen van een kleinen heuvel, welks voet door den Mendeo beſpoeld wordt.

Corunna heeft eene vermaarde haven, uit een halfrond beſtaande, dat aan den ingang 2 mijl wijd is, en 2 uur ver landwaarts in ſtrekt, maar ſlechts een bepaald vak van diep water heeft, dat tegen de Noorde en N. W. winden gedekt is. Eene mijl ten Noorden der ſtad verheft zich de Toren van *Hercules*, een hoog gebouw, op een berg, dat tot vuurbaak dient, en 20 uur ver gezien kan worden. Op de wederzijdſche punten der haven ſtaan de kasteelen S. Martin en S. Clara. De ſtad, op de Zuidpunt van den ingang gelegen, heeft

heeft een nieuw gedeelte, in het hangen van een heuvel gebouwd, en van een muur omringd; voorts eene Citadel, en langs de haven eene fraaije kaai, aan welke er ſchepen liggen. De forten S. Amaro en S. Antonio beſtrijken de haven aldaar en verder heen. Het laatſte, op eene ſteile rots gelegen, dient tevens tot Staatsgevangenis. Overigens ligt er tegen over de ſtad nog een kasteel op een eiland. Corunna bevat eene Koninklijke regtbank van Koophandel en 58 Handelshuizen. Er reſideren aldaar Conſuls van de meeste handeldrijvende natiën. Den eerſten van iedere maand zeilt er eene Paketboot naar de Canariſche eilanden, en plagt er eene naar Porto Rico, Vera Cruz en Cuba te zeilen, en alle twee maanden, den 15 der maand, eene naar Rio de la Plata.

De haven van Santa Cruz, aan den voet van den berg Pennaboa, $1\frac{1}{2}$ mijl van den Toren van Hercules, is enkel voor visſchers vaartuig geſchikt. De naaste plaats is Cayon, eene visſchers haven, en voorts Malpico, met 10 voet water. De baaijen van Corme en Laxe tusſchen de Kapen S. Adriaan en Villano ontleenen hare namen van visſchersdorpen. Zij hebben goede ankerplaatſen, en men vindt er versch water in overvloed. De haven van Cumilla, aan de Noordzijde van Kaap Villano, wordt enkel door visſchersbooten gebruikt.

De Camarina baai, ten Zuiden van Kaap Villano, verſchaft eene goede ankerplaats. De ſtad Camarina ligt aan de Noordzijde der baai, en die van Mugia, of

of Monfia, aan de Zuidzijde. De eerfte heeft eene haven achter een fteenen beer, voor visfchers gefchikt, en bij laag water droog. De baai wordt door eene forteres op eene landpunt verdedigd. Het visfchers vlek en de haven van Finisterre liggen een half uur gaans ten N. O, van de eveneens genoemde Kaap. De baai van Corcubion is voor de grootfte fchepen gefchikt, als de wind aan den Noordkant is. Zuidelijke winden drijven er zware zeeën in op, en maken de baai gevaarlijk. Zij heeft de kleine plaatsjes Corcubion en Cé aan zich liggende.

De baai van Muros verfchaft eene goede ankerplaats. Aan hare Noordzijde ligt het ftadje Muros, en binnen in de baai ontlast zich de Tambre, waaraan Noya ligt. Tusfchen die baai en Rio de Roxa, liggen de Befones eilanden. Rio de Roxa, of Arofa, is een diepe inham, bij den ingang 2 uur wijd, maar vol klippen. De eilanden Presciras en Salvora liggen er voor. Het laatfte verheft zich tot een hoogen heuvel. Men vindt aan dezen inham eenige visfchersdorpen, maar geene ftad.

De baai van Ponte Vedra wordt door een Schiereiland van Rio de Roxa afgefcheiden, en heeft voor haren ingang het eiland Ons, dat van het Noorden naar het Zuiden 3 mijl lang is, en aan weerskanten een vaarwater voor de grootfte fchepen heeft. Hetzelve is onbewoond, maar heeft twee goede bronnen, en men voert van het vaste land eenige paarden daarheen om te weiden. Aan den Zuidelijken

oe-

oever der baai ligt de haven S. Marino, en aan haar binnenſte Ponte Vedra, eene aangename ſtad van 2000 inwoners op een heuveltje, dat door de kleine rivier Vedra beſpoeld wordt. Men vaart van daar ſterk ter Sprotevangst.

De Vigo baai is aan den ingang 2 mijl wijd. Dwars daarvoor liggen de twee eilanden van Bayona, ſoms *Soyas de Bayona* en *Estellas* geheeten. Het Noordelijkſte en grootſte is van het Noorden naar het Zuiden drie uur lang; het kleinſte ſlechts twee mijl. Er is aldaar versch water, en men weidt er eenig vee; maar het vaarwater tuſſchen beide is vol klippen. Tuſſchen de baai van Ponte Vedra en die van Vigo ligt er ſlechts eene landtong. Aan den Zuider oever der laatſte baai ziet men Vigo, op eene rots gebouwd, van een wal met vier bastions omgeven, en door een kaſteel beſtreken. Het ſtadje heeft ſlechts 2500 inwoners, en weinig handel; ofſchoon het oponthoud voor de grootſte ſchepen in elk deel der baai tot aan Redondela, een uur boven Vigo, veilig is. Er wordt ſlechts eenige gezoutene ſprot en tonijnen uitgevoerd.

Ten Zuiden der baai van Vigo wordt die van Bayona door eene zandplaat, waarop twee eilandjes liggen, na genoeg doorſneden; en nevens Kaap Faſalis, dat de Zuidpunt der baai is, ligt het rif Lobos (de wolven). De ſtad Bayona is verſterkt, en heeft een Kaſteel. Ten Zuiden der baai is het verſterkte Klooſter van Oya beſtemd, om aan ſchepen, die door de Barbarijſche zeeroovers vervolgd

mo-

mogen worden, beſcherming te verleenen. Guarda, op den Spaanſchen oever van den Minho, 2 mijl binnen deszelfs mond, is eene verſterkte ſtad met eene haven voor kleine ſchepen, tuſſchen twee ſteenen hoofden. Drie uur boven Guarda ligt Gayon, en nog 2 uur hooger op Tuy (*Tyde*), eene ſterke ſtad binnen het bereik des geſchuts van het Portugeeſche fort Valença.

Voorbij de Portugeeſche kust ligt, aan de Guadiana, de aanzienlijke viſchersſtad Ayamonte. Lepe, aan den regter oever der Piedra, is voor klein vaartuig genaakbaar, doch met moeite. Taran, de haven S. Michaël (*Menesthous*), Huelva, (*Onoba*) aan den Odiel, en Palos, aan den Tinto, zijn van weinig beduidenis; uitgezonderd, dat het laatſte in de geſchiedenis vermaard geworden is, door dien COLUMBUS van daar tot de eerſte ontdekking van Amerika uitliep.

S. Lucar de Barrameda, op den linkeroever van den Guadalquivir, 2 of 3 mijl van deszelfs mond, heeft bij de ſterkſte Ebbe nog ſteeds water genoeg voor ſchepen die 17 voet diep gaan. Het is als de haven van Seville, dat, bij de Ouden *Hispalis* en *Julia Romula*, 16 uur ver landwaarts in ligt, en, met de voorſtad Triana, ten Westen der rivier, zamen genomen, 100,000 inwoners bevat (*). Al-

le

(*) Een uur ten Westen van Triana liggen er bouwvallen, waaraan men den naam van *Oud Seville* geeft, en waaronder men de puinhoopen van eenen Romeinſchen ſchouwburg plagt te onderſcheiden.

les te zamen is van een hoogen muur omringd, die met 166 torens prijkt, welke even als de muur van kalkſteen zijn; of misſchien zijn deze onnutte oude vestingwerken reeds even als die van Malaga verdwenen. De ſtraten zijn, zoo als in de meeste oude ſteden, eng en krom; maar de huizen veelal wel gebouwd. Er plagten 31 Kerken en 68 Kloosters te wezen, met en benevens een gebouw voor de Inquiſitie; maar SOULT heeft er, toen hij van daar het geheele Zuiden van Spanje beheerschte, en Cadix belegerd hield, eene groote verandering gemaakt, die echter veelal wederom door het oude vervangen is. De handel op Amerika, die hier zijnen hoofdzetel plagt te hebben, was reeds lang te voren naar Cadix verlegd. Evenwel wordt er te Seville nog ſteeds veel handel gedreven; en men begroot den jaarlijkſchen uitvoer, aan voortbrengſelen van dezer ſtads tabaks- en andere fabrieken, en van het omliggende heerlijke land van Andaluſie, op 60 miljoen Realen. Eb en Vloed klimmen tot 9 uur boven Seville; en er ligt alhier eene houten brug over den Guadalquivir, die bij de Ouden niet ſlechts *Baetis*, maar ook *Tarteſſus*, heet; alwaarom men de beroemde ſtad Tartesſus in Seville kan ſchatten te vinden.

Aan de Guadalette, die zich in de baai van Cadix werpt, en bij de Ebbe nog ſteeds 9 voet waters heeft, ligt Puerto de Santa Maria, eene kleine maar welgebouwde ſtad, met katoenfabrieken en eene bleekerij van was. Men voorziet van hier,

met

met opzettelijk daartoe gebouwde ſchepen, Cadix van drinkwater, dat jaarlijks na genoeg 100,000 Rinsters gezegd wordt te kosten. De afſtand is 4½ mijl. Verder Zuidwaarts aan loopt er eene landpunt de baai van Cadix diep in. Dezelve heeft tegen over zich eene uitpuiling van het eiland van Cadix, op welker uiteinde het fort Puntal ligt. Nevens dit laatſte ankeren vele de baai in gezeilde ſchepen. De landpunt er tegenover heeft achter zich aan het binnenſte der baai Puerto Real, met 10,000 inwoners. Een ſteenen beer, in de baai uitgebouwd, verſchaft er eene goede ligplaats aan de ſchepen, die er zout komen laden. Want er zijn hieromſtreeks, en rondom de ganſche baai, zeer voordeelige zoutwerken; van welker voortbrengſelen de tonijnenvangst, welke men er ſterk drijft, ſlechts een klein gedeelte verbruikt, en er veel naar Engeland, Nederland en het Noorden, gaat.

Ten *Zuiden* van Puerto Real, plagt eene brug, over het kanaal van S. Pedro, *Puenta de Suaco* genoemd, het eiland Leon met het vaste land te vereenigen. Aan de buitenzijde van dit eiland groeit de heerlijkſte wijn van Spanje; aan de binnenzijde bevat het eiland zoutwerken, en eene eveneens genoemde ſtad, welke met de omſtreken 40,000 inwoners heeft, en nevens welke men de grondſlagen van nog eene andere van den naam van *S. Carlos* gelegd heeft, die een hospitaal voor de Marine, barakken voor hare werklieden, eene Scheepvaarts

Akademie, enz. bevatten, en zeer geregeld aangelegd worden, zou. Het eiland hangt door middel van eene lange landtong met dat gene te zamen, waarop Puntal en Cadix liggen.

Cadix, oudtijds *Gades*, en door de Phoeniciers gebouwd, is de eerste handelstad van Spanje, en heeft tusschen de 70, en 80,000 inwoners. Heerlijk vertoont zij zich uit de baai, met hare hooge witte huizen van kalksteen en verdere gebouwen. Op het Noordelijke uiteinde van het eiland gelegen, wordt zij aan den West- en Zuidkant door de natuur gedekt. De wal is aldaar zoo steil, er liggen langs denzelven zoo vele klippen, en de golven klotsen tegen dat alles zoo geweldig aan, dat alle landing aldaar onmogelijk is. Aan de Noordzijde staat er zoo weinig water, dat men den oever aldaar met geene zwaare schepen genaken kan. Klein vaartuig wordt er inmiddels door een wal geweerd, die door bastions geflankeerd wordt. Kortom het eenige punt, van waar men de stad genaken kan, is de landengte tusschen haar en het eiland Leon, op welke zij aan de baai eene reeks van zoutwerken heeft; en aan dien kant zijn hare vestingwerken intusschen ontzaggelijk. Zij heeft aldaar slechts eene, en aan den baaikant vier, poorten. Het Arsenaal der Marine, *Caracca* geheeten, ligt in de nabijheid van Puntal, 6 mijl van de stad, en heeft drie groote dokken, 12 timmerwerven, en 5000 werklieden. Cadix is de hoofdplaats van eene der Zeedivisien. Voor de laatste oorlogen had zij 720

Huis-

Huizen van Negotie, waaronder 100 buitenlandſche, Engelſche, Franſche, Nederlandſche en Duitſche. Er liepen in 1791 aldaar 1010 ſchepen binnen, waaronder, behalve 339 Spaanſche (*),

180 Engelſche.	25 Zweedſche.
116 Franſche.	24 Raguſers.
104 Portugeeſche.	6 Genueeſche.
90 Noordamerikaanſche	2 Venetiaanſche.
80 Nederlandſche.	2 Oostenrijkſche.
41 Deenſche.	1 Hamburgsch.

De baai van Cadix in en uit zeilende, heeft men twee klippen, welker eene den naam van *Diamant* voert, te vermijden, en ziet men buiten aan het eiland van Cadix den toren van S. Sebastiaan, op een doorgaans onder water ſtaand klein eilandje. Bij Conil, een visſchersdorp, twee uur ten N. W. van Kaap Trafalgar, is er eene goede ankerplaats, op tusſchen de 10 en 12 vadem waters. Voorbij de Kaap ligt Algeziras (*Tingentera* en *Julia traducta*) aan den Wester oever der baai van Gibraltar, en den mond van de kleine ziltige rivier La Miel. Het is een klein en voormaals verſterkt ſtadje,

(*) Van deze kwamen er 177 uit de Kolonien; maar in 1801 kwamen er van daar ſlechts 20 ſchepen te Cadix binnen; en, dat Cadix intusſchen de hoofdzetel van den handel op de Spaanſche Kolonien is, zal ſtraks nader blijken.

je, dat zijn drinkwater langs eene ſteenen waterleiding van eene plaats ontvangt, welke $\frac{1}{4}$ uur gaans van daar verwijderd is. Het voert ſteenkool uit de naburige bergen naar Cadix, en ontvangt eenige weinige ſcheepsladingen brandewijn en koren uit Catalonie. Er zeilt van daar wekelijks tweemalen eene paketboot naar Ceuta. Nevens de ſtad, op den afſtand van eene mijl, ligt het eilandje Palomas, dat met een fort bezet is, en, daar Algeziras in het Arabisch *een eiland* beteekent, zijnen naam aan de ſtad gegeven heeft; zoo als het eilandje S. Pedro den zijnen aan het eveneens genoemde kanaal, dat het eiland Leon van het vaste land afſcheidt, 3 uur lang en 24 voet diep is, en het gezegde eilandje aan zijnen buitenmond heeft.

De Spaanſche Zeehandel, volkplantingen, viſcherij en zeemagt.

De Phoeniciers, die Gades en Tartesſus ſtichtten, bepaalden hunnen handel geenszins bij het moederland, of de wederzijdſche oevers der Middellandſche zee. Voor den tijd van HERODOTUS haalden zij reeds tin van het Britſche Scilly, en barnſteen uit het Noorden; en de Druidiſche Godenleer, enz. was zoo geheel Phoenicisch, dat ook hieruit blijkt, dat Brittanje en Gallie vroegtijdig bezoek uit Gades en Tartesſus moeten hebben ontvangen. Hieruit vloeide zekerlijk die ſterke ſcheepvaart, welke

ke er reeds ten tijde van CAESAR langs de West- en Noordkust van Gallie plaats greep (*). Aan den anderen kant voer men zekerlijk van Gades en Tartessus, even zeer als regtstreeks uit Phoenicie en van Carthago, langs de Westkust van Afrika, en naar de Kanarische eilanden, welk alles ten tijde van STATIUS SEBOSUS en SERTORIUS in Spanje zoo wel bekend was, als de *Inleiding* vermeldt.

Men had voorts in dit land van de Phoeniciers het geheim ontvangen, van wollen stoffen heerlijk purper te verwen; en de geverfde stoffen waren, toen de Romeinen met Spanje bekend werden, bij dezen zeer gezocht. Evenveel prijs stelden zij op Spaansche wapenen, daar men in Spanje van het ijzer, dat het land opleverde, een heerlijk staal wist te maken; hetgene men buiten 's lands uit het daarbij gebruikte water afleidde. Behalve ijzer, leverde het land oudtijds zilver en goud op, en wijnstokken, vijgen, olijven, dadels, enz. werden er zekerlijk reeds vroegtijdig door de Phoeniciers aangekweekt, voor zoo veel het geene natuurlijke voortbrengselen van Spanje waren. Die producten, met en benevens de metalen en fabriekgoederen, verschaften aan Spanje reeds vroegtijdig stof tot eenen uitgestrekten Zeehandel; maar deze en de nijverheid kwijn-

(*) Zie het vermelde nopens de opkomst van den Nederlandschen zeehandel, in dit *deel*, *pag.* 72, *en vergelijk Aanteek.* (X) in het *I. deel*, *pag.* 570.

kwijnden er grootelijks, toen Vandalen en Gothen er vervolgens in vielen.

Na dat daarentegen de Mooren zich in het Zuiden van Spanje gevestigd hadden, zag men er nijverheid en handel beide herleven. Wegens den laatstgenoemden was de havenstad Almeria in de twaalfde en dertiende eeuwen vermaard; en in de veertiende onderhield Barcelona, benevens een aantal Koopvaarders, gewapende schepen ter beveiliging van zijnen Zeehandel. Deze stad had zelfs aan den Don, ter verkrijging van daar aangebragte Indische koopwaren, enz. faktorijen, welker opperhoofd aan TAMERLAN voorgesteld werd, toen deze van zijnen zegevierenden togt naar Moscovie terug keerde. Gedurende de vijftiende en zestiende eeuwen handelden Barcelona, Valencia en Almeria, niet alleen op den Archipel, Syrie en Egypte, maar ook op het Noorden van Europa; en die steden wedijverden met de bloeijendste Hansesteden. Aan het einde dier eeuw ging de Spaansche Koopvaardijvloot die van evenveel welke Noordsche mogendheid ver te boven, en bestond zij uit 1000 schepen, welke in Spaansche havens, en van het hout der Spaansche bosschen, gebouwd waren.

De uitdrijving der Joden en Mooren beroofde inmiddels Spanje van deszelfs werkzaamste Kooplieden; en gestadige oorlogen ter zee, waarbij de Spaansche Koopvaardij allergeweldigst leed, vernietigden met haar genoegzaam alle handelzucht. Omstreeks het midden der zeventiende eeuw had Spanje

Oor-

Oorlogſchepen noch Koopvaarders, en was derzelfs Zeehandel gansch lijdelijk. Zelfs de Kusthandel op de Middellandſche zee werd door buitenlanders gedreven, daar de Spanjaarden zich, uit vrees voor de Barbarijſche zeeroovers, die dikwijls in Spanje landden, en vele inwoners tot ſlavernij wegvoerden, op geenen den minſten aftand van den wal durfden wagen.

Omſtreeks het midden der achtiende eeuw was de Spaanſche handel wederom begonnen te herleven, toen de Succesſieoorlog denzelven geweldig terug ſettede, en de wraakgierige PHILIPS V. den uitvoer der voortbrengſelen van het Koningrijk naar alle natien, waarmede hij in oorlog was, verbood (*). Zoo haast echter die Kleinzoon van LODEWYK XIV. gerust op zijnen troon zat, behartigde hij het herſtel van den handel, door de nationale nijverheid aan te moedigen, en in de voor-

(*) Dat verbod was insonderheid voor de Provincien aan de Middellandſche zee, over welker bijzonderen Koophandel in het vervolg nader, hoogst nadeelig, door den uitvoer van wijn naar Engeland te doen ophouden, die te voren hoogst aanmerkelijk was geweest. De Engelſchen gingen vervolgens in Portugal wijn zoeken; en hun Handelstraktaat van 1703 met dit land weerde de Spaanſche wijnen van de Engelſche markten. Daar dezelve nu ook in Frankrijk, Italie, enz. weinig aftrek vonden, begon die belangrijke Spaanſche handelstak derwijze te kwijnen, als hij nog ſteeds doet.

voornaamſte ſteden Raden van Koophandel te benoemen. Daar zijne onmiddellijke opvolgers denzelfden weg volgden, werd de Spaanſche handel ſchielijk meerendeels, van lijdelijk, dadelijk; en, ofſchoon de oorlog ten voordeele der Noordamerikanen, hem wederom deed kwijnen, hij herleefde na den vrede, en was tot een merkelijken trap van werkzaamheid en belangrijkheid geraakt, toen Spanje zich in 1796 zoo onverhoeds door Engeland in den krijg betrokken vond, en er eene lange reeks van onheilen tegen dat nog ſteeds zoo ongelukkige land, losberſtte.

Toen die aaneenſchakeling van voorbeeldig gedragene rampen aanving, beſtond het getal der Koopvaarders uit 500, waarvan de helft aan de havens van Catalonie toebehoorde, en de andere helft voor § aan Biscaye, den voornamen weg tot uitvoer van wol, die te Burgos bijeen gezameld, en vervolgens over S. Sebastiaan en Bilbao in zulk eene verbazende menigte naar Frankrijk, Engeland en Nederland, wordt gevoerd. Naar de beide laatstgenoemde landen zendt men voorts kaſtanjes uit Biscaye, en naar Engeland en het Noorden hazelnoten uit Asturie, gezamenlijk ter waarde van 100,000 Realen. Gallicie levert voor den uitvoer ſlechts eenige als ansjovis ingemaakte ſprotten.

De invoer in de laatstgenoemde drie Provincien komt voornamelijk uit Frankrijk, Nederland en Engeland, en beſtaat uit fijne wollen ſtoffen en linnens, ſtaalwerk, boter, kaas, traan, zoute visch, muil-

muilezels, ena. In het eigenlijke Biscaye komt dat alles vrij in, en dat land vormt in Spanje als eenen afzonderlijken Staat, waar men uitgaande noch inkomende regten betaalt, en geene Tolhuizen heeft. Hetzelve is intusschen om deze reden aan den landkant van Tolbedienden omringd, die allen heimelijken invoer van daar in het verdere Spanje pogen te beletten; en hetzelfde deel van Biscaye vindt zich, ten gevolge van dat hardnekkig gehandhaafde voorregt, van allen handel op Amerika uitgesloten, met welken laatsten het korrelijk dus gelegen is.

Spanje nam, na de eerste vorming van zijne Amerikaansche volkplantingen, een stelsel aan, dat niet misfen kon, hare verbetering te hinderen, en haar minder nuttig voor het moederland te maken, dan zij hadden kunnen wezen. In plaats van den handel op die landen ook voor andere volken open te zetten, werd dezelve eerst enkel aan Spanjaarden veroorlofd, en vervolgens bij uitsluiting aan Seville; maar, na dat de Guadalquivir, voor de ontzaggelijke schepen, die men bezigde, te ondiep geworden was, werd de alleenhandel op Spaansch Amerika in 1720 naar Cadix verplaatst. Van hier zeilde er elk jaar eene Flota, en eenige Galjoenen, naar den kant van Mexico en Terra firma. De Flota bestond uit 12 of 14 schepen van tusschen

de 400 en 1000 ton, met een Konvooi van twee of meer Linieschepen. Bij derzelver aankomst te Vera Cruz werden de ladingen der schepen er aan wal gebragt, en 12 uur ver landwaarts in naar Xalappa gevoerd, waar er zes weken lang markt gehouden, en het goud en zilver van Mexico tegen Europeesche Koopgoederen verwisseld werd. Met die metalen zettede de Flota koers naar Spanje, de Havannah aandoende, om hare ladingen met de voortbrengselen van Cuba aan te vullen, zoo wel als om de Galjoenen te verbeiden, die op hunne terugreis van Carthagena en Porto bello insgelijks derwaarts verpligt waren te stevenen.

Deze Galjoenenvloot bestond uit 6 of 8 Oorlogschepen, met Krijgsvoorraad en Kwikzilver tot bewerking der mijnen bevracht, en 12 of 14 Koopvaardijschepen onder Konvooi hebbende. Een deel ging naar Carthagena, waar de voortbrengselen van Terra firma verzameld werden; en een ander deel naar Porto bello, waar men het goud en zilver van Peru en de producten van Chili innam, die alvorens te Panama bijeen gebragt, en van daar over de landengte naar Porto bello gevoerd werden; op welke laatste plaats er bij de aankomst der Galjoenen voortgelijk eene markt, als die van Xalappa, gehouden werd.

Eerst lang, na dat men de gebreken van dit handelstelsel opgemerkt, en daarover geklaagd had, gedoogde het bevooroordeelde en jaloersche Gouvernement van Spanje daarin eenige verandering; en toen

toen hetzelve ten laatſte naar de ingebragte klagten begon te luisteren, waren deszelfs verbeterings maatregelen met denzelfden naarijver gekenmerkt. In 1734 werd het aan zeker aantal vaartuigen, *Azogues* geheeten, veroorlofd, de Oorlogſchepen, die Kwikzilver, enz. naar Amerika voerden, te verzellen; maar zij vermogten daar niets anders aan te brengen, dan vruchten, wijnen en brandewijn, en niets dan goud of zilver, terug te voeren. In 1739 werd de gewone jaarlijkſche afzending van Galjoenen naar Porto bello geſtaakt, en werden er Registerſchepen daarvoor in de plaats geſteld, van welke er eenige, buiten Kaap Hoorn om, regtſtreeks naar Peru zeilden. In 1763 begon men van Corunna geregeld Paketbooten naar de Havannah, Porto Rico en Rio de la Plata, te zenden, met vrijheid, om zich op de uitreis met Spaanſche producten en fabriekgoederen, en op de terugreis met Amerikaanſche, ten halve te bevrachten. In 1765 werd er aan eenige Spaanſche havens een regtſtreekſche handel op de Spaanſche eilanden, en de districten van Campechy, S. Martha en Rio de la Hacha, toegeſtaan.

Eindelijk geraakte het beſtuur der Kolonien in handen van eenen GALVEZ, die, zelf aldaar verkeerd hebbende, van de noodzakelijkheid van eenen wijder open gezetten handel overtuigd was. Gevolgelijk werd geheel Spaansch Amerika, Mexico uitgezonderd, voor de Koopliedan van Sant Ander, Gijon, Corunna, Cadix, Seville, Malaga, Alicant-

tante, Almeria, Tortosa, Carthagena, Barcelona, Palma op Majorca, en S. Cruz op Teneriffe, opengezet (*), en ontvingen die havens den naam van *Habilitados* (bevoegd verklaarde). Gelijktijdig werden de regten op den uitvoer van nationale producten en manufacturen naar de Kolonien verminderd, en onaangename Tolhuis-formaliteiten opgeheven.

Die vrijdom in den handel op de Kolonien had eene gewenschte vermeerdering van denzelven, en vergrooting van de ontvangst van uitgaande en inkomende regten, ten gevolge. In 1778, het eerste jaar der nieuwe inrigting, zeilden er 170 schepen naar Spaansch Amerika, en kwamen er van daar 135 in Spanje terug. Door deze werd er in dit Koningrijk ingevoerd:

(in Realen gerekend) voor	74½ miljoen.
De uitvoer was daarentegen:	
in nationale goederen, voor	28½
in vreemde	48½
	77

In-

(*) Nu hadden vreemde handelaars zich slechts op eene dier plaatsen neder te zetten, om aan den handel op Spaansch Amerika deel te hebben; zoo als vele te Cadix gevestigde vreemde Handelhuizen dit reeds voor lang hadden gehad. Waarom het eigenlijk gezegde Biscaye het niet had, is *blads.* 265 reeds opgemerkt; en, in hoe ver Guipuscoa aan den Kolonialen handel deel erlangde, zal straks blijken.

Inkomende regten na genoeg		3 miljoen.
uitgaande		6½
		9½
Maar gezamenlijke regten in 1788		55½
invoer		804½
uitvoer	nationale goederen	158½
	vreemde	142½
		300½

Onder dit alles bezit Cadix nog steeds ⅔ van den *den ganschen* handel op Spaansch Amerika, en kwam er van den gezegden uitvoer van 1788, voor 200 miljoen Realen, uit die magtige en zoo uitnemend wel gelegene handelstad, en voor 31 miljoen uit Barcelona. Van den invoer in dat jaar kwam er voor 635 miljoen te Cadix aan, en voor 35½ miljoen te Barcelona. In 1792 werd er voor 270 miljoen nationale producten en manufacturen uit *Cadix* uitgevoerd, en bedroeg de invoer aldaar na genoeg 700 miljoen; dat eene zeer nadeelige handelsbalans opleveren zou, bijaldien er niet zeer veel van het ingevoerde wederom naar andere landen werd uitgevoerd, en zoo het niet overigens uit goud en zilver bestond; van welke metalen men rekent dat er jaarlijks voor meer dan 5 miljoen P. St. openlijk, en na genoeg even veel heimelijk, ingevoerd plagt te worden.

Het nationale gedeelte van den uitvoer bestaat hoofdzakelijk uit grove wollen stoffen, gedrukte katoe-

toenen, kouſen, linnens, garen, band en lint, zijden doeken, ſtaalwerk en meſſen, aardewerk, geſchilderde ſchoorſteentegeltjes, papieren behangſel en ſchrijfpapier, zijde, leder en ſchoenen, enz. Daaruit beſtaat meer dan $\frac{1}{5}$ der ladingen, en het overige uit vreemde koopwaren, als fijne wollen ſtoffen, linnens en katoenen, paſſement, hoeden, laarſen, enz.

De Weſtindiſche eilanden (waaronder het Spaanſche deel van S. Domingo, bij den vrede van Baſel aan Frankrijk afgeſtaan, maar bij den Parijſchen vrede van 1814 aan Spanje terug gegeven werd, doch Margarita in handen der Inſurgenten is,) leveren ſuiker, kakao, en meer andere, in het vervolg afzonderlijk te vermeldene, Weſtindiſche producten op. Uit dat West-Florida, waarvan de Amerikaanſche Generaal JACKSON zich onlangs meester maakte, plagt Spanje niets te trekken. Louiſiana werd in 1801 in Frankrijk, en door dit rijk in 1803 aan Noordamerika, afgeſtaan. Andere omliggende gewesten leveren niets, en de distrikten van Campechy, Jucatan en Honduras, enkel mahony- en verfhout, ſchildpad en ſaſaparilla; Mexico daarentegen goud en zilver, zoo gemunt als in ſtaven, indigo, cochenille, vanilla, jalappa, balſem, kakao en eenige zijde en katoen.

In Zuidamerika heeft Spanje, bij den vrede van Amiens, Trinidad aan Engeland moeten afſtaan, en is een deel van het vaste land in opſtand tegen het moederland. Het plagt uit de Provincie van Da-

ri-

rien niets, uit die van Santa Martha en Carthagena een weinig katoen, maar, benevens dit laatſte, uit de haven van Carthagena de producten van het aangrenzende land te trekken. Hiervan behoort een deel tot het Kapitein-generaalſchap der Caraccas, dat door Spanje, ten opzigte van de Commercie oudtijds zoo geheel verwaarloosd plagt te worden, dat alle handel daarop tot aan 1728 in handen der Nederlanders van Curaçao plagt te wezen. Toen deden intuſſchen eenige Kooplieden van Guipuscoa aan het Gouvernement het voorſtel, van dien ſluikhandel, door het onderhouden van gewapende Kustbewaarders voor hunne rekening, te beletten; mits het hun vergund werd, jaarlijks eenige ſchepen van S. Sebastiaan af te zenden, om kakao te halen, die intuſſchen enkel te Cadix zou mogen worden gelost. Dit werd toegeſtaan; en de voorregten der ondernemers werden in 1734 en 1766 vergroot, en onder hun beſtuur bloeide Spanje's handel op de Caraccas. Men bezigde daartoe jaarlijks 60 ſchepen, elk van 300 ton, die meer dan 5 miljoen pond kakao, benevens veel tabak, indigo, talk en huiden, te Cadix aanbragten. De volgende oorlog ten voordeele der Noordamerikanen veroorzaakte inmiddels aan de handelaars groote verliezen; en voorts bragt het ſlechte gedrag van hunne Agenten in Amerika, en het openzetten van allen Amerikaanſchen handel ten behoeve der voorgemelde ſteden, in 1778, hunne zaken nog al meer in wanorde; alwaarom hun Oktrooi in 1782 opgeheven werd.

Nog-

Nogtans behield S. Sebastiaan het regt, om ſchepen naar de Carraccas te zenden, waar dezelve, en die der voorgemelde ſteden, in de havens van La Guyra, Porto Cabello en Cumana, gehouden waren te losſen en te laden.

Inmiddels bepaalde de uitvoer uit dit gedeelte van Spaansch Amerika zich geenszins bij het gene er door Spaansche ſchepen van daar werd afgehaald, maar ſtond het aan de ingezetenen vrij, de vruchten van hunne nijverheid, met uitzondering van de kakao, in hunne eigene ſchepen naar de Kolonien van andere natien te voeren. Dit gedeelte van hunnen handel was, voor dat Engeland in 1796 den oorlog aan Spanje verklaarde, zeer aanmerkelijk; maar daar die gebeurtenis er, ten grooten nadeele der Kolonisten, een einde aan maakte, bewoog zulks het Gouvernement, om neutrale ſchepen in zekere havens toe te laten. Doch hierover beklaagden zich de Kooplieden in Spanje derwijze, dat dat verlof ingetrokken werd; en van de ſchepen, die er tusſchen Spanje en Amerika heen en weder zeilden, ontſnapte er intusſchen naauwelijks een aan de Britſche Kruiſers. Dit bewoog de ingezetenen der Caraccas, om naar aanzoek tot eenen geheimen handel met de Engelſchen te luisteren; en het Britſche Gouvernement ſchonk hun daartoe alle gelegenheid, door aan zijne Scheepsbevelhebbers het geven van veiligheidspaſſen te veroorloven. Ten gevolge hiervan, zag men ſoms te Kingston op Jamaica 80. ſchepen onder Spaanſche vlaggen op een-

eenmaal; en die handel beliep in 1801, toen er slechts 20 schepen uit Atlantika, te Cadix aankwamen, meer, 400 Spaansche koopvaarders gelijdig, welke uit de Kolonisle-havens, voor Fransche of onzijdige eilanden, uitklaarden, en bij hunne terugkomst verzierde Fransche of onzijdige uitklarings-papieren vertoonden; naar welker echtheid er in die Kolonisle havens geen onderzoek werd gedaan. Porto Cabello alleen zond 100 schepen tot dien handel uit, welke naar de Britsche eilanden, cacao, koffij, indigo, katoen, leder, huiden, paardenmuilezels, enz. en bedragt van een miljoen Pisos aan, voeren, en Britsche manufacturen terug brag ten. De vrede van Amiens maakte geen einde aan dezen handel; maar, daar de Kolonisten het wijsder deeliger vonden, hunne benoodigdheden van de Britten gelijken, dan uit het moederland te ontvangen, volgt er slechts die verandering gemaakt, dat meest gewapende Britsche Koopvaarders naar landen en gebruiken Kolonisle-havens zond, waar de Kolonisten van dan alles afhandelden en inruilden, en de Kusten bewaarden, schuschien die smokkelaars schroomden aan te tasten; ja eindelijk kwam het, in een deel der gelegde landen, tot een openlijken afval van het moederland; waarin zij nog voortgaan, en, tegen een mierbed van allerlei moeschuimers in onderspuis gestijft worden.

Dezelfde opstand heerscht te Buenos Ayres, aan de Rio de la Plata, langs welke rivier Spanje een deel der metalen van Peru plagt te ontvangen; be-

nevens kina, indigo, cochenille, ipecacuanna, tabak, suiker, katoen, huiden, talk, enz. Uit de Peruſche haven van Lima trekt men, om Kaap Hoorn heenen varende, des lands rijke voortbrengſelen, en men haalt huiden, enz. van Chili. Ten Noorden van Mexico levert daarentegen de Spaanſche Westkust van Amerika geene artikelen van uitvoer op.

Behalve de opgenoemde landen bezit Spanje, en bezat het reeds voor al het overige, de Kanariſche eilanden, welke, offchoon tot eene bron van rijkdom voor het moederland kunnende worden gemaakt, aan hetzelve nog ſlechts eenige grove wollen ſtoffen, hoeden, olijfolie, orchilla wortel (tot violet verven gebruikt, en voor rekening van de Kroon ingezameld) katoen, ſuiker, honig, was, enz. verſchaffen.

De Westkust van Afrika trok de opletendheid van Spanje niet aan voor 1778, toen het van Portugal den afſtand van de eilanden van Fernando Po en Annobona in de Bogt van Guinee verwierf, en van daar een eigen ſlavenhandel aanvingen wilde; met welken uitſlag, dit wordt bij de beſchrijving dier eilanden vermeld (*).

Honderd jaar vroeger begon hetzelfde rijk Zendelingen, en eenige weinige Soldaten, naar Guam op de Dieven eilanden te zenden, op welker bezit het uit hoofde van derzelver eerſte ontdekking, aanſpraak maakt. De Soldaten werden vervolgens van tijd

(*) Zie *bladz.* 48 van het volgende *III. deel.*

tijd tot tijd uit Amerika door andere vervangen; en Guam ontving tevens de verdere benoodigdheden uit de Galjoenen, die, van de Philippijnſche eilanden naar Acapulco geſtevend, op den terugtogt naar Manilla de Dieven eilanden in het voorbij zeilen aandeden, en ſints het einde der zestiende eeuw ook tusſchen de Philippijnen en Spanje het eenige middel van gemeenſchap waren, tot dat er in 1784 een regtſtreeksch gemeenſchapsmiddel werd tot ſtand gebragt.

Dit laatſte beſtaat in eene toen geoktrooijeerde Philippijnen Compagnie, die verlof heeft, om Indiſche en Chineſche producten te Manilla in te voeren, en van daar gedeeltelijk naar Spaansch Amerika (*), gedeeltelijk naar oud Spanje, voort te zenden. In 1803 gaf men aan die Compagnie eene nieuwe inrigting, en ontving zij wijd uitgeſtrekte Privilegien voor 22 jaren. Haar kapitaal werd op 12 miljoen Piasters geſteld, in aandeelen van 240 Piasters elk; van welke aandeelen de Koning er 5930 voor zich nam. De handel is intusſchen nog zeer onbeduidend, en houdt jaarlijks ſlechts twee

(*) Uitgezonderd evenwel Mexico en Acapulco, waar men door de Kooplieden van Manilla, met de Galjoenen, van die goederen voorzien wordt. Intusſchen hebben de gezegde Kooplieden (zoo als aan het einde des III. deels, bij de beſchrijving der Galjoenen, nader zal blijken) te Acapulco ontzaglijk zware regten te betalen, en de Compagnie te Vera Cruz ſlechts 6 percent.

twee ſchepen tusſchen Europa en Manilla onledig, en een tusſchen deze plaats en de Westkust van Amerika, om een deel der goederen te verzenden, die de andere ſchepen uit Indie en China naar Manilla aanvoeren. Om dit een en ander is er hier eene faktorij der Compagnie gevestigd, welke haren zetel in dat Cadix heeft, dat, behalve dezen handelstak, en zoo veel handel op Spaansch Amerika, nog het voorname middelpunt van den Koophandel tusſchen Spanje en het overige Europa is.

Welke Europeeſche natien er al op Cadix handelen, blijkt uit de lijst der ſchepen, welke reeds bij de beſchrijving dier handelſtad, als aldaar in 1791 binnengekomen, vermeld zijn geworden. Uit de Nederlanden zendt men daarheen boter, kaas, papier, parkement, Vlaamsch en ander linnen en garens, wollen ſtoffen, ſpecerijen, droogerijen, vlas, hennep, koren, allerlei ſnuisterijen, enz. Men trekt van Cadix wederom wol, zout, wijn, brandewijn, vruchten, producten van Spaansch Amerika en Manilla, benevens gemunt en ongemunt goud en zilver; welke laatſte goederen er door tusſchenkomst van Nederlandſche kantoren, die er gevestigd waren, gedeeltelijk reeds onmiddellijk voor Nederlandſche rekening uit de Kolonien plagten te worden aangebragt.

Spanje had voormaals aan de kusten van den Oceaan zeer aanmerkelijke visſcherijen. Dezelve hielden,

den, volgens de Spaanſche Schrijvers, een miljoen menſchen tegelijk onledig, maar zijn ſints lang zeer onbeduidend geworden. Want, offchoon de visch die kusten nog ſteeds in zulken overvloed bezoekt, dat men er ſomtijds ganſche karren vol voor eene kleinigheid verkoopt, echter ontbreekt het er aan nijverheid en geld tevens, om de visſcherij tot eene der bronnen van nationale welvaart te maken. Daarentegen wordt er jaarlijks voor 3 miljoen Piasters zoute visch in het gezamenlijke Spanje ingevoerd, en wel door de Engelſchen, om dat men de Terreneuſſche visch boven de Noorſche verkiest; en alle pogingen, om dezelve door andere, in Biscaye en Asturie gezoutene, visch te doen vervangen, zijn vruchteloos geweest. Voorts verſchaffen de rivieren van deze Provincien zoo veel zalm, dat men deze visch, met name aan de Urumea, bij S. Sebastiaan, voor 4 quartos het pond verkoopt. Van overzeeſche visſcherijen heeft Spanje reeds voorlang afſtand gedaan, en van de visſcherij op de Middellandſche zee zal er, even als van den Spaanſchen handel, welke bijzonderlijk tot die zee betrekkelijk is, in het vervolg worden gewaagd.

In de veertiende eeuw bekleedde de Spaanſche Zeemagt, met betrekking tot krijgs- en ſcheepvaartkunde, den eerſten rang in Europa; maar Spanje's roem ter zee verdween met deszelfs onverwinnelijke

vloot, en dat rijk had vervolgens ſchepen noch matrozen, tot dat de Succesſie-oorlog eene voorbijgaande werkzaamheid aan de Zeemagt verwekte. Onder de twee naasvoorgaande regeringen werden er ontzaggelijke pogingen aangewend, om Oorlogsvloten te ſcheppen. In 1761 beſtond de Spaanſche Zeemagt, bij het einde van den oorlog, uit 37 Linieſchepen en 30 Fregatten. In 1770 uit 51 Linieſchepen van tusſchen de 112 en 58 ſtukken, 22 Fregatten, en 29 kleinere Oorlogſchepen. In 1774 uit 64 Linieſchepen, waaronder 8 driedekkers, 26 Fregatten, en 27 kleinere ſchepen. In 1778 uit 67 Linieſchepen, 32 Fregatten en 62 kleinere ſchepen. Aan het einde van 1793 had Spanje

70	Linieſchepen van tusſchen de	112 en 54 ſtukken.
46	Fregatten	42 — 28
3	Sloepen	20 — 18
16	Xebekken	26 — 14
13	Bilanders	20 — 10
28	Brikken	24 — 10
12	Ourken	40 — 20
4	Galeijen	3
4	Galjooten	3
8	Bombardeerſchepen	10
8	Paketbooten	
7	Schooners	
2	Branders	

§ 16.

De

De Organisatie der Marine was in 1793

2 Kapitein Generaals, of Admirals.
24 Luitenant Generaals, of Vice Admirals.
42 Divisie Commandanten, of Schout bij nacht.
52 Brigadiers, of Commodores.
116 Kapiteins van Linieschepen.
175 Kapiteins van Fregatten.
251 Luitenants van Linieschepen.
253 Luitenants van Fregatten.
231 Alferez (Vaandrigs) van Linieschepen.
304 Vaandrigs van Fregatten.
308 Kadets, Adelborsten, of Aspiranten.

1739.

Al de subalterne Officiers klimmen bij dienstjaren op tot den rang van Kapiteins van Linieschepen, zoo wel als bij verdienste en belangverwekking. Er is een loodsen-korps, dat bijzondere rangen heeft. Het is in eerste en tweede loodsen, en kust- en haven-loodsen, verdeeld. De klasse der eerste loodsen bestaat wederom uit twee onderdeelen, en schijnt aan de *Masters* bij de Engelsche Marine gelijk te staan. De tweede loodsen hebben soortgelijken rang, als de Engelsche *Masters mates*. Dit korps heeft eenen bijzonderen Commandant te Cadix; het bestond in 1798 uit 464 personen.

Er behooren tot de Spaansche Zeemagt voorts ook korpsen van Ingenieurs, Artilleristen en Infanteristen. Dat der Ingenieurs is uit 40 Officiers zamengesteld. Derzelfs Opperste heeft den rang van

Vlagofficiers; en de onderscheidene Ingenieurs dien van verschillende klassen van Zeeofficiers. De Artillerie bevat 16 Brigades, 5 te Cadix, 6 te Ferrol en 4 te Carthagena, welke drie havens elk een staf van dit korps hebben. Deszelfs sterkte was in 1797 van 2611 koppen. De Infanteristen, of bloote Mariniers, vormen 12 Bataljons, waar van er in elke Koninklijke haven vier in bezetting liggen. Zij zijn te zamen 12,384 koppen sterk.

Men ligt de matrozen voor de vloot bij opschrijving in klassen. Er zijn tusschen de 55 en 60,000 man opgeschreven; maar er kunnen daaruit gevoegelijk slechts 40,000 worden geligt.

De burgerlijke Administratie der Marine is te Madrid gevestigd, en beantwoordt veelal aan de Engelsche. Zij bestaat uit eenen Inspecteur-Generaal, dat gemeenlijk een Vlagofficier is, drie Intendanten, voor elke Koninklijke haven een, dat steeds Vlagofficieren zijn, eenen Opper-Contrôleur (*Contador*) voor elke Koninklijke haven, die voor de viktalie zorgt, en voor elke haven als voren twee Thesauriers, of Betaalmeesters. De ondergeschikte beambten, klerken, enz. maken, dat het getal der gezamenlijke geëmploijeerden meer dan 500 bedraagt.

De voornaamste burgerlijke Officiers van elke haven zijn: een Opper-Ingenieur, die het bestuur over de werklieden op de werven heeft, en een Commandant voor de Politie. De gezamenlijke personen, bij de drie scheepsarsenalen gebruikt, maken

een

een getal van meer dan 20,000 uit; waaronder 4 of 5000 galeiboeven, die men als ſjouwers bezigt. Elk Arſenaal heeft een Hospitaal voor de Marine, en eene Scheepvaarts-Akademie.

Het gene Spanje zelf tot het bouwen en takelen zijner Zeemagt oplevert, is eikenhout, ijzer en hennep. Het laatſte artikel, dat men voormaals uit het Noorden kreeg, wordt thans in Granada, Aragon en Navarre, geteeld, en daarvan wordt het touwwerk en zeildoek gemaakt. Er wordt ook veel touwwerk van Esparto biezen gemaakt. Daarvan vervaardigde kabels drijven op het water, en zijn bij eenen klippigen ankergrond bijzonder dienſtig. Het koper van Mexico en Peru wordt gebruikt, om de Spaanſche ſchepen te bekleeden. Er wordt te Havanna op Cuba een aantal ſchepen van het cederhout van dat land getimmerd.

PORTUGAL.

Kusten, rivieren, steden, enz.

De Portugeesche kust is, van haar Noordelijkste af tot aan Peniche, meestal laag; maar er loopt langs dezelve, op eenige uren afstand van zee, eene bergreeks. De bijzonder noemenswaardige landpunten zijn aldaar: de Gouden berg, een weinig ten Noorden van Viana, en de zeer hooge Kaap Mondego, ten Noorden van de rivier van dezen naam.

Peniche, het *Gibraltar van Portugal* genoemd, is een bergachtig schiereiland, dat in zee uitloopt, en welks uiterste punt Kaap Carbocira is. Vier uur en een half van daar liggen de Barlingen, eene groep van eilandjes en klippen, die eene ruimte van 2½ uur beslaan. Eenige der eilandjes zijn onbebouwd; en op het grootste ligt het fort S. Janao. Tusschen de eilanden en het vaste land loopt er een vaarwater door, dat 25 vadem diep is. Het meer Obidos, ten Noorden van Peniche, is eene zoute plas, die langs eene, soms met zand opgevulde, enge sleuf gemeenschap met de zee heeft. Dezelve vloeit over van visch.

De

De berg van Cintra is eene onteggelijke verzameling van groote klippen, met flechts eenen toegang aan de Oostzijde, maar dat pad loopt ook tot den top, die 3000 voet hoog is, en een Kloostet van Monniken der Orde van S. Hieronymus bevat. Dit gebouw fchijnt over de zee henen te hangen. Deszelfs kapel beflaat de plaats van eenen Romeinfchen tempel van Luna; naar welken de berg oudtijds het *Promontorium Lunae* werd genoemd. Het heette toen ook *Hierna*, en heeft geen ander bekleedfel, dan eenige in de kloven der klippen gegroeide heesters. Twee uur verder ten Zuiden verheft zich Kaap Roxent, *Roca* of de *Rots van Lisfabon* geheeten, dat de Westelijkfte punt van *Europa*, en de Noorder punt der Baai van Lisfabon is. Op derzelver top, welke dien van den Cintra in hoogte evenaart, is eene foort van heremitage in de rots, het *Kurken Klooster* geheeten, naar de kurk, waarmede de binnenwand er bekleed is, om deszelfs vochtigheid te weren. Meer benedenwaarts ftaat er eenig water, dat aan den kleinen tuin der Franciskanen, die dit natuurlijk kluizenaars verblijf bewonen, vruchtbaarheid bijzet.

Kaap Espichel, de Zuidpunt der Baai van Lisfabon, bij de Engelfche en andere Zeelieden, de *Hoek van Sint Ubes*, en oulings *Barbaricum promontorium*, genoemd, is een bovenaan waterpas afloopend plat van naakte graniet, en het uiteinde der hooge Sierra de Arabida. Er ftaan op hetzelve een vuurtoren en eene kapel; en er is tusfchen hetzel-

zelve en den mond des Taags een zout meer, *Albufeira* genoemd, dat des zomers somwijlen geheel uitdroogt. Kaap Sines is eene landuitpuiling, tusschen Kaap Espichel en Kaap S. Vincent. Negen uur ten Zuiden van den eerstgenoemden zijn twee merkwaardige heuvels, die de Engelsche Zeelieden de *Blaauwe bergen* noemen; en tien uur ten Westen van Kaap S. Vincent neemt de hooge Sierra de Monchique een aanvang, die de Provincie Algarve aan den N. W. kant insluit.

Kaap S. Vincent (*Sacrum promontorium*), de Z. W. punt van Portugal, is een klomp naakte kalksteen, welks steile buitenkant regtstandig tot 80 voet hoogte oprijst. Op deszelfs top ziet men een versterkt klooster, en nevens de Kaap ligt er in zee, op den afstand van 100 vadem, eene hooge klip, binnen welke men zegt dat er zich wel eens schepen verschuild hebben, die door Barbarijsche kruisers gejaagd werden. Nevens deze Kaap behaalde Sir JOHN JERVIS, naderhand Lord S. VINCENT, den 11 November 1805, eene volkomene overwinning op de vereende Spaansche en Fransche vloten (*).

Van Kaap S. Vincent tot Kaap S. Maria, is de kust over het geheel laag, met eenen zandigen oever, die zich echter zeer wel laat naderen. Over den-

(*) Dat Lord NELSON de vereende Spaansche en Fransche vloten den 21 October 1805 verstoeg, is op de vorige *bladz.* 238, met eene onbedachte *letterlijke navolging* van het oorspronkelijke, ten onregte gezegd.

denzelven henen ziet men, tusschen de 10 en 15 uur ver landwaarts in, de Sierra de Monchique blaauwen. Kaap S. Maria (*Cuneum promontorium*) ligt op het eiland Caes, dat door een vaarwater voor booten van het vaste land afgescheiden is. Het behoort tot eene groep van verscheidene eilanden, op een van welke men het fort S. Lorenzo en het dorp Figueira vindt. Nevens die groep verheft zich op den vasten wal de merkwaardige puntige berg van Figo, die midden uit het lage land oprijst, dat zich van daar Noordoostwaarts aan naar den mond der Guadiana kroont.

Schoon Portugal waterrijk genoeg is, het heeft echter geene rivier boven de vierde klasse. Desniet tegenstaande zijn des lands rivieren hetzelve zoo nuttig ter bevordering der inwendige gemeenschap, dat zij het gemak van vaarten ten dien einde genoegzaam onnoodig maken.

Onder die rivieren scheidt de Minho, zoo als reeds vermeld is, Portugal van Spanje.

De Lima ontlast zich bij Viana.
— Neyra — Castel Negro.
— Cavado — Espofende.
— Ave — Villa de Conde.
— Douro — Oporto.
— Vouga — Aveira.
— Mondego — Buarcos.

De

De Leyra ontlast zich bij Parades.
— Alcoa ——— Paderneira.
— Sylla ——— Salir de Porto.
— Taag ——— Lisfabon.
— Sadao ——— Setuval.
— Odemira ——— Villa nova de Milfontes.
— Sequa, of Ghilaon ——— Tavira.
— Val Fermoſa ——— Faro.
— Guadiana ——— Castro Marino.

Van deze en meer andere Portugeeſche rivieren is de laatſte even als de eerſte reeds genoegzaam behandeld, en verdienen er nog ſlechts twee eenig nader gewag.

De Douro (*Durius*) ontſpringt in de Provincie van Oud Castilie, en loopt 350 mijlen lands af. Er ſtrekt zich dwars door deszelfs mond eene zandbank uit, waarop er der halver Ebbe nog ſlechts 18 voet waters ſtaat. In den winter, als het menigvuldige water, dat er alsdan van de bergen afkomt, de rivier doet zwellen, heeft zij zulken geweldigen loop, dat de ſterkſte kabels buiten ſtaat zijn, om de op ſtroom liggende ſchepen te houden, en gaat er op de zandbank in den mond zulk eene ſterke branding, dat menig ſchip drie weken naar gelegenheid, om er over te komen, wachten moet. Er bevinden zich in denzelfden mond der rivier eenige blinde klippen, rondom welke het zand zich ophoopt, en platen vormt, die dagelijks toenemen. De Engelſche koopliden, die op Oporto handelen, hebben aangeboden, het vaar-

wa-

water te zuiveren, door de kippen te doen springen; maar men weigerde zulks, in het denkbeeld, dat het de beste bouwwerkingen waren, om het landen van Barbarijsche zeeroovers te beletten. Voor lichte vaartuig is de Douro 12 uur boven Oporto bevaarbaar.

De Tang, in het Portugeesch *Tajo*, oudtijds wegens deszelfs stofgoud beroemd, ontspringt in Nieuw Castille, en ontlast zich, na een loop van 360 mijl, in de Baai van Lissabon. Deszelfs mond is op sommige tijden gevaarlijk, uit hoofde van eenige zandplaten. De voornaamste, Os Cachopos, ligt na genoeg midden in den mond; eene andere ligt ten Noorden van deze, en er is tusschen die andere en den Noordwal slechts een vaarwater voor boeiers, dat de *Corridore* heet. Het vaarwater tusschen die twee platen voert den naam van *Carrick diep*; en er loopt dwars daar door heenen eene gevaarlijke zandplaat, de *Bank van Lissabon* genoemd. Tusschen de platen en den Zuidelijken oever is er geen doortogt toegestaan. De Taag is 16 uur boven Lissabon bevaarbaar, en zou het nog 10 uur verder, tot aan *Alcantara*, op de grenzen van Spanje, kunnen worden gemaakt.

Onder de Zeehavens, die Portugal bezit, kunnen er twee tot de eerste, en vijf tot de tweede klasse worden gebragt. De eerste zijn Lissabon en

Opor-

Oporto, de tweede Setuval, Faro, Viana, Aveira, en Tavira.

Lisfabon, oulings *Olisippo* en *Felicitas Julia*, verdiende zijnen toenaam van *gelukkig*, uit hoofde van de ſchoonheid en gezondheid zijner luchtſtreek; want men berekent, dat men er in het jaar een heerlijke, en ſlechts 80 regenige dagen heeft. Lisfabon ligt in de Provincie Eſtremadura (*Extrema Durii*) op zeven bergjes, die aan den Noordelijken oever des Tags, 3 uur binnen de gemelde zandbank, oprijzen. Het laat zich in Oude en Nieuwe ſtad verdeelen. Dezelfe Cidade nova is het gedeelte, dat na de ſchrikkelijke aardbeving van 1755 herbouwd is geworden. Dit deel is zindelijk en geregeld aangelegd. Er praalt aldaar midden op een groot plein een kolosſaal ſtandbeeld van Koning JOSEPH I. De ſtraten hebben er voetpaden en gaten. Aan de huizen is er weinig hout, opdat ze zich bij eene nieuwe aardbeving geen zoo vernielende brand voegen moge, als bij de vorige. In de Oude ſtad zijn de ſtraten zoo eng, en de huizen zoo hoog, dat de zonneſtralen er nimmer tot den grond doordringen, behalve als de zon in middagen lijn der ſtad paſſeert. Lisfabon plag een muur met torens omringd, te wezen, en heeft na genoeg in zijn midden eene kleine Citadel. Toen MASSENA, in 1810, op de ſtad aanrukte, werd zij door Lord WELLINGTON met veel kleinere magt uitnemend geſterkt, daar hij op eenigen afſtand van haar eene onddoordringbare linie om haar heen formeerde

de

de (*). De vermelde toegangen langs den Taag zijn aan weerskanten met forten bezet. Het eerste, dat men bij het binnenloopen aantreft, is het fort Lorenzo, of de Toren van Bugio, op eene plaat gelegen, en ter gevangenis voor de gevonnisten, welke tot vervoering naar Angola of Goa veroordeeld zijn, dienende. Aan de Noordzijde van den doortogt naar de ſtad ligt het fort Julian, op eene klip, en aan de Zuidzijde het fort S. Antonio. De bevolking van Lisſabon bedraagt tusſchen de 180 en 200,000 zielen. Het is eene der handelrijkſte ſteden van Europa; offchoon zij van den Noordkant bezwaarlijk te naderen is, en men van daar ver voorbij haar Zuidwaarts aan zeilen, en vervolgens langs den wal henen wederom Noordwaarts aan houden moet, om haar te genaken. Een omweg, dien de Barbarijſche en andere Kapers ſomwijlen zeer onveilig maken. Evenwel heeft Lisſabon ongeveer 200 Handelhuizen, waarvan 150 Engelſche; want de Engelſchen hebben er op het beſtuur en den handel eenen gelijken invloed. De laatſte houdt jaarlijks tusſchen de 1000 en 1500 ſchepen in beweging. In 1790 liepen er, wel is waar, ſlechts 319 Engelſche, 252 Portugeeſche, 75 Noordame-

(*) Uit hoofde van dezè is zij, nevens Amſterdam, de eenige Europeaanſche hoofdſtad, die niet zonder ſtoot of ſlag door een overmagtig leger kan worden weggenomen.

amerikaanſche en 321 andere, en dus in het geheel 967 Koopvaarders uit; maar in 1797 was het getal der in- en uitgeklaarde ſchepen, behalve 232 Engelſche en 61 Portugeeſche oorlogsvaartuigen, en een Noordamerikaansch, als volgt:

	Ingekl.	Uitgekl.		Ingekl.	Uitgekl.
Engelſche	533	466	Genuezen	9	13
Portugeeſche	300	309	Lubeckers	9	10
Deenſche	218	229	Marokſche	9	2
Amerik.	154	161	Oldenburgſ.	6	8
Pruisſiſche	80	86	Napolitanen	4	3
Hamburgſche	43	43	Spaanſche	3	4
Raguſers	22	23	Papenburgſ.	2	2
Venetianen	19	24	Franſche	1	1
Bremers	10	11	Oostenrijkſ.	1	1
				1,423	1,416.

Oporto (*Calle*), de tweede ſtad van Portugal in bevolking en handel, ligt in de Provincie Entre Minho y Douro, aan de Noordzijde van den Douro, 7 uur van zee, aan den voet en in het hangen van een ſteilen rotſigen heuvel, zoo dat eenige ſtraten er ſteil oploopen. Vele zijn even naauw, als die van alle oude ſteden. Oporto ligt aan de landzijde open, dat aan die ſtad in den jongſten oorlog, na eenen onberadenen opſtand tegen het Franſche bewind in Portugal, duur te ſtaan kwam (*). Aan

(*) Zie het Nederduitſche leven van Lord WELLINGTON, *bladz.* 108.

Aan den toegang tot haar langs de rivier liggen er eenige batterijen en forten. Schepen, die 16 voet diep gaan, kunnen de ſtad naderen, en voor haar op ſtroom ankeren, of er langs eene kaai gaan liggen. De bevolking laat zich op 60,000 zielen begrooten. Men handelt er ſterk in Oporto of Porta-Port wijn uit de nabuurſchap. Het getal van uit- en ingeklaarde ſchepen was in 1796 als volgt:

	Ingekl.	Uitgekl.		Ingekl.	Uitgekl.
Engelſche	88	99	Amerik.	10	6
Deenſche	51		Lubeckers	4	4
Hamburgſche	36	34	Bremers	2	
Portugeeſche	35	42	Spaanſche	2	2
Zweedſche	32	29	Papenburgſche	1	1
Pruisſiſche	27	26			
				288	263

Setuval, in Estremadura (bij vreemde Zeelieden *Sinabes*) is de derde handelſtad van Portugal, en heeft 12,000 inwoners. De ſtraten zijn er eng, de huizen klein en ſlecht gebouwd. De toegang tot de haven loopt door eene groote baai, en is met zandplaten opgevuld, die ſlechts een nauw vaarwater voor groote ſchepen open laten, dat ter halver Ebbe $3\frac{1}{2}$ vadem diep is. Aan dat vaarwater ſtaat de toren van Oatoa, eene vuurbaak nabij denzelven, en het fort S. Philippus, eene mijl beneden de ſtad. Er zijn aldaar 15 Handelhuizen. De uitvoer beſtaat er in eenige China's appelen en wijn,

maar voornamelijk in zout, uit de naburige zoutwerken der rivier Sado (*), dat inzonderheid bij de Noordsche visscherijen gebruikt wordt. De uit- en inklaringslijst was er in 1796 deze:

	Ingekl.	Uitgekl.		Ingekl.	Uitgekl.
Zweedsche	177	173	Lubeckers	8	7
Deensche	145	147	Oldenburgsche	8	6
Amerik.	91	72	Papenburgsche	5	3
Pruisssische	68	68	Bremers	4	3
Engelsche	46	45	Ragusers	2	2
Portugeesche	13	19	Spaansche	1	
Hamburgsche	10	6			
				558	551

Faro (*Osfobona*), aan de rivier Val-Fermosa, binnen het eiland van Kaap S. Maria, in Algarve, is eene welgebouwde stad van tusschen de 6 en 7,000 inwoners. Schepen, die 18 voet diep gaan, kunnen de rivier bij hoog water inzeilen, doch de stad niet digter naderen, dan op 2 uur afstands. De haven zelve ligt open, maar wordt door een Kasteel gedekt. Er wordt wijn, vijgen, China'sappelen, gezoutene sprot en tonijnen, uitgevoerd.

Viana ligt aan den Noordelijken oever van den inham, of de rivier, Lima (*Lethe*), 4 uur ten Zuiden van den mond der Minho, en aan den voet van

(*) Oudtijds *Calipos*, maar op de meeste landkaarten, enz. verkeerdelijk *Sador*, *Zadaon*, *Cadaon*, *Caldaon*, *Caldas*.

van eenen ſteilen berg. De ſtad is welgebouwd en heeft 7000 inwoners. Dwars door den mond des gezegden inhams loopt er eene bank, met ſlechts 12 voet waters bij den Vloed; en er ſtrekt zich van de Noorder punt dien inhams eene klippenreeks na genoeg ten halve door hem heenen uit. Op de Zuider punt branden er twee lichten. Groote ſchepen moeten voor de ſtad op de reede blijven, waar zij ganſchelijk voor de zee blootgeſteld zijn, maar door een ſterk Kaſteel tegen vijandelijke aanvallen gedekt kunnen worden.

Aveira, in de Provincie Beira, ligt tuſſchen zoute moerasſen, en heeft 7000 inwoners, maakt niet veel handel, daar de ſtad enkel voor kleine barken genaakbaar is. Er loopt, namelijk, dwars door den inham, waaraan zij ligt (*), eene bank, waarop er ter halver Ebbe ſlechts 12 voet water ſtaat. Echter wordt er eene groote hoeveelheid zout uitgevoerd, dat intuſſchen min deugdelijk dan het Setuvalſche is. Aveiro heeft daarenboven eene voordeelige viſcherij van ſprot.

Tavira (*Balſa*) in Algarve, aan den Ghilaon, een uur van deszelfs mond, is enkel bij den Vloed voor klein vaartuig genaakbaar. Het is eene nette

en

(*) Dien inham vormen aan den Noordkant twee lange zandige ſtroken, die aan den wal evenwijdig zijn, en eene aan den Zuidkant. Dezelve omvatten eene groote kom, die intuſſchen vol ondiepten en eilandjes is.

en welgebouwde ſtad, met 7000 inwoners, en een ouden muur, binnen welken er eene voorſtad ligt. De mond der rivier wordt door een klein fort beſtreken.

Nopens de overige havens van Portugal achten wij ſlechts het volgende meldenswaardig.

Caminha is eene vaſtſterkte ſtad, aan den linker of Portugeeſchen oever der Minho, tegen over Guarda. Men onderkent hare ligplaats aan een hoogen, ſteilen heuvel ten Noorden van haar, welks top een zadel vormt. Espoſende, een groot dorp aan de Noordzijde der Cavado, is bij hoog water voor 9 of 10 voet diep gaande ſchepen genaakbaar, over eene bank, en langs een geſtadig verloopend vaarwater. Daartegen over ligt Fiom, ook een groot dorp, voor hetwelke er, 2 mijl van den wal, twee rigchels van klippen liggen, waarop er branding gaat, en waaraan men den naam van *Cavallos de Faon* geeft. Villa de Condé is eene plaats van weinig aanbelang, op den regter oever der Dave, voor welker mond er verſcheidene klippen liggen, terwijl er dwars door denzelven eene zandbank loopt, waarop er bij den Vloed ſlechts 10 of 12 voet water ſtaat, maar waarbinnen ſchepen, die er over kunnen, ſteeds vlot kunnen liggen.

Metelyne is een dorp aan een kleinen inham, voor welken de Lechones, eene reeks van boven water uitkomende klippen, een half uur ten Noorden van den mond der rivier Douro liggen, tusſchen zich en het vaste land een doortogt met 8 vadem waters, en

en een half uur ten Z. W. van haar Zuidelijk uiteinde eene gevaarlijke blinde klip, hebbende. S. Juan de Foz, eene aanmerkelijke ſtad, aan de Noordzijde van den mond der gezegde rivier, heeft een fort, dat dezer mond beſtrijkt. Varhino, op den oever der baai van Aveira, heeft 4000 inwoners. Buareas, op den regter oever der Mondego, is bij hoog water, over eene verloopende bank henen, voor 12 voet diep gaande ſchepen genaakbaar.

Parades, op den regter oever der Leyra, heeft op den linkeroever tegen over zich Paſage. Paderneira, op den Noordelijken oever der Alcoa, heeft timmerwerven voor klein oorlogsvaartuig, dat van daar naar Lisſabon gaat, om getakeld te worden. Verder liggen Alcobaza, S. Martin aan de Noorden Salir de Porto aan de Zuidzijde van den Sylis, die ſchepen toelaat, welke 8 of 9 voet diep gaan; Porto Cambia ten Noorden van Peniche, welk laatſte eene ſtad en kaſteel aan de Zuidzijde van het eveneens genoemde Schiereiland is; Maceira op den Noordelijken oever der Mangola, Cintra, een fraai dorp, 5 uur van Lisſabon, waar de adel der hoofdſtad zijne lusthuizen heeft, Colores, eene kleine ſtad, aan den voet van een berg, digt aan zee, en vermaard van wegens hare boomgaarden, kaſtanjewouden en heerlijken wijn.

Cascaes, in de baai van Lisſabon, ten Oosten van Kaap Roxent, is een dorp met een Kaſteel. Valeria ligt 3 mijl ten Oosten van Kaap Espichel. Cezimbra, een groot visſchers dorp, aan een in-

ham, heeft eene goede ankerplaats, onder bedekking van een oud Kasteel op een heuvel, voor zich liggen. Soortgelijk een dorp, Arabida, heeft eene ankerplaats binnen eene bank, waar men tegen alle winden, behalve de Zuidelijke, gedekt ligt. Troya, een dorp aan den Zuidelijken oever der Sadao, heeft niets merkwaardigs, dan dat het tusschen de ruinen van eene Moorsche stad, en op de eigene plaats der Romeinsche volkplanting Catobriga, gebouwd is. Comporta, aan een tak van dezelfde rivier, is bij den Vloed voor klein vaartuig genaakbaar. S. Yago de Cacem, ligt aan den Noordelijken oever van het zoute meertje van Pera. Sines, een klein stadje, aan den mond van een klein, en enkel voor platbodemd vaartuig geschikt, riviertje, heeft voor zich de Perceveira klippen. Villa Nova de Milfontes ligt op den regter oever der Odemira, en Serdao in eene baai van den naam van La Refura.

Sagres, een dorp en fort, 4 mijl ten Oosten van Kaap S. Vincent, is op eene landpunt gelegen, tusschen twee kleine inhammen, die beide eenen goeden ankergrond hebben, en, naar dat de wind is, beurtelings luwte opleveren. De plaats is in de geschiedenis eenigzins vermaard, om dat Prins HENRIK, de groote voorstander en bevorderaar der Portugeesche ontdekkingsreizen (*), als hij aan land was, zijn verblijf aldaar plagt te houden. Lagos (*Lacobriga*) eene stad van 4000 inwoners, op een heuvel,

(*) Zie de *Inleiding*, *I. deel*, *bladz.* 161 *en volg.*

vel, van oude muren omringd, heeft aan den mond van een riviertje eene kleine haven voor vaartuig, dat 8 of 9 voet diep gaat. Villa Nova de Porto Mao (*Hannibalis portus*) is een ſtadje van 500 huizen, met een hoogen muur om zich heenen, a mijl van den mond van een riviertje, dwars door welken er eene zandbank loopt, met 18 voet waters bij den Vloed en 10 voet bij de Ebbe. Albufeira, eene aanmerkelijke groote ſtad aan den zeeoever, heeft tot hare dekking een fort. Villa Reale de S. Antonio, naar zijne ſtichting van Koningswege, en den Patroon der Portugeeſche Zeevaarders, dus genoemd, is een nieuwe en fraaije, maar nog weinig bevolkte, ſtad aan den mond der Guadiana, en Castro Marino aan dezelfde rivier een klein viſchers dorp, dat zich door een Kaſteel op een berg onderſcheidt.

De Portugeeſche Zeehandel, Koloniën, Viſcherij en Zeemagt.

Voor de ontdekking van de Kaap de goede hoop, vergenoegden de Portugezen zich met de voortbrengſelen van hun eigen land, zonder buiten hetzelve voorwerpen van weelde te zoeken; en vele Europeeſche natien hadden reeds groote voortgangen in den Zeehandel gemaakt, toen Portugal daaromtrent nog zeer onverſchillig was. Zucht tot heldendaden ter zee, dit was het gene tot de vroegere ontdekkingen der Portugezen aanleiding gaf; en ook heden

ten dage gaan verre weg de meeste voortbrengſelen van Portugal en deszelfs Kolonien door vreemde handen, en werden er daaraan voor de laatſte oorlogen nog geen 100 Portugeeſche ſchepen gebezigd.

Het voornaamſte, dat Portugal zelf voor den handel oplevert, is wijn, wol, olie, vruchten, zout, kurk, enz. Spanje voert er het ijzer van Biscaye in; Frankrijk linnens uit Bretagne, Kamerijks doek, zijden ſtoffen, fijne lakens, paſſement en galons, leder, ſtaalwerk, juweelen, uurwerken, ſchrijfbehoeften, ſnuisterijen, verrekijkers, ſchietgeweer, ſpijkers, enz. (*) Nederland zou er veel van dit alles, en allerlei ijzerwerk, benevens verfſtoffen, boter, kaas, koren, enz. kunnen invoeren, en doet dit reeds gedeeltelijk. In 1787 bragten 37 ſchepen, waaronder ſlechts twee Portugeeſche, te Hamburg voor 5½ miljoen koopwaren uit Portugal aan, waartegen men koren, linnens, ijzerwerk, enz. derwaarts voerde. Uit Denemarken trekt men ook koren; uit Zweden ijzer, ſtaal, koper, teer, pek, potasch, enz.; uit Rusland koren, hennep, vlas, zeildoek, hout, pek, teer, talk en bont.

De voornaamſte invoer komt intuſſchen uit Engeland; waarbij men zijne rekening wederzijds vindt. Bij het Handelstraktaat van 1703 kwam men

ge-

(*) In 1787 werd er uit Portugal naar Frankrijk voor 10 miljoen Livres uitgevoerd; de invoer van hier in Portugal bedroeg daarentegen ſlechts 4 miljoen.

overeen, dat, de wollen ſtoffen uit Engeland ſlechts $\frac{2}{3}$ van de regten betalen zouden, die de Franſche te betalen hadden. Dit traktaat, hoe klaarblijkelijk ook voor Portugal, welks voornaamſte produkt, de Oporto-wijn, niet dan in Engeland geſleten worden kon, niet onvoordeelig, was intuſſchen voor Grootbrittanje nog voordeeliger, daar het bedrag der van hier ingevoerde wollen ſtoffen, enz. dat der Portugeeſche producten verre overtrof. In 1776 bedroeg het meer, dan de invoer van alle andere natien te zamen; en in 1785 was het met den Britſchen invoer in de onderſcheidene Portugeeſche havens, en den uitvoer van daar, op de volgende wijze gelegen:

Te Liſſabon ingevoerd voor	2,448,000,000 Rſs.
— Oporto	780,000,000
— Setuval	110,000,000
— Figueira bij Kaap S. Maria	43,000,000
Elders in Algarve	1,341,000
	3,382,341,000
Te Liſſabon uitgevoerd voor	551,000,000
— Oporto	960,000,000
— Setuval	27,000,000
— Figueira	2,482,000
Uit het overige Algarve	23,315,000
Te Viana	8,508,000
	1,564,305,000

Zoo

Zoo dat de balans meer dan $\frac{1}{2}$ miljoen P. St. ten voordeele van Grootbrittanje was, en dit nog des te meer werd, daar er veel van het ingevoerde werd uitgevoerd. In 1784 werd er uit Ierland in Portugal ingevoerd voor . . 366,734,000 Rés; uit Portugal naar Ierland ging er daarentegen in dat jaar voor 140,439,000

Balans ten voordeele van Ierland 226,295,000 Rés, of meer dan 63,000 P. Sterlings.

De voornaamste invoer uit Ierland bestaat in linnens, gezouten visch, vleesch en boter; uit Engeland ontvangt Portugal wollen en andere fabriekgoederen, steenkolen, tin, en voor 200,000 P. St. Terreneuffche zoute visch jaarlijks.

Sedert 1785 heeft de invoer van de Britsche eilanden in Portugal grootelijks afgenomen, voornamelijk uit hoofde van de verbetering der Portugeesche fabrieken (*); en bij den aanvang der Fransche omwenteling was de balans ten voordeele van Grootbrittanje bijkans tot nul gedaald.

Buiten den openlijken handel tusschen Portugal en Engeland, werd er voormals een sterke smokkelhan-

(*) Om welke hinderais voor het vertier der Engelsche en Ierfche fabriekgoederen te minderen, het Britsche leger, bij deszelfs alvernielenden terugtogt naar Torres Vedras, toen MASSENA tegen Lisfabon aanrukte, bijzonderlijk in eene nieuwe en allerheerlijkfte katoenfabriek alles verbrijzelde.

handel gedreven, door middel van de Engelſche Paketbooten, die van Falmouth op Liſſabon voeren. Deze ſchepen waren tot 1778 vrij van onderzoek, en werden tuſſchen dat jaar en 1759 gerekend, voor 9½ miljoen P. St. aan gemunte en ongemunte metalen uit Portugal te hebben uitgeſmokkeld.

Behalve de koloniale producten, wordt de jaarlijkſche uitvoer uit Portugal in vredestijd op de volgende wijze begroot:

wijn, bijkans geheel naar Engeland, 58,000 pijpen
wol, als voren . . . . . 1,000 000 pond
verſche vruchten, als china'sappels,
citroenen, druiven en granaatappels 80 ſcheepslading,
gedroogde vruchten, als rozijnen,
vijgen en amandelen . . . . . 15 dito
zout, voornamelijk naar Zweden,
Noorwegen en Denemarken . . 100,000 ſchepels
olie . . . . . 700 pijpen;
waarvan 500 naar Brazilie.

Uitgezonderd Brazilie, zijn de Portugeeſche kolonien, uit hoofde van de zorgeloosheid, waarmede zij beſtuurd worden, en de algemeene werkeloosheid van de natie en hare volkplantelingen beide, voor haren handel van zeer weinig belang. In den Atlantiſchen oceaan bezit Portugal de Vlaamſche eilanden, die van Madera, en die van Kaap Verd, Fernando Norhonno en Ascenſion.

Wa-

Waren de Vlaamſche eilanden in bezit van een nijverder volk, en werden zij van de zwermen van nutteloze Monniken, die er neſtelen, bevrijd, zij zouden voor eene zeevarende en handelende natie allerbelangrijkſt kunnen wezen. Thans beſtaat het eenige voordeel, dat Portugal er van trekt, in den uitvoer van eenig koren voor Madera en Liſſabon. De andere handelsartikelen, die zich tot wijn en china'sappelen bepalen, worden door de Engelſchen, en alles aangrijpende Noordamerikanen, van daar afgehaald.

Madera brengt eenige inkomſten aan de Kroon op, maar aan den Portugeeſchen handel zeer weinig; want hetgene er van daar, ten bedrage van $\frac{1}{2}$ miljoen P. St. jaarlijks, uitgevoerd wordt, is genoegzaam gansch en al voor de Engelſchen en Noordamerikanen, en er gaat daarvan ſlechts voor 10,000 P. St. jaarlijks naar Portugal.

Door de handen der gezegde natien gaan insgelijks de producten der Kaap Verdiſche eilanden, die in zout en muilezels beſtaan; en, daar de uitgaande regten, welke er van die artikelen betaald worden, tegen het gene die eilanden aan het Gouvernement kosten, niet opwegen, is derzelver bezitting een last voor Portugal, ſchoon zij in andere handen zeer voordeelig zou kunnen wezen. Fernando Norhonno is ſlechts een verblijf voor banditen, die men uit Brazilie derwaarts voert, en Ascenſion ligt onbewoond en woest.

Na dat de Weſtkust van Afrika, tuſſchen Kaap Spar-

Spartel en Benguela, door de Portugezen voor en na bezigtigd en met vastigheden bezet geworden was, dreven zij daarop eenen geruimen tijd lang eenen uitsluitenden handel. Toen zij door Spanje onderworpen werden, verjoegen de Nederlanders hen uit een aantal posten aan die kust; en, offchoon zij er eenige met hunne onafhankelijkheid terug bekwamen, en hunnen handel aldaar hervatteden, hadden zij toen bij denzelven in de Nederlanders, Engelfchen en Franfchen, zoo vele mededingers, dat hij vrij onbeduidend werd, en zij hem, en tevens al hunne vastigheden tusfchen Kaap Spartel en de rivier Casfamanca, lieten varen. Nogtans maken zij aanfpraak op den uitfluitenden handel op deze rivier en de Nunez, en het land tusfchen beide; en zij hebben aldaar eenige vastigheden, zoo wel als aan de Sierra Leone en den Mefurado. Voorts bezitten zij eene faktorij te Whidah, en vastigheden van meer belang in Angola en daaromftreeks, en zij matigen zich het uitfluitende regt aan, om van de rivier Zaire af Zuidwaarts aan volkplantingen aan te leggen.

De eilanden van den Prins en S. Thomas (*), in de Bogt van Guinee, zijn hun van dienst tot den flavenhandel. Men plagt jaarlijks in het geheel 12,000 flaven van de Westkust van Afrika naar Brazilie te voeren. De handel op die kust ftaat voor alle Portugeefche onderdanen open, en de vastigheden worden door de Kroon onderhouden.

Op

(*) Zie hierover *bladz.* 31, 32 van het III *Deel.*

Op de Oostkust van Afrika, behouden de Portugezen nog ſteeds een zeer uitgebreid gebied in naam, maar dat van geringe wezenlijke waarde is. De ſchatting, door vijftien dusgenoemde Koningen betaald, is geſchikt, om den nationalen trots te ſtreelen, maar dekt in geenen deele de kosten der vastigheden, in welken ſlechten ſtaat deze ook algemeen mogen wezen. De voornaamſte is het nader te beſchrijvene Moſambique. Daarop volgen in rang Melinde, Mombaze, Quiloa, Monfia, Zanzibar en Pemba, welke elk een Koning hebben, die met de Kroon van Portugal verbonden of aan haar cijnsbaar is. Brava is een gemeenebest onder beſcherming van die Kroon; en Quillimany is van weinig aanbelang. Er plagten intuſſchen van deze kust een groot aantal ſlaven naar Brazilie gezonden te worden, ja die handel houdt er nog ſteeds aan.

Na meer dan eene eeuw de onverdeelde heerſchappij over de Indiſche zeeën te hebben bezeten, zag Portugal dezelve voor den moed, het beleid en de volharding, der Nederlanders even ſnellijk verdwijnen, als zij op de kleinmoedigheid en onkunde der Indianen gegrondvest was geworden. Al, hetgene er nu van hun groot rijk in het Oosten overblijft, is Goa, Diu, Demaun, Chiracole, Chapra, enz. aan de Westzijde van het ſchiereiland, eene faktorij te S. Thomas nabij Madras, eene andere aan de Hughly, de ſtad Macao, in China, en een deel van het eiland Timor. De handel tuſſchen Portugal en deze bezittingen houdt gemeenlijk ſlechts tuſſchen

de

de 3 of 4 ſchepen jaarlijks bezig, welker gezamenlijke ladingen bij het retour op tuſſchen de 200 en 250,000 P. St. begroot worden. In 1789 liepen er voorts 3 ſchepen van Bengale, 2 van Macao, 1 van Goa, en 2 van de kust van Coromandel, te Lisſabon binnen.

De geringe waarde der overige Portugeeſche koloniën wordt door het bezit van Brazilie vergoed, dat in mijnen van goud en edele geſteenten overvloeit, en de rijkſte oogſten van alle landen der verzengde luchtſtreek oplevert. Evenwel heeft de Portugeeſche onverſchilligheid, en het averegtſche koloniale ſtelſel, dat men volgt, het moederland tot dus ver belet, van ook uit dit wijd uitgeſtrekte land het voordeel te trekken, dat hetzelve kon opleveren. Tot dat de Koninklijke familie derwaarts verhuisde, waren de havens er voor de Koopvaarders vlaggen van alle vreemde natien geſloten, en werden de producten naar Lisſabon gevoerd. Dit deed eene jaarlijkſche vloot, welke aanvankelijk in de Allerheiligen baai bijeen kwam, maar, ſints de ontdekking der goudmijnen in de nabijheid van Rio de Janeiro, den terugtogt uit deze haven plagt aan te nemen. In ruiling voor fabriekgoederen, meel, olie, wijn, brandewijn en zout (*), ontvangt Portugal jaarlijks uit Brazilie het volgende:

45,000

(*) Offchoon er in de nabuurſchap van Bahia, Kaap S. Roque, en Kaap Frio, door de Zon op de

45,000 kisten ſuiker, elk tuſſchen de 1400 en 1500 pond wegende.
1,120,000 pond koffij.
340,000,000 pond katoen.
140,000 huiden, raauw of gedroogd.
14,000 dito, gelooid.
20,000 centners Braziliehout.
100,000 baal rijst, elk van 150 pond.
100,000 baal cacao, elk van 120 pond.
120,000 pond ſarſaparilla.
60,000 pond kaſſia.
60,000 pond kurkema.
180,000 pond indigo.
800 kleine vaatjes olie van Copaiba.

Behalve eene groote hoeveelheid kina, tabak, ſalpeter, was, zijde, likeuren, traan, braziliehout, mahonie- en ander fijn hout, lignum vitae, edele geſteentes ten bedrage van 2 of 3 miljoen, en tuſſchen de 12 en 15 miljoen gouden Cruſadoes. Deze en

natuurlijkſte wijze een overvloed van zout wordt voortgebragt, is het aan de bewoners der Gouvernementen van Fernambuco, Kaap Frio en Rio grande, ten ſtrengſte verboden, zelfs de kleinſte hoeveelheid daarvan naar Bahia, Santos, Rio de Janeiro, of eenige andere plaats, te voeren. De voorziening dier plaatſen met zout wordt voor Portugal voorbehouden en verpacht. De bewoners der diſtrikten, waar het zout valt, mogen het evenwel tot eigen gebruik aanwenden.

en de edele geſteentes mogen enkel met Konings ſchepen worden uitgevoerd, en het braziliehout en de tabak enkel voor rekening van de Kroon. De havens van Brazilie, die eenen regtſtreekſchen handel met Lisſabon hebben, zijn Fernambuco, Bahia en Rio de Janeiro.

In 1789 kwamen er 27 ſchepen uit het Portugeeſche Amerika te Lisſabon aan, en, zoo als reeds vermeld is, 12 uit Oostindie.

De Aardrijks- en Staatkundige ligging van Portugal dat land verpligtende, om, tot behoud zijner onafhankelijkheid, buitenlandſche hulp te zoeken, en Engeland de eenige Mogendheid zijnde, welke hetzelve die verſchaffen kon, en van welke het tevens niets te vreezen had, wend-er, zoo haast Portugal zich van de Spaanſche overheering had bevrijd, tusſchen deszelfs nieuwen Koning en den Britſchen in 1641 een Alliantie-traktaat geteekend. Tijdens den naastvolgenden oorlog tusſchen de Engelſchen en Nederlanders, maakten de Portugezen zich denzelven te nutte, om het gedeelte van Brazilie te herwinnen, dat de laatstgemelden in 1630 bemagtigd, maar vervolgens, uit eenen averegtſchen bezuinigingsgeest, veel te zwak bezet gehouden hadden. Sedert kleefden zij al meer en meer aan de natie, welke hun door het beoorlogen der Nederlanders toen zulken gewigtigen dienst bewezen had. Na dat de band tusſchen Grootbrittanje en Portugal in 1703 nog zoo veel naauwer toegehaald was, als reeds is vermeld, belaagde Frankrijk den

Britſchen invloed op het laatstgenoemde rijk onophoudelijk, doch ſteeds vergeefs, tot in 1797, toen de gevolmagtigden der wederzijdſche natien een Handelstraktaat ſloten, waarbij er aan de Franſchen groote voorregten in den handel werden toegekend; maar dat Traktaat werd door het Portugeeſche Gouvernement niet geratificeerd. In 1801 werd Portugal genoodzaakt, om een ander Traktaat te ſluiten, waarbij de Franſche wollen ſtoffen op denzelfden voet, als de Engelſche, toegelaten werden. Van de Handelstraktaten, die Portugal in 1641 met Zweden en in 1766 met Denemarken ſloot, is in het vorige reeds gewaagd (*).

De visſcherijen zijn in Portugal, evenmin als elke andere tak van nationale nijverheid, tot dien omvang gebragt, voor welken zij vatbaar zijn zouden, zoo de natie uit hare ſluimering ontwaakte, en hare netten en booten verbeterd werden. De eenige visſcherijen der Portugezen, die noemenswaardig zijn, beſtaan in die van ſprot en tonijnen. De eerſte drijft men voornamelijk van Aveiro, Cezembra, Setuval, Faro, en den mond der Guadiana. In 1774 had Castro Marino, aan deze rivier, 50 groote booten, welke van den aanvang van September tot aan

(*) Zie het *I. deel, bladz.* 470 en 507.

aan Kerstijd daarmede onledig waren. Maar er werd gezegd, dat het meerendeel der vangst aan de Spanjaarden van Ayamonte verkocht, en door deezen gezouten werd, zoo dat dezen wel het grootſte voordeel van de viſcherij trokken. Hierom poogde men de viſchers van Castro Marino naar het opzettelijk daartoe aan den mond der rivier gebouwde Villa Real de S. Antonio te doen verhuizen. Doch de uitwerking van dezen dwang was juist het tegendeel van het gene men beoogde; en het getal der booten was in 1777 tot 10 verminderd. Toen werd de uitvoer van gezouten ſprot van regten ontheven; en daarop nam de viſcherij wederom toe, zoo dat zij in 1790 ongeveer 2500 lieden uit de bewoners der havens in de nabuurſchap der Guadiana onledig hield. Die viſcherij hangt nogtans van het geval af, daar de ſprotten niet juist elk jaar op dezelfde plekken aan de kust verſchijnen, en men er niet aan denkt, om ze op zulk eene wijze te lokken, als de Franſchen doen. Evenmin is ooit een Portugees op het denkbeeld gevallen, om er voor het inmaken een deel der traan uit te trekken, dat hem anders een merkelijk voordeel opleveren zou, en de visch beter zou doen blijven.

De vangst van tonijnen wordt inzonderheid uit de havens omſtreeks Kaap S. Vincent gedreven, doch is vrij onbeduidend.

Oulings plagten de Portugezen ook buiten af te viſchen. De Engelſche Koning EDUARD III gaf in 1383 aan de Liſſabonners verlof, om zulks aan

de kust van zijn rijk te doen; maar sints lang komt er niets zoodanigs bij de Portugezen op, en zij verwaarloozen zelfs het visschen langs de kust van Brazilie, dat tusschen Fernambuco en Kaap Frio, uit hoofde van den overvloed van zout, dien men daar vindt, zeer voordeelig zou kunnen worden.

De walvischtraan, die Brazilie naar Portugal uitvoert, komt van de walvischvangst, welke daaromstreeks sints eene reeks van jaren voornamelijk door vreemden gedreven wordt. Want tegen zulke gedrochten, als dat artikel opleveren, zijn de kleine handjes der tegenwoordige Portugezen veelal niet opgewassen.

In den aanvang der vijftiende eeuw was Portugal eene der eerste Zeemogendheden van Europa, deszelfs Zeelieden de kundigste van dien tijd, en deszelfs Zeemagt de aanmerkelijkste. De vloot, welke Koning JAN I, in 1415, tegen de Mooren aanvoerde, bestond uit 33 Galjoenen, 59 Galeijen en 110 Transportschepen. Onder JAN III, tusschen 1521 en 1537, werden er 20 groote schepen en 4 Galeijen bestendig in dienst gehouden, om de kust te beveiligen, en de vloten, die uit de kolonien kwamen, te konvoijeren. Vervolgens heeft de Portugeesche Zeemagt verscheidene omwentelingen in haar lot ondergaan. Toen Koning JAN IV, in 1640,

den

den troon beklom, was er, wegens de jaloerschheid van de vorige Spaansche beheerschers des lands, naauwelijks een schip overgebleven, en waren de tuighuizen ledig en vervallen. PEDRO II poogde, in 1667—1706, de Zeemagt te herstellen, maar onder zijnen opvolger JAN V. in 1706—1750, viel zij in wanorde, en werd zij door eenen verschrikkelijken storm, die Lisabon trof, bijkans vernietigd, zoo dat zij, toen JOSEPH I in 1750 zijne regering aanving, slechts uit 5 Linieschepen en 7 of 8 Fregatten, zonder bekwame Officieren of matrozen, bestond. De Marquis DE POMBAL poogde ze te herstellen, door vreemde Officiers en timmerlieden, inzonderheid Engelsche en Fransche, aan te moedigen, om in dienst te treden; en door dezer toedoen werd de Portugeesche Zeemagt wederom genoegzaam aanmerkelijk, naar den rang des Rijks onder de Zeemogendheden. In 1790 telde zij 13 Linieschepen, en 15 Fregatten en kleinere Oorlogsvaartuigen. In 1807, toen de Franschen Portugal bemagtigden, had dit land de volgende tot den dienst bekwame schepen:

Linieschepen.	Fregatten.	Brikken, enz.	
2 van 84 st.	1 van 48	4 van 22	28 schepen en 1,316 stukken.
6 — 74	3 — 44	1 — 20	
4 — 64	1 — 36	1 — 12	
een schip op	2 — 32		
Krapel	4 — 28		

Hiervan bevonden er zich een Linieſchip en 3 Brikken te Rio de Janeiro, en 3 kleine Fregatten te Goa, 8 Linieſchepen, 4 Fregatten en 3 Brikken, voerden het Koninklijke gezin naar Brazilie; zoo dat er in Europa ſlechts 2 Linieſchepen en 4 Fregatten overbleven.

Behalve de geregelde Zeemagt, worden er een aantal gewapende ſchepen gebruikt, om de kusten tegen de Barbarijſche zeeroovers te beveiligen, aan welken Portugal geene ſchatting betaalt. De kosten dier kustbewaarders vindt men uit een regt van 5 percent op al het uitgaande, en van 3 percent op het inkomende.

In 1789 ſtond het met het getal en de betaling der Portugeeſche Zeeofficiers als volgt:

2 Viceadmiraals per maand . .	Rés. 400,000	Dezer nonactiviteits traktement is de helft van het volle.
3 Schout bij nachts	200,000	
15 Commodores .	100,000	
8 Kapiteins van Linieſchepen .	45,000	
11 Fregat-Kapiteins	36,000	Dezer nonactiviteits traktement is twee derde van het volle.
33 Kapitein-Luiten.	30,000	
22 Eerſte Luitenants	15,000	
22 Tweede Luiten.	12,000	
De Kadetten . .	3,000	

Schoon Portugal zelf gebrek aan bouwſtoffen voor eene goede Zeemagt heeft, leveren de bosſchen van

van Brazilie aan hetzelve eenen onuitputtelijken voorraad van uitnemend timmerhout en masten; en het ſchaft zich uit het Noorden op eene voordelige wijze de verdere behoeften aan, tegen zijne eigene voortbrengſelen en die zijner volkplantingen. In de laatſte jaren zijn eenige Oorlogſchepen, en bijkans al de Koopvaarders, van Portugal in de Allerheiligen baai gebouwd geworden; waar men zegt dat een Linieſchip tegen 15 P. St. per ton getimmerd worden kan. De Portugezen zijn zeer goede Zeelieden in vreemden dienst. Op hunne eigene Oorlogſchepen, die door hunne nationale Officieren, offchoon deze gemeenlijk op de Liſſabonſche Zeevaarts-Akademie opgekweekt zijn, ſlecht gecommandeerd worden, vertoont zich het nationale karakter in een volſlagen gebrek van de kleinigheden der ſcheepstucht, en in eene verregaande luiheid en morſigheid, welke op de ſchepen der naburige Zeemogendheden ook zoo zeer heerſchen.

DE MIDDELLANDSCHE ZEE.

het *Mare internum* der Ouden, ſtrekt zich, van de Straat van Gibraltar tot aan de kust van Syrie, 2300 mijl ver in de lengte uit. Hare breedte is ongelijk, en van tusſchen de 300 en 900 mijl; en hare Breedtegrenzen zijn 45° 54′, in de Golf van Venetie, en 30° 5′, in die van Sidris. De Straat van Gibraltar, door welke men haar inzeilt, heette bij de Ouden *Fretum Gaditanum*, naar Cadix, en *Fretum Herculeum* en *Columnaria*, naar de dusgenoemde *Kolommen van Hercules*, of voorgebergten *Abyla* en *Calpe*. De lengte der Straat is 14 uur, en de minſte breedte, tusſchen Tariffa en de Barbarijſche punt Alcazar, 6 uur.

Eenige Natuurkenners hebben onderſteld, dat de Middellandſche zee oorſpronkelijk een groot meer was, welks water door het inbreken van de Zwarte zee, toen deze laatſte zich vormde, plotſelings vermeerderd, zich een weg door de Straat van Gibraltar baande, en den Oceaan derwijze rijzen deed, dat het bij PLATO vermelde groote eiland Atlantis er ganſchelijk werd overſtroomd. BUFFON heeft dit begrip wederlegd, op grond, dat de Middellandſche zee niet in den Oceaan, maar deze in die zee valt. Evenwel hield hij haar voor een meer,

en

en hare gemeenſchap met den Oceaan voor het gewrocht van eene aardbeving, of een geweldig aandruiſchen van den Oceaan tegen den onderſtelden ſcheiddam. Dezelfde onderſtelling koesterden eenigen der Ouden; en men beroept zich daarbij op de gelijkheid van beddingen in de wederzijdſche hoofden der Straat.

De Middellandſche zee vormt eenige groote golven en binnenzeeën, als: I de ruimte tuſſchen de Balearifche eilanden en Spanje, bij de Ouden *Mare Balearicum*, bij de Spanjaarden de *zee van Valencia*; II den *Sinus Leonis* en *Gallicus* der Ouden, thans de *Golf van Lyon* (*), welke zich van de Cataloniſche Kaap S. Sebaſtiaan tot aan de eilanden van Hières uitſtrekt; III den *Sinus Ligusticus*, thans de *Golf van Genua*, tuſſchen de gezegde eilanden en het voorgebergte van Piombino; IV de ruimte tuſſchen Elba, Corſica, Sardinie, Sicilie en Italie, of de *zee van Toskane en Sicilie*, bij de Ouden de *Tyrrheenſche zee*; V. de *Ioniſche zee*, waarin de Ioniſche eilanden liggen, en waarvan de *Adriatiſche zee*, of *Golf van Ve-*

(*) Eigenlijk van *Lion*, of *leeuw*, blijkens de oude benaming, welke men aan dit water gaf, om dat de N. W. wind, of dusgenoemde *Mistral*, er dikwijls zoo geweldig waait, dat hij voor kleine ſchepen gevaarlijk wordt, en dezelve als een brullende leeuw ſchijnt te willen verſlinden.

Venetie, en de *Golf van Tarente*, takken zijn; VI. de *Archipel*, met al deszelfs takken; VII. de *Levant*, of het Oostelijke uiteinde der Middellandsche zee, voorbij het eiland Candia; VIII. de *Golf van Tripoli*, aan de Noordkust van Afrika.

De geſtadige ſtroom, welke uit den Oceaan de Middellandſche zee in loopt, bewijst, als men geenen tegenovergeſtelden' benedenſtroom toelaat, dat hare oppervlakte lager is, dan die des Oceaans; en de reden hiervan kan enkel daarin gezocht worden, dat zij bij uitwaſeming meer waters verliest, dan zij van rivieren, regen, enz. terug ontvangt. Men acht haar gemeenlijk ook veel lager, dan de Roode zee. Met betrekking tot hare diepte zijn er nog weinige opgaven voor handen. In het vaarwater tuſchen Sicilie en Maltha peilt men, waar hetzelve het diepſte is, 100 vadem; maar in dat tuſchen Maltha en Kaap Bon ſlechts 30 vadem.

Nopens de ſtroomen der Middellandſche zee zijn er de volgende aanmerkingen gemaakt. Langs den Afrikaanſchen oever der Straat van Gibraltar ſtroomt het veel ſterker binnenwaarts, dan langs den tegenovergeſtelden, ja hier ontwaart men ſomwijlen zelfs, dat het de Middellandſche zee uit ſtroomt. Van de Straat loopt de ſtroom langs den Afrikaanſchen wal ſterk Oostwaarts, tot aan de kust van Syrie, waar hij zich Noordwaarts begint te rigten. Vervolgens doet hij zulks langs de kust van Caramania Westwaarts, met de ſnelheid van eene mijl per uur. Uit de Zwarte zee loopt er naar den Archi-

pel,

pel, door al de kanalen, een ſtroom Zuidwaarts aan. Langs de Oostkust der Golf van Venetie gaat er in deze een ſtroom op, genoegzaam tot aan haar binnenſte; en langs den tegenovergeſtelden oever komt er een ſtroom uit. Langs de oevers van Frankrijk en Spanje ſtroomt het, naar dat de wind is; en de winden hebben over het algemeen veel invloeds op de ſtroomen der Middellandſche zee.

Hoe weinig deze zee ook in Getijden aan andere zeeën gelijk ſta, echter gaat er op ſommige plaatſen eene merkbare Ebbe en Vloed. Deze ſchijnt te Venetie wel het hoogſte te rijzen; zijnde er aldaar tuſſchen laag en hoog water een verſchil van drie voet. Te Marſala in Sicilie komt de Vloed uit het N. O. en rijst hij van 2½ tot 3 voet. Te Napels wast het water 1 voet, te Toulon van 1 tot 2 voet, en aan de kust van Syrie ſlechts 6 duim. Voorts brengen de winden gedeeltelijke en ongeregelde verheffingen van het water in de Middellandſche zee voort, welke men zekerlijk meermalen ten onregte voor de uitwerkingen van den Vloed heeft gehouden. Dus verwekken ſterke Westewinden, welke eenigen tijd lang waaijen, een meerderen toevloed van water door de Straat, en doen ſterke Oostewinden juist het tegendeel. Des niet tegenſtaande neemt men waar, dat het water in de Toskaanſche zee bij Z. O. winden ſterker dan anders wast. Aan de Noordkust van Sicilie, te Marſala, waar wij gezien hebben dat het zulks gewoonlijk 3

voet

voet doet, wast het bij sterke Z. O. winden wel eens 10 of 11 voet.

In den Euripus, die Negroponte van het vaste land scheidt, grijpt er ten aanzien der Getijden een zonderling verschijnsel plaats. In de eerste 8 dagen na Nieuwe maan, zoo wel als van den 14 dag tot den 20, en in de laatste 3 dagen, heeft men er in het etmaal geregeld viermaal een sterk Getijde van Eb en Vloed, en gedurende de overige dagen der Maan tusschen de elf en veertienmaal. Intusschen is er tusschen hoog en laag water nooit grooter verschil, dan van 2 voet. Hiervan geene reden wetende te geven, zegt men, verdronk ARISTOTELES zich hier ter plaatse.

De Straat van Mesina bevat de vermaarde Charybdis, welke door HOMERUS nevens de Scylla als allerschrikbarendst wordt afgeschilderd. VIRGILIUS hield de Charybdis voor een afgrond, welke met het 30 mijl van daar gelegene Tauromenium gemeenschap had; en STRABO verzekert, dat er alhier van tijd tot tijd brokken van schepen boven kwamen, die de Charybdis verzwolgen had. Thans bestaat deze laatstgenoemde in eene niet zeer gevaarlijke beweging van het water, ongeveer 750 voet van den wal. Zij beslaat eene ruimte van ongeveer 100 voet in den omtrek, tegen over een kleinen inham van den naam van *Calo Faro*, ten Oosten van den vuurtoren van Faro; en zij grijpt alleenlijk plaats, als de Ebbe een stroom door de gezegde Straat Zuidwaarts aan doet rollen, en deze op

me-

menige plaats tegen den oever ſtuit, zoo dat hij den affland van den mond der Straat tot aan de Charybdis eerst na 2 uren tijds heeft afgelegd. Dan verwekt hij aldaar een aanmerkelijk gedraai in het water, zonder dat er zich echter eenige ſchijn van kolk opdoe; want ligte dingen, die men er in werpt, worden er op het water rondgeſlingerd, in plaats van benedenwaarts te gaan. Het is er 80 vadem diep. Tuſſchen de Getijden is het water er gedurende een tijd, welke nooit langer, dan een uur, en nooit korter, dan een kwartier uurs is, genoegzaam in rust. Blaast de wind uit het Zuiden ſterk tegen den ſtroom in, dan rijzen de golven er tot eene hoogte, welke voor opene booten gevaarlijk is, en ze ſoms overſtelpt, en te gronde doet gaan; maar ander vaartuig heeft er zoo zeer niets te vreezen, dan dat het door den ſtroom tegen den wal gedreven moge worden, daar zeilen en riemen er nutteloos zijn. Om zulke toevallen voor te komen, worden er te Meſſina ſteeds 24 ervarene Zeelieden, met geſchikte booten, in gereedheid gehouden, om tot bijſtand van gevaar lijdende ſchepen van wal te ſteken, en ze op het ſleeptouw te nemen.

Aan den Calabriſchen oever der Straat van Meſſina vindt men de even beruchte Scylla. Dit is een klein voorgebergte, welks uiteinde regtſtandig uit zee ter hoogte van 200 voet oprijst, en aan zijnen voet eenige klippen heeft, die bij laag water zigtbaar zijn. Deze klippen hebben, met de ſtroomen

men en golven (die er met groot geweld en geraas in de holen, welke zij in de rots geboord hebben, indringen) ongetwijfeld aanleiding tot het verdichtſel gegeven, van een gedrocht, dat van huilende honden omringd was. Alles gezamenlijk verwekt hier een gevaar, dat voor de ſpreekwijze, van *bij het vermijden der Charybdis op de Scylla vervallen*, eenigen grond geeft; want daar het er te diep is, om er voor anker te gaan, en het Getijde er regtſtreeks op de rots aandringt, kan een ſchip bij ſtilte of tegenwind op dezelve vervallen; en het gevaar kan, zelfs in den laatſten tijd der dusgenoemde *Ouden*, veel grooter dan thans zijn geweest; daar hunne ſchepen niet ſlechts veel ranker waren, maar de Straat ook veel naauwer kan zijn geweest, en de klippen zich er hooger kunnen hebben verheven; welk alles er de ſtroomen geweldiger en ongeregelder zou hebben moeten maken. Het voorgebergte heeft op zijnen top een kasteel, en aan zijne Zuidzijde een klein dorpje van 300 of 400 inwoners.

De Fata Morgana, in dezelfde Straat van Meſſina, zijn voor de onwetenden der hedendaagſche wereld een even wonderlijk verſchijnſel, als de Scylla en Charybdis voor de Ouden. Een kundig Fransch reiziger beſchrijft ze dus: „Op ſchoone zomerdagen, als de lucht ſtil is, rijst er uit zee een damp, welke, zekere digtheid verkregen hebbende, in de lucht horizontale prismen vormt, waarvan de zijden zoo gerigt zijn, dat zij voor eeni-

eenigen tijd als ſpiegels de voorwerpen aan de kust vertoonen, en zulks beurtelings ten aanzien der ſtad en voorſteden van Meſſina, en ten opzigte van boomen, dieren, menſchen, bergen, enz. doen. Die vertooning duurt 8 of 10 minuten. Dan bemerkt men aan de oppervlakte der prismen ſchitterende ongeregeldheden, waarbij de vertoonde voorwerpen zich eerst verwarren, en vervolgens geheel verdwijnen."

Daar de Middellandſche zee ſlechts vier rivieren van eenige grootte ontvangt, en er daarentegen geſtadig een ſtroom uit den Oceaan in haar valt, is haar water even zout, als het zijne, en maakt het zout in dat water van $\frac{1}{25}$ tot $\frac{1}{27}$ van deszelfs gewigt uit. Intuſſchen verheffen er zich in die zee, midden onder het zoute water, verſcheidene bronnen van zoet. De vermaardſte is die, welke in de *kleine zee*, zoo als men de groote haven van Tarente noemt, op eenigen afſtand van den mond van den Galeſus, gevonden wordt. Dezelve is zoo ſterk en overvloedig, dat haar water zich zonder het minſte immengſel van zout laat opſcheppen.

De winden, welke in de Middellandſche zee het meeste heerſchen, zijn die tuſſchen het N. W. en N. O. Dezelve blazen, met eenige weinige tuſſchenpoozen, negen maanden in het jaar, en in den zomer bijkans geſtadig. In de overige drie maanden Februarij, Maart en April, hebben Z. O. en Z. W. winden de overhand. De aard en uitwerking der winden in de Middellandſche zee ver-

ſchilt intuſſchen grootelijks, naar de gelegenheid van verſchillende plaatſen.

De wind, welken men aan de Zuidkust van Spanje *Solano*, en in Italie *Scirocco*, noemt, komt uit het Z. O. van den kant der zandwoestijnen van Afrika, en voert, inzonderheid naar Sicilie en Napels, eene ondragelijke hitte mede, welke er den Thermometer tot 118° doet rijzen. Bij het aanhouden van den Scirocco, ſchijnt de lucht hare veerkracht te verliezen, en verſlappen ziel en ligchaam beide. Te Palermo, waar hij zijnen invloed het ſterkſte oefent, duurt hij intuſſchen nooit langer, dan 48 uren, maar te Napels ſoms eenige weken, en daar verwekt hij wel eens Epidemiſche ziekten.

De Mistral is een N. W. wind, die met groot geweld de Golf van Lyon afwaait.

De Kamſin is een Z. Z. W. wind, welke in Maart en April, doch gemeenlijk niet langer, dan drie dagen achtereen, in Egypte waait. Alsdan ſchijnt de lucht er in vlam te ſtaan, en heeft zij eene purperkleur. De ſterkſte vlagen, die elkanderen van tijd tot tijd opvolgen, gelijken aan den walm van een oven. Dit is in Egypte de eenige ongezonde tijd, welke er intuſſchen veel nadeels aanrigt, en op welken de peſt, dat een eigendommelijk voortbrengſel van dit land ſchijnt te zijn, er in al hare kracht uitberst (*).

Om-

(*) De benaming van *Kamſin* duide een *wind van 50 dagen* aan, en is aan den gezegden wind gegeven,

om

Omstreeks het Oostelijke uiteinde der Middellandsche zee, doet de wind meer verschil in de warmte der lucht ontstaan, dan ergens anders. In den Archipel brengen de Noordewinden, welke er des zomers bij wijlen met groot geweld waaijen, eene groote maat van koude aan, en verdonkeren zij er de kimmen merkelijk. Zij zijn er voor het gewas zeer nadeelig, behoven het gebloomte van blad, en doen hetzelve kwijnen. Zij verwekken er ook geweldige hoofdpijnen. Als zij slechts eenige uren gewaaid hebben, hullen de bergen van Epirus zich met sneeuw; welke eenige weinige uren waaijens van den Scirocco even haast doen verdwijnen. Aan de meeste kusten der Levant treft men land- en zeewinden aan. De zeewind voert aan de Kust van Turkije den naam van *Imbat*. Op sommige plaatsen zijn de landwinden zeer nadeelig, vooral op het eiland Candia, waar zij menschen, welke er voor bloedgesteld zijn, gezegd worden te verstikken.

De warmte verschilt, zoo als men ligt begrijpt, in de Middellandsche zee grootelijks, naar het plaatselijke. Zuidwaarts aan, heeft het klimaat er veel over-

om dat de tijd, waarop hij waait, binnen 50 dagen van Maart en April begrepen is. Hij komt met den *Samiel* overeen, die te Basfora uit het N. W., te Bagdad uit het Westen, te Mecca uit het Oosten, en in Syrie uit het Z. O. komt, aan den *Simoum* der woestijn gelijk staat, en veel Azoth bevat.

overeenkomst met dat van tusschen de Keerkringen. Noordwaarts aan is er meer verschil tusschen de Saizoenen. De grootste koude van den winter veroorzaakt er intusschen slechts gedurende eenige dagen eene ligte vorst, en de sneeuw blijft er op de valleijen, en lage gronden, nobit langer liggen, dan eenige weinige uren. Dat de Golf van Venetie in 860 en 1234 bevroor, is als een zeer zonderling verschijnsel geboekt. In de Ooster helft der Middellandsche zee, en met name tusschen de eilanden van den Archipel, is de winter onaangenaam, uit hoofde van den Scirocco, welke dan aldaar heerscht, en van zwaren regen, donder en bliksem, vergezeld gaat. In Attica is daarentegen de lucht steeds droog en helder; alwaarom het marmer der oude gebouwen, dat het hoofd der Engelsche rijkelingen zoo sterk doet draaijen, schoon gedurende eeuwen aan de lucht blootgesteld, nog steeds glad blijft.

Onder de voortbrengselen der Middellandsche zee, bekleedt eene koraalsoort van den naam van *zeewaaijer*, of (*gorgona*) de eerste plaats. Men vindt er daarvan twaalf klassen; waaronder de dusgenoemde *nobilis* sterk wordt gezocht. Deze vindt men in den grootsten overvloed omstreeks de Liparische eilanden, in de straat van Messina, en aan de Barbarijsche kust. De Franschen en Sicilianen zijn de eenigen, bij wie het visschen daarvan een nijverheidstak is. De visscherij der Franschen aan de Barbarijsche kust wordt jaarlijks in het geheel

omtrent 360.000 Franken gerekend op te brengen. Omſtreeks Corſica, Sardinie en Minorca, wordt die viſcherij ook eenigermate gedreven. De Sicilianen drijven ze omſtreeks Lipari en Volcano, met 36 viſchersbooten, en in de Straat van Meſſina, met 18 of 20 van Meſſina, die elk 8 man voeren; doch men wint daarmede weinig meer, dan een bloot beſtaan voor de viſchers. De plekken, waarop men het gezegde koraal in de ſtraat vindt, liggen na genoeg midden tuſſchen den Faro en de Kerk van Grotto op den Siciliaanſchen oever, dat eene wijdte van 6 mijl is, en op twee kleine rotsgronden, tegen over het Kanaal van S. Stephanus, 8 mijl ten Zuiden van Meſſina. Op deze plekken is er tuſſchen de 60 en 90 vadem diepte. Zij worden in tienen afgedeeld, en men viſcht jaarlijks ſlechts op een der tien deelen, zoo dat elk deel negen jaar in rust blijft; dat noodig is, om er het koraal tot rijpheid te doen komen. Het werktuig beſtaat uit een houten kruis, aan welks uiteinden er netten vast zijn. Men doet het door middel van veel zwaare zinken, en ſleept het over den bodem heen en weder, om de koraaltakken af te breken, die aladan aan de netten blijven hangen.

De Middellandſche zee bevat eene groote verſcheidenheid van naakte zeewormen, waaronder de *meduſa pulmo*, vooral in de Italiaanſche zeeën, de gemeenſte is. De *holothuria phaſalis*, bij de Franſchen *la vellette* en *la gâlere*, en bij de Engelſche zeelieden *het Portugeeſche oorlogſchip*, komt

er ook veel voor. Er is aldaar tevens een overvloed van menigerlei ſchelpviſchen. De merkwaardigſte is de *murex*, die geacht wordt de vermaarde purperverf der Ouden te hebben opgeleverd (*). Oeſters en mouſels worden er in menigte gevonden, en onder de laatſte eene bijzondere ſoort, voornamelijk in de golven van Nizza en Venetie. Dezelve liggen op den bodem der zee in klompen kalkſteen vervat, en voeren bij het gemeen den naam van *zeedadel*; en hierom bij de Natuurkenners dien van *pholas dactylus*. De *lanna pinna* is eene *bivalve*, welke eene ſoort van vlas of zijde oplevert, waarvan men handſchoenen, kouſen, enz. vervaardigt. Deze ſchelpviſch vangt men voornamelijk ontſtreeks Kaap S. Vito, dat de Zuidpunt der haven kota van Toskane is. Papier-nautiluſſen vindt men in de Middellandſche zee ook, doch zelden.

Gemeene en andere kreeften en krabben zijn er inzonderheid aan de Kust van Toskane overvloedig. De *ſquilla arenaria* is eene zeer lekkere kleine zeekreeft, welke in de Golf van Venetie voorkomt.

Men rekent, dat er in de Middellandſche zee, en de rivieren, die zich in haar ontlasten, 38 hoofdſoor-

(*) Men heeft nopens de eigenlijke ſoort van ſchelpviſch, waaruit de Ouden hunne purperverf trokken, veel onderzoek in het werk geſteld; daar menigerlei ſchelpviſch een purperkleurig vocht oplevert. Met name doet zulks de ſoort, welke men hierom *purpura* noemt.

ſoorten van visch, in 100 klaſſen verdeeld, gevonden worden. Maar de meeste bewoners van hare kusten zijn te werkeloos, om de visſcherij tot eene hoogte te drijven, dat zij een merkelijk aantal artikelen van buitenlandſchen handel oplevere; en, uitgezonderd de tonijn, ansjovis en ſprot, wordt al, wat men er vangt, versch verteerd.

De tonijn zwemt de Middellandſche zee in het voorjaar bij ſcholen in, en door dezelve heenen naar de Zwarte zee en die van Azof, in welker ondiep water men onderſtelt dat hij kuit ſchiet. Hij wordt gezegd, de Zwarte zee langs de kust van Azie in te zwemmen, en in den herfst langs die van Europa weder te keeren. ARISTOTELES en PLINIUS, die zulks opgeven, zoeken de reden daarvan in de onderſtelling, dat de tonijnen met het regter oog beter zien, dan met het linker. Doch met meer regt zoekt men de reden in de heerſchende winden. Want deze waaijen, als de visch de kanalen tuſſchen de Middellandſche en Zwarte zeeën bereikt, voornamelijk uit het Zuiden, en, als de tonijn terug komt, uit het Noorden; en hij verkiest natuurlijk ſteeds de luwe zijde der Zwarte zee. Men zegt dat hij in de Italiaanſche zeeën ook kuit ſchiet.

Daar de Franſchen, onder alle bewoners van de oevers der Middellandſche zee, in nijverheid uitmunten, drijven zij er de tonijnvisſcherij tot de grootſte hoogte. De visch verſchijnt, van Junij tot September ingeſloten, aan de Kust van Provence, en wordt er met hoek en lijn, of met netten, gevangen.

Men bezigt daartoe den *thonaire*, dat een aantal netten is, die onderling zamengevoegd zijn, en als eene zegen langs den wal gerrokken worden, wanneer de vischſcholen er verſchijnen; het gene door lieden, die op de bergen op den uitkijk ſtaan, aangekondigd wordt. De *madrague* is eene vereeniging van netten, welke met kurk en lood in eene regtſtandige rigting gehouden worden, en gezamenlijk eene fuik vormen. De buitenſte afdeeling, de *hal* geheeten, vol visch zijnde, wordt de ingang met een net geſloten, dat de visſchers, die dat tijdſtip in eene boot afwachten, nederlaten. Door het geraas, dat zij dan en vervolgens maken, jagen zij de visſchen al verder en verder naar binnen, tot dat dezelve, door de gezamenlijke afdeelingen henen, in de laatſte geraken, welke de *doodkamer* genoemd wordt. Als deze vol is, haalt men ze naar boven, en doodt de tonijnen met ſperen en harpoenen. Soortgelijke netten heeten aan de Kust van Valencia, waar men van April tot September daarmede insgelijks vischt, *almadrabas*, en bij de Napolitanen, *tonnario*. Deze laatſten visſchen daarmede in de Golf van Tarente. De Sicilianen doen zulks nabij de eilanden van Maretimo, enz. Aan de Kust van Sardinie, waar men het al mede doet, vangt men jaarlijks ongeveer 50,000 tonijnen, en wordt de opbrengst der visſcherij op 70,000 P. St. jaarlijks begroot. De wijfjes tonijnen zijn verre weg de grootſte, en wegen tuſſchen de 800 en 1200 pond. Men ſnijdt er de koppen af, en hakt het

ove-

overige in 6 of 8 ſtukken. Dit wordt dan eenvoudig gezouten, of gekookt, en in olie ingemaakt, om het bederf te weren, dat de lucht anders veroorzaakt. Het laatſte doet men bij voorkeus ten aanzien der buikſtukken, en de dus ingemaakte viſch heet in het Fransch *thon mariné*, en in het Italiaansch *tarentèlla*, om dat men ze voornamelijk te Tarente bereidt. Lever, hom en kuit, wordt ook ingezouten.

De viſcherij van ansjovis is een der voordeeligſte nijverheidstakken voor de bewoners der oevers van de Middellandſche zee. De viſch zwemt die zee, in Mei, Junij en Julij, bij ſcholen in. De bereiding beſtaat in het wegdoen der koppen, die gezegd worden bitter te wezen, en in het uithalen der ingewanden, en zouten en pakken van het overige in kleine vaatjes ter verzending. De meest geachte ansjovis is die, welke nabij het eiland Gorgona gevangen wordt, en de Franſchen van Frejus worden op het inmaken het beste afgerigt geacht. Men vangt langs de Franſche kust dezer zee ook veel ſprot, welke men er rookt of zout. Deze viſcherij grijpt van December tot Maart plaats, en wordt omſtreeks Valencia, en aan de Italiaanſche kust, ook gedreven.

Zwaardvisch vangt men voornamelijk in de Golven van Genua en Muſſina. In de laatſte begint de viſcherij aan den oevor van Calabrie in April, en duurt zij tot Julij. Dan begint zij aan de tegenover liggende kust van Sicilie, en zij duurt er

tot Augustus. De reden van dit verſchil is, dat de visch van den Noordkant, digt langs den Calabriſchen oever heenen, de Golf in komt, en er digt langs den Sicilisschen oever heenen uitrukt. Men bezigt tot deze visſcherij tuſſchen de 20 en 30 Feloeken, en een aantal kleinere vaartuigen. Men gebruikt netten van den naam van *palandaras*, of men harpoent de visch.

De overige visſcherijen der Middellandſche zee, dienen ſlechts, om de tafels van verſche visch te voorzien; offchoon zij hier en daar met groot voordeel verder konden worden uitgeſtrekt; inzonderheid omſtreeks de Balearisſche eilanden, welker bewoners intuſſchen te vreesachtig, of te traag en onverſchillig, zijn, om zich diep genoeg zee te wagen; alwaarom zij ſlechts kleine visch van geringe waarde te vangen.

De Turken zijn zoo weinig op visch geſteld, en zoo werkeloos van aard, dat zulks hen van veel visſchen weerhoudt. De Grieken hebben intuſſchen meer nijverheid, en pachten van het Turkſche bewind de aanzienlijke visſcherijen in den zouten waterplas aan den mond der Golf van Lepanto. Men vangt aldaar inzonderheid den *mugil cephalus*, welke er voor het binnenlandſche gebruik der Grieken gedurende hunne vasten in de zon wordt gedroogd. Van de huit maakt men *boutarago*, een Kaviaar van de minſte hoedanigheid, die naar Italie en het Zuiden van Frankrijk wordt gevoerd. Men bereidt dezen kost, door hem ſterk te zouten, vervolgens tuſſchen houten borden te perſſen, en dan

te

te wasschen, en in de zon te droogen, of te roosten. Men eet hem met olie.

De Middellandsche zee wordt voorts van tijd tot tijd door makreel bezocht, en, zoo als eenige schrijvers willen, ook door haring; maar men weet thans, dat de visch, die aan de Zuidkust van Frankrijk *Harengade* en *celerin* heet, slechts eene groote soort van sprot is. Aan de Kust van Egypte is er een overvloed van roode Mullus, vooral des winters. Ook ontmoet men de *raia aquila* voornamelijk aldaar, en de barbeel het meeste in de meeren van Napels.

De *muraena helena*, of *romana*, is eigenlijk een zeeaal, doch wordt in de zoete wateren van Italie vet gemest. Het was een van de lekkerste beetjes der oude Romeinen; en deze meesters der wereld waren er zoo belagchelijk sterk opgesteld; dat HORTENSIUS, eene vermaarde redenaar, op het berigt, dat eene geliefde *muraena* van hem dood was, weende, en wederom een andere redenaar, CRASSUS, nog dwazer, wegens een dergelijk ongeval rouw droeg; ja een hunner, met eene wreedheid zonder voorbeeld, denkende, dat de aten lekkerder werden, als men ze met menschenvleesch mestte, zijne slaven, als zij iets misdreven hadden, in den vijver werpen deed, om door hen opgegeten te worden.

De *Hippocampo* der Italianen is in de Golven van Napels en Venetie overvloedig, waar hij dood aan den oever aanspoelt, en als eene zeldzaamheid wordt

wordt gedroogd; daar de kop met dien van een paard overeenkomt, en de ſtaart met dien van eene garnaal. De Italiaanſche vrouwen gebruiken dit zeedier inwendig ter vermeerdering van hare melk, en uitwendig als een pijnſtillend middel voor de borsten. Eindelijk legt men iets van een *hippocampe*, met honig en azijn gemengd, op het deel, dat van een dollen hond gebeten is.

Tot de trekviſchen der Middellandſche zee behoort nog de *gadus minutus*, welks verſchijning aldaar in groote ſcholen een blij voorteeken voor de viſchers is, en de komst van andere groote viſchen, welke op deze azen, aanduidt. Eenige reizigers verhalen ons, dat een groote *gadus*, aan dien van Terre neuve gelijk, en van 6 tot 30 pond wegende, *enkel* in de Golf van Alexandretta gevangen wordt; maar dit is klaarblijkelijk onwaar.

Zeedieren van de Walviſchſoort worden in de Middellandſche zee niet gevonden, dan wanneer zij bij geval derwaarts afdwalen; zoo als een viſch, die, volgens PLINIUS, onder de regering van CLAUDIUS, in de haven van Oſtia geraakte; met het dooden van welken de Romeinſche melkbaarden zich grootelijks vermaakten; een van 100 voet, dien men in 1620 omſtreeks Corſica ving, en een, die in 1790 aan de Kust van Provence gedood werd. Eigenlijke bewoners van deze zee zijn daar tegen de *delphinus orca*, tegen welken ARIOSTO zijnen ORLANDO laat kampen; en de *delphinus ſarsa*, *phocaena*, en *delphis*. Voor dezen laatſten heb-

hebben de hedendaagsche Grieken veel eerbied; dankelijk uit een overgeleverd aandenken aan den dienst, welken hij aan hunne voorouders deed, die hij van tijd tot tijd op zijnen rug nam. Dezelfde eerbied is tot de Turken en Sclavoniers overgeslagen.

Van het robbengeslacht heeft de Middellandsche zee drie soorten; de *phoca vitulina*, *monachus* en *pusilla*. Deze dieren onthouden zich op de verlatene eilanden, inzonderheid der Ionische zee en des Archipels; en de bewoners van Zante zijn daaromstreeks de eenigen, welke ze, om derzelver vellen en vet, vervolgen (*).

Men vindt in de Middellandsche zee twee soorten van zeeschildpadden; de eene is aan de kusten van Sardinie gemeen, en de andere aan de zandige woestijnoevers van Afrika. De bovenschelp van een dezer dieren, met snaren van darmen, of zenuwen, vormde de eerste lier der Grieken, toen „Musica, de hemelsche maagd, nog jong was."

Eindelijk onthouden er zich in de Middellandsche zee eenige soorten van meeuwen, duikers, zeezwaluwen, wilde eenden, enz.

GIBRALTAR EN MALTHA.

Deze twee vermaarde bezittingen van Grootbrittanje kunnen voor sleutels der Middellandsche zee ge-

(*). De dichterlijke fabel van PROTEUS en derzelfs kudde, in het IV *boek der Odyssee*, bewijst, dat HOMERUS met de zeehonden wel bekend was.

gehouden worden. Want, ofschoon de eene wijd ver in die zee op ligt, echter beheerscht zij een groot deel van de vaart op dezelve, en alle vaart derwaarts kan door middel van Gibraltar gesloten worden. Spanje, op welks uiteinde die vesting ligt, kan zich door dezelve van alle gemeenschap ter zee tusschen zijne Oost- en Westkust beroofd vinden.

Gibraltars naam is eene verbastering van *Gebel al Tarak*, berg van TARAK, of berg, waar een Arabische Generaal van dezen naam, bij de eerste bestagtiging van het Zuiden van Spanje door de Mooren, in 710 aan land stapte. De Ouden noemden dezen berg *Calpe*. Het is een schiereiland, van het Noorden naar het Zuiden 3 mijl lang, eene mijl breed, en op zijn hoogste 1439 voet boven de zee verheven. Van den top kan men aan alle kanten uitzien. De berg bestaat over het geheel uit kalkstein, waarin men, een en ander gedeelte behalven laten springen, beenderen en tanden gevonden heeft, die men in het eerste voor overblijfsels van menschen hield, maar thans aan viervoetige dieren heeft leeren toekennen. Er zijn daarin eenige holen, onder welke dat van S. Michaël het grootste, en 1,110 voet boven de oppervlakte der zee verheven is. Hier lekt het regenwater steeds van boven in, druipkegels vormende, van welke sommige tot aan den grond van het hol reiken, en in kolommen verbeeren, die reeds 2 voet middellijns hebben, en steeds in omvang toenemen.

De

De berg is door eene lage zandige vlakte met het vaste land vereenigd, welke aan den kant der Middellandsche zee eenige voeten hooger is, dan aan dien der Baai van Gibraltar, waaraan Algezirat ligt. Die ongelijkheid van grond wordt door de sterke Oostewinden en golven veroorzaakt, welke het zand aan de Oostzijde ophoopen. Er loopt dwars over de landtong een muur, de *Spaansche linie* geheeten, en aan den kant der Middellandsche zee het fort S. Barbara, en aan den baaikant dat van S. Philippus, hebbende. Die muur staat ¼ mijl van den voet der rots; en de grond tusschen beide is onzijdig, en dient tot eene wandelplaats voor de bezetting. Inmiddels laten eenige endiepe zoute meertjes, aan weerskanten door de zee gewermd, digt bij de rots, van die ruimte slechts een smallen dijk overig; en deze eenige weg naar de rots wordt door al het geschut aan hare Noordzijde bestreken. Van dien weg naar de rots opziende, ontwaart men er ontelbaar vele schietgaten, in evenwijdige lijnen boven elkanderen; en de rots loopt er bijkans regtstandig naar boven. Aan hare Oostzijde bestaat zij uit ongenaakbare steilten, welke 1000 voet hoog zijn.

Door eenige deelen der rots te doen springen, heeft men in haar barakken uitgehold, welke de gansche bezetting kunnen bevatten, en met al de batterijen, langs evenzeens gevormde wegen, eene te paarde bruikbare gemeenschap hebben. Acht bomvrije bakken, te zamen 40,000 ton houdende, zijn er

er ſteeds vol water, door dien men al de kleine watergeulen, aan de Weſtzijde der rots daar henen leidt; en dezer water komt er niet in, zonder alvorens zijn bezinkſel in ontzaggelijk lange troggen te hebben achtergelaten.

Aan de Weſtzijde ligt de ſtad, welke uit eene voorname ſtraat beſtaat, en 3000 inwoners heeft. Dit zijn Engelſchen, Spanjaarden en Joden, die er afzonderlijke plaatſen voor ieders eeredienst hebben. Er loopt om de ſtad henen een ſterke wal, met bastions en andere werken. Zij plagt onder een ſtreng militair bewind te ſtaan; en niemand mogt er des avonds na elf uren, buiten afzonderlijk verlof van den Gouverneur, op ſtraat verſchijnen. Voorts werden er oude kleerkoopers, en andere landloopers, noch bedelaars, geduld; maar die regeerwijze ging met zoo veel kwelling voor de ingezetenen gepaard, dat het Parlement de ſtad daarvan eindelijk onthief, en haar eene vrije burgerlijke regering gaf.

De ſchepen liggen er binnen drie moeljes; als I. de oude moelje, aan het Noordeinde der ſtad, voor groote Koopvaardijſchepen; II. de ſloepen-moelje, aan het Zuidelijke uiteinde der ſtad; III. de nieuwe moelje, 1½ mijl ten Noorden van Europa's punt, welke bijzonderlijk voor Oorlogſchepen geſchikt is, waarvan zelfs de grootſte binnen haar volkomen tegen de Z. W. winden, de eenige, die men in de baai te vreezen heeft, gedekt liggen. Deze moelje is 300 voet lang, en op bogen gebouwd. Zij

heeft

heeft nevens zich het ſcheepsarſenaal, en een groot hospitaal voor Zeelieden.

Gibraltar vordert en heeft eene bezetting van 6000 man, en kost aan het Engelſche Gouvernement jaarlijks 375,000 P. St.

Gibraltar heeft eene vrije haven, en de meeste handeldrijvende natien hebben er Conſuls. De Engelſchen, Noordamerikanen, Denen, Zweden en Nederlanders, brengen er tabak, ſuiker, koffij, katoen, en andere koloniale waren, welke de Joden en Spanjaarden van Gibraltar, zoo te lande als ter zee, Spanje in ſmokkelen; daarvoor gedroogde vruchten, wijn, brandewijn, zijde en geld, terug bekomende.

De Engelſchen hebben niets geſpaard, om deze dorre, en des zomers brandend heete, plaats, zoo niet tot een aangenaam, althans tot een dragelijk, verblijf te maken. Het weinigje aardgrond, dat men er vond, is op de gunſtigſte plekken verzameld, wordt er door lage ſteenen muren bijeen gehouden, en ſtaat vol vruchtboomen. Midden onder die tuinen, vindt men eenige aangename landhuizen. Wegen voor rijtuig zijn er door de ganſche lengte der rots benen gehouwen. Het Kamp van Mars is een vierkant plein, met boomrijen gezoomd, en zoo groot, dat de ganſche bezetting er kan paraderen.

In 1704 (*) werd Gibraltar door de vereenigde magt

(*) Toen de Vereenigde Nederlanden het op pag. 92 van dit *II Deel* vermelde ſtelſel volgden.

magt der Engelſchen en Nederlanders, onder bevel van Sir GEORGE ROOK, en op eene meldenswaardige wijze, bemagtigd. Eerst traden er 1800 man op de landtong aan wal; maar dezen werden, daar alle poging van dien kant nutteloos bevonden werd, wederom ingeſcheept; en er werd een aanval met de ſchepen gedaan, die 15,000 ſchoten deden, zonder de werken veel te beſchadigen. Vervolgens vonden eenige booten met volk, die nevens de nieuwe moelje heen en weder roeiden, en ze naderden, zonder dat de bezetting der batterij er eenige acht op ſloeg, zich uitgelokt, om aldaar te landen. Toen zij nu op de moelje geraakt waren, en er, ten bewijze daarvan, eene roode geus hadden laten waaijen, werden er meer booten met matrozen afgezonden, die aldaar insgelijks landden, de batterij beſtormden en wegnamen, en welhaast de ſtad tot overgave noodzaakten. Na menige vergeefſche pogingen tot herneming, werd zij bij den vrede van Utrecht, in 1713, aan Engeland afgeſtaan. Vervolgens werd zij ook nog meermalen vruchteloos aangetast, inzonderheid in 1782, door de vereenigde Spaanſche en Franſche vloten, en eene talrijke landarmée; alswanneer de ontzaggelijke drijvende batterijen der aanvallers met gloeijende kogels vernield werden.

Hoe Grootbrittanje Maltha bemagtigde, en zich dat eiland te nutte maakte, is reeds eenigzins vermeld (*), en zal dit ſtraks verder worden. De

Oor

(*) Zie *bladz. 96. en vlg.* van dit *II Deel.*

Ouden kenden dit thans zoo vermaarde eiland, onder de namen van *Iperia*, *Ogygia* en *Melita*, van welken laatſten de tegenwoordige afſtamt. Maltha ligt 12 uur van Kaap Paſſora op Sicilie, en de doortogt tuſſchen beiden heet het *Kanaal van Maltha*. Het eiland is 7 uur lang en 4 uur breed. De grondſteen is er witte rots, vol verſteeningen, ſchelpen, en overblijffelen van groote visſchen. De grond is er over het geheel vlak, doch er zijn eenige heuvels. Op ſlechts weinige plekken is de aarde er meer dan 6 voet diep, en zij is er veelal uit *Sicilie* aangebragt geworden. Nogtans is het eiland ongemeen vruchtbaar. Zelfs brengt het eenig koren en wijn voort, maar veel katoen, de beste China'sappelen der Middellandſche zee, en een aantal andere vruchten, wortelen en kruiden. De rotſen, welke de zee er beſpoelt, verſchaffen een overvloed van *fucus venucoſus tinctorius;* de naburige zee, koraal, een aantal bijen, honig. Venijnig kruipend gedierte vindt men er niet; offchoon het er was, toen Apostel PAULUS er landde. De inwoners willen, dat deze het er verdelgde. De lucht is er gezond, doch geweldig heet. De Scirocco valt er zeer drukkend. Tot verkoelmiddel bezigt men er ſneeuw, welke er in menigte van Sicilie wordt aangebragt. Het eiland heeft geene rivier, maar eenige goede bronnen; en er is uit putten water te bekomen; doch men drinkt er meest regenwater.

De eigenlijke Malthezen zijn veelal van Arabiſchen

oorſprong, en ſpreken een mengſel van Arabisch en Italiaansch. De mans worden als matig, nijver en dapper, beſchreven, maar ook als wraakgierig, en jaloersch van hunne vrouwen, die te meer gelegenheid tot ontrouw zoeken, hoe naauwer men ze gadeſlaat. Maltha heeft intusſchen thans ook vele bewoners van Engelſche, Franſche en andere afkomst. De gezamenlijke bevolking werd er in 1798 nog ſlechts op 90,000 zielen geſchat, maar in 1805 op 140,000, en thans zal zij denkelijk nog veel grooter zijn. Het eiland bevat twee ſteden en 22 dorpen.

De oude hoofdplaats, eigenlijk *Citta Notabile*, of *ſtad der edelen*, geheeten, heet thans *Citta vecchia*, of *oude ſtad*, en ligt na genoeg midden op het eiland, en op deszelfs grootſte hoogte. Zij is verſterkt; doch nog veel ſterker is de nieuwe hoofdplaats, *Citta nuova*, of de *nieuwe ſtad*, en *La Valette*, naar haren ſtichter. Deze ligt aan de N. O. zijde des eilands, op eenige rotſige punten, in eene groote golf, welke vijf van de ſchoonſte havens der wereld bevat, en aan haren mond nog geen $\frac{1}{4}$ mijl wijd is. Deze baai heeft tot hare verdediging ontzaggelijke vestingwerken, en de ſtad is wederom van andere even ontzaggelijke omgeven. Dezelve zijn meestal in de rots gehouwen. Voorts beſtaat de West- en N. W. kust des eilands uit regtſtandige ſteilten, welke natuurlijke vestingwerken opleveren.

Aan de Z. O. kust heeft Maltha de landingsplaats

plaats Marza Scirocco, dat eene baai is, welke door eene landpunt in twee takken wordt gedeeld, van welke de Oostelijkſte 8, en de Westelijkſte 22, vadem waters heeft. Aan de Noordzijde heeft het de oude en nieuwe Zouthavens, Port S. Mau, Melcha baai en S. Pauls baai, welke tusſchen de 2 en 6 vadem diep is, en door de kleine Salomons eilandjes gedekt wordt. Voorts aan de N. O. zijde, nevens La Valette, de Magdalena's en S. Thomas havens, en Marza Scala.

Tot Maltha behoort het kleinere eilandje Gozo, 5 *mijl* ten N. W. van hetzelve, en ongeveer 4 uur lang en 2 uur breed. Er wordt aldaar ſuiker en katoen geteeld, en men heeft er aanzienlijke katoenfabrieken. Men begrootte de bevolking in 1798 op 3000, en in 1805 op 12,000 zielen. In het kanaal tusſchen Maltha en Gozo liggen de twee kleine eilandjes Cumino en Cuminotta. De doortogt tusſchen dezelve en Maltha heet de *Straat van Friuli*.

Maltha, Gozo, enz. werden door Keizer KAREL V, aan de Ridders van S. Jan van Jeruſalem geſchonken, toen dezen in 1530 door de Turken van Rhodes verdreven waren. Die Ridders moesten, aan den kant van beide ouders, een adel van vier geſlachten kunnen toonen, en zich door geloften van een ongehuwd leven, en eeuwigen oorlog tegen de ongeloovigen, verbinden. Hunne Grootmeester werd voor zijn ganſche leven gekozen, en had den rang van een Souvereinen Vorst. Geen der Groot-

meesters maakte zich verdienſtelijker, dan LA VALETTE. De Ridders waren in 8 tongen, of talen, verdeeld, als 3 Franſche, 2 Spaanſche, 1 Italiaanſche, 1 Duitſche, en aanvankelijk ook 1 Engelſche, welker plaats na de Hervorming door eene Engelsch-Beljerſche werd bekleed. Hun getal was onbepaald. Zij droegen op de linker borst een wit kruis, met 8 punten. De tucht verſlapte intusſchen van lieverlede onder hen. Weelde volgde op de edele krijgsmans eenvoudigheid; en gehardheid tegen den Zeedienst werd door de verwijfdheid van het ſtadsleven vervangen. De oorlog tegen de Turken was ſints lang een relletje, en de zomertogtjes der Galeijen waren verlustigingsreisjes geworden (*). De verdediging van Maltha werd aan vreemde huurlingen toevertrouwd; en de veerkracht der eendracht onder de Opperhoofden ging verloren. De Franſchen vonden daaronder in 1798 ligtelijk aanhang, door middel waarvan zij het eiland zonder tegenſtand bemagtigden. Vervolgens gaf het zich, na twee jaren door de Engelſchen geblokkeerd te zijn, aan dezen over. Bij den vrede van Amiens werd bedongen, dat zij het eiland aan de Ridders, die in Rusland veel heul en voorſpraak vonden, zouden

(*) De Galeijen geleken meer aan CLEOPATRA's Koningsſchip, dan aan oorlogsſchepen. Zij waren met ſnijwerk en verguldſel overladen, voerden blaauw en wit geſtreepte zeilen, met een groot rood kruis, en hadden ſoms wel 800 mans en vrouwvolk op.

den terug geven; doch dit artikel kwam niet tot ſtand, voor dat de vrede verbroken werd, en verviel toen met al de overige vredesartikelen (*).

Schoon de ligging van Maltha hetzelve tot den handel allergeſchiktst maakte, had het, onder het beſtuur der Ridders, ſlechts een enkel razeils Koopvaardijſchip. Daar zij hun voornaamſte inkomen van de bezittingen trokken, welke de Orde buiten het eiland had, waren zij niet in de noodzakelijkheid, om voordeelen uit den handel te bejagen, en zij vreesden voor deszelfs opgang onder de eigenlijke Malthezen, als die, door verbetering van hunne omſtandigheden, tot pogingen, om zich onafhankelijk te maken, konden worden opgeleid. Hierom werd de handel des eilands door verbod, hooge regten en monopolie, belemmerd. Onder de Engelſchen is hij daarentegen van alle belemmering ontheven geworden, en men heeft het eiland tot eene groote ſtapelplaats van Britſche koopwaren verheven, welke jaar op jaar door eenige honderden van ſchepen wordt bezocht.

SPANJE'S

Kust en Rivieren aan de Middellandſche zee.

De Spaanſche kust, van Gibraltar tot aan Malaga, beſtaat uit eene hooge bergketen, *Sierra de Ver-*

(*) Zekerlijk, om dat men uit de gereede overgave des eilands aan BONAPARTE meende te mogen opmaken,

Vermeja geheeten, en, op een grondſlag van graniet, veel marmer en kwartz bevattende, doch ſlechts weinige punten hebbende, welke zich door eene bijzondere opmerkenswaardigheid onderſcheiden. Kaap Sacratif, ten Oosten van Motril, is eene hooge punt. De Golf van Almeria wordt ten Westen door de landpunt Elena, op welke er een kasteel ſtaat, beperkt, en ten Oosten door Kaap de Gatte (*Charidemum*), een hoog en ſteil rotſig voorgebergte, met een vuurtoren. Tuſschen deze beide punten is de Golf 7 uur wijd.

De Baai van Carthagena (*Sinus Virgitanus*) heeft ten Westen van zich Kaap Tinoſa, aan en op welke men Port Trinidad en een vuurtoren vindt, en nevens welke er twee groote klippen liggen, die de *Osmigas* heeten. Ten Noorden der gezegde baai ligt Kaap Palos (*Scombraria*), van waar er eene ſmalle ſtrook lands bijkans regt Noordwaarts aan loopt, welke, offchoon thans met de Kaap zamenhangende, *het eiland Groſſa* heet, en binnen welke de kust eene bogt beſchrijft. Gevolgelijk vormen landtong en kust zamen een zout meer, *Mar menor*, of de *kleine zee*, genoemd, 12 mijl lang en 5 mijl wijd, eenige eilanden bevattende, maar zoo ondiep, dat het ſlechts voor booten bevaarbaar is. Tuſschen Kaap Palos en Alicante is het

ken, dat de Ridders meerendeels Franschgezind waren, en dus op denzelfden voet, als de Franſchen, Spanje en Nederland, mogten worden behandeld.

het land hoog, en het water digt aan den wal diep. Aan dit deel der kust ligt het zoute meer Mata, door eene hooge ſmalle zandplaat van de zee afgeſcheiden, en aan den landkant onmiddellijk nevens zich hooge bergen hebbende. In dat meer wordt er, door natuurlijke uitdamping, eene groote hoeveelheid zout gevormd, waarvan er wel eens 100,000 ton in het jaar naar Nederland, de Oostzee en Engeland, ging.

De Baai van Alicante (*Sinus Illicitanus*) wordt aan den Zuidkant door Kaap Santa Pola, en aan den Noordkant door Kaap de la Huertas, beperkt. Twee mijl ten Z. O. van de eerſte Kaap ligt het kleine eiland Plana, of Nieuw Tabarca. Deszelfs eerſte naam beteekent *vlak* en *laag*. Den laatſten ontving het eilandje, nadat Koning KAREL III hetzelve aan een aantal Spaanſche galeibooven, die hij op het eiland Tabarca van de Algerijnen had vrijgekocht, ten verblijve had aangewezen, met het oogmerk van binnen Plana eene haven aan te leggen. Daar het intuſſchen een bar zand is, dat niet ſlechts van houtgewas en water, maar ook van aarde en ſteen, ontbloot is, viel dat ontwerp in duigen. Het vaarwater binnen het eiland is voor de grootſte ſchepen diep genoeg, maar bevat eene gevaarlijke klip; en er liggen ten Z. W. en Zuiden van het eiland meer zulke klippen. Een weinig ten Zuiden van Kaap Santa Pola, ziet men het oude kasteel van den Hertog van Arcos.

Het eiland Benidorme ligt nevens eene bergachtige

Kaap van denzelfden naam, dat de Zuider grens der Baai van Altea is. Ten Westen van het dorp Altea verheft er zich een berg, met een merkwaardig groot gat van den naam van *Chuchillado de Roldan.*

De Golf van Valencia wordt aan de Zuidzijde door de groote kustuitpuiling tegen over het eiland Ivica beperkt, waarvan Kaap Martin de Noordelijkſte en aanzienlijkſte punt is. Dit is het oude *Artemiſium*, *Tenebrium* en *Ferraria.* Den eerſten dier namen ontving de Kaap van eene groote ſtad nabij dezelve, welker plaats Denia thans beſlaat, en de beide laatſte van ijzermijnen in de nabuurſchap. De eerſte benaming is nog overig in *Artemus*, welken naam de inlanders aan de Kaap geven. Die van *Kaap Martin* is van Franſchen oorſprong; en de Engelſche Zeelieden bezigen in plaats daarvan dien van *Keizerspunt.* Het is een hoog ſteil hoofd, dat drie vuurtorens op, en een hoog eiland nevens, zich heeft. Tuſchen hetzelve en Kaap de la Nao ten Zuiden van hetzelve, is er een diepe inham, met bijſter hooge ſteile oevers van kalkſteen en albast, en eene zeer groote ſpelonk, waarin er zich een eindeloos aantal wilde duiven onthoudt. Beide Kapen zijn uiteindes van eene Sierra, van welker bergtoppen er eene, *Manger* geheeten, zich tot een zeer hoogen piek verheft.

De Albufeira van Valencia is een zoetwaterplas, ter lengte van 4 en ter breedte van 2 uur, en ſleehts door eene ſmalle zandplaat van de zee afgeſchei-

ſcheiden. In deze plaat is er eene geul gegraven, om het water, als het van tijd tot tijd te hoog wordt, af te tappen. De plaat voert den naam van *Deheſa*, is met dennen en wilgen bezet, en grimmelt van konijnen. De Albufeira heeft water genoeg voor kleine ſchuiten, en is vol viſch. Er onthouden zich aldaar vele zeevogels, met welke te vangen en te ſchieten de inwoners van Valencia zich des winters plegen te verluſtigen. Het water behoort aan de Kroon toe; en de viſchvangst wordt er voor 12,000 Piasters jaarlijks verpacht.

De Ebro heeft aan zijnen mond twee ſchiereilanden, en eenige eilandjes en zandplaten. Het Zuider ſchiereiland buigt zich om de haven van Alfaques heen, welke men van den Zuidkant des ſchiereilands inzeilt. Zij heeft eene diepte van tuſſchen de 5 en 7 vadem. Daar de ſtroom van den Ebro gedurende een groot deel des jaars, zoo veel ſnelheid heeft, dat geenerlei ſoort van ſchepen hem kan opvaren, heeft men voorgeſlagen, om het vaarwater, dat van S. Carlos, aan de haven van Alfaques, naar Emposta aan den Ebro loopt, derwijze te verwijden, dat groote ſchepen door de gezegde haven naar Tortoſa mogen kunnen varen. Het Noorder ſchiereiland, door het ſlijk van den Ebro gevormd, omvat de haven van Fangal.

Tuſſchen Tarragona en Barcelona verheft zich de kust tot ſpitſen, welke men de *bergen van Garaf* noemt. Verder ten Noorden bevat zij den hoogen en op zich zelven ſtaanden berg van Mont-

ſer-

ſerrat, welks ſcherpe toppen zelfs van Majorka en Minorka, op een afſtand van 50 uur, zigtbaar zijn.

De Baai of Golf van Roſes is tegen alle winden, behalve den Z. O., wel gedekt. Kaap Creus, de laatſte merkwaardige punt van Spanje, is een der uiteindes van de Pyreneen. Van hier derzelver oude naam, *Pyrenaeum*, nevens welken zij naar een tempel van VENUS, waarvan er overblijfſel noch ſpoor gevonden wordt, dien van *Aphrodiſium* voerde. Het is eene hooge kaap, met een vuurtoren. Negen mijl verder ten N. W. voert de laatſte Kaap van Spanje den naam van *Cervera*.

Aan de kusten van Spanje, zoo binnen als buiten de Straat van Gibraltar, verheffen er zich een groot aantal torens, ter onderſcheiding van andere *torres*, *Martellos* geheeten, en kleine forten, tot verdedigingsmiddelen tegen de ſtrooperijen der zeeroovers van den overwal. De torens hebben voor zich halfronden met geſchut, en achter zich een gordijn, met een bastion aan weerskanten. De eenige ingang in de torens is na genoeg ter halver wege van derzelver hoogte. Men klimt er met touwladders in, die men vervolgens naar boven haalt.

De nabijheid der bergen aan den Spaanſchen oever der Middellandſche zee maakt, dat de meeste rivieren er ſlechts beken zijn, die in den winter en het voorjaar ſterk gezwollen, en des zomers bijna waterloos zijn. De gezamenlijke kleinere en groo-

te-

tere rivieren, tusschen Gibraltar en de Fransche kust, zijn de volgende:

De Guadiaro (*Barbasula*) welke zich ten Oosten van Gibraltar ontlast.

— Guadalnarza en Rio Verte vallen tusschen Estapona en Marbella in zee (*).

— Gordo en Real Guadaisa doen zulks tusschen Marbella en Malaga.

— Guadal-medina, te Malaga.

— Frio, ten Oosten van Velez Malaga.

— Adra, te Adra.

— Aquas, te Mujacar.

— Guadal-macer, of Almanzora, welker mond door het kasteel Montroy bestreken wordt.

— Rio Segura ontlast zich te Guardamar.

— Alcoy, te Gandia.

— Xucar, te Cullera.

— Guadal-aviar (*helder water*), te Valencia.

— Palancio, te Murviedro.

— Servol, te Vinaros.

— Cenia scheidt Valencia en Catalonia.

— Ebro (*Iberus*) is de grootste rivier van Spanje, loopt 380 mijl af, en ontspringt in het gebergte van Asturie.

— Francoli, welker waters wegens den glans, dien zij aan het in hen gewasschene linnen geven, vermaard zijn, valt te Tarracona in zee.

De

(*) Nevens de Rio Verte hebben twee kleine eilanden eene goede ankerplaats tusschen zich.

— Gaya, te Vendrell.
— Foix, te Cubellas.
— Lobregat en Beſos, te Barcelona.
— Bellet, te S. Pol de Mar.
— Tordera, te Pals.
— Ter (*Sambroca*) heeft voor haren mond de drie Medos des Estardes, van welke eilanden het grootſte $1\frac{1}{2}$ mijl lang is, en een fort bevat.
— Lobregat (*Rubricatus*) en Fluvia, ontlasten zich in de baai van Roſes.

Spaanſche havenſteden, enz. aan de Middellandſche zee.

Nabij Gibraltar ligt er op den zeeoever Estapona, eene ſtad van 3500 inwoners, met eene opene reede en ongeveer 60 eigene ſcheepjes, welke voornamelijk gebruikt worden, om vruchten naar Cadix en Malaga te voeren. Marbella, aan den voet van een berg, heeft 1100 inwoners, en 20 ſcheepjes tot ſoortgelijken handel. Fiangerola, eene vesting aan de zijde van een berg, is door de Romeinen gegrondvest; het bovenwerk is van Moorsch maakſel; aan den voet der vesting ligt eene kleine ſtad, welker inwoners voornamelijk van het visſchen van ſprot en ansjovis beſtaan.

Malaga, aan de Guadal-medina, ontving zijnen naam van Veles (*oud*) Malaga, dat de Phoeniciers bouwden, en *Maiochi* noemden, om dat men er veel zoute visch verkocht. De ſtad ligt aan den

voet

voet van een berg. Zij plagt een dubbelen muur met hooge torens te hebben, en door een Moorsch kasteel beſtreken te worden. Thans ziet men van dit alles nog ſlechts eenige puinhoopen, met en benevens eenige Romeinſche oudheden. De ſtad heeft eene hoogst fraaije Biſchopskerk, welke men zegt dat die van S. Paulus te London in grootte evenaart. Voorts heeft Malaga nog een aantal Parochie- en Kloosterkerken, eenige Gasthuizen, een College, eene Scheepvaartſchool en een Koninklijk ſcheepsarſenaal. Men plagt er in den mond der rivier ſlechts eene haven voor ſchepen, die 9 of 10 voet diep gingen, te hebben, langs welke er een ſteenen hoofd liep. Voor grootere ſchepen was er ſlechts eene opene reede. Thans loopt er van het gezegde hoofd af die reede in eene lange en zware moelje, welke aan haar uiteinde eene batterij voor 6 ſtukken geſchut en eenen in 1816 gebouwden vuurtoren heeft. Binnen die moelje ligt men op 4 vaden waters allezins veilig. Malaga is de derde Koopſtad van Spanje, en voert zeer veel wijn, rozijnen, vijgen, olie en anajovis uit; benevens olijven, amandelen, China's appelen, citroenen en aldaar vervaardigde zijden ſtoffen, fluweel, leder, hoeden, zeep, papier, enz. Men begroot den gezamenlijken uitvoer op 12 miljoen Franken, en de bevolking op 50,000 zielen. De ſtad heeft ongeveer 60 Handelhuizen, en 20 brikken en ſnaauwen, die haar toebehooren. Er liepen aldaar in 1789 ongeveer 100 Engelſche ſchepen binnen, benevens 10

Fran-

Franſche, en een groot aantal andere, waaronder vele uit den Archipel. De omſtreken zijn uitnemend vruchtbaar.

Velez (*oud*) Malaga, ten Oosten van Malaga, plagt aan zee te liggen, en ligt thans een uur van dezelve af, doch heeft aan een inham van dezelve eene haven met een dorpje. De plaats zelve is klein, maar hoogst aangenaam van ligging en wel bebouwd. Men voert van daar eenige vruchten naar Malaga. Almunecar (*Manoba*) is eene onbeduidende plaats, aan een inham, voor welken er een eilandje met eenen verſterkten toren ligt. Salobrena is eene kleine ſtad, waar Kustvaarders vruchten laden. Nevens haar heeft een eilandje binnen zich een doortogt, met 14 vadem diepte. Motril, klein ſtadje, ligt 2 mijl van zee, aan het rivertje Orgiva. Castel de Ferro, op een berg, digt aan zee, levert aan de Kustvaarders eenige wol. Aan de rivier Adra ligt een klein plaatsje van denzelfden naam (*Abdera*).

Almeria (*Murgis*), aan het binnenſte van eene groote baai, was oudtijds de handelrijkſte plaats van Spanje; maar de uitvoer beſtaat er thans ſlechts uit een weinig barilla en lood, en men telt er ſlechts 10,000 inwoners. Mujacar is eene onbeduidende ſtad, en Almazaron een dorp, met een eiland voor zich, waarop men een vuurtoren, en eene verſterkte ſtad aan de Westzijde van den inham des eilands, ziet.

Carthagena (*Carthágo nova*), door den Carthagenſchen

ſchen veldheer ASDRUBAL geſticht, is eene der drie Koninklijke havens voor de Zeevaart. De haven is eene der beste van Spanje, en beſtaat uit eene natuurlijke kom, die van bergen omgeven is. De toegang wordt door twee redouten, en eene batterij van 12 ſtukken op eene moelje, beſtreken. Het ſcheepstuighuis is een groot gebouw, dat tot zijne verdediging 40 naar het water gerigte ſtukken geſchut heeft. Er zijn aldaar 6500 werklieden, en men begroot de bevolking der ſtad op 28,000 menſchen. De voornaamſte uitvoer beſtaat er uit wol en barilla. Men maakt er veel touw en kabels van Esparto biezen.

Cervera, een klein ſtadje van 1300 inwoners, ligt ten Zuiden van de eveneens genoemde Kaap. Guardamar, aan den mond der Rio Segura, voert zout uit. La Mata, is eene kleine ſtad, nabij het zoute meer van denzelfden naam, dat in de Baai van Alicante uitkomt. Zij heeft tot hare verdediging een kasteel, en ſheeds een aantal kleine ſcheepjes neemen zich, die er zout komen afhalen.

Alicante (*Lucentum*), de vierde koopſtad van Spanje, heeft 17,000 inwoners, en ligt aan het Noordelijke uiteinde der baai van haren naam, aan den voet van een berg, op welks top er een kasteel is, dat de ſtad beſtrijkt, en langs een weg tuſſchen twee muren gemeenſchap met haar heeft. Alicante bevindt zich ten aanzien der haven in denzelfden toeſtand, als Malaga, voor dat men er de nieuwe moelje bouwde. Groote ſchepen moeten

op eenigen afſtand van haar in de baai ankeren, waar er voor dezelve diepte genoeg is. De meeste handelsvoorwerpen der Provintien van Murcia en Valencia worden hier uitgevoerd, en beſtaan voornamelijk uit zeep, wijn, wol, vruchten, zout, barilla, kermes, anijszaad, antimonium, aluin, vermiljoen, enz. De haven wordt jaarlijks door 800 of 900 ſchepen bezocht.

Benidorme is een groot en fraai visſchers dorp. Altea Nuova en Altea Vieza, aan de linker en regter oevers eener rivier, zijn dorpen, die in wijn, honig, vlas en zijde, eenigen Kusthandel drijven. Cabea, of Xavea, ligt aan eenen grooten inham, die eene ankerplaats met tusſchen de 10 en 15 vadem waters heeft. Denia (*Artemiſium* en *Dianium*) door de Marſeiljanen ter eere van DIANA gebouwd, is eene kleine ſtad, ten Noorden van de voorgemelde Kaap S. Martin, en aan een inham, waar groote ſchepen op 6 en 7 vadem kunnen ankeren. Voor andere ſchepen, welke 8 of 9 voet diep gaan, heeft Denia eene haven binnen een ſteenen beer. De ſtad Oliva ligt eene mijl van zee. Gandia heeft 5000 inwoners, en wordt door de Alcoy beſpoeld, welker mond eene haven van den naam van *Grão de Gandia* vormt. Cullera is eene kleine ſtad aan den Noordelijken oever van den Xucar, en handelt voornamelijk in rijst, welke er door kleine Koopvaarders wordt ingenomen.

Valencia, *het ſchoone* bijgenoemd, verdient, maar de berigten der reizigers, dien eenigen wel-

nig,

nig, en heeft enge kromme en ongevloerde ſtraten, en ſlecht gebouwde en morſige huizen. Het is van een wal omgeven en heeft eene zwakke Citadel. Men telt er meer dan 100,000 inwoners, waaronder 2600 Prieſters, Monniken en Nonnen. De ſtad ligt op den regter oever der Guadalaviat (*Turia*), 3 uur van den mond dezer rivier, welke zich niet laat opzeilen; terwijl de reede voor haren mond, *Grao de Valencia* geheeten, voor alle winden open ligt, en geene voegelijke landingsplaats heeft (*). Het dorp aan die Grao heeft ſterk bezochte zeebaden. Valencia bevat groote fabrieken van zijden ſtoffen, en meer andere. Men voert er, ondanks de ongelegenheid der ſtad, hare handelsartikelen uit, en een deel van die des lands, waarvan er bij Alicante is gewaagd. Er reſideren van de voornaamſte handeldrijvende natien Conſuls te Valentia.

Puzol en Almacera zijn kleine ſtadjes; doch Murviedro heeft 5000 inwoners. Deze ſtad ligt een uur van zee, aan den regter oever van den Palancio, die haren naam ook voert. Dit is eene verbastering van *Muros viejos*, zoo als men haar naar

(*) Men heeft in de laatſte jaren groote ſommen beſteed, om hier, door den aanleg van een ſteenen beer, eene haven van 18 voet diepte te vormen; maar de golven vullen ze telkens met zand, zoo haast men ze heeft geruimd; en moeite en kosten zijn geheel verloren.

naar de oude Moorſche muren noemde, welke haar omringen. Zij beſlaat een deel der ſtandplaats van het oude Saguntum, dat van hier tot op ¼ mijl van zee reikte. De Citadel behoudt nog ſteeds den naam van *Sagonta*, beſlaat den ganſchen top van eene hooge rots, is van laat gebouwde muren omringd, doch bevat nog eenig Moorsch werk en Romeinſche oudheden, en in haar middelpunt eenen overdekten regenbak, ter lengte van 200 voet, en 20 voet breed, en nog 18 voet diep; offchoon hij ten halve vol vuil ligt. De puinhoopen van eenen Romeinſchen ſchouwburg aan den voet der rots zijn opmerkenswaardig. De ſtad heeft enge en donkere ſtraten; maar de voorſteden zijn welgebouwd. De Grao ligt gansch open, en heeft een onklaren bodem. Kustvaarders voeren er eenigen brandewijn uit.

Villa Reale de Nules heeft 4000 inwoners. Peniscola, met 2000 inwoners, ligt aan eene open baai, waar ſchepen op 10 vadem ankeren. Benicarlo, eene visſchersſtad van 3000 inwoners, 1½ uur ten Westen van Peniscola, is van wegens deszelfs wijn vermaard. Vinaros een uur verder, aan de Servol, heeft 5000 inwoners, en veel Kusthandel, voornamelijk in brandewijn. Schepen van 50 ton varen de rivier in; doch er mogen geene vreemde ſchepen komen laden.

Het reeds vermelde S. Carlos, in de haven van Alfaques, werd in 1791 door de Kroon ten behoeve der visſcherijen geſticht, en ook voornamelijk door

door haar bekostigd. Het beſtaat uit eene wijde maar korte ſtraat, met eenerlei huizen van eene verdieping. Amposta ligt aan den regter oever van den Ebro, 4 uur van zee, en 2 uur van S. Carlos, waarmede het langs eene gegravene vaart gemeenſchap heeft.

Tortoſa (*Dertoſa*), op een berg aan den Ebro, 2 uur boven Amposta, telt 16,000 inwoners, is ſlecht bebouwd, doch heeft eene fraaije Biſchopskerk, en een oud Kaſteel van eene mijl in het vierkant. De uitvoer beſtaat er in gedroogde viſch en barilla. Lorpagna, eene zindelijke ſtad op een berg, met eene haven tuſſchen twee ſteenen hoofden, verſchaft aan den Kusthandel wijn en brandewijn. Balaguer is een kaſteel op een berg, met een wijd uitzigt over zee, en ſluit een bergpas af, die den naam van *Pas (Col) van Balaguer* voert. Cambrils, eene ſtad van 3000 inwoners, ligt aan eene kleine rivier. De ſtadjes Salo en Villa Seca voeren door middel van den Kusthandel brandewijn uit.

Tarragona, op eene zotſige verhevenheid, nabij den linker oever van de Francoli, $\frac{1}{4}$ uur van haren mond, heeft 9000 inwoners, is van oude Romeinſche muren van groote ſterkte omringd, en heeft nog twee Kaſteelen tot zijne verdediging. De hoofdkerk is van eene grootſche bouworde. Er werd in 1800 eene nieuwe haven voor groote ſchepen aangelegd, en de ſtad heeft eene afdeeling van het beſtuur der Marine. Men acht haar zeer lang voor

de Christelijke tijdrekening door de Phoeniciers aangelegd. De Romeinen verbasterden haren Phoenischen naam *Tarcon* in *Tarraco*. Zij was onder hen de hoofdstad van *Hispania citerior*, en had, volgens sommige Geschiedschrijvers, 2½ miljoen inwoners. Tusschen 467 en 1713 stond zij tien geregelde belegeringen uit, en werd eenige malen derwijze ingenomen, dat alles er over de kling vloog. In den jongsten oorlog werd zij door de Franschen belegerd, en op eene hardnekkige verdediging volgde er overgave bij verdrag; maar het Fransche krijgsvolk onder SUCHET, wien men deswegens naar verdienste den *Slager van Tarracona* noemt, pleegde er zoo groote wreedheden, als of de plaats bij storm veroverd was, en bragt de weerlooze inwoners om, zonder ouderdom noch sexe te onzien. Er wordt alhier veel koren, wijn en brandewijn uitgevoerd. In 1805 liepen er 208 zeilschepen, en 1506 andere, binnen, waaronder 1515 Spaansche.

Taran, Vendrel, aan den mond der Gaya, en Cubellas aan de Foix, zijn onbeduidend. Villa Nuova, een stadje van eenigen handel, ligt aan een strand, waarop men de kleine fohepen haalt, die haar toebehooren, en waarnevens groote schepen op tusschen de 7 en 9 vadem waters ankeren. Sitges, eene mijl ver landwaarts in, heeft voor zich een inham (*Cove*).

Barcelona, de tweede stad van Spanje in bevolking en handel, heeft 160,000 inwoners, en ligt aan

aan eene binnenwaartsche kromming der kust, tusschen de Lobregat ten Zuiden en de Besos ten Noorden. De haven wordt er door eene moelje ten N. O. der stad gevormd. Op het uiteinde dier moelje staat er eene vuurbaak. Binnen haar peilt men slechts 8 voet waters, en de diepte neemt er dagelijks af, daar de zee er steeds zand aanvoert en de moelje het er terug houdt. Daarbij komt voorts het slijk der beide rivieren, uit hoofde van welk alles eenigzins diepgaande schepen op de reede 1½ mijl van den wal, en allezins voor de winden blootgestold, moeten ankeren. Onder de straten zijn er eenige goede, maar de meeste zijn eng en krom, met groote vlakke steenen wel gevloerd, maar slecht verlicht. De Hoofdkerk is heerlijk, maar niet volbouwd. Men onderscheidt er voorts de Beurs, het Tolhuis, een groot Klooster, eenige oudheden, eene fraaije wandeling aan den zeekant, en eene aan de landzijde. Aan dezen kant is Barcelona van wallen en bastions omgeven, die door uitgebreide buitenwerken zeer sterk worden gemaakt. Daarenboven beheerscht eene Citadel ten N. O., met eene gracht om zich, een deel der stad; en een ander deel en en de haven worden door Mont-Jouy, een sterk fort op een berg ten Z. W., beheerscht. Er is te Barcelona een Arsenaal, *Teresena* geheeten, dat eene geschutgieterij bevat; en het bestuur der Marine heeft er eene afdeeling. Men vindt er eene Zeevaarts- en eene Krijgs-school, en twee publicke bibliotheken.

Barcelona drijft eenen Activen en Passiven handel, die voor den jongsten oorlog 1½ miljoen P. St. geteekend werd te bedragen. Tijdens dien oorlog geraakte de stad zonder slag of stoot in de handen der Franschen, en zij bleef steeds daarin, en werd van binnen noch van buiten verontrust. Haar handel leed nogtans bij den krijg, doch bloeit thans haast meer dan ooit. Men schat het getal der schepen, die er jaarlijks uit- en inloopen, op ruim 1200, waaronder 500 Spaansche, 200 Fransche, 150 Engelsche, 50 Deensche, en voorts Zweedsche, Noordamerikaansche, Nederlandsche, enz. De stad zelve bezit ongeveer 100 zeilen. De handeldrijvende natien hebben er Consuls. De voornaamste uitvoer bestaat er in wijn, brandewijn, hout, kurk, vruchten en zijden stoffen. Er zijn meer bloeijende fabrieken, dan in eenige andere Spaansche stad. Men vervaardigt er allerlei werk van zijde, grove wollen stoffen, katoenen, vensterglas, papier, hoeden, enz. voor de Kolonien; en men maakt er schoenen, die van daar jaarlijks ten getale van 700,000 paar, tegen 2 Engelsche schellingen het paar, naar Amerika en elders gaan.

Men wil, dat Barcelona door de Carthagers gebouwd, en naar derzelver veldheer HANNIBAL BARCINO genoemd, geworden zij. Tusschen 802 en 1714 werd de stad elf maal belegerd, en eenige malen ingenomen. De nieuwe stad, Barceloneta, ten Z. O. kan als eene voorstad van Barcelona beschouwd worden. Het is een volkomen vierkant,

met

met 24 ſtraten, die 25 voet wijd zijn, en elkanderen regthoekig kruiſen. De huizen zijn er van gebakken ſteen, eenerlei, en elk van voren 25 voet breed. Zij worden bijkans geheellijk door lieden bewoond, welke door de Marine gebezigd worden.

Van Barcelona af Noordwaarts aan bevat de oever eene digte reeks van kleine ſteden en dorpen, waarvan de voornaamſte zijn S. Andria, Badelona, Mongat, aan den voet van een berg, op welks top men een Kaſteel ziet, Masnou, Premire de Baix, Velazor de Baix. Al deze plaatſen hebben fabrieken van ijzer en brandewijn, welke artikelen zij aan den Kusthandel verſchaffen. Mataro, 4½ uur ten Oosten van Barcelona, heeft in de laatſte 40 jaar grootelijks toegenomen, en thans 25,000 inwoners en veel handel. Er wordt aldaar zeep, brandewijn, zijde, katoenen, linnens, zeildoek, paſſement, enz. van deszelfs fabrieken uitgevoerd. De ſtad heeft eene afdeeling van het beſtuur der Marine.

Verder heen vindt men tot aan de Franſche grenzen geene ſtad van groot aanbelang. De voornaamſte plaatſen zijn Arcina de Mar, met 3500 inwoners, S. Maria de Mar, Canet de Mar, 500 zielen, S. Paul de Mar, met 2000, aan de kleine rivier Bellet. Op al deze plaatſen maakt men ankers, brandewijn, zijden en katoenen koufen, die naar de naburige havens, naar Rousſillon in Frankrijk, en voorts naar Italie, worden gevoerd; Calella, met 2400 inwoners, is heerlijk van ligging, en zindelijk gebouwd. Nog al verder ten N. O.

vindt men Pineda, Malgrat, en Tordera, aan den linker oever van het eveneens genoemde riviertje. Blanes heeft eenige looijerijen. Tosa, een dorp op een steilen berg, welke in zee uitloopt, heeft nevens zich een inham, welke door den berg tegen alle winden, behalve de Z. W. gedekt wordt. De verdere plaatsen zijn S. Felice de Guixol, Palamos met eene kleine haven aan de Zuidzijde van Kaap S. Sebastiaan, Pals, aan den mond der Tordera, Ampurias (*Emporiæ*) aan de Fluvia, Roses (*Rhodes*) aan de Noordzijde der baai van Roses, een dorp van eene straat, twee forten tot zijne verdediging hebbende, Puerto del Trinidad, Cadaques, eene kleine stad, met eene groote en veilige haven, Selva de Mar, of Selva Baxa, een vlek van aanmerkelijke grootte, Villa Mana de Llansan, de laatste stad in Spanje, ligt aan eene kleine kreek, welke uit eene schoone vallei voortkomt.

De Balearische en Pityusische eilanden.

De *Balearische eilanden* der Ouden bevatten Majorca, Minorca, Cabrera, en eenige eilandjes. Zij liggen nevens de Kust van Valentia, in het gedeelte der Middellandsche zee, dat bij de Ouden de *Iberische zee* heet. De naakt loopende inwoners gaven aan de Grieken aanleiding, om ze *Gymnesiæ* te noemen. Den naam van *Baleares* ontvingen zij van de Romeinen, omdat de inwoners uitmuntende slingeraars waren. De hedendaagsche na-

namen, *Majorca* en *Minorca*, zijn tot de meerdere en mindere grootte der eilanden, die ze voeren, betrekkelijk; en Cabrera ontleent zijnen naam (*Capraria*) van de geitenkudden, die van Majorca derwaarts plagten te worden gezonden, om er te weiden.

Majorka is na genoeg vierkant. Deszelfs tegenoverstaande zijden loopen deels N. O. en Z. W. deels W. N. W. en O. Z. O. De beide eerste zijn genoegzaam regt. In de beide laatste loopen er golven diep in. De grootste lengte des eilands is 50 mijl, de middelbare breedte 40 mijl, en de oppervlakte bevat 1,440 vierkante mijlen.

Over het algemeen is dit eiland bergachtig en rotsig, inzonderheid aan de N. W. zijde, waar de bergen Pugg-major en Galatz boven de andere uitsteken. Aan deze zijde bestaat de kust uit rotsige steilten, waar tegen de zee geweldig aan slaat; en er is aldaar geene wijkplaats voor schepen, dan de onbeduidende haven van Soller. Het eiland heeft niets, dat den naam van *rivier* verdient, doch wordt door de beken, welke er van de bergen afvloeijen, en veelal in zee uitloopen, genoegzaam bevochtigd. De lucht is er gematigd warm, en doorgaans gezond. De bergen der Noordkust dekken het overige des eilands tegen de koude Noordewinden, die met groot geweld uit de Golf van Lyon daarheen waaijen. Er verzamelen zich tevens om die bergen wolken, waaruit er zachte regens en dauw voortkomen, die er het plantgewas uit-

uitnemend doen groeijen, en de hitte van den zomer matigen, gedurende welken de lucht er ook door zeewinden wordt verkoeld. Dezelfde bergen verwekken nogtans somwijlen geweldige, maar welhaast voorbijgaande, ſtormen.

De delfſtoffen beſtaan er uit ſteenkool, waarvan men er op ſommige plaatſen aderen vindt, die intusſchen onbewerkt blijven, kalkſteen, marmer, leijen en molenſteenen. Nabij Campos vindt men de eenige minerale bron des eilands, die zwavelachtig is.

Het plantgewas is er van denzelfden aard, als in de tegenoverliggende Provincie van Spanje. Er groeit geen tarwe en gerst genoeg voor de bevolking. Men komt er jaarlijks 50,000 fanegas te kort, dat er uit Barbarije aangevoerd moet worden; niet zoo zeer uit gebrek van vruchtbaarheid in den grond, als uit deszelfs gebrekkige bebouwing, en het woest liggen van veel lands (*).

Het

(*) Even als in Spanje zelf, dat men veelal ten onregte voor zeer ongelukkig houdt, om dat het gevaar loopt van eenige overzeeſche bezittingen te verliezen, maar dat, eer het die bezittingen had, en daardoor ontvolkt werd, zijn veel grooter aantal van inwoners uitnemend voeden kon, en tevens een groot aantal handelsartikelen opleverde, waartegen het alles kon inruilen, wat het ontbrak. Een handel, welke er thans dagelijks toeneemt, en er, uitgenomen te Cadix, haast alomme veel belangrijker ſchijnt te worden geacht, dan de zoo vele kosten veroorzakende koloniale.

Het eenige wilde viervoetig gedierte beſtaat er uit hazen, konijnen, en eenige weinige vosſen; het tamme vee in 1805 uit 2000 paarden, 9000 ezels en muilezels, 6000 ſtuks rundvee, 61,000 ſchapen, 34,000 geiten, 25,000 varkens. De paarden vallen er zwak en wanſtaltig, de ezels en muilen ſterk en rustig, het rundvee mager en zwak, de ſchapen groot en derzelver wol fijn. Van derzelver melk, en die der geiten, maakt men er kaas. De varkens zijn er groot en vet. Derzelver vleesch is er het gemeenſte voedſel uit het dierenrijk. Gewone hoenders zijn er in overvloed, maar ganzen en eenden ſchaarsch.

De bevolking des eilands wordt op 136,000 zielen begroot, waaronder 2000 Priesters en Monniken, en 1200 Nonnen. De fabriekgoederen beſtaan zich er bij eenige grove linnens en wollen ſtoffen, zeildoek en een weinig zijde. Het zeildoek gaat naar Carthagena, en is voor de Marine; van de wollen ſtoffen wordt er veel naar Italie en Maltha gezonden. Voorts wordt er ſaffraan, enz. uitgevoerd.

Majorka bevat twee ſteden, 30 vlekken en dorpen, en 20 gehuchten. De aanmerkelijkſte punten der kust zijn diegene, welke de hoeken van het vierkant vormen; namelijk, Kaap Pera, in het N. O., Kaap Salines, in het Z. O., Kaap Dragonera, in het Z. W. en Kaap Formentor, in het N. W.

De plaatſelijke beſchrijving willen wij van Kaap Pe-

Pera aanvangen, en het eiland van daar Zuidwaarts aan rondgaan. Manacor, 2 uur ten Zuiden van die Kaap, ligt aan een kleinen inham, en heeft eene goede ankerplaats en versch water, dat uit eene grot voortkomt; welke 240 voet van den oever af ligt. Cala Longa verschaft aan kleine schepen bij slecht weder eene wijkplaats. Aan dien inham ligt het gehucht Colomb. In Port Pera kunnen 5 of 6 schepen van middelbare grootte tegen alle winden, behalve de Z. O. gedekt liggen. Bij het binnenkomen ziet men er aan de linkerhand een vervallen kasteel. Cala Figuera, ten Noorden van Kaap Salinas, is slechts voor barkassen geschikt.

Campos ligt ten Westen van Kaap Salinas. De Golf van Palma loopt 4 uur ver landwaarts in; heeft overal een goeden ankergrond, maar ligt voor de Z. W. winden open, welke er eene sterke dijning in opjagen. Daarin ligt het fort S. Carlos, op eene landpunt. Een ander fort ligt op de Noordpunt van een inham, waar er Pinguetten, digt aan den wal, en vrij wel tegen alle winden gedekt, op 10 vadem kunnen ankeren. Hier is voorts eene haven voor schepen, die 12 voet diep gaan. Derzelver mond laat zich door eene ketting afsluiten. Nevens dien inham verheft zich op een berg het kasteel Bellver, dat vrij groot, en in oorlogstijd met 250 man bezet is. Hetzelve heeft ten Noorden een toren, die tot staatsgevangenis dient. Het Lazareth, tusschen dit kasteel en Palma, is aan

de

de zijde van een berg gebouwd, en in zeer flechten ſtaat.

Palma, de hoofdſtad des eilands, is aan het binnenſte der Golf halvemaanswijze op eenen rijzenden grond gebouwd. Zij heeft 33,000 inwoners, over het geheel enge en ſlecht gevloerde ſtraten, en groote, maar onaanzienlijke, huizen. De voornaamſte gebouwen zijn er het paleis van den Kapitein-Generaal der gezamenlijke Baleariſche en Pityuſiſche eilanden, de hoofdkerk en 5 andere, 11 kloosters, 4 gasthuizen, het ſtadhuis, eene teekenſchool, de ſchouwburg, wiſſelbank, enz. Palma heeft twee fraaije wandelplaatſen, en om zich dikke ſteenen muren, met 13 bastions en eenige andere werken, aan de landzijde eene wijde drooge gracht, en 5 poorten, aan den zeekant nog 3 andere. Eene van de voornaamſte beken, *la Riera* geheeten, loopt digt langs de ſtad heenen, is des zomers genoegzaam droog, maar in den winter vaak zeer gezwollen, alswanneer zij groote ſchade pleegt aan te rigten. De haven van Palma is ſlechts voor kleine ſchepen geſchikt, welke er langs eene ſmalle moolje liggen, die 1500 voet lang is, en aan haar uitlinde eene batterij heeft. Palma heeft een genootſchap tot aanmoediging van landbouw en fabrieken, en twee drukperſen, van welke er intuſſchen niets noemenswaardigs voorkomt.

Port Pasquet, ten Westen van Kaap Figuera, is de Westpunt der Golf van Palma, en verſchaft eene anderzins goede, maar voor den Z. W. wind

bloot

bloot liggende, ankerplaats, op tusschen de 3 en 6 vadem, en van den Z. O. kant door twee eilandjes gedekt. Andraceio, of Andraig, een welgebouwde stad van 4000 inwoners, heeft nabij zich een kleinen inham, welke er tot haven dient, doch slechts klein vaartuig toelaat. Dezelve loopt 2 mijl landwaarts in, en is een musketschoot breed. Friou, ten Zuiden van Kaap Dragonera, is eene opene reede. Banalbufar, ten N. O. van die Kaap, is een vlek van 5000 inwoners, op den top van een berg. De reeds vermelde inham van Soller ligt na genoeg midden op de N. W. kust des eilands, aan het uiteinde van eene schoone vallei, welke van barre hoogten omgeven is. De toegang tot de haven is moeijelijk, en met eene batterij van 4 stukken geschut bezet. Er komt aldaar slechts klein vaartuig China's appelen laden, welke de vallei in overvloed voortbrengt, en welke er aan het dorp S. Catharina worden ingescheept.

De baai van Polenza (*Portus minor*), tusschen Kaap Formentor ten Westen en Kaap Pinor ten Oosten, verschaft alomme eene goede ankerplaats, met 27 vadem aan den mond, en 3 vadem nabij den binnensten oever. De baai bevat eenen rondom door land gedekten inham, waar een schip, onder eenen met geschut bezetten Martello, op 4 vadem kan ankeren, en eene goede waterplaats vindt. Het vlek Polenza ligt 2 mijl van den binnensten oever der baai, achter een berg, en heeft 6000 inwoners.

De baai van Alcuida (*Portus major*) wordt van die

die van Polenza door een ſchiereiland afgeſcheiden, dat twee punten van de namen van *Kaap Pinar*, en *Kaap Minorca* of *Alcuida* heeft. De Ooster grens der baai is Kaap Ferroul, binnen welke er zich voor groote ſchepen eene goede ankerplaats opdoet; en ongeveer 30 niet al te diep gaande ſchepen vinden voor zich aan het binnenſinde der baai eene volkomen veilige ligplaats, nabij een klein eiland, binnen hetwelke een rotshol op het vaste land, 600 voet van den oever, verſch water bevat. De ſtad Alcuida ligt op het gezegde ſchiereiland, op eene hoogte, 2 mijl van de baai, welke haren naam voert. Zij heeft thans ſlechts 800 inwoners, ten gevolge van ongezondheid, uit eenen ſtilſtaanden poel in de nabijheid ſpruitende. Zij is van oude muren en eene droge gracht omringd; en heeft nevens zich twee forten, doch doorgaans ſlechts eene bezetting van dertig man.

Het eiland Dragonera ligt ſlechts ½ mijl van Kaap Dragonera af, is ongeveer 2 mijl lang, heeft een fort op eene hoogte en twee Martello's. Het is onbebouwd. Midden door den doortogt tuſſchen hetzelve en Majorca loopt er eene klippenreeks, van gelijke hoogte, als het water; doch aan weerskanten van dezelve blijft er een diep vaarwater open.

Majorca's Z. O. punt, Kaap Salinas, heeft 3 mijl ten Z. W. van zich het eilandje Cabrera.

Dit heeft 3 uur in den omvang, is hoog van grond, en verschaft aan Majorca eenig brandhout, dat er van tijd tot tijd wordt gehakt. De N. W. punt van Cabrera heet *Kaap Leveche*, de N. O. punt *Kaap Ventosa*, en de Z. W. punt *Kaap Anfiola*. Aan de N. W. zijde heeft het eilandje eene welgedekte baai, welke eene groote vloot bevatten kan. Derzelver ingang is slechts anderhalve kabelslengte wijd, en binnen in dezelve peilt men tuschen de 20 en 25 vadem. Op eene hoogte, aan het binneneinde der baai, ligt het Kasteel van Cabrera, dat in oorlogstijd eene bezetting van 40 of 50 man, en anders slechts eene van 10 of 12 man, heeft. Buiten deze heeft het eilandje slechts weinig bewoners. Er worden naar hetzelve van tijd tot tijd staatsgevangenen verbannen.

Cabrera is van eenige kleine eilandjes omgeven, waarvan het voornaamste, Conojera, eene mijl ten Noorden van Kaap Ventosa ligt. Het is eene mijl lang, en het vaarwater tusschen hetzelve en de Kaap is zelfs voor de grootste schepen veilig, en van 10 tot 12 vadem diep. Nevens de Noordzijde van dit eilandje liggen er vier andere, digt bij elkanderen. Drie van deze heeten *de Plana*, of *Vlakke eilanden*, en het vierde en hoogste *Turrada*. Visschers komen er van tijd tot tijd hunne netten droogen. Het vaarwater, tusschen deze eilandjes en Kaap Salinas op Majorca, is $5\frac{1}{2}$ mijl wijd, en heeft in deszelfs midden 25 vadem diepte, en digt aan de Kaap

20

10 vadem. De verdere eilandjes zijn loutere rotsklompen, met vaarwaters tusschen zich, welke diep genoeg, maar te eng zijn, om door schepen beproefd te worden.

Minorca, onder de Balearische eilanden het tweede in rang, is van het N. W. naar het Z. O. 40 mijl lang en 12 mijl breed. Het vaarwater tusschen hetzelve en Majorca is op deszelfs naauwste 10 mijl (*) wijd. Over het geheel is het eiland vlak van grond; en het heeft slechts eenen berg van eenige hoogte, *Monte Toro* geheeten, na genoeg midden op Minorca gelegen, en een wijd uitzigt over de zee om het ganfche eiland henen verschaffende. De lucht is er min zacht en gematigd, dan op Majorca, daar men er de luwte mist, welke het Noordelijke gebergte van dit laatfte eiland aan hetzelve verschaft. De uitwerkfelen der geweldige Noordewinden uit de Golf van Lyon zijn op Minorca allerzigtbaarst, in de naakte barheid van deszelfs Noordkust, waar het weinige geboomte wanstaltig en Zuidwaarts over gebogen is. Hetzelfde gebrek aan hoogten maakt, dat er zich geene wolken boven Minorca verzamelen, en de zomers er heet en droog zijn. De herfst is er daarentegen vocht-

(*) Zoo ver liggen Kaap Pera op Majorca en Kaap d'Artush op Minorca van elkanderen.

vochtig, en de winter ruw; offchoon men er zelden ſneeuw of ijs vindt. De lente is er gevolgelijk het eenige aangename jaarſaizoen; alswanneer de lucht er helder en zuiver is. De thermometer rijst en daalt er tuſſchen de 48° en 80°. Over het algemeen is het eiland eene rots van krijt, met eene laag van aarde of zand bedekt, en ongelijk vruchtbaar, naar dat die laag diep en min of meer zandig is. Het eiland verſchaft kalkſteen, marmer, klei, potaarde en talkſteen. IJzererts vindt men er ook, en eenige ſchrale aderen van lood. De Oostzijde bevat eenige zoute meeren, door ſmalle landſtroken, welke het zeewater door zich henen laten zijperen, van de zee afgeſcheiden. Hier vindt men een overvloed van uitnemende visch. Bij Oostelijke winden is de oppervlakte er hooger, dan die der zee, en bij Westelijke lager.

Het eenige timmerhout beſtaat er uit dennen en altijd groene eiken. Het gezamelijke gewas van tarwe, rijst, maiz en gerst, is voor de bevolking ontoereikend. Men vindt er eenige weinige hazen, vele konijnen, eenige egels en landſchildpadden. Van tamme dieren waren er, in 1805, 600 ſtuks paarden, ezels en muilen, 6, of 7,000 ſtuks rundvee, tuſſchen de 40, en 45,000 ſchapen en geiten, en 10,000 varkens. Het grootere vee gelijkt er aan dat van Majorca, ſchapen en geiten vallen er kleiner en magerder. De varkens, die er groot vallen, worden in het najaar naar de bosſchen gebragt, om zich met eikels te voeden. Des winters geeft men

ze

ne gerst. Dit een en ander maakt hun vleesch zeer smakelijk; en hiervan leeft men op Minorca, even als op Majorca, voornamelijk. Men vindt er slangen, hagedissen, schorpioenen en duizendbeenen. Men heeft er patrijzen met roode pooten, kwakkels, wilde duiven, wilde eenden, talingen, woudhoenders, snippen, enz.

Het eiland is met ongeveer 30,000 zielen bevolkt. In 1805 bestond deszelfs bezetting uit 1500 jagers, 3100 man geregeld voetvolk, 90 man paardevolk en 500 kanonniers, in het geheel 5,190 man, waarvan er 350 te Ciudadella, 50 te Fornels, en eenige weinige korporaalschappen op Martellos en Castellos langs de kust, lagen. Al de overigen bevonden zich te Port-Mahon, en hadden er voor zich een park veldstukken, om daarmede op al, wat hier of daar landen mogt, te kunnen aanrukken.

Minorca werd in 1708 door de Engelschen genomen, en verbleef bij den Utrechtschen vrede van 1712 aan hen, tot dat de Spanjaarden het met hulp der Franschen hernamen; bij welke gelegenheid de Engelsche Admiraal BYNG het slagtoffer van de veiligheid der Ministers werd, om dat hij hetzelve, met eene veel mindere magt, dan die der vijanden, niet had ontzet.

De voornaamste Kapen van Minorca zijn de Noordpunt, Kaap de Sella, de Westpunt, Kaap Bayoli, de Z. W. punt, Kaap d'Artush en Kaap Molat. Kaap d'Artush is eene lage landuitpuiling, digt aan welke men intusschen 18 of 12 vadem peilt, maar

welke ten O. Z. O. eene ondiepte heeft, waarop er enkel bij flecht weder branding gaat. Tusſchen dezelve en de Kaap is er flechts voor klein vaartuig een doortogt open. Kaap Mola is een hoog ſchiereiland, dat aan den zeekant regtſtandig afloopt. Op hetzelve ſtaat er een vuurtoren, daar het ten Noorden van den ingang van Port Mahon ligt; en aan deszelfs voet hebben drie klippen vlak nevens zich diep water.

Port Mahon, aan de Oostzijde van Minorca, is eene der beste havens van de Middellandſche zee, loopt 5 mijl ver landwaarts in, is op het wijdſte eene mijl breed, en aan den ingang flechts 90 vademen. De waterkom omvat vier eilanden. Het eene voert den naam van *Konings eiland*, om dat ALPHONSO III., Koning van Arragon, er in 1287 aan wal ſtapte. De Engelſchen noemden hetzelve het *bloedige eiland*, na dat zij er een groot gebouw geſticht hadden, dat tot een Hospitaal voor de Marine diende, en 250 lijders bevatten kon. Het tweede eiland, Redonda, heet dus naar zijne gedaante, en is eene cirkelronde klip, welke door middel van eene houten brug met het vaste land gemeenſchap heeft. Daarop hadden de Engelſchen hunne ſcheepsmagazijnen, en woningen voor de beambten der Marine, alles gezamenlijk van een wal omringd, die door vierkante torens werd geflankeerd. Aan een van hier in het water uitgebouwd ſteenen hoofd kunnen de grootſte ſchepen bijdraaijen. Het derde eiland bevat magazijnen en

huis-

huizen, waar de goederen en menschen, die met goede gezondheidsbrieven uit de Levant komen, Quarantaine houden. Op het vierde eiland, dat door eene smalle, en bij hoog water blank stande landstreek met den vasten wal vereenigd wordt, staat het Lazareth.

Tegenover het Lazareth eiland ligt, aan den Zuidwal der haven, het dorp S. Carlos, dat ganschelijk door Zeelieden bewoond wordt. Er zijn hier voorts barakken voor 4000 man. Ter halver wege tusschen dat dorp en de stad Mahon lag voormaals het vermaarde fort S. Philippus; of de Ravelin, dat den ingang der havenkom bestreek; maar de Spanjaarden hebben deszelfs werken ganschelijk doen springen. Dus bestaat de eenige verdediging van dien ingang thans in eene batterij van 23 achtien en vierentwintig ponders op den Zuidelijken oever, het fortje Philippet op den tegenovergeleidelden, en een Martello ook aldaar, gezamenlijk slechts met 5 of 6 stukken geschut bezet. Op eene der hoogten, welke er langs den Noordelijken oever loopen, staat er een toren, welke de seinen van Monte Toro naar Mahon overbrengt.

Deze stad ligt digt aan het binnenste der haven, op een hoogen rotsigen grond, die aan haar de voordeelen van fraaije gezigten en gezondheid verschaft. De straten zijn over het algemeen eng en krom, en met keijen gevloerd; de huizen redelijk wel gebouwd, en van gehouwen steen, met vensters en schoorsteenen in de Engelsche manier, en re-

regenbakken ter opgadering van drinkwater. De voornaamſte publieke gebouwen zijn het Gouvernementshuis, het Stadhuis, eene Kerk, twee mannen-Kloosters, een voor Nonnen, en een Burgergasthuis. Voormaals had de ſtad muren, thans ziet men er nog ſlechts de overblijſſelen van eene der poorten.

Den oever, van Port Mahon af, Noordwaarts aan beginnende op te nemen, treft men in de eerſte plaats het eilandje Coloms aan, dat vrij hoog is, en binnen zich ſlechts een doortogt voor booten heeft. Aan deszelfs Westzijde ligt de reede van Sesſillanes, voor ſchepen van middelbare grootte geſchikt, en tegen alle winden gedekt, uitgenomen den N. W. wind, die zware zeeën derwaarts jaagt. Met goed ankertouw loopt men er intusſchen weinig gevaar. Het eilandje heeft aan de Z. O. zijde ook eene reede, welke tegen alle winden, behalve die tusſchen het O. N. O. en het O. Z. O. gedekt is, en aan welke er eene geheel van land omgevene, maar kleine, en voor groot vaartuig niet bruikbare, haven uitkomt.

Port Adaye heeft ook ſlechts diepte voor klein vaartuig, en nevens zich drie eilandjes, waarvan het eene hoog van grond is, en de twee andere zeer laag zijn. Port Fornels is eene wijde havenkom, met een naauwen mond, doch tusſchen de 17 en 20 vadem diepte, en niets hinderlijks, dan dat zigtbaar in het oog loopt. De mond wordt door een klein vierkant fort, met barakken voor

300 man, en door een Martello op den tegenoverliggenden oever, welke een achttienponder voert, beſtreken. Aan het binnenſte der havenkom werd er door de Engelſchen een houten kaſteel van twee verdiepingen gebouwd, in welker onderſte de bezetting huisveſtte, en welker bovenſte ſchietgaten voor vier zware ſtukken had; maar al deze werken zijn door de Spanjaarden verwaarloosd. Aan de ganſche kom ligt er ſlechts een enkel visſchersgehucht.

De Golf van Anfros is groot, en heeft hooge oevers en eenige kleine inhammen. Port Sanitge loopt ½ mijl ver het land in, is aan den mond anderhalve kabelslengte wijd, en kan kleine ſchepen, tegen over eene ſpelonk aan den Westeroever, tegen alle winden dekken. Ten N. W. van deze haven ligt het eilandje Porcos, dat aan de Noordzijde hoog, en aan de Zuidzijde zeer laag, van grond is. Binnen hetzelve is het vaarwater, voor ſchepen van eenige grootte, onbruikbaar. De Antichristsklip, ten Westen der laatstgenoemde haven, is eene hooge kustuitpuiling van Minorca.

Ciudadella, de eigenlijke hoofdſtad des eilands, ligt aan deszelfs Westeinde, ten Zuiden van Kaap Bayoli, en heeft om zich een muur, met bastions, en kazernen voor 600 man voetvolks en 30 paarden; voorts eene Hoofdkerk, 2 Parochiekerken, 4 Kloosters, en 4 regenbakken van gehouwen ſteen. De ſtraten zijn er eng, krom en ſlecht gevloerd. De haven is onveilig; want, offchoon derzelver ingang naauw is, jagen Weſtelijke en Zui-

delijke winden er eene ſterke dijning in op, en het binneneinde beſtaat uit moerasſige ondiepten. Aan de regter zijde van den ingang ſtaat er een Martello, met 2 ſtukken geſchut, en digt daarbij eene Kerk van S. Nicolaas, welke de Zeelieden van Minorca in hooge eere houden. Op den tegenoverſtaanden oever ziet men ook een Martello.

De inham van S. Andreas, ten Noorden van Kaap d'Artush, is ſlechts voor klein vaartuig bruikbaar. S. Galdans inham, 2 mijl ten Oosten van die Kaap, is de beste reede aan de Zuidkust. Men ligt er op 4 vadem waters van rondom gedekt, behalve tegen den Westewind.

De Layre de Mahon is een klein, dor, rotſig eilandje nevens de Z. O. punt van Minorca. Hetzelve is aan de N. W. zijde zeer laag, en rijst aan den Z. O. kant, waar het regtſtandig tot diep onder water afloopt. Het vaarwater binnen hetzelve is 7 vadem diep. Men bereidt er een weinig zout.

De *Pityuſiſche eilanden* beſtaan uit Yviça, of Iviza, Formentera, Conojera, en meer dan 50 kleinere eilandjes. Men leidt derzelver naam *Pityuſae* van de dennen af, die ze oudtijds bedekten, of van zekere aarden vaten, die door de bewoners vervaardigd en geacht werden, het vermogen te hebben van vergif krachteloos te maken. De eilanden worden gezegd geen vergiftig dier te bevatten;

welk

welk voorregt de Ouden enkel aan Yviça toekenden, Formentera daarentegen, uit hoofde van de onderſtelde menigte van ſlangen op hetzelve, *Ophiuſa* noemende, en dien Griekſchen naam, of den Latijnſchen van *Colubraria*, voorts om dezelfde reden aan eene groep gevende, welke in de Golf van Valencia, ten O. N. O. van Murviedra, en 10 uur van de kust, ligt, hedendaags dien van *Colombrettes* voert, en aan de N. O. zijde van het Noordelijkſte der 14 klippen boven water, waaruit zij beſtaat, eene baai met luwte voor klein vaartuig, vormt.

Yviça, het *Ebuſus* der Ouden, is 20 mijlen lang, en 10 mijl breed; en over het algemeen eene afwisſeling van bergen en vruchtbare valletjen, met ongeveer 13,000 inwoners, die tot deszelfs verdediging 1670 man opleveren, daar er geen geregeld Krijgsvolk derwaarts gezonden wordt. Yviça, de eenige ſtad, ligt aan de Z. O. zijde, heeft 400 huizen, en boven zich op een berg eene vesting, met 200 huizen, eene hoofdkerk, 6 andere kerken, een klooſter, en kazernen voor 2 bataljons. De werken beſtaan hier uit eenige bastions, en een bedekten weg, zonder gracht. De gezamenlijke bevolking uit 2700 zielen. De haven is ruim, en van alle kanten gedekt; als van het Zuiden tot het Z. W. door het eiland Formentera, van het Oosten tot het Z. O. door het eiland Plana, en van alle overige kanten door het gebergte van Yviça. De diepte neemt er ſteeds af, zoo van wegens het zand, dat

dat de zee er in kruit, als van wegens den ballast, welken de schepen er in werpen, die hier zout komen laden. De stad bezit zelve ongeveer 60 Kebekken.

De verdere meldenswaardige deelen des eilands zijn: de inham Portinache aan de N. O. zijde, met 5 vadem diepte nabij den binnenoever, en luwte van het Oosten door het Zuiden tot aan het N. W.; S. Michaels inham, aan denzelfden kant des eilands, welks binneneinde 6 vadem diep en wel gedekt is, en twee beekjes ontvangt, welker bronnen 2 mijl van den oever af liggen; Porto Magno, of de S. Antonio's baai, aan de Westkust. Deszelfs ingang is door de Cunilla eilanden gedekt, doch deze weren er de N. W. winden niet; en hierom is het er des winters, wanneer die winden er vaak geweldig waaijen, gevaarlijk; ofschoon men er des zomers veilig ligt. Kleine schepen kunnen intusschen nabij het binnenste der baai genoegzame luwte vinden.

De inham Padella biedt aan schepen van middelbare grootte eene tegen alle winden gedekte ankerplaats. In dien van Lentrisca liggen zulke schepen enkel voor den Z. O. wind bloot, en in Porto Roxo voor den Z. W. en Zuidewind.

De voornaamste punten aan de kusten van Yviça zijn, ten N. O., Kaap Grosfa, die regtstandig uit zee oploopt, en digt bij zich een eilandje heeft; en ten Westen Kaap Juen, hoog, steil, en met geboomte bezet. Eene mijl ten W. Z. W. van deze

punt

punt ligt het eilandje Beder, ¾ mijl lang, en in twee hooge ſpitſen uitloopende, welke men 12 uur ver kan zien. Het vaarwater tuſſchen hetzelve en de Kaap is 20 vadem diep; en digt bij hetzelve ligt het eilandje Bedernella. Kaap Falcon, de Z. W. punt des eilands, is laag, doch loopt ver in zee uit. Laag is ook de Z. O. punt, ſchoon zij van een hoog land, *el Cervo Marino* genoemd, zeewaarts in loopt. De Oostpunt, Kaap Campaniche, loopt regtſtandig af, en heeft nevens zich het eiland Tayomago, dat ½ mijl lang is, en tuſſchen zich en de Kaap een vaarwater van 15 vadem diepte heeft. Het kegelvormige voorgebergte Nono, aan de Westzijde des eilands, is met geboomte bezet.

Formentera ontleent zijnen tegenwoordigen naam van de tarwe, die men er bouwt. Het ligt 2½ mijl ten Zuiden van Yviça, en de doortogt tuſſchen beide heet het *Kanaal van Yviça*. Het is 8 mijl lang, van zeer ongelijke breedte, en van middelbare hoogte. Deszelfs 1200 inwoners voegen bij hunnen landbouw, en eenige ſchapenteelt, het inzamelen van zout, dat er in natuurlijke zoutpannen, die geene zigtbare gemeenſchap met de zee hebben, gevormd wordt. Het eiland heeft geene goede haven; maar klein vaartuig kan er aan de Westzijde in den inham van Espalmidore ankeren, en in dien van Saona, welke enkel van tuſſchen het N. W. en Z. W. kan worden beſtookt.

De kleinere eilandjes rondom Yviça zijn voorna-

me-

melijk de drie Conojeras en de Bledas. Deze beſtaan uit 5 eilandjes, $2\frac{1}{2}$ mijl ten W. Z. W. van het dus genoemde *Groot Conojera*. Dit laatſte is van middelbare hoogte, en $1\frac{1}{4}$ mijl lang. Het heeft aan zijne Oostzijde eenen tamelijk wel gedekten inham. Het tweede der Conojeras, *Borca* geheeten, is $\frac{1}{2}$ mijl lang en hoog van grond. Het derde voert den naam van *Esparta*, en is het hoogſte der drie. Alle zijn zij onbewoond; maar de bewoners van Yviçá weiden er een aantal ſchapen, welke de Barbarijſche zeeroovers meermalen komen wegnemen.

DE FRANSCHE KUST AAN DE MIDDELLANDSCHE ZEE.

Voorbij Kaap Creus gaat de kust voort bergachtig en rotſig te wezen. Zij behoort tot het Franſche Departement der Ooster-Pyreneen. De naastvolgende twee Departementen hebben eenen hoogen en moerasſigen oever, met vele zoute plaſſen, welke met de zee gemeenſchap hebben. De voornaamſte van deze zijn die van Leucate, Sijean, of, zoo als men het thans ſchrijft, *Sigean*, en Thau.

Dit laatstgenoemde zout meer is 6 uur lang; heeft met die van Perols en Maugio gemeenſchap, en tuſſchen zich en de zee de *butte*, of *bröche*, van Cette; een ſmalle rigchel van keijen, aan elkanderen als vast gemetſeld, door middel van ſpath, dat de golven er oudtijds aanvoerden, maar thans al

meer

meer en meer wegſpoelen. Het water is in dien plas even zout, als in zee, maar er is in denzelven eene diepe plek, *Avyſſe* (*abyſſus*) geheeten, waar er eene kolom van zoet water met zoo veel kracht uit den bodem opkomt, dat dezelve er ſomwijlen, vooral in vereeniging met ſterke winden, golven voortbrengt, die voor booten gevaarlijk zijn. Op deze plek is het water veel warmer, dan rondom dezelve. Zelfs in de ſtrengſte winters blijft er daar een rond vak onbevrozen; terwijl het meer zich overigens met eene dunne ijskorst overdekt. Midden in het meer verheft er zich eene naakte klip, *Roquerol* geheeten, rondom welke het water zeer diep is, en aan welker grondſlag men een groot aantal mosſels en andere ſchelpviſchen vindt.

Voorbij Cette verbetert de kust van het Departement de l'Herault zich grootelijks. Daar vindt men de heerlijke omſtreken van het vermaarde Montpellier. Verder ten Oosten omvatten de monden van den Rhône een aantal eilanden, waarvan eenige te zamen naar CAJUS MARIUS, die er tijdens den Cimbriſchen oorlog eenigen tijd lang verſchanst lag, *Camargue* heeten, en op hunnen vetten grond zulke uitnemende weiden hebben, dat men bijkans nergens ter wereld zwaarder rundvee vindt, dan juist op dit aan de rivier ontwoekerd land; waar men voorts van tot tijd Romeinſche penningen, vaatwerk, enz. opdelft, van welke zeldzaamheden het naastgelegene Arles eene rijke verzameling bevat.

Voorbij Camargue vindt men het zoute meer van Ber-

Berre, dat 5 uur lang en 2 uur breed is, en langs het Kanaal van Martigues, aan welks mond men den dusgenoemden *Bokken toren* (*Tour de Bouc*) vindt, met de zee gemeenschap heeft. Hetzelve is voor booten alomme bevaarbaar, en verschaft veel zout en visch, waarvan de meeren van Valcaros, Majean, Entrecens, Foz en De Galle, insgelijks wel voorzien zijn.

Van Marseille af, tot aan de grenzen van Italie, verheft zich de kust meermalen grootelijks, en zijn er in dezelve vele insnijdingen, die men oneigenlijk *golven* noemt, tusschen rotsige uitpuilingen begrepen.

De rivieren, welke zich aan de Zuidkust van Frankrijk onmiddellijk of middellijk in zee ontlasten, zijn de volgende:

De Tech ontlast zich bij Elne.
— Tet —— Canet.
— Basse
— Aude
— Orbe —— Serignan.
— Herault —— Agde.
— Lez } vallen in het meer Thau.
— Vidoule }
— Vistre ontlast zich beneden Aigues Mortes.
— Rhône
— Touloubre } vallen in het meer van Berre.
— Arc }
— Joset ontlast zich te Marseille.

De

De Veanne ontlast zich in de baai van Marſeille.
— Letteya ——————— golf van Hyères.
— Molle ——————————— Grimaud.
— Argens ——————————— Frejus.
— Saigne ——————————— Napoul.
— Baige
— Loup ——————— baai van Antibes.
— Cannes.
— Var.

De Aude (*Atax*) ontſpringt in de Pyreneen, en vormt digt aan zee de Noordergrens van het Departement de l'Aude, tusſchen hetwelke en het Departement de l'Herault zij in het meer van Vendres valt. Een zijtak van haar beſpoelt Narbonne, en ontlast zich vervolgens in het meer van Bages.

De Herault ontſpringt in de Cevennes.

De Vidoule ſcheidt de Departementen de l'Herault en du Gard.

De Rhône (*Rhodanus*) ontſpringt in de hemelhooge gebergten van Zwitſerland, loopt door het meer van Geneve naar Lyon, ontvangt hier de Saône, en loopt met groote ſnelheid langs Oranje en Avignon henen, beneden welke plaats hij de Durance ontvangt, en zich vervolgens in drie takken ſcheidt. De Westelijkſte heet de *Kleine Rhône*, of *Rhodonet*; de middelſte ſcheidt de Departementen du Gard en des Bouches du Rhône, en omvat, met den *Grooten Rhône*, zoo als de Oostelijkſte tak heet, Camargue. Den Grooten Rhône ſlevent

men langs zes verſchillende vaarwaters in, die de banken aan deszelfs mond vaneen ſcheiden.

Het Departement du Var heeft ſlechts eene rivier, de Argens, langs welke er zich timmerhout laat afvoeren, en dit kan er nog ſlechts van een korten afſtand van zee geſchieden. Bevaarbaar is er geene rivier, en de Var, die Frankrijk van Italie ſcheidt, en het Departement van den Oostkant beſpoelt, is het ook weinig, uit hoofde van zijne ſnelheid. Hij ontſpringt in de Alpen, heeft een loop van 25 uur, omvat eenige eilandjes, vloeit meermalen over, en rigt ſomtijds groote ſchade aan.

Port Vendre, een uur ten Oosten der voorgemelde Spaanſche Kaap Cervera, is de uiterſte ſtad van Frankrijk aan dien kant, en ligt aan een welgedekten inham, met van 6 tot 8 vadem diepte. De plaats verſchaft eenigen wijn aan den Kusthandel, is verſterkt, en wordt door het kaſteel S. Elme op een berg evenzeer beſtreken, als het insgelijks verſterkte Collioure aan den voet van dien berg. Dit ſtadje heeft ook eene haven, voert ſprot, tonijnen en een weinig wol uit, en heeft 2000 inwoners. Elne aan den Tech heeft er 1200. Van Canet, aan de Tet, wordt er veel zout uitgevoerd, dat men in de naburige moerasſen bereidt.

Aan de laatstgenoemde rivier ligt, 2½ uur hooger op, het ſterke Perpignan, deels in het hangen, en deels

deels aan den voet, van een berg. Hetzelve heeft eene Citadel (*) en wallen, die heerlijke wandelingen opleveren. De ſtad is ſlecht gebouwd. Hare 12,000 inwoners voeren wijn uit de nabuurſchap uit, benevens vruchten en wol. Salces en Leucate zijn kleine plaatſen, aan het zoute meer van Leucate. Salces heeft een goed kaſteel. Leucate ſtond in 1637 een gedenkwaardig beleg van den kant der Spanjaarden uit, en ligt in het Departement de l'Aude.

Hier vindt men voorts Sijean, dat 1800 inwoners en aanzienlijke zoutwerken heeft, en zijnen naam aan een zout meer geeft. Narbonne, oudtijds *Narbo Martius*, en de hoofdplaats van *Gallia Narbonenſis*, heeft in zijne nabuurſchap vele Romeinſche bouwvallen, had weleer een Kapitool, en later een paleis van KAREL DEN GROOTEN, thans eene fraaije brug over den voorgemelden tak der Aude, eene heerlijke Kerk, breede ſtraten, welgebouwde huizen, doch ſlechts 9000 inwoners, aangezien het er ongezond is. Er wordt van daar olie, wijn, en zeer gezochte honig, uitgevoerd. De ſtad bezit eene Zeevaartſchool van den tweeden rang, en is eenigermate verſterkt.

So-

(*) Gedeeltelijk door Keizer KAREL V. gebouwd. Want het geheele Departement, waarvan Perpignan de hoofdplaats is, behoorde voormaals aan Spanje, en kwam eerst bij den Pyreneeſchen vrede aan Frankrijk.

Serignan is eene kleine plaats aan den mond der Orbe. Agde (*Agatha*), aan den Herault, en den mond van het voorgemelde gemeenschapskanaal tusschen de Middellandsche zee en de Bogt van Frankrijk, aan hetwelke voorts het aanzienlijke Bezieres ligt, heeft eene kleine haven, eene Regtbank van Koophandel, eene Zeevaartsschool van den tweeden rang, ruim 7000 inwoners, en uitvoer van zijde, wol, enz. Een weinig volkrijker is Cette, op de landstrook tusschen de zee en het zoute meer van Thau, of Maguelone, naar hetwelke er van die stad een kanaal loopt. Dit heeft ten Zuiden van zijnen mond een gekromd hoofd, ten Noorden een ander, en voor den mond een derde. Hierop staat een vuurtoren, en er is ten Noorden van hetzelve een doortogt voor klein vaartuig, en ten Zuiden een, voor 13 voet diep gaande schepen. De Kom tusschen de drie hoofden is 15 voet diep, en er komen aldaar jaarlijks 1000 schepen de handelsartikelen afhalen, die er ten bedrage van 24 miljoen Franken worden uitgevoerd. Onder anderen laden 200 of 300 schepen er voor de Oostzee brandewijn, dien men uit Languedoc, langs het gezegde gemeenschapskanaal, en van de plaatsen, die aan het meer van Thau uitkomen, naar Cette voert. Deze stad heeft zoutwerken, visscherij van sprot, enz., eene groote Zeevaartsschool, en eene Regtbank van Koophandel. Zij en hare haven zijn genoegzaam versterkt.

Onder de plaatsen aan het meer van Thau, vermel-

melden wij ſleehts Mezé, met 3000 zielen; Frontignan, met 1400, en uitvoer van heerlijken wijn en roſijnen; en Montpellier, 2 uur van den oever, op een berg, langs welken de Lez naar den zeekant vloeit, en in eene landſtreek, welker plantgewas de lucht met de heerlijkſte geuren vult, en welke de ſchoonſte wandelingen oplevert. Alleraangenaamst is die der Place du Peyrou, bij de ſtad, waar men een verrukkend gezigt van de zee en het Pyreneeſche gebergte heeft. De Kruidtuin der Akademie van Montpellier is allerberoemdst. Er zijn aldaar vele fraaije gebouwen. De 34000 inwoners onderſcheiden zich door beleefdheid jegens vreemdelingen, even als door vernuft en nijverheid. Men bereidt er jaarlijks 200,000 pond Spaansch groen, veel vitrioöl en ſterk water, likeuren en parfuimen, wollen en zijden ſtoffen, en katoenen. Er worden aldaar voorts wijnen, olie en vruchten, uitgevoerd.

De ſtad heeft langs een kanaal gemeenſchap met het neringrijke Lunel, en Nîmes en Beaucaire, welke laatſte plaats van wegens hare jaarmarkt zoo vermaard is, aan den Rhône ligt, 8000 inwoners heeft, en, door middel van eene lange ſchipbrug, met het tegenover liggende Tarascon als vereenigd is. Boven haar, en Avignon en Oranje, heeft, aan denzelfden kant van den Rhône, Pont-Saint-Esprit over die rivier eene brug van Romeinsch maakſel, ter lengte van 1200 en breedte van 15 voet, met

19 groote bogen en 7 kleinere (*). Ook deze plaats is aanzienrijk, maar vooral is dit Arles, beneden Tarascon, aan den Rhône, en door eene Schipbrug met Trincetaille, op het eiland Camargue, vereenigd. Eene ſtad, welke eenen geruimen tijd lang de hoofdſtad van een Koningrijk was, waar eenige Prinſen van Oranje den troon beklommen. Zij heeft eene haven aan den Rhône, eene Scheepvaartſchool van den tweeden rang, vele fraaije gebouwen, vele Romeinſche bouwvallen en graffteden in hare nabuurſchap, en flechts weinige fabrieken, daar de 21,000 inwoners meestal van ſcheepvaart en handel langs den Rhône beſtaan.

Op een eiland van den Rhône, aan deszelfs Weſtelijkſten tak, ligt Peccais, dat verſterkt plagt te wezen, en zoutwerken in de nabijheid heeft; en ten Z. W. van die ſtad, 2 uur van zee, aan den Vistre, en een aan zee uitkomend kanaal, ter wijdte van 100 en ter diepte van 6 voet, Aigues Mortes, met 2800 inwoners, en muren van gehouwen ſteen, die door 16 torens geflankeerd worden, en omſtreeks den tijd van S. LOUIS gebouwd zijn. Dit ſtadje werd in 1799 overſtroomd. Deszelfs Grao, of reede, heeft eenen vrij goeden ankergrond, maar wordt zelden bezocht.

Ten Oosten van den Grooten Rhône is de wijd uit-

(*) Nog vermaarder is hieromſtreeks eene brug over den Gard, ook van Romeinsch maakſel.

uitgeſtrekte vlakte van Crau geheel met door het water afgeſlepene keijen bezaaid. Men weidt er intusſchen een groot aantal ſchapen. Een weinig verder Oostwaarts aan ligt, aan den mond van het zoute meer van Berre, Martigues, uit een eiland, en Jonquières aan den eenen kant van hetzelve, en Ferrières aan den anderen, beſtaande, en 7000 inwoners hebbende. Hier timmert men barken; men handelt er in zoute vlesch, enz. Berre, dat zijnen naam aan het meer geeft, ligt op een eiland in den mond der Arc, en heeft zoutwerken. Chamas, aan dat meer, bevat vele in de rots gehouwene woningen, en heeft in zijne nabuurſchap vele Romeinſche oudheden. De gezegde rivier loopt langs het vermaarde Aix henen, welks aangenaamheden, warme baden, fraaije gebouwen, en menigvuldige handelsartikelen, vermaard zijn.

De baai van Marſeille wordt aan de Westzijde door Kaap Couronne, en aan de Oostzijde door Kaap Croiſette, beperkt. De punten liggen 5 uur van elkanderen. De baai bevat aan hare Oostzijde verſcheidene rotſige eilandjes, als Rattonneau, of S. Etienne, dat het Noordelijkſte, en $1\frac{1}{2}$ mijl lang is, maar ongebruikt blijft; Pomegue, of S. Jean, met eene reede en een lazareth voor ſchepen, die eene albier zeer geſtrenge quarantaine moeten houden, en een kasteel, dat op verſchillende wijzen tot gevangenis plagt te dienen; de Daume, Tiboulen, de la Maire, Jaros, Galaſeraigne en Riou, alle digt bij elkanderen; Planier, 5 uur ten Z. W. van

Kaap Croiſette, met een verſterkten toren. Een weinig ten Oosten van Kaap Couronne ligt het eilandje Serignan, en er zijn aan de Westzijde der baai vertuiankers geplaatst, voor ſchepen, die er een goeden wind, om Marſeille te bereiken, hebben af te wachten.

Van den oorſprong der ſtad is er reeds gewaagd (*); en nopens haren handel is er, bij de algemeene beſchouwing van den Franſchen Koophandel, reeds eenig berigt gegeven (†). Wij voegen daarbij, dat, gelijk als Cette de meeste handelsartikelen van Languedoc, en bovenal deszelfs wijn, brandewijn en zijden ſtoffen, uitvoert, zoo ook de handelsartikelen van Provence, die der naburige Italiaanſche landen, en het gene, van Lyon en elders, den Rhône afkomt, genoegzaam gantſchelijk van Marſeille uitgevoerd worden. Arles, en meer andere ſteden, voeren ze ſlechts aan Marſeille toe; en deze groote koopſtad ontvangt en haalt tevens veel uit Languedoc, ter buitenlandſche verzending; welke in geenen deele bij de Middellandſche zee bepaald is, maar zich door de verdere Europeeſche zeeën, en tot de Westkust van Afrika, Noordamerika en Westindie, uitſtrekt. Van hier dat Engeland, Denemarken, Zweden, Rusland, Pruisſen, Nederland, Noordamerika, Span-

(*) Zie de *Inleiding*, *pag.* 132 *en volg.* van het *eerſte Deel.*

(†) Op *bladz.* 188 en 189 van dit *II Deel.*

Spanje, Napels en Oostenrijk, te Marſeille Conſuls hebben. Uit hoofde van de ſterke handelsgemeenſchap tuſſchen Zwitſerland en Marſeille, plegen er alhier ook Zwitſerſche Handelsagenten te reſideren. Ten gevolge van alles te zamen, moet het getal der uitgeklaarde ſchepen er, volgens de inkomende berigten, thans weinig minder zijn, dan in 1788, toen het 5000 was.

De haven kan 900 ſchepen bevatten, en beſtaat uit eene cironde kom, die van moeljes omgeven is, met eene keten geſloten worden kan, en twee forten tot hare verdediging heeft. De ſtad is in eene *oude* en eene *nieuwe*, verdeeld. De oude ſtad is in het hangen van een berg gebouwd, en heeft naauwe kromme en morſige ſtraten, en ſlechte huizen. De nieuwe ſtad ligt beneden die andere, overtreft haar in alle opzigten grootelijks, en bevat een aantal prachtige gebouwen. Het riviertje Joſet loopt er door. De heuvels rondom Marſeille zijn met fraaije lusthuizen derwijze beſet, dat men ze bij het naderen onder de ſtad betrekt, en deze eens zoo groot acht, als zij inderdaad is. Zij heeft, behalve eene groote Zeevaartſchool, verſcheidene andere inrigtingen tot bevordering van kennis en wetenſchap, met en benevens eene groote verſcheidenheid van fabrieken. Dat zij, ten aanzien der bevolking, tot de drie Franſche ſteden van den tweeden rang behoort, is reeds opgemerkt.

De meergemelde Kaap Croiſette heeft 2 uur ten Oosten van zich de kleine haven Port Miou. Een

uur verder ligt Casis, een groot dorp met eene haven, waar er vruchten en uitnemende wijn worden uitgevoerd. La Ciotat (*Civitas*) is eene aanzienlijke plaats, aan een inham, voor welken er een eiland ligt. Daar heeft zij eene haven voor klein vaartuig, dat er door een steenen beer wordt gedekt. Men bouwt er schepen voor den kusthandel, en heeft er eene Zeevaartsschool van den tweeden rang; en Ciotat is van wegens deszelfs voortreffelijken muskadelwijn, en eene slechts bij tusschenpoozen springende fontein, vermaard.

De baai van Toulon wordt aan den *Zuidkant* door een schiereiland gevormd, dat door eene smalle en lage strook lands aan den vasten wal verbonden wordt. Deszelfs buitenste punt voert den naam van *Kaap Cepet;* en hetzelve beperkt de buitenste of groote reede van Toulon aan den Zuidkant. De ingang dier reede is 1½ mijl breed, en heeft aan weerskanten verscheidene forten. De binnenste reede is eene fraaije kom, dien men tusschen twee voorgebergten door insteevent, welke laatste slechts ½ mijl van elkanderen verwijderd, en beide van batterijen als bedekt zijn. Binnen in de kom is het tusschen de 4 en 6 vadem diep. Hier ligt Toulon (*Tolo Martius*) met de eenige timmerwerven en magazijnen, die de Fransche Marine aan de Middellandsche zee heeft, en 20,000 inwoners, die voornamelijk van de Marine, en voorts van fabrieken van lakens, zijden stoffen, zeep, olie, azijn, brandewijn, enz. van eenigen kusthandel in wijn, olie en vruchten,

of

of van de vischvangst, beſtaan. Men heeft er eene groote Zeevaartſchool, eene ſchool voor den Scheepsbouw, en twee dokken, waarin de grootſte ſchepen vlot kunnen liggen. Een der drooge dokken is 180 voet lang, 80 voet wijd en 18 voet diep, en wordt door 84 ſtoompompen van water ontledigd. De lijnbaan is een gewelfd ſteenen gebouw ter lengte van 100 vadem. De omſtreken der ſtad zijn aangenaam, en bevatten eenige fraaije lusthuizen.

De baai van Toulon heeft 4 uur ten Oosten van zich de reede van Querqueragne. Verder heen wordt de Golf van Hyères aan haren Westkant door het ſchiereiland Ribaden afgeperkt, welks lage en moerasſige landengte zoo weinig in aanmerking genomen wordt, dat men hetzelve gemeenlijk een *eiland* noemt. De ſtad Hyères, die voormaals eene goede haven had, ligt thans vrij ver landwaarts in, heeft 6500 inwoners en goede zoutwerken, maar eene ongezonde lucht. Voor de golf vindt men de vier eilanden van Hyères, of de Goudene eilanden (*Stoechades*). Het Westelijkſte, Porquerolles, wordt door een vaarwater van 9 of 10 vadem diepte, met twee klippen, van het ſchiereiland Ribaden afgeſcheiden. Het is het houtrijkſte en grootſte der eilanden, en heeft een kasteel en ongeveer 80 bewoners. Portecros is hoog van grond, heeft eene kleine haven, en 50 bewoners, in een gehucht aan de Westzijde, voor hetwelke er een eilandje van den naam van Bageau ligt. Levant,

of

of Titan, is het Oostelijkste der vier eilanden, en heeft nevens zijne N. O. punt het eilandje Esquilan. Bragançon heeft een kasteel. Al deze eilanden zijn tamelijk hoog, en, ofschoon rotsig, vruchtbaar in China's appelen, citroenen, granaatappelen, en van zelf groeijende aardbezien en lavendel. De zachtheid van derzelver lucht wordt hoog geroemd, en een derzelve maakt aanspraak op de eer van het eiland van CALYPSO te wezen.

De Golf van Triveuil ligt ten Oosten van de Hyères, en nog Oostelijker is de ligging der Golf van Grimaud, of S. Tropes, waaraan men de steden van dezen namen vindt. Die van S. Tropes heeft 3000 inwoners, aan een kasteel. Frejus (*Forum Julii*) aan de Argens, midden in ongezonde moerassen, 2 mijl van zee, is eene plaats van gering aanbelang, doch, van wegens hare ansjovis en Romeinsche oudheden, bij de geleerden en brassers, even vermaard.

De Golf van Napoul heeft ten Zuiden Kaap Roux, eene hooge, steile en barre, landpunt, en ten N. O. Kaap Oropesa. Napoul en Cannes zijn kleine plaatsjes aan de Golf (*); en voor dezelve liggen de Lerins, of eilanden van S. Honoré en S. Marguerite. Deze zijn beide laag, en op S. Marguerite, dat het Noordelijkste en grootste is, staat

(*) Cannes ligt er aan een kleinen inham, die den naam van Golfe Juan voert, en wegens BONAPARTES landing aldaar in 1815 algemeen bekend is.

ſtaat er een ſterk kaſteel, dat ter ſtaatsgevangenis plagt te dienen, en wegens het verblijf van het beruchte IJzeren masker in hetzelve vermaard is. S. Honoré is onbewoond, en ontleent zijnen naam van een Klooster, dat S. HONORATUS er oudtijds moet hebben geſticht.

Antibes (*Antipolis*) behoorde oudtijds tot het Marſelljaanſche bondgenootſchap, en is nog ſteeds wel verſterkt. In de dusgenoemde golf, waaraan die ſtad ligt, en waarvan Kaap Gros de Wester landpunt is, vormt eene moelje voor haar eene haven van 600 vadem in den omvang, maar gedeeltelijk verland, en op haar diepſte ſlechts 13 voet waters hebbende. Antibes heeft, behalve de krijgsbezetting, 6000 inwoners, en voert vruchten uit.

CORSICA.

Benevens de opgenoemde kleinere eilanden, bezit Frankrijk in de Middellandſche zee een gansch Departement, dat de doorgaande grootte der andere evenaart, maar voor dezelve in bevolking onderdoet. Het is 50 uur lang, en heeft de middelbare breedte van 15 uur, doch ſlechts 175,000 inwoners. Eene bergketen, welke het eiland in de lengte doorloopt, wordt er door eene andere, Oost en West loopende, gekruist. Beide verheffen zich naar het midden toe; en hier ſteekt Mont Rotonda 8694 voet boven de oppervlakte der zee uit. Een en ander geeft aan Corſica het voorkomen van eene onvergelijkelijk groo-

groote piramide. De gezamenlijke bergen zijn van zuiver graniet, of gemengd, uit krijt en slangensteen, onvolkomene graniet, enz. Zij bevatten zilver, koper, ijzer, lood, porfier, jaspis, beeldhouwers marmer, aluin, talksteen, asbest en salpeter; en zij zijn, tot aan hunne toppen, met eiken- beuken- dennen- en cederhout, bedekt.

Mont Rotonda heeft op den hemelhoogen top een meer, dat in een bekken van graniet vervat is; en er komen uit twee andere meeren, niede na genoeg in het midden des eilands, twee rivieren voort, die *Golo* en *Tavignano* heeten, en zich aan de Oostkust ontlasten. De Golo doet zulks, na een loop van 20 uur, nabij de puinhoopen van Mariana, en de Tavignano nabij die van Aleria. De Liamone, die in rang volgt, ontlast zich aan de Westkust in de Golf van Sagona. Er vallen op Corsica nog een groot aantal andere rivieren en beken in zee, en zij verschaffen er, even als de meeren, een overvloed van visch.

Het eiland heeft voorts eenige zoute meeren, welke uit het doordringen van de zee in de lage landen langs de kust ontstaan zijn. Het voornaamste is dat van Diana, in het distrikt van Aleria, aan de Oostzijde, dat gerekend wordt de haven der meergemelde stad gevormd te hebben gehad. Hetzelve bevat veel visch, en heerlijke oesters; en op twee eilanden in hetzelve onthouden er zich vele herten en wilde zwijnen. Aan dezelfde Oostkust vindt men eenige andere zoute waterplassen; en zij leveren

zen alle, bij wege van natuurlijke uitwaseming, veel zout op.

De lucht is op Corsica over het geheel gezond; offchoon er sommige oorden zijn, die voor ongezond gehouden worden. Op de oude hoofdplaats Bastia rijst en daalt de Thermometer, tusschen het vriespunt en 95°. Er wordt nog slechts een klein gedeelte van den grond des eilands bebouwd, offchoon deze zeer vruchtbaar is (*). Tarwe, rogge en gerst, wordt er genoeg geteeld, om eenigen uitvoer toe te laten; maar geen haver. Men kweekt er voorts olijfboomen, wijngaarden en vlas. Men drijft er bijenteelt, die een weinig geachten honig, maar uitnemend was, oplevert. Men vindt er al de vruchtboomen van de oevers der Middellandsche zee; en kastanjes worden er in menigte uitgevoerd. De verdere uitvoer bestaat er uit het reeds vermelde koren, olijfolie, wijn, en koraal, dat men er omstreeks Bonifacio en elders vischt, en waarvan men te Ajaccio velerlei snuisterijen vervaardigt.

De Corsikaansche paarden zijn klein, maar goed van leest en vurig. Rundvee is er op het eiland weinig, omdat men er weinig geschikte weide voor hetzelve heeft, en olie in plaats van boter gebruikt. Daarentegen fokt men er vele schapen, welker vleesch uitnemend is. De meeste hebben er horens, en

(*) Ook elders bevat Frankrijk nog onbebouwd goed teelland; offchoon het Spanje daarin niet evenaart, en haast overgenoeg bevolkt is.

en ſommige wel zes. De Muffoli is een wild ras van ſchapen, dat er gevonden wordt, en haar in plaats van wol heeft. Deszelfs vermenging met tamme ſchapen is, ten blijke dat het tot de ſchapen behoort, niet onvruchtbaar. Behalve herten en wilde zwijnen, vindt men er hazen, maar geene konijnen. Gevederd wild is er overvloedig, Vergiftig kruipend gedierte komt er weinig voor.

De Corſen worden door de reizigers zeer verſchillend afgeſchilderd. Volgens ſommigen is het een onrustig en woestachtig volk. Volgens anderen een medelijdend en gastvrij (*). Deze deugden en ondeugden ſchijnen er intusſchen niet zoo zeer doorgaande te zijn, als wel van ieders onderſcheidene geaardheid af te hangen, die er door opvoeding nog te weinig gewijzigd wordt. Bij gebreke hiervan zijn de Corſen voorts zelden nijver, van opregtheid veelal ontbloot, bijgeloovig en wraakgierig in de grootſte mate, doch aan den anderen kant matig, en tegen behoefte gehard, onverſchrokken, ſchrander en gastvrij.

De Oostkust des eilands vormt eene genoegzaam regte linie, in vergelijking met de Westkust, in welke er verſcheidene golven diep op loopen. Ten Noor-

(*) Een verſchil van karakter, dat inderdaad op Corſica veel menigvuldiger, dan enkel in het bekende talrijke huisgezin der weduwe van eenen vroeg geſtorvenen Corſikaanſchen edelman te Ajaccio, kan hebben geheerscht en heerſchen.

Noorden loopt er een ſchiereiland van weinig breedte diep zeewaarts in. Deszelfs uiteinde, Kaap Corſica (*Sacrum*) is een groot rotſig voorgebergte met eenige dorpen, waar de beste wijn van het ganſche eiland valt. Die Kaap heeft 4 uur ten Zuiden van van zich Punta de Sagra, met eene goede reede aan weerskanten.

Verder ten Zuiden ligt, aan de Oostzijde des ſchiereilands, Bastia, in het hangen van een berg. Het beſtaat uit eene oude en nieuwe ſtad; doch beide zijn ſlecht gebouwd. De vestingwerken beſtaan uit een aarden wal met bastions. De haven, door eene moelje gevormd, is ſlechts voor klein vaartuig geſchikt. Hare welgelegenheid tot gemeenſchap met Genua verhief Bastia weleer tot hoofdplaats des ganſchen eilands, hetgene Ajaccio, uit hoofde van deszelfs betere gelegenheid tot gemeenſchap met Frankrijk, thans is. Bastia is thans ſlechts eene Arrondisſements-hoofdplaats. De ſtad heeft eenige fabrieken, en 11,000 inwoners.

Aan de Z. O. zijde van Corſica ligt de bogtige Golf Porto Vecchio, dat eene der beste havens van de Middellandſche zee is. Zij heeft aan hare binnenzijde eene ſtad en vesting, op eene hooge en vrij ongenaakbare rots. De werken beſtaan er uit 4 batterijen, welke intusſchen door eenige bergen beſtreken worden, en te ver van de plaats, tot op welke groote ſchepen kunnen doordringen, af liggen, om deze te beveiligen. Des zomers is het er zoo ongezond, dat de meeste inwoners, wier getal

flechts 2500 is, de plaats alsdan verlaat. De Zuidder punt der Golf heet *Kaap Sigli*, of *Chiappa*. Ten Zuiden van dezelve liggen er eenige eilanden, gemeenlijk de *Kaap eilanden* genoemd, rondom welke de vaart onklaar is. Tusschen Porto Vecchio en Kaap Bianca, dat de Zuidpunt des eilands is, vindt men in de kust eenige kleine inhammen, en nevens haar eenige eilandjes, waarvan Toro (*de stier*) het voornaamste is.

Bonifacio, ten Westen van Kaap Bianca, aan eene Golf, dat de Portus Syracusanus der Ouden is, bevat 3000 inwoners, en ligt op een bijkans ongenaakbaar voorgebergte, dat eene smalle landtong tusschen zich en het eiland heeft. De haven van Bonifacio is eene mijl lang, diep en welgedekt. Voorts bevat de Zuidkust de Golf van Ventilegne, Porto Figari, ten Noorden waarvan eene groep van eilandjes en klippen den naam van *de Monniken* voert; Porto Tessano, de Golf van Valinco, of van Campo Moro, met eenige goede havens, en de eilandjes van Senezola ten Zuiden van zich.

Ajaccio, aan het binnenste der Golf van denzelfden naam, op eene landpunt, is beter gebouwd, dan eenige andere stad van Corsica, en heeft eene Citadel. De muur, welken zij aan de landzijde plagt te hebben, is geslecht. Men vindt er eene Akademie, een Bisschop, eenige Regtbanken, en 7000 inwoners. De omstreken verschaffen eenen goeden roode wijn. Aan het Noordelijke uiteinde van de Golf liggen de Sangonara eilanden, acht

in

in getale, welke haar van dien kant gemeenlijk bestoken.

Verder ten Noorden bevat de kust Port Provençal, en de Golf van Sagona, welke hetzelfde aan haar binnenzijde eene goede haven vormt, waar er 2 mijl van zee, en aan de oevers van eene kleine rivier, de puinhoopen van het oude Sagona liggen. Voorts de Golven van Porto en Giralata.

Calvi (*Lisus Cafiri*), aan den Zuidelijken oever der Golf van denzelfden naam, is op eene hoogte gebouwd, welke na genoeg van de zee omringd is. De stad heeft een steenen muur, met bastions, doch kan van den berg Mozella bestreken worden. De haven is enkel voor klein vaartuig geschikt.

Algaiola, ten Noorden van Calvi, is eene kleine stad, met wallen en eene Citadel. Eene andere kleine stad, Rossa, heeft eene haven voor Koopvaarders, en de meeste voortbrengselen van het N. W. des eilands worden van hier uitgevoerd. S. Florenzo ligt tusschen ongezonde moerassen, aan het binnenzijde van eene Golf, welke 3 uur lang en 2 uur wijd is. Men zelt er slechts 1500 inwoners.

Voor en na onder het gebied der Carthagers, Romeinen, Vandalen, Gothen, Lombarden en Saracenen, verkeerd hebbende, gemaakte Corsica in de 8 eeuw onder dat der Franken; en in de 11 eeuw verkocht de Paus, wiens voorzaten zich de souvereiniteit over het eiland aangematigd hadden, hetzelve aan de stad Pisa. Vervolgens schonk een ander

Raus hetzelve aan de Koningen van Arragon, van onder welker heerſchappij het onder die van Genua geraakte.

De Aristocratiſche beheerſching voorlang moede, deden de Corſen tusſchen 1730 en 1736 eene poging, om tot onafhankelijkheid te geraken, en verkozen den Duitſchen gelukzoeker THEODORUS, BARON VON NEUHOFF, tot hunnen Koning. Intusſchen geraakten zij, door tusſchenkomst van Frankrijk, wederom onder het vorige juk. In 1755 verklaarde Corſica zich, onder het beleid van den vermaarden PASCAL PAOLI, eene onafhankelijke republiek. Nu riepen de Genuezen wederom Franſche hulp in, en ſtonden kort daarna het eiland aan Frankrijk af; dat, na eene beſliſſende overwinning over de Corſen, in een gerust bezit van hetzelve geraakte.

PAOLI, die in Engeland een wijkplaats had gezocht, keerde in 1792 naar zijn vaderland terug, waar de beginſelen der Franſche omwenteling een burgeroorlog begonnen te verwekken. Aan het hoofd des dusgenoemde *Aristocraten*, deed hij bij Engeland aanzoek, om hulp tot verdrijving der Franſchen; en, na eenige gevechten, gelukte zulks aan de Engelſchen. Nu bood eene *Conſulta* der natie hare kroon aan den Britſchen Monarch aan, die dezelve aanvaardde, en een Onderkoning naar het eiland afzond, doch even kort genot van den aangenomenen titel had, als Koning THEODORUS. Want de Onderkoning geraakte met PAOLI overhoop, en

verzuimde het winnen van de gemoederen der Corſen, die, door de overwinningen van hunnen landsman BONAPARTE verblind, zich met Frankrijk hereenden; alswanneer het Engelſche Gouvernement, een geweldadig inhouden van het eiland met de nationale belangen niet overeenkomſtig achtende, beval, dat hetzelve ontruimd zou worden.

SARDINIE

is van het Noorden naar het Zuiden 55 uur lang, en 25 uur breed; en heeft meer dan 200 uren kust. Het is aan de Noordzijde, waar het Corſica nevens zich heeft, haast even bergachtig, als dit eiland, doch bevat aan den Zuidkant wijd uitgeſtrekte vlakten, moerasſen en meeren. Het heeft ijzer- en loodmijnen, die veel opleveren, eenige zilvermijnen, die weinig voordeels kunnen geven, porfier, marmer, albast en eenige warme bronnen. De twee voornaamſte rivieren zijn de Oriſtano en Fumendoſa. De eerſte, ook *Tirſi* geheeten, ontlast zich in de golf van Oriſtano, aan de Westkust, en de andere aan de Z. O. kust. Men wordt gezegd, voornamelijk langs de Mariel, die in de golf van Cagliari valt, uit deze door het binnenland naar de golf van Oriſtano te kunnen varen.

De grond is in de valleijen vruchtbaar in tarwe, gerst, tabak en al de vruchtboomen van Europa, met name die der omſtreken van de Middellandſche

zee. Paarden, zoo als die van Corsica, loopen hier in het wild. Muilezels zijn er weinig, maar de ezels zijn er sterk, en worden er gemeenlijk bereden. Het vleesch der varkens, die men er met kastanjes mest, is lekker. Er onthouden zich in de eenzaamste bergoorden Muffolis, zoo als die van Corsica. Men vindt er kleine herten en vele wilde zwijnen. Kleine trapganzen en wilde eenden zijn er in overvloed. Het eiland Asinara levert landschildpadden op; en men vangt langs de kusten zeeschildpadden, zoo wel als tonijnen; doch ansjovis en sprot valt er zeldzaam.

De lucht is er over het algemeen gezond, behalve in de nabijheid der moerassen, welke rotkoortsen voortbrengen. Het getal der bevolking is bijkans een half miljoen; maar de Sarden, offchoon van grootelijks beschaafde volken omgeven, verkeeren nog in een staat van ontzettende barbaarschheid. Op het platte land kleeden zij zich met geitenvellen, een voor het lijf en een achter. Op het hoofd hebben zij eene muts van dezelfde stof, of van wol. Hunne vrouwen dragen geen ander kleed, dan een wollen tabbeard en eene wollen muts. De boeren dragen steeds wapens mede, om zich tegen elkanderen te verweren; want het zijn alle dieven en moordenaars; zoo dat het binnenland zich zonder geleide niet wel laat doorreizen. Men kan er zelfs zonder gevaar geen ander, dan wel gewapend, bootsvolk aan wal zenden, om water te halen. Kortom de Sarden zijn de Boschjesmannen der Mid-

del-

eilandsche zee. Zij zijn nogtans sterk aan hun hoof en hunnen Koning gehecht; en tegen de barbaarschheid der boeren steekt de zwier en uiterlijke vertooning van de burgers der hoofdstad zonderling af, welke alle, de handwerkslieden zelfs niet uitgezonderd, met eene zakpruik, een degen en den hoed onder den arm, uitgaan. Een opschik, in welken men dikwijls om aalmoezen bedelt.

Er zijn in de kusten menigvuldige golven; en langs dezelve eilanden en klippen. De voornaamste landpunten van Sardinie zijn de volgende: Kaap Comino, de Oosterpunt en Noordergrens der golf van Orosei, Kaap Carbonera, de Z. O. punt; en Ooster grens der golf van Cagliari. Nevens deze ligt het rotsige eiland Cortellazzo (*Ficaria*), met een kasteel, eene goede reede aan de N. W. zijde, maar eene onklare vaart langs de Westpunt, en aan de N. O. zijde twee kleine eilandjes, welke elk een wachttoren op zich hebben, en van welke het eene *Serpentaria* heet. Kaap Pola, de Wester punt der golf van Cagliari, is eene lage rotsige landpunt, met een wachttoren en twee rotsige eilandjes nevens zich. Kaap Tavolano, of Teulado, is de Z. W. punt van Sardinie, en de Ooster punt der golf van Palma. Kaap de Napoli, of La Fresca, de Zuider punt der golf van Oristano, op het midden der Westkust. Kaap Della Caccia (*Nymphæus*) aan de N. W. zijde, en Kaap Falcone (*Gerditanum*) de N. W. punt des eilands.

De voornaamste golven zijn die van Terra Nova,

aan de N. O. zijde, welker Noorder punt Kaap Figueri is. Porto Cavallo, binnen de eilanden Tavolaro, enz. De golf van Orosei, tusschen de vermelde Kaap Comino en Monte Santo. De baai van Oliastro, welke Monte Santo ten Noorden en Kaap Bellevue ten Zuiden van zich heeft. De golf van Cagliari aan de Z. O. zijde. Aan het binneneinde van deze ligt Cagliari (*Calaris*), de hoofdstad des eilands, met 25,000 inwoners (*). De golf van Rosia, welker Wester punt Kaap Tavolaro is, en nabij welker binneneinde het tamelijk groote, vlakke, en zeer rotsige, eiland Rosia ligt, dat binnen zich, voor den mond van eene rivier, eene goede ankerplaats heeft.

De Golf van Palma, aan het Z. W. uiteinde van Sardinie, wordt aan de Oostzijde door dit eiland, en aan de Westzijde door het eiland Antiocha, gevormd; welk laatste ook *S. Jago* en *Palma de Sul*, en bij de Ouden *Plumbaria* heet, en 3 uur lang en een uur breed is. In den mond der golf liggen er twee groote klippen, de *Bul* en de *Koe* geheeten. Een uur ten N. W. van Antiocha, en 3 uur van Sardinie, heeft het rotsige, dorre en van kleine eilandjes omgevene, eiland San Pietro (*Asci-*

Pi-

(*) Eene goede wandelplaats, en bij het gewezene verblijf des Konings een tuin, welks digte dreven veelal van wijngaarden gevormd zijn, waaraan de uitnemendste druiventrossen digt boven het hoofd van een wandelaar hingen, volgens wien er op *bladz.* 407 bovenaan veel overdrevens is.

pitrum) op deszelfs Oostzijde het fort S. Carlos. De ligging der Golf van Oristano is reeds aangeduid.

Porto Conta, aan de N. W. zijde, is eene goede haven, welker mond met twee torens bezet is. Van deze staat die aan de regterhand op eene hoogte van 70 voet, welke zoo regtstandig opgaat, dat men ze met een touwladder beklimt. Men kan de ganſche haven door ankeren, behalve nabij de ſtad, waar men eenige klippen vindt, welker hoogte aan die des waters gelijk ſtaat. Aan het binneneinde vindt men eene ſpringbron van brakachtig water.

De Noordkust van Sardinie kromt zich grootelijks binnenwaarts, en vormt eene wijde golf, tusſchen het eiland Aſinara ten N. W. en Kaap Scardo, dat de Noordpunt van Sardinie is. Aſinara (*Herculis*) wordt van Kaap Falcon door een vaarwater met ſlechts 2 vadem diepte geſcheiden; in welk laatſte het kleine eilandje Piana ligt. Aſinara is zeer ongegeld. Deszelfs grootſte lengte bedraagt 3 uur. Deszelfs Oostzijde omvat Porto Trabuco, met goede luwte, en eene voegelijke ankerplaats op 6 en 8 vadem waters.

Sasſari, de tweede ſtad des eilands, ligt aan de rivier Fiuminargia, 4 uur van zee. Derzelver haven, *Torres* geheeten, ligt aan den mond der rivier, en wordt door twee moeljes beveiligd.

Nevens het N. O. einde van Sardinie hebben de Magdalena's eilanden (*Hermaea*), tusſchen zich en

het groote eiland, eene uitmuntende reede, welk voor de grootste schepen. Op het grootste Magdalena's eiland ligt er een dorp en eenige forten. Er is aldaar voor eene vloot rundvleesch, wijn en groentes te vinden; benevens water, dat eene aanzienlijke fivier van Sardinie oplevert.

Dit groote eiland ging met deszelfs onderhoorigheden, even als Corsika, van den eenen meester tot den anderen over, tot dat het in de zevende eeuw onder het gebied der Saracenen geraakte. Dezen werd het door de vereenigde magt van Pisa en Genua ontrukt, en de Koning van Arragon annam het in 1330 aan de Genuezen. Het verbleef aan Spanje tot in 1708, toen het door de Engelschen voor den Oostenrijkschen Prétendent genomen werd, die, vervolgens Keizer geworden, Sardinie, met den titel van Koningrijk, in 1720 aan het Huis van Savoye schonk.

DE SARDINISCHE, TOSKAANSCHE, EN ROMEINSCHE KUST VAN ITALIE EN EILANDEN.

Het Huis van Savoye bezit, behalve Sardinie, en Savoye, ook Piemont en Montferrat, het Graafschap Nizza, en, ten gevolge der besluiten van het Wener Congres, het grondgebied van Genua; tusschen welk laatste en het Graafschap Nizza het kleine Prinsdom Monaco voor den omwentelingsoorlog, door den Hertog van Valentinois, die

Pair

Rêr van Frankrijk was, als Souverein, onder de Suzereiniteit der Franſche Kroon beſtuurd werd.

Het Graafſchap wordt door den Var van Frankrijk afgeſcheiden. Deszelfs hoofdſtad (*) is ſlecht gebouwd, heeft enge, en van wegens de hoogte der huizen donkere, ſtraten. Aan den Zuidkant wordt zij door een ſterken ſteenen wal tegen de zee beſchut. Aan den Oostkant heeft zij eene ontzaglijke rots, welke eenige honderd voet hoog is, en op welker top men de puinhoopen van een kasteel ziet, dat onwinbaar werd geacht, tot dat de Franſche Maarſchalk CATINAT het in 1704 wegnam. Tuſſchen die rots en Mont S. Alban is de ingang der haven, dat eene door kunst gevormde, en tuſſchen twee ſterke moeljes ingeſlotene, kom is, welke 40 ſchepen van middelbare grootte bevatten kan. De reede buiten haar is vol klippen, tegen den Oostewind niet gedekt, en digt aan den wal 30 vaam diep; om welk een en ander men zich, als het uit het Oosten begint te waaijen, van daar naar Villa Franca pleegt te begeven. Nizza heeft 18000 inwoners, en handelt met Marſeille en Genua, waarnaan zij olie, zijde, rijst, hennep, ansjovis, ſpros

(*) Oudtijds *Nicea*, en, zoo als het naburige Antibes, eene Marſeiljaanſche ſtichting, met eene fraaije hoofdkerk, heerlijke wandelingen, en eene gezonde lucht, welke vele vreemdelingen derwaarts lokt, en veroorzaakte, dat de onttroonde Koning en Koningin van Spanje zich er zoo lang onthielden.

ſprot en tonijnen, benevens China's appelen, citroenen en *parfuimen* verſchaft.

Villa Franca ligt een uur ten Oosten van Nizza, en wordt, nevens deze ſtad, door een kasteel op Mont S. Alban beſtreken. Hare haven is een natuurlijke inham, die tusſchen den gezegden berg en Kaap S. Hospice, 1½ mijl ver het land in loopt. De ingang is veilig, maar te wijd; alwaarom de haven van den Z. Z. O. kant open ligt. De diepte is er 10 en 12 vadem. Aan de Westzijde is er eene kleine plek, door een ſteenen hoofd afgeſloten, waar de Koning, voor dat hij Genua bekwam, zijne Zeemagt, toen uit 2 Fregatten en 2 Galeijen beſtaande, plagt te doen repareren. De ſtad ligt aan het binnenſte der haven, en heeft achter zich eene ſteile rots, en 2000 inwoners. Op den zeeoever, tusſchen de haven en Monaco, ligt, aan den voet van eene ſteile helling, het dorp Eya.

Monaco (*Portus Herculis*), een verſterkt ſtadje van 1100 inwoners, op een hoog ſchiereiland, dat regtſtandig uit zee oprijst, en behalve van den Westkant ongenaakbaar is, heeft eene van den Oostkant open liggende reede, met 25 vadem diepte ligt aan den wal, doch eene haven voor klein vaartuig, dat van hier vele China's appelen en citroenen naar Nizza en Matſeille voert. Het nabijgelegene dorp Roccabruna bevat een Paleis van den Prins van Monaco. Deszelfs ſtad Mentone, met 3000 inwoners, heeft geene haven, maar levert echter eene groote hoeveelheid van de gezegde vruchten

ten voor den handel op, met en benevens palmtakken voor de Palmzondagen.

Tusschen die stad en Kaap della Melle beslaat de zeeoever, ter lengte van 8 uur, uit een zandig strand. Overigens biedt zij van Monaco af tot aan Genua slechts rotsige steilten aan, welke nabij Genua in hoogte en steilte toenemen. Op het voormalige grondgebied van Genua bevat zij eene aaneengeschakelde reeks van steden en dorpen, van welke men naauwelijks een tiende gedeelte op de Kaarten vermeld vindt. De eerste dier plaatsen is Lete, tusschen welke en Vintimiglia er verscheidene andere zijn. Vintimiglia (*Albium*), aan den mond der kleine rivieren Bibera en Rotta, heeft een sterk kasteel. S. Remo is eene fraaije stad van 12,000 inwoners, die citroenen en China's appelen uitvoert, en het voorregt heeft, van Rome uitsluitender wijze van palmtakken te voorzien, van welke er jaarlijks eene scheepslading, ter waarde van eenige duizend Scudi, derwaarts gaat. Porto Morizzo is eene versterkte stad op eene hoogte. Tusschen dezelve en Oneglia, dat een afstand van slechts 5 mijl is, telt men 2 steden en 40 dorpen (*). Oneglia en Ales-

(*) Hier schijnt er in de cijfers eene fout te schuilen, maar wij hebben ons reeds een weinig voor dit oogenblik genoodzaakt gevonden, om den tekst van Kapitein TUCKEY hier, even als in het te gelijk bewerkte *III Deel* van *pag.* 220 af, genoegzaam onver-

an-

Alassio, aan de Noordzijde van Kaap della Melle; zijn kleine *plaatsen*, waar er door barken fruit wordt ingenomen. Nevens Kaap della Melle ligt er eene groote klip in zee, met eene vuurbaak op dezelve. Albenga (*Albium Inguanum*), op eene ongezonde ligplaats aan de Borgo, heeft in de nabijheid het eiland Gallinari. Finale heeft eene Citadel en een kasteel. Noli, Vaya en Sabatia, zijn volkrijke dorpen.

Savona, eene groote stad van 30,000 inwoners, heeft twee kasteelen. De haven, binnen een steenen hoofd, liet voormaals groote schepen toe; maar, zich in den handel van Genua bevonden zijnde te mengen (*), werd zij derwijze opgevuld, dat zij slechts voor schepen, die 10 voet diep gaan, bruikbaar is. Tusschen Savona en Genua zijn er verscheidene steden, die niets bijzonder meldenswaardigs hebben.

Ge-

anderd zoo als hij is te leveren; zonder intusschen beschouwd te willen worden, als of wij, daarbij zulks gezegde, daaraan eenig gezag hechtten.

(*) Men besluite hieruit niet, dat Genua geregtigd was, om zulks aan Savona te verbieden. Deze stad was van Genua onafhankelijk, maar werd uit naarijver vermeesterd, en toen op de gezegde wijze behandeld. Doch het verging Genua welhaast, als menigen hond, die met een tweeden om iets kampte, waarmede er inmiddels een derde ging strijken. Het mishandelde Savona zag zich door Venetie duchtig van het jaloersche Genua gewroken.

Genua (Ital. *Genova*, Fr. *Genes*), eene der fraaiſte ſteden van Europa, is amphitheaters wijze in het hangen van een berg gebouwd, en bevat 75,000 inwoners. De haven wordt door twee moeljes gevormd, welke op haar einde elk eene vuurbaak hebben, en ¼ mijl van elkanderen af liggen. Binnen dezelve is er tuſſchen de 3 en 7 vadem diepte, en men ligt er genoegzaam veilig, offchoon de Zuidewind er eene ſterke dijning in op drijft.

Ten Oosten van Genua volgen de ſteden elkanderen even ſchielijk op, als ten Westen. De eerſte van eenig aanbelang is Nervi, met eenige zijdefabrieken. Recco en Camagli zijn kleine plaatſen. Te Porto Fino vormt een ſteenen beer eene kleine haven, aan een inham tuſſchen twee voorgebergten, welke zich na genoeg eene mijl hoog regtſtandig verheffen. Rapalla, eene kleine ſtad aan een inham, voert olie uit.

Chiavari, aan de Sturla, heeft 6000 inwoners, die zich voornamelijk met de viſſcherij van anjovis bezig houden. Er wordt hier eene vermaarde jaarmarkt gehouden. Sestri di Levante (*Segesta*), en andere dorpen, liggen tuſſchen Chiavari en Porto Venere, welke laatſte plaats (*Portus Veneris*) aan den Westelijken oever der Golf van Spezzia ligt, en door een ſterke veſting in het hangen van een berg gedekt wordt. De Golf van Spezzia (*Portus Lunenſis*) is van groenende bergen omringd, en merkwaardig, uit hoofde van eene bron van zoet water, welke midden in het zoute opborrelt. Op

de

de Westpunt der golf ligt het Kasteel van Santa Maria, en nevens hetzelve de drie eilandjes Palmaria, Tino en Tinetto, op welker Oostelijkste, Palmaria, er eene zeer hooge vuurbaak staat. Nevens de Oostpunt der golf ligt Spezzia, eene aanzienlijke stad, met eene goede haven (*).

Op het grondgebied van Lucca wordt Lavenza, dan eene rivier (*Aventia*) bespoeld, welke er eene kleine haven vormt. Massa Carrara, een uur van zee, is eene kleine stad met een kasteel, op eene aangename vlakte. Twee uur ten Noorden der stad liggen de vermaarde marmergroeven, van welke zij haren naam ontleent. Via Reggio is een stadje aan eene baai, welke van hooge oevers omringd is, maar aan den Zuidkant gansch open ligt.

Pisa, aan den Arno, tusschen moerassen, $\frac{1}{4}$ mijl van zee, is eene oude en fraaije stad van 6000 (?) inwoners, met eenige prachtige kerken, eene Universiteit, een Kruidtuin, en 3 bruggen, van welke er eene van wit marmer is. Zij is als de geboorteplaats

(*) Welke door het gebergte, dat de golf omringt, tegelijk met deze, van den landkant ongenaakbaar gemaakt, en tevens van zulk uitnemend timmerhout voorzien wordt, dat zij deswegens voor het bouwen van allerlei schepen hoogst welgelegen is. Hierom, en om hare geschiktheid ter beheersching van de vaart daaromstreeks, hadden de Engelschen haar nog steeds in, toen het werk van den Heer TUCKEY uitkwam; en wij weten niet, of zij haar misschien thans nog wel ontruimd hebben.

plaats van GALILEO beroemd, en uit hoofde van haren oudtijds wijd uitgeſtrekten handel, welke zich thans tot den uitvoer van een weinig olie en eenige kunstbloemen bepaalt; daar al de handel van Toskane zich hedendaags te Livorno vereenigt.

Deze ſtad (*Portus Herculis Lubronis*) heeft 50,000 (60,000) inwoners, waaronder 20,000 (15,000) Joden. Het was voor de jongſte omwentelingen eene der voornaamſte Koopſteden van Italie, waar men de voorregten van een *porto franco* genoot, en alle Godsdienſten geduld werden. De haven wordt er door een moelje ter lengte van eene mijl gevormd, maar moet, uit hoofde van het zand, dat er in ſpoelt, geſtadig uitgediept worden, waarmede er ſteeds een aantal galeiboeven onledig pleegt te zijn. Het zand, dat men er uithaalt, wordt naar eenige naburige moerasſen gevoerd, om ze op te hoogen, en de lucht er gezonder te maken. De ſtad ontvangt langs een kanaal, dat 5 uur lang en voor booten bevaarbaar is, water uit den Arno. Er zijn hier drie Lazareths.

Ten Westen van de haven van Livorno ligt, op den afſtand van 3 mijl, de Mallora, eene bank ter lengte van een uur, met op hare minſte diepte 10 voet water, doch op haar Zuidelijk uiteinde eene klip met een toren. Ten Z. W. van Livorno, op 7 uur afſtands, bezit Toskane het bergachtige en onbewoonde eiland Gorgona (*Urgos*), dat 8 uur in den omvang heeft. De ansjovis, welke men hieromſtreeks vangt, is vermaard.

Na genoeg midden tusschen Livorno en Kap Corsica, behoort aan Genua het eiland Capraja (*Aegilon*), dat 5 uur in den omvang heeft, en zeer bergachtig en van klippen omringd is. Het heeft 1500 inwoners, meest Zeelieden, en eene kleine stad met eene sterke Citadel op een berg. Aan de Oostzijde vindt men een zandigen inham, welke tegen de winden tusschen het Z. W. en Noorden gedekt is. Dit eilandje vormde gedurende eenige jaren, met het beruchte Elba, en eenige kleine eilandjes daaromstreeks, een afzonderlijk Departement van Frankrijk, door welks Gouvernement Corsica toen in twee Departementen was verdeeld.

Van dit laatstgenoemde groote eiland wordt Elba door het Kanaal van Corsica gescheiden; en van de Toskaansche kust door het Kanaal van Piombino, dat 4 uur breed is, en de eilandjes Palmenora en Palmajola (groot en klein Palma) bevat, op elk van welke er een licht brandt. Elba behoorde voormaals tot het Prinsdom Piombino, en de Koningen van Napels en Sardinie waren geregtigd, om in de voornaamste steden des eilands bezetting te leggen. In 1801 werd het regt van den Koning van Sardinie daaromtrent aan den Spaanschen Infant, Hertog van Parma, afgestaan, en dat des Konings van Napels aan Frankrijk.

Elba is driehoekig van gedaante, 7 uur lang en 4 uur breed. Er heerscht aldaar eene verscheidenheid van hooge bergen en groote vlaktes. Het eiland is zeer rijk in delfstoffen, en heeft ijzermijnen, die

die een metaal opleveren, dat aan het Zweedſche gelijk ſtaat; voorts veel marmer, leijen, asbest, graniet, zwavel, vitriool, ſteenzout, en zeilſteen, welke de Kompasſen, in de nabijheid des eilands, gezegd wordt aan te trekken. Het eiland bevat zelfs goud, zilver, koper, tin en lood. Het heeft eenige in zee uitloopende riviertjes, waarvan het voornaamſte, bij uitſtekendheid *el Rio* geheeten, door de ijzermijnen henen loopt, en uit hoofde daarvan merkwaardig is, dat het in den zomer het meeste water heeft.

Het luchtgeſtel is, uit hoofde van de zeewinden, op Elba gematigder, dan op de tegenoverliggende kust van Toskane; en er groeijen gewasſen, welke op die kust niet voort willen. De voornaamſte voortbrengſelen beſtaan er uit wijn van dezelfde hoedanigheid ale de Spaanſche, olijven, veel vijgen, maiz, erwten, boonen, en een weinig tarwe. De gemeenſte boomen zijn er de kurkboom, de immer groene eik, de China's appel en citroenboom, en alle Franſche vruchtboomen, uitgezonderd de appelboom.

Het eiland heeft 12,000 inwoners, 2 ſteden en 9 dorpen. Voormaals grootelijks door Barbariſche zeeroovers verontrust, had het weinig buitenlandſchen Koophandel, en werd er ſlechts eenig ijzer, zout, vruchten en tonijnen, uitgevoerd.

Porto Ferrajo, aan de Noordkust, is de hoofdplaats, en ligt op een halfrond bergachtig ſchiereiland, welks Zuidzijde, tuſſchen zich en het ei-

land, eene uitnemende haven vormt, waar men 3 of 4 vadem diepte vindt. Op de reede ligt men ook veilig. De ſtraten der ſtad zijn in eene rots gehouwene terraſſen. Porto Ferrajo heeft 5000 inwoners, ſterke vestingwerken, en daarenboven eene Citadel. Nabij de ſtad is de Toren van Voltoreja, op eene rots derwijze gelegen, dat men hem ſlechts bij uithongering meester worden kan.

De tweede ſtad, Porto Longone, aan het Oost-einde des eilands, heet dus naar hare langwerpige gedaante, en is in eene boven- en benedenſtad verdeeld. De bovenſtad, eene ſoort van Citadel, op den top van een berg, is door natuur en kunst even zeer verſterkt. De mond der haven wordt door eene batterij op eene landtong beſtreken.

Aan de N. W. zijde des eilands vormt het ſchiereiland, dat aan den eenen kant de haven van Porto Ferrajo omvat, aan den anderen kant de Golf van Prochio. De voornaamſte punten des eilands zijn: aan de N. W. zijde Kaap S. André, aan de Z. W. zijde Kaap S. Rocca, aan de Z. O. zijde Kaap Stella, en aan de Noordzijde Kaap Nitta, welke het eilandje Brasſuolo nevens zich heeft.

Ten Z. W. van Porto Longone ligt, op den afſtand van 3 uur, Pianoſa (*Planaſia*), genoegzaam met het water gelijk, dat de naam reeds aanduidt. Dit eilandje is een uur lang, een half uur breed, en onbewoond; maar er weiden op hetzelve groote kudden van geiten. Op een nog kleiner eilandje, ten Oosten van Pianoſa, onthouden er zich zeehon-

den

den en meeuwen. Monte Christo (*Oglasa*), ten Z. O. van Pianosa, is eene barre en woeste klip. Ten Noorden van deze liggen de Formicas (mieren), eene gevaarlijke reeks van blinde en andere klippen, van den omvang van 1½ mijl.

Op de Kust van Toskane (*) vindt men, ten Noorden van Piombino, de kleine plaatsjes, Rosignano, Cecina, aan eene eveneens genoemde rivier, en S. Vicenza. Het voorgebergte van Piombino is een schiereiland, dat de Golf van Latruie, of Porto Burrano, ten Noorden van zich heeft, en ten Zuiden de Baai van Piombino, aan welker Wester oever het versterkte stadje Piombino ligt.

Castiglione verdient slechts van wegens deszelfs heerlijke waterleiding vermeld te worden. Het heeft in zijne nabijheid een groot zout meer. Tallamone is een klein plaatsje tusschen twee riviertjes. Orbitello ligt aan een meer van denzelfden naam, dat 2 uur in den omvang heeft, maar zeer ondiep is. Het heeft, langs eene vaart van den naam van *Porto Stephano*, met zee gemeenschap, en is vermaard van wegens de aal, waarvan het Rome en Napels het ganssche jaar door voorziet. Het wordt aan de Zuid-

(*) Dit land begroot men op 1,264,000 inwoners; dat van Lucca op 131,000, de gezamenlijke Staten des Konings van Sardinie op 3,814,000, en die van den Paus op 2,425,000, maar over de echtheid van deze begrooting straks nader.

Zuidzijde door Monte Argentero, een hoog ſchiereilandvormig voorgebergte, beperkt.

Nevens dit ſchiereiland liggen de eilanden Giglio (*Igilium*) en Giannuti (*Dianium*). Verder ten Zuiden vindt men, aan de Toskaanſche kust, Porto Hercole, eene goede haven, met zeer hoog land om zich henen, en een dorp, op eene ſteil afhellende hoogte, met een klein fort.

Op de Romeinſche kust is Carneto, aan de Marta, onbeduidend. Civita Vecchia (*Centum cellae*) heeft 9000 inwoners, en eenigen handel. De haven wordt door eene moelje gevormd, welke op eene zandplaat voor een kleinen inham gebouwd is, en aan weerskanten een toegang open laat. Die aan de Oostzijde is voor ſchepen bruikbaar, en binnen in de haven is het 5 of 6 vadem diep. Hier plagt de Zeemagt van den Paus, uit een half dozijn Galleijen beſtaande, te liggen. Pala is de eenige plaats van eenig belang tuſſchen Civita Vecchia en den mond van den Tiber. Deze rivier ontſpringt in het Appenijnſche gebergte; en, na gedurende een loop van 150 mijl 142 andere rivieren en beken te hebben opgenomen, ontlast zij zich tuſſchen moerasſen door, welke uit haar bezinkſel ontſtaan zijn. De Iſola Sagra verdeelt haren mond in twee takken. De Zuidelijke heet *Fiumicino*, of de kleine rivier. Dit is de eenige bruikbare, en hij is zulks nog ſlechts voor klein vaartuig. Zijn mond is tuſſchen twee ſteenen hoofden ingeſloten, en de haven van CLAUDIUS, dien JUVENALIS, in zijne *twaalfde Sa-*

Satire, zoo grootsch beſchrijft. Men wil, dat ARNRAS hier landde. Aan den linker oever van dien tak des Tibers ligt Ostia, veelal in puinhoopen, en voornamelijk door Galeiboeven bewoond, die er in de zoutmijnen werken. Op de Iſola Sacra, welk eiland na den tijd der Oude Romeinen ontſtond, ziet men ſlechts een huis, en eenige visſchershutten. Er weiden aldaar groote kudden van buffels. De handelsvoorwerpen, door Rome opgeleverd, uit kunstbloemen, pomade, handſchoenen, enz. beſtaande, worden door Ostia uitgevoerd.

Tusſchen den Tiber en Terracina is de kust met puinhoopen van de lusthuizen (*Villas*) der oude Romeinen bezaaid, welke thans op ſommige plaatſen ver zeewaarts in liggen, ten bewijze, dat de kust hier heeft afgenomen.

Capo d'Anzo, 6 of 7 uur ten Zuiden van den Tiber, is een rotſig voorgebergte. Het heeft eene mijl ten Oosten van zich Porto d'Anzo (*Antium*) dat de haven van Nettuno is. Dezelve wordt door een dijk en eene moelje gevormd, en tegen alle winden, behalve die tusſchen het Oosten en N. O. gedekt. De diepte is er 13 voet; maar er wordt een geſtadige arbeid van 150 Galeiboeven gevorderd, om voor te komen, dat de haven niet verlande. Eene batterij aan het uiteinde der moelje, en eene aan haar binneneinde, daar zij met den dijk zamenhangt, beſtrijken de ganſche baai tusſchen Capo d'Anzo en Nettuno. Dit laatſte is eene ſtad van 2000 inwoners, aan den mond van de Lora-

cina, en van een muur en parapet omringd, met eene gracht en torens aan de landzijde.

Tusschen den grooten en fraaijen toren (*) van Astura, waaromstreeks de dood van CICERO plaats greep, en Kaap Circello, de Westpunt der Golf van Gaëta, wasemen de Pontijnsche moerassen langs de zee-henen vergiftige dampen uit. Op het hooge rotsige voorgebergte Circello, een schiereiland, dat zich als een eiland vertoont, en als de woonplaats van CIRCE vermaard is, staat het Kasteel van S. Felix met drie of vier torens.

Terracina (*Anxur*), in het hangen van een berg, is slechts van wegens deszelfs Romeinsche oudheden meldenswaardig.

Zoo als de Romeinsche kust zich aan dezen kant langs de Toskaansche zee uitstrekt, bezoomt zij voorts de Golf van Venetie, tusschen het Venetiaansch-Lombardisch Koningrijk, en dat van Napels. In de nabijheid van dit laatste behooren er tot het Pauzelijke grondgebied Repatranfone, Pedusa, Porto Lapido en Porto Fermano, kleine stadjes aan den zeeoever. Het laatste ligt op eene hoogte, en heeft een onbeduidend fort nevens zich.

Alomme bekend is Loretto, op een berg, 3 mijl van zee, met 6000 inwoners. Hier vindt men de San-

(*) Op den oever van Italie zijn er vele zulke torens tegen de invallen der zeeroovers gebouwd. Die van Astura werd zulks door de Pauzen, tot eene wijkplaats in tijden van gevaar.

Santa Caſa, of het heilige huisje der Maagd MARIA, dat gezegd wordt, door de Engelen van Nazareth naar Dalmatie, en van daar naar Loretto, te zijn overgebragt. De ſchatten van deze Kapel, uit de offeranden van Pelgrims en anderen geſproten, waren voormaals eindeloos; maar men wil, dat het goud en de edele geſteenten voorlang door andere min kostbare dingen vervangen werden. Toen nu de Franſchen den Romeinſchen ſtaat bemagtigden, namen zij ook dat weg, en lieten ſlechts het beeld der Maagd overig, dat BONAPARTE vervolgens wegvoerde, doch terug liet brengen.

Ancona is eene oude ſtad van 20,000 inwoners, in het hangen van een berg, op welks top zij eene ſterke Citadel heeft. Eene vrije haven zijnde, bezat zij voormaals bijkans den geheelen handel der Pauzelijke Staten. De invoer beſtaat hier, zoo als te Civita Vecchia, enz. voornamelijk uit zoute visch, koloniale en fabriek-goederen; de uitvoer is een weinig wol, aluin, vruchten, linnen lompen, enz. Ancona heeft fabrieken van zeep, zijden ſtoffen, zeildoek, enz. De haven wordt door eene moelje gevormd, die 2000 voet lang, 100 voet breed, en 68 voet hoog is, en op haar uiteinde eene batterij en vuurbaak heeft, en digt daarbij eenen voor TRAJANUS opgerigten zegeboog van wit marmer, die als een der minst geſchondene overblijfſelen van de Romeinſche grootheid wordt beſchouwd. Ancona heeft voorts een Lazareth, en de Quarantaine wetten zijn er zeer ſtreng. Er wordt

geen ſchip in de Pauzelijke havens binnen gelaten, welks gezondheidspapieren niet in de volkomenſte orde zijn.

Sinigaglia, dus naar de *Senones Galli*, die het grondvesten, genoemd, is eene ſtad van 12,000 inwoners aan de Miſa, welke klein vaartuig toelaat, en buiten welker mond er voor groote Koopvaarders eene moeljehaven is. Zij heeft eene jaarlijkſche markt, waar de Grieken van den Archipel hunnen honig, hun was, teer, enz. tegen hennep, tarwe, zijde, enz. komen verwisſelen.

Fano (*Fanum Fortunae*) wegens het verſlaan van HASDRUBAL door de Romeinen vermaard, heeft eene haven, welke door een tak van den *Metaurus* gevormd wordt, en menigvuldige Oudheden in de nabijheid. De voornaamſte tak der rivier ontlast zich ongeveer een uur ten Zuiden van de ſtad, en is des zomers genoegzaam droog. Peſaro (*Piſaurum*), aan de Foglia, eene oude ſtad, met 12,000 is van wegens hare vijgen vermaard. La Catholica, een dorp, op den top van een berg, heet dus, omdat het aan de Orthodoxe Prelaten, die zich, tijdens het Concilie van Rimini, van de Arianen afſcheidden, eene wijkplaats verleende.

Rimini (*Ariminium*) aan de Marechia, heeft 14,000 inwoners, vele fraaije gebouwen en Romeinſche oudheden. De haven, aan den mond der rivier, is met wit marmer opgezet, maar thans zoo ondiep, dat zij ſlechts viſſchers barken toelaat; en de reede ligt van den Noord- en N. O. kant open.

Cas-

Caſſenatica heeft eene goede haven. Cervia Nuova heeft groote zoutwerken. Porto Cardiano is eene kleine ſtad. Ten Noorden van Rimini ontlast zich de Fiumicino, meer binnenwaarts *Piſatella* geheeten, en de *Rubico* der Ouden. Hij is weinig meer, dan eene beek, maar 9 voet diepgaande ſchepen loopen den mond van het riviertje binnen.

Ravenna, thans een uur van zee, had voormaals eene goede haven, en eenen aanzienlijken handel. Het is thans eene arme, en enkel wegens het graf van DANTE merkwaardige, plaats. Commachio, tuſſchen ongezonde moerasſen, heeft 6000 inwoners, en aanzienlijke zoutwerken. De ſtad ligt ten Zuiden van den Po, aan het zoute meer van haren naam, dat 40 uur in den omvang heeft, en wegens deszelfs aal (*Muraena Romana*) vermaard is. Deze visch wordt door gansch Italie henen verzonden. Het meer is ten behoeve der visſcherij in verſcheidene vakken gedeeld, welke elk eene regtſtreekſche gemeenſchap met zee hebben.

HET KONINGRIJK NAPELS (*).

De Westkust van dit rijk bevat verſcheidene golven

(*) Dit rijk en Sicilie, thans hereend zijnde, voeren op nieuw den naam van het *Rijk der beide Sicilien*. Dezelfde begrooting, waaruit wij de bevolking van den Romeinſchen Staat enz. opgaven, brengt die van Napels en Sicilie op 6,766,000 inwoners; maar

ven waaronder die van Gaeta, Napels, Salerno, Policastro; S. Euphemia en Gioja, de voornaamſte zijn. De Golf van Gaeta wordt door Kaap Circello aan de Westzijde beperkt, en door Kaap Miſena en het eiland Iſchia aan de Oostzijde. De reeds vermelde Kaap Circello loopt in twee punten uit, welke 6 mijl van elkanderen af liggen. Aan de Oostzijde vinden niet heel diepgaande ſchepen voor zich een kleinen inham. De rivieren Erivando, en Garigliana, ontlasten zich in de Golf van Gaeta, en aan haar ligt Fondi, eene oude ſtad, 2 uur ten Oosten van Terracina, aan een zout meer, dat 9 mijl lang is, van aal overvloeit, met zee gemeenſchap heeft, doch ſlechts voor booten genaakbaar is. Gaeta is eene ſterke vesting, op het hooge rotſige voorgebergte van Santa Trinidad, dat door eene ſmalle landtong met het vaste land vereenigd wordt. In die groote rots is eene, van boven tot beneden doorgaande, klove, in welke er een groot blok marmer nedergevallen is, waarop men eene Kapel voor de Heilige drieëenheid gebouwd heeft. Naar de volksoverlevering ſcheurde de rots derwijze, toen

maar er ligt nog eene andere voor ons, volgens welke zij, aan het einde van 1817, 4,974,726, en aan het einde van 1818, bij eene herhaalde telling, 5,006,883 zielen zou hebben bedragen. Volgens deze telling had de ſtad Napels 329,438 inwoners. De Heer TUCKEY geeft daarentegen aan Napels tuſſchen de 360, en 380,000 inwoners; ja anderen ongeveer 430,000.

toen de Heiland aan het kruis den geest gaf, en *de aarde beefde en de steenrotsen scheurden.* Men plagt derwaarts veel in bedevaart te gaan, en de kapel werd door de offeranden van vrome Zeelieden, die langs het vlossgebergte henen voeren, grootelijks verrijkt. De reede van Gaeta is welgedekt, uitgenomen van het Zuiden tot het Z. O. Een steenen hoofd vormt er eene haven voor Kustvaarders. Mola di Gaeta is eene kleine stad, 3 mijl ten Oosten van Gaeta, en op de eigene plaats, waar het oude *Formia* lag.

De Golf van Gaeta heeft voor zich eenige kleine eilanden, als Palmarola, 3 mijl lang, maar zeer smal; Ponza, 4 mijl lang, en ½ mijl breed, van klippen omringd, doch aan de N. O. zijde een zandigen inham hebbende, met eene goede ankerplaats binnen eene mollje, en veel versch water in de nabijheid; Gianuti, Sennor en Zannoni, eilandjes ten N. O. en Botti, eene klippengroep ten Oosten van Ponza; Ventotienne (*Pandataria*) wegens de ballingschap van AUGUSTUS dochter JULIA vermaard, en wijn, vruchten en katoen opleverende; S. Stephano, verder ten Z. O. Deze eilanden bestaan geheelijk uit vulkanische stof, en hebben tusschen zich klippen van denzelfden aard, welke schijnen aan te duiden, dat zij eenlings aaneen hingen.

De Golf van Napels wordt aan de Westzijde door Kaap Miseno en het eiland Ischia beperkt, en aan door Kaap Minerva (*Athenaeum prom.*), of

Cam-

Campanile, aan de Oostzijde. Beide Kapen liggen 6 uur van elkanderen. Op de laatstgenoemde ziet men de puinhoopen van een heerlijken Minerva's tempel.

De baai vormt een halfrond, heeft 20 uren kust, en heeft een amphitheater van bergen om zich heen. De berg Pausilippo loopt in haar op, en verdeelt haar in twee ongelijke deelen, van welke het Oostelijkste verre weg het grootste is. Er loopen daarenboven in de kust verscheidene inhammen op, welke er natuurlijke havens vormen. Onder de menigvuldige beschrijvingen van die kust munt er eene van een hedendaagschen Franschen schrijver uit, voor welker inlassching wij ons niet schijnen te behoeven te verontschuldigen.

„Na het verloop van een aantal eeuwen zijn de sporen der verschrikkelijke onderaardsche vuren, welke deze kust schokten, er nog steeds zigtbaar. De meeren Acheron, Avernus, en andere, welke aan haar palen, zijn ontegensprekelijk de craters van oude vulkanen, even als de menigvuldige omgekeerde kegels, op de toppen, in het hangen en aan den voet, der bergen. Het aandenken aan de vroegste schokken werd door overlevering in stand gehouden, en door de Dichterlijke verbeelding der Grieken, die hier volkplantingen vestigden, opgesierd (*). De gapende vuurkolken, van welke er

eeni-

(*) Het III *Deel* voor deze beschrijving van Napels afgewerkt, en ons verpligt gerekend, hebbende,

om

eenige door den rook, dien zij opgaven, het aanwezen van een onderaardsch vuur nog steeds aanduidden, terwijl andere vergiftige dampen verspreidden, werden ligtelijk voor de monden van den Tartarus, en wegen tot het doodenrijk, genomen. Er werden aan derzelver zoomen tempels opgerigt, welke men langs onderaardsche toegangen naderde."

„Na dat de natuur ongetwijfeld eenige eeuwen gerust had (*), vernieuwde zich de vruchtbaarheid van deze gewesten; en daardoor, zoo wel als door de gunstigheid der luchtstreek, uitgelokt, stroomden de menschen naar derzelvers oevers. De stad Cumae werd, midden in de Phlegreesche vlakten, denkelijk door eene Griekssche volkplanting, gebouwd. Andere steden volgden, en vormden even zoo vele kleine Souvereiniteiten, soms onderling in krijg, soms

om daar in menig opzigt van het bij *blad* 220 opgevatte voornemen af te wijken, vermeten wij ons hier, ten aanzien van het uittrekfel uit DENONS *voyage pittoresque de Naples et de Sicile*, de wegleting van het ongegronde gezegde, dat *de Grieksche fabelleer wegens het onderaardsche godendom uit het bovengemelde sprost*, Hetzelve diende enkel, om die fabelleer voor de Italianen een weinig op te schikken.

(*) Hier betoont de Franschman zich nog steeds aan de aloude braakleer verkleefd, of wordt hij, zoo als ook in het vervolg, meer dichter, dan geschiedschrijver.

ſoms te zamen verbonden, tot dat zij alle ten laatſte in de Romeinſche heerſchappij wegſmolten."

„Meesters van de bekende wereld, en door den buit van het Oosten verrijkt, dachten de Romeinen ſlechts aan vermaken. Van den eentoonigen luister der hoofdſtad walgende, zochten zij op het land de bekoorlijkheden van vereende rust en weelde. Maar geen deel van Italie had zulke natuurlijke voordeelen, als de oevers der baai van Napels. Met een heerlijk klimaat, eene heldere lucht, en liggingen vol ſchoonheid, gezegend, en overvloed van warme bronnen tot den aanleg van baden, die voor de verwijfde Romeinen onontbeerlijk waren, hebbende, werden die oevers van lieverlede met villas en tempels bedekt, en ſcheen alles, van Kaap Miſeno af tot aan Sorrentum, ſlechts eene enkele ſtad te wezen. In die tusſchenruimte lagen Miſenum, Baia, Puteolis, Neapolis, Herculaneum, Pompeia, Stabia en Sorrentum, die elk een ſchouwburg, amphiteater, en forum, en een ongelooflijk aantal tempels hadden, welker ruïnen van derzelver grootschheid getuigen."

„Ten laatſte ſcheen natuur zoo veel pracht en luiſter moede. In het eerſte verſchrikten geſtadige aardbevingen de wellustige bewoners dier ſtreken. Dit waren de voorloopers van eenen allergeduchtſten ſchok. De Veſuvius had toen het voorkomen van een ouden vuurberg, maar niets duidde aan, dat zijn vuur niet ganſchelijk uitgebluscht was. Zijne zijden waren aan alle kanten ten heerlijkſte bebouwd.

Zijn

Zijn top alleen had een dor en vulkanisch voorkomen. In het eerſte jaar der regering van TITUS, berſtte zijn inwendige gloed eensklaps los. Er kwamen daaruit ſtroomen van lava en ſlijk, benevens wolken van asch en puimſteen, die den ganſchen Oostelijken oever der baai bedekten. Eene keten van heuvels, uit die zelfſtandigheden gevormd, nam van Herculaneum tot Stabia, de plaats der vruchtbare velden in. Die twee ſteden, zoo wel als Pompeia, verdwenen; maar de Westelijke oever leed niets. De lava liep ſlechts tot aan Napels, dat zelfs daarvan weinig beſchadigd werd."

Offchoon de ſchrik, welken die ramp verwekte, denkelijk met eene daardoor veroorzaakte ongezondheid der luchtſtreek vereenigd, zoo velen uit het geſpaarde oord vlugten deed, dat JUVENALIS aan Cumae den toenaam van *verlaten* geeft, nogtans ſleet de Romeinſche adel nog een deel van het jaar op het gene er nog niet was omgekeerd; en het tijdſtip, wanneer hetzelve onbewoonbaar werd, is ons onbekend, offchoon het denkelijk tot de eeuwen van barbaarschheid behoorde, welke op den val der Romeinſche heerſchappij volgden. Het voorkomen der oevers tusſchen Kaap Miſeno en Pauſilippo, en de puinhoopen, die ze bedekken, getuigen van de verwoestende kracht van een of meer ſchokken, na dien grooten onder de regering van TITUS. De bergen zijn er in ſtukken geſcheurd, de toegangen tot de onderaardſche tempels opgevuld, en de tempels zelve vernield of verplaatst. Het is tevens

heerlijke gebouwen, midden onder ſchoon plantſoen, digt bezet; en men ziet er Napels zich amphitheaters wijze in het hangen van een berg verheffen (*). Verder heen is er eene groote vlakte, welke uitnemend bebouwd wordt, en door welke het riviertje Sabeto henen kronkelt. Aan de Z. O. zijde der baai rijst de Veſuvius met zijnen dubbelen, en ſteeds rookenden, top gansch alleen uit eene vlakte op. Hij is tot op $\frac{2}{3}$ van zijne hoogte bebouwd. Zijn top alleen bevat geen plantſoen; aan zijne zijden en zijnen voet zijn er hier en daar ſteden, dorpen en villas op de lavas gebouwd, welke hij voor en na heeft doen ſtroomen, en welke mettertijd in den vruchtbaarſten grond der wereld verkeerd zijn. Terwijl intuſſchen het oog met genoegen op dit bevallige tooneel rust, wordt de ziel van de bedroevende overweging aangedaan, dat de paleizen en ruinen van de meesters der wereld eenige vademen diep daaronder begraven liggen. Portici, 3 mijl ten Oosten van Napels, is op Herculaneum gebouwd, dat men, even als Pompeia, ſints eenige jaren, om dus te ſpreken, opgegraven heeft. De rei-

(*) De ſtad heeft tot hare verdediging drie kasteelen, en meer andere werken. Hare haven, dat eene der ſterkſte bezochte van Italie is, wordt door eene groelje gevormd, welke op haar uiteinde eene vuurbaak heeft. Er kunnen aldaar 500 ſchepen van middelbare grootte volkomen veilig liggen.

reiziger wandelt er (*) thans met bewondering en eerbied in ſtraten, en treedt in huizen, welke voor 17 eeuwen onder den grond bedolven zijn. De huizen en ſtraten zijn er voornamelijk van lava gebouwd, en daarmede gevloerd; en onder de grondſlagen vindt men beurtelings lagen van lava en aarde, in welke men overblijfſelen van plantgewas vindt; waaruit het hoogstwaarſchijnlijk wordt, dat zij, die bij ons de Ouden heeten, door een volk voorafgegaan werden, dat hun onbekend was, en door groote ſchokken der natuur van dezen grond werd weggevaagd.

De Ooster en Zuider oevers der golf van Napels beſtaan uit regtſtandig hoog oprijzende vulkaniſche rotſen, onmiddellijk achter welke er zich hooge bergen verheffen, die tot aan hunne toppen met groen bekleed zijn, en aan hunne zijden eene voor het oog aangename mengeling van dorpen hebben.

Aan

(*) Te Pompeia, dit kunnen wij wederom niet onopgemerkt laten; want deze ſtad werd ſlechts onder gloeijende asch begraven, welke er wel het houtwerk vernielde, maar overigens alles genoegzaam ongeſchonden liet. De plaats, waar het diep bedolvene Herculaneum ſtond, is daarentegen eene mengeling van aarde en overblijfſelen van gebouwen, welke men er grootendeels vernield vindt. Overigens had Kapiteín TUCKEY wel iets meer van Napels mogen zeggen, dan er in de naastvoorgaande noot begrepen is.

Aan zee ligt hier Castel a Mare, met eene moeljehaven, waar er Oorlogſchepen gebouwd worden, en Sorrento (*Surrentum*), eene der fraaiſte ſteden van het Koningrijk, op een over het water henen hangend ſchiereiland.

In de Golf van Napels liggen de eilanden Iſchia, Procida, Niſida, Capri, en eenige kleinere. Iſchia (*Pitechuſa*), 2 uur van Kaap Miſeno, is 4 uur lang, 2 uur breed en 6 (?) uur in den omvang, en beſtaat uit een grooten berg en eenige kleinere, alle door de uitberſtingen van een vulkaan, dien het eiland bevat, gevormd. Er is aldaar een overvloed van erts, en er zijn verſcheidene heete bronnen. De grond is er vruchtbaar, en verſchaft wijn, vijgen, China's en granaat appelen, kastanjes, aloes, enz. De ſtad aan de Oostzijde is wel verſterkt, en heeft eene goede reede, en tot derzelver dekking eene citadel, op eene alleen liggende klip, welke $\frac{1}{8}$ mijl in den omvang, en tusſchen zich en de ſtad eene brug heeft. Er zijn op het eiland ook eenige dorpen.

Procida (*Prochyta*) ligt tusſchen Iſchia en Kaap Miſeno, heeft 6 mijl in den omvang, en is, ofſchoon ſlechts uit een vlakken klomp tuffſteen beſtaande, met wijngaarden, vijgenboomen, enz. bezet. Er zijn aldaar in de kusten eenige kleine ronde inſnijdingen, dat craters ſchijnen te zijn geweest. Eene van deze inſnijdingen aan de Zuidzijde vormt eene kleine haven, welke door een kasteel verdedigd wordt. Een weinig ten Oosten van Procida verheft

zich

zich de dusgenoemde Bank van gebrande ſteenen eenige voeten boven het water, dat er bij ſlecht weder geweldig over henen ſlaat. Bij goed weder droogen de visſchers er hunne netten. Digt aan de Z. W. punt van Procida ligt het eilandje Vivaro, met een wachttoren. Op Iſchia en Procida heeft de Napolitaanſche adel verſcheidene villas.

Niſida ligt voor een kleinen inham, nabij de Westzijde van het voorgebergte van Pauſilippo, en heeft ſlechts $1\frac{1}{2}$ mijl in den omvang, maar nogtans twee kleine havens, eene aan den Zuidkant, en eene aan de Noordzijde, naar de overeenkomst van hare gedaante met een paauwenſtaart, *Porto Pavona* geheeten. In de haven aan den Zuidkant houden de ſchepen, die naar Napels willen, quarantaine. Het lazareth ſtaat er op eene alleenliggende klip. Ten Oosten van Niſida vindt men de eilandjes Copino en Gajola, waarvan het laatſte dus naar deszelfs menigvuldige kleine klippen heet.

Capri (*Capreae*), als de verlustigings en rustplaats van AUGUSTUS, en het toneel der ſchandelijke vermaken van TIBERIUS, vermaard, is van het Oosten naar het Westen 4 mijl lang, en eene mijl breed. De Wester helft is eene groote, zeer hooge, en van den zeekant ongenaakbare, rotsklomp. Het Oosteinde rijst ook tot ſteile hoogten, en tuſſchen deze twee bergen verſchaft eene kleine vallei, met vijgen- amandel- oranje- en olijfboomen, wijngaarden, enz. een zonderling en hoogst belangrijk contrast met de rotſige ſteilten aan weers-

kanten. Men geniet er eene aanhoudende lente; alwaarom, en omdat het eiland zich gemakkelijk liet verdedigen, TIBERIUS het ten geſtadigen verblijve koos. Het heeft eenige bronnen van goed water, en ongeveer 1500 inwoners, voornamelijk in een ſtadje in de vallei. Men is er vrij van belastingen. Er komen telkens jaarlijks in Maart groote vlugten van kwakkels aan, van welke er jaarlijks tuſschen de 12 en 60,000 met netten gevangen, en naar Napels gezonden worden. Soms ving men er in een jaar wel 160,000 ſtuks.

De golf van Salerno (*Poſidoniate*) heeft ten Westen van zich de reeds vermelde Kaap Minerva en ten Oosten Kaap Licoſa. De kleine rivier Sale (*Silaris*) ontlast zich aldaar. Aan de golf liggen: Amalfi, eene ſtad van 9000 inwoners, zonder haven, en met eene van den Zuid- en Z. W. kant open liggende reede; Salerno, binnenin, met 10,000 inwoners, insgelijks eene reede en eene jaarmarkt; Vicenza, Agripoli en Pesto (*Paeſtum*), kleine plaatſen aan de Oostzijde. Ten Oosten van Kaap Minerva vindt men het eiland Longa, en de klippen van den naam van *Galli* (hanen), oulings *Sirenen*, 1½ mijl van den vasten wal. Ten Zuiden van Kaap Licoſa ligt het eiland Plana.

Ascea, tuſschen de gezegde golf en Kaap Palinura, is van weinig aanbelang. De Golf van Policaſtro (*Laos*), heeft ten Zuiden Kaap Cirella, en overal goede ankerplaatſen. De rivier Bato ontlast er zich. Policastro, aan het binnenſte der

Golf,

Golf, ligt bijkans in puinhoopen. De reede is tegen alle winden, behalve de Zuidelijke, gedekt. De Golf bevat de eilandjes Dina en Mantinera.

Mariata, Scalea aan den Lao, Diamente, Cetraro en Amantea, zijn kleine ſteden, tuſſchen de Golven, van Policaſtro en S. Euphemia. Deze laatstgenoemde golf wordt aan de Noordzijde door Kaap Suvero, en aan de Zuidzijde door Kaap Vaticano, begrensd. Zij verſchaft geene goede ankerplaats, daar het er heel diep, en de bodem rotſig is. S. Euphemia, Pizzo en Tropea, zijn kleine ſtadjes aan de golf.

De Golf van Gioja, of Nicotera, heeft Kaap Vaticana ten Noorden, en de Straat van Meſſina ten Zuiden. Nicotera en Gioja zijn kleine ſteden. Roſarno aan den Metauro heeft 9000 inwoners.

Voorbij het reeds vermelde voorgebergte van Scylla, is de eerſte plaats in de Golf van Meſſina, Regio (*Rhegium*), in het hangen van een berg. Schoon door de aardbeving van 1783 bijkans vernield, heeft deze ſtad een deel van haar aanzien terug bekomen. Er zijn aldaar bloeijende zijdeſpinnerijen, enz. De Gothiſche hoofdkerk is er aanmerkenswaardig. Regio heeft geene haven, en enkel eene ſlechte ankerplaats digt aan den wal. De Zuidkust van Calabrie verder volgende, vindt men Kaap del Armi (*Leucopetra*, of de witte rots), en Kaap Spartivento (*Heracleum*), eene lage landpunt, en het Z. O. uiteinde van Italie, voorbij hetwelke men in de Ioniſche zee geraakt.

Kaap Burzano (*Zephyrum*) ligt 3 of 4 uur ten Westen van Spartivento; en de naaste merkwaardige landpunt is Kaap de Stilo, dat de Zuider punt der Golf van Squillace is. Tusschen haar en Kaap Burzano ligt Geráce. Squillace (*Scyllacium*), in eene schoone ligging aan de Favelona, een uur van zee, werd door de gezegde aardbeving almede bijkans omgekeerd. Catanzaro, aan dezelfde Golf, heeft 10,000 inwoners, en was laatstelijk de haven, over welken de Levantsche katoenen naar Italie en Frankrijk gingen. Kaap Rizzuto is de Noordpunt der Golf van Squillace. Daarop volgt Kaap Colonna (*Lycinium*), dus naar de overblijffels der kolommen van een tempel van JUNO LUCINA genoemd. Het is eene lage punt, waarop er eene vuurbaak staat. Crotona, ten Noorden van deze Kaap, als de school der Pythagorische wijsgeerte vermaard, is eene armzalige stad, van 5000 inwoners, en eene ongezonde ligging. De haven, waaraan er lang gewerkt is geworden, is nog onvoltooid. De rivier Neto, verder ten Noorden, scheidt de beide Calabrien vaneen.

Kaap del Alice (*Crimisa*) is de Zuidpunt der Golf van Tarente, waar in er zich eenige vermaarde rivieren der Oudheid ontlasten. Zoodanige zijn de *Crathis* en *Sybaris*, welke namen weinig veranderd zijn, en tusschen welke het wegens de verwijfdheid van deszelfs bewoners zoo vermaarde *Sybaris* lag. Rossano (*Roscianum*) en Basiento,

aan

aan den Bradano, zijn plaatſen van gering aanbelang.

Tarente (*Tarentum*), in den N. W. hoek der Golf, was eens de mededingſter van Rome, en had eene uitnemende haven aan den mond van eene rivier; maar deze is uit verzuim vol ſlijk geraakt, en de handel heeft Tarente verlaten. Nogtans heeft de ſtad 18000 inwoners, en ontleent zij eenig aanzien van hare viſcherijen. Zij heeft voor zich de eilanden van S. Pieter en S. Paulus. Gallipoli, (*Callipolis*), aan den Noordoever der Golf, 3 uur ten Westen van Kaap S. Maria di Leuca (*Iapygium*), dat de Noorder punt der Golf is, ligt op een eiland, het welke door eene brug met het vaste land vereenigd is. Het eiland van S. Andreas verſchaft aan de ſtad eene kleine haven. Zij heeft 8000 inwoners, en voert veel olie en katoen uit.

Voorbij Kaap di Leuca komt men in het Kanaal van Otranto, dat naar de Golf van Venetie leidt, en genaakt men Kaap Otranto, de Oostpunt van Italie, nevens welke er, op den affland van 5 mijl, een klippenrif ligt, met een doortogt binnen hetzelve, die enkel voor klein vaartuig bruikbaar is. Otranto (*Hydruntum*) is eene kleine ſtad, met een aarden wal, waarop er aan den zeekant 20 ſtukken geſchut plegen te liggen, en een kasteel dat de haven beſtrijkt. Deze is voor ſchepen van 150 ton geſchikt, en heeft eenigen handel met de Levant.

Brindiſi (*Brundiſium*), oudtijds vermaard, is thans eene ſtad van 9000 inwoners, met een kasteel

op

op een eilandje. Zij plagt eene goede haven te hebben; maar deze is door de Venetianen vernield geworden (*). Oſtuni, eene mijl van zee, op een hoogen berg, heeft 4000 inwoners, en een fort met 7 ſtukken geſchut. Manopoli heeft 10,000 inwoners, en ligt op eene hoogte, welke van een muur omringd is. Een kasteel alhier voert aan den zeekant tusſchen de 20 en 30 ſtukken geſchut. Nola is een groot dorp, met een kasteel op eene landpunt.

Bari heeft 30,000 inwoners, is aan de landzijde van moerasſen omgeven, en aan den zeekant verſterkt. De toren der hoofdkerk is er 263 voet hoog. Er is hier eene haven met ſteenen hoofden voor kleine Koopvaarders, en er wordt olie, wijn en zeep, uitgevoerd. Molietta en Bisceglia (*Vigiliae*) zijn kleine ſteden van eene aangename ligging, doch anders niet aanmerkenswaardig. Trani had voormaals eene goede haven, maar dezelve is verland. Het is een fraai ſtadje. Barletta heeft aan den zeekant eene batterij, met 8 ſtukken geſchut, eene haven met ſteenen hoofden, en uitvoer van wijn en olie.

De Golf van Manfredonia wordt aan den Noordkant door het groote voorgebergte Monte S. Ange-

(*) Vergelijk de *aanteekening* op *bladz.* 414 nopens de even lakenswaardige vernieling der haven van Savona door de Genuezen.

gelo (*Garganum*) gevormd, ontvangt eenige oudtijds vermaarde rivieren, en heeft op zijnen Noordelijken oever Manfredonia (*Sepontum*), met 16000 inwoners, en eene door een kasteel gedekte goede haven voor kleine Koopvaarders. Er wordt aldaar veel zout uitgevoerd, dat aan het zoute meer van Salpe ten Zuiden der ſtad bereid wordt.

Rodi, op het uiteinde van Monte S. Angelo, is een open ſtadje van eene romaneske ligging op eene hooge rots, die over zee hangt. Het heeft geene haven, maar voert nogtans een weinig olie en zeep uit. Nabij de kust, ten N. W. van het voorgebergte, liggen de eilanden van S. Eugenia, Raga en Cuchiari, en de zoute meeren van Varano en Cuchiari, met zoutwerken. Aan de kust liggen, in het dus genoemde Capitanate, verder heen de kleine ſteden Civita a Mare, Campo Marino, Termoli, en andere van weinig aanbelang.

In Abruzzo vindt men de even onbeduidende zeeplaatsjes Ortona a Mare, Francoville, Pescara, aan de rivier van denzelfden naam, Atri, aan den Vomano en Giulia Nova. De rivier Tronto (*Truentus*) ſcheidt het Koningrijk Napels van de aangrenzende Romeinſche kust.

Nevens Abruzzo, en ten N. W. van Monte S. Angelo, liggen de vier Tremiti (*Diomedea*), die het eiland Pianoſa ten Oosten van zich hebben. Van die eilanden is Capraria het Oostelijkſte, S. Nicola (*Tremiti*) het Zuidelijkſte, S. Domino (*Trentania*) het Westelijkſte, en tuſſchen de twee laatst-

laatstgenoemde eilandjes ligt Plana, of Gretaria, dat het kleinſte is.

SICILIE EN AANHOORIGE EILANDEN.

Sicilie, bij de Ouden, naar deszelfs driehoekigen vorm, *Trinacria*, is in de Middellandſche zee het eiland van de meeste grootte en waarde. Oudere en latere Aardrijkskundigen hebben onderſteld, dat het door eene aardbeving van het vaste land werd afgeſcheurd, daar de Straat van Meſſina, tuſſchen Kaap Volpe in Calabrie, en Kaap Faro op Sicilie, ſlechts eene mijl breed is. Zij verwijdt zich intuſſchen verder heen, en is bij Meſſina, 4 uur van Kaap Faro, 4 mijl breed. Op deze Kaap hadden de Ouden reeds een vuurtoren (*Pharos*), van welken de Kaap haren naam ontleent, en naar welken de Zeelieden de Straat zelve *Faro van Meſſina* plegen te noemen.

Er loopen door gansch Sicilie heuen bergreekſen; maar de eenige bergen van aanmerkelijke grootte zijn er de op zich zelven ſtaande Eryx, in het N. W. des eilands, op welken VENUS ERYCINA oudtijds eenen vermaarden tempel had, en de Etna, een der vermaardſte vuurbergen van Europa, die 10,963 voet hoog is. De luchtſtreek komt nabij aan die van tuſſchen de Keerkringen; en den eenigen ſchijn van winter vindt men omſtreeks den top der Etna, die het ganſche jaar door ſneeuw bevat, welke men van daar wijd en zijd vervoert. De natuurlijke vrucht-

vruchtbaarheid des eilands, welke oudtijds aan hetzelve den naam van *Korenſchuur van Rome* verſchafte, is nog dezelfde, maar de traagheid der tegenwoordige Sicilianen trekt naauwelijks meer uit den grond, dan zij zelven noodig hebben.

De voornaamſte voorgebergten zijn er, behalve Kaap Favo, in het N. O., Kaap Paſſaro (*Pachynum*) in het Zuiden, op een eilandje, dat $\frac{1}{2}$ uur van Sicilie af ligt, eene mijl in den omvang heeft, van klippen omgeven, en met een verſterkten toren en eene vuurbaak bezet is; Kaap Scalambri, S. Marco Sorello, en Baeo (*Lilybeum*), die ten Noorden van zich het eiland San Pantaleo (*Motya*) heeft. Aan de Noordkust vindt men Kaap S. Vito, de Westerpunt der golf van Castel a Mare, Kaap Orlando, Kaap Biancho en meer andere.

De Noordkust, welke met gebergten bezet is, heeft ſlechts weinige rivieren, die dezen naam verdienen. Aan de Oost- en Zuidkust ontlasten er zich grootere, zoo als aan de Oostkust de Alcantara (*Onobala*), ten Zuiden van Taormina, de Giaretta (*Symoethus*), ten Zuiden van Catania, dat de grootſte van het ganſche eiland is, en de Atellaro, ten Noorden van Kaap Paſſaro; aan de Zuidkust de Salſo (*Himera*), die zich bij Alicata ontlast, de Platani (*Camicus*) en de Bellici (*Hypſa*).

Meſſina (*Meſſana*) dingt, uit hoofde van deszelfs ouden luister, en om dat de Onderkoning er de helft van het jaar plagt door te brengen, naar de eer van de hoofdſtad te wezen. De ſtad ligt nabij

bij het Noordelijke uiteinde der Oostkust. De pest van 1743, en andere onheilen, hebben de bevolking grootelijks doen afnemen. Dezelve bedraagt thans niet meer, dan 25,000 zielen; offchoon de ftad zoo groot is, dat zij er vijfmaal zoo vele zou kunnen bevatten. Hare haven is ganfchelijk een werk der natuur, en eene der beste van Europa. Dezelve wordt door een halfrond fchiereiland aan hare Z. O. zijde gevormd, en heeft 5 mijl in den omvang. De ingang is $\frac{3}{4}$ mijl wijd; er is daar binnen voor 1000 fchepen 35 of 40 vadem diepte. Zelfs de grootfte kunnen er aan eene kaai gemeerd liggen, welke ter lengte van eene mijl langs het fchiereiland henen loopt. Vier forten op de punten van het fchiereiland, het kasteel van St. Salvador op de landengte, en eene batterij op den Westeroever der haven, beftrijken haar. Met al deze voordeelen, en dat van een *porto franco*, is de handel er van weinig beteekenis.

Taormina (*Tauromenium*) oudtijds eene vermaarde ftad, is thans een arm dorp, op een berg, die twee mijl boven de oppervlakte der zee uitfteekt, en aan zijnen voet het dorp en de reede van Giardini heeft. Taormina bevat minder, dan elders, gefchondene overblijffelen van eenen Romeinfchen fchouwburg, en meer andere Oudheden.

Jaci d'Aquila is eene kleine ftad, aan den mond der Fiuma Freddo, of *Koude rivier*, oudtijds *Acis*, en door de fabel van ACIS en GALATEA vermaard. Dezer water, offchoon het kouder dan ijs

ge-

gezegd wordt te zijn, bevriest nooit, en werd bij de Ouden van wegens deszelfs gezondheid hoog verheven, doch wordt thans vergiftig geacht te zijn, om dat het vitriool bevat.

Catania, de derde ſtad van Sicilie, heeft 40,000 inwoners, en is door de aardbevingen, en de uitberſtingen der Etna, van welker voet zij ſlechts 5 mijl af ligt, eenige malen verwoest. Sints de aardbeving van 1693, welke haar geheel omkeerde, is zij naar een geregeld plan, met regte en wijde ſtraten, en huizen van ſlechts eene verdieping, herbouwd geworden. Zij heeft eene goede haven; doch weinig of geenen handel.

Augusta, eene verſterkte ſtad, met 9000 inwoners, en eene goede haven, ligt aan de Zuidzijde van een eiland, dat voormaals een ſchiereiland was, maar door de aardbeving van 1693 van het vaste land afgeſcheiden werd.

Syracuſe, bij de inwoners *Saragoza*, eene der vermaardſte ſteden van het gebied der Romeinen, met muren van 180 ſtadien omvangs, is thans eene arme ſtad van 14000 inwoners. Hare ſtandplaats was voormaals een ſchiereiland, maar de landengte werd tot hare meerdere verſterking doorgegraven. Zij heeft eene zeer ſterke citadel. Hare oude havens zijn beide nog in aanwezen. De Zuidelijke, Porto Maggiore (*Portus magnus*), is op de grootſte wijdte 6 mijl breed. De ingang heeft daarentegen ſlechts $\frac{1}{2}$ mijl breedte. In deze haven komt er, 60 voet van den wal, midden in het zoute

water, eene bron van zoet water opborrelen. De Noorder haven, Porto Picolo (*Portus minor* en *marmoreus*) plagt de Zeemagt van het oude Syracuse te bevatten. De bron van Arethusa, door geschiedschrijvers en dichters geroemd, ja waaraan men Goddelijke eer plagt te bewijzen, is thans eene ziltige beek, welke eensklaps uit twee openingen in den grond ontspringt, en dient, om de vuile vodden te wasschen, waarmeê de hedendaagsche Syracusers omhangen zijn. Het even beruchte oor van DIONYSIUS bestaat er nog, en is een in de rots gehouwen hol, dat bij het minste gefluister eene echo verwekt.

Nota Nova (*Nectum*) is aan de Oostkust Zuidwaarts henen de laatste stad.

De Zuidkust van Sicilie is bijkans geheel zonder verdediging; alwaarom de Barbarijsche roovers er dikwijls landen, en menschen tot slavernij wegvoeren. Aldaar liggen, ten Westen van Kaap Pasaro, Scicily, midden onder de ruïnen van het oude *Cesemena*, Santa Croce (*Caucano*) nabij Kaap Scalambri, Camerina ten N. W. van die Kaap, Terra Nova, aan den mond van den Marogleo, en Alicata, met 12,000 inwoners, nabij den mond van den Salso.

Girgenti (*Agrigentum*) ligt op den top van een hoogen berg, 4 mijl van zee, tusschen de puinhoopen van oude tempels, en heeft 20,000 inwoners. Hier worden alle voortbrengselen van deze zijde des eilands, met name koren, uitgevoerd.

Sci-

Sciacca (*Thermae Selinuntiae*) is eene kleine ſtad, met een kasteel, aan den voet van een berg. Verder ten. Westen ligt Castel Vetrano; tusſchen welke plaats en Mazara men de ruïnen van drie tempels vindt, die de ligging van het oude *Selinus* aanwijzen. Mazara is eene ſtad van geen aanbelang. Daarop volgt Marſala, aan het Westeinde des eilands, welks voorheen vermaarde haven Keizer KAREL V. deed dempen, om voor te komen, dat de Barbarijſche zeeroovers zich aldaar niet onthielden.

Trapani (*Drepanum*), aan den voet van den berg Eryx, op de N. W. punt des eilands, is eene wel gebouwde ſtad van 16000 inwoners, met eene goede haven, welke door de landpunt, drie kleine eilandjes, op een van welke er een kasteel ligt, en eenige klippen, gevormd wordt, en in welke het water bij ſterke N. W. winden 6 voet boven desſelfs gewone hoogte rijst. In de nabuurſchap zijn er aanzienlijke zoutwerken; en men vischt er met goed voordeel koraal en tonijnen; welk laatſte artikel jaarlijks 20,000 Dukaten opbrengt.

De Golf van Castel a Mare loopt tusſchen Kaap S. Vito en Kaap dell' Urſa diep het land in.

Palermo (*Panormus*), de hoofdſtad des eilands, ligt aan eene Golf tusſchen Monte Pellegrina (*Creta*) en Kaap Saſſarano. Zij heeft digt aan zich een kring van bergen, en hare bevolking is naar evenredigheid veel grooter, dan haar omvang, en bedraagt 120,000 menſchen. De twee voornaamſte

ſtraten zijn fraai, en het is de eenige Italiaanſche ſtad, die voor plaatſelijke rekening verlicht wordt. Haar haven, welke door eene moelje gevormd wordt, laat de grootſte ſchepen toe.

Termini (*Thermae*) aan den mond van eene kleine rivier, deels op een berg, en deels in eene vlakte, heeft eenige vermaarde minerale bronnen, en een ſterk kasteel. De inwoners houden zich met ansjovis viſchen onledig. Cefala (*Cephaloedis*) nabij het midden der Noordkust, Patty en Milazzo (*Mylae*), zijn de andere plaatſen van eenig aanbelang. De laatſte ligt aan de Oostzijde der landengte van een klein ſchiereiland, dat aan weerskanten van zich eene goede reede heeft, en waar van Kaap Biancho (*witte*) de Noordpunt is.

Nevens het Westeinde van Sicilie liggen er drie eilanden (*Aegades*) welker Westelijkſte, Maretimo, een enkele ſteile berg van 4 uur in den omvang is. Levanzo, het Noordoostelijkſte, is ook een enkele berg met een kasteel. Tuſchen hetzelve en Trepani liggen er eenige rotſige eilandjes, de *Mieren* genoemd. De eilandjes Burdoni en Cardinio liggen nevens de Oostzijde van het laatſte der drie eilanden, dat Favagnana heet. Naar deze eilanden worden er Staatsgevangenen verbannen.

Het eiland Ustica, 15 uur ten Noorden van Kaap Gallo, heeft 4 uur in den omvang, en is wel bebouwd.

De Liparifche eilanden, 12 in getale, liggen aan het Z. O. uiteinde der Toskaanſche zee, nevens de Noord-

Noordkust van Sicilie. Zij ontvingen van de Ouden de namen van *Aeoliſche* en *Vulkaniſche* eilanden, om dat men wilde, dat AEOLUS er de winden gekluisterd hield, en VULKAAN er ſmidſen had. Zij beſtaan bijkans geheel uit vulkaniſche zelfſtandigheden, en leveren zwavel, ſalpeter, aluin, puimſteen, enz. op.

Lipari (*Lipara*) het grootſte, vruchtbaarſte en best bevolkte, heeft 5 uur in den omvang. Meer dan de helft van deszelfs oppervlakte is bebouwd, terwijl de overige elf met hout bedekt, of van alle gewas ontbloot zijn. De voortbrengſelen beſtaan uit rogge, bijkans genoeg voor de bevolking, wijn van verſchillende hoedanigheden, bijzonderlijk eene ſoort van malvezij, voorts peren, olijven en een weinig katoen. Behalve wijn, worden er rozijnen uitgevoerd. Het eiland bevat eenige warme bronnen, en eene kleine ſtad, aan den voet van een berg, die ſteil uit zee oprijst, met een kasteel op eene regtſtandig uit het water opkomende naakte klip van lava. Digt aan de Westzijde des eilands ligt er eene klip van den naam van *Pietro del Bagno*.

Salini (*Didyme*) is na genoeg even groot, als Lipari, beſtaat uit twee van onderen zamenhangende bergen, en ontleent zijnen naam van het zout, dat er door de zon in een met de zee gemeenſchap hebbend zout meer gevormd wordt. Aan de Noordzijde is er eene heerlijke bron, welke uit eene rots digt aan den oever ontſpringt. Nevens het Zuid-

einde voeren drie klippen den naam van *de drie steenen*.

Vulcano (*Hieri* of *Therasia*) heeft 4 uur in den omvang, en de gedaante van een kegel, met eene afgeknotte punt. Het geeft steeds wolken van rook op, is onbewoond, en wordt slechts nu en dan van de andere eilanders bezocht, die er brandhout kappen, dat er in den crater van eenen ouden vuurberg groeit. Vulcanello, oudtijds een afzonderlijk eiland, wordt door eene smalle landtong, welke bij eene uitbersting ontstaan is, met Vulcano vereenigd. Die landtong heeft aan weerskanten van zich eene goede reede.

Stromboli (*Strongyle*) is een ontzaggelijke vuurberg, welks gestadige vlammen hem den naam van *vuurbaak der Middellandsche zee* verworven hebben. Hij is 3 uur in den omvang, en zeer dor. Men ziet er alleen aan de Noordzijde eenige slechte wijngaarden. Men kan er nergens ankeren, en de kleine vaartuigjes der bewoners, of bezoekers, worden er op den wal gehaald. Men telt er ongeveer 1000 menschen, die er in verspreide hutten langs den oever wonen, en aal vischen, welke hieromstreeks zeer overvloedig is. Er zijn slechts twee kleine bronnen op het eiland. Eene mijl van deszelfs Noordeinde ligt er eene groote klip, de *Steen van Stromboli* geheeten, die ¼ mijl in den omtrek en 60 voet hoog is.

Panaria (*Hycesia*) is na genoeg 3 uur in den omtrek, en tamelijk hoog. De grondsteen is er ge-

gebrande graniet. Over het geheel is het eiland onvruchtbaar; echter brengt het eenige olijven voort. Het heeft ten Noorden eenige kleinere vulkaniſche eilanden en klippen, als de Formiculas, of Mieren, eene groep, welke weinig boven het water uitkomt, Dattolo, Lisca Nera, of zwart Lisca, Lisca Bianca, of wit Lisca, Bottero, Tilanavi en Panarelli.

Baziluzzo is ſlechts a mijl in den omvang, ſteekt ſlechts eenige weinige voeten boven de zee uit, en wordt door een half dozijn menſchen bewoond, die eene kleine plek gronds nabij desselfs middelpunt bebouwen. Het heeft een overvloed van konijnen, en aan de Z. O. zijde eenen kleinen inham voor booten.

Felicudi, of Filicuri (*Phenicodes*), beſtaat uit eenige heuvels, en heeft ongeveer 600 inwoners in alleenſtaande hutten. Er is hier eene natuurlijke ſpelonk, de *Grot van den zeeos* geheeten, waarin men eene ſoort van vertrek vindt, dat 200 voet lang, 120 voet breed en 65 voet hoog is. Aan de Zuid- en N. O. zijden heeft het eiland inhammen, waar kleine ſchepen, naar dat de wind is, veilig kunnen liggen.

Alicudi, of Alicuri (*Ericodes*), het Westelijkſte der Liparische eilanden, heeft 400 inwoners, die zich aan de Oost- en Z. O. zijden onthouden, daar het eiland overigens uit barre vulkaniſche ſteilten beſtaat. Hetzelve brengt, even als Felicudi, een

weinig wijn, gerst en rogge, voort, ter waarde van 7000 Napolitaanſche Kroonen jaarlijks. Beide eilanden zijn van bronnen ontbloot. Men drinkt er dus regenwater uit bakken, welke des zomers welhaast ledig zijn. Elk eiland bezit 3 of 4 barken; en die van Alicudi worden op den wal gehaald, daar het eiland van ankerplaats ontbloot is.

Pantelaria (*Coſſyra*) en Linoſa (*Alguſa*) behooren ook tot Sicilie. Het eerſte ligt 16 uur Oost ten Zuiden van de Afrikaanſche Kaap Bon, heeft 6 uur omvangs, is middenwaarts hoog, en loopt aan de beide einden in eene lage punt uit. Er is aldaar ſlechts eene beek, maar op den hoogſten heuvel, na genoeg midden op het eiland, een wijde crater, die met water opgevuld is. Het eiland heeft 4000 inwoners, en brengt katoen, wijn en vruchten voort. Linoſa, na genoeg midden tuſſchen Maltha en de Afrikaanſche kust, beſtaat uit twee kegelvormige bergen, en heeft 4 uur omvangs.

Hier omſtreeks liggen voorts Lampion, eene hooge, ronde, onbewonde, rots, en 3 uur O. N. O. van deze eene klip, met een veilig vaarwater tuſſchen zich en het nog een uur verder gelegene Lampedoſa, dat van het Oosten naar het Westen 4 uur lang, 2 uur breed, vlak, wel bewaterd en vruchtbaar is. Deszelfs Noordkust is ſteil, en van ankerplaats ontbloot. Aan de Zuidkust loopt er eene bank tot op eenen aanmerkelijken afſtand zeewaarts in. Aan dezen kant is er ook eene ruime baai,

waar

waar men tegen alle winden, behalve die tusschen het Zuiden en Z. W. veilig ligt. Men peilt er tusschen de 16 en 18 vadem, met fijn zand. Eene kreek aan het binneneinde zou met weinig kosten tot eene uitnemende haven te maken zijn. Zij is aan haren mond 90 vadem wijd, en loopt $\frac{1}{2}$ mijl ver binnenwaarts. De oever aan de regterhand is rotsig; en eene rotsige heuvel, van waar men de kreek bestrijken kan, en waarop er eene kerk staat, is eene goede standplaats voor een fort. De diepte is in den mond der kreek 15 vadem. Zij mindert trapswijze, en is aan het binneneinde, digt aan den wal, 1 vadem. Ongeveer ter halver wege van de kreek vormt eene uitpuilende punt aan hare Westzijde een kleinen inham, waar kleine schepen van den Z. Z. W. wind, die regt in de kreek opblaast, en er zware zeeën kan doen gaan, volkomen veilig kunnen ankeren. Aan dezelfde zijde is er beneden de punt een andere inham, volkomen door land gedekt, maar slechts van 3 tot 5 voet diep. Hier is de bodem week zand. Die inham kon dus ligtelijk uitgediept en verbreed worden, daar het land om hem henen laag is, en uit zand en klei bestaat. De baai plagt van tijd tot tijd door schepen van Maltha, en Barbarijsche kruisers, bezocht te worden. Schepen die uit Turkije komen, en de pest aan boord hebben, loopen er ook in, en blijven er, tot dat de ziekte geweken is, wanneer zij naar dezelfde Turksche haven terug keeren, om er op nieuw met goede gezondheidbrieven te worden uit-

geklaard. Dus behoudt men ſchip en lading beide, die bij een regtſtreeks binnenloopen in eene Europeeſche haven verbrand zouden worden. Het eiland is onbewoond, maar bevat puinhoopen van eene ſtad en een kaſteel, die, zoo als men zegt, verlaten werden, omdat het er ſpookte.

DE VENETIAANSCHE EN ILLYRISCHE KUST.

Voorbij de Romeinſche kust, reikt de Venetiaanſche van de Po tot aan de Golf van Trieste. Zij beſtaat meestal uit lage moerasſige eilanden, welke er door den Po en andere rivieren gevormd zijn. De Po (*Padus* en *Eridanus*) ontſpringt in de Alpen van Graauwbunderland, en ontlast zich, na een loop van 250 mijl, langs eenige takken, tusſchen eilanden en zoute meeren. De Zuider tak, Po Primeiro, valt ten Zuiden van het meer van Commachio in zee; de Po de Ferrara ten Noorden van dat meer. De Po Fiume, bij uitſtekendheid, of de Groote Po, heeft twee monden, waarvan de Bocca de Bayona, of Tramontana, de Noordelijkſte is. De meeste takken laten kleine ſchepen toe. De rivier ſtroomt ſterk af, en rigtte voormaals door overſtroomingen groote ſchade aan. Om zulks voor te komen, zijn er ſterke dijken aangelegd, tusſchen welke de waterſpiegel nu eenige voeten boven het land uitkomt. De andere voornaamſte rivieren zijn de Tartaro, de Adige of Etsch, welke in de Tirol-

tolſche Alpen ontſpringt, en 200 mijlen lands afloopt, de Brenta, die in de Lagunen van Venetie valt, de Piave en de Tagliamento.

Porto de Brondolo ligt aan den aan den mond der Adige, op een eiland. Chiozza, ook op een eiland, heeft aanmerkelijke zoutwerken. Pola en Parenza zijn kleine ſteden ten Zuiden van Venetie.

Deze ſtad ligt op meer dan 60 eilanden of zandplaten, welke door paalwerk bevestigd zijn, en dus genoemde Lagunen tuſſchen en achter zich hebben. Op deze wateren bedient men zich van gondels (*), zoo als men op de ſtraten van andere groote ſteden koetſen bezigt. Er liggen over dezelve meer dan 300 bruggen, waaronder vele van ſteen, welke er den omloop van het water derwijze belemmeren, dat hetzelve des zomers eene onaangename lucht van zich geeft (†). Schoon er in de ſtad verſchei-

de-

(*) Deze vaartuigen zijn lang, en komen van achteren hoog uit het water. Op de kleinſte ſoort ſtaat er daar een Gondelier, die het vaartuig voortwrikt. Hetzelve heeft in het midden eene met zwart fluweel bekleede tent; en, uit hoofde van eene wet tegen praal in dit ſtuk, is al het overige der Gondels zwart geverfd, en hebben zij een ſomber voorkomen.

(†) Ondanks ons voorgemeld opzet, voegen wij hierbij, dat de Lagunen van Venetie geweldig verſlijken, en voor de gondels welhaast onbevaarbaar zullen wezen. Daarentegen laten wij eene, door den

ſchrij-

dene goede putten zijn, is hare bevolking daaromtrent meerendeels van het vaste land afhankelijk, en wordt de Lagune tusschen haar en hetzelve onophoudelijk door waterschepen bevaren. Men begroot die bevolking op tusschen de 180, en 200,000 inwoners. De Kerk van S. Marcus is een der heerlijkste gebouwen van Europa, en ganschelijk met marmer, porfier en jaspis, bekleed. Hoogstmerkwaardig plagt er voorts het arsenaal te wezen.

Venetie werd in de vijfde eeuw door Veneti gesticht, en verhief zich mettertijd tot den eersten handelstaat, en de magtigste Zeemogendheid, der wereld. Over haren voormaligen Koophandel in het vervolg nader. Nadat de Portugezen den toevoer over Egypte uit Indie voor Venetie afgesneden hadden (*), bestond deze stad voornamelijk van voormaals gewonnene schatten, en de opbrengsten van haar intusschen ook verminderend grondgebied. Haar handel bepaalde zich genoegzaam bij vrachtvaart op de Turksche Staten, en hieromtrent vond zij in Tries-

schrijver uit een reisverhaal van het midden der 17 eeuw overgenomene, lange uitweiding, over het Arsenaal van Venetie, den Bucentaur en het trouwen der Adriatische zee, evenzeer weg, als eene uitvoerige beschrijving der onderscheidene soorten van Onderwetsche schepen, waaruit de gansch verdwenene Zeemagt van Venetie plagt te bestaan.

(*) Zie bijzonderlijk hierover het *III. deel, bladz.* 250, 251.

Trieste en Raguſa ſteeds geduchter mededingſters. De uitvoer is er voornamelijk rijst, olijven, olie, koraal, theriakel, ſcharlaken, goud en zilver laken, Venetiaansch venſterglas en ander glaswerk.

In 1702 werden er 230 Venetiaanſche ſchepen, waarvan ſommige de grootte van onze zestigers hadden, afgehuurd, om 40,000 man Kruisvaarders, en 5000 paarden, over te voeren. In 1414 had het Venetiaanſche gemeenebest 14,000 ſchepen van tusſchen de 10 en 200 ton; benevens 300 groote oorlogſchepen, en 45 Galeijen, welke ſcheepsmagt met 36,000 Zeelieden bemand was. Dit waren intusſchen opgeſchrevenen, die ſlecht gevoed en betaald werden, en bij de eerſte gelegenheid wegliepen. De lagere en hoogere Officieren, tot den Kapitein ingeſloten, waren eigenlijk Koopvaarders, en kochtten hunne posten op de Oorlogsvloot, waar zij levensmiddelen verkochtten, daar het volk van Staatswege ſlechts beſchuit ontving. Elke Kapitein had boven zich een Edelman, die zelden tot den Zeedienst was opgeleid. Toen de Franſchen laatſtelijk Venetie ontruimden, vernielden zij er de voorhanden zijnde Galjooten, Galeijen en Galeasſen, benevens eenige Fregatten, en 8 Linieſchepen, welke zij er op ſtapel hadden doen zetten.

Caorlo, op een eiland aan den mond der Limene, en Marano, tusſchen ongezonde moerasſen, die de Timao verwekt, zijn onbeduidende plaatſen. Het eiland Grado heeft tusſchen zich en het vaste land een ſmal, en bij de Ebbe bijkans droog, vaarwater;

maar

maar bij den Vloed ſtaat er daarin, als de wind Zuidelijk is, dikwijls meer dan 6 voet water. Op zich heeft het eiland een verſterkt ſtadje, welks kerktoren men in het oog krijgt, eer men iets van het lage land ontdekt. Nabij Grado ziet men de ruinen van Aquilea, uit eenige brokken van muren en een toren beſtaande.

Van hier tot voorbij Cattaro behoort de kust tot het Koningrijk Illyrie, dat door den Izonzo van het Venetiaansch-Lombardiſche Koningrijk afgeſcheiden wordt. Daarin liggen, op eenigen afſtand van zee, de ſtad en het kaſteel van Monte Faleone (*Petuca*), en voorts Duina en Santa Croce, op den Noordelijken oever der Golf van Trieste.

Trieste is eene ſtad van laten oorſprong, aan den voet van den berg *Tergeſtum*. Zij heeft 18,000 inwoners, en is welgebouwd. Hare reede is van 10 tot 12 vadem diep, maar ligt voor Westelijke en Z. W. winden open, en voor een geweldigen wind van den naam van *bora* (*), die er de ſchepen ſoms van hunne ankers rukt. De haven is

door

(*) Dit is een N. O. wind, die door de openingen van het gebergte henen blaast, en zelden langer dan 24 uur duurt, doch zoo veel kracht heeft, dat ſchepen, die reeds nabij de haven zijn, wenden en voor dien wind af drijven moeten; alswanneer zij gemeenlijk eerst de luwte van Pirano zoeken te winnen, en, als dit mislukt, ſoms naar het afgelegene Monte S. Angelo worden voortgeſleept.

door eene hechte moelje gevormd, op welke er 12 ſtukken geſchut liggen. Eene afzonderlijke kom voor ſchepen, die onder Quarantaine liggen, is, met het Lazareth, eenige pakhuizen, enz. van een muur omgeven, die 2 mijl in den omtrek heeft. De voornaamſte manufacturen van Trieste zijn Spaansch groen, zeep, glas en touwwerk. Onder de heerſchappij van Oostenrijk is de ſtad de mededingſter van Venetie geworden.

Capo d'Istria ligt aan den Zuidelijken oever der golf, 3 uur van Trieste, op een eiland, dat langs eene brug met het vaste land gemeenſchap heeft. De ſtad bevat 5000 inwoners, en voert een weinig zout en wijn uit.

Pirano is eene kleine ſtad, ten Westen van Capo d'Istria, met een wal, waarop er aan den Zeekant 7 ſtukken geſchut liggen. Er is ½ mijl van daar eene ankerplaats, op 15 vadem waters. Umago, een open ſtadje, voert een weinig zeep uit. Citta Nuova, eene kleine verſterkte ſtad, aan den mond van eene rivier, drijft eenigen Kusthandel. Parenzo (*Parentium*), met een wal aan den Zeekant, laat zich ſlechts door ſchepen van middelbare grootte tot onder het bereik der daarop liggende 7 ſtukken geſchut naderen, en voert een weinig koren, vee, gedroogde visch en zeep uit. Orſera, op een berg, heeft eene goede haven. Rovigno (*Arupinum*), op eene hoogte, met een muur en 10 ſtukken aan den Zeekant, voert zijnen wijn, zijn koren, olie, gedroogde visch en zeep, naar Venetie en Trieste.

De

De haven wordt er door eenige eilanden tegen alle winden, behalve die tusſchen het Westen en Z. W. gedekt. Pola, aan eene ſmalle ſtrook lands nabij de Zuidpunt van Istrie, die *il Promontorio* heet, bevat eenige Romeinſche Oudheden. Nabij het voorgebergte ligt er een aantal eilandjes en klippen.

De Golf van Carnero (*Flanaticus*), tusſchen de in de Illyrie vereende landen van Istrie en Croatie, is van hooge bergen omgeven. Castel Vecchio en Finona liggen op haren Wester oever in Istrie. In Croatie ligt daarentegen aan de Fiumara, die zich in het binnenſte der golf ontlast, Fiume, of S. Veit, eene verſterkte ſtad, met een kaſteel, en 6000 inwoners. De uitvoer beſtaat er voornamelijk uit gezouten vleesch van Hungarije. De verdere havenſteden van Croatie zijn vooreerst Bukari, op een rotſigen heuvel, en Porto Re aan denzelfden zeearm. Tegenover Bukari vindt men eene goede havenkom, met een naauwen en wel verſterkten ingang, en ruimte voor 30 ſchepen. Voorts Novi, Segni, op een berg, en Carlopago, binnen het eiland Pago, met eene haven, welke het Oostenrijkſche gouvernement in 1782 heeft doen aanleggen. Ten Zuiden der laatstgenoemde ſtad begint met Trebani het gewezene Venetiaanſche Dalmatie, dat zich achter de gewezene republiek van Raguſa om, tot voorbij Budua uitſtrekt, en thans, nevens Raguſa, Croatie en Istrie, tot het Koningrijk Illyrie behoort.

Voor

Voor dat Dalmatie henen loopt er eene reeks van eilanden, welke zich ook voor Croatie henen uitſtrekt, deels uit enkele klippen, deels uit eilanden van aanzienlijke grootte, beſtaat, en over het geheel door eenigen ſchok der natuur van het vaste land afgerukt ſchijnt te wezen. Tot Croatie behooren Cherſo en Oſero (*Apſyrtides*) door eene brug vereenigd, en ſteenig van grond, maar een overvloed van vee, wijn en honig, opleverende. Cherſo bevat een meer, dat alle vijf jaren eenmaal buiten zijne oevers treedt, benevens eenige zonderlinge holen, en eene ontzaggelijke hoeveelheid van in den grond bedolvene beenderen van paarden, oſen en ſchapen. Veglia, 8 uur lang en 3 uur breed, is het vruchtbaarſte en volkrijkſte der Croatiſche eilanden, en verſchaft een overvloed van wijn en zijde, en een zeer geacht ras van kleine paardjes. Het heeft ſlechts eene ſtad op een berg, en een kaſteel tot verdediging van derzelver haven. De andere Croatiſche eilanden zijn Albe, of Arbe, digt aan den wal; Gabola; Unie, 13 uur in den omvang, maar dor, met uitvoer van zout en een kaſteel; Poroſina, Sanſigo en Candole, ten Westen van Oſero; Groot en Klein Lusſin, beide rotſig, doch vruchtbaar in wijn en olijven, en wel van weiden voorzien; terwijl velen der inwoners nijvere viſchers zijn. Groot Lusſin bevat een klein ſtadje.

Dalmatie is bergachtig, en over het geheel onvruchtbaar. De berg-toppen en zijden zijn er met lava bedekt. Het land heeft de volgende havens:

Novigradi, aan een binnenzeetje, Nova, Zara (*Jadera*), eene ſterke en geregelde vesting, met 80 of 90 ſtukken geſchut, op een eilandje, dat door middel van eene brug met het vaste land zamenhangt. De haven wordt van de Zuidzijde door eenige eilandjes gedekt, maar ligt aan den Westkant open. Scardona, aan de Charca. Sebenico, eene aanmerkelijke plaats, met een fort en een kaſteel. Ragoznizza. Trau (*Tragurium*), eene ſtad op het vaste land, met eene voorſtad op het eiland Bua.

Spalatro, weleer de hoofdſtad van Venetiaansch Dalmatie, is eene plaats van aanbelang, doch ellendig gebouwd. Derzelver haven heeft verſcheidene enge toegangen tuſſchen eilanden door, maar binnenin diepte voor de grootſte ſchepen. De geweldige rukwinden, welke de hooge oevers er verwekken, maken er intuſſchen ten opzigte der zeilen voorzigtigheid noodig. Men vindt er overblijfſelen van een paleis van DIOCLETIAAN, en er wordt over deze plaats uit Bosnie en Dalmatie koren, wijn en katoen, uitgevoerd.

Almiſſa is eene kleine verſterkte ſtad aan den mond van de Cettigna, 4 uur ten Oosten van Spalatro. Verder heen ligt Macarska; en de kleine rivier Narenta, welke in eene groote golf valt, die door het ſchiereiland Sabioncello gevormd wordt, heeft aan haren mond het fort Opus.

Tot Dalmatie behoort het eiland Scardo. Voorts Melada, dat rotſig is, maar olie, wijn en honig, verſchaft, en 1200 inwoners, en aan de Zuidzijde de wel-

weigedekte haven van Saccaron, heeft. Grosia, 50 mijl in omvang, bergachtig, vulkanisch en onvruchtbaar. Incoronata, Zuri, Dervenich, Mestar, en verscheidene andere, liggen nevens Sebencio. Solta-Olunta en Brazza zijn van aanbelang. Lesina. (*Pharos*) is van het Oosten naar het Westen 60 mijl lang, 9 mijl breed, en vruchtbaar. Het wordt wel bebouwd, en heeft aan het Westeinde 3 havens, als Lesina, waar er 3 schepen kunnen liggen, Porto Panormo, waar groote schepen zich aan den wal kunnen vastmeeren, en Porto Grego, tusschen die twee andere. De stad heeft tot hare verdediging een fort op een vrij ongenaakbaren heuvel. Nevens Kaap Pelegrino, de Westpunt des eilands, liggen de kleine eilanden Forca, Spalmadora en S. Clementi.

Het eiland Lisa (*Isa*) heeft 8 uur omvangs, is zeer rotsig, heeft in het midden een hoogen berg, en brengt eenige olijven en wijn voort. De haven van S. George, aan het N. O. van dit eiland, is eene der beste van de Middellandsche zee, en kan 10 Linieschepen bevatten. De mond is ongeveer $\frac{1}{2}$ mijl wijd, en heeft in zich een klein eiland, met een doortogt aan weerskanten, welke niet meer dan eene kabelslengte wijd, maar, binnen een steenworp van de wederzijdsche oevers, voor de grootste schepen diep genoeg is. Aan de linkerzijde van het dorp is er eene kreek, waar schepen van middelbare grootte gekrengd kunnen worden. Dat dorp bestaat uit eene enkele rij van ellendige houten

hutten, welker bewoners hunne levensmiddelen van het vaste land moeten ontvangen. Op het N. W. einde van het eiland ligt het zindelijke dorp Camisa, aan eene goede baai, welke tegen alle winden gedekt is, behalve den N. W. wind, die er gedurende de wintermaanden van tijd tot tijd met groot geweld waait, en de baai onveilig maakt. Dit is de eenige plaats op het eiland, waar er voor schepen gevoegelijk water te bekomen is.

Nevens het N. W. einde van Lisa ligt het kleine eiland Bariari. Pommo, ten Westen van dit laatste, is eene piramidale rots van 100 voet hoogte. Melisello, Pelegosa en Cozza, in denzelfden hoek, zijn kleine op zich zelve liggende eilandjes. Corzola (*Corcyra Nigra*) heeft tusschen zich en het schiereiland Sabioncella een naauw vaarwater, dat aan deszelfs Noordeinde 23 vadem diep, maar aan het Zuideinde bijkans geheel met klippen bezet is, die slechts een naauwen doortogt digt langs het vaste land henen open laten. Het eiland is 8 uur lang, met dennenboomen bezet, en slechts met eenige weinige visschers, in een dorp aan het Oosteinde, bevolkt. Het kleine eiland Torcola ligt tusschen Corzola en Lesina, digst aan dit laatste.

Het grondgebied der gewezene republiek van Raguſa (*) bevat eene strook lands, tusschen de rivier

(*) Dezer bestuur was even Aristocratisch, als dat van Venetie, Genua, Lucca, en genoegzaam alle gewezene republieken, die van Bern vooral niet uitgezon-

vier Clitua en de Golf van Cattaro, met en benevens het ſchiereiland Sabioncello en vijf eilanden. De havens zijn Sabioncello, op het Noordeinde des gezegden ſchiereilands, Castel di Stagno, op deszelfs landtong, en Raguſa (*Rausſium*), aan den voet en in het hangen van een berg. Deze ſtad heeft 15,000 inwoners, en is van een muur met ronde torens omgeven. De ſtraten zijn er eng, uitgezonderd de voornaamſte, die de ganſche ſtad van het Noorden tot het Zuiden doorloopen. De eigene haven der ſtad kan ſlechts klein vaartuig bevatten, doch zij heeft $\frac{1}{2}$ uur ten N. W. van zich de haven van Santa Cruz, die ruim en volkomen welgedekt is. De ruinen van *Epidaurus*, thans *oud Raguſa*, liggen 2 uur ten Zuiden van de ſtad.

De aanhoorige eilanden zijn: Catera; Lagosta, ten Westen van Corzola, 4 uur lang en een uur breed; Melada, 6 uur lang, en zeer rotſig, maar nogtans vruchtbaar in olijven, wijn, China's appelen en citroenen. Het heeft eene rivier, die 2 uur ver bevaarbaar, en tuſſchen de 35 en 40 vadem diep

zonderd. Die van Raguſa had een raad van Edelen, die jaarlijks uit hun midden eenen dusgenoemden *Rector* kozen. De bevolking was 56,000 zielen, de landmagt 100 ſtadsſoldaten; de vlag wit, met eenen S. BLAZIUS, dat de patroon van Raguſa was, en het woord *libertas*, in een krans van eikenloof. De Groote Heer en Keizer van Oostenrijk beſchermden wederzijds de onafhankelijkheid van den kleinen Staat.

diep is. Aan de Noordzijde ligt de haven van Calamata, eene eironde welgedekte kom. Dezelve had voormaals aan zich eene aanzienlijke ſtad; maar, na dat Keizer KAREL V. de inwoners had overgehaald, om hunne ſcheepjes, tot een aanval op de Algerijnen, bij zijne vloot te voegen, vergingen dezelve alle in een ſtorm, en bewoont het nageſlacht der overgeblevenen eenige ellendige hutten tusſchen de puinhoopen der ſtad. Het eiland bevat voorts 6 dorpen, en eene vermaarde Benedictijner Abdij. Tusſchen Melada en het vaste land liggen Mezza en Pouzza, de twee overige eilanden der Raguzers. Mezza wordt wel bebouwd, en heeft aan de Westzijde eene goede reede. Pouzza is wel rotſig, maar toch vruchtbaar.

De Golf van Cattaro reikt 6 uur ver het land in, en maakt, tusſchen bergachtige oevers, verſcheidene kronkels, die, beurtelings naar elkanderen toe en van elkanderen af loopende, drie kommen vormen, welke de talrijkſte vloten kunnen bevatten. De voornaamſte plaatſen aan de golf zijn: 1. Castel Nuovo, eene kleine, welverſterkte, maar vervallene, ſtad aan de Noordzijde; 2. Cattaro, gansch binnenwaarts aan den voet van eenen grootelijks verſterkten berg, welks werken al ziegezagende tot aan de wallen der ſtad afdalen; 3. het verſterkte ſtadje Budua, het laatſte van Illyrie,

DE

DE IONISCHE EILANDEN

ontvingen meerendeels reeds dezen naam, toen zij, bij het traktaat van Campo Formio, in 1797, door de Venetianen aan Frankrijk werden afgeſtaan. In 1799 werden zij door eene vereenigde Ruſſiſche en Turkſche vloot weggenomen, Cerigo, Sapienza en Cabrera, er bijgevoegd, en alle gezamenlijk, onder den naam van de *zeven eilanden*, tot een onafhankelijk gemeenebest verheven. Daarvoor werden zij bij den vrede van Amiens door de gezamenlijke Mogendheden verklaard. Gedurende den volgenden oorlog namen de wederzijdſche partijen ze voor en na weg; uitgezonderd, dat Frankrijk Corfu door middel van een ſterk garnizoen in bezit hield (*).

Corfu (*Scheria* en *Corcyra*) ontleent zijnen tegenwoordigen naam van het Griekſche *Koriptos*, dat de ruwheid van deszelfs oppervlakte aanduidt. Het ligt aan de Kust van Albanie, welke aan die van Dalmatie grenst, en tuſſchen welke en Corfu er ſlechts een vaarwater ter breedte van 4 mijl is. Het eiland is na genoeg driehoekig van gedaante, heeft 60 uur omvangs, aan de N. W. kust Kaap Sidero,

(*) Zij vormen thans eene republiek, onder beſcherming van dat Grootbrittanje, welks invloed op de Ioniſche zee zij haast even groot maken, als Maltha en Gibraltar dien op de Middellandſche zee over het algemeen.

ro, en aan de Z. O. kust Kaap Blanco. Het koren en de wijn, die het eiland voortbrengt, kunnen deszelfs bewoners ſlechts eenige maanden van het jaar voeden. Behalve olijfboomen, heeft het ſlechts weinig hout, en geen viervoetig en ſlechts weinig gevederd wild. Deszelfs handelsvoorwerpen beſtaan in olijfolie en zout. Het heeft ſlechts een water, dat den naam van *rivier* verdient; alwaarom dat water ook eenvoudig *Potamos* heet. Aan deszelfs mond geland, zou ULYSSES aan eene beek, een uur ten N. W. van de ſtad Corfu, NAUSICA hebben aangetroffen.

Het eiland bevat ongeveer 60,000 inwoners, en bragt onder de Venetianen na genoeg 17,000 P. St. op. De ſtad heeft 15,000 inwoners, waarvan de helft Gricken en de wederhelft Italianen zijn. Zij ligt aan de Oostzijde des eilands, op een rotſig voorgebergte, heeft tot hare verdediging drie forten, en is zeer ſterk. De reede, aan hare N. W. zijde, wordt door drie kleine eilandjes gedekt. Van deze heeft Vido eene mijl in den omvang, en vele olijfboomen. Condilonin, of Caloyero (de Monnik), is eene groote klip, met eene in puinhoopen liggende kerk. San Dimitri bevat het lazareth.

De verdere plaatſen van eenig aanbelang op Corfu zijn de haven van Gouin, 2 uur ten N. W. van de ſtad. Dit is eene natuurlijke kom, van moerasſen omgeven, en hierom ongezond. De Venetiaanſche Galeijen plagten er gereparéerd te worden. Ipſo ligt aan het ſtrand, het dorp Castrades aan een

een inham ten Zuiden van Corfu, het dorp Leukima aan eene voor booten bruikbare beek. Port Catena, of Salinas, aan de Noordzijde, is eene natuurlijke, doch thans genoegzaam met zand opgevulde, havenkom, met eenen zeer naauwen, en door een eilandje gedekten, toegang. Men denkt, dat het de haven der Pheaciers was, waaraan de ſtad Chryſopolis lag.

Nevens het Noorden van Corfu liggen de eilanden Merlera, en Fana (*Othonos*), dat een enkele onbewoonde berg is, welke van boven met dennen bedekt is, maar beneden aan zee eenig weiland heeft. Aan de Westzijde van Corfu vindt men de twee onbewoonde en lage eilandjes van Samondrachi.

Paxo (*Ericuſa*) ligt 7 mijl ten Zuiden van Corfu, is 5 mijl lang en 2 mijl breed, rotſig en over het geheel bar, maar levert echter een weinig olie, wijn en vruchten, op. Het heeft drie goede havens, van welke Porto Gaï door Apostel PAULUS in deszelfs brieven wordt vermeld. Aldaar is er, ter plaatſe van deszelfs onderſteld verblijf, eene kapel gebouwd. Men ſchrijft het aan denzelven toe, dat het eiland geen vergiftig noch ſchadelijk kruipend gedierte bevat; en, naar het volksgeloof, heeft iemand, die in de nabuurſchap door zulk gedierte geſtoken of gebeten wordt, ſlechts een berg te beklimmen, om een gezigt van Paxo te hebben, dat een probatum is. San Nicholo, de eenige ſtad van het eiland, ligt aan deszelfs Oostzijde. Anti-

paxo, een uur ten Zuiden van Paxo, is onbebouwd en onbewoond.

Santa Maura (*Leucadia*) is van de kust van Albanie door een kanaal afgescheiden, dat slechts 120 voet breed, en enkel voor kleine booten bevaarbaar is. Men denkt, dat de Corinthers hetzelve groeven, en het eiland oudtijds een schiereiland was. Het is na genoeg rond, en 20 uur in den omvang groot. Kaap Ducato, de Z. W. punt, is het vermaarde voorgebergte van Leucadia, of de *Minnaars sprong*; eene over de zee henen hangende steilte, met eene groote spelonk aan weerskanten, en de ruïnen van een Apollo's tempel op den top.

Santa Maura bestaat uit gebergten, doch is tamelijk vruchtbaar, in koren, wijn, olie en vruchten. Het heeft goede weiden, en eenige zoute plassen, die veel zout, en alen van eene ontzaggelijke grootte, opleveren. De bevolking bestaat uit 16,000 zielen. De hoofdplaats, Amaxichi, ligt aan den Zuidkant op eene vlakte, heeft 6000 inwoners, en wordt door een kasteel gedekt. Port Delpene is ook eene uitnemende haven. In 1816 ontnamen de Engelschen dit eiland aan de Franschen.

Cefalonie (*Cephalenia*) is het grootste der Ionische eilanden, en heeft 80,000 inwoners. Er loopen in deszelfs kust diepe golven op, en het bestaat over het geheel uit dorre bergen; maar de val-

valleijen leveren wijn en ſcheepstimmerhout op, even als eene groote menigte van korenten, in Europa dus naar Corinthe, van waar men ze het eerſte invoerde, genoemd. Aan koren wint men er ſlechts de helft van het gene de bevolking noodig heeft; het ontbrekende komt uit Morea. Cefalonia heeft weinige andere tamme dieren, dan geiten, en voor de jagt heeft men er ſlechts eenige vosſen. Twee ſpelonken zijn er vol druipkegels, en het verblijf van ontelbaar vele wilde duiven. Men drijft er meer handel, dan op eenig ander der zeven eilanden, en heeft er 150 ſchepen, waaronder 50 boven de 100 ton.

Argastoli, de hoofdplaats van Cefalonie, ligt aan deszelfs Zuidzijde, en is een morſig ſtadje van eene ongezonde ligging tusſchen moerasſen, maar heeft eene ruime en tegen alle winden gedekte haven. Op den top van een berg, 2 uur van daar, verheft zich de vesting Axo, tot eene wijkplaats tegen landende zeerovers beſtemd. Aan de Oostkust vindt men Val d'Alexandria, eene haven van 2 uur omvangs, met bergen om zich heenen, en ſlechts door eenige weinige visſchers bewoond. Port Viscardo, aan de Noordzijde, het *Panormus* der Ouden, is klein, maar veilig; eilanders vindt men er intusſchen niet. De Noordpunt van Cefalonie heet *Kaap Viscardo*, en de Zuidpunt *Kaap Capra* (*Ennos*). Deze is zeer hoog en met hout bezet. Op haren top vindt men een aantal menſchenbeenderen, denkelijk van eilanders, die bij

eene

eene landing van Turken derwaarts vloden, en er vervolgens werden omgebragt. Dezelfde Kaap bevat de ruïnen van een Jupiters tempel.

Theaki, of Klein Cefalonie, het vermaarde *Ithaca*, heeft 10 uur omvangs en 6000 inwoners. Hoezeer ook uit ruwe bergen beſtaande, is hetzelve echter wel bebouwd, en voert het koren en korenten uit. Het voornaamſte dorp ligt op de Oostzijde, aan de haven van Lia, die voor de grootſte ſchepen geſchikt is. Aan de N. O. zijde heeft de baai van Vathi (*Phorcys*), en aan de Noordzijde Port Squiſioſa (*Rethios*), eene goede ankerplaats. Theaki is van vele onbewoonde eilandjes omringd, die weide voor vee opleveren.

Zante (*Zacynthos*) ligt tegen over de Moreaſche Kaap Torneſe, en heeft 20 uur omvangs en 50,000 inwoners, van welke er 30,000 tot de Griekſche kerk behooren, en gezegd worden, meer dan eenige andere Grieken, van de gewoonten en geaardheid hunner voorvaderen overig te hebben. Het eiland is bijkans geheel vlak van grond, en van loopend water en timmerhout ontbloot; doch het brengt een overvloed van vruchten voort, inzonderheid de kleine druiven, van welker naam de oorſprong zoo even is aangeduid, en van welke men er jaarlijks 10 miljoen ponden uitvoert. De verdere uitvoer is zeer geachte wijn, en olijven en olijfolie. Koren wint men er jaarlijks ſlechts voor drie maanden. Er komt op Zanta hier en daar pek uit den grond

voort

voort (*); en men vindt er eene zwavelbron, en andere minerale wateren. Eenige diepe holen aan de Noordkust zijn het verblijf van zeehonden, op welke het volk van een dorp alhier om derzelver vellen en vet jagt maakt.

De ſtad Zante ligt aan de Oostzijde des eilands, in het hangen en aan den voet van een berg, op welks top er een oud kasteel prijkt. Zij bevat 12,000 inwoners, waaronder 3000 Joden. De haven is ruim, doch ligt aan den N. O. kant open. Die van Cherri (*Nata*), aan de Westzijde des eilands, is enkel voor kleine Koopvaarders geſchikt, die er binnen twee eilandjes kunnen ankeren. De Europeeſche natien plegen op Zante Conſuls te hebben.

De beide Staffadias (*Strophades*) liggen nevens de Golf van Arkadie. Het grootſte heeft eenig klein boomgewas, gras en versch water, en tot bewoners ongeveer 40 Griekſche Monniken, in een verſterkt klooster, dat aan de verzoening gewijd is, en het gebeente van S. DIONYSIUS, een der voornaamſte Griekſche Kerkheiligen, bevat. Die Kloosterlingen ontvangen alle mans zeer gastvrij, maar vrouwen mogen geen voet op het eiland zetten, van hetwelke zij zelfs de wijfjes der dieren weren. Het kleinſte Staffadia is onbewoond, maar verſchaft wel-

(*) HERODOTUS gaf, in zijne *Melpomene*, aan dit eiland zelfs een meer van vloeibaar pek.

weide aan eenige ſchapen, en bevat een overvloed van hazen. Beide eilanden zijn bij de oude Dichters een verblijf van Harpijen, denkelijk om dat er zich toen, zoo als thans, zeeſchuimers ophielden.

Sapienza (*Tharemus*), 2 uur ten Zuiden der haven van Modon, is van het Noorden naar het Zuiden 2 uur lang en ½ uur breed. Het heeft eene talrijke bevolking van Grieken, en eenige eigene Koopvaardijſchepen. Men neemt hier gemeenlijk loodſen voor den Archipel. Cabtera, dat in 1799 mede bij de Ioniſche eilanden werd gevoegd, ligt 2 uur ten Oosten van Sapienza.

Het eiland Cerigo, het vermaarde *Cythera*, ligt 4 uur van de Moreaſche Kaap S. Angelo af, en heeft 20 uur in den omvang. De kust vertoont eene onaangename verzameling van verwarde rotſige ſteilten, die tot ſcherpe punten om hoog rijzen. Het binnenſte is over het geheel ook bergachtig en rotſig; doch de valleijen verſchaffen aan de 6000 inwoners koren genoeg, met eenige hoeveelheid van wijn, olie en zijde. Midden op het eiland, op den top van een rotſigen heuvel, vindt men ontzaggelijk groote hoeveelheden van verſteende beenderen, die de meeningen der Natuurkenners verdeeld hebben. Sommigen houden ze, met SPALANZANI, voor menſchenbeenderen, en willen, dat dit de oude begraafplaats des eilands was. Anderen willen, met CHEVALIER, dat het beenderen van zeehonden zijn, welke, in grooten getale aldaar verzameld,

bij

bij toeval omkwamen, en welker verblijf door een onderaardsch vuur, waarvan men in drie craters op het eiland ſporen vindt, om hoog geheven en in een heuvel verkeerd werd. Men zegt, dat Cerigo porfier bevat, en hierom door de Ouden *Porphyrens* genoemd wordt. Eene bron, midden op het eiland, zou eene minnelust doovende kracht hebben.

Cerigo heeft een overvloed van hazen, patrijzen, woudhoenders, en boven al tortelduiven, de vogelen van VENUS, van wie dit eiland bij de oude Dichters een begunſtigd verblijf was. In den herfst trekken er groote vlugten van kwakkels, bij derzelver togt naar de kust van Afrika, over dit eiland.

De bevolking heeft weinig gemeenſchap met buitenlanders, en wordt zelden bezocht, dan toevallig, door ſchepen, die een goeden wind, om den Archipel uit of in te zeilen, verbeiden. De hoofdplaats, bij de inwoners Capſigli, ligt aan de Zuidkust, op eene hooge rots, en Koopvaarders vinden er voor zich ſlechts een openen inham. San Nicolo, aan de Z. O. zijde, heeft voor klein vaartuig eene haven, met eene moelje; en 2 mijl van hier was eene grot, zoo men wil, de wijkplaats van S. SOPHIA.

Tuſſchen Cerigo en Candia liggen er eenige kleinere eilanden, waaronder Cerigotto (*Aegilia*) het aanmerkelijkſte is, en uit eene groote klip beſtaat, op welke er zich eenige Grieken en Turken onthou-

houden, die hun land van wegens bedrevene misdaden ontvloden zijn. Zij leven er volkomen onafhankelijk, in hutten van boomtakken, en bezitten eenige weinige booten, waarmede zij visschen, en Cerigo bezoeken, welks inwoners hun het weiden van eenig vee op Cerigotto toevertrouwen. Op ditzelfde eilandje verschuilen er zich somtijds zeeschuimers uit Morea. Eene andere klippengroep, met eene goede ankerplaats, ligt 3 uur ten Oosten van Cerigo; ten Z. O. van welk eiland twee groote klippen den naam van *Couffs* van hunne gelijkheid aan groote manden, die men in de Levant gebruikt, ontleenen. Ova, of Ei; het *Epla* der Ouden, is eene groote kegelvormige rots, ter hoogte van 500 voet, nevens de Zuidkust van Cerigo; en tusschen dit eiland en Cerigotto vindt men twee klippengroepen, van de namen van *Pourri* en *Poreze*.

Deze aanvulling van het ledig tusschen het digt aan Morea gelegene Cerigo en Candia, en de ligging van Scarpanto en andere eilanden tusschen Candia en Rhodes, dat aan Azie aansluit, vereenigen zich met de getande Noordzijde van het in aller midden gelegene Candia, die zoo zeer bij de effene Zuidzijde afsteekt, om het boven (*) reeds vermelde gevoelen, nopens een inbreken van de Zwarte zee in de Middellandsche, te begunstigen.

Door

(*) Zie *bladz.* 314 van dit *II Deel.*

Door zoodanig iets, wil men, werden al de opgenoemde landen vaneen gefcheurd, en zij hingen voormaals aan elkanderen. Een gevoelen, waarvoor men in het voorkomen der eilanden en kusten van den Griekfchen Archipel ook veel gronds meent te vinden, maar waarover wij hier niet verder begeeren uit te weiden.

DE KUST VAN EUROPISCH TURKIJE, TOT AAN DE DARDANELLEN.

Tot deze kust behoort, in de eerfte plaats, die van Albanie, langs welke er eene bergketen loopt, welker afhelling aan den zeekant vrij fterk is. Zij heeft half barbaarfche bewoners, van dezelfde wanhopige dapperheid en woeste wreedheid, als die der oude Illyriers en Epiroten. Velen hunner behooren tot de Griekfche en Latijnfche Kerken, anderen zijn Mufulmannen. Eenige dier ftammen zijn door de Turken nooit ten onder gebragt, maar dienen echter in derzelver legers, en zijn bij den naam van *Arnauten* overbekend.

Antivari, de Noordelijkfte ftad aan de kust van Albanie, wordt gerekend dus te heeten, om dat zij na genoeg regt tegen over Bari in Italie lag. Zij is op een fteilen berg 1½ uur van zee gebouwd, maar heeft eene haven, die fterk gebruikt wordt, daar Scutari, de hoofdftad des lands, niet ver van hier ligt.

Dulcigno (*Olchinium*) is eene havenftad van

6000 bewoners, die voor de grootſte zeeſchuimers van de Middellandſche zee gehouden worden. De rivier Bojana, die uit het meer van Scutari (*Labeatis*) voortkomt, ontlast zich ten Zuiden van Dulcigno. De Albaniers van deze plaats en Antivari zijn de eenige, die de zee bebouwen, en velen hunner begeven zich aan boord van de Barbarijſche kruiſers. De Pacha van Janina heeft ook eenige gewapende Galjooten, die met Dulcignoten bemand zijn.

De Golf der Drin, of Lodrino, wordt aan de Zuidzijde door een ſchiereiland gevormd, waarvan Kaap Redoni de Noordpunt is. Nevens deze Kaap liggen de twee Eilanden van S. Pieter, op een van welke men de ruinen van het fort van SCANDERBEG ontwaart. De Drin is de voornaamſte rivier van Albanie, en ontſtaat uit de vereeniging der dusgenoemde Zwarte en Witte Drin. In de golf valt zij beneden Alesſio (*Eliſus*), eene kleine ſtad van 2000 inwoners, dat voornamelijk viſſchers zijn. Ten Z. O. van de Drin ontlast zich de Mattis, en verder ten Noorden de Ichmo (*Argenta*), waaraan Croja, voormaals de hoofdplaats van Albanie, thans een arm dorp, vrij ver van zee gelegen is.

Het ſchiereiland, dat de Zuidzijde van de golf der Drin vormt, ſcheidt haar van die van Durazzo, welker N. W. en Z. O. punten Kaap Palo en Kaap Cehe zijn. Nevens Kaap Palo komt er eene klip boven water uit. Durazzo (*Dyrrachium* en *Epidaurus*), dat eenmaal aan de Venetianen toe-

be-

behoorde, en wegens de ballingſchap van CICERO vermaard is, ligt aan den Noorder oever der golf, op de landtong van het meergemelde ſchiereiland. Aan de Spirnatza (*Aspus*) ziet men de ruinen van Cavaglia (*Cavaia*). Vojusſa is niet ver van den mond der Krevasta (*Aous*) verwijderd, aan welke rivier, 7 mijl van zee, de puinhoopen van Apollonia, thans Polina, gevonden worden. Cavailla, nabij den Zuider oever dier rivier, voert het timmerhout van Albanie uit. De Vouïsſa (*Celydnus*) ontlast zich ten Noorden der volgende Golf van Vallona, en heeft aan haren mond eene goede visſcherij.

De Golf van Vallona, of Avlona (*Aulon*), is van het Acrocerauniſche gebergte omringd, en wordt aan den Zuidkant door eene rotſige landtong beperkt, waarvan Kaap Linguetta, of *tong*, bij de Grieken *glosſa*, de Noorder punt is, en een vuurtoren op zich heeft. Nevens deze Kaap en voor den mond der golf, ligt het eiland Sazeno.

Vallona, op den Noorder oever der golf, aan eene kleine rivier, is eene geringe ſtad met eene ſlechte haven. Echter voorziet zij Opper-Albanie van handelsartikelen uit Italie, als loopen van ſnaphanen en pistolen, glas, papier, enz. waartegen zij de olie, wol, galnoten, en het timmerhout, van hare omſtreken naar Italie voert. Ericho (*Oricum*) en Caminha zijn arme plaatsjes aan het binnenſte der golf.

Ten Zuiden van Vallona begint het bergachtige

distrikt van Cimarea (*Chaonia*), dat zich tot aan Butrino uitſtrekt. De bewoners zijn meestal Muſulmannen, en behooren tot de krijgshaftigſte en onbeſchaafdſte Albaniers. Zij vertuiſchen het hout, en de maiz, olijven en galnoten, van hun land tegen wapenen en andere noodwendigheden. Hunne havens zijn Cimarea (*Chimaera*) en Porto Palermo (*Panormus*).

Butrinto (*), eene gewezene Venetiaanſche veſting, aan den zamenloop der Piſtritza en Pavla, plagt een klein grondgebied onder zich te hebben. De Pavla komt uit het meer Pelodi (*Anchiſes*) voort, en ontlast zich door een mond, die 75 voet wijd is, en waardoor er eene bank met ſlechts 3 of 4 voet waters loopt. Binnen die bank heeft de rivier van 12 tot 15 voet diepte. Zij vormt twee ondiepe zoute meeren, waar er veel visch gevangen wordt. De bewoners van dit distrikt zijn meestal Christenen van de Latijnſche kerk, en hebben aan hunne gemeenſchap met de Venetianen eene merkelijke beſchaafdheid te danken.

Ten Zuiden van Butrinto ontleent het distrikt van

(*) Behalve Butrinto, bezaten de Venetianen op de kust van Albanie Parga, Preveſa en Vonizza. Dit alles werd, nevens de Ioniſche eilanden, bij den vrede van Campo Formio aan de Franſchen afgeſtaan, die van de gezegde plaatſen ſlechts Preveſa behielden, en, bij de verlating van Butrinto, deszelfs veſtingwerken ſloopten.

van Philathi dezen naam van deszelfs binnenlandſche hoofdplaats. De bewoners zijn meestal Chriſtenen van de Griekſche kerk. Uit hunne havens, Kerakia, Gomonizza aan den mond der Calamis (*Thyamis*), en Sayades, voeren zij naar Corfu rundvee, ſchapen en olie, welke artikelen in hun land overvloedig zijn.

Parga, en deszelfs gebied van 2 uren in het vierkant, hadden, toen zij aan Venetie toebehoorden, 8000 inwoners. De ſtad is op eene ſpitſe rotspunt gebouwd, welke er twee havens vormt. De Noordelijkſte, *Glucus-Liman* (*zoete haven*), of *Viliki*, geheeten, ligt voor een nabij zijnden zoetwaterpoel, maar is van den Westkant ongedekt en onveilig. De Zuidelijke wordt door een krebbenhoofd gedekt, en is ſlechts voor klein vaartuig geſchikt. De ſtad en beide havens worden door eene Citadel beſtreken, welke zulks intusſchen zelve door een berg aan den Oostkant worden kan. Port Fanari (*Comarus*) is eene kleine plaats midden tusſchen Parga en de Golf van Arta. Dit distrikt wordt van Sulliоten bewoond, dat over het geheel Griekſche Christenen zijn. Na eene lange worſteling, om onafhankelijkheid, zijn zij door den vermaarden Pacha van Janina ten ondergebragt, die bijkans geheel Albanie aan zich onderwierp, en de opperheerſchappij der Porte ſlechts in naam erkende.

De Golf van Arta (*Ambracius*) is zeer wijd, en kronkelt tusſchen rotſige bergoevers door, zoo als de Schotſche zeemeeren. Voor den mond dier golf

liggen er eenige eilanden, en dezelve is met banken opgevuld, zoo dat er ſlechts een eng kanaal aan den Noorder oever, en onder het geſchut van Preveſa, bevaarbaar blijft.

Deze plaats is op eene ſoort van ſchiereiland gebouwd, een weinig binnen de Noordpunt der golf. Het is een ellendig morſig ſtadje, van 3000 inwoners, met naauwe en ongevloerde ſtraten, en houten huizen, meestal van eene verdieping; of, als er ergens eene tweede verdieping is, beklimt men dezelve van buiten met een ladder. Het is de voornaamſte haven van Neder-Albanie, en de Griekſche booten van de Ioniſche eilanden komen meestal hier het hout, de olie en wol, van dat land, tegen Franſche en Italiaanſche manufacturen, enz. inruilen. Toen deze ſtad aan de Venetianen toebehoorde, ſtrekte haar grondgebied zich over het ſchiereiland tot aan de landengte uit, waarop men, 3 mijl van Preveſa, de puinhoopen van Nicopolis ziet. Toen zij aan de Franſchen werd afgeſtaan, had zij ſlechts een klein fort, dat met palisſaden bevestigd was, en drie ſtukken geſchut voerde. Echter plaatſten de Franſchen hier 800 man; doch dezen werden door den Pacha van Janina aangevallen, en, na een groot betoon van dapperheid, tot op de helft verſmolten, genoodzaakt, om zich zelven en de ſtad aan hem over te geven.

Langs de rivier Louro (*Charadrus*) die ten Oosten van Preveſa in zee valt, wordt er veel timmerhout uit het binnenland afgevoerd.

De

De ſtad Arta ligt aan den Noordelijken oever der golf, tuſſchen moeraſſen, welke de Arti (*Arethon* en *Arachtus*) 4 uur van haren mond vormt. Arta heeft 5000 inwoners, en eenige goede huizen, door de Venetianen gebouwd. De haven *Salora* geheeten, en tuſſchen moeraſſen van de Arti en Potami Valestris (*Acheron*) gelegen, heeft een Tolhuis, waar alle invoer door Turken 3 per cent, en door Chriſtenen 4 per cent, betaalt. De rivier *Inachus* ontlast zich ten Oosten van Arta langs twee monden, welke het uit deszelfs bezinkſel ontſtane eiland Terra Nova omvangen. Op den Zuider oever der golf ligt Vonizza, aan de Petros, met 1000 inwoners, voórnamelijk viſſchers, die de voorgemelde boutaraga van viſchkuit maken. Het grondgebied van dit ſtadje had, toen het aan de Venetianen toebehoorde, ongeveer 8 uur in den omvang. De nábijheid van moeraſſen maken hetzelve zeer ongezond.

De kust tuſſchen de Golf van Arta en den Aspropotamos, ter lengte van 12 uur, heet *Carnia* (*Acarnania*). Aan haar ligt de haven van Candili, binnen het eiland Santa Maura, door hetwelke en de eilandjes Calamo en Caxtos zij van de Westzijde wordt gedekt; terwijl zij aan de Noordzijde hooge bergen heeft. Dragomestre, eenmaal eene groote ſtad en veſting aan een kleinen inham, is thans een arm viſſchers dorp.

De Aspropotamo, of witte rivier (*Achelous*), ontleent haren hedendaagſchen naam van haar door

kalk gekleurd water. Het is de voornaamſte rivier van Griekenland; en zij heeft, als de regens haar des winters hebben doen zwellen, op ſommige plaatſen ongeveer eene mijl breedte. Voor haren mond liggen de moerasſige en onvruchtbare Scrophoe eilanden (*Echinades*), en de twee rotſige en onbewoonde Curzolari eilanden (*Oxiae*), welke aan de Zeeſchuimers van Morea tot wijkplaatſen verſtrekken.

Ten Oosten van den Aspropotamo ligt er een wijd zout meer, of moeras, met tusſchen de 3 en 5 voet diepte. Omſtreeks den mond heeft Mesſalongé 5000 inwoners, en aan het binneneinde ligt Natolica, eene tamelijk wel gebouwde ſtad, met 600 houten huizen. Op het meer vangt men veel Mullus, van welks kuit men boutaraga maakt. Verder ten Oosten ontlast zich de Fidari (*Evenus*), voorbij welke men de Golf van Lepanto inſtevent, die Morea van het andere Griekenland, en met name van deszelfs tegenwoordig onderdeel Livadie, afſcheidt.

De golf in den uitgebreidſten zin béſtaat uit twee vakken, daar zij omſtreeks haar midden, door een van de wederzijdſche oevers uitkomend voorgebergte, vernauwd wordt. Het buitenſte vak, waarvan Kaap Papa (*Araxum*) de Zuidpunt is, heet ſoms de *Golf van Patras*, en is 30 uur lang, en op het wijdſte 8 uur breed. De voorgebergten, tusſchen welke door men in het binnenſte vak geraakt, zijn aan de uiteinden ſlechts 1½ mijl van elkan-

kanderen verwijderd. Het Zuidelijke heet *Rhium*, het Noordelijke *Antirhium*, en de Straat bij de Engelſche Zeelieden de *Dardanellen van Lepanto*. Op elke Kaap ſtaat er een onbeduidend kasteel, dat zelfs aan geen enkel Fregat den doortogt vermag te betwisten.

Lepanto (*Naupactus*), bij de Turken *Enebechte*, ligt een weinig binnen Kaap Antirhium, aan de zijde van een berg, op welks top er zich een onbeduidend kasteel verheft, dat van een anderen berg ten Noorden beſtreken worden kan. Aan de landzijde heeft de ſtad een ouden muur, met twee poorten. Zij is met 150 Albaniers bezet, en telt 7 of 8,000 inwoners. De haven is ſlechts 5 voet diep. Derzelver mond, die 300 voet wijd is, wordt, als men het noodig vindt, met eene keten geſloten. De ſtad en haar grondgebied werden in 1687 door de Turken aan de Venetianen ontwrongen.

Ten Oosten van Lepanto, en insgelijks in Livadie, heeft de golf eenige baaijen, met goede ankerplaatſen voor groote ſchepen; zoo als de baai van Salona (*Criſſa*), die de rivier Salona ontvangt. Aan deze ligt het dorp Galaxcithi (*Evanthe*), dat van Aspropithia, o. de Witte gebouwen, en Criſſa, eene armzalige Griekſche plaats, met 300 huizen.

Morea, dat zijnen naam van zijnen aan een *moerbezieblad* gelijkenden vorm ontleent, en bij de Ouden *Peloponneſus* heette, wordt door de Corinthiſche landengte, bij de Turken *Hexamili*, met het overige Griekenland vereenigd. Die landengte

is slechts 6 mijl breed, en heeft midden op zich den *Geranion* der Ouden, aan welks Westzijde, 4 mijl van den oever der Golf van Lepanto, de overblijfselen van het Oude Corinthe liggen, die bij de Turken *Coranto* heeten, en uit een hoop ellendige woningen tusschen eenige ruinen bestaan, welke met ongeveer 500 Turken en Grieken bevolkt zijn. Corinthes haven, *Lechaeum*, is geheel verlaten.

In Morea ligt aan de Golf, ten Westen van Kaap Rhium, Patras (*Patrae* en *Arae*), in het hangen van een berg, op een korten afstand van den oever. De stad bevat tusschen de 6 en 8,000 inwoners, waaronder vele Joden, die door de Europeesche Kooplieden als makelaars gebruikt worden, sints men de Consuls, om de ongezondheid der plaats, van daar heeft weggenomen. Op den top van een berg ziet men er een vervallen kasteel. De reede is van hooge bergen omgeven, en ten allen tijde zelfs voor de grootste schepen volkomen veilig. Er was voormaals eene haven, ten N. W. der stad, maar dezelve verlandde, en werd door de Venetianen, toen dezen hier meesters waren, opgehoogd, en in tuinen verkeerd. Er wordt te Patras veel wol, zijde, olie, honig, was, leder, korenten, kaas, gom, boutaraga, enz. uitgevoerd. De verdere meldenswaardige plaatsen aan de Golf zijn Brain, ten Oosten van Kaap Rhium, en Vostiza (*Aegium*), eene stad van 3 of 4,000 in-

wo-

woners, van waar men 's lands voortbrengſelen met klein vaartuig naar Patras voert.

De Westkust van Morea omvat de golven van Chiarenza, Torneſe en Arcadia. Die van Chiarenza (*Cyllene*) ontleent haren hedendaagſchen naam van een dorp op haren Zuider oever. Zij wordt ten Noorden door Kaap Papa begrensd, en ten Zuiden door Kaap Torneſe, waarop een bijkans in puinhoopen liggend kasteel met Albaniers bezet is.

De Golf van Torneſe (*Chelonites*) wordt door de gezegde Kaap aan de Noordzijde afgeperkt, en heeft een lagen en houtrijken oever. Het dorp Torneſe ligt ten Zuiden der Kaap, aan een inham tuſſchen twee bergen, en heeft nabij zich een gehucht van Griekſche viſſchers, nevens het welke er, $1\frac{1}{2}$ uur van den wal, twee klippen door de zee geweldig beſtormd worden. De ſtad Gastouni, met 3000 inwoners, en eene der beste van Morea, wordt door den Iglïako (*Peneus*), die in de golf valt, op 3 mijl afſtands van haar beſpoeld.

Ten Zuiden der golf ontmoet men het viſſchers eiland Pontico (*Ichtys*), en nevens hetzelve valt er een riviertje in zee, dat men voor den *Jordanis* der Ouden houdt. De *Silleis* der Ouden heeft aan zich het dorp Golbnitza, en ontlast zich tuſſchen de zandplaten van eene baai, die aan den Noordkant door eene bergreeks gedekt wordt. Verder heen omvat de kust eene reeks van zoute plaſſen, die met de zee gemeenſchap hebben, en veel visch en zout opleveren. Hier ontlast zich de

Ro-

Ropheo (*Alpheus*) tusschen moerasſige eilanden, welke uit deszelfs ſlijk ontſtaan zijn. Er loopt dwars door deszelfs mond eene bank, en deze heeft ten Noorden van zich Pyrgos, eene ſtad van 2000 inwoners, Grieken, Turken en Joden.

Ongeveer 5 uur ten Zuiden van den Ropheo vangt er eene reeks van houtrijke bergen aan, welke de oevers der open liggende Golf van Arcadia (*Cyparisſus*), waarvan Kaap Arcadia de Zuidpunt is, vormen. De ſtad Arcadia (*Cyparisſae*) ligt, omſtreeks den Zuidelijken oever der Golf, aan den regter van eene kleine rivier, en een weinig ten Zuiden van de plaats, waar zich de Samari (*Neda*) ontlast. Ten Zuiden van Kaap Conello ligt de haven Prodano, welke door een eveneens genoemd eiland (het *Prote* der Ouden), en een inham in het vaste land, gevormd wordt. Het eiland is onbewoond, en vol heide; doch het verſchaft veel zout. Aan de haven ſtaat op het vaste land, in het hedendaagſche Grieksch, de waarſchuwing, dat al, wie er den nacht overbrengt, zoo hij geene goede wacht houdt, zich voor den morgen in de handen der Barbarijſche zeeroovers bevinden zal.

De haven van Navarin, aan de Z. W. zijde van Morea, is eene der beste hieromſtreeks. Zij wordt door het eiland Sfagia en drie eilandjes gevormd, en heeft drie toegangen. De eerſte en meest gebruikte, is de Noordelijkſte, en niet wijder, dan eene kabelslengte. Hij loopt tusſchen hooge en regtſtandig opgaande rotſige oevers door, heeft voor

voor de grootſte ſchepen diepte genoeg, en wordt door het geſchut van Oud Navarin beſtreken. De tweede, tusſchen Sfagia en een hoog rotſig eilandje (*Aſina*), is ſlechts voor klein vaartuig geſchikt. Hij wordt door een oud fort op Sfagia, dat voorts eenige visſchers hutten bevat, gedekt. De derde, en Zuidelijkſte is vol moeijelijkheid. Nieuw Navarin, het *Avarin* der Turken, *Neo Caſtron* der Grieken, en *Pylus* der Ouden, ligt aan den Zuideliken oever der haven, op een voorgebergte, dat den berg Temathia nevens zich heeft. De ſtraten zijn er eng en krom, en loopen ſteil opwaarts. Het eenige opmerkelijke beſtaat er uit eenige oude kolommen in den voorgevel der voornaamſte Moskee. Eene waterleiding brengt er van op den afſtand van een uur water, dat intusſchen zeepachtig van ſmaak is. De ſtad heeft om zich een muur, met twee poorten, en vier bastions, waarop er eenig geſchut zonder affuiten ligt. Het gewone garnizoen beſtaat er uit 60 Janisſaren, eenige kanonniers en 200 Albaniers. Oud Navarin ligt na genoeg tegen over het nieuwe, aan de Noordzijde der havenkom, welke het beſtrijkt, op eene rotſige hoogte, met genoegzaam regtſtandige zijden. Het bevat een kasteel en ongeveer 60 huizen. Een zout, meer van 4 mijl omvangs, aan deszelfs voet, heeft langs een vaarwater voor booten gemeenſchap met de haven, en wordt des winters door groote vlugten van wilde ganzen en eenden bezocht.

Modon (op het eiland *Methone* der Ouden) ligt

ligt eenige mijlen ten Oosten van Kaap Sapienza, aan den voet van een berg. Het heeft zeer vervallene vestingwerken en 6000 inwoners. De haven wordt door het voorgemelde eiland Sapienza eenigzins gedekt.

De Golf van Coron heeft aan de Westzijde tot grenzen Kaap Gallo, nevens welke het kleine eiland Venetica (*Theganusa*) ligt. De Bias en Pirnisa (*Pamisus*) ontlasten zich nabij het binnenste der golf. De laatste is wel de aanzienlijkste rivier van Morea, maar heeft echter aan haren mond zelfs geen water genoeg voor booten. Zij bevat intusschen een overvloed van visch, en vooral kreeften, die er de buitengewoone zwaarte van 30 pond gezegd worden te bereiken. Drie mijl van den mond der rivier ligt het dorp Nisa (*Stenyclarus*). Eene der voornaamste plaatsen aan de golf is Coron, aan den Westelijken oever, waar *Colonis* moet hebben gelegen. Intusschen verwoestten de Russen in 1770 die plaats, en zij ligt nog meerendeels in puinhoopen, doch is echter eene der voornaamste handelsteden van Morea. Aan denzelfden oever ligt Balladia, een dorp nabij de ruïnen van het oude *Coroneæ*. Calamata aan de Aperia, 3 mijl van haren mond, omstreeks het binnenste der golf, is het *Calamé* der Ouden, en heeft 5000 inwoners.

De Oostelijke oever der golf behoort tot het land der beruchte Mainoten, dat aan den anderen kant door de Golf van Kolokythia wordt beperkt, berg-

bergachtig is, door de Grieken *S. Lea* wordt genoemd, en tot het land der oude Spartanen behoorde. De tegenwoordige bewoners verdedigen hunne onafhankelijkheid tegen de ontzaggelijke overmagt van het Ottomanniſche gebied, weigeren alle opbrengst van hoofdgeld aan hetzelve, en willen geene Turkſche beambten onder zich dulden. Hunne ſteden en dorpen maken even zoo vele kleine republiekjes uit, offchoon zij een algemeen Opperhoofd hebben, dat zich te Marathoniſi onthoudt. De Mainoten zijn de geduchtſte roovers der Middellandſche zee, doch in hunne dorpen worden vreemdelingen gaſtvrij ontvangen, en men kan hun land zonder geleide veilig doorreizen. In hetzelve vindt men aan zee Armyros. Chitries, voormaals de hooſdſtad der Mainoten, is geheel vervallen. De haven van deze plaats is de naaſte aan de aanzienlijke ſtad Dolons, die $\frac{1}{2}$ uur ver het land in ligt. Cardamyle heeft 100 huizen, Platza heeft er 200, Vitulo (*Oetylos*) ſlechts 25, maar, aan eene kleine rivier, de beste reede van de ganſche Oostzijde der Golf van Coron, Tetunova 250 huizen, Maina (*Meſſa*) 100, en ten Zuiden van zich het eiland Roſetta (*Thyrides*).

De Golf van Kolokythia (*Laconicus*) heeft tot Westergrens Kaap Matapan (*). Dit is eene hooge

(*) Oudtijds *Taenarium*. De hedendaagſche naam ſtamt van *Metopon*, *voorhoofd*, af, en voegt aan de Kaap, daar zij de uiterſte Zuidpunt van Morea en Europa is.

ge, ſteile en piramidale, landpunt, welker grondſlag vol holen, en van het vuur van oude vulkanen nog ſteeds zwart, is. Op dezelve ontwaart men de ruïnen van een Neptunustempel. In het binnenſte der golf ontlast zich de Vaſili-Potamo, of Iris (*Eurotas*), die voor groote booten eenige uren ver landwaarts in bevaarbaar is. Hooger op loopt er eene klippenrij dwars door hem henen. Hij beſpoelt de puinhoopen van het oude Sparta, thans Miſitra. Aan den Westeroever der rivier zijn de voornaamſte plaatſen Paleapolis (*Gythium*) aan eene kleine rivier, Rape, Mavroyuni, een dorp en kasteel, Vathi, een dorp, aan den bovenrand van een voorgebergte, met een kasteel, als de ſloten der kleine Barons van den ouden tijd. Op de hoogten daaromſtreeks ſtaan er eenige dergelijke kasteelen. Het eiland Marathoniſi (*Cranae*) paalt digt aan den Wester oever der golf, en bevat ſlechts eenige weinige boomen en eene Griekſche kapel.

Het dorp Marathoniſi, op het vaste land, ligt op eene over de zee henen hangende rots, welke van den landkant regtſtandig oploopt. Het bevat 500 ſteenen huizen van eene verdieping, en een grooten vierkanten toren op het hoogſte der rots Het eiland Servi paalt digt aan den Z. O. oever der golf, en hing voormaals daarmede te zamen. Het heeft ten Oosten van zich den inham *Bocae* der Ouden.

De Oostkust van Morea begint bij Kaap S. Angelo (*Malea*), ten Noorden van welke Napoli di Malvaſia, bij de Turken Monembazia, op een klein

klein eiland, (*Minoa*), digt aan den wal, 2000 Grieksche en Turksche inwoners, maar geenen handel, heeft, daar deszelfs haven onveilig is. Op eene hoogte ten Noorden liggen de ruïnen van *Epidaurus Limera*, die men met den naam van *Oud Malvasia* bestempelt.

De golf van Napoli (*Argolicus*) ontleent haren naam van Napoli di Romania (*Nauplium*), eene stad van 9000 inwoners op haren Oostelijken oever, nabij haar binneneinde, en aan den voet van den berg *Palamides*. Dit is de eenige stad van Morea, die versterkt mag heeten, daar de werken, die de Venetianen er aangelegd hebben, nog in goede orde zijn. Napoli di Romania is in eene boven- en beneden-stad verdeeld, welke een muur en eenige batterijen tusschen zich hebben. De bovenstad is ook van een wal met schietgaten omringd; en de berg, dat eene steile naakte rots is, heeft op zich eene citadel, welke men langs overdekte trappen beklimt. Dit is een vijfhoek, met een bastion op elken hoek, waarop er eenige 48 en 36 ponders liggen. Er zijn aldaar voorts groote kazernen en regenbakken. De Westzijde der stad wordt door eene rij van rotsen gedekt, die gemetselde, en met eenig geschut bezette, werken op zich hebben. De haven der stad heeft voor zich een eiland, dat er twee toegangen vormt, van welke de Westelijkste met eene keten gesloten worden kan, en de Oostelijkste door eenen versterkten toren op het eiland verdedigd wordt. Nabij den Oostelijken oever der

golf liggen er verſcheidene eilanden, met name Coromiſi (*Pityuſa*), Genies (*Haliuſe*), dat eene goede haven van den naam van *Tolon* heeft, en het Duivelseiland (*Ephyra*).

De Lemno-Potamo ontlast zich in de baai van Castri (*Hermione*), waarvan Kaap Mela (*Struthanium*) de Wester punt is. Tuſſchen de golf van Napoli en die van Athene liggen de eilanden Spezia, Hydra, en meer andere. Spezia (*Tiparenus*) is ½ uur van den wal verwijderd, van het Noorden naar het Zuiden 6 mijl lang, en geene mijl breed. Het brengt ſlechts een weinig wijn voort. Het welwater is er zilting, en men vindt er ſlechts eene tamelijk goede bron midden op het eiland. Hetzelve bevat aan de N. W. zijde eene ſtad van 600 huizen, en de ganſche bevolking des eilands laat zich op 3,500 zielen begrooten. Aan de Noordzijde is er eene tamelijk wel gedekte haven, die tuſſchen de 15 en 20 ſchepen van 150 ton bevatten kan. Nevens het Z. O. einde des eilands ligt het kleinere Spezia-Paulo. Hydra, nabij Kaap Skylleo, is eene klip, met zulk eene dunne laag aarde, dat men gemeenlijk zegt, dat de Hydrioten er niet genoeg hebben, om begraven te worden. Nogtans hebben zij er eene ſtad van 1500 huizen, en eene goede haven aan de Noordzijde des eilands. Zij vormen eene ſoort van onafhankelijke republiek, en zijn, onder al de Griekſche eilanders, de bekwaamſte Zeelieden. Hydron (*Aperopia*) is een klein eilandje ten Westen van Hydra.

De

De Golf van Athene, Engia, of Salamis (*Saronicus*), scheidt Morea aan de Oostzijde van Livadie, en begint aan hare Westzijde bij Kaap Skylleo. Zij strekt zich van daar uit tot aan Kaap Colonni (*Sunium*), welker hedendaagsche naam uit negen heerlijke kolommen van een Minerva's tempel spruit, welke op die Kaap nog aanwezig zijn. Op den Westelijken oever der Golf liggen Damala (*Troezen*), en Pidauro (*Epidaurus*), tusschen de puinhoopen der stad, waar ESKULAAP oulings een vermaarden tempel had. *Cenchrae*, de oude haven van Corinthe, herkent men aan de ruinen van twee krebbehoofden. Thans bestaat er het eenige gebouw uit een Tolhuis voor koopwaren, die over de landengte gevoerd worden.

Aan den Moreaschen oever der Golf palen er eenige eilanden; als Poro (*Sphaeria*, of het *ronde*, en *Hiera*, of het *heilige*, eiland,) ten Noorden van Kaap Skylleo, tusschen welke en het eiland de welgedekte haven van Pogon gelegen is. Poro heeft aan de Oostzijde ook eene haven, welker toegang tusschen twee klippenreeksen door loopt, die zich meer dan een uur in de lengte uitstrekken. Eene hoogte op het eiland bevat eene stad, en ten Zuiden van hetzelve ligt het eilandje Calauria, dat wegens den dood van DEMOSTHENES, en een heerlijken tempel van NEPTUNUS, vermaard is. Het eiland Engia (*Aegina*) is vrij groot, en was oudtijds wegens deszelfs handel vermaard. Het bevat eene stad van 800 huizen, is vruchtbaar, en was;

volgens een reiziger van het midden der achttiende eeuw, toen met eene ſoort van roodpootige patrijzen zoo bezocht, dat men er jaarlijks door de Overheid vermaand werd, om de eijeren te vernielen, ten einde de vogels het koren niet ganſchelijk verſlinden, en een hongersnood verwekken, mogten. De andere eilanden zijn Angistri (*Pitioneſus*), Caidroniſi (*Patrocleia*) en eenige kleinere eilandjes.

De Noorder oever der Golf van Athene, die voormaals tot *Attica* behoorde, en thans onder Livadie begrepen wordt, is rotſig en met eilanden bezet. Het beroemde Athene beſtaat nog ſteeds in de Turkſche ſtad Satines, of Atines, aan den *Ilisſus*, twee uur van de Golf. Zij bevat ongeveer 8000 inwoners (*), en drijft eenigen handel in olie, kermes, meekrap, was en honig. De oude haven *Piraeus* herkent men aan de onderwater liggende grondſlagen van twee hoofden. Dezelve heet, naar de afbeelding van een leeuw, welke men er plagt te zien, *Porto Leone*, en is een lang en eng vaarwater, tusſchen banken door, ſlechts voor kleine Koopvaarders genaakbaar. Megara bevat 3000

(*) En wordt van tijd tot tijd door Oudheidminnende vreemdelingen bezocht, zoo als laatſtelijk door den Antwerpſchen Heer KOTTIERS, die, uit Rusſiſchen dienst naar zijn vaderland terug keerende, zich er eenigen tijd lang opgehouden heeft, om Oudheden op te ſporen, welke men welhaast in Nederland hoopt te zien aankomen.

3000 Grieken, en ligt twee mijl van zee. Eleffis (*Eleufis*), wegens den dienst van CERES weleer zoo vermaard, is een ellendig dorp, van morsige leemen hutten, die door Albaniers bewoond worden. De haven, die twee hoofden heeft, laat klein vaartuig toe.

Het voornaamste eiland aan de Oostkust der golf is Colouri (*Salamis*), voor de haven van Eleusis gelegen, slecht bebouwd, en enkel door eenige Grieken bewoond, die er op de Westzijde aan een inham een stadje van 700 zielen en eenige dorpen hebben. Het eiland Pelcuda, West ten Zuiden van Kaap Colonni, is van blinde en andere klippen omgeven.

De kust, van Kaap Colonni af, Noordwaarts aan volgende, ontmoeten wij eerst de haven *Panormo*, bij de Grieken *Rapti*, welke door eene baai gevormd wordt, die zich in twee inhammen verdeelt, en door drie rotsige eilandjes gedekt wordt.

Macronisi, of het Lange eiland (*Helena* en *Macris*), ligt ten O. N. O. van de meergemelde Kaap. Het vaarwater tusschen beide is veilig, en vormt eene goede reede. Het eiland is over het geheel laag, doch heeft nabij zich twee hooge eilandjes, die zich als bergen op het vaste land vertoonen.

Het eiland Negroponte, bij de Turken *Egripos*, bij de Ouden *Euboea*, wordt door den Euripus van het vaste land afgescheiden. Van deze straat heet het Zuiderdeel het *Kanaal van Negroponte*,

en het Noorderdeel, naar eene ſtad op het vaſte land, de *Golf van Thalanda*. Hetzelve is ſlechts 300 voet wijd, werd, wil men, door eene aardbeving gevormd, en heeft thans over zich eene brug. Oudtijds noemde men het eiland de *Korenſchuur van Griekenland;* en het bezit nog ſteeds zijne natuurlijke vruchtbaarheid, maar de tegenwoordige bewoners zijn van de nijvere werkzaamheid der vroegere ontbloot. Deszelfs voornaamſte landpunten zijn Kaap Rougé (*Petalia*), de Z. W. punt, die een eiland nevens zich heeft, Kaap Gereste, de Zuidpunt, Kaap Doro (*Capareum*), de Z. O. punt, nevens welke het eilandje *Myrtos* ligt, Kaap Blanco (*Ceneum*) de N. W. punt. De hoofdplaats, Egripo, ligt aan het naauwſte gedeelte der ſtraat, waar de oude hoofdplaats *Chalcis* ſchijnt te hebben gelegen, en heeft 4000 inwoners. Castel Bosſo (*Xaristus*) ligt aan de Z. W. zijde. Ten Noorden van Kaap Doro voert een ten Z. O. open liggende inham den naam van *Port Dailo*. Nevens de middelſte punt des eilands ligt er eene groep van eilandjes, die den naam van *Skiffi* voeren. Toen Negroponte nog aan Venetie toebehoorde, werd het voor eene van deszelfs gewigtigſte bezittingen gehouden; en de Turken wanen, dat de Christen Mogendheden nog ſteeds op hetzelve loeren, en plegen Christen reizigers, die hetzelve bezigtigen, met arendsoogen gade te ſlaan.

Nevens het Noordeinde des eilands, omvat de Ooster oever van het Pachalik, of Gouvernement, van

van Janina (*Thesſalia*) de golven van Zeitoun, of Iadin, en van Volo. De eerſte (*Malia*) beſpoelt eene ſtad van denzelfden naam en 4000 inwoners, aan eene kleine rivier (denkelijk *Achelous*) met eenigen kusthandel. De Golf van Volo (*Pelasgicus*) is 8 uur lang, en bij haren mond 8 uur wijd. Volo (*Iolcos*), aan het binnenſte der golf, is eene ſlecht bebouwde ſtad, met een klein kasteel, en eene haven voor klein vaartuig, tuſſchen ongezonde moerasſen. Trichery, aan den Oostelijken oever der golf, heeft 5000 inwoners, en is eene der meest bezochte havens van Griekenland, waar er een aantal Griekſche ſchepen gebouwd worden.

De Golf van Salonica (*Thermaicus*) loopt in *Macedonie* op, doch de Z. W. oever behoort nog ſteeds tot *Thesſalie*, en hier verheft er zich digt aan den wal eene hooge bergreeks, onder welker toppen de *Pelion*, *Oſſa* en *Olympus*, zich bevinden. De Z. W. punt der golf is Kaap S. George (*Sepias*). Aan den Wester oever valt de Kostuni (*Peneus*) in de golf, na de vallei van *Tempe* te hebben doorloopen. Aan het binneneinde ontvangt de golf de rivieren Platamona (*Haliacmon*), Viſtritza (*Atreus*) en Vardari (*Axius*), welke laatſte op den berg *Haemus* ontſpringt, en een loop van 170 mijlen heeft. De havens, welke men aan den Westeroever vindt, zijn Zagora en Claritza. Aan het binneneinde ligt Salonica (*Theſſalonica* en *Thermæ*), de oude hoofdſtad van Macedonie, en eene

der voornaamſte ſteden van Turkije, tusſchen moerasſen. Zij heeft 60,000 inwoners, veel handel, en vreemde Conſuls, die er reſideren.

De Golf van Casſandra, of Aiomano (*Toronicus*), heeft tusſchen zich en de voorgemelde een ſchiereiland, welks uiterſte punt Kaap Paillouri is. Aiomano (*Olynthus*), aan het binnenſte der golf, is van weinig aanbelang.

De golf van Monte Santo (*Singiticus*) heeft tusſchen zich en de golf van Casſandra ook een ſchiereiland (*Sithonia*), waarvan Kaap Drepano (*Ampelos*) het uiteinde is. Aan haar binnenſte ligt de kleine ſtad Serinc. Het ſchiereiland van Monte Santo, de *Aegios oros* der hedendaagſche Grieken, en de *Athos* der Ouden, ſcheidt de Golven van Monte Santo, en Contesſa (*Strymonicus*). Kaap S. George (*Nymphaeum*), de Oostpunt van den Athos, verheft haren driedubbelen top zoo hoog, dat men denzelven van het Aziatiſche voorgebergte, aan de eerſte Kasteelen der Dardanellen, op 100 mijl afſtands, kan zien. De Westelijke oever der Golf van Contesſa omvat den inham Istillar. Contesſa, aan haar binneneinde, en de rivier Scares (*Strijmon*), en Orphano aan den Ooster oever en den mond der Marmora, zijn plaatſen van geen aanbelang.

Ten Oosten der Golf van Contesſa liggen Cavailla (*Neapolis*), Bournon, Ulpia, *Topiris* aan den Karaſoui (*Nestus*), Marogna en Macri. Ten Oosten der laatstgenoemde plaats ontvangt de

de Golf Aenos (*Stentoris lacus*) de Maritza (*Hebrus*), welke op den Haemus ontſpringt, en 50 uur lands afloopt. Voor groote booten is zij tot aan Adrianopel, de tweede ſtad van Turkije, 24 uur van haren mond, bevaarbaar.

De Golf van Saros (*Melanes*) wordt aan de Zuidzijde door het Thraciſche Cherſoneſus der Ouden van de Dardanellen geſcheiden. Hare Noorderpunt is Kaap Paxi (*Sarpedonium*). Ibridgi, aan haren Noordelijken oever, is er de eenige plaats van aanbelang.

DE TURKSCHE KUST TUSSCHEN DE DARDANELLEN EN EGYPTE.

Aziatisch Turkije aan de Middellandſche zee bevat Natolie ten Westen, en voorts Caramanie, dat het aan de Zwarte zee palende Roum achter zich heeft, en Syrie.

De beſchouwing der Westkust van Natolie ten Zuiden van het voorgebergte aan de eerſte Kasteelen der Dardanellen aanvangende, treffen wij in de eerſte plaats Kaap Troye aan, tusſchen welke en het gezegde voorgebergte de kust, ter lengte van 8 mijl, uit regtſtandig oploopende, en 300 voet hooge, granietrotſen beſtaat, op welker vlakke toppen men uit zee, van een grooten afſtand, eenige dorpen en ruinen ontwaart. Een half uur ten Zuiden van Kaap Troye, ontlast zich de zoo be-

ruchte Scamander, thans eene beek van geen aanbelang, en bij de Turken *Kirke-Zeuler* geheeten.

De ruïnen van *Alexandria Troas* (*), bij de Turken *Eski Stamboul*, of *oud Conſtantinopel*, liggen 6 uur van het meergemelde voorgebergte. De muren en vesttoreus der ſtad zijn nog in derzelver geheel aanwezig. Zij plagt eene haven te hebben, welke door Kaap Touzelek, en eenige daarnevens liggende klippen, aan den Noordkant, en door een krebbehoofd aan den Zuidkant, gevormd werd, maar thans geheel met zand opgevuld is. Ten Zuiden der ruïnen zijn er twee warme bronnen.

De Noordelijkſte golf aan deze kust is die van Edremid (*Adramittenus*), van welke Kaap Baba (*Lectum*) de Noordpunt is. Deze Kaap is hoog, maar op den top vlak, en vertoont zich in den eerſten opſlag als een eiland. Binnen haar ligt het dorp Baba, wegens de zwaarden, welke men er maakt, vermaard, door een armzalig fort verdedigd, en eene kleine haven voor booten hebbende, welke door een hoofd van losſe ſteenen gevormd wordt. De voornaamſte plaatſen aan de golf zijn, op den Noorder oever, Aſſo (*Aſſus*) in puinhoopen; Edremid,

(*) Na dat ALEXANDER DE GROOTE den ſlag aan den Granicus gewonnen had, begaf hij zich naar deze ſtad, tot dankofferanden aan MINERVA, en werd zij vervolgens door hem verrijkt, verſierd, en met zijnen naam beſchonken.

mid, of Landermitta (*Adramittium*), aan het binnenſte der golf, voormaals eene aanzienlijke en rijke ſtad, thans enkel door eenige Griekſche viſſchers bewoond; op den Zuidelijken oever Sidonia, dat de Musco-Niſi, of Muizen-eilanden, voor zich heeft.

De Golf van Stigia (*Argenuſae*), heeft tot Zuider grens Kaap Colouri. Pergama aan den voet van eene ſteile rots, en den oever der Grimasti (*Caicus*), welke in de golf valt, was oudtijds eene vermaarde ſtad, en is nog vrij aanzienlijk. Ilare haven, Ialea (*Elaea*), ligt aan den mond der rivier; en voor de golf liggen de eilanden Janot (*Argenuſiae*).

De Golf van Uzelaffi, of Sandarli (*Cumaeus*), heeft aan zich de ſteden Nemourt (*Cuma*) en Sandarli. Het oude *Phocaea*, thans *Phokea* en bij de Turken *Foilleri*, is een onbeduidend dorp tuſſchen de golven van Sandarli en Smyrna, doch heeft eene goede haven, welke door eene groep van rotſige eilandjes gedekt wordt; eene groep, welke men gezamenlijk de *mieren* heet, en in welke S. George, het Groote eiland en het Kleine eiland, afzonderlijk verdienen genoemd te worden (*).

De Golf van Smyrna wordt aan de West- en Zuid-

(*) De zeehonden, in het Grieksch *Phocae*, welke zich op die eilanden ophielden, ſchijnen aan de haven en ſtad den naam te hebben gegeven, waaraan bijzonderlijk de ſtichting van Marſeille, enz. zoo veel vermaardheid heeft bijgezet.

Zuidzijde door het ongeregelde ſchiereiland *Erythrae* gevormd, dat uit twee reekſen van hooge bergen beſtaat, waarvan de eene aan Kara-Bouron, of de Zwarte Kaap (*Melaena*), ten einde loopt. Deze Kaap is eene ontzaggelijke verzameling van houtrijke ſteilten, van welker ſpitſen er twee den naam van de *gebroeders*, of dien van de *borſten*, voeren; en het ſchiereiland is over het geheel van digte bosſchen doorzaaid, die van wilde zwijnen en ander wild overvloeijen. De landengte tusſchen hetzelve en het vaste land is vlak en wel bebouwd. De golf is 12 uur lang, en eindigt in eene ſoort van kom, aan welke de Zeelieden den naam van *baai van Smyrna* geven. Aan hare Noordzijde ontvangt zij den Sarabat (*Hermus*), welke wegens deszelfs gouden zand vermaard is, en den nog vermaarden *Pactolus* opneemt. Menomen, aan den mond van den Sarabat, is het oude Temnos. Voor de rivier liggen er eenige zandbanken en verdronkene eilanden. Aan den Wester oever der golf ligt het Engelſche eiland, 2 mijl binnen Karabouron, of de Zwarte Kaap; en 2 uur verder de Vourlas (*Clazomenae*), van welke het voornaamſte (*Drymuſa*), bij de Europeers het *lange eiland*, en bij de Turken *Kiuſtin*, heet, en het tweede (*Marathuſa*), den naam van *S. Jans eiland* voert. Zij zijn onbewoond, maar konijnen en ander wild zijn er overvloedig.

Smyrna, bij de Turken *Iſmir*, aan het binnenſte der golf, is de derde ſtad van Turkije, en heeft

120,000

120,000 inwoners, Turken, Griekſche en Weſterſche Christenen en Joden. Het is het groote middelpunt des Levantſchen handels, en alle handeldrijvende natiën hebben er Conſuls. De ſtad en ankerplaats worden elk door een kasteel van weinig ſterkte beſtreken. De Europeeſche Christenen hebben er voor zich eene afzonderlijke wijk, de *Frankenſtraat* geheeten. Smyrna werd 1100 jaar voor den aanvang van onze tijdrekening gebouwd, en is de geboorteplaats van HOMERUS, bijaldien niet ook van HOMERUS. Eene diepe grot, waar de kleine rivier Melas ontſpringt, wordt voor des laatſten wieg en bakermat, en voor die van zijne gedichten, uitgegeven.

Aan den Weſtelijken oever van het vermelde ſchiereiland *Erythrae* ligt, tegen over het eiland Scio, Coron-Tcheſmé, of de *drooge fontein*, wegens twee Zeeſlagen vermaard, bij welke de Romeinen over ANTIOCHUS, en de Ruſſen in 1770 over de Turken, zegepraalden. Tcheſmé is een ſtadje en kasteel, op de ſtandplaats van het oude *Ciſſus*, en heeft 2 uur ten Noorden van zich het dorp Ryſire, ter plaatſe waar de Erythreeſche SIBYLLE geacht wordt hare Godſpraken te hebben gegeven.

De Golf van Scala Nova heeft tot hare Noorder grens de Witte Kaap, dat de Zuiderpunt van het ſchiereiland *Erythrae* is. Scala (*) Nova (*Neapolis*), aan

(*) Dezen naam voeren de voornaamſte handelſteden der Levant, en dezelve beteekent *ladder*, in het Fransch

aan het binnenſte der golf, is eene volkrijke ſtad; met een kasteel en veel handel. Nabij haar ontlast zich de *Cayſtrus*, bij de Turken *Kitchik-Minder*, of *Kleine Meander*, en *Kara-Soui* of het *Zwarte water*, tuſſchen moerasſen door. Op het eiland Boudroum (*Teos*), aan den Noorder oever, werd ANACREON geboren. Op dien oever zijn *Lebidus* en *Colophon* geheel vernield; maar eene der havens aan de laatſte plaats is, onder den naam van *Zillé*, nog in aanwezen. Voorts duiden ontzaggelijke puinhoopen nabij den *Cayſtrus* de ſtandplaats van het zoo vermaarde *Epheſus* aan.

De Golf van Ufabaſi ontvangt aan haar binnenſte een riviertje van dezen naam, en heeft tot Noordpunt Kaap S. Maria en tot Zuidpunt Kaap del Arbre. Er ontlast zich aldaar tevens de *Meander*, bij de Turken *Beudjuk-Minder*, of *groote Meander*, welks kronkelende loop 200 mijlen gezegd wordt te bedragen, en welke omſtreeks haren mond ſnel van ſtroom, ſlijkig en diep tevens is. *Miletus*, hoofdſtad van Ionie, en geboorteplaats van THALES en ANAXIMANDER, plagt aan den Zuidoever van deze golf te liggen, en men houdt de ruï-

Fransch, *Echelle*. Haar vermeld gebruik ſpruit daaruit, dat men de goederen in gezegde ſteden over ladders, waarvan het eene einde op de booten en het andere op den wal ligt, van en naar dezen pleegt te duwen. *Schalen der Levant* is dus in de vertalingen en elders louter onzin.

ruïnen, die men nabij het dorpje Palatchi vindt, voor de hare.

De Golf van Asfem-Kalasi (*Mylasfa*), waarvan Kaap Angeli de Zuidpunt is, ontleent haren hedendaagschen naam van eene ſtad aan haar binnenſte einde, oudtijds *Iasfus* geheeten, en op een ſchiereiland, dat voormaals een eiland was, gelegen. Op den Zuidelijken oever dezer golf herkent men het oude *Myndus*, in Myndes, en ligt het dorp Mylasſa tusſchen de puinhoopen der ſtad van dien naam. Deze had eene haven aan de volgende Golf van Stanco (*Ceramious*), welke van zich van Kaap Angeli tot aan Kaap Crio (*Triopium*) uitſtrekt, en aan welker Noorder oever men 2 uur binnenwaarts de ruïnen van het bij de Turken *Boudroun* genoemde *Halicarnasſus* vindt. Larzo, aan het binnenſte der golf, en Stadibo aan den Zuider oever, zijn van weinig aanbelang. In den mond der golf liggen digt aan den wal de Salvadas (*Iſo* en *Argies*).

De Golf van Symia (*Doridis*) reikt van Kaap Crio ten Noorden tot Kaap Volpe (*Cynoſſema*) ten Oosten. Zij heeft voor zich het kleine, rotſige, maar echter bewoonde, eiland Symia. De klippen rondom hetzelve leveren veel ſpongie op, waar naar de eilanders plegen te duiken. Aan den Noorder oever ligt de Genueeſche haven, oulings *Cnydus*, wegens den dienst van VENUS vermaard. Voorbij Kaap Volpe liggen de havens Cavalier en Marmorice (*Peraea*), dat eene der beste van de Middelland-

landſche zee is. Zij kan de grootſte vloten bevatten, en is van hooge bergen omringd, die tot aan de toppen met houtgewas bezet zijn, en gemeenlijk door enge valleijen vaneen geſcheiden worden. Door deze henen rollen er heldere ſtroomen, die de lucht verfriſchen, en aan een welig plantgewas voedſel geven. De ſtad Marmorice is van geen aanbelang, en heeft ſlechts eene moskee. Voorbij hare haven, en die van Physco en Eskilis, loopt de Golf van Macri (*Glaucus*), 2 uur ver landwaarts in, tusſchen hooge oevers, die in eene fraaije vallei eindigen. Aan den Wester oever dezer baai verheft zich de berg *Daedalus*. Aan eene kleine rivier ziet men de ruïnen van *Thelmesſus*, en nabij deze het kleine ſtadje Macri. Aan deze golf komt voorts de havenkom Symbolo uit, die den *Glaucus* der Ouden ontvangt; en er liggen in de golf eenige eilanden.

De *Xanthus*, bij de Turken *Ex-Senide*, ontlast zich ten Oosten van den berg *Cragus*, binnen de eilanden Serpent en Polcella. Verder ten Oosten ſchijnen de ruïnen van een heerlijk amphitheater de ſtandplaats van *Patera* aan te duiden.

Het eiland Castel Rosſo heeft ½ uur in den omvang, en wordt door een zeer naauw water van het vaste land geſcheiden. Het is meerendeels eene groote en regtſtandig uit zee oprijzende rots, die aan haren voet, op eene rotſige punt, een klein fort en dorp van 100 huizen heeft, welks bewoners timmerhout over zee naar Alexandrie plegen te voe-

voeren. Midden in het dorp ſtaat een door de Venetianen gebouwd kasteel. Er is op het eiland ſlechts eene bron, maar ſchepten, die hetzelve aandoen, kunnen er uit regenbakken water bekomen. Tuſſchen hetzelve en Kaap Chelidoni (*Sacrum*) ligt Cacamo (*Myra*) met uitgebreide tuinen.

Kaap Chelidoni heeft nevens zich eenige drooge zandplaten, en ten Oosten van zich, al mede aan de Zuidkust van Natolie, de Golf van Satalia. Hier liggen Porto Venetico (*Olympus*) en Fionda (*Phaſelis*). Satalia, op de ſtandplaats van *Olbia*, en aan den Duden-Sooui (*Cataractes*), heeft 30,000 inwoners, en eenen aanzienlijken handel met den Archipel. Kupri-Bazar en Kara-Hisſaf, aan den Kupri (*Ceſtrus*), hebben in de nabijheid veel teelt van papaver, waarvan men er opium maakt.

Verder ten Oosten nadert het gebergte Taurus de kust, en loopen er van hetzelve ſteile rotsklompen in zee uit. Voorbij deze liggen er, op den oever van Caramani, Candeloro, (*Side*) aan den mond van eene kleine rivier; Alayiah (*Ciraceſium*), op een ſchiereiland; Selenti (*Selinus*), aan den Selenti; Antiochetta; Charadro; Ancmur, op een voorgebergte; de inham Figuero, welke door een eiland van den Westkant gedekt wordt, en in welken er verſch water te bekomen is; Celindro, of Kelmar, nabij de puinhoopen van *Celendaris*; Selefkeh (*Seleucia Trachea*), aan den Kelek (*Calycadnus*), met eene haven van den naam van *Port Cavalier*; Cureo (*Coryeus*). Nog verder ten

Oosten lag weleer *Soloe*, van waar de benaming van *Solœcismus* afkomstig is.

Tarsus, eenmaal de mededingster van Athene en Alexandrie, is thans een armzalig dorp, welks leemen buiten de zilveren *Cydnus*, thans *Saleh*, evenzeer bespoelt, als weleer de daar gebouwde tempels en paleizen. Een riviertje, dat CLEOPATRA met hare heerlijke bark opstevende, om een overwinnenden Monarch door hare wellustvolle bekoorlijkheden te kluisteren; en een riviertje, waarin daarentegen Keizer FREDERIK BARBAROSSA omkwam, toen hij in 1189 met een leger van Kruisvaarders naar Palestina toog.

Adana is eene stad van 5 of 6,000 inwoners, aan den Seihoun (*Sarus*), die door eene klove in den Taurus, welke bij een plotselingschen schok der natuur ontstaan moet zijn, zeewaarts aan vloeit. Verder heen beperkt Kaap Mallo aan den Noordkant de Golf van Alexandrette (*Issicus*), welker Caramanische oever met gevaarlijke ondiepten bezet is. Hier ligt Aias (*Aegae*) aan den mond van den *Pyramus*; Ajaccio, eene aanzienlijke stad, met een kasteel, aan den Isfus; Byas, eene groote bemuurde stad, met een kasteel, en een goeden handel met Cyprus, Syrie en Egypte.

Syrie wordt aan de Noordzijde door het gebergte van Almadagh (*Amanus*) beperkt, en de Syrische kust reikt van de rivier Byas af tot aan de beek

van El-Arisch, welke haar van de Egyptiſche afſcheidt. Er loopt langs haar henen, van het eene einde tot het andere, eene hooge bergketen, welker voet de zee tot op tuſſchen 1 en 8 uur nadert. In dezelve verheft zich met name de Libanon achter Tripoli grootelijks; doch deszelfs cederbosch is tot ongevéer 20 boomen verſmolten, die inmiddels ontzaggelijk groot zijn. De rivieren, welke van dat gebergte zeewaarts aan loopen, zijn natuurlijk over het geheel ſlechts beken, en des zomers na genoég droog, maar des winters ſterk gezwollen.

De Golf van Alexandrette reikt van de vermelde Kaap Mallo Zuidwaarts aan, tot de 7 uur van daar gelegene Ras-el-Kanzir, of Kaap van den wilden beer, en laat zich langs haren Zuider oever zonder hinder bevaren; maar de Noordewinden, welke er des winters heerſchen, hebben er veel zand aan het ſtrand zamen gekruid, en hetzelve daardoor grootelijks verbreed. Ten gevolge hiervan liggen de muren van een Kasteel, dat door de Mamelukken werd gebouwd, thans 1½ mijl van zee; offchoon men daaraan nog de ringen ziet, aan welke er ſchepen plagten te worden vastgemaakt.

Alexandrette, of Klein Alexandrie, bij de Turken Scánderoon, werd, na de overwinning bij den Isſus, door ALEXANDER DEN GROOTEN gebouwd; en men ziet van de oude ſtad nog wijd uitgeſtrekte ſtichtingen, op menige plaats, 1½ mijl ten Zuiden van de tegenwoordige ſtad, dat eigenlijk ſlechts een armzalig open dorp van 200 huizen is, tuſſchen

doodelijke moerasſen, welke het er des zomers ondragelijk heet, zoo wel als ongezond, maken. Hierom begeven de Europeanen, die zich om handelszaken hier bevinden, zich alsdan naar Bylan, een gezond dorp, dat 3 uur van hier in het gebergte ligt. De Engelſchen hebben te Alexandrette eene faktorij, midden op eene plek gronds van 5 Acres, welke door een muur afgeſloten is. De ſtad ontvangt haar drinkwater uit eene merkwaardige fontein, *Jakobs put* geheeten, welke, in het midden van de ruinen der oude ſtad, uit den voet van eene rots gudst. Dit water is hoogst zuiver, en loopt zeewaarts aan.

Alexandrette drijft landwaarts in veel handel met Aleppo, van welke groote Koopſtad het als de haven is. De zeehandel laat zich eenigermate naar het aantal der ſchepen begrooten, die er, door elkander genomen, jaarlijks binnen loopen, om hunne ladingen tegen andere te verruilen; als 7 van Marſeille, 5 of 6 uit Engeland, 5 uit Nederland, 7 van Venetie op Trieste, eenige, dat meestal Engelſche en Franſche zijn, uit Egypte en Turkije, en eenige Griekſche Kuſtvaarders. Er is op de reede van Alexandette eene goede ankerplaats; doch er komen aldaar van de bergen ſchichtige rukwinden (*), uit hoofde van welke men er van goed an

(*) Aan welke de Franſche zeelieden den naam van *rageas* geven. Dezelve waaijen allergeweldigſt maar zelden langer, dan gedurende een uur of twee

ankers en kabels voorzien moet wezen. Kleine ſchepen liggen eene mijl van de ſtad op 8 vadem, en groote een weinig verder op 14 of 16 vadem.

Tuſſchen Alexandrette en het voorgemelde Byas zijn overblijfſelen van metſelwerk, die de aldaar woonachtige Joden voor pilaren houden, welke er opgerigt werden, om de plaats aan te duiden, waar JONAS uit den visch aan land geraakte; en tuſſchen dat metſelwerk en Alexandrette is er in een hoogen berg eene merkwaardige ſcheur van boven naar beneden, die al het voorkomen heeft van door eene aardbeving veroorzaakt te wezen.

De Golf van Alexandrette heeft aan den anderen kant van Ras-el-Kanzir zevens zich die van Antiochie, welke aan den Zuidkant door Kaap Ziaret wordt beperkt. Derzelver Noorder oever is tot op 15 uur van Kaap Kanzir bergachtig, en voorts tot aan de rivier *Orontes* laag. Deze rivier heet bij de Turken *Nasr-el-Aaſi*, of de *geweldenaar*, uit hoofde van haren ſnellen ſtroom. Zij is de voornaamſte van Syrie, en heeft eenen zeer kronkelenden loop van 60 uur. Hooge gronden, die er dwars door henen loopen, en veelal waadbaar zijn, houden des zomers

Zij kondigen zich door eene wolk aan, waarmee de top van den Oostelijken berg zich omhult. Zij vallen dan eens in deze, dan eens in eene andere, rigting van de openingen tuſſchen de bergtoppen benedenwaarts. Buiten de Golf wordt men ze nooit gewaar.

mers in de hoogere deelen eenig water, dat anders geheel zou wegloopen. Van het najaar tot het voorjaar is zij voor barkasſen 20 uur van zee bevaarbaar, en zij ontlast zich langs twee monden. Zij beſpoelt, 6 uur van zee, *Antioche*, bij de Turken *Antakie*, aan den voet van eenen zeer hoogen berg, eenmaal de mededingſter van Rome, thans eene kleine doch welgebouwde ſtad, met groote fabrieken van zijden en wollen ſtoffen.

Nabij den mond van den *Orontes* plagt *Seleucia Pieria* te liggen, dat thans *Kepſe* heet, en zijne vorige grootheid door zijne ruinen aanduidt. Eene mijl beneden die plaats heeft Antiochie deszelfs tegenwoordige haven *Seldee*, of *Suadeo*, geheeten, waar de eenige gebouwen uit rietſchuren beſtaan, die met dadeltakken gedekt en enkel beſtemd zijn, om de Koopwaren, welke naar Antiochie moeten, in de eerſte plaats te ontvangen.

Latakia (*Laodicea ad mare*) is eene welgebouwde ſtad, op eene hoogte, na genoeg eene mijl van den oever, en 3 mijl ten Oosten van Kaap *Ziaret*, met eene bevolking van 4000 Turken, 2000 Grieken, en eenige weinige Joden. De havenſtad, ongeveer $\frac{1}{2}$ mijl van de andere afgelegen, bevat 300 huizen en groote pakhuizen. De handel is er aanzienlijk. Er wordt alhier bijzonderlijk tabak, katoen en ſemamum-olie, uitgevoerd. De haven heeft aan weerskanten een hoofd, maar is ten halve met zand, dat de zee er in geworpen heeft, aangevuld,

en

en in de overige helft is de grootſte diepte ſlechts 14 voet. De nabuurſchap levert vele oudheden op.

Verder ten Zuiden ligt Gebileh (*Gabala*), aan den voet van den berg Caſius, welks grondſlag door de zee beſpoeld wordt, en welke hieromſtreeks naast den Libanon de hoogſte is. Hier groeit de heerlijke tabak, dien men onder den naam van *Latakia tabak* kent.

Het eiland Ruad (*Aradus*) is eene dorre en onbewoonde woestenij, zonder eenig zoet water; maar digt daarbij welt er in zee eene zoetwaterbron op. Er tegenover ligt op het vaste land Tortoſa (*Antaradus*). Hier neemt *Phoenicie* een aanvang, dat de kleine rivier *Eleutheros*, thans *Nahr-kibber*, tot Noordergrens heeft.

Tripoli, bij de Arabieren *Tarabolus*, ligt aan den Nahr-kader, $1\frac{1}{2}$ mijl van den mond dezer rivier, en heeft 15,000 inwoners. De plaats wordt door omliggende moerasſen ongezond gemaakt; en de reede, oſſchoon door de Konijnen- en Duiven eilanden gedekt, en des zomers tamelijk veilig, is des winters, uit hoofde van den ſlechten ankergrond en de ſterke winden, gevaarlijk. Ten Zuiden van haar loopt het voorgebergte *Theoproſopon* zeewaarts in. Verder ten Zuiden liggen Botroun en Gobail (*Biblus*) dat 6000 inwoners heeft, maar welks oude haven gansch te niete is. Beide plaatſen liggen in het land der Maronitiſche Christenen, welker Patriarch een Klooster op den Libanon bewoont. De Nahr Ibrahim (*Adonis*) welke 3 uur ten Zuiden

van Gobail in zee valt, is wegens den wijn van zijn grondgebied beroemd.

Beirut (*Berytus*, *Felix Julia* en *Felix Augusta*) ligt op eene Kaap in het land der Druſen (F), en heeft 7, of 8,000 inwoners. De omſtreken zijn vruchtbaar, en er wordt van daar eenige ruwe zijde en katoen naar Egypte uitgevoerd. De reede ligt open; maar er loopt in dezelve een hoofd op voor booten; en men ziet in de nabijheid de overblijfſelen van twee pilaren, welke aan de voorgemelde de eer betwisten, van de landingsplaats van JONAS aan te duiden. De Nahr-kath, of Honden rivier, (*Lycus*) ontlast zich ten Noorden van Beirut, en de Nahr-Tamour (*Tamyrus*) ten Zuiden van die ſtad.

Seyde, het vermaarde Sidon, op eene hoogte, heeft tuſſchen de 10, en 12,000 inwoners, en eenen aanzienlijken handel, daar het als de havenſtad van Damascus is. De reede wordt door een rotſig eilandje gedekt, en de ſtad heeft eene haven voor kleine Koopvaarders. Zij ontvangt water van Nahr-el-Aula, een uur ten Noorden van haar. Kaap Serfante, een voorgebergte, dat met twee punten in zee uitloopt, ligt 3 uur ten Zuiden van Seyde, en heeft eene vuurbaak. Sarland (*Sarepta*) plagt wegens deszelfs wijn en ijzermijnen vermaard te zijn.

Sur (*Tyrus*) is thans een ellendig dorp van 500 of 600 inwoners, die door de rooverij der Arabieren, en de knevelzucht van hunne Turkſche meesters

ters, ſteeds even arm worden gehouden. Het ligt op een onvruchtbaar rotſig eiland, dat door een dijk, welken het aangeſpoelde zand grootelijks verbreed heeft, met het vaste land vereenigd is. Het heeft twee havens, die beide door klippen, welke van de Noord- en Zuid-punten des eilands zeewaarts in loopen, gedekt worden. Het eiland zelf omvat aan de N. O. zijde voorts eene door kunst gevormde kom van ſlechts 150 ſchreden middellijns, welke eenen zeer engen mond heeft. Dit is de eenige plaats aan de Syriſche kust, waar er eene goede haven aangelegd zou kunnen worden, en zulks met weinig kosten, door den aanleg van een ſteenen beer op de vermelde klippen (G). Een uur ten Zuiden van Tyrus is Salomo's put, ongeveer 500 voet van zee. Dezelve is 150 voet diep, maar het water welt er 200 hoog in op, dat het uit de put in een bak loopt, welke een kanaal voorziet, dat twee molens doet draaijen. Nader bij Tyrus is er nog eene put, die ook overloopt.

Kaap Blanco (*Album*), 2 uur ten Noorden van Acre, is eene witte krijtrots, nabij welke de Made-Soui (*Leontes*) zich ontlast. Acre, of S. Jan d'Acre (*Acco* en *Ptolemais*), heeft zich een naam verworven, toen het door Sir SYDNEY SMITH, met eenige weinige matrozen en zeeſoldaten, in vereeniging met de Turkſche bezetting, tegen de Franſche armee onder bevel van BONAPARTE, verdedigd werd. Het is eene vrij groote ſtad op een voorgebergte. Zij had voormaals eene goede haven;

maar dezelve laat thans ſlechts booten toe; en, daar de reede er des winters onveilig is, ankeren de ſchepen alsdan gemeenlijk bij Haiffa, of Caiffa (*Lycaminus*), aan den tegenover liggenden oever der baai. Want Acre drijft veel handel; er reſideren aldaar verſcheidene Conſuls, en men telt er 15,000 inwoners.

De Kardane Soui (*Belus*) valt ten Zuiden van Acre in zee. Deszelfs zand, dat nog ſteeds, als ten tijde van PLINIUS, glasdeeltjes bevat, wordt door de Venetianen, ten behoeve van derzelver glasfabrieken, weggehaald. Verder ten Zuiden is de Nahr-el-Mechatte, of *Kiſon*, welks mond thans met zand opgevuld is.

Kaap Carmel is de Zuidpunt der baai van Acre, en eene der merkwaardigſte Kapen van de Middellandſche zee. Zij heeft de gedaante van een bovenaan plat gedrukten kegel, is 2000 voet hoog, en wordt gerekend haren naam aan hare oude vruchtbaarheid verſchuldigd te wezen, daar *Carmel*, in het Hebreeuwsch, een *wijngaard van God*, of een uitnemend vruchtrijken wijn- en boom-gaard, aanduiden zou. Het is de uiterſte punt van den berg Carmel, waar ELIA en ELIZA zich onthielden, zoo als in de eerſte eeuwen des Chriſtendoms een groot aantal woestijnbewoners, welker kluizen in de rotſen men er nog ſteeds ziet. Eene derzelve dient aan een Carmeliten klooster tot kapel, en eene andere heeft men in eene Turkſche moskee verkeerd.

Ten

Ten Zuiden van Kaap Carmel beſtaat de kust uit eene keten van ruwe bergen, welke met eiken en dennen bekleed, en het verblijf van wilde beeren en voſſen, zijn. Aldaar ligt, 4 uur van de Kaap, het kasteel der Pelgrims, of Castel Pelegrino, en verder heen ziet men de marmeren ruïnen van Kaiſerea (*Caeſarea* en *Turris Stratonis*) en de Turkſche vesting Arſur (*Apollonius*).

Jaffa (*Joppe*, of *Japho*, dat is de *ſchoone* ſtad) bevat ongeveer 1000 inwoners, en is de gewone landingsplaats der Pelgrims, die over zee naar Jeruzalem reizen. Zij is van een muur van gehouwen ſteen omringd, waaraan er beurtelings vierkante en ronde torens gebouwd zijn; en zij heeft in haar midden eene vervallene citadel. Hare oude haven met ſteenen hoofden ligt vol aangeſpoeld zand, en de reede is rotſig en oneffen van grond. Er gaat alhier tevens eene ſterke branding.

Scalona, het oude *Ascalon*, is een arm dorp. Van hier kreeg men in Europa het eerſte de chalotten, welker naam eene verbastering van *Ascalonſche ajuin* is. Nog al verder ten Zuiden ligt Damor, of Tamora, waar Simſon een leeuw den muil oprukte. *Gaza*, bij de inwoners *Zazza*, op eene hoogte tuſſchen dadelboomen en tuinen, is het verblijf van een Pacha, en heeft een kasteel. Tuſſchen deze ſtad van Jaffa is er geene beek noch rivier, maar putten, in het ſtrand gegraven, verſchaffen er zoet water. De berg Sorón, nabij

Ga-

Gaza, is nog ſteeds vruchtbaar in geboomte en weide.

Dus de Aziatiſche en Europeeſche kust van Turkije aan de Middellandſche zee afgehandeld hebbende, zouden wij ter beſchouwing van Cyprus, en de verdere Turkſche eilanden nevens die kust, kunnen overgaan; doch wij wenden ons alvorens liever naar Egypte, en de verdere Noordkust van Afrika; welker bezigtiging, van het uiteinde des Marokkaanſchen rijks aangevangen, ons eindelijk in de nabijheid van Cyprus terug zal brengen.

DE WEST- EN NOORDKUST DES RIJKS VAN MAROKKO.

Dit uitgebreide Kalifaat wordt, te gelijk met de Barbarijſche Staten van Algiers, Tunis en Tripoli, door de natuur van de groote Woestijn van Afrika afgeſcheiden, daar de hooge bergketen van den Atlas die gezamenlijke landen aan den Zuidkant omvat. De eigenlijke grens van het Marokkaanſche rijk is intuſſchen, aan de N. W. kust van Afrika, Kaap Agulon, of Agulah, zoo als aan de Noordkust de rivier Mulluia, tuſſchen dit rijk en het grondgebied van Algiers.

De gezegde Kaap heeft 17 uur ten Noorden van zich de rivier Suze. De kust tuſſchen beide wordt door Europeeſche ſchepen nooit bezocht; ofſchoon men zegt, dat de bewoners der Suze jegens de Euro-

Europeers welgezind zijn, en er met voordeel zou kunnen worden gehandeld. De rivier is eene der aanzienlijkſte van Marokko, doch loopt, uit hoofde van de kanalen, welke er, tot bevochtiging der landen met haar water, gegraven zijn, buiten het regenſaizoen bijkans droog. Voormaals ſchijnt zij tot aan Terodant bevaarbaar te zijn geweest; want men ziet in de muren van het kasteel dier plaats ringen voor de touwen van ſchepen.

Ten Noorden der Suze heeft Santa-Cruz, bij de Arabieren *Beb-Sandam*, bij de Mooren der woestijn *Aguadir*, door de Portugezen gebouwd, en weleer eene goede ſtad, thans ſlechts eenige ellendige hutten en 300 inwoners. De reede is eene der beste aan deze kust, en vloeit over van visch, welke er in menigte gevangen en gebakken landwaarts in gevoerd wordt. Teculet, aan den mond van eene rivier, heeft een oud kasteel. Tamara is eene onbeduidende plaats op een berg. *Geer*-Kaap (*), bij de Mooren *Afernie*, vormt het Weſtelijkſte uiteinde van den Atlas, die zich nevens dezelve landwaarts in ſchichtig hoog verheft. Er loopt van dezelve een klippenrif ver zeewaarts in. Men vindt 2 uur ten Noorden van hetzelve aan de kust het eiland Varel. Verder ten Noorden ligt Kaap Tefelneh, dat een lage landpunt is.

Mo-

(*) Dus naar den ſterken wind genoemd, welke er gemeenlijk ten Noorden dier Kaap heerscht. Want zulken wind duidt *Geer* in de landtaal aan.

Mogador (*), of Suerah, is eene nieuwe ſtad, welke eerst in 1760 gebouwd werd, en uit zee eene fraaije vertooning maakt, daar de huizen er van gehouwen ſteen zijn. Intusſchen heeft zij, zoo als alle Mohammedaanſche ſteden, zeer naauwe ſtraten. Zij ligt op eene woeste en dagelijks toenemende zandrib, welke genoegzaam gansch en al van de zee omgeven is. Men moet er het drinkwater eene halve mijl ver, en groentes tusſchen de 4 en 12 mijl ver, halen. De haven is binnen een klein eiland, van 1 mijl omvangs, en $\frac{3}{4}$ mijl van het vaste land af gelegen, gevormd, en laat ſlechts kleine Kooovaarders toe. Eenige in goede orde zijnde batterijen beſtrijken haren mond.

Mogador heeft 10,000 inwoners, en veteenigt in zich bijkans al den handel des rijks. De uitvoer was er in 1804 als volgt:

Amandelen	600,000 pond,	meest naar Holland.
Arabiſche gom	300,000 ——	naar Holland en Engeland.
Senegal gom	100,000 ——	—— Engeland.
Sandrak gom	30,000 ——	—— Engeland en Holland.
Was	200,000 ——	—— Livorno, Marſeille, Cádix en Liſſabon.

Olijf-

(*) Eigenlijk Mogodool; want de ſtad ontleent haren naam van den Arabiſchen Heiligen SIDI-MOGODOOL.

Olijfolie	60,000	pond,	naar Lisſabon- en Holland.
Koeijen en Kalfshuid.	120,000	—— ——	London, Livorno en Marſeille.
Wol	100,000	—— ——	Marſeille en Holland.
Struisvederen	500	—— ——	London.
Olifantstanden	800	—— ——	Holland.
Granaattappelſchil.	50,000	—— ——	dito
Dadels	25,000	—— ——	London en Lisſabon.
Anijszaad	6,000	—— ——	Holland.
Venkelzaad, enz.	2,500	—— ——	dito
Talk	1,000	—— ——	Teneriffe.
Geitenvellen	130,000	douz. ——	Engeland.

Voorts ſtofgoud, matwerk, vloerkleeden, muilezels, enz., met het vorige te zamen ter waarde van 128,000 P. Sterlings.

De invoer was er tenzelfden tijde, met inſluiting van 25,000 P. St. aan Piasters, 150,000 P. St. aan ſcheepstimmerhout, wapens, krijgsvoorraad, wollen, linnen en katoenen, ſtoffen, lood, ſtaafijzer, ſuiker, ſpeceryen, kramerij, enz. enz.

Ten Noorden van Mogador valt de rivier Tenſift in zee, die op den Atlas ontſpringt, en 20 uur van haren mond des lands hoofdſtad Marokko beſpoelt. Voor dat Mogador gebouwd werd, was er veel handel te Aſie, of Saffee, eene ſtad van 12,000 inwoners, welke de Portugezen voormaals in-

inhadden, maar in 1641 verlieten. Zij heeft zeer hooge en dikke muren, en ligt tusſchen twee bergen, die het er des zomers ondragelijk heet maken, en des winters ſtroomen afgeven, onder welke de plaats bijkans verdrinkt.

De Gouden bank, dus naar haren overvloed van visch genoemd, heeft ten Noorden van zich de langzaam afhellende Kaap Cantin, op welker uiteinde men puinhoopen vindt, die den ſtand van het door LEO AFRICANUS vermelde Conte ſchijnen aan te duiden. Het dorre eiland Duxaler ligt een uur ten Westen van Kaap Blanco, dat eene hooge en ſteile witte rots is, tusſchen welke en Kaap Cantin er aan eene kreek eene verlatene ſtad van den naam van *El Voladia* ligt, die gezegd wordt, nabij zich één zout meer te hebben, dat met weinig moeite in ſtaat zou kunnen worden geſteld, om eene ganſche vloot te bevatten.

Eveneens zijn er weinig meer dan puinhoopen overig van Castella Reale, dat de Portugezen in 1506 bouwden. Deze verlatene ſtad heet thans *Mazagan*, en bij de Mooren *El-Bariga*, bij verbastering, naar *Barisha*, dat de naam van een zeer hoogen, en 2 uur Zuidelijker gelegenen, toren is. Zij heeft voor kleln vaartuig eene bekrompene haven met een ſteenen hoofd. Voor grootere ſchepen is er geene ankerplaats, dan op 2 uur van den wal, in de baai, van welker Oostpunt, Kaap Azamore, er een rif een uur ver zeewaarts in loopt.

Aan eene andere baai liggen er wijd uitgeſtrekte rui-

ruinen, welke thans den naam van *Tet* voeren, en onderſteld worden, die van de ſtad *Tjtus* te zijn, welke de Carthagers hieromſtreeks bouwden. Aan den mond der Morbeija, of Omirabih (veertig bronnen), niet ver van de laatstgenoemde baai, ziet men op een berg het thans onbeduidende Azamore, dat de Portugezen in 1610 verlieten. De bank der rivier laat ſlechts booten toe. Anaffa, of Derbeyda, insgelijks eene Portugeeſche ſtichting, die thans bijkans van bewoners ontbloot is, heeft bij alle winden, behalve den N. W. wind, eene goede reede.

Zulk eene reede heeft ook de ſtad Fedalle, tuſſchen zich en het Noordeinde des eilands van dien naam, dat 3 mijl lang, eene mijl breed, en zeer laag van grond is. Deszelfs Zuideinde heeft tuſſchen zich en het vaste land een vaarwater, dat gezegd wordt bij de Ebbe waadbaar te zijn, offchoon er bij den Vloed 7 en 8 vadem diepte is, en de hoogſte rijzing van het water aan deze kust elders ſlechts 2½ of 3 vadem is. De gezegde ſtad beſtaat uit eenige ellendige hutten, die van grootelijks vervallene veſten omgeven zijn. Van hier tot Salee is de kust over het geheel vlak, en bevat zij het oude en vervallene kaſteel El-Manſoria.

Salee, of Sla, heeft 15,000 inwoners, en beſtaat uit twee ſteden, de Oude, of het eigenlijke Salee, op den Noorderoever der rivier Burregreg, daar deze de Wiaroo ontvangt, en de Nieuwe, op den Zuider oever gelegen, en *Rabat* genoemd. De ſteden waren voormaals onafhankelijk; en de wijk-

plaats der beruchte roovers van Salee, tot dat zijn MOHAMMED, Keizer van Marokko, ze bemagtigde, en aan de rooverij een einde maakte. Zij hebben tot hare verdediging een oud kasteel met 20 stukken geschut, en eene redoute aan den mond der rivier. Dezer ingang is slechts 240 voet wijd, en er staat aldaar bij de Ebbe slechts 5 voet waters, en bij Springvloeden 15 of 16 voet. Digt bij de oude stad is er een gebouw ter hoogte van 160 voet en *Hassans toren* geheeten, waarvan slechts de vier buitenmuren overeinde staan; en er ligt hierontrent eene oude en in het rond bemuurde stad, welke men voor eene der gene houdt, die de Carthagers hier bouwden; eene stad, welke de Mooren zoo heilig achten, dat zij er geen Christen binnen willen laten.

De rivier Seboo, de grootste aan de Westkust van Barbarije, die uit een meer aan den voet van den Atlas voortkomt, heeft aan haren mond, 6 uur ten Noorden van Salee, Mamora, of Mehedia, dit voor en na door de Portugezen en Spanjaarden bezeten werd, en van muren omringd plagt te wezen, die thans geheel vervallen zijn. Het eenige verdedigingsmiddel bestaat er thans uit eene batterij op het strand, en de eenige inwoners uit 40 Moorsche gezinnen, die er elft vangen, welke aan November tot Meart hier zeer overvloedig is. De rivier bevat zevens een overvloed van eene heerlijke zalmsoort, die men *shebbel* noemt. Haar mond is met gestadig verloopende zandplaten bezet, tusschen wel-

welke er bij Springvloeden ten hoogſte 15 voet water ſtaat.

Ten Noorden van Mamora woont de kust ook ſlechts door eenige arme viſchers bewoond. Zij bevat er eene verſcheidenheid van bergen, vallejen, bosſchen en meeren, van welke laatſte eenige 8 of 10 uur omvangs, en een overvloed van aal en watervogels, hebben.

Ten Noorden van die ſtreek ligt El-Araiche (de bloemantuin) gemeenlijk Larache, aan den Luccos, of El-Khos (de kronkelende rivier), dien men voor den ouden Lixus houdt. Deze ſtad bezaten de Spanjaarden van 1610 tot 1689, toen zij hun door de Mooren afgenomen werd. Men vindt er nog vele ſporen van het Europeeſche, daar de huizen er wel gebouwd en de ſtraten gevloerd zijn. De ſtad heeft tot hare verdediging een fort en twee batterijen, in tamelijk goede orde. Er loopt door den mond der rivier eene bank, welke er ſlechts ſchepen van 100 ton toelaat, en, even als al de rivierbanken aan deze kust, dagelijks toeneemt. De haven is intusſchen de beste des geheelen rijks, en de voorname oplegplaats der Marokkaanſche ſcheepsmagt.

Arzilla plagt aan de Portugezen toe te behooren, maar wordt thans ſlechts door ongeveer 1000 Mooren bewoond. Het bevat de puinhoopen van een groot kaſteel, en ligt aan eene kleine kreek, die bij hoog water nog ſlechts booten toelaat, en eenige klippen voor zich heeft. Van hier is de kust tot

aan Kaap Spartel laag en vlak, met een zandigen oever, achter welken men landwaarts in bergen ziet oprijzen. Zij omvat de Almadronis baai, waar men op 12 en 13 vadem gevoegelijk ankeren kan, en van den Noord- en Oostkant gedekt ligt, maar bij Zuide- en Westewinden gevaar loopt; en de Jeremias baai, 2 uur ten Zuiden van Kaap Spartel.

Deze N. W. punt van Afrika, aan den ingang der Straat van Gibraltar, is een hoog voorgebergte, met eene klip nevens deszelfs uiteinde, welke eene baai aan deszelfs Zuidzijde tegen Noordelijke winden dekt. Hetzelve heeft 3 uur ten Oosten van zich Tanger (*Tingis*), op het uiteinde van wederom een ander en langzaam afhellend voorgebergte, dat in eene opene baai, die de reede der ſtad vormt, uitloopt. De Amphitheaterſche ligging der gezegde ſtad geeft haar van den Zeekant een goed voorkomen; doch zij is, zoo als alle Moorſche ſteden, zeer morſig, en de ſtraten zijn er zoo eng, dat er naauwelijks twee menſchen naast elkanderen kunnen gaan. De ſtad heeft rondom zich een muur van aanzienlijke hoogte, en vobrts een Kaſteel, dat veel gronds beſlaat, en eene batterij met 16 ſtukken en een mortier, alle zonder affuiten; gelijk als de gezamenlijke werken in een vervallenen ſtaat zijn, daar de Mooren geene vrienden van reparatien zijn, hoe ligt zij ook overgaan, om bij het oude iets nieuws te voegen. De bevolking van Tanger is van 15,000 zielen, en de handel bepaalt zich bijkans geheel bij het leveren van het alhier zeer goedkoope vee, ko-

ren,

ten, groentes en fruiten, aan Gibraltar. Verscheidene natien hebben Consuls te Tanger, dat door de Portugezen, als een deel van het huwelijksgoed der gemalin van KAREL II., aan Engeland afgestaan, maar door dien Koning welhaast, uit hoofde van de kosten, welke het vorderde, verlaten werd.

De baai van Tanger heeft aan hare Oostzijde Kaap Malebata; en verder ten Oosten ligt Oud Tanger, en Alcazar el Saquer (klein paleis), tegenover Tariffa, en voormaals het vereenigingspunt der Mooren, die naar Spanje overstaken. Nabij deze plaats ontlasten zich drie kleine rivieren, bij de Ouden *Balone*, *Cuchillos* en *Sillis*. Apenbergsbaai, dus naar een hoogen berg, welke achter dezelve oprijst, geheeten, verschaft eene goede ankerplaats op 15 vadem. Nevens derzelver Westpunt liggen er eenige blinde klippen, en digt aan de Oostpunt het eilandje Conil.

Ceuta (H), werd in 1668 door de Portugezen aan de Spanjaarden afgestaan, en ontleent zijnen naam van zeven Noord en Zuid gerigte bergen, die men in het oog krijgt, als men Kaap Spartel voorbij is. Die bergen waren bij de Romeinen onder den naam van de *zeven* (*Septem*) *gebroeders* bekend. Hieruit sproot die van *Septa*, dat vervolgens *Ceuta* werd. De plaats ligt op het voorgebergte *Abyla*, thans *Acho*, dat veel overeenkomst met het tegenoverliggende *Calpe*, thans Gibraltar, heeft. Offchoon geenszins evenzeer bevestigd, is zij ook

zeer sterk. Zij heeft op Almina punt, zoo als men het uiteinde van het voorgebergte noemt, eene Citadel, met een aarden wal, en eene gracht vol water; en op het hoogste gedeelte van Kaap Acho ziet men een fort met een uitkijkstoren, om de Mooren gade te slaan, die in de nabijheid steeds kleine legertjes vormen. De bevolking van Ceuta is, met insluiting der bezetting, nog slechts 3600 zielen. De plaats is ten aanzien van levensmiddelen bijkans geheel van Spanje afhankelijk; en er zijn steeds eenige Xebekken onledig, om haar daarvan te voorzien. Men kan er digt aan den wal op zeer diep water ankeren, doch ligt er nogtans voor den wind blootgesteld. Men toont er eene spelonk, welke s. JOAN DE DIEU, voor dat hij zijne liefdadigheids-orde ter vrijkoping van slaven stichtte, bewoond zou hebben gehad.

Ongeveer 3 uur van Ceuta ziet men Kaap Portus, ten Noorden van welke er eene rivier in zee valt, en tusschen welke en Ceuta men eene fraaije zandige baai met eene goede ankerplaats vindt. Wederom ongeveer 3 uur verder ligt Tetuan, eene mijl van zee, op twee bergjes, aan den oever van eene rivier. Dit is eene stad van aanzienlijke grootte en 20,000 inwoners. Zij heeft om zich een muur, met torens, waarop er eenig ligt geschut is geplaatst, en op den top van een der bergjes een Kasteel met 24 stukken kanon. Schepen, die 6 voet diep gaan, kunnen de rivier tot aan de stad opvaren. In de

baai

baai voor de rivier is de ankergrond zeer slecht, en men ligt er van het W. tot het N. O. gansschelijk blootgesteld.

Voorbij Tetuan vindt men voor en na de Spaansche vestingen Penon de Velez, die de Moorsche stad Velez Gomera bestrijkt; Penon de Alhuzemas, op een rond rotsig eilandje voor den mond der rivier Mocor, onder welks geschut de Moorsche stad Mezemma ligt; en Melilla (*Rusadir*), op een eilandje, dat langs eene brug met het vaste land gemeenschap heeft. De stad ligt een weinig ten Oosten van Kaap Tres Forcas (drie punten) waarop er een wachttoren staat. Zij heeft 2000 inwoners, eene haven voor kleine schepen binnen twee moeljes, en voor groote eene reede, met eene goede ankerplaats. Zij werd in 1774 door 60,000 Mooren belegerd; maar dezen moesten na drie maanden het beleg opbreken.

Hieromstreeks ligt, 6 uur ten Noorden van Kaap Tres Forcas, het kleine, dorre en rotsige, eiland Alboran, waarop er zich robben en zeevogels onthouden. Ten Oosten van Melilla heeft de stad Zaffarina voor zich drie eilanden, 1½ mijl van den oever, binnen welke er schepen kunnen ankeren, zonder er echter tegen de N. O. en N. W. winden gedekt te wezen. Tusschen de eilanden zijn er vaarwaters, van 4 of 6 vadem diepte. Binnen deze eilanden ontlast zich de rivier Muiluia, dat de aanzienlijkste van gansch Marokko is.

ALGIERS, TUNIS EN TRIPOLI.

Het grondgebied van Algiers reikt van de Mulluia Oostwaarts aan tot nevens het eiland Tabarca. Wij hebben weinige bouwſtoffen voor eene Topographie van deze kust, en zullen ons dus moeten vergenoegen, met de namen van een aantal dingen uit de beste Kaarten op te geven. De golf van Sereni loopt ver landwaarts in en is wijd. Kaap Houridge, of Houardia, begrenst haar ten Westen; en 4 uur ten Oosten van dezelve liggen de eilandjes Limaches en Carocobi, die door eene zandplaat onderling vereenigd zijn. Eene baai tusſchen Kaap Fegalle en Kaap Falcon bevat het eiland Habiba.

Marſalquivir, aan den Wester oever der baai ten Oosten van Kaap Falcon, is eene grootelijks verſterkte ſtad, op eene landpunt van den naam van *Monte Santo*. De reede is wel gedekt, en kan 50 Linieſchepen bevatten. De plaats werd, even als het ook wel verſterkte Oran, in het hangen van een berg, aan de andere zijde der baai, in 1792 door de Spanjaarden ontruimd, nadat dezen ſang in het bezit van beide plaatſen verkeerd hadden.

Kaap Ferrat heeft 1½ uur van zich eene klippenreeks. Ten Oosten van die landpunt vindt men Arzells, waar er tarwe wordt uitgevoerd; Marzagan, eene aanzienlijke ſtad; de rivier Sheliff, welke in de bergketen van den Atlas ontſpringt, en Kaap Ivi, eene zeer hooge landpunt, zoo als Kaap Te-

nes,

nes, tusschen welke laatste en Kaap Ferrat de kust dor en zandig is. Ten Westen van Kaap Tenes ligt er een dorp, vlak voor hetwelke er eene goede, en tegen den Oostewind gedekte, ankerplaats is. Eene goede ankerplaats heeft voorts ook het aan een inham gelegene dorp Ras-el-Amoosh. Sarcelli, of Sargel (*Caesarea*), is eene oude stad en kasteel, aan den voet van een berg.

De baai van Algiers is 8 uur wijd, tusschen Kaap Coxine ten Westen, en Kaap Matifou ten Oosten. Nevens de laatste vindt men eene klippenreeks en eenige eilandjes. De baai heeft eenen goeden ankergrond, doorgaans op tusschen de 20 en 30 vadem, en zij ontvangt de rivier Haratch. De stad Algiers ligt op den Wester oever der baai aan een inham. Zij heeft 15,000 huizen, en ongeveer 100,000 inwoners, en is amphitheaters wijze in het hangen van een berg gebouwd. Het is de vermogendste stad der ganſche kust van Barbarije, zoo uit hoofde van haren handel, als ten gevolge der prijzen, welke hare kruisers er opbrengen. Een eiland, dat door eene moelje met den wal vereenigd wordt, vormt er eene haven, ter lengte van 500 schreden. Deze en de stad zijn beide wel versterkt, en weerstonden den aanval, dien de Spanjaarden er in 1775 met 50,000 man van den land- en zeekant deden, en dien van 1783—4, toen dezelfde Spanjaarden en dezer geallieerden, haar met eene groote scheepsmagt bombardeerden, maar noch de stad,

noch de vloot, vernielen konden (*). Er omringen haar fraaije lusthuizen op de naburige heuvels, die met olijven- citroen- en banaan-boomen bedekt zijn.

Voorbij de baai van Algiers vindt men weinige plaatsen van eenig aanbelang. De meldenswaardigste schijnen deze; Tedlis; Tenes, ten Z. O. van Kaap Carbon, dat een steil voorgebergte is, hetwelke eenige witte heuvels achter zich heeft; het eiland Pisan voor Tenes; Bugereh, of Bugia, aan de rivier Ajebbi, welke eene tamelijk goede haven vormt, en langs welke het meeste timmerhout, dat men te Algiers tot den scheepsbouw gebruikt, uit het binnenland afkomt. Ten Noorden van Bugia, verheft er zich op 2 uur afstands eene groote door-

boor-

(*) Daar men met de stoute manoevres der Britsche Zeetaktiek onbekend was, die in 1816 zoo geweldig werkten, toen men tusschen de moelje en het daarachter open liggende deel der stad in drong, en deze en hare vloot genoegzaam evenzeer teisterde; het gene de Algerijnen door den aanleg van batterijen op den vasten wal achter de moelje hadden kunnen voorkomen. Begeert men voorts de stad en hare lotgevallen nader te kennen, men raadplege inzonderheid eene *Reize naar de Middellandsche zee*, welke door den tegenwoordigen Schout bij Nacht DE JONG, voor eenige jaren, uitgegeven is, en ons stof tot menig ander bijvoegsel zou kunnen opleveren, zoo wij ons daarvan niet meenden te moeten onthouden.

boorde klip van den naam van Metteſcombe; en ten Oosten van Bugia liggen Manſuria, Balaſia en Jigeli, aan de Westzijde van Kaap Bugaroni. Voorts Colo, waar de Franſche Koraalviſcherij-Compagnie eene van hare voorgemelde vastigheden plagt te hebben; Storo aan de golf van dezen naam, welker Ooster punt Kaap Ferro is, en Bona, ook aan eene golf, welke haren naam voert, en ten Westen door Kaap Mabeira, ten Oosten door Kaap Roſa, begrensd wordt. Deze golf heeft aan haren Wester oever de Genueeſche haven en Mabeira, en aan den Zuidwestelijken de ſtad en haven van Bona (*Hippone*), in eene landſtreek vol vruchtboomen. De Franſche Compagnie had hier eene vastigheid, zoo als voorts ook in het Bastion de France, aan de rivier Seibus, en te Calle, 7 uur verder ten Oosten; maar deze drie vastigheden zijn, even als die van Colo, tijdens den omwentelingsoorlog verlaten geworden. Kaap Roux is de Wester punt der baai van Tabarca, waar het grondgebied van Algiers ten einde loopt.

Het naastvolgende land van Tunis heeft tot Oosterſ grens de baai van Cabes, en tusſchen dezelve en de rivier Zaino, die het eiland Tabarca voor zich heeft, en de Wester grens van dezen ſtaat uitmaakt, eene vruchtbare, houtrijke en wel bevolkte kust, maar weinige goede havens, en de gene, die het zijn, worden nog weinig bezocht.

Het eiland Tabarca ligt 2 mijl van den mond der gezegde rivier, en heeft $1\frac{1}{2}$ mijl omvangs, en

op

op het Noordeinde een ſterk kasteel, met eenige torens en korenmagazijnen, welk alles de Genuezen er bouwden, toen zij het eiland in bezit hadden. De reede verſchaft, naar dat de wind is, verſcheidene goede ankerplaatſen. Zij plagt daarom voormaals door de korenhandelaars van Spanje en Livorno ſterk bezocht te worden. De Zaino heeft aan haren mond de ſtad Zeelid-Zaino. De Oostergrens der golf van Tabarca is eene lange landpunt van den naam van *Kaap Negro*, welke men, van den Oostkant komende, voor een eiland houdt. Zij heeft een weinig ten Oosten van zich eene piramidale rots.

Verder heen ziet men Kaap Serrat. Ten Oosten van deze liggen er eilanden van den naam van de *Drie gebroeders*, en ten W. N. W. derzelfde Kaap het dorre en onbewoonde eiland Galita. Dit laatſte heeft op zijn Oosteinde een hoogen ſpitſen berg, en aan de Zuidzijde eene reede, welke bij Oostelijke winden goed is. Het is van klippen omringd (*). Voorbij de Drie gebroeders omvat de kust

(*) Nevens de Barbarijſche kust liggen er verder van den wal de Eskirks, twee vulkaniſche klippen, de eene ten Noorden van de andere, op 37° 47′ N. Br. en 10° 55 ½° O. L. Rondom dezelve peilt men grond. Het Britſche Koninga ſchip *Athenienne* verongelukte alhier. Die gevaarlijke plek heeft 18 mijl ten Z. O. van zich, op 37° 34′ N. Br. het dusgenoemde *Nelſons rif*; en op 37° 49′ en 11° 10′ O. L. liggen Keiths

kust van Tunis de Biſerta (*Hippo Zarytes*) baai, waarvan Kaap Blanco, of Marabout, de Wester punt is. Hare oevers beſtaan uit zandduinen; maar er is hier eene uitnemende haven, dat de opleg-plaats der Galeijen van Tunis is. Ten Oosten van Biſerta liggen twee eilanden van den naam van Carni.

De Golf van Tunis wordt bij Kaap Zibeeb, die het eiland Plane nievens zich heeft, aan de West-zijde beperkt, en aan de Oostzijde door Kaap Bon, dat het uiteinde van een tak van den Atlas is. Farino, aan den Wester oever der golf, is het oude *Utica*, en heeft eene tegen alle winden gedekte haven, van welke de zeeroovers van Tunis veel gebruik maken.

Tunis (*Tunes*) ligt aan een meer, waarin men door een eng vaarwater geraakt, dat ſlechts voor booten diep genoeg is, en door een fort beſtreken wordt. De ſtad heeft aan weerskanten van zich een berg, en 5 mijl omvangs. Zij bevat 10,000 huizen, en ongeveer 50,000 inwoners, uit Mooren, Turken, Joden, Renegaten, Negerſlaven, en Kabylen, of inlanders van het gebergte, beſtaande. De ſtraten zijn er eng, de huizen laag, en alles te zamen heeft een armzalig voorkomen. Er is aldaar ſlechts eene put van zoet water, welke de Bei voor zich

Keiths rif en bank, waarvan de bank, 3 mijl ten Noorden van het rif, aan haar Westelijk uiteinde boven water uitkomt.

zich en zijn gezin houdt. De Bedeliggen drinken water uit regenbakken. Ongeveer 10 mijl ten N. O. van Tunis plagt Carthago te liggen, waarvan men er flechts zeer geringe ſporen ziet. Tuſſchen deze en de ſtad draagt een voorgebergte den naam van *Kaap Carthago*, en ten Zuiden van hetzelve ankeren de ſchepen, die Tunis bezoeken. Aan de Weſtzijde der golf ontlast zich in haar de rivier Mafura, en voor de golf ligt, ten Weſten van Kaap Bon, het eiland Cimaro el Gismour, of Zombino.

Van Kaap Bon af vormt de kust, zich Z. Z. W. en vervolgens Z. O. aan krommende, eene groote bogt, aan welke men te regt den naam van *Golf van Tripoli* geeft, daar zij den ganſchen zeeoever van dien Staat beſpoelt.

Voorbij Kaap Bon ligt Hammamet; voorts Suza, eene ſterke ſtad, met een kasteel op een rotſig voorgebergte, nevens hetwelke er 5 eilandjes liggen. De ſtad heeft eene goede haven, en veel handel in doek en olie; Afrika, of Mehedia, eene kleine ſtad, met een kasteel, op eene landpunt.

Aan de gezegde bogt komt de Golf van Cabes, of van de kleine Syrtis, uit. Zij ligt tuſſchen Kaap *Nada*, of S. Paul, ten Noorden, en Kaap Rafelmaber, of Zoura, ten Zuiden. Nevens Kaap *Nada* liggen er drie eilanden (*Cercinae*), waarvan het Noordelijkſte *Octo*, het middelſte *Kerkeni*, en het Zuidelijkſte *Fracoli*, heet. Tuſſchen deze eilanden en het vaste land is er flechts a vadem

diep-

diepte. De voornaamſte plaatſen aan de golf zijn Sfaxes en Cabes, aan Oosten van welke laatſte het grondgebied van Tripoli een aanvang neemt.

Als men onder dit grondgebied de woestijn van Barca rekent, reikt het van den Oostkant tot aan de toren der Arabieren, waar Egypte gerekend wordt aan te vangen. Van dit vak bevat de woestijn van Barca al, wat tusſchen Egypte en de Golf van Sidris ligt.

Het eerſte meldenswaardige in het gezamenlijke grondgebied is het eiland Gerbi, of Zerbi (*Lotophagitis*), aan de Oostzijde der Golf van Cabes. Deszelfs oevers zijn nog ſteeds met het geboomte bedekt, waarvan de oude naam ontleend is.

De hoofdſtad Tripoli heeft 4 uur omvangs, en een Kaſteel, dat, offchoon door den Bei bewoond, genoegzaam in puinhoopen ligt; en de ſtad ſchijnt al mede ſterk af te nemen. Zij levert aan den handel eenig ſtoek, olie, enz. Men ziet er eenen voor M. AURELIUS ANTONINUS en VERUS opgerigten zegeboog.

Voorbij Tripoli vindt men Lebida (*Leptis magna*) eene geweldig verwaarloosde ſtad, met eene goede haven en een oud Kaſteel. Voorts maakt men de Golf van Sidris, of van de groote Syrtis, welke aan't Westen van zich Kaap Meſurata heeft. In de golf liggen de baaijen van Sudica en Ludra, en vele andere, benevens een aantal klippen en zandplaten (*Syrtes*).

Daar de kust verder heen tot aan Egypte geene han-

handelsvoorwerpen oplevert, wordt zij bijkans nooit bezocht. Zij komt weinig boven de zee uit, en de vaart langs haar is gevaarlijk; inzonderheid aan haar Oostelijk gedeelte, in de dusgenoemde *Golf der Arabieren*, waar hare bewoners willen dat er drie havens zijn, onder welke zij die van Solyman als uitnemend afschilderen.

EGYPTE.

Van dit land zijn de Wester grenzen oudtijds, noch later, ooit bepaald geworden, daar de woestijn, welke het aldaar nevens zich heeft, niet waardig geacht werd, dat men nopens het grondgebied, waartoe zij al of niet behoorde, onderzoek deed. Daarentegen houdt men gemeenlijk de beek van El-Arisch voor de Ooster grens van Egypte. Bijkans de geheele Noordkust des lands is laag en zandig, en de nadering daarvan uit zee gevaarlijk. Intusschen worden de volgende twee verkenmiddelen als onbedriegelijk opgegeven: 1. de kleur des waters, dat ten Westen van Alexandrie helder, maar ten Oosten slijkig is; 2. de hoogte des lands, dat ten Westen der gezegde haven niet boven de zee uitkomt, en geenerhande geboomte heeft, maar ten Oosten hooger, minder effen, en met dadelboomen bezet, is. Den afstand van den wal verkent men uit de diepte, die elke mijl een vadem afneemt, doch intusschen ten Oosten van Alexandrie, op gelijke afstanden, minder is, dan ten Westen dier stad.

De

De Nijl, die de vallei van Egypte vruchtbaar maakt, en in de oude en latere geſchiedenis even vermaard is, ontſtaat uit de vereeniging van drie rivieren, als 1. de Tacaza, die van de Noordzijde van het Abyſſiniſche gebergte afdaalt; 2. de Blaauwe rivier (*Bahr el Azrak*), welker bron op ongeveer 8° N. Br. door BRUCE werd bezocht; 3. de Witte rivier (*Bahr el Abiad*), welke uit de Maanbergen ſchijnt te ontſpringen. Houdt men deze laatſte voor den eigenlijken Nijl, dan loopt hij 2000 mijl lands af, en boort driemalen door eene bergreeks heenen, welke hem dwars in den weg ligt. Daarbij vormt hij drie watervallen, waarvan de laatſte in de nabijheid van Aſſouan (*Syene*), aan het boveneinde van Egypte, de grens der ſcheepvaart van dit land langs den Nijl is, welke genoegzaam tot aan dien waterval met ſchepen van 60 ton gedreven worden kan; uitgezonderd dat verſcheiden ondieptes aan den zeekant daarvoor hinderlijk zijn (*).

In den gewonen ſtaat, is de hoogte van den waterval van Aſſouan ſlechts 5 of 6 voet, de grootſte breedte der rivier beneden denzelven eene mijl, en hare grootſte ſnelheid van 3 mijl in een uur, maar

(*) Eene hinderenis, welke de tegenwoordige Turkſche landvoogd van Egypte, die er, gansch anders dan de vorige, evenmin naar de Beis, als naar de Porte, behoeft om te zien, en genoegzaam als Souverein gebiedt, door het graven van een breed en diep kanaal tusſchen Cairo en Alexandrië, wegneemt.

maar tijdens hare zwelling verandert dat alles. Die zwelling neemt te Cairo in Junij een aanvang. In October bereikt de Nijl er zijne grootſte hoogte, welke ſoms 24 voet boven het gewone peil is. Dan begint het water wederom te vallen, en in December is alles tot den vorigen ſtaat teruggekeerd. Dan wordt het ſlijk, dat de overſtroomingen hebben achtergelaten, bezaaid, en doet men zulks ook ten aanzien der Delta, zoo als Neder-Egypte heet, voor zoo veel het tuſſchen de twee uiterſte der takken, waarin de Nijl zich aldaar verdeelt, beſloten, de gedaante der Griekſche letter van dien naam heeft. Die driehoek plagt oudtijds ook overſtroomd te worden; alwaarom vele ſteden er op hijen en kruide hoogten liggen; maar thans is de Delta, ten gevolge der aanhoudende overſtroomingen, tot die hoogte geklommen, dat zij meestal boven het peil der waſſende rivier ligt. Hierom wordt dezer water langs menigerlei kanalen door dat land henen geleid, en vervolgens met werktuigen over hetzelve gevoerd, om er de plaats van mest, en die van regen, waaraan Egypte gebrek lijdt, te vervangen.

De Nijl heeft een overvloed van visch, inzonderheid van eene zalmſoort, en van aal (*muraena romana*). Vermaard is hij van wegens zijne Krokodillen en Nijlpaarden (I), welke men er intuſſchen beneden Asſioet niet aantreft. Tot de menigvuldige watervogels van den Nijl behoort de *Anas nilotica*, welker vleesch uitnemend wordt geacht.

De rivier ontlastte zich oudtijds langs zeven takken,

ken, of monden, van welke de Westelijkſte, of *Canopiſche*, thans gedurende het meerendeel des jaars gansch droog is. Aan den tweeden, of *Bolbitiſchen*, ligt Roſette. Hij is 2 mijl wijd, maar heeft aan zijn uiteinde eene bank, waarop er, bij ſterke Noordelijke of Westelijke winden, eene geweldige branding gaat, en waarin er ſlechts eenige verloopende vaarwaters voor inlandſche vaartuigen van den naam van *Germs* en *Scherms* openblijven. Vaartuigen van tusſchen de 10 en 60 ton, van welke er jaarlijks eenige op de bank verongelukken; terwijl deze voorts in Maart en April gansch droog is. Intusſchen loopt er zijdelings af een Boghaz, of kanaal, naar Alexandrie, waarin er gewoonlijk tusſchen de 4 en 6 voet, doch tijdens de zwelling van den Nijl, bij Noordewind, wel eens meer dan 40 voet water ſtaat. De derde of *Sebenitiſche* Nijlmond komt in het meer Bouloz uit. De vierde, of *Phatnitiſche*, beſpoelt Damiate, en heeft, zoo als de *Bolbitiſche*, aan zijn uiteinde eene bank, die ſlechts kleine ſchepen toelaat. De vijfde, of *Mendeſiſche*, loopt door het meer Menzaleh naar Dibeh. De zesde, of *Tanitiſche*, heet thans *Om-Faredje*, en loopt door hetzelfde meer. De zevende, of *Peluſiſche*, is ganſchelijk met zand opgevuld; men meent hem echter nog ſteeds te kunnen naſporen, en noemt zijn overblijfſel *El-Farame*.

De kust van Egypte bevat eene reeks van meren, die door zandige landſtroken van zee afge-

ſcheiden zijn. Dat van Alexandrie (*Mareotis*), dat het Westelijkſte is, heeft des winters niet boven de 18 duim waters, en is des zomers geheel droog. Het heeft geene gemeenſchap met de zee, en echter ziltig water. Door eene ſmalle landſtrook, welke hetzelve van het Oostelijker meer Madiah ſcheidt, loopt er eene geul, langs welke Alexandrie drinkwater uit den Nijl ontvangt. Ten Oosten van den poel Madiah ligt die van Edko, welke bij eene inbraak van de zee in 1778 ontſtond. Nog Oostelijker zijn de reeds vermelde meeren Bourlos en Menzaleh. Dit laatſte is het grootſte van alle, en 50 mijl lang, en 12 mijl breed. Het beſtaat uit twee kommen, welke door eene ſmalle landſtrook van de zee, en door een ſchiereiland van elkanderen, geſcheiden worden. Tijdens de zwelling van den Nijl is het water er zoet; maar het wordt bij het vallen der rivier ziltig; want het het heeft bij Dibeh, en langs de Om-Faredje, gemeenſchap met de zee, welke er ſomtijds veel van haar water in op jaagt. Gebeurt zulks tijdens de zwelling van den Nijl, dan rijst het meerwater ſoms eenige voeten, en daarentegen loopt hetzelve, als er een landwind waait, door de gezegde monden, met de ſnelheid van 3 mijl in een uur, zeewaarts in. Gemeenlijk is de diepte er over het geheel ſlechts 3 voet, doch ter plaatſe, waar de *Mendeſiſche* en *Tanitiſche* Nijltakken er door henen loopen, is zij van 5 tot 15 voet. Het meer heeft een overvloed van visch, inzonderheid Mullus, van welker kuit men er bou-

ta-

straga: maakt. Er plegen aldaar 1200 booten tot de vischvangst gebruikt te worden. Het meer wemelt tevens van wilde ganzen, zwanen, eenden, ralingen en ſmienten, en het omvat eenige eilanden, inzonderheid eene groep van den naam van *Matarieh*, die door visſchers bewoond wordt.

Met het meer Menzaleh hangt dat van Birket-el-Ballah zamen, dat de landengte van Suez in loopt, en tusſchen welks Zuideinde, en het Noordeinde der Roode zee, de landengte 59,250 Franſche Toiſes breed is. Zij is over het geheel laag, beſtaat veeltijds uit krijtſteen, die vol ſchelpen ſteekt, en uit hardſteen en keijen, en is met zand of ziltige moerasſen bedekt. Zij daalt naar den kant der Middellandſche zee, en rijst naar dien der Roode; over welker mindere hoogte in het vervolg (*), even als over eene uitgedroogde diepe kom in de landengte, tot aan welke de Roode zee zich ſchijnt te hebben uitgeſtrekt; ofſchoon het niet waarſchijnlijk is, dat zij dit ooit ook aan de Middellandſche zee gedaan hebbe; als wanneer zij het ongetwijfeld nog ſteeds zou doen.

Wat nu die gegravene gemeenſchap tusſchen de Roode zee en den Nijl, over welke er in het vorige (†) reeds gehandeld is, verder aangaat, zij werd, volgens PLINIUS, door PTOLEMAEUS ſlechts tot aan de gezegde kom in de landengte voortgezet, maar

(*) Zie het *III. deel*, *bladz.* 204, 205.

(†) In eene *Aanteekening*, *I. deel*, *bladz.* 554, 555.

maar, volgens DIODORUS, toen reeds tot aan de Roode zee. Deze bereikte zij althans zeker eenmaal, en men vindt nog heden ten dage sporen van haar in de hooge landstreek ten Zuiden der kom; even als elders. Zij zou zelfs met weinig kosten kunnen worden heropend; maar de scheepvaart langs haar zou van zoo vele wisselvalligheden afhangen, dat men er nimmer vaste rekening op zou kunnen maken.

Wij keeren van haar tot de Westen grenzen van Egypte terug, waar de torens der Arabieren, 9 uur ten Westen van Alexandrie, twee hooge gebouwen zijn, die op eenen verhevenen grond staan, en 4 uur ver kunnen worden gezien. De Marabouts toren staat op de landpunt, waardoor de nieuwe haven van Alexandrie aan de Westzijde wordt begrensd.

Alexandrie, bij de Turken *Escanderia*, ligt nevens de ruinen der oude stad van dien naam, op de landengte, door welke men het eiland Pharos met het vaste land vereenigd heeft. De stad heeft om zich een dubbelen muur, welke van Saracensch maaksel schijnt te wezen, en welks torens zeer vervallen zijn. De straten zijn er zoo naauw, dat men er tusschen de wederzijdsche huizen matten uitstrekt, om de zonnestralen te weren. De huizen zijn van steen, en het getal der inwoners 16,000. Alexandrie was in de laatste plaats het middelpunt van den Koophandel tusschen Egypte en Constantinopel, Venetie, Livorno, Marseille, enz. De voornaamste uit-

uitvoer is rijst uit de Delta, tarwe uit Opper-Egypte, lijnwaad, zeep, Marokkijn leder, en voortbrengſelen van Indie en Afrika's Oostkust. Men vindt er twee havens, waarvan de eene, ten Noorden van het ſchiereiland Pharos, de *groote* of *nieuwe* haven heet, en voor Christen ſchepen open ſtaat, maar voor den Noordewind open ligt, en een klippigen bodem heeft; alwaarom men bij het naderen van ſlecht weder gemeenlijk liever in zee ſteekt, dan er een ſtorm afwacht. Hierbij komt, dat er in die haven ondiepten liggen, die dagelijks toenemen, zoo dat groote ſchepen er niet meer kunnen binnenloopen. De mond heeft aan weerskanten twee onbeduidende kasteelen, die de Frankiſche namen van *groot* en *klein Pharillon* voeren. De oude haven ligt ten *Zuiden* van het meergemeld ſchiereiland, en ſtaat ſlechts voor Mohammedaanſche ſchepen open, die er van rondom wel gedekt liggen, en een goeden ankergrond op 4 of 5 vademen hebben.

De heerlijke kolom, een weinig ten Zuiden van Alexandrie, ten onregte de *Zuil van Pompejus* geheeten, werd eveneer ten onregte geacht voor Keizer SEVERUS opgerigt te zijn geweest. Bij jongſt onderzoek is gebleken, dat het de groote kolom is van het oude *Serapeum*; een ontzaggelijk groot gebouw, waar men SERAPIS vereerde. De ſchachte beſtaat uit een enkel blok van roode graniet, dat 9 voet in den omvang heeft. Het kapiteel en voetſtuk zijn uit twee andere blokken gevormd. Alles

te zamen is 91 voet hoog. *Cleopatra's naalden* zijn twee obelisken, ook van graniet. De eene ſtaat overeinde, en is 60 voet hoog; de andere ligt omver, in ſtukken, en bijkans onder het zand bedolven. Twee mijl ten Westen van de oude haven vindt men de overblijffelen van een onderaardſchen *Diana's tempel*. De *Catacomben* dienen thans ten verblijve aan jakhalzen, en *Cleopatra's baden* ziet men aan de kust, waar de golven ze beſpoelen.

Aboukir, 4 uur ten Oosten van Alexandrie, is een arm dorp, van 100 inwoners, op de rotſige landſtrook, welke het meer Madiah van de zee ſcheidt, en op welke men de ruïnen van het oude *Canopus* ziet. De baai, wegens de groote overwinning van Lord NELSON, in 1798 op de Franſche vloot beroemd, ligt aan de N. O. zijde gansch open, doch kleine ſchepen kunnen er binnen eene punt, waarop er een kasteel ſtaat, allezins veilig liggen.

Roſette, bij de Arabieren *Raſchid*, of *heilig*, ligt 2 uur binnen de bank van den tweeden Nijlmond, tuſſchen dadelboomen en ander geboomte. De ſtad heeft 12,000 inwoners. De goederen, die er, langs het vermelde kanaal, van Alexandrie aankomen, worden er in andere vaartuigen overgeladen, om den Nijl op naar Cairo te gaan. Die vaart wordt hier door het vierkante kasteel van S. Julianaan, dat op elken hoek een toren heeft, en door meer andere werken, beſtreken.

Kai-

Cairo, bij de Turken *El-Kahira*, of *de Zegevierende*, bij de Arabieren, met den ouden naam der omſtreken, *Miſr*, of *Maſr*, ligt digt aan den Ooster oever des Nijls, beneden den berg Mokattam. De ſtad heeft om zich een ſteenen muur van 3 uur omvangs, met torens, die 100 ſchreden van elkanderen afſtaan. Men rekent, dat zij 300,000 inwoners heeft; dat deels Arabieren, deels Kopten, of afſtammelingen der oude Egyptenaren, Turken, Grieken, Armeniers, Joden en Westerſche Christenen, zijn, maar waaronder de Arabieren $\frac{9}{10}$ van het geheel uitmaken. De ſtraten zijn er eng, krom en ongevloerd; de huizen hoog en de daken plat. Men vindt er vele moskees, paleizen van Beis en koffijhuizen. De citadel, in het hoogſte gedeelte der ſtad, beſlaat eene ontzaggelijke ruimte, maar is zeer vervallen. Men voert aan de ſtad uit den Nijl, met kemels, of ezels, water toe. De haven, *Boulak* geheeten, ligt onmiddellijk aan de rivier, $1\frac{1}{2}$ mijl van de ſtad, en heeft groote korenmagazijnen. (K).

Damiate, aan den regter oever van den vierden Nijltak, 2 uur landwaarts in, heeft tuſchen zich en Roſette aan zee een laag en zandig land. De ſtad ligt tuſſchen rijstakkers. Hare bevolking wordt zeer verſchillend begroot, maar bedraagt ten minſte 30,000 zielen. Men drijft er een aanzienlijken handel, daar de ſtad het gemeenſchaps middelpunt tuſſchen Egypte en Syrie is. Zij heeft in hare nabij-

heid twee groote zoutmoerassen, waar de Zon bij uitdamping veel zout vormt.

Ten Oosten van het meer Menzaleh ziet men de puinhoopen van Pelusium, tusschen welke en El-Arisch de kust uit loutere duinen van stuifzand bestaat. De punt van Karazon aan deze kust is de plaats, waar men POMPEJUS het hoofd afhieuw. El-Arisch (*Rhinocorura*), ligt 2½ mijl van zee; heeft een vierkant fort met een toren op elken hoek, en werd door de Franschen genoegzaam in een puinhoop verkeerd.

CYPRUS, RHODES, CANDIA, ENZ.

Cyprus, bij de Turken *Kipria* (*), ligt ten Noorden van Egypte, en 10 uur van de kust van Caramanie. Het is 70 uur lang en 20 uur breed, en er loopt dwars door hetzelve heenen, van het Oosten naar het Westen, eene keten van hooge bergen. Van deze voert er een, zoo als twee andere bergen, den naam van *Olympus*; en een van deszelfs spitsen heet bij de Grieken de *berg van het heilige kruis*, naar eene kerk, die er op den top staat. Cyprus heeft geene rivieren, en de beken, wel-

(*) Ortelius *Cubdor*, dat met *Caphtor* derwijze overeenkomt, dat men Cyprus het eerste uit Caphtor, of Opper-Egypte, bevolkt mag achten.

welke er des winters van de bergen afdalen, bezijken des zomers de zee niet, maar vormen op de lage gronden omgezonde ſtilſtaande poelen en moerasſen. Het eiland is over het geheel vruchtbaar in wijn, olie en zijde; het heeft vele weiden, en groote wouden; het is rijk in delfſtoffen, heeft goud- en zilvermijnen, verſchaft ſmaragden, bergkristal, roode jaspis, agaat, enz. benevens den Paphiſchen diamant. Wilde gedierten zijn er niet, dan vosſen en hazen. De bevolking bedraagt, volgens OLIVIER, 60,000 menſchen, de helft Turken en de helft Grieken; volgens MALTE-BRUN, 83,000.

Toen Egypte door de PTOLEMÆUSSEN beheerſcht werd, ſtond Cyprus ook onder hen. Bij het einde van hunne Dynaſtie, geraakten beide landen onder de Romeinen. Vervolgens behoorde het eiland tot de Oosterſche helft van dezer heerſchappij. Tijdens de Kruistogten, bemagtigde de Engelſche Koning RICHARD I. hetzelve, en ſchonk het, als een leen van Engeland, aan den Graaf van Luſignan, tot vergoeding van het verlies der Kroon van Jeruſalem. De afgeſtamden van het huis van Luſignan verkochten het aan de Venetianen, aan welken de Turken het in 1571 ontwrongen. Het is thans een aphanage van den Groot Vizier in dien tijd, die het door eenen, te Nicoſia midden op het eiland reſiderenden, Pacha beſtuurt. Deszelfs opbrengst aan den Vizier is, volgens GUTHRIE, ſlechts

1850,

1250, maar volgens TAYLOR 30,000, en volgens OLIVIER 62,000 P. St.

De voornaamste landpunten zijn Kaap S. Andreas (*Clide*), de Oostpunt, nevens welke de rotsige en naakte Denares eilanden (*Carpasia*) liggen; Kaap del Gatta (*Curias*), de Zuidpunt; Kaap Salzimo (*Acamas*), de N. W. punt.

De voornaamste plaatsen aan zee zijn Famagusta (*), oulings *Arsinoe*, van sterke wallen met 12 torens omringd, en door twee forten nog al meer bevestigd. Hier ter plaatse is de beste haven des eilands, en resideren de Europeesche Consuls. De baai van Salinas, tusschen Kaap Grego en Kaap Tagista, of Chiti, heeft tot verkenningsteeken den hoogsten bergtop des eilands, Cius, of Rusie, welken men in het Westen heeft, als men vlak tevens den mond der baai is. Larnaka, aan den Oostelijken oever dezer baai, heeft eene tamelijk goede reede, zelfs in den winter, offchoon dezelve aan den Z. O. en Zuidkant open ligt. De puinhoopen der stad liggen ½ mijl van het water, aan hetwelke men, op de standplaats van het oude Citium, eene voorstad vindt. In de naburschap liggen er verscheidene zoute moerassen, die veel zout opleveren, doch de lucht bederven. Aan het binnenste der golf ligt Salinas (*Salamis*), met eene vervallene citadel.

De

(*) Eene verbastering van *Amacusta*, op het zand gebouwd. Bij de Turken heet de plaats *Mangora*.

De baai van Limasole, of Limisso, wordt aan den Westkant door de landpunt Della Gatta gedekt. Het dorp aan het binnenste der baai wordt gerekend op of bij de standplaats van Amathonte te liggen, en heeft een uur ten Oosten van zich aanmerkelijke ruïnen. Piscopia is een dorp aan de Zuidkust des eilands, en in deszelfs vruchtbaarste gedeelte.

Aan de Westkust ligt, naar men denkt, op de standplaats van het wegens den Venusdienst, even als *Amathonte*, vermaarde *Paphos*, Baffa, eene kleine stad van louter Grieken, met een fort, en eene haven voor kleine schepen, eene mijl van haar; want zij is op eene hoogte gebouwd. Solea (*Soloe* en *Aepeia*) ligt aan de Noordkust, even als Macaria (*Macaria* en *Aphrodisium*), Artemisia, en Cernio (*Ceronia*), een dorp van 200 inwoners, met een kasteel in goede orde, en binnen twee klippen eene kleine haven, die aan den Noordkant open ligt, en des winters onveilig is.

De eenige gevaarlijke plek rondom Cyprus is eene bank, de *Zwarte grond* geheeten, 12 uur ten Zuiden der baai van Salinas, waarop er slechts 6 voet water staat.

De handel des eilands is aanzienlijk. Deszelfs katoen wordt voor het beste van de Levant gehouden; en er gaan daarvan jaarlijks 5,000 balen, van 600 pond, voornamelijk naar Venetie, Nederland en Engeland. De verdere uitvoer is: aan zijde, 25,000 balen, van 300 pond; aan wol, 500 balen, van 600 pond elke baal; voorts wijn, voor-

na-

namelijk naar Venetie en Livorno; coloquintia, 200 centners, voornamelijk naar Livorno en Nederland; laudanum en meekrap, voornamelijk naar Frankrijk; een weinig cochenille; soda, naar Marseille; terpentijn, naar Venetie; groen en donker geel voor schilders, voornamelijk naar Nederland; zout, naar Syrie en Constantinopel; koren, offschoon de uitvoer verboden is; dadels, pek, teer en deelen, in kleine hoeveelheden, en van zijden en katoenen stoffen ook een weinig.

Van de voortbrengselen der naburige kust van Caramanie, die op Cyprus ingevoerd en er wederom uitgevoerd, worden, is het voornaamste vloeibare storax, kemelshaar, geel was en galnoten. Er wordt op Cyprus weinig ingevoerd, dat er blijft. De handel brengt er gevolgelijk veel specie aan. Men rekent, dat het eiland jaarlijks dooreen genomen door 600 Europeesche schepen, en een aantal Turksche, bezocht wordt.

Rhodes heeft intusschen zich en het Z. W. uiteinde van Natolie het Kanaal van Rhodes, dat 3 of 4 uur wijd is. Het eiland is 12 uur lang en 4 uur breed. De Noordzijde is laag, maar rijst landwaarts in tot een hoogen berg met een vlakken top. De grond is er over het geheel zandig, doch wel bewaterd, en namelijk vruchtbaar, in koren, wijn, olie, vruchten, honig, enz. Er is op het eiland een overvloed van hazen, woudhoenders, patrijzen, snippen en wilde eenden. De lucht is er zacht en gezond. Des winters vriest noch sneeuwt het er,

en

en de zomerhitte wordt er door Westelijke zeewinden getemperd. Men begroot er de bevolking op 10,000 Turken, 9500 Grieken, en 500 Joden. Rhodes wordt door een Turkſchen Pacha beſtuurd, en de opbrengst bedraagt er ſlechts 12000 P. St. waarvan er 7000 door de kosten van het beſtuur verſlonden worden.

Nadat Rhodes door de Turken aan de Grieken ontweldigd was, werd het in 1308 door de Ridders van S. Jan van Jeruſalem bemagtigd, die het tot 1523 behielden. Toen viel het, na eene hardnekkige verdediging, wederom in de handen der Turken. De Rhodiers waren een genomen tijd lang de geachtſte Zeelieden hieromſtreeks, en hadden een wetboek voor de ſcheepvaart, dat door alle Europeeſche natien gevolgd werd, tot dat de Statuten van Oleron deszelfs plaats vervingen.

De hoofdſtad Rhodes ligt op de N. O. punt des eilands, is amphitheaterswijze in het hangen van een berg gebouwd, en van dikke muren met torens omringd, welke haar het voorkomen van veel meer ſterkte geven, dan zij bezit. De ſtraten zijn er eng en krom, en de huizen ſlecht. De ſtad heeft twee havens. De kleinſte, *Dasca* geheeten, heeft een ingang ten Oosten, wordt door eenige rotſen gedekt, die ſlechts een ſchip te gelijk toelaten, en heeft ook hoofden, maar verſlijkt al meer en meer, en is thans nog ſlechts voor kleine Koopvaarders bruikbaar. De tweede haven, *Rhodes* geheeten, komt aan de Westzijde uit, en is van dien kant gedekt,

maar

maar van den Noord- en N. O. kant niet. Zij laat ſchepen toe, die 18 voet diep gaan; en er worden hier van de dennen, die het eiland oplevert, oorlogſchepen voor de Turken gebouwd. Deze haven is van wegens een kolosſaal koperen beeld van HELIUS (*) vermaard, dat PLINIUS beſchreven heeft. Toen het eiland in de handen der Turken viel, werden de overgeblevene brokken van dat voorlang omvergevallene beeld aan een Jood verkocht, die daarmede 900 kemels afgeladen zou hebben gehad.

De verdere opmerkenswaardige plaatſen zijn Lindo, aan de Oostzijde, binnen aan eene diepe baai, aan den voet van een hoogen berg, op de ſtandplaats van het oude *Lindus*, dat wegens deszelfs Minerva's tempel vermaard was, van welken men op den top van den berg achter de ſtad nog eenige overblijfſelen ziet. Aan de Zuidzijde der baai is er eene goede ankerplaats, op tuſſchen de 8 en 12 vadem, tegen over een klein dorp van den naam van *Maſſary*. Men ligt hier tegen de Z. W. winden gedekt, welke hieromſtreeks des winters vaak met zoo veel gewelds waaijen. Uxitico ligt aan de Z. O. zijde. Kaap Tranquille is de Zuidpunt des eilands. Nevens dezelve ligt het eiland van S. Ca-

(*) Deze verſchilde in de oude Fabelleer grootelijks van APOLLO, offchoon men onder beiden even-zeer de Zon begreep. Fabelachtige bijzonderheden nopens den Rhodiſchen kolosſus, welke men overal vinden kan, zijn hier weggelaten.

Catharina; en aan den anderen kant van zich heeft Rhodes de eilandjes Madona, Limonia, Karki, Piscopia en Nisari. Dit laatste, dat het grootste is, brengt tarwe, wijn en katoen voort, en heeft warme bronnen.

Tusschen Rhodes en Candia vindt men, ter halverwege, het eiland Scarpanto (*Carpathus*), dat 9 uur lang en 3 uur breed is, en tot eenige hooge bergen oprijst, die ijzer en marmer bevatten. Dit eiland heeft veel vee en wild, en enkel Griekſche bewoners. Goxo (*Caſus*), een uur ten Z. W. van Scarpanto, heeft 3 uur omvangs, en brengt, offchoon rotſig, een weinig koren en wijn voort. Aan deszelfs Noordzijde is er eene baai, waarvan drie kleine eilandjes luwte verſchaffen. Men kan er intusſchen ſlechts op eene plaats aan land geraken, waar de bewoners eene kleine kom voor barken gegraven hebben. Aan deze baai ligt het voornaamſte dorp, dat 100 huizen heeft, die door Griekſche visſcherlieden bewoond worden. Men vindt hier eene goede bron, doch de inwoners verlaten zich meer op het regenwater, dat zij in bakken opgaderen. Voorts ligt, ten Westen van het Noordeinde van Scarpanto, het eilandje Stazida; ten Noorden der Oostpunt van Candia, Piana, Placa en de Twee gebroeders, en ten Noorden der Candiaſche S. Jans Kaap het eiland Ova, of Ei, eene langwerpige dorre klip.

Candia, bij de Turken *Icritti*, ontving zijnen ouden naam *Creta*, van de *Cereten*, welke aan

DAVID desselfs *Crethi* verschaften, en van welke er een deel uit het Westen van Palestina naar dit eiland overstak. *Candia* werd hetzelve door de Venetianen naar eene forteres van den naam van *Khan-dan* geheeten, die de voormalige bezitters des eilands, de Saracenen, er hadden gebouwd. Dezen werden intusschen niet door de Venetianen, maar door de Grieken, verdreven; wier Keizer, BOUDEWIJN VAN VLAANDEREN, Creta aan Markgraaf BONIFACIUS VAN MONTFERRAT, ter belooning van desselfs gedane dienſten, schonk. Door dezen laatſten werd het eiland in 1194 aan de Venetianen verkocht; en zij behielden hetzelve tot 1670, toen de Turken, na een krijg van 25 jaren, en 36 aanvallen op de ſtad Candia, deze en het verdere eiland bemagtigden; uitgezonderd de forteresſen van Grabuſa, Suda en Spinalonga, die bij den vrede aan de Venetianen verbleven, doch hun vervolgens voor en na ook afgenomen werden; zoo dat het ganſche eiland ſints 1715 onder de Ottomanniſche heerſchappij verkeert, welke er door een Begllar-Bei en twee Pachas gehandhaafd wordt.

In de Griekſche fabelleer en geſchiedenis is Creta even vermaard. Hier regeerden er twee MINOSSEN, die tevens de ſcheepvaart langs de Middellandſche zee beheerschten, en van wie er een om zijne regtvaardigheid tot Opperregter van het op Creta ontworpene doodenrijk der Grieken en Romeinen verheven werd. Ja op Creta werd JUPITER, aan de bron der Tortona, een uur ten Westen van de

ſtad

ſtad Candia, geboren, en aan den oever der Therena, 1½ uur ten Oosten van dezelfde ſtad, huwde JUNO aan hem. De *Ida*, waar hij opgevoed was, verheft na genoeg midden op het eiland zijnen in den winter doorgaans beſneeuwden top, welken de Turken *Pſitoriti* noemen. Eene onbeduidende beek, aan de Zuidkust van Creta, plagt denzelfden naam van *Lethe* te voeren, als de vergetelheidsſtroom van het doodenrijk. Aan dezelfde Zuidkust werd de beruchte Labyrinth aangelegd, enz. enz.

Het eiland is 60 uur lang, 12 uur breed, en wel bergachtig, maar uitnemend vruchtbaar. Het heeft niets, dat den naam van *rivier* verdient, doch wordt door de beken, die van het gebergte in zee loopen, overvloedig bewaterd. De lucht is er over het geheel wel getemperd en gezond. In December en Januarij vallen er op de vlakten zware regens, doch aldaar ſneeuwt of vriest het zelden. Des zomers wordt de warmte er door den dagelijkſchen zeewind gematigd, die *imbat* heet, van 8 of 9 uur des morgens tot 8 of 9 uur des avonds waait, en aan de verſchillende kusten verſchillende rigtingen houdt, aan de Noordkust uit het Noorden, en aan de Z. W. kust uit het Zuiden, komende. De landwinden aan de Noordkust en bijzonderlijk te Canea, zijn ſchadelijk, ja verſtikken ſoms de menſchen, die voor derzelver eerſte kracht zijn blootgeſteld.

In voortbrengſelen van het plantenrijk doet Can-

dia voor geen land aan of in de Middellandſche zee onder. De bergen zijn er met woud bedekt, en vloeijen over van geurige kruiden, inzonderheid van de *dictame*, bij de Ouden wegens hare Medicinale kracht zoo beroemd, en, naar men zegt, enkel hier voorkomende. De beken zijn er met bloemen bezoomd, en de valleijen vol oranje- citroen- amandel- olijf- en andere vruchtboomen. Het eiland verſchaft ook katoen en zijde voor den uitvoer. Het wild beſtaat er uit herten, hazen en geiten. Er is aldaar roofdier noch venijnig gedierte; uitgezonderd eenige ſlangen, zoo deze venijnig zijn, dat nog niet bewezen is.

De bevolking zou er, volgens SAVARIJ, in 1775 uit 200,000 Turken, 150,000 Grieken en 200 Joden hebben beſtaan, maar, volgens eene opgave van 1800, uit ſlechts 100,000 Turken, en na genoeg even zoo vele Grieken. Zijn beide opgaven waarachtig, dan zou zij in 25 jaren allergeweldigst verſmolten hebben moeten zijn. Onder het dwangzieke bewind der Turken is de handel er grootelijks ingekrompen. De ganſche uitvoer bedroeg er in 1775 ſlechts 124,000 P. St., waarvan 90,000 aan olie, en het overige aan zeep, honig, was, kaas, kaſtanjes, walnoten, amandelen, rozijnen, lijnzaad, ſlijpſteen, enz. De haven van Candia is de eenige, van waar de uitvoer mag geſchieden, op dat er niets uitgeſmokkeld worde. Intuſſchen verhoogt dat verband den prijs grootelijks met de kosten van den binnenlandſchen aanvoer naar Candia, hetgene eenen na-

nadeeligen invloed op den handel heeft. De olie en het was worden voornamelijk door de Marſeiljanen afgehaald. De zeep en kaas gaan naar Conſtantinopel en de havens van Natolie, de honig naar Conſtantinopel en Egypte, de rozijnen, die er ſlecht vallen, naar Syrie en Egypte, waarheen de overige vruchten ook meestal gezonden worden; het lijnzaad vertiert men in Italie. De regten op den uitvoer zijn voor Turkſche en Griekſche onderdanen der Porte 2½ per cent, voor Europeanen 3 per cent, en voor Joden en Armeniers 5 percent.

De reeds vermelde Golven in de Noordkust van Candia vormen er eenige goede havens; en men neemt er waar, dat het water er 2 voet boven de gewone hoogte rijst, als het er eenigen tijd lang ſterk uit het Westen waait; en met een Noorde- en Oostewind valt het water er 2 voet beneden de gewone hoogte.

Van Kaap Buſa (*Pſacum*), of de N. W. punt des eilands af, het zelve Noordwaarts aan bezigtigende, ontmoet men in de eerſte plaats de haven van Grabuſa, welke door drie kleine eilanden nevens de N. W. punt gevormd wordt. Dezelve is voor de grootſte ſchepen geſchikt, en wordt door de forteres van Grabuſa op het grootſte dier eilandjes beſtreken. De Golf van Kisſamos ligt tuſſchen Kaap Buſa ten Westen en Kaap Spada (*Dictynnaeum*) ten Oosten. Zij heeft geene goede ankerplaats. Aan haar binnenſte ligt het dorp

Kisſamos, en een oud kasteel, bijkans in puinhoopen.

Tusſchen Kaap Spada ten Westen, en Kaap Malea ten Oosten, ligt de Golf van Canea. De laatstgenoemde Kaap is een ſchiereiland van eenige uren omvangs, met een oever van regtſtandig opgaande klippen. Canea (*Minoa*), aan het binnenſte der golf, is wel gebouwd, en heeft 7000 inwoners, en regte ſtraten en fontsinen. De vestingwerken beſtaan uit een muur en watergracht, met eenige batterijen in goede orde. De haven is door een ſteenen hoofd gevormd, en kan ſlechts 9 of 10 ſchepen van 100 ton bevatten. Grootere moeten op de reede ankeren, waar zij van den Noordkant *bloot liggen*. De Venetianen hebben hier een gewelfd tuighuis gebouwd, dat groot genoeg was, om binnen hetzelve een Linieſchip te bouwen, maar dat nu geheel in puinhoopen ligt. Voor dat het privilegie van den uitvoer zich tot Candia bepaalde, kwam er te Canea een groot aantal Franſche ſchepen olie halen, en had Frankrijk er een Conſul. Het oude *Cydonia*, nabij het dorp Acladia, ligt thans in puinhoopen. Het kleine rotſige eiland S. Theodorus, $1\frac{1}{2}$ uur ten Westen van Canea, had voorheen twee forten, waarvan er geen ſteen overig is. Tusſchen hetzelve en Canea hadden de Venetianen op een klein zandig eiland een Lazareth. Deze twee eilandjes voerden oudtijds den naam van *Leucas*, en waren het tooneel van den vermaarden wedſtrijd in het zingen tusſchen de Muzen en Sirenen.

De

De Golf van Suda (*Amphimalo*), tusschen Kaap Maleca ten Westen en Kaap Trepano ten Oosten, loopt 2 uur ver het land in, en heeft eene goede ankerplaats. Nabij den Noordoever liggen er twee kleine eilanden, welker Westelijkste een Kasteel bevat, en eenige batterijen heeft, die boven elkanderen in de rots gebouwen zijn, en den mond der Golf beſtrijken, doch zelve van het vaste land, van hetwelke zij flechts $\frac{5}{4}$ mijl afliggen, beſtreken worden. Hetzelfde eiland bevat een dorp van 150 huizen, en de grootſte ſchepen kunnen rondom hetzelve digt aan den wal liggen. Boven dit eiland is de golf $\frac{5}{8}$ uur wijd, en in haar midden 150 voet diep. Aan haar binneneinde vindt men digt aan den wal een ankergrond van 16 vadem diepte en minder.

Retinno (*Rhithymna*), 5 uur ten Oosten van de Golf van Suda, heeft 5000 of 6000 inwoners, en eene kleine bijkans verzande haven. De ſtad is wel gebouwd, en heeft, op eene in zee loopende rots, eene citadel, die intusſchen van een berg achter haar beſtreken wordt. De Franſchen plagten hier olie te halen, en een Vice-Conſul te hebben.

De Golf van Candia tusſchen Kaap Sasſoxo (*Dium*), ten Westen, en S. Jans Kaap (*Zephyrium*) ten Oosten, is groot, en heeft aan hare Westzijde de hoofdſtad des eilands, met 10,000 Turken, 2, of 3,000 Grieken, en eenige weinige Joden. Zij heeft om zich een muur, eene watergracht en eenige buitenwerken. De haven ligt achter eene moelje, die op eene aan den wal evenwij-

dige klippenreeks gebouwd is; maar de achteloozе Turken laten ze verſlijken, zoo dat zij thans nog ſlechts een dozijn ſchepen van 100 ton bevatten kan. Het eiland Dia, of Standia (*Dium*), aan den ingang der golf, is 4 mijl lang, 2 mijl breed, zeer hoog, rotſig, onvruchtbaar en onbewoond. Aan deszelfs Zuidzijde zijn er drie havenkommen, van welke de middelſte, *Porto de la Madona* geheeten, de beste is. Hier laden ſchepen, die niet in de haven van Candia kunnen, in en uit barken over. Aan het Oosteinde des eilands vindt men voorts eene reede, welke tegen de winden tusſchen het N. W. en Zuiden gedekt is; en er rijst een ſnaphaanſchot van daar eene hooge klip uit het water op.

Tusſchen S. Jans Kaap ten Westen, en Kaap Sidera, de N. O. punt des eilands, ten Oosten, ligt de Golf van Spina Longa. De ſtad van dezen naam, aan de Westzijde, heeft eene goede haven, welke van het N. O. en Oosten door een eiland wordt gedekt. Mirabel, ten Oosten van Spina Longa, is eene kleine ſtad van 1500 inwoners, met eene reede, die door twee eilandjes gedekt wordt. Settia, aan de Z. O. zijde der golf, is van vervallene vestingwerken omgeven. De reede wordt door drie eilanden gedekt, die een uur ver ten Noorden van haar liggen, en de *Janisſaren* heeten.

Aan het Oosteinde des eilands bevat eene golf tusſchen Kaap Sidera (*Itaricum*), en Kaap Salomon (*Samonium*), Mareno en Castro; en tusſchen de laatst-

laatstgenoemde Kaap, en de Z. O. punt des eilands, Kaap Xacro (*Ampelos*), ligt Porto Schini.

Aan de effene Zuidkust des eilands zijn de eenige meldenswaardige plaatsen Girapetra (*Hyera Pithna*) een dorp, welks reede van den Oost- en Zuidkant gansch open ligt; Porto Trinede, Spachia, een dorp en fortje, en Meletti. Deze kust heeft nevens zich eenige rotsige eilanden, als de twee Christiana's (*Chryſa*), ten Westen van Kaap Xacro, met een veiligen doortogt tusschen dezelve en het groote eiland; de Gaidronisis, verder ten Westen; de Paxanneden en de Gozen, eene groep van kleine eilanden, ten Z. O. van Kaap Crio, de Z. W. punt van Candia, die het eiland S. Venerando ten Noorden van zich heeft.

EILANDEN VAN DEN ARCHIPEL, AAN DESZELFS OOST- EN NOORDZIJDE.

Candia wordt gerekend tot Europa te behooren; en men trekt de scheidlinie tusschen dit werelddeel en Azie door den Archipel gemeenlijk derwijze, dat zij, van den mond der Dardanellen afdalende, tusschen Scarpanto en Candia door loopt; ten gevolge waarvan de thans te beschouwene eilanden, nevens de reeds beschouwde ten N. O. van Candia, als Aziatisch worden aangemerkt.

Nu hebben dezelve ook al het voorkomen, van door de werking des waters van de vaste kust van

Azie te zijn afgescheurd. De kleinste zijn veelal slechts barre klippen, bijkans van alle plantgewas ontbloot, en hierom, met meer andere evenceens gestelde kleine eilandjes in den Archipel, door de Romeinen geschikt geacht, om er bannelingen te plaatsen, die men van verdriet wenschte te doen omkomen. De lucht is er nogtans beter getemperd, dan op het naburige vaste land. Zelfs op de Noordelijkste gevoelt men zelden eenige winterkoude, en heerschende Noordewinden matigen de zomerwarmte, zelfs op de gene, die het verste ten Zuiden liggen. In den zomer wordt er aldaar intusschen, door zware donderbuijen, soms veel schade aangerigt.

De scheepvaart is des winters door den ganschen Archipel heenen zeer gevaarlijk. Van rondom beperkt, vormen de golven er alsdan eene dwarrelzee, die zich hoog verheft, en met groot geweld tegen de eilanden slaat en breekt.

De Aziatische eilanden van den Archipel werden door de Ouden meerendeels *Sporades* genoemd, om dat zij langs de kust *vaneen gespreid* lagen. De voornaamste der Europeesche begrepen zij daarentegen onder den naam van *Cyclades*, om dat de zelve in een *kring* om het vermaarde *Delos* heenen lagen. Tot de *Sporades* behoorde, met en benevens het reeds behandelde Rhodes, en Nisari, en de verdere eilandjes tusschen Rhodes en Stancho, het thans in de eerste plaats te beschouwene laatstgenoemde eiland.

Stan-

Stancho (*Cos*), waar HIPPOCRATES geboren werd, en ESCULAPIUS een vermaarden tempel had, is 10 uur lang en 4 uur breed, aan den Zuidkant bergachtig, ongezond, en ten deele met cypressen bezet. Het heeft intusschen goede weilanden, en brengt voornamelijk limoenen voort, welker sap men naar Constantinopel zendt. Men telt er 8000 inwoners. De voornaamste plaats ligt aan de Noordzijde, heeft een kasteel, en eene haven voor klein vaartuig.

Tusschen Stancho en het vaste land van Kaap Crio, ligt het eilandje Cali (*Ifiros*), en een ander, Caper (*Caprona*), tusschen Stancho en Calamine (*Calymna*), welk laatste bergachtig en wegens deszelfs uitnemenden honig vermaard is.

Lero (*Leros*), heeft 6 uur in den omvang, is bergachtig en steenig, doch verschaft vruchten, honig, enz. Het wordt door ongeveer 2000 Grieken bewoond. De eenige stad ligt aan de Oostzijde, in het hangen van een berg, die op zijnen top de puinhoopen van een kasteel heeft, dat er door de Genuezen werd gebouwd. De haven Partheni, aan de Noordzijde, wordt door het kleine eiland Archangel, gedekt, dat een uur lang, ½ uur breed, en onbewoond is. De Gebroeders, of Fratrelli, ten Oosten van Lero, en Lerilla ten Noorden, zijn ook onbewoonde eilandjes.

Pathmos, 7 uur in den omvang, is een hoop barre rotsen, met eenige weinige Griekſche Monniken, die er het groote en versterkte klooster van

S. Jan

S. Jan bewonen. Dit eiland wordt met een eikenblad vergeleken, uit hoofde van de menigvuldige inſnijdingen in deszelfs kust, die hier en daar uitnemende havens vormen. Die van Scala is aan de Oostzijde; en hier toonen de Monniken het hol, waarin S. JAN de *Apocalypſis* zou hebben geſchreven. Arco en Lipſo (*Lepſia*), zijn kleine eilanden tusſchen Leto en Pathmos.

Samos heeft tusſchen zich en de S. Maria's Kaap van Natolie een kanaal, de *Kleine Bogaz* geheeten, en 2 uur wijd. Het eiland is van het Oosten naar het Westen 10 uur lang, en tusſchen de 3 en 5 uur breed. Er loopt midden door hetzelve eene bergreeks, welker hoogſte top, *Kertis* geheeten, het ganſche jaar door ſneeuw op zich heeft. Het heeft 12,000 Griekſche bewoners, die veel nijverheid bezitten, en zijde, wol, honig, pek, en eenige vruchten en olie, uitvoeren. De vrouwen van dit eiland worden gezegd in den Archipel de eenige leelijke te zijn. PYTHAGORAS en POLYCRATES hebben het eiland vermaard gemaakt. Het bevat overblijffelen van een Juno's tempel, die onder de fraaiſte ruïnen van den Archipel gerekend worden. De havens zijn Vathi, aan de N. O. zijde, Megalochori, de hoofdplaats, en Samos aan de Zuidzijde.

Ten Zuiden van Samos, en tegen over den Maeander, ligt Agathoniſi (*Hyatuſa*), en de dusgenoemde *Groote Bogaz* ſcheidt Samos van Nicaria (*Icaros*), dat 20 uur in den omvang heeft, van eene bergreeks doorloopen wordt, wel bewaterd en

met

met dennen en eiken bedekt, maar van ander plantgewas genoegzaam ontbloot, is, en geene haven heeft. Men vindt er flechts 2000 Grieken, die de armſte en luiſte van den Archipel, en tevens de hoogmoedigſte, zijn, en zich beroemen, dat zij van het Keizerlijke huis der CONSTANTIJNEN afſtammen. Het eiland heeft nevens zijn Westeinde Stapodia, en tuſchen zich en Pathmos de Mieren (*Corſoae*), uit een klein eiland en eenige klippen beſtaande.

Behalve de *Sporades*, liggen er aan de Oostzijde van den Archipel voorts nog Scio, Ipſera, Metelin, Tenedos en eenige kleinere eilanden. Scio (*Chios*, bij de Turken *Salziza-dau*, of het *Maſtik-eiland*), wordt door de Straat van Bianca van Natolie geſcheiden. Dat water is 3 uur wijd, en heeft in zijnen Noorder ingang twee onbewoonde eilandjes, de *Spalmadores* (*Oenuſes*) geheeten, die eene zelfs voor de grootſte ſchepen goede reede vormen. Scio is 8 uur lang, en 3 uur breed, en bevat wel 50,000 inwoners, waaronder ſlechts 2000 Turken. Het is, ſchoon bergachtig en rotſig, een der vruchtbaarſte eilanden van den Archipel, en verſchaft wijn, olie, zijde, en bijzonderlijk den boom, die maſtik oplevert, dat de Turkſche dames kaauwen, om eenen aangenamen adem te hebben. Daarvan eigent de Groote Heer zich den alleenhandel toe. De verdere handelsartikelen van Scio zijn conſerf en olie van rozen, vruchten en terpentijn.

De vrouwen en wijn van *Chios* waren even vermaard,

maakt, de laatſte wegens zijnen geur, en de eerſte wegens hare ſchoonheid; en men wil, dat de hedendaagſche vrouwen van Scio geen verbaasterd ras zijn. De fontein van Helena, met water, dat ijskoud is, maakt eene van de grootſte zeldzaamheden des eilands uit. Eene kapel van CYBELE wordt er voor de ſchool van HOMERUS uitgegeven, en eene hut voor zijne woning. De Genuezen bezaten het eiland van 1526 tot 1566. Toen werd het door de Turken bemagtigd. De Venetianen ontwrongen het aan dezen in 1694, maar verloren het welhaast wederom. Het is thans het apanagegoed van eene Sultane, en hierom minder, dan de meeste andere eilanden, voor knevelarijen van Turkſche beambten blootgeſteld. Het heeft fabrieken van zijde en katoen, welke die van Indie en Lyon evenaren. Er is op dit eiland een algemeen hospitaal voor alle melaatſchen van den Archipel.

Scio de voornaamſte ſtad, ligt op het midden der Oostkust, aan den voet van een berg, en heeft 30,000 inwoners. De haven wordt door een ſteenen beer aan de Zuidzijde gevormd, maar verſlijkt meer en meer. De ſtad heeft een lazareth, en een kasteel en andere werken, in een ſlechten ſtaat, met 700 of 800 Janisfaren bezet. Porto Delfino, aan de Noordzijde, is eene goede haven. Kaap Mastico is de Zuid- en Kaap Nicolo de N. W. punt. Nevens de Zuidzijde ligt het kleine eiland Venetico (*Phana*), met een veilig vaarwater binnen hetzelve.

Ip-

Ipſera (*Pſyra*) is rotſig, en verheft zich in het midden tot eene hooge ſpits. Hetzelve heeft aan de Z. W. zijde eene goede reede, welke door eene groote barre rots, nabij deszelfs Z. W. einde, die *Anti-Ipſera* heet, en eenige weinige Griekſche bewoners heeft, gedekt wordt. Ipſera heeft tevens eene haven voor 8 of 10 kleine ſchepen, en een half uur van daar eene ſtad met 3, of 4,000 Griekſche bewoners. Dezen en de verdere eilanders drijven thans eene ſterke vrachtvaart door de ganſche Middellandſche zee heenen, en vervangen, in vereeniging met andere bewoners van den Archipel, daaromtrent de Venetianen en Raguzers, maar vooral de Franſchen, ſints het jaar 1796.

Terwijl dezen zich, door hunne omwenteling, uit die zee gebannen vonden, leden zij in het gezegde jaar groot gebrek aan koren. Hierop waagden eenige Grieken het, om met tarwe naar de Franſche havens te zeilen. Dit gaf zoo veel voordeel, dat die vaart zich geweldig uitbreidde, en men in 1800 ongeveer 800 Griekſche ſchepen telde, die de ganſche Middellandſche zee doorkruisten. Van deszelve behoorden er 200 razeilsſchepen van tuſſchen de 100 en 400 ton aan het dorre eiland Hydra. Daaronder waren er eenige, die 30 ſtukken geſchut en 70 man voerden, om tegen de Barbarijſche kruiſers beſtand te wezen. Paros had 80 Koopvaarders, deels met vierkante, deels met latijn zeilen, Spezia ook 80, meestal met latijn zeilen, Ipſe-

ſera 50, Scala Nova en de andere havens te zamen ongeveer 400.

Metelin (*Lesbos*) ligt 3 uur van de kust van Natolie, en is 10 uur lang en 4 uur breed. Het beſtaat uit eene keten van bergen, en is met vulkaniſche zelfſtandigheden bedekt, maar vruchtbaar in olijven, wijn en koren. Eenige bergen zijn er wel met hout bezet, en het is het gezondſte eiland van den Archipel. Het heeft warme bronnen, en bevat agaat en andere kostbare ſteenen. De bevolking beſtaat er uit 25,000 inwoners, de helft Grieken en de helft Turken; de uitvoer voornamelijk uit olie (50,000 centners) naar Conſtantinopel, en galnoten (8000 centners) naar Italie.

De voornaamſte ſtad, Metelin, of Castro, ligt aan de Z. O. zijde des eilands, en op een ſchiereiland, dat er twee havens vormt. De Noordelijkſte is aan de Noordzijde door een ſteenen beer gedekt, en laat kleine Koopvaarders toe. De Zuidelijkſte is ſlechts voor booten geſchikt, en groote Koopvaarders moeten op de reede ankeren, waar zij van den N. O. kant geheel bloot liggen. De ſtad bevat 8,000 inwoners, is van een dubbelen muur met torens omgeven, en heeft eene ruime Citadel, met eene bezetting van 500 Janiſsaren.

Yero, of de Olijven haven, nabij de Z. O. punt des eilands, is eene der ruimſte en veiligſte havens van de Middellandſche zee, en heeft een overvloed van uitnemende oesters. Het dorp Yero is onbe-

dui-

duidend. Porto Caloni aan de Z. W. zijde is eene ruime en veilige reede, die intusschen weinig bezocht wordt. Porto Sigri, eene uitmemende havenkom, aan het Westeinde, wordt door een klein eiland (*Neriope*) gedekt. Het dorp Sigri bestaat uit eenige houten en leemen huizen, en een armzalig fort. Porto Petri, aan de Noordzijde, is, offchoon eenigzins voor den N. W. wind blootgesteld, genoegzaam veilig. Deze havenkom heeft dien naam van eene rots, welke in haar midden ter hoogte van 200 voet boven den waterspiegel oprijst, en op welke er eene kapel staat. Aan de haven ligt er een dorp van 40 huizen.

Tenedos wordt door een water, ter breedte van slechts een half uur, van de vlakte van Troje afgescheiden. Het is een vierkant van 10 mijl, en, met uitzondering van eenige heuvels nabij de stad, vlak van grond, en schaarsch met geboomte bezet, maar des te meer met wijngaarden. Voorts weidt men er een groot aantal schapen. De bevolking bestaat uit 6000 Grieken. Men voert er 60,000 oques wijn uit, naar Constantinopel en Smyrna. De stad ligt aan de Oostzijde, en heeft eene goede haven voor kleine schepen, die door eene landpunt ten Zuiden, en een steenen hoofd ten Noorden, gevormd wordt. Op de landpunt is er een fort met 150 Janisfaren bezet. Nevens het N. O. einde van Tenedos liggen er eenige eilandjes, die men de *Konijnen* noemt.

Lemnos, thans *Stalimene*, ligt op eenen gelijken

afſtand van den berg Athos in Europa en het Aziatiſche voorgebergte aan de eerſte Kaſteelen der Dardanellen. Hierom werd het oudtijds tot Azie gerekend te behooren, offchoon men het thans veelal tot Europa betrekt. Het vormt na genoeg een vierkant, waarvan elke zijde 8 uur lang is. Het is bergachtig en vrij waterloos; maar levert nogtans eenig koren, olie, zijde en wijn, en de dusgenoemde *terra Lemnia*, die ook *terra ſigillata* heet; om dat de vaten, waarin men ze verzendt, door de Turken verzegeld worden. Lemnos heeft twee havens, Nicaria aan de N. O. zijde, en Port Antony aan den Z. O. kant. Langs de Oostkust loopt er ee eene ondiepte, welke haar ongenaakbaar maakt. De Lemniers zijn voornamelijk Zeelieden, en hunne vrouwen zijn wegens derzelver ſchoonheid beroemd.

Samothraki en Imbro liggen voor de Golf van Saros. Het eerſte is hoog en rotſig, en heeft op de N. W. zijde eene kleine ſtad, maar geene haven. Imbro heeft 7 uur in den omvang, is bergachtig en houtrijk, heeft een overvloed van wild, en 5 dorpen, die gezamenlijk door ongeveer 1000 Grieken bewoond worden.

Taſo, gansch aan het boveneinde van den Archipel, is 4 uur lang en 3 uur breed, bergachtig, vooral aan de Zuidzijde, en wegens deszelfs oude vruchtbaarheid beroemd. Het verſchaft eenen heerlijken wijn en fraai marmer.

Zuidwaarts aan liggen voor den mond der golf van Salonica, Skiatta, Scopelo, Dromo (*Halonaſus*),

fus), Pelagonisi (*Peparethus*), Piper, Sarakina (*Endemia*), Petrisa (*Solymnia*), Prasoneri, Jura, of Duivels eiland, Jura-Paulo en Santoni. Uit de rigting van deze eilanden, en die van Agio-Strati (*Nea*), het onmiddelijk ten N. O. van dit laatste gelegene Lemnos, en Imbros en Samothrace, laat zich de gisfing afleiden, dat alles gezamenlijk uit overblijffelen van een land beftaat, waardoor Griekenland en het Thracifche fchiereiland oudtijds vereenigd werden; doch deze gisfing blijft echter, even als meer andere dergelijke, eene bloote gisfing. Skiatta is 7 uur lang en 5 uur breed, en met geboomte bedekt. Nevens deszelfs Z. O. einde liggen er 5 of 6 kleine eilandjes. Scopelo is 10 mijl lang en 5 mijl breed, ook houtrijk; en met 12,000 Grieken bevolkt, die eene aanmerkelijke hoeveelheid wijn uitvoeren.

Nog verder ten Zuiden ligt Sciro, meer in volle zee, en 15 uur van de Oostzijde van Negroponte. Het is 5 uur lang, 2 uur breed, rotfig, ruw en oneffen. Het heeft ongeveer 1500 Griekfche bewoners, welker voornaamfte nijverheidstak het fokken van geiten is, en bewerken der groeven van wit marmer met zwarte aderen, die het eiland bevat. Men vindt op hetzelve de uitgebreidfte ruinen van den ganfchen Archipel. De hoofdplaats is S. George aan de Oostzijde. Porto del tres Bocha, aan de Z. W. zijde, heeft dezen naam van de drie monden, welke er voor deze havenkom door twee groote klippen in hare buitenzijde gevormd worden. Hare

oevers zijn rotsig, en rijzen tot eene groote hoogte regtstandig uit het water op. Zij zijn thans onbewoond, maar men ziet er de puinhoopen van eene stad. Skiro-Paulo, nabij het Z. W. einde van Skiro, Basoli, Scangero, Scardeli en Adelphi, aan het N. W. einde, en Inis (*Icos*), tusschen Skiro en Negroponte zijn alle onbewoonde klippen.

DE CYCLADISCHE EILANDEN IN DEN GRIEKSCHEN ARCHIPEL.

Deze bestaan uit ongeveer zestig eilanden, doorgaans van denzelfden aard, als de reeds beschouwde, en, voor zoo veel het geene barre klippen zijn, evenwel zelden met hout bezet, doch meestal vruchtbaar, bijzonderlijk in ooft en fruit.

Milo (*Melos*), het Zuidelijkste der *Cyclades*, heeft 18 uur omvangs, en eenen nog smeulenden vuurberg. Het is met vulkanische uitwerpselen bedekt. De bergen verschaffen er ijzer, aluin en zwavel. Het eiland heeft verscheidene minerale bronnen, en is, offchoon van loopend water ontbloot, echter vruchtbaar. De bevolking heeft er, in de laatste eeuw, ongemeen afgenomen. Zij werd in 1700 door TOURNEFORT op 20,000 zielen begroot, maar in 1775 door SAVARY op slechts 700, en in 1800 op 500. Hiervan zoekt men de redenen in de pest, de ongezondheid des lands, waar men aan de moerassen, die de regens er vormen, geenen uitloop verschaft, en de Turksche dwingelandij.

Aan

Aan de N. W. zijde van Milo is er eene golf, welke diep het land in loopt, eenige takken vormt, en aan haar einde eene havenkom heeft, waar er voor de grootſte vloten ruimte en diepte is. Zij heeft aan haren mond eenige kleine eilandjes. De ſtad ligt op eene hooge rots, en is enkel langs een eng pad genaakbaar. Anti-Milo is een woest liggend eiland, 2 mijl ten Westen van Milo, en van denzelfden aard zijn de Combs, twee eilandjes ten Z. O. van hetzelfde eiland, en Paxmade nevens deszelfs Z. W. zijde.

Argentera (*Cimolus*) wordt van de N. O. zijde van Milo door een kanaal geſcheiden, dat eene mijl wijd is. Het eiland is 2 uur lang, en 1½ uur breed, en heeft ſlechts 200 bewoners, dat voornamelijk Zeelieden zijn. Zoo als Milo, is het gansch vulkanisch en van geboomte ontbloot, maar brengt het koren, eenig katoen en gras voort. Loopend water heeft het ook niet, en men drinkt er, zoo als op Milo, regenwater. Argentera verſchaft de zelfſtandigheid, die men *Cimoliſche aarde* noemt. Het is porſier, dat door een onderaardsch vuur ontbonden is geworden. Aan de Oostzijde des eilands is er eene goede reede, onder bedekking van het eilandje Polino (*Polyaegos*), of het Gebrande eiland, dat op den afſtand van 1½ mijl ligt, 9 mijl omvangs heeft en onbewoond is. Digt aan het Z. O. einde van Argentera ligt het eilandje Moligo, en ten Zuiden van die landpunt dat van S. George.

Siphanto (*Syphnus*) is 10 uur lang en 2 uur

breed. Deszelfs bergen bevatten goud, zilver, ijzer, lood, zeilsteen en marmer Het verschaft koren aan de bevolking van 6000 inwoners, en voorts zijde, katoen, honig en vruchten. Het heeft 5 dorpen, en 4 goede havens. De oude Syphniers waren wegens hunne ongebondenheid befaamd.

Serpho (*Seriphus*), 4 uur lang en 2 uur breed, is bergachtig en rotsig, en bevat ijzer en zeilsteen. De Romeinen zonden derwaarts vele bannelingen. Thans is het eiland enkel wegens deszelfs uijen merkwaardig. Serpho-Paulo, ten N. O. van Serpho, Strongyle ten Z. W. Pelori ten Oosten, en pari, zijn naakte eilandjes.

Thermia (*Cythnus*) is 4 uur lang en 2 uur breed, heeft 6000 inwoners, wordt wel bebouwd, brengt wijn voort, en gerst, vruchten, zijde, honig, was en wol. Het grimmelt van patrijzen, en ontleent zijnen naam van de minerale bronnen, die het bevat.

Policandro (*Pholegandrus*) heeft 7 uur in den omvang, is zeer rotsig, slecht bevolkt, en van alle goede haven verstoken, doch men kan er in een kleinen inham aan de Z. O. zijde ankeren. Het heeft eene kleine stad met muren, nabij eene groote regtstandige rots. Er valt goede wijn; men wint er een weinig koren en katoen; er is veel wild, en trekvogels plegen er op reis neer te strijken, of om zich uit de omstreken aldaar tot de reis te verzamelen.

Sikino (*Sicinus*) heeft 8 uur in den omvang, en slechts 200 bewoners, die er een weinig gerst, ka-

katoen, druiven en vruchten winnen. Eene haven vindt men er niet, en de booten, die het eiland bezoeken, worden er op den wal gehaald. Tusſchen dit eiland en het naastvoorgaande liggen de woeste eilandjes Panagia en Cardiolisſia (*Laguſa*).

Sant-Erini (*Calista* en *Thera*) is ongeveer 3 uur lang, en heeft de gedaante van een hoefijzer, welks opene zijde naar het N. W. gerigt is. Het geheele eiland is van vulkaniſchen oorſprong, en met puimſteen bedekt. Het heeft ſlechts eene bron, en de bewoners, ten getale van 12,000, dat alle Grieken zijn, drinken regenwater. Er wordt veel wijn uitgevoerd, vooral naar de Rusſiſche havens aan de Zwarte zee, en gebreide katoenen kouſen en mutſen naar Italie.

De holle zijde, of baai van Sant-Erini (gemeenlijk *Santorin*), wordt door de eilandjes Theraſia en Asproniſi, of het Witte eiland, gedekt. Het eerſte ligt naast aan de Westpunt der baai, en is bewoond; het laatſte is eene woeste klip. Midden in de baai liggen er drie eilandjes, Oud Caymani, dat het Westelijkſte en grootſte is, en ook *Hieri* wordt genoemd, Nieuw Caymani, het middelſte, en Klein Caymani, het Oostelijkſte, dat ſlechts eene groote rots is. De geſchiedenis vermeldt het ontſtaan van deze eilandjes bij vulkaniſche uitbarstingen, en bijzonderlijk dat van Nieuw Caymani in 1707. De baai heeft op ſommige plaatſen eene diepte van 250 vadem; en ten Westen der Caymanis, waar het 15 en 20 vadem diep is, is de bo-

dem rotſig. De eenige goede ankerplaats voor een groot ſchip is tegen over het Zuideinde van Oud Caymani, op 15 en 20 vadem, onder het geſchut van een fort op den wal. Bijkans al de oevers van deze baai rijzen genoegzaam regtſtandig uit het water, tot eene hoogte van 600 voet, en beſtaan uit vulkaniſche ſtof. De eenige landingsplaatſen zijn bij Aponomeria, nabij de Noordpunt, en bij Phira, omſtreeks het midden der baai. Van hier worden dus al de voortbrengſelen des eilands uitgevoerd, en kleine ſchepen kunnen er vlak aan den wal liggen. Scauro, de hoofdplaats, ligt op eene rotſige punt, aan de N. O. zijde der baai. San Nicholo, ook aan deze baai, heeft eene kleine haven voor barken. Ten Z. W. van het eiland liggen de twee kleine *Christianis*.

Nio (*Ios*) is 12 uur in den omvang, rotſig en bergachtig, ondeman van graniet, en hooger op van krijt. De 4000 inwoners zijn voornamelijk landbouwers, en derzelver nijverheid maakt den anders dorren grond vruchtbaar. Men wint er koren genoeg voor zijn gebruik, en voorts katoen, dat op het eiland tot kouſen en mutſen verwerkt wordt. Deze gaan naar Italie. De verdere uitvoer is olie, was en honig. Men weidt op het eiland 400 ſtuks rundvee, 6000 geiten en 300 ſchapen. De voornaamſte ſtad en haven ligt aan de Z. W. zijde.

Naxia (*Naxos*) is het grootſte eiland der *Cycladen*, en heet derzelver Koningin. Het heeft wel eene rotſige kust, welke hetzelve ongenaakbaar ſchijnt te maken; maar nogtans eene verſcheidenheid van bergen,

gen, valleijen en vlakten. Het is hout- en waterrijk, en bevat graniet, ſlangenſteen en marmer. Het voert olie, vruchten, een weinig kaas en amaril, uit, van welke laatſte zelfſtandigheid er aan de Westkust des eilands eene mijn is. De wijn van Naxos werd door de Ouden met den Godendrank, of nektar, vergeleken. De bevolking beſtaat er uit 18,000 Grieken, waarvan er 2000 de eenige ſtad, die aan de Westzijde ligt, bewonen. Dezer haven had voormaals een met het water gelijk krebbehoofd; maar het water komt thans eenige voeten boven hetzelve uit. Evenwel laat de haven nog ſteeds kleine ſchepen toe. Ten Noorden der ſtad vindt men de dusgenoemde bron van ARIADNE, en daartegen over, op een eilandje, een marmeren toren en andere ruïnen, die men voor overblijffelen van een Bacchustempel houdt. Ten N. W. van Naxia ligt het woeste eilandje Raclia, en ten N. O. Stenoſa.

Paros, 2 uur ten Westen van Naxia, en 10 mijl lang en 6 mijl breed, is van wegens deszelfs wit marmer vermaard, en voert ſlechts een weinig katoen uit, doch heeft thans veel ſcheepvaart. Nausſa, aan de Noordzijde, is eene der beste havens van de *Cyclades*, maar uit hoofde van de naburige moerasſen ongezond. S. Maria's haven, aan de Oostzijde, is ook groot en veilig, wordt door eilandjes ten Noorden en Zuiden gedekt, en heeft digt bij zich de haven van Marma. Trio, nabij de Z. O. punt, wordt van den Noordkant door eenige eiland-

jes gedekt, maar ligt van den Oostkant open. Hier vereenigen zich de Turkſche Galeijen bij het jaarlijkſche bezoek van den Archipel.

Anti-Paros, digt aan de Westzijde van Paros, is eene groote marmerklomp van 5 uur omvangs. Deszelfs voortbrengſelen bepalen zich bij een weinig ſlechten wijn en gerst. Het heeft eene vermaarde grot, die 300 voet lang, 80 voet hoog, en vol van druipkegels is. Stringella en Spolica zijn dorre eilandjes ten Westen van Paros.

Amorgo heeft 12 uur in den omvang, is over het geheel bergachtig en rotſig, doch de valleijen brengen er koren, wijn en olijven, voort. De Grieken van dit eiland behooren tot de armſte en onkundigſte van den Archipel, doch derzelver vrouwen zijn wegens hare ſchoonheid vermaard. De Oostkust is er ſteil en van havens ontbloot; maar aan de Westkust heeft het eiland er twee, waarvan de Noordelijkſte den naam van *S. Anna*, en de Zuidelijkſte dien van *Vathi*, voert.

Amorgo-Paulo (*Macia*), ten Zuiden van Amorgo, Cosmisſa, en andere kleine eilandjes rondom Amorgo, zijn onbewoond, maar men weidt er eenige ſchapen. Levita (*Lebinthus*) is eene groote klip tusſchen Amorgo en de Sporades.

Nanfio (*Anaphe*) heeft 6 uur omvangs, en ontving zijnen ouden, *donker*, *overſchaduwd*, beteekenenden, naam van zijne thans verdwenene bosſchen. Het heeft thans naakte bergen, en de vlakten zijn er niet zeer vruchtbaar. Men wint er ſlechts

ſlechts een weinig tarwe en olie. Men plagt er veel door patrijzen geplaagd te worden, doch ging toen derzelver eijeren omſtreeks Paſchen vernielen. De inwoners zijn zeer arm, en ongeveer 1000 in getale. Zij zijn meestal in eene kleine ſtad aan de Zuidzijde vereenigd, voor welke het eilandje Nanfio-Paulo eene reede dekt. Daaromſtreeks vindt men de overblijffelen van eenen Apollo's tempel; nabij eene ſchrikbarende rots, op welker top er eene Maria's kapel ſtaat. Havens heeft het eiland niet.

Stanpalia (*Astypalaea*) is 20 uur in den omvang, niet hoog, ſlecht bewaterd, dor en weinig bevolkt. Het heeft eene haven aan de Noord- en eene aan de Zuidzijde, en hier nevens zich het kleine eilandje Szenan, aan de Z. O. zijde het S. Jans eiland, en elders nog andere.

Zia (*Ceos*) ligt 4 uur ten Oosten der Moreaſche Kaap Colonni, is 6 uur lang, 3 uur breed, en ſlecht bebouwd, maar voert een weinig zijde en veel galnoten uit, en heeft aan de N. W. zijde eene haven. Dit is eene groote kom, die om zich henen rotſige oevers en bergen heeft, waarop er kapellen en bouwvallen van magazijnen ſtaan. De ſtad ligt een uur van de haven, landwaarts in, op de ſtandplaats van het oude *Carthaea*.

Syra (*Syros*) heeft 12 uur omvangs, en 4000 bewoners, voornamelijk Grieken van de Latijnſche kerk. Het eiland is bergachtig, zonder houtgewas, maar wel bewaterd en bebouwd. Het brengt tarwe, gerst,

gerst, katoen, olie en wijn voort. De hoofdplaats ligt aan de Westzijde, op den top van een steilen berg, en nabij de puinhoopen van het oude *Acropolis*. De haven laat de grootste schepen toe. Het eilandje Jura is dor en bijkans onbewoond.

Het vermaarde Delos, bij de Turken Sedilli, bestaat uit twee onbewoonde klippen (*). De grootste, Rhenea, heeft 2 uur in den omvang, en verschaft aan de bewoners van Myconi weide voor eenige schapen. Het kleine Delos bevat eenige heerlijke overblijfselen der van ouds hoogst vermaarde tempels van APOLLO en DIANA. Tusschen Syra en en de beide Delosën ligt het kleine Lanete, en Groot en Klein Rematiari (*Hecate*) liggen tusschen de Delosën in.

Myconi heeft 10 uur in den omvang, is bergachtig, brengt weinig voort, en voert slechts een weinig gerst en wijn uit. Het heeft 3000 inwoners, voornamelijk Zeelieden, die zich met den vervoer van timmerhout van den berg Athos naar Egijpte onledig houden. Men heeft er geen drinkwater, dan dat men er in bakken bewaart, en geene haven; en de reede is slechts bij zekere winden veilig. Ten Oosten ligt het eilandje Tragonisi, waarop er, als op Rhenea, eenige schapen geweid wor-

(*) Waaromtrent de overleveringen aanduiden, dat zij, zoo als de Camaygis, uit zee zijn opgekomen, en waarop men hierom toepaste, hetgene men van het wederopkomen der aarde na den Zondvloed wist.

worden; en verder ten Zuiden de twee Spadias, dat naakte klippen zijn.

Tino (*Ophisſa*, *Hydruſa* en *Tenos*) is 6 uur lang en 3 uur breed, bergachtig en ruw, inzonderheid aan de Noordkust, welker rotſige oevers hier en daar regtſtandig om hoog rijzen. Het Westelijke gedeelte, dat laag van grond is, is verre weg het vruchtbaarſte, en heeft twee rivieren van eenige grootte, die nabij het middelpunt des eilands ontſpringen, en, na vereeniging van hunne ſtroomen, in de baai van Kolymbrito, aan de N. W. zijde des eilands, vallen. Zij treden buiten hare oevers, en vormen moerasſen, welke dit gedeelte des eilands ongezond maken. Hetzelve levert ſlechts zoo veel tarwe en gerst op, dat de bevolking daarvan 5 maanden leven kan. Het wilde gedierte beſtaat er uit jakhalzen en hazen, het tamme uit varkens, eenige goede ezels en muilezels, en eenige weinige paarden. De naburige zee verſchaft weinig visch maar koraal. De bevolking beſtaat er uit tusſchen de 23, en 25,000 Grieken, zoo van de Latijnſche als van de Griekſche kerk, en onder hunne landslieden in eerlijkheid, moed en vlijt, uitmuntende. Een groot aantal van dezelve wordt te Conſtantinopel, uit hoofde van die geaardheid, als huisbedienden gebruikt. Anderen dienen op vreemde ſchepen. De eilanders verkiezen hunne eigene Overheden, hebben onder zich geene Turkſche beambten, en betalen ſlechts eene ſchatting van 2,500 P. St. aan de Porte. De uitvoer beſtaat er uit ongeveer

15,000

15 000 pond zijde, een weinig wijn, eenige vruchten en marmer, naar Conſtantinopel, Smyrna, enz.

Het eiland heeft 3 ſteden en 56 dorpen, of gehuchten. De ſteden zijn: Il Borgo, op de hoogſte ſpits des eilands, 840 pics boven de oppervlakte der zee, voormaals verſterkt, maar door de Turken ontmanteld, en bijkans verlaten, door verhuizing naar het dorp Exom-borgos, dat een half uur beneden de ſtad ligt. San-Nicolo, op de Oostzijde van eene baai, aan de Zuidzijde des eilands. Dit is thans de hoofdplaats, en het verblijf van den Griekſchen Aartsbiſchop, de Europeeſche Conſuls, enz. De ſtraten zijn er eng en krom, maar de huizen welgebouwd. De baai ligt aan de Z. O. zijde open, doch is echter de eenige plek, die door vreemde ſchepen bezocht wordt, en heeft aan zich een Lazareth, waar men Quarantaine houdt. Oxoneira in het Z. W. is de derde ſtad. Aan de Zuidzijde ligt, nevens de haven van S. Nicolo, die van S. Jan, welke door een ſchiereiland van die andere afgeſcheiden wordt. Die van Kolymbritha en Selina liggen aan de N. W. zijde, en die van Palermo aan den Noordkant, van Tino.

Andro (*Andros*), het Noordelijkſte der *Cyclades*, wordt, door een vaarwater ter breedte van eene mijl, van Tino afgeſcheiden, en heeft tuſſchen zich en het eiland Negroponte de ſtraat van Silota, of van Douro. Het eiland heeft 30 mijl in den omvang, en 12,000 inwoners. Het wordt door ſommige ſchrijvers eene even dorre rotsklomp gezegd te zijn, als

als het in den tijd van THEMISTOCLES was, toen ARMOEDE en WANHOOP deszelfs plaatſelijke Godheden waren. Anderen verhalen daarentegen, dat Andros zeer vruchtbaar is, veel wijn, ſuiker en vruchten, oplevert, en aan de bevolking koren genoeg verſchaft. Op de toppen der bergen blijft er, gedurende eenige maanden van het jaar, ſneeuw liggen. Eene veilige haven heeft Andro niet. Tuſſchen hetzelve en Skiro verheft er zich boven het water een gevaarlijk klippenrif, van den naam van de *Calojeras*, of *Monniken, van Andro.*

Tuſſchen de *Cyclades* en Morea liggen er, in de gewone vaart, eenige naakte en onbewoonde rotſen, als: de Ananas, ten Z. W. van Milo, Caravi, Falconera, in FAULKNERS ſchipbreuk vermeld, Bello-poulo en S. George d'Arboa, of Belbina, ten Zuiden van Kaap Colonni.

DE

DE ZWARTE ZEE,

waaronder die van Marmora aan den eenen kant, en die van Azof aan den anderen, hier kan worden betrokken, vangt alsdan bij het Kanaal der Dardanellen aan, maar anders aan het Noordeinde van het Kanaal van Conſtantinopel. Bepaalt men in dezer voegen die benaming tot den waterplas, welken de Ouden *Pontus Euxinus* noemden (*), dan reikt de dus beperkte Zwarte zee van 41° tot 56° N. Br., en is hare grootſte lengte, van Romelie tot aan den mond van den Phaſis, 260 uur, en hare grootſte breedte, van Kaap Baba, in Natolie, tot aan Odeſſa, 80 uur. Haar hedendaagſche naam ſpruit denkelijk uit de menigvuldige mist, die haar bedekt, en daardoor veroorzaakt ſchijnt te worden, dat de bergen, die haar omringen, aan de dampen, die

(*) Aanvankelijk noemden zij de Zwarte zee *Pontus Axenos*, of *Vreemden hatende*, omdat men er aanvankelijk door de woeste kustbewoners verjaagd of omgebragt werd. Naderhand werden die woestelingen, door een herhaald bezoek en volkplantingen van Grieken, zachter van aard gemaakt, en de gezegde benaming gevolgelijk in die van *Pontus Euxenos*, of *Vreemden minnende*, veranderd.

die er uit haar oprijzen, de ruimte, om zich te verſpreiden, benemen.

De Zwarte zee, in den engſten zin, werd door de Oude en vele latere Natuurkenners geacht, oorſpronkelijk een meer te zijn geweest, dat uit het water der rivieren, die zich in haar ontlasten, ſproot, en, door deze tot eene groote hoogte opgedreven, zich door de vermelde kanalen een weg naar de Middellandſche zee baande. POLYBIUS en BUFFON waren van gevoelen, dat de Zwarte zee ten eenigen tijde door het ſlijk opgevuld zal worden, hetwelke de rivieren derwaarts voeren, en dat het water er tevens afnemen zal, ten gevolge der minderinge van dat der rivieren, die een gevolg van het afneemen der hoogte van de bergen wezen zal; en men zegt waargenomen te hebben, dat de diepte in de Zee van Azof grootelijks verminderde.

Deze laatſte, bij de Ouden *Palus Maeotis*, is 300 uur lang, en 60 uur breed. Zij ontlast haar water in de Zwarte zee, door de ſtraat tuſſchen de Krim en het eiland Taman, die bij de Ouden *Bosphorus Cimmerius* heette, en thans de namen voert van *Straat van Kaffa*, *van Janikale*, *van Zabache* (*), *van Taman*, *van S. Jan.* enz.

De-

(*) Deze naam ſpruit uit dien van *Tſchaback-Denghisſee*, of *Ziltige Zee*, dien de Turken aan de zee van Azof geven.

Dezer minſte breedte is 12 werſten, doch er loopt ter halver wege dwars door haar, van het eiland Taman af, eene bijkans drooge zandplaat; zoo dat men er digt langs de Krimſche kust henen moet houden. De grootſte diepte in de ſtraat is 13 voet; de bodem is aldaar, even als door de gantſche zee van Azof henen, week ſlijk. De wind, die er in het voorjaar en den zomer bijkans aanhoudend uit het Z. W. waait, vertraagt den uitloop van het water uit die zee; zoo dat hetzelve er in die ſaizoenen bijkans altijd op zijn hoogſte is. In den herfst, wanneer hetzelve er op zijn laagſte is, bedraagt de grootſte diepte midden in de zee nooit meer, dan 40 voet. Als het ſterk uit het Oosten waait, valt het water van den Don zoo ſterk, dat het den oever omſtreeks Taganrog, tot op den afſtand van 3. of 4 uur, geheel verlaat; en als de wind naar het Z. W. keert, dringt het met groote ſnelheid wederom op dien oever aan. Er zijn in de meergemelde zee menigvuldige banken, welke zich met de ſterke en ongeregelde ſtroomen vereenigen, om die zee gevaarlijk te maken. Zij is voorts van December tot Maart met ijs bedekt. Hierin maakt men alsdan gaten, waaruit men met netten veel visch ophaalt, daar de zee van Azof zeer vischrijk is.

Zij ontvangt den gezegden Don (*Tanais*), die uit het S. Jans meer nabij Tula in Rusland voortkomt, en 709 mijlen lands afloopt. Hij ontlast zich langs 13 monden tusſchen zandplaten, die ſlechts

ſlechts vaarwaters voor booten open laten. Boven die zandplaten, wordt de ſcheepvaart ſlechts eenmaal afgebroken, door een val beneden de plaats, waar de Samara zich met den Don vereenigt.

Benevens het water van den Don, dat door de zee van Azof henen in de Zwarte zee valt, ontvangt deze het water van nog een groot aantal andere rivieren, als van den Donau, met welken er zich een groot aantal wateren uit Duitschland, Hungarije, Bosnie, Servie, Transſylvanie, enz. vereenigen; den Dniester en Dnieper, die de rivieren van een deel van Rusland en Polen opnemen; den Phaſis, in welken die van Mingrelie bijeen loopen, den Sangaris, en andere uit Natolie voortkomende, enz. De menigte van zoet water, welke er dus in de Zwarte zee zamenvloeit, maakt er het water zoo weinig zout, dat het bij eene geringe mate van koude bevriest; en het ſlijk van al die rivieren maakt hetzelfde water zeer troebel. Men berekent, dat de Zwarte zee negenmaal zoo veel zoet water ontvangt, als zij door het Kanaal van Conſtantinopel wederom loost, en dat dit ten aanzien van het overige enkel bij uitwaſeming geſchiedt.

De rivieren verwekken in de Zwarte zee geweldige ſtroomen; vooral des zomers, wanneer het ſmelten der ſneeuw het water der rivieren vermeerdert; en, als er ſterke winden tegen die ſtroomen indruiſchen, ontſtaat er eene hooge zee, die de ſchepen geweldig ſlingert, en zich bij de mist voegt, om het er zeer gevaarlijk te maken; met name voor de kleine

en slecht gebouwde schepen der Turken en Griekken, die men er het meeste ontmoet. Want, daar die schepen buiten staat zijn, om den boeg aan de zeeën te bieden, moeten zij bij stormen lenzen, of voor den wind af houden; en, missen zij alsdan de haven, dat uit hoofde der aldaar heerschende onbedrevenheid in het regte gebruik van het Kompas dikwijls het geval is, dan zijn zij zeker van schipbreuk te lijden. Buiten dat gevaar laat de Zwarte zee zich intusschen zonder schroom doorkruisen, daar zij, in de algemeene vaarwaters, geenerlei eilanden, klippen noch ondiepten, bevat.

De lucht is in de Zwarte zee gemeenlijk koud en vochtig, en zelfs het Kanaal van Constantinopel bevriest meermalen. Daar is het voorts niet ongemeen, dat er in den winter eene strenge koude op eene groote warmte volgt; en daarentegen gebeurt het er dikwijls in Junij, zoo dat de Turken zeggen, dat zomer en winter te Constantinopel de handen ineen slaan.

De Zwarte zee bevat vele der visschen, die men in de Middellandsche zee gevonden hebben; met name de tonijnen, waaromtrent bij de behandeling dier zee reeds vermeld is, dat zij in de Zwarte zee gaat schieten. Zij begeven zich soms met zulke talrijke scholen daarheenen, dat de haven van Constantinopel door hen als verstopt wordt. De verdere visch, die men in de Zwarte zee het meeste vindt, is makreel, wijting, rog, tarbot, tonijnen, enz. Eenige schrijvers gewagen ook van ha-

rin-

dingen, die met scholen in deze zee zouden dringen, doch dit zijn zekerlijk slechts groote sprotten. Derzelver verschijning wordt als het voorteeken van een goed steurjaar aangemerkt. Eenige van deze visschen worden gezouten naar Constantinopel gezonden, en maken, om de goedkoopheid, een groot deel van het voedsel der lagere klassen van Grieken, Armeniers en Joden, uit. Van de huit der groote steuren van den Donau en Dnieper maakt men veel kaviaar, en derzelver zwemblaas levert huisblaas op.

Het Kanaal van Constantinopel, de *Bosphorus Thracicus* der Ouden, is $6\frac{1}{2}$ uur lang, en van 300 tot 1000 vadem wijd. Het kronkels als eene rivier tusschen twee bergketens door, en ontvangt aan de Europeesche zijde eenige onbeduidende riviertjes, die er uit de valleijen voortkomen. De eenige waters van aanbelang, die er aan de Aziatische zijde in het gezegde Kanaal vallen, zijn de Kutchiek-Sou, of kleine rivier, en de Iok-Sou, nabij Anadoli-Hissar.

Er loopt een gestadige stroom uit de Zwarte zee door dat Kanaal heenen. Daar er intusschen soms groote kronkels in hetzelve zijn, ontstaan er aan de wederzijdsche oevers tegen- en dwarsstroomen, zoo als in eene rivier. Het Kanaal in dringende, rigt de stroom zich eerst in de bogt van Bojoukdere tegen de punt Kishehouroun aan den Europeeschen oever, welke hem naar den Aziatischen oever drijft. Hier stuit hij tegen de punt van

Kauledgebouroun, die hem naar de Europeesche punt Kislarbouroun wendt. Van hier gaat hij naar de Aziatische punt Vania-Keui; van deze keert hij naar Effendibouroun op den Europeeschen wal, en dan wederom naar de Aziatische punt van Scutari, eindelijk van deze naar die van het Serail, welke hem verdeelt, zoo dat hij gedeeltelijk naar de zee van Marmora voortsnelt, gedeeltelijk ruggewaarts en de haven van Constantinopel rond loopt. Dit doet hij met zoo veel snelheid, dat hij een sterken tegenstroom langs den oever tot aan Effendibouroun verwekt, welke aldaar den stroom derwijze ontmoet, dat er eene geweldige beweging in het water ontstaat. De snelheid, waarmede het andere gedeelte naar de Zee van Marmora voortspoedt, en de gezamenlijke stroom aanvankelijk het Kanaal doorworstelt, is van 5 mijl in een uur.

De Zee van Marmora, de *Propontis* der Ouden, is 50 uur lang, en tusschen de 30 en 6 uur breed. Zij ontvangt geene rivier van aanbelang. Die van Mikalitza, welke zich aan den Aziatischen oever in haar ontlast, is de voornaamste, die in haar valt. Zij heeft tusschen zich en den Archipel het naal der Dardanellen, dat de *Hellespont* der Ouden, en 16 uur lang is. Deszelfs water loopt, als eene ontzaggelijke rivier, majestueus tusschen twee ketens van hooge en vruchtbare bergen door. Er zijn in hetzelve klippen noch ondiepten, en het is op sommige plaatsen 60 vadem diep, en gemeenlijk binnen eene mijl van den wal nog 8 of

9

gevaadem. Wij hebben hetzelve, van den behandelden Archipel af, thans ook te bezigtigen.

De eerſte voorwerpen, die men bij het inzeilen van het Kanaal der Dardanellen in het oog krijgt, zijn de eerſte Kasteelen van Europa en Azie. Het Europeeſche, bij de Turken *Setel-Bahr*, of *ſlagboom der zee*, ſtaat op het uiteinde van het Thraciſche ſchiereiland, en wordt, nevens een klein dorp digt bij hetzelve, geacht uit het puin van het oude *Eleus* gebouwd te zijn.

Aan den Aziatiſchen oever tegen over dat Kaſteel ligt het *Sigaeum* der Ouden, bij de Grieken *Kaap S. Maria*, nabij welke het ſtadje *Yenni-Shehir* ligt, welks naam, *nieuwe ſtad* beteekenende, aan de Engelſchen en andere Europeers aanleiding gegeven heeft, om de gezegde landpunt de *Janiſſarenkaap* te noemen. Een half uur binnen deze ſtaat het eerſte Kasteel van Azie, bij de Turken *Koum-Kaleſi*, of het *Zandkasteel*, ruim 16,000 voet van het eerſte Kasteel van Europa. Tuſſchen de Janiſſarenkaap en het Kasteel worden twee omheinde plekken voor de graven van ACHILLES en PATROCLUS uitgegeven. Een weinig ten Oosten van het Kasteel ontlast zich de *Simois*, bij de Turken *Mendere Soui*, die den Scamander opneemt, en, offchoon des zomers droog, de voornaamſte beek is, welke in dit Kanaal valt. De

punt ten Oosten van het Kasteel, oulings *Dardanus*, heet bij de Turken *Kepos Bouroun*.

Vier uur binnen de eerste Kasteelen wordt het Kanaal, door een voorgebergte van weerskanten, tot op 8000 voet vernaauwd, en deze engte maakt de eigenlijke *Dardanellen* uit. Het Europeesche voorgebergte, het *Cynosema* der Ouden, bevat het dusgenoemde tweede Kasteel van Europa, bij de Turken *Kelidar-Bahr*, of *Slot der zee*. Het tweede kasteel van Azie heet *Sultania-Kalesi*, of *Sultanes kasteel*, en gemeenlijk *Chanak-Kalesi*, of *Potscherven kasteel*, naar de menigte van potscherven, welke men in deszelfs nabijheid vindt. Digt aan hetzelve ligt er eene stad van 4000 inwoners, voornamelijk Joden, die zich met het leveren van voorraad aan de schepen generen. De oude *Rhodius*, eene onbeduidende beek, bespoelt de muren des tweeden Kasteels van Azie ten Zuiden.

Voorbij de tweede Kasteelen wordt het Kanaal wijder, en vindt men aan de Europeesche zijde twee inhammen. De eerste (*Portus Coelus*) heeft aan zich de stad Mayta (*Madytos*), die voornamelijk door Griekſche zeelieden bewoond wordt. De tweede ontving, omdat hij ver landwaarts in loopt, van de Ouden den naam van *Koilos*, en heet nog heeds *Koilia*, of *Kilia*. De derde is de oude haven van *Sestos*, en heet bij de Turken *Ak bachi liman*, of de *Haven van het witte hoofd*. Op een berg achter denzelven ziet men de puinhoopen van het fort van Zeminia, dat de eerste plaats was, die

die de Turken innamen, toen zij onder Sultan ORCAN, in 1356, het Kanaal overstaken. Van *Sestos* vindt men 2 mijl ten Oosten van Mayta nog eenige sporen.

Hier tegenover ziet men op het voorgebergte van Negara, dat het Kanaal wederom tot 8000 voet vernauwt, en bij het aankomen schijnt te sluiten, sporen van *Abydos*, uit brokken van gebakken steen, potten, marmer en graniet, bestaande. Deze plek is thans met vruchtboomen beplant, en van een muur omgeven. Voorbij dit voorgebergte wordt het Kanaal wijder en naauwer, en van $\frac{3}{4}$ uur tot $1\frac{1}{2}$ uur breed. Aan de Europeesche zijde valt de *Aegos potamos*, of *Geitrivier*, bij de Turken *Kara-ova-soui*, in hetzelve. Aan dezelfde zijde ligt, 5 uur van de zee van Marmora, Gallipoli (*Callipolis*) met 16000 inwoners. Aan de Aziatische zijde Lampsaki, thans een arm dorp, waar men oulings PRIAPUS vereerde.

Oorlogsschepen van alle met de Porte bevriende natien mogen het Kanaal der Dardanellen inzeilen, en tusschen de eerste en tweede Kasteelen ankeren; maar voorbij de laatste mogen zij, zonder uitdrukkelijk verlof van Constantinopel, niet komen. Koopvaarders mogen regtstreeks naar Constantinopel stevenen, doch bij hunne terugkomst moeten zij nemen het voorgebergte van Negara, of voor het dorp der Dardanellen, voor anker gaan, om doorzocht te worden, of zij wel naar behooren uitgeklaard zijn, of verbodene goederen, weggeloopene

ſlaven, of onderdanen der Porte, dat geene Muſulmannen zijn, aan boord medevoeren.

Uit het Kanaal der Dardanellen langs den Europeeſchen oever der zee van Marmora henen ſtevende, ziet men in de eerſte plaats de bouwvallen van *Pactia*, bij de Turken *Paulio-Pauliwo*, Ganos, en Rodesto, bij de Turken *Tchiri-dachi*, oulings *Biſanthe* en *Rhoedestus*, dat in het hangen van een berg ligt, en Conſtantinopel van levensmiddelen voorziet. De landpunt van Rodesto is aanmerkelijk, en hooger, dan het land ten Oosten en Westen. *Erekli*, of *Rüklia*, eene verbastering van *Heraclia*, zoo men wil, door HERCULES geſticht, bevat de overblijffelen van een Amphitheater en andere Oudheden. Sylivria, eene kleine ſtad, aan een inham, in welken er eenige riviertjes vallen, zendt koren naar Conſtantinopel. S. Stephano beſtaat uit 30 wel gebouwde huizen, die door Grieken bewoond worden, en eene fabriek van buskruid voor het Turkſche Gouvernement. Er zijn daaromſtreeks twee zoute meeren, nog niet zeer lang geleden, door moerasſige landſtroken van de zee afgeſcheiden. Zij hebben daarmede echter nog ſteeds eenige gemeenſchap, en er liggen over het gemeenſchapskanaal van het grootſte meertje 3 zeer groote bruggen. De meeren bevatten een overvloed van viſch, vooral van karpers, waaronder er, naar men zegt, gevonden worden, die 60 ja 80 pond wegen.

De Aziatiſche oever der zee van Marmora bevat, naast aan de Dardanellen, Beroumdere; voorts Ca-

ra-

raboa, tusschen welke plaats en het schiereiland Cizicus de kust laag en moerasfig is, en door drie riviertjes afgebroken wordt. Dit zijn de *Granicus*, thans *Out-solaa-soui*, welks water zich in een moeras verliest, de *Oesopus*, thans *Satahidere*, die twee monden heeft, en de *Tarsius*.

Cizicus, weleer een eiland, is thans door eene natuurlijke landtong ter breedte van ½ uur met den vasten wal vereenigd. Het schiereiland heeft 2½ uur in den omvang, is zeer bergachtig, doch brengt eene aanmerkelijke hoeveelheid witten wijn en olie voort, en deszelfs wouden zijn vol wild. De bevolking, uit 20,000 Grieken en Turken bestaande, bewoont 20 dorpen, waarvan Artakki; het voornaamste, enkel uit houten hutten bestaat. Het ligt op de Z. W. zijde des schiereilands, en heeft eene goede reede. Een uur ten Oosten van hetzelve ziet men eenige grootsche bouwvallen van het oude *Cyzicus*. Eene baai, welke het schiereiland aan deszelfs Westzijde vormt, heet de *Golf van Daidina*, en eene andere, aan de Oostzijde, de *Golf van Panormo*. De eerste bespoelt, op den vasten wal, S. Pieters haven, en de laatste Panormo, dat 4000 inwoners heeft, en van plantsoen van moerbezien en wijngaarden omringd is. Nevens de Westzijde van het schiereiland liggen er eenige kleine eilandjes, als Aferia en Arabler, dat de grootste zijn, Auzea, het Noordwestelijkste, Panai, Mamella, S. George's en S. Pieters eilandjes.

jen. Nevens het Oostinde des schiereilands ligt het S. Andries eiland.

De Mikalitza (*Ryndacus*) ontlast zich tusschen eenige schorren, doch is tot aan de stad van denzelfden naam, 16 uur van haren mond, bevaarbaar. De Ufer-Soui (*Harpasus*) valt ten Oosten van de Mikalitza in de zee van Marmora.

De Golf van Moudania, of Mudania (*Cius*), loopt tusschen twee bergeeksen 10 uur ver het land in. Aan den Zuider oever, 5 uur van den mond, ligt Moudania, aan eene kreek. Het is de maste haven aan Brusa (*), welks salpeter, witte wijn en zijde, er wordt uitgevoerd. Aan het binnenste der Golf ligt, op de standplaats van het oude *Cius*, het *Kius*, of *Ghio*, der Grieken, bij de Turken *Kemlek*, of *Ghemlek*. Het heeft 2000 Griekische bewoners, en zendt wijn, tarwe, vruchten en zijde naar Constantinopel. Er is ½ uur van dat vlek, aan de oevers van den *Cius*, of *Asacanius*, der Ouden, eene Turksche timmerwerf voor oorlogschepen.

De Golf van Isnikmid (*Astacus*) is van steile en schilderachtige oevers omgeven. Isnikmid (*Nicomedia*, en *Olbia*, de hoofdstad van *Bithynie*), aan de Noordzijde der Golf, heeft 30,000 inwoners.

(*) Brusa, of Prusa, eene stad van 60,000 inwoners, aan den voet van den *Olympos*, drijft veel handel, daar de Caravanen van Smyrna en Constantinopel naar Aleppo en Ispahan er door trekken.

Gebezia, ten Noorden der Golf van Isnikmid, is eene kleine wel gebouwde ſtad, ter plaatſe van het oude *Lybiſſa*, waar *Hannibal* zijn leven liet. Pantike en Kadikoi (Regtersdorp) zijn armoedige plaatsjes. Het laatſte vervangt het oude *Calcedonia*, en ligt aan eene beek, ½ mijl van den ingang des kanaals van Conſtantinopel.

Behalve de opgenoemde eilandjes, bevat de zee van Marmora dat van Marmora, of Mermer, dus geheeten, omdat het eiland als een blok wit marmer met blaauwe aderen is. Het droeg oudtijds de namen van *Proconeſus*, *Elaphoneſus* en *Nevris*. Tuſſchen zich en het ſchiereiland Cizicus heeft het een vaarwater ter wijdte van een uur, en het ligt 5 uur van de Europeeſche landpunt Rodesto. Het heeft 20 mijl in den omvang, beſtaat uit twee groote en zeer onvruchtbare bergen, en er wonen alleen ſlechts eenige weinige Grieken. Aan de Zuidzijde zijn er twee kleine havens, en nevens die zijde liggen de lage eilandjes Aveczia en Coutalli.

Nevens het N. W. einde liggen Gaidoura en Kaimoli; en 12 uur ten Oosten van Marmora, en 8 uur van de Aziatiſche kust, vindt men Kalo-Limno, of het Monniken eiland, dat laag en vruchtbaar is, en door eenige Grieken wordt bewoond.

Demonesſi, of de Prinſen eilanden, liggen tegen over Pantike, aan de kust van Azie, en 6 mijl van die plaats, en 10 mijl van Conſtantinopel. Zij zijn 9 in getale. Tot de 4 grootſte behooren Proti en Antigona, beide zeer onvruchtbaar, en Chalkis,

kis, of Kalkis, dus naar eene van ouds vermaarde koperm̃ijn genoemd, en aan de Noordzijde een inham van den naam van *Cham-Liman* hebbende. Prinkipos, het grootſte, is, offchoon vulkanisch en ruw, echter vruchtbaar, en heeft aan de Oostzijde een dorp van 2000 Grieken. Op dit eiland en Kalkis ziet men eenige Griekſche kloosters op hoogten. De 5 kleinere Prinſen eilanden zijn Oxia, Plata, of het Lage eiland, twee naamlooze naakte klippen, en Coneglio, of het Konijnen eiland, dus naar de menigte van konijnen genoemd, die er de eenige bevolking uitmaken, daar het eiland geheel uit rotsgronden beſtaat.

Langs het Kanaal van Conſtantinopel zijn de toppen der bergen met hout bekleed, derzelver zijden bebouwd, en de vlakke landzoom aan het water met dorpen bezet, die aan de Europeeſche zijde, tuſſchen Conſtantinopel en de Zwarte zee, eenen bijkans onafgebrokene ſchakel vormen.

Het eerſte voorwerp, waardoor men bij het inkomen van dat Kanaal getroffen wordt, is Conſtantinopel, bij de Turken *Stamboul*, en bij de Ouden *Byzantium*. Deze magtige ſtad ligt op eene landpunt, welke aan de eene zijde door de zee van Marmora, en aan de andere door hare haven, beſpoeld wordt. Als men haar te water nadert, is haar voorkomen allerheerlijkſt, daar zij op eenige hoogten gebouwd is, en aan het oog eene verrukkende mengeling van fraai ſchijnende huizen, Minarets van Moskees, en geboomte, aanbiedt.

De

De betoovering verdwijnt intusschen, als men aan land ſtapt, dan vindt men de ſtraten eng, en de huizen van hout en loem gebouwd. De bevolking wordt, met inſluiting van die der voorſteden, op 400,000 zielen geſchat.

De haven ſcheidt de ſtad van de voorſteden Galata en Pera, is na genoeg $3\frac{3}{4}$ mijl lang, en heeft de middelbare breedte van 1800 voet. Men geraakt er met alle winden, behalve den Noordewind, ligtelijk uit; en die wind waait er zelden, en nooit langer dan eenige uren achtereen. De haven heeft voorts nog het voordeel van zich zelve op de gewone diepte te houden, door middel van den voorgemelden tegenſtroom van den ſtroom uit de Zwarte zee. Daardoor, en door eenige beekjes, die zich in het binnenſte der haven ontlasten, wordt er daaruit al het vuil weggevaagd, dat de bewoners der ſtad er in werpen, en dat er anders welhaast groote ondiepten vormen zou.

Aan de Oostzijde der haven ſtaat het ſcheepstuighuis, dat uit gebouwen voor de wacht en werklieden beſtaat, en uit eenige loodſen, die een kleine hoeveelheid ſcheepsgoederen bevatten, welke doorgaans in een ellendig verwaarloosden toeſtand verkeert. De *Bagne* in dien omtrek begrepen, is een gevangenhuis voor misdadigers, die tot werken veroordeeld zijn, en voor krijgsgevangenen.

Het vermaarde Kasteel van de zeven torens, aan het Westeinde der ſtad, is van een grooten omvang, en van een muur omgeven, die door groote to-

torens geflankeerd wordt. Hier worden de buitenlandſche Ministers, bij oorlog met derzelver natien, gemeenlijk in hechtenis gezet en gehouden.

Tegen over Conſtantinopel, op den Aziatiſchen oever des Kanaals, en ongeveer eene mijl van de ſtad, ligt Scutari, dat als eene voorſtad beſchouwd wordt, en 30,000 inwoners bevat.

De verdedigingswerken van het Kanaal, offchoon onlangs grootelijks vermeerderd, zijn nogtans buiten ſtaat, om den doortogt aan eene uit de Zwarte zee komende vloot te betwisten. De eerſte dier werken zijn, van den kant van Conſtantinopel afgenomen, 2 uur ten Oosten der ſtad, *Roumelie-Hisſar*, of *het fort van Romelie*, op de landpunt Kislarbouroun, en na genoeg regt daar tegen over *Anadolie-Hisſar*, of *het fort van Natolie*; beide zonder eenige borstwering voor de ſtukken. Voorts, op den Aziatiſchen oever, de batterij van Youcha, met 23 ſtukken en 12 bomketels, Anadoli-Kavak, met 37 ſtukken en 12 bomketels, Porias-Liman, met 23 ſtukken, en een fort nabij den ingang der Zwarte zee; op den Europeeſchen oever, naast aan Roumelie-Hisſar, Roumelie-Kavak, met weinig geſchut, Bojouk-Liman, met 10 ſtukken, Karipehe, met 23 ſtukken, 24 en 36 ponders, en het Kasteel van Tanarika, nabij den ingang der Zwarte zee.

Op eene klip midden in het Kanaal ſtaat de dusgenoemde *Leandersteren*, bij de Turken *Kis-Kalesſi*. Dezelve bevat eene put van goed water. Er lig-

liggen, beneden in hem eenige ſtukken geſchut, en boven is er een verblijf voor de bezetting. Er brandt des nachts op hem een licht; en voorts een op den Europeeſchen oever, nabij den ingang van de Zwarte zee, en een daartegen over op het Aziatiſche voorgebergte (*Ancyreum*). Beide lichten worden intusſchen ſlecht verzorgd.

Nevens het Europeeſche voorgebergte (*Panium*) ligt er eene groep van rotſige eilandjes, die den ouden naam *Cyaneas* behouden. De Griekſche dichters hebben ze afgeſchilderd, als of zij dreven; zeker lijk om dat zij min of meer hoog ſchenen, naar dat het water aldaar bij Zuide- of Noordewinden laag of hoog ſtond. Op een dier eilanden heeten eenige overblijfſelen van metſelwerk gemeenlijk de *Pilaar van Pompejus*, doch een nog leesbaar opſchrift luidt aan AUGUSTUS.

Nevens het Aziatiſche voorgebergte ligt er ook eene onder denzelfden naam begrepene groep. Van dat voorgebergte af reikt de kust van Natolie langs de Zwarte zee tot aan den Kiſil Irmak. Zij bevat vele kleine inhammen, waarin er beken van helder water uitloopen, en waartusſchen er zich hooge voorgebergten verheffen, die, zoo als de kust over het geheel, ſteil zijn, uit een aan de kust evenwijdig hoog gebergte voortkomen, en diep water nevens zich hebben. De voornaamſte zijn Kaap Ki-

li-Miſſi, ten Oosten van Erekli, en Kaap Kerempe (*Carambis*) de Noordpunt van Klein-Azie, die zeer hoog is, en klippen nevens zich heeft, Kaap Inoji, ten Westen van Sinope, is daarentegen eene lage landpunt.

De voornaamſte rivieren van Natolie vallen in de Zwarte zee, en ontſpringen uit het gebergte Taurus. Het zijn de Sakaria (*Sangarius*), de Falios (*Billaeus*), de Barthin (*Parthenius*) en de vermelde Kiſil-Irmak (*Halys*), dat de aanzienlijkſte rivier van gansch Klein Azie is.

De voornaamſte havens zijn Bend-Erekli (*Heraclea Pontica*), een onbeduidend dorp: Amasrah (*Amastris*), voorheen ten deele op een hoog en rotſig eiland, en ten deele op het vaste land, en toen lag er over het water tusſchen beide eene brug, waar onder de ſchepen door voeren; maar thans wordt die brug door eene lage landtong vervangen. De ſtad is van een muur met ronde torens omgeven, en heeft aan weerskanten van de landtong eene haven voor klein vaartuig. Voorts Ghydros (*Cytorus*), Ineboli (*Jonopolis*), en Sinope, of Sinoub, de voornaamſte plaats aan deze kust, met 3000 inwoners, in eene ſterke ligging, op de enge en lage landtong van een rotſig ſchiereiland, en met een muur om zich heenen, en een kasteel. Dit alles is intusſchen even vervallen, als de moedje, die er de haven vormt, in welke het 12 voet diep is, en buiten welke de grootſte ſchepen voor zich

een

eene goede reede vinden; alwaarom er hier Turkſche oorlogſchepen gebouwd worden.

Tuſſchen den Kisſil-Irmak en Vona behoort de kust tot het dusgenoemde Roum. De voornaamſte plaatſen aan dezelve zijn Samſoun (*Amiſus*), aan den Iekyl-Irmak (*Irit*) gelegen, en voorheen de hoofplaats van den magtigen MITHRIDATES, maar thans een onbeduidend dorp; Unieh (*Oenoe*), in welks nabijheid er eene rots van enkele aluin is; Fatſa (*Polemonium*) aan den mond van den *Sidenus*; Budjiah en Vona aan de Kaap van deze naam.

Voorbij Vona neemt de kust de namen der ſtammen aan, die haar bewonen, en min of meer aan de Porte gehoorzamen. De eerſte dier ſtammen voert den naam van *Lazuri*, die in het Turkſch *Leeliuden* aanduidt. Derzelver havens zijn voornamelijk Kerafount (*Cerafus*), eene wel gebouwde ſtad, tuſſchen twee rotſen, aan den voet van een berg, met een kasteel en klein fort. Van hier werd de kerſenboom het eerſte naar Europa gebragt, alwaarom hij den naam der ſtad voert. Itreboli (*Tripolis*), aan den mond van eene kleine rivier. Trebiſonde, oudtijds *Trapezus*, bij de Turken *Tarabuzan*, en in de 13, 14 en 15 eeuwen de hoofdſtad van eene heerſchappij, welke ALEXIS COMNENUS in 1204 ſtichtte, en de Turken in 1452 ten onderbragten. Zij bevat 25,000 inwoners, en drijft eenen aanmerkelijken handel; offchoon de haven ſlechts kleine Koopvaardijbodems toelaat. Surmeneh, Of, Rize (*Rhizeum*, Mapoora, Athenab, Castrom en

Laros, alle plaatsen van geen aanbelang, doch die echter eenigzins op Conſtantinopel handelen.

De *Guriers* bewonen de kust tot aan den Rioni (*Phaſis*), en zijn ook zeelieden en visschers. Hun land is rijk in vee en vruchten, doch de afperſingen der Turken onderdrukken er de nijverheid. De Vorst voert er den titel van *Gurial*. In deszelfs land liggen Gonieh (*Apſarus*), en Poti, aan den mond van den Rioni.

Op de *Guriers* volgen de *Mingreliers*, die de kust van het oude *Colchis*, tusschen de laatstgenoemde rivier en den Seihoun, bewonen. Zij worden door de reizigers in geenen deele gunstig afgeschilderd. Eene groote wollen muts op het hoofd, naakte of met vellen omwondene voeten, en een morsige tabberd aan het lijf; zie daar den opschik van den Mingrelier, die zijnen tijd midden onder bedorven vrouwvolk doorbrengt, en zijne kinderen tot liegen en steken opleidt. De verschillende horden zijn er steeds in krijg, en verkoopen de gemaakte gevangenen aan de Turken tot Slaven. CHARDIN beschreef, in 1671, de wijze, op welke men aan de kust van Mingrelie handel dreef, aldus: „Terwijl het schip voor anker ligt, is de wal vol halfnaakte barbaren uit het gebergte. Van weerskanten handelt men gewapend, en geeft ondertusschen gijzelaars voor de gene, die aan boord of aan land gaan. Doch de ganſche handel wordt aan boord verrigt. Men koopt er slaven, jakhalzen vellen, was en ho-

honig." De havens zijn er Anarghia, en Isgaour, of Sebastopolis (*Dioscurius*).

De *Abasſen*, *Abkasſen*, of *Abasgen*, bewonen de kust van Isgaour tot aan de Straat van Taman. Het is een onbeſchaafd, ſterk en wel gemaakt, volk, met doorgaande nationale gelaatstrekken. Eenigen leiden een zwervend leven in de bosſchen; anderen bouwen het land; maar het zijn alle evenzeer dieven, die elkanderen zonder bezwaar aan de Turkſche ſlavenhandelaars verkoopen.

De kust van Abasſie is tot aan Anaffa zeer hoog, daar de Caucaſiſche bergen er de zee digt naderen. Die van Varda vormt nabij Soudjuk een groot voorgebergte. Van Anaffa tot aan de Straat van Taman is de kust zeer laag. De Turken hebben hier eerst ſints de laatſte 50 jaar vasten voet, en hadden er in 1785 drie forteresſen, die ſlechts met 500 man bezet waren. Dezelve zijn: Soudjuk, een vierkant fort, met een dorp, doch zonder haven, waar een Pacha zijn verblijf houdt; Ghelendſik, aan eene van bergen omringde baai; Anaffa, of Anapa, ſlechts eene verſterkte khan, of herberg, met eene batterij van vier ſtukken, dienende, om de Turkſche kooplieden en hunne goederen tegen de Abasſen te beveiligen. Er worden hier door de Turken eenige kleine ſchepen gebouwd, en men ziet in de nabuurſchap overblijfſelen van eene groote ſtad.

Van den ingang des Kanaals van Conſtantinopel af Weſtwaarts aan loopt, tot aan Kara-Kermen,

langs den oever der Zwarte zee, de bergreeks van den *Haemus*, thans *Balkan*, die bij Kaap Emeniah een einde neemt. De valleijen tusschen de bergen vormen aan den zeekant kleine inhammen, waar het timmerhout van den *Haemus* ingescheept wordt, om naar Constantinopel te gaan. Men vindt er voor en na Derkus, Midjeh (*Salmy-dassus*), Omidra, Iniada (*Thinias*), Aktéboli en Vaidoura. De Golf van Foros, of Burgos, onmiddellijk ten Noorden van Kaap Emeniah, is 4 of 5 uur wijd, en loopt na genoeg ook zoo ver landwaarts in. Zij heeft verscheidene reedes, zelfs voor de grootste schepen. Dezelve liggen nevens Sizeboli (*Apollonia*), Foros, Tchingana, Ahiolu, Burgos en Mesembria. Tchingana is een laat gebouwd dorp. De reede is er wel gedekt, maar heeft een slechten ankergrond. Ahiolu ligt tusschen moerassen, die veel zout van eene slechte hoedanigheid opleveren. Burgos, aan het binnenste der golf, is eene aanzienlijke plaats, van veel handel met Constantinopel, waarheen er van hier wol, ijzer, koren, boter, kaas en wijn, gaat. Mesembria, bij de Turken *Mesfouri*, aan den Noorder oever der golf, ligt op een rotsig schiereiland, dat door eene lage, en soms genoegzaam onderloopende, landtong met den vasten wal zamen hangt. Men bouwt hier van het eikenhout des nabuurigen lands kleine schepen.

Aan de kust van Bulgarie is de meldenswaardigste plaats: Varna (*Odessus*), aan den mond van eene rivier, die een groot meer en wijd uitgestrekte moe-

aromassen vormt. Zij heeft 16,000 inwoners, en een oud Kasteel, is van eene gracht omgeven, en voert koren, houtwerk, boter, ijzeren en kaas uit naar Constantinopel. Op Varna volgen Kalekria, met eene goede reede, Balchak, Mangolia, Keustengi, met uitvoer van hout en levensmiddelen naar Constantinopel, en Kara-Kerman (*Istropolis*), een groot dorp op het strand, met een vierkant kasteel, dat op elken hoek een ronden toren heeft. Hier is de voornaamste uitvoer koren. Eenige ondiepten nevens de plaats verpligten de schepen, om een uur ten Zuiden van haar te ankeren.

De Donau, welks benedenste uiteinde de Ouden *Ister* noemden, is de grootste rivier van Europa, ontspringt in den hoftuin des Prinsen van Furstenburg, te Donaueschingen, en valt, na een loop van 1600 mijl, tusschen Bulgarie en Bessarabie, langs 7 monden, tusschen moerassige eilanden en gestaag verloopende zandplaten door, in de Zwarte zee. De voornaamste monden zijn; Visi-Bogasi, Ghiurcheva-Bogasi, Sunne- of Sulina-Bogasi, die het meeste bevaren wordt, 100 vadem wijd en 3 vadem diep is, en met de snelheid van 3 mijl in een uur zeewaarts aan stroomt; Ruski Bogasi, en Kilia Bogasi, oudtijds *Beroum Ostium*, of de Noorder mond.

Tusschen Buda en Belgrado heeft de Donau diepte voor de grootste schepen, maar beneden deze stad wordt de vaart langs hem door watervallen

afgebroken. Hij bevat een overvloed van visch, vooral van steur.

Tegenover de monden van den Donau ligt het slangeneiland, bij de Turken *Ulau-Adesi*, bij de hedendaagsche Grieken *Fido-nisi*, en bij de Ouden *Leuce*, of het Witte eiland, wegens een standbeeld en tempel van ACHILLES vermaard. Hetzelve is slechts 2 mijl lang, en $\frac{1}{2}$ mijl breed. Deszelfs Zuider oever bestaat uit rotsige steilten, ter hoogte van 50 voet. Het brengt slechts gras en struiken voort, en er onthouden zich op hetzelve groote vlugten van zeevogels. De Russen verbeelden zich ongerijmdelijk, dat het er zoo vol slangen is, dat men er niet aan wal kan gaan, zonder onfeilbaar om te komen.

Van Kara-Kerman tot Aktiar op de Krim is de krim laag, en loopen er van dezelve af, tot op eenen aanmerkelijken afstand in zee, zandplaten, die de rivieren er vormen. De kust der Krim tusschen Aktiar en Kaffa bestaat uit hooge spitse bergen, met valleijen daartusschen, welker uiteinden kleine inhammen aan zich hebben.

De Dniester (*Tyras*) ontspringt in Polen, en is zeer snel, doch vol van banken. Na een loop van 600 mijl, ontlast hij zich in de Noorder golf der Zwarte zee, tusschen Besarabie en Catharina's Law, of de provincie van Cherson. Eene zandplaat

plaat in den mond der rivier verdeelt denzelven in twee vaarwaters, van welke men het Westelijkste het *Kanaal van Conſtantinopel*, en het Oostelijkste het *Kanaal van Ockzakof*, noemt. Het eerſte is 150 vadem breed, en het andere 80; maar geen van beide zijn meer dan 8 voet diep. Boven de zandbank vormt de rivier het meer van Ovidova, dat 2 uur breed is.

Aan den Zuider oever van den Dniester ligt Akerman, of de Witte toren, van waar men kooren, wol, huiden, boter, wijn en hout, uitvoert. Aan de Noordzijde derzelfde rivier ligt Ovidopol.

Toen Odeſſa, tuſſchen den Dniester en Dnieper, nog de Turken toebehoorde, voerde het den naam van *Kodjabey*. Na den overgang aan de Ruſſen is de ſtad grootelijks verbeterd (*). Zij ligt in eene gezonde landſtreek aan de zijde van een berg. Hare ſtraten zijn regt en wijd, en de nieuwe gebouwen zijn er van gehouwen ſteen. Men heeft er groote magazijnen geſticht, en voorts een lazareth, eene wisſelbank, en eene kleine citadel, eene dubbele gracht, en eenige buitenwerken. Men heeft er intusſchen gebrek aan verſch water, daar het putwater er brak is. In 1804 was de bevolking er 15,000 zielen, en de uitvoer van granen, en de verdere handel, aanzienlijk. In 1805 vestigden

(*) Inzonderheid gedurende het aantal van jaren, toen zij, met Kherſon en de omſtreken, onder het bewind van den Hertog van Richelieu verkeerde.

den er zich te Odessa twee Engelsche handelhuizen. De reede is er vrij veilig, offchoon zij aan de Oostzijde open ligt; en de ſtad heeft bovendien eene door twee moeljes gevormde haven, welke ſchepen van 150 ton toelaat, en eene fraaije kaai ter lengte van $1\frac{1}{2}$ werst aan die haven. Het omliggende land is in de zomde op den afſtand van 150 werſten, vruchtbaar, maar onbebouwd, en zelfs van geboomte ontbloot.

De Dnieper (*Borysthenes*) ſcheidt de Russiſche provincien van Kherſon en Tauride, en vormt nabij zijnen mond een ondiep en moerasſig meer, dat tegenover Ockzakof $2\frac{1}{2}$ mijl breed is, en ter plaatſe, waar de Bug in hem valt, meer andere. De De mond is door verloopende zandplaten bijkans gefloten, en het is in de vaarwaters tuſſchen dezelve zelden meer dan 5 voet diep. De Dnieper is van half December tot half Februarij met ijs bedekt. In Mei treedt hij buiten zijne oevers, en laat in het lage land om hem henen ſtilſtaande poelen achter. Hij bevat een overvloed van viſch, vooral ſteur, karper en ſnoek. Hij is van het begin tot het einde bevaarbaar; uitgezonderd eene plek van ongeveer 70 werſten beneden de ſtad Kief, waar de ſcheepvaart door 13 watervallen verhinderd wordt. Hij heeft langs het Kanaal van Orel gemeenſchap met de Wolga, en langs deze met de Caſpiſche zee.

Het eiland Berezen (*Borysthenes*), tegen over den mond des Dniepers, is ſlechts 500 vadem lang,

en

en 126 breed, en heeft regtſtandig ſteile oevers van rots en leem, die het bijkans ongenaakbaar maken.

Ockzakof is eene kleine ſtad, nabij den mond des Dniepers, aan den regter oever der rivier. Zij is verſterkt, en heeft tegen over zich de vesting Kinburn. Gloubuk ligt op eene kleine hoogte, aan den mond der rivier. Schepen van aanmerkelijke grootte kunnen er op de reede liggen, en, die 10 of 12 voet diep gaan, digt aan den wal.

Kherſon, of Cherſon, aan den regter oever van den Dnieper, 8 of 9 uur boven Gloubuk, digt bij de plaats, waar de rivier de Ingouletz opneemt, werd in 1778 geſticht, om het middelpunt van den Ruſſiſchen handel op de Zwarte zee te zijn, maar de verdere uitbreiding van het Ruſſiſche gebied heeft veroorzaakt, dat Odeſſa de plaats van Kherſon verving. De Dnieper is hier 5 mijl wijd, maar ſlechts voor ſchepen, die 6 voet diep gaan, bruikbaar. Nogtans bouwen de Ruſſen er Linieſchepen, van welke zij de rompen op kameelen naar Ockzakof voeren, om hier uitgeruſt en getakeld te worden. Kherſon heeft eene Citadel, en om zich eene dubbele gracht. Eene piramide van gebakken ſteen duidt, ½ mijl van de ſtad, het graf van den menschlievenden HOWARD aan.

Nicolaef, op eenen gezonden ſtand, aan den Bug, is eene nieuwe ſtad, die eene groote ruimte beſlaat. Zij is fraai gebouwd, en heeft een groot Scheepstuighuis, daar zij de zetel van het beſtuur

der

der Rusſiſche Marine aan de Zwarte zee, en de oplegplaats der Flotille is.

De Krim (*), bij de Ouden *Taurica Cherſoneſus*, wordt door de landengte van Perekop, die 5 mijl breed is, met het vaste land vereenigd. Deze landengte wordt aan de Westzijde door de Zwarte zee beſpoeld, en aan de Oostzijde door een ondiep zout meer, dat bij de Ouden *Byces Palus*, thans *Negropine*, of *Rottende zee*, en *Zee van Sivach*, en op de Rusſiſche Kaarten *Guiloe-more*, of *Slijkzee*, heet, en langs de Straat van Torikai, aan zijne Noordzijde, met de Zee van Azof zamen hangt. Dwars over die landengte loopt er een aarden wal, die eene drooge gracht ten Noorden van zich heeft. Perecop (*Taphros*) ſchijnt op de Kaarten eene plaats van eenig aanbelang, maar bevat ſlechts barakken voor eenige weinige Invalides, en de woningen van den Havenmeester en de tolbedienden.

(*) Hiervan is eene oorſpronkelijke Nederduitſche beſchrijving voor handen, welke door den Heer FRIESEMAN, voornamelijk uit de waarnemingen van wijlen Z. E. den Ridder VAN KINSBERGEN, zamengeſteld is, en ter geleide van de Kaarten der Rusſiſche kust aan de Zwarte zee dient, welke uit die waarnemingen voortvloeiden. Een en ander zou ons hier ſtof tot menig bijvoegſel kunnen opleveren, zoo wij niet hadden moeten beſluiten, om de laatſte vellen van dit *deel* eer te bekorten, dan met anders meldenswaardige bijvoegſels uit te breiden.

den. Het ganſche Noorderdeel des ſchiereilands is eene golvende vlakte, van ongelijke hoogte, en vol van ziltige moerasſen. Zuidwaarts aan is de Krim bergachtig, en vormt zij een hoog plat, welks top tot aan het einde van Mei ſneeuw op zich heeft, en welks zijden met ſchoone bosſchen bezet zijn. De valleijen zijn er uitnemend vruchtbaar, brengen eene groote hoeveelheid koren en vruchten voort, en verſchaffen weide aan talrijke kudden. Twee rivieren zijn er van aanmerkelijke grootte, en het bergachtige deel beyat een aantal beken. De lucht is er wel getemperd en gezond. De zomerhitte wordt er door geſtadige koeltes getemperd; en ſterke vorst heeft men er des winters nooit langer, dan eenige weinige dagen.

Na dat de Krim voor en na door verſchillende barbaarſche horden bemagtigd en verwoest geworden was, werd zij in de dertiende eeuw door de Mongolſche Tartaren vermeesterd, en tot een wingewest van de Mongolſche heerſchappij gemaakt. Onder vergunning van de Mongolen, drongen de Genuezen er als Kooplieden in; er nu hun voordeel met binnenlandſche verdeeldheden doende, geraakten zij ten laatſte in het bezit der dadelijke opperheerſchappij, en werden de Tartaarſche Prinſen, of Khans, door hen naar willekeur verheven of afgezet. In 1441 werd het ſchiereiland eene afzonderlijke Souvereiniteit, onder de Suzereiniteit der Ottomanniſche Porte, en kort daarna verloren de Genuezen er alle gezag. Eene vernedering, welke met eene ge-

werk van Monniken der middeleeuwen gehouden worden.

De haven van Balaclava wordt door een ſmal ſchiereiland van die van Sevastopol afgeſcheiden, en is ¾ mijl lang, en binnenin 1200 voet wijd, met diepte voor de grootſte ſchepen; doch haar mond wordt door klippen derwijze vernaauwd, dat hij ſlechts één ſchip te gelijk toelaat. Zij is van hooge bergen omgeven, en hare oevers beſtaan uit een ſchitterend zand, dat bijkans geheel goudkleurige mica is. Deze haven is, om het ſmokkelen te beletten, voor alle andere ſchepen, dan Ruſſiſche geſloten.

Kaffa, het oude *Theodoſia*, welken naam de Ruſſen aan hetzelve hebben terug gegeven, doch dan welken men nog niet algemeen gewoon is, was voormaals de bloeijendſte en aanzienlijkſte ſtad der Krim, en bevatte, zegt men, 36,000 inwoners binnen hare muren, en 45,000 in de voorſteden, maar er wonen aldaar thans ſlechts 150 huisgezinnen, in even zoo vele houten huizen, tuſſchen heerlijke ruinen, die van den luistervollen tijd der ſtad getuigen, toen zij, onder een gansch ander bewind, dan het Ruſſiſche, het middelpunt van den Koophandel tuſſchen Indië en Europa was. Zij is thans voor eene vrije haven verklaard, ligt in het hangen van een hoogen berg, en heeft ſlechts eene reede, die van den Oost- en Z. W. kant open ligt.

Kertché, op een ſchiereiland, dat in de Straat van Taman op loopt, ligt aan den voet van een ſtei-

ſteilen berg, en heeft ongeveer 1000 inwoners, dat Griekſche viſchers, en voor een klein gedeelte Joden, zijn. De plaats wordt, tegelijk met de Straat, door een fort beſtreken. Jenikale, aan het uiteinde deszelfden ſchiereilands, heeft ongeveer 2000 inwoners, dat ook meestal viſchers zijn, en eene citadel van weinig aanbelang op eene ſteile rots, die de ſtad beſtrijkt. De gewone bezetting van Kertché en Jenikale te zamen beſtaat uit een regiment jagers, en een bataljon Artilleristen.

De voornaamſte landpunten der Krim zijn Kaap Tarchanskoï (*Parthenium*), de Westpunt, en Kaap Aria (*Criu-Metopon*), de Zuidpunt.

De Noorder oever der zee van Azof wordt nog ſteeds door de Nogaiſche Tartaren bewoond, dat een zwervende ſtam is, die in hutten woont, en van tijd tot tijd nieuwe weide voor zijn vee zoekt. De eerſte Ruſſiſche ſtad aldaar is Petroffskaia, aan den mond der Broda, welke ſchepen ontvangt, die 7 voet diep gaan. Daarop volgt Maripol, of Marianopoli, eene plaats van eenigen handel, tuſſchen de rivieren Mius en Kalmius, aan den Noordelijken oever der golf van den Don. Taganrog, aan het binnenſte van dezelfde golf, is eene geregelde vesting, die voor eene bezetting van 5000 man berekend is, met eene ſtad van 4000 inwoners, welker huizen van hout of leem ſlecht gebouwd zijn. Daar alles in het hellen van een voorgebergte ligt, heeft men er een wijd uitzigt over de golf. De ondiepte van het water maakt, dat Koopvaarders 3

uur van daar moeten blijven; doch er is eene haven voor ſchepen, die 5 voet diep gaan, aangelegd. Er is veel handel, en men houdt er jaarlijks drie markten, in Mei, Augustus en November.

Azof, aan den Zuidelijken oever derzelfde golf, nabij den mond van den Don, beſtaat uit een arm dorp van 50 hutten, en een vervallen fort, waar er 50 Invalides in bezetting plegen te liggen.

De Kuban (*Hypanis*) ontſpringt uit het midden van den Caucaſus in Circaſſie, ontvangt vervolgens bijkans al het water, dat van de Westzijde van die bergreeks afdaalt, en ontlast zich langs twee monden, die het moeraſſige eiland Taman omvatten, dat aan Rusland toebehoort, en in het Gouvernement van de Tchernomorskoï- of Zwarte Zee-Kozakken begrepen is. Op dat eiland ligt Fanagoria, eene plaats van eenigen handel.

BIJ-

BIJZONDERE SCHEEPVAART EN HANDEL OP DE MIDDELLANDSCHE EN ZWARTE ZEEËN.

Over de vroegſte ſcheepvaart op de Middellandſche zee handelt reeds de *Inleiding*; en de vaart ging toen derwijze van handel verzeld, dat *Schipper* en *Koopman* in de ſchriften der Ouden veeltijds een en hetzelfde zijn. De alles te boven gaande weelde der Romeinen onder hunne Keizers, en reeds vroeger, deden ſcheepvaart en handel beide toen grootelijks bloeijen; maar beide waren des niet tegenſtaande in zulk een laag aanzien, dat het aan den Romeinſchen adel verboden was en bleef, zich daarmede te verrijken. Men bediende zich toen ook nog ſlechts van kleine Koopvaarders. Die van 2000 *amphoræ* (ongeveer 60 ton) worden door CICERO als reeds vrij groot beſchouwd; offchoon men tenzelfden tijde ſchepen van gedrochtelijke grootte bouwde, en de PTOLEMAEUSSEN er ook van meer dan 7,000 ton hadden.

Spanje's oude, latere, en tegenwoordige handel is reeds derwijze afgeſchetst (*), dat wij nopens den bijzonderen handel van het aan de Middellandſche zee gelegene deel des lands hier nog ſlechts het volgende te vermelden hebben.

Spanje's uitvoer uit de Middellandſche zee is: Wijn, Wol, Vruchten, Kermes, Ruwe zijde, Brandewijn, Barilla, Rijst, Kurk, Palm, Olie, Zout, Lood, Ansjovis, enz. enz.

De Spaanſche havens, welke meer dan enkelen Kusthandel mogen drijven, zijn: Barcelona, Malaga, Almeria, Carthagena, Alicante, Gandia, Valencia, Tarragona en Tortoſa. De zoete wijn van Malaga, Alicante en Rota, gaat voor een klein gedeelte naar Engeland, dat daarentegen veel wijn van Xeres (*Sherry*) trekt. De wijn van Catalonie wordt voornamelijk naar Italie uitgevoerd. De brandewijn van Catalonie en Valencia, en de olie van Catalonie en Andaluſie, gaan voornamelijk naar Frankrijk, Engeland en het Noorden.

Barilla (†) zendt men genoegzaam bij uitſluiting van Carthagena en Alicante naar Frankrijk en Engeland, en wel voor $\frac{5}{6}$ naar het eerstgenoemde land, en voor $\frac{1}{6}$ naar het laatstgenoemde.

De

(*) Op *bladz.* 260 *en volg.* van dit *II. deel.*

(†) Een zout, uit de asch van planten getrokken, welke men in den grootſten overvloed aan de kust van Andaluſie vindt. Zeepzieders, glasblazers en linnenbleekers, gebruiken het.

De vruchten, uit rozijnen en vijgen van Malaga en Valencia, dadels en amandelen van Valencia, en walnoten van Catalonie, beſtaande, gaan voornamelijk naar Engeland en het Noorden.

Het zout van Valencia gaat naar Portugal, Engeland, Nederland en het Noorden, het lood van Grenada naar Frankrijk, de rijst van Valencia naar Majorca en Minorca, de kurk van Catalonie naar Engeland, Frankrijk en het Noorden, de ansjovis naar Engeland en het Noorden, de palm van Valencia naar Italie, voor de Palmzondagen, en de kermes (karmozijn-verfſtof, uit de bezien van eene ſoort van eik getrokken) naar Frankrijk. Ruwe zijde werd er voormaals in menigte uitgevoerd, maar de hooge regten op den uitvoer daarvan, welke aan een verbod gelijk ſtaan, brengen hem genoegzaam tot niets.

Begrooting van den uitvoer der Spaanſche kust aan de Middellandſche zee.

Wijn van Catalonie	.	4000	ſcheepsl.	256,000 Realen.
—— Valencia	.	1,200,000	cantaros	9,120,000
—— Alicante	.	. . . .		800,000
—— Xeres	.	30,000	centners	12,000,000
—— Malaga	.	400,000	dito	36.000,200
Gezamenlijk aan wijn	.	.	.	58,176,000
Brandewijn van Catalonie		35,000	pijpen	25,200,000
—— Valencia		500,000	cantar.	12,000.000
Gezamenlijk aan brandewijn	.	.	.	37,200,000

Rozijnen van Malaga .	250,000 centners		10,000,000 Realen.
——— Valencia	38,000	dito	1,140,000
Vijgen van Malaga .	100,000	dito	3,300,000
——— Valencia .	16,000	dito	512,000
Dadels van Valencia			400,000
Amandels als voren .	3,000	dito	630,000
Wijnsten van Catalonie	96,000	zakken	2,496,000
Gezamenlijk aan vruchten . .			18,200,000
Olie van Malaga			20,000,000
——— Catalonie	8000	scheepsl.	2,560,000
Gezamenlijk aan olie . . .			22,560,000
Barilla van Valencia	129,000	centners	6,180,000
——— Murcia	200,000	dito	10,000,000
Gezamenlijk aan barilla . . .			16,100,000
Kermes van Valencia . .	140	centners	700,000
Kurk van Catalonie on-			
gesneden	90,000	dito	21,600,000
——— gesneden	1,200	dito	862,000
Zout van Valencia .	6,000	dito	880,000
Dweilgoed van Barcelona naar Buenos Ayres			660,000
Gezamenlijk aan allerlei . . .			24,710,000
Alles te zamen . . .			176,946,000

Men vergelijke voorts het gene er, bij de plaatselijke beschrijving van Barcelona, en andere der opgenoemde Spaansche havens aan de Middellandsche zee, reeds opgemerkt is geworden.

De handel der Balearische eilanden was oudtijds zeer aanzienlijk, en die van Majorca bleef onder het gebied der Mooren nog steeds bloeijen; ja, ofschoon bij bij derzelver verdrijving afnam, echter had Palma in de dertiende eeuw nog 300 eigene Koop-

Koopvaarders, en handelde het eiland in de vijftiende eeuw langs de Roode zee op Oostindie.

In 1805 was de uitvoer van Majorca:

Wijn	377,000 arobas.	Amandelen	21,400 fanegas.
Olie	1,100,000 dito	Boonen	12,000 dito
Brandewijn	15,000 dito	Kappers	2,000 centners.
China's appels	14,000,000 ſtuks.	Kaas	4,300 dito

De invoer beſtond er in hetzelfde jaar uit koren van Afrika, rijst, koffij, ſuiker, gezouten vleesch en visch, uit Engeland en het Noorden, manufacturen, voornamelijk uit Frankrijk en Engeland; droogerijen, tabak, buskruid, timmerhout, enz. uit Spanje.

De uitgevoerde wijn gaat voornamelijk aan de vreemde ſchepen, voor derzelver eigen gebruik; de olie wordt door Engelſche en Noordſche ſchepen afgehaald, of door de Majorcanen, met hun klein vaartuig, naar Spanje en Marſeille gevoerd. Op deze laatſte wijze gaat ook de brandewijn naar Barcelona en Cadix, de China's appels, amandels en kappers, naar de Franſche havens, en de kaas naar Barcelona. De handelsbalans ſchijnt ten voordeele van Majorca te wezen.

Van Minorca wordt er wijn, wol, kaas, was, honig, zout en kappers, uitgevoerd. Die uitvoer werd in 1805 op 20,000 P. St. en de invoer op iets meer, begroot. Yviça levert, behalve wol, veel zout, inzonderheid aan de Zweden. Nopens den Engelſchen handel van Gibraltar en Malta, en dien van de Zuidkust van Frankrijk en Corſica, raadplege men de voorafgaande land- en plaatsbeſchrijvingen.

Sardinie is rijk in handelsartikelen, waaronder rundvleesch, tuinvruchten en meel, de voornaamste zijn, en jaarlijks door ongeveer 200 Minorcasche schepen afgehaald worden. De tonijnvisscherij bij San Pietro, aan het N. W. einde des eilands, is de voordeeligste der ganssche Middellandsche zee. Naast hare opbrengst, en het voorgemelde, is zout het voornaamste artikel van uitvoer. Het wordt tot de Terreneussche, Noordsche en Oostzeesche visscherijen gebruikt; en er komen jaarlijks een aantal schepen ganssche ladingen van hetzelve afhalen. Sardinie levert voorts levende varkens en rundvee, ossenhuiden, kalfs- geiten- konijnen- katten- en vossen-vellen, maiz, beschuit, makaronis, kappers, kaas, wijn, brandewijn, barilla, kurk, enz.

De invoer op Sardinie bestaat voornamelijk uit specerijen, rum en kleedingsstoffen. Men begroot den geheelen invoer jaarlijks op 100,000 P. St. en den uitvoer op wel 400,000. Vreemden betalen bij den invoer 18 percent van de waarde aan regten, en inlanders 15 percent.

Het schoone Italie zou in deszelfs voortbrengselen eene groote verscheidenheid van heerlijke artikelen voor den uitvoer kunnen opleveren, zoo deszelfs bewoners nijverder en ondernemender waren. Thans is de handel van dit land over het algemeen nog weinig uit de vreesselijke kwijning verrezen, waarin dezelve bij den val der Romeinsche heerschap-

ſchappij verviel, toen het ſchiereiland zich welhaast in een aantal kleine ſtaten ſcheurde, welker meer en min barbaarſche Opperhoofden elkanderen geſtaag beoorloogden, en eene geregelde handelsgemeenſchap allergeweldigst belemmerden. Toen werd er tevens door den gezamenlijken, even trotſchen als onkundigen, Adel jegens al, wat den naam van *Koopman* voerde, eene minachting aan den dag gelegd; uit hoofde van welke het drijven van Koophandel zich, behalve een aantal Joden, tot lieden uit de laagſte volksklaſſen, bepaalde; die de kalanten op de ingevoerde jaarmarkten, en elders, door de ruwſte knechten en poetſen, naar hunne kramen en winkels lokten, waar men de voorwerpen van volſtrekte noodzakelijkheid tegen elkanderen verruilde; want het gemunte geld der Romeinen was nog wel ſteeds in gebruik, maar de eenige bezitters van hetzelve waren de Vorſten, Edellieden en Geeſtelijkheid.

Naar mate de nieuwe Staten zich vestigden, werden er intuſſchen hier en daar fabrieken opgerigt, en begon men met derzelver voortbrengſelen en die des lands, den vorigen Zeehandel te hervatten. Gedurende de negende eeuw en een deel der tiende waren de ingezetenen van Amalfi, een kleine Staat van Romeinſchen oorſprong, de voornaamſte handelaars der Middellandſche zee, en werd er daar ter ſtede eene regtbank opgerigt, voor welke bijkans al, wat die zee bevoer, deszelfs geſchillen bragt. Amalfi vond in andere Italiaanſche ſteden navolgers; en Venetie, van deszelfs oorſprong af een

zeebouwende ſtaat, ſtak het hoofd welhaast boven al de andere op.

Nu vingen de Kruistogten aan, op welke men in de Oosterſche weeldesvoorwerpen een ſmaak begon te krijgen, die zich welhaast over Europa verſpreidde, en met eene toenemende beſchaving der manieren gepaard ging. Men begon in Italie, en elders aan de Middellandſche zee, zoo als in Vlaanderen, de Oosterſche manufacturen na te maken, en men voerde ze elkanderen al meer en meer over zee toe, terwijl men de Indiſche goederen van Conſtantinopel haalde, waar dezelve toen over de Zwarte zee aankwamen (*). Hierbij vereenigde men zich tegen de zeeroovers, en ontwierp een algemeen te volgen *Wetboek voor de Scheepvaart.*

De Kruisvaarders bij herhaling bijgeſtaan, en de onmagt van het Griekſche Keizerrijk hebbende leeren kennen, wendden de Venetianen zich met goede hulp tegen hetzelve, en ſtelde de bemagtiging van deszelfs hoofdſtad in 1204 hen voor eenigen tijd in het uitſluitende bezit van den Indiſchen handel. Maar, van dit voordeel jaloersch, onderſteunde Genua, toen ter zee insgelijks zeer vermogend, het Keizerlijke huis tot herwinning van Conſtantinopel, en werd de voorſtad Pera hun ter vergelding, met onbepaalde handelsvoorregten, afgeſtaan, ja vestigden

(*) Langs welke wegen die goederen toen ten Oosten der Zwarte zee aangevoerd werden, kan men in het *III. deel, bladz.* 245 vermeld vinden.

den zij zich kort daarna derwijze in de Krim, als reeds gebleken is, en hen van het uitsluitende bezit van den Indischen handel verzekerde.

Intusschen heropenden de Venetianen van hunnen kant, voor dien handel, welhaast deszelfs ouden weg over Alexandrie, dien de Saracenen eeuwen achtereen gesloten hadden gehouden. In den aanvang van de dertiende eeuw had SALADIN, Sultan van Egypte, alhier het beftaande korps der Mamelukken opgerigt, dat aanvankelijk den troon schraagde, maar denzelven vervolgens omverre wierp, en, onder het bewind van een Opperhoofd uit deszelfs midden, Egypte bezat, tot dat de Ottomannen het in de zestiende eeuw aan hunnen Sultan onderwierpen. Die Mamelukken werden door de Venetianen met beloften en bedreigingen overgehaald, om hun het handelen op Indie over Alexandrie toe te staan. Toen bekwamen zij de Indische goederen tegen veel mindere prijzen, dan de Genuezen, langs den tot dus ver gebruikten moeijelijken en kostbaren omweg; en het bemagtigen van Constantinopel door de Ottomannen, sloot vervolgens dien weg gansch-lijk voor Genua. Men had inmiddels van hier, en van Pisa en Barcelona, ook over Alexandrie op Indie gezocht te handelen; doch verre weg de meeste aanvoer van Indische goederen langs de Roode zee viel in de handen der Venetianen; en dezen bleven in den Indischen handel, sints het hervatte gebruik van dien weg, allezins den boventoon behouden,

tot

tot dat de Portugezen zich uitſluitenderwijze van denzelven meester maakten.

Sints verviel de handel van Genua haast nog ſterker, dan die van Venetie, en met denzelven verdwenen de magtige vloten der Genuezen. Deezer zeemagt beſtond in den aanvang der achttiende eeuw uit 6 Galeijen; en, toen zij er nog vier andere op ſtapel zetteden, voerde een naburig Koning, dien men wel te vriend houden moest, de Hoogmogende Heeren toe, dat zij, geen nuttig gebruik van zoo groot eene vloot kunnende maken, beter doen zouden, zoo zij de kosten daarvan beſpaarden. Sints dien tijd dreven zij ſlechts Kusthandel langs de Middellandſche zee, en beſtaat de uitvoer te Genua uit:

rijst,	zeep,	zijden ſtoffen en
vruchten,	papier,	fluweelen met
olijfolie,	wit marmer,	borduurſel.

De invoer beſtaat er voornamelijk uit zoute visch.

Nopens den tegenwoordigen handel van Venetie en den Kerkelijken Staat is er in het vorige reeds het noodige gezegd. In dat Toskane, aan welks hoofdſtad Florence men de eerſte inſtelling van *Conſuls* te danken heeft, rees en daalde de Zeehandel op verſchillende plaatſen, tot dat Livorno met het voorregt van een *porto franco* begiftigd werd. Sints vereenigde zich niet ſlechts alhier de handel van Toskane, maar ontſtond er te Livorno tevens eene markt van Engelſche en andere koopwaren voor de Middellandſche zee. De voortbrengſelen van Tos-

ka-

kane, die men er uitvoert, zijn ruwe en gewerkte zijde, olijfolie, wijrook, vruchten en marmer. Behalve speceryen, koloniale goederen en manufacturen, voor den Toskaanschen en verderen handel van Livorno, wordt er aldaar zoute visch ingevoerd.

De handel van Napels wordt door gebrek aan geld derwijze beperkt, dat de Kooplieden orders moeten afwachten, voor dat zij eene lading beginnen bijeen te zoeken; en deze wordt er voorts tegen gereed geld, of op zeer kort krediet, afgegeven. Dit een en ander moet er de handelswerkzaamheden noodwendig zeer bekrompen maken. De uitvoer bestaat er uit:

olijfolie,	honig,	gommen,	kaas,
wol,	was,	kappers,	visch,
katoen,	zout,	anijszaad,	macaronis,
vlas,	potasch,	corianderzaad,	duigen van
wijn,	vruchten,	hennip,	eiken en ka-
manna,	safraan,	zwavel,	stanjehout,

voorts wordt er veel ruwe zijde naar Frankrijk en Engeland uitgevoerd. De voornaamste invoer te Napels bestaat uit zoute visch.

Luchtstreek en grond van Sicilie voorzien dit eiland van eene verscheidenheid van kostelijke handelsartikelen, en deszelfs ligging is voor hunnen uitvoer ook uitnemend geschikt; maar een averegtsch bestuur maakt alles nutteloos, en het is er met de natie zoo gesteld, dat men er meermalen armen op

de

de ſtraten der hoofdſtad van gebrek ziet omkomen, terwijl de menigvuldige Sicilifche Prinsjes en verdere Edellieden hunne groote goederen en tijd in bals, maskerades en kostbare processien, verkwisten. De uitvoer is er:

barilla, 50,000 cantaris,	lijnzaad en lijnolie,
zijde en koraal,	olijfolie,
wijn en wijnſteen,	bergamotolie,
brandewijn,	ſumac, 30,000 ſalins,
rozijnen en korenten,	cantharíden (L) 40 cantaris,
vijgen en pistaches	manna, 10,000 pond,
amandelen, zoet en bitter,	amber en marmer,
hazelnoten,	zout en zeep,
oranje appelen,	linnen lompen,
limoenen en limoenſap,	tonijn en ansjovis,

Voorts worden er vele geiten- en bokjes-vellen naar Engeland en Duitschland uitgevoerd, en konijnenhaar en vellen voornamelijk naar Frankrijk, voor de hoedenmakerijen. Tarwe en gerst gaat er uit Sicilie naar Livorno en Genua; boonen en andere peulvruchten naar Spanje. De invoer beſtaat er uit:

gezouten kabeljaauw,	zijden en katoenen kouſen,
pekelharing,	ſtaalwerk,
getouwd leder,	aardewerk,
tin, lood, ijzer,	koffij en ſuiker,
koper en koperrood,	allerlei ſpecerijen,
pek, teer en aluin,	cochenille,
Manchester goederen,	indigo,
Iepach linnen,	verfhout.

Van

Van dat alles trekt Sicilie veel, inzonderheid van al, wat tot de kleeding behoort, daar men op het eiland geene andere, dan grove, ſtoffen vervaardigt. Vreemden betalen er 5 percent meer aan regten, dan inlanders; maar nogtans is de handel er meestal paſſif.

In het Koningrijk Illyrie had Trieste, voor de bekoming van eene vrije haven, weinig handel. Thans worden de voortbrengſelen van Hungarije, Boheme, Moravie, Sileſie en andere Duitſche landen, aldaar uitgevoerd, en ontvangen die gewesten van Trieste het verlangde buitenlandſche. Uit de naburige havens komt er een weinig tabak, mitsgaders ſpijkers en timmerhout, dat veelal naar Venetie gaat. De overvloed van dat artikel deed Keizer JOSEPH II. beſluiten, om er eene Zeemagt te ſcheppen. Ten dien einde werd er te Porto Re een Tuighuis aangelegd, en men bouwde aldaar twee Fregatten; doch een ganſchelijk gebrek aan nationale Zeelieden deed dat ontwerp in duigen vallen, en de gebouwde ſchepen werden aan den Koning van Sardinie geſchonken. Thans zou dat gebrek uit het met Istrie vereenigde Opper- en Neder-Dalmatie en Raguſa, zoo wel als uit het Venetiaanſche, verholpen kunnen worden.

De handel van Opper-Dalmatie houdt eenige Kustvaarders onledig, die van Zara de Bosniſche en Croatiſche oſſen naar Venetie voeren. Neder-Dalmatie verſchaft meer handelsartikelen; en er wordt van Spalatro veel koren, wol, zijde, honig, was, Ma-

Marokkijn leder en gezouten huiden, uit Bosnie, naar Trieste gevoerd. De Dalmatiſche eilanden zenden veel wijn naar Spanje. Raguſa en Cattaro leveren een groot aantal kustvaarders op, die de Golf van Venetie en de Levant doorkruiſen, en een deel der voortbrengſelen van Bosnie, inzonderheid gerookt ſchapenvleesch, ſchaapsvellen en wol, uitvoeren.

De werkeloosheid der Turken, en hun onbeſchrijfelijk averegtsch Gouvernement, druischten regtſtreeks tegen allen door hen te drijvenen Activen koophandel aan; en de landen in welker bezit zij verkeeren, kenden, ſints derzelver overmeestering door hen, haast geenen anderen handel dan eenen Paſſiven. Zelfs de kusthandel werd er tot aan het einde der achttiende eeuw meestal met Franſche, Venetiaanſche, Dalmatiſche en Raguſaanſche, kielen gedreven; en Provence had, voor de Franſche omwenteling, een groot aantal ſchepen van 100 tot 200 ton, die den naam van *Caravans* voerden, en in de Levant gebruikt werden. Hoe dit na 1796 veranderde, is bij de beſchrijving van den Archipel gebleken (*). Daar zijn tevens de voortbrengſelen van elk Gricksch eiland evenzeer vermeld, als reeds vroeger die van Cyprus, Rhodes en Candia, die van elk Jonisch ei-

(*) Zie de voorgaande *bladz. 575 en volg.*

eiland, en elks aandeel aan de Koopvaardij, welke door de Grieken van den Archipel thans zoo ſterk gedreven wordt; offchoon zij hunne ſchepen nog ſlechts gebrekkig weten te regeren, en geen kompas gebruiken, dan op de grootere, waarop zij ſteeds een vreemden ſtuurman hebben (M).

De gezamenlijke Turkſche ſtaten leveren eene ontzaggelijk groote verſcheidenheid van handelsartikelen op, die meerendeels nog ruw en onbewerkt worden uitgevoerd. Daaronder bekleedt het katoen de eerſte plaats. Hetzelve gaat van Smyrna en Conſtantinopel voornamelijk naar Frankrijk, even als de wol van Rodesto, Conſtantinopel, enz.

Albanie geeft, uit hoofde van de onvruchtbaarheid des lands, en den onbeſchaafden ſtaat van deszelfs bewoners, weinig voor den uitvoer. Laatſtelijk ging er van daar een half dozijn kleine ſcheepsladingen olie naar Trieste en Venetie, drie of vier dito wol naar Ancona en Genua, drie of vier dito tarwe naar de laatstgenoemde haven, een of twee dito tabak naar Napels, en eenig ſcheepstimmerhout naar Toulon. De Engelſchen hebben met de kust van Albanie geene handelsgemeenſchap.

Grekenland en Morea zijn rijk in handelsartikelen. Zie hier de voornaamſte:

Katoen gaat er van daar naar Frankrijk en Italie.
wol ——— Marſeille en Livorno.
zijde en olie ——— Marſeille.
koren ——— ——— en Italie.
korenten ——— Engeland, Nederl. enz.

Kalfs
Geiten } vellen gaan er van daar naar Marſeille.
Hazen

Vermiljoen
Volonia } ——— Marſeille.
Galnoten

Wijnen
Kaas en boter } ——— Conſtantinopel en Smyrna.
Vruchten

Naar verſchillende landen gaat er brandewijn, lijnzaad, kermes, gom, meekrap, teer, eikenſchors, duigen voor vaatwerk, was en honig. De voornaamſte handelshavens van Morea zijn Coron en Napoli di Romania.

Roumelia levert aan Frankrijk en Italie katoen, oſſenhuiden en kalfsvellen, buffelstongen, gezouten en gerookt, buffelshuiden, die tot ſoolleder verwerkt worden, en het ſtuk 12 Engelſche ſchellingen kosten, terwijl men eene oſſenhuid voor 15, en een kalfsvel voor 10 ſtuivers heeft; voorts Marokkijn leder, dat van herten en geitenvellen vervaardigd wordt.

Natolié voert langs den weg van Smyrna uit:

Katoen,	Vloertapijten,	Wijn,	Was,
Koper,	Droogerijen,	Vruchten,	Spongien,
Zijde,	Wol van Angora,	Galnoten,	Barilla,
Leder,	Meekrap,	Saffraan,	Huiden.

De eigene uitvoersartikelen van Syrie zijn:

Wol en katoen } meestal naar Frankrijk.
Buffelshuiden }

Pot-

Potasch naar Marseille en Candia, waar men ze in de zeepfabrieken bezigt.

Natron (*) naar Frankrijk.

Carthamus, een basterd saffraan, uit welks bloemen het zoo geliefde rouge der Fransche dames vervaardigd wordt.

Sal Ammoniac, Suiker } naar Constantinopel.

Dadels,	Geitenvellen,	Tabak,
Vogellijm,	Koper,	Zijde,
Was,	Meekrap,	Kemelshaar (N),
Tarwe,	Galnoten,	Semamum-olie.

Voorts levert het achter Syrie gelegene Arabie eenige koffij en drooggerijen op, de fabrieken van Antiochie, Damascus, enz. verderlei andere handelsartikelen, en Aleppo eigene manufacturen, en goederen, die van Basfora over land derwaarts worden gevoerd (†), en gedeeltelijk over land naar Smyrna en Constantinopel gaan, gedeeltelijk naar Alexandrette, waar er jaarlijks ongeveer 15 schepen uit Europa losfen en laden.

De

(*) Van dit artikel levert Egypte veel op. Zie W. G. BROWNE's *Reize naar Afrika*, enz. *Nederd. vert. I. deel, bladz.* 56——65.

(†) Zie het *III. deel, bladz.* 386, *en volg.* Hoe inmiddels, hetgene de schrijver straks ten aanzien der schepen, die te Alexandrette verschijnen, ten nederstelt, met het vorige op *bladz.* 516 van dit *deel* overeengebragt?

De eigene voortbrengſelen van Egypte voor den handel der Middellandſche zee beſtaan voornamelijk uit rijst, tarwe, dadels, vruchten, leder, zeep, olie en ruwe zijde. Voorts ontvangt men er, uit het binnenland van Afrika, ebbenhout, elpenbeen, ſtruisvederen, enz. uit Arabie koffij, en, door tusſchenkomst van Arabie, velerlei kostelijke handelsartikelen van Afrika's Oostkust, Perzie en Indie.

Turkije betaalt de Indiſche voortbrengſelen, die het over Egypte en Syrie ontvangt, voornamelijk met geld, ten bedrage van 10 miljoen Turkſche Piasters jaarlijks, en voorts met koper van Natolie, enz.

De invoer heeft laatſtelijk in den *Barbarijſchen* ſtaat van Tunis grootelijks toegenomen, ſints het bouwen van koren en de olijventeelt er aangemoedigd is geworden; en de ingezetenen zijn er, door hunne meerdere gemeenſchap met de Europeers, grootelijks beſchaafd geworden. Uitgevoerd wordt er:

Tarwe,	Honig,	Stofgoud,	Scharlaken mutſen,
Gerst,	Huiden,	Sennebladeren,	Shawls van Zerbi,
Boonen,	Wol,	Zeep,	Struisvederen,
Olijfolie,	Meekrap,	Spongien,	Orchilla, en huiden,
Was,	Ivoor,	Katoen,	van wilde beesten.

Het koren gaat voornamelijk van Biſerta naar Frankrijk, Spanje en Italie; de olijf-olie van Tunis, Solyman en Suza, inzonderheid naar Frankrijk; de ſpongien van Suza naar Italie en Spanje; de zeep, harde en weeke, van olijfolie en barilla gemaakt, ook naar Italie en Spanje; de wol uit al

de

de havens van Tunis voornamelijk naar Frankrijk, waar men daarvan de Londrins maakt, die gedeeltelijk wederom naar Barbarije gaan; het ivoor en ſtofgoud wordt met caravanen van Tombucto naar Tunis aangevoerd; de roode mutſen worden te Tunis in groote menigte van Spaanſche wol vervaardigd, en naar Italie en Frankrijk verzonden.

Tunis ontvangt daartegen, van

Spanje, wol, wijn, brandewijn, ſcheepsgoederen;

Frankrijk, ſtaalwerk, nuurwerken, ſnuisterijen, fijn linnen, wollen ſtoffen, koffij, ſuiker.

Livorno, Zweedſch ſtaaf- en blad-ijzer, lood en hagel, kwikzilver, ſterk water, ſpeceryen, benjamingom, aluin, koperrood, cochenille, verfhout, ſpijkers, fijn linnen, lakens, koffij, ſuiker, enz.

Trieste, glaswerk, timmerhout in balken en deelen, ijzer, fijne linnens en wollen ſtoffen.

Morea, gedroogde vruchten, enz.

Syrie, Indiſche mouſelinen, katoenen, tapijten, zijden ſtoffen, opium, koper, tabak.

Tripoli, meekrapwortel en ſennebladeren.

Scheepsgoederen en krijgsvoorraad zijn te Tunis vrij van invoerſregten. Van andere goederen betalen Franſche en Engelſche Kooplieden er 3 percent van de waarde, en die van andere natien 10 per cent.

De Franſchen zijn de eenige Europeers, tuſſchen welke en Algiers er een zweem van geregelden handel beſtaat; en deze is, blijkens het vorige nopens Frankrijk, het eene jaar nog veel geringer, dan het

andere. De Algerijnſche uitvoersartikelen beſtaan uit tarwe, gerst, peulvruchten, olijfolie, was, honig, wol, geitenvellen, oſſenhuiden, huiden van wilde beesten, als leeuwen, panthers, luipaarden, enz. levende oſſen en ſchapen, waarvan de uitvoer naar Gibraltar, bij een verdrag met Engeland aan Oran werd veroorloofd, terwijl alle andere uitvoer van levensmiddelen, dan alleen naar Frankrijk, verboden is. De invoersartikelen, die te Algiers het gereedſte verkocht worden, zijn: koffij, ſpecerijen, ſuiker, rum, aluin, meſſemakerswerk, lood, hagel, koperrood, verfhout, tin, fijne lakens, fijn Iersch linnen, katoenen.

De uitvoer van het Marokkaanſche Tanger naar Gibraltar is reeds evenzeer vermeld, als dat de voornaame uitvoer van dit rijk buiten de Middellandſche zee, en wel inzonderheid te Mogador, plaats grijpt, en waarin de handel aldaar beſtaat.

Buiten de natuurlijke werkeloosheid der Mooren, had, gebrek aan goede havens en de meeste ſcheepsbouwſtoffen, voor hen het onderhouden van eenige ſcheepsmagt reeds hoogst bezwaarlijk moeten maken, had men hen niet van die bouwſtoffen, ja nu en dan zelfs, van gantſchelijk uitgeruste ſchepen van Europeesch maakſel, voorzien. Misſchien is er geen onoploslijker Staatkundig verſchijnſel in den tegenwoordigen tijd, dan het gedrag der Zeemogendheden je-

jegens die barbaren, aan wie men vergunt, hunne rooverijen jegens alle natiën, die hen voor geene gemadige verſchooning betalen, ongeſtraft voort te zetten; en zulks daar hunne magt inderdaad gering is.

Marokko, de magtigſte der roofſtaten, heeft niet boven de 25 kleine Fregatten, eenige Xebekken, en 20 of 30 roeiſchepen, alles te zamen met ongeveer 6000 matrozen en ſoldaten bemand. Algiers heeft gemeenlijk ſlechts 5 Fregatten van tuſſchen de 36 en 24 ſtukken, 3 Xebekken van tuſſchen de 20 en 10 ſtukken, 4 halve Galeijen en 3 Galjooten, met welke verachtelijke Armade de Dei, in 1784, de vereenigde magt van Spanje, Portugal, Napels en Maltha, trotſeerde. Tunis heeft 3 of 4 groote Barken, van 20 ſtukken en 120 man elke Bark, eenige Xebekken van tuſſchen de 10 en 15 ſtukken, eenige weinige Feloeken en Galjooten, met de vorige ſchepen niet meer dan 15 of 20 Gouvernements vaartuigen uitmakende, buiten welke er nog ongeveer 20 voor bijzondere rekening ter Kaapvaart worden uitgerust.

De regels, volgens welke men een opgejaagd vreemd ſchip al of niet beſluit aan te randen, verdienen eenig gewag. Zulk een ſchip wordt eerst door den Commandant van den Kruiſer met den kijker opgenomen, dan door hen, die in rang volgen, tot den geringſten matroos toe. Daarna vraagt men ieders gevoelen; en, zoo haast er zich ſlechts eene ſtem voor den aanval opdoet, is men daartoe

verpligt; al waren ook al de overige ſtemmen er tegen.

Daar Algiers, Tunis en Tripoli, door Turken beheerd worden, die van Conſtantinopel voortgekomen zijn, en onderworpenheid aan de Ottomanniſche Porte betuigen, eischt deze, in oorlog geraakende, de ganſche Zeemagt dier roofſtaten tot haren bijſtand op.

De eigene Zeemagt der Porte was ſomwijlen in getal van ſchepen aanzienlijk, en werd voorts, in geval van krijg met ongeveer 20 ſchepen van den naam van *Caravals* verſterkt, die in vredestijd voor Conſtantinopel koffij, enz. van Alexandrie halen, en voor tusſchen de 40 en 60 ſtukken geboord kunnen worden; maar de Turken hebben zoo veel tegenzin in den Zeedienst, dat hunne ſcheepsmagt, hoe talrijk ook ſomtijds, zeer zelden eenen aanzienlijken rang onder die der gezamenlijke Mogendheden heeft kunnen bereiken.

Reeds gedurende het beleg van Conſtantinopel door MOHAMMED II, werd eene Turkſche vloot van 300 ſchepen, door een Grieksch-Keizerlijk ſchip en 4 Genueeſche, die bijſtand aan volk en levensmiddelen naar de ſtad voerden, in ontzag gehouden. In lateren tijd hield een Florentijnsch Eskadertje van 6 ſchepen het Kanaal der Dardanellen drie jaren achtereen geſloten, zoo dat de Porte hare Egyptiſche ſchatting al dien tijd niet ter zee vermogt te ontvangen.

De Turkſche Zeemagt had echter ook tijdvakken van

van bloei. Bij het beleg van Candia, bezeemde zij aan de Venetiaanſche vloot zoo veel ontzag in, dat deze het ontzet der plaats niet ondernemen durfde; en, na het wegnemen van Cyprus, vaagden de Turkſche ſchepen den Archipel ſchoon, en vervulden zelfs Venetie met vrees. Intuſſchen kon het, door de Chriſten Mogendheden aan de Middellandſche zee, niet lang geduld worden, dat de vlag der halve maan er de bovenhand had, en werd er, door tuſſchenkomst van Paus PIUS V, een verbond tegen de Ottomannen geſloten, waaraan hij met Spanje en Venetie deel nam. De wederzijdſche vloten hielden daarop elkanderen lang in het oog, en ſchroomden beide een zoeflag te wagen; en, toen die van Lepanto ten laatſte plaats greep, beſtond de reden in averegtſche berigten nopens elkanders ſterkte. Bij dien vermaarden ſlag, den eerſten van eenig aanbelang, die er in de laatſte eeuwen tot zee plaats greep, hadden de Turken 260 Galeijen, en de Chriſtenen 209. De uitkomst was eene volkomene overwinning voor de laatstgenoemden. De Turken verloren 130 Galeijen, en er zonken of verbrandden 80 van hen. Er werden 25,000 man van hen gedood of gekwetst, 10,000 gevangen genomen, en 25,000 Chriſten ſlaven verlost. Aan den kant der verbondene Chriſtenen was het verlies aan dooden en gewonden 10,000 man. Intuſſchen werd de Kapitein-Generaals Galei van Maltha door de Turken vermeesterd en weggevoerd, met den ſtandaard der

orde, welke te Conſtantinopel als een zegeteeken werd ten toon geſteld.

Onder de opvolgers van SELIM II, tijdens wiens regering die zeeſlag in 1571 voorviel, beſtond er naauwelijks eenige Turkſche Zeemagt, en tijdens de regering van MORAD IV, (1623—1640) kwamen de Kozakken van den Dnieper deze rivier met 150 booten afzakken, ja voeren zij door het Kanaal van Conſtantinopel, en trotſeerden ongeſtraft de hoofdſtad des Turkſchen rijks. Nogtans volgden de Turken, offchoon tragelijk, de algemeene drift voor Zeemagt in de achttiende eeuw; en hunne vloot beſtond, bij den ongelukkigen ſlag van Tcheſmé, in 1770, uit 15 ſchepen van tusſchen de 90 en 60 ſtukken, en een gelijk aantal Xebekken en Galeijen. Daarentegen hadden de Ruſſen toen ſlechts 10 Linieſchepen en 5 Fregatten. Eenige ſchepen aan weerskanten ſtreden dapperlijk, terwijl andere zich buiten ſchoots hielden. SPIRITOFF, een Ruſſiſche Admiraal, klampte den negentiger van den Kapidan-Pacha zoo digt aan boord, dat, toen deze van de Ruſſiſche handgranaten vlam vatte, beide ſchepen in de lucht vlogen. De ſtrijd duurde tot aan den nacht, zonder eenig wezenlijk voordeel aan de eene of andere zijde; doch gedurende de duisternis kapte de Turkſche vloot het anker, en liep in eene baai aan de Kust van Natolie, waar zij door branders, die de Luitenant DUGDALE, een Engelschman, beſtuurde, vernield werd, uitgezonderd een

Li-

Linieſchip en 5 Galeijen, die de Ruſſen er uit ſleepten.

Na dien ongelukkigen ſlag gevoelde het Turkſche Gouvernement de noodzakelijkheid van eene ontzag verwekkende zeemagt; en, een Eranſche ſcheepsbouwer aangenomen zijnde, om de werkzaamheden te beſturen, waren de Turkſche ſchepen niet meer zoo, als de Baron DE TOT ze beſchreef, laag op laag, en de onderſte bij den minſten wind onder water, verward tuig, ſlecht touw- en blokwerk, dertig man tusſcheudeks aan de roerpen, en eene mengeling van ligter en zwaarder ſtukken in de lagen. Doch, offchoon de Turkſche ſchepen thans op de Franſche manier gebouwd zijn, blijft de onkunde en vreesachtigheid van de Officiers en het volk er dezelfde. De bevelhebbers, niet van rang tot rang opklimmende, zijn met den aard der ſcheepstucht gansch onbekend, en men ziet ſoms den Admiraal op de Kampanje met een gemeenen matroos zitten ſchaakſpelen, en prijzen, om zijnen Kapitein voor een geringen misſlag eene oorvijg te geven. In de haven gelijkt een Turksch oorlogſchip aan een Oosterſchen bazar, en zijn er bijkans tusſchen elke twee ſtukken kramers winkels opgerigt.

Het volk beſtaat uit Turken en Grieken. Deezen bewerken de ſchepen, en de anderen dienen aan het geſchut. Intusſchen nemen de Grieken, *Galigondas* geheeten, hun ontſlag uit den Keizerlijken dienst, naar mate de Koopvaardij onder hen toeneemt. Zoo lang zij aan den dienst verbonden zijn, ont-

ontvangen zij soldij, werkelijk dienende, of niet, op voorwaarde van op te komen, als zij geroepen worden. De Turken daarentegen hebben geene non-activiteits-soldij, en, als hunne schepen opgelegd worden, gaan zij naar hunne woonplaatsen, en nemen iets anders bij de hand. Wordt er eene buitengewone ligting van zeevolk gevorderd, dan verschijnt er een Firman van den Grooten Heer, waarbij de bestuurders der eilanden van den Archipel, en de Gouverneurs der zeesteden, gelast worden, om een bepaald getal manschappen naar Constantinopel te zenden.

De Turksche zeemagt wordt door een *Capidan-Pacha* gecommandeerd, die bij oorlog zijne vlag laat waaijen. Onder hem oefent een *Terfana-Emini* de civile administratie. De naaste bevelhebber aan den Capidan-Pacha is de *Capitano*, die zijne vlag van den Grooten mast ophijscht; de *Patrònu* doet zulks aan den Fokkemast, en de *Reale* aan den Bezaansmast. De Opperbevelhebber op eene Galei voert den titel van *Bei*, en bekostigt gemeenlijk de ganssche uitrusting van zijn schip, uitgezonderd dat men hem een aantal slaven geeft, die hij aan de riemen klinkt.

Oorlogschepen bouwt men te Constantinopel, Ghemlek, Metelin, Stancho, Rhodes en Sinope. De Turksche Staten verschaffen daartoe eiken- en dennenhout, pek, teer, hennep, vlas en koper. In 1794 bestond de Turksche vloot uit 21 Linieschepen, waaronder een Driedekker, 20 Fregatten en

Sloe-

Sloepen, voorts eenige Galeijen en kleinere vaartuigen. In 1801 waren er flechts 12 Linieſchepen en 15 Fregatten tot den dienst in ſlaat, en ſtonden er 4 Linieſchepen op ſtapel.

Na dat de overwinningen der Ottomannen de Zwarte zee voor alle vreemde natien geſloten hadden, bepaalde dezer handel zich onmiddellijk tot betrekkingen met Conſtantinopel, en vervielen hare kusten tot denzelfden doodſlaap, als al de overige landen, die voor de wasſende maan moesten bukken. De eenige Koophandel, welke er gedurende drie eeuwen, tusſchen de inneming van Kaffa, in 1476, en den vrede van Kainardgy in 1774, op de Zwarte zee gedreven werd, was bijkans geheel in de handen van Grieksſche en Armeniſche onderdanen der Porte.

Wat eenige Kozakken van den Dnieper beſtonden, is zoo even vermeld, en de bemagtiging en het verlies van Azof, door Czar PETER DEN GROOTEN, bij deszelfs pogingen tot bevordering van den Rusſiſchen handel (*). Bij den vrede van 1774, geraakte Rusland in het aanhoudende bezit van die plaats, in dat van Taganrog, van de Krimſche vestingen Kertché en Jenikale, en van Kinburn aan den Dnieper. Tevens werd de vrije vaart op de

(*) In het *eerſte deel*, *bladz.* 446.

de Zwarte zee, en langs hare toegangen, aan de Rusſiſche Koopvaardijvlag toegeſtaan, mits met geene grootere ſchepen dan van 422 ton, zou bezigen.

CATHARINA II. vervolgens in het volkomene bezit van de Krim geraakt zijnde, en haar gebied tot aan den Dnieper uitgeſtrekt hebbende, verklaarde in 1784 Kherſon, Sevaſtopol en Kaffa, voor vrije havens. Deze aanmoediging had intuſſchen den tijd niet, om veel uitwerking te doen, en er brak in 1787 een nieuwe oorlog tuſſchen Rusland en Turkije uit, welke met den vrede van Jaſſy beſloten werd. Toen erlangde Rusland het bezit van den grond, waarop het in 1796 dus genoemde Odeſſa ligt (O); welke plaats geſchikter bevonden zijnde, dan Kherſon, de voorregten van deze laatſte tot die andere werden overgebragt, en Odeſſa het middelpunt van den Rusſiſchen handel op de Zwarte zee werd.

Daar Oostenrijk de vrije ſcheepvaart langs de Zwarte zee insgelijks vorderde, was dezelve aan die Mogendheid in 1784 almede toegeſtaan; en tot aan den Omwentelingsoorlog dreven de Franſchen, onder Oostenrijkſche en Rusſiſche vlaggen, eenen aanmerkelijken handel op die zee; maar die handel werd in deszelfs aanwas geſtuit, doordien de Engelſche kruiſers gedurende dien oorlog de Middellandſche zee bedekkende, de Franſche ſchepen onder Neutrale vlaggen wegnamen. Bij den vrede van Amiens werd de vaart op de Zwarte zee voor de Fran-

Fransche, Nederlandsche, Pruisische, Engelsche, Spaansche, Napolitaansche en Ragusser Koopvaardijvlaggen opengezet, en ontvingen al die natien verlof, om in de Turksche havens aan die zee Consuls te stellen. Dit breidde er den Koophandel straks grootelijks uit, en in 1803 verschenen er in de Russische havens aldaar 815 schepen, die uit de Middellandsche zee kwamen, en er wel veelal ballastscheeps binnen liepen, maar met koren, waaraan de landen aan de Middellandsche zee toen gebrek leden, wel geladen wederkeerden. Onder die schepen waren er:

421 Oostenrijksche,	15 Fransche,
329 Russische,	7 Engelsche,
18 Ragusers,	6 Hydrioten,
16 van de 7 eilanden,	3 Spanjaarden.
	815

Van dezelfde schepen laadden er

552 te Odessa,	19 te Kosloff,
210 — Taganrog,	7 — Sevastopol,
23 — Kaffa,	4 — Kherson,
	815.

De verschillende bestemming was van

186 naar Trieste,	10 naar Napels,
144 —— Messina,	8 —— Maltha,
103 —— Cephalonia,	7 —— Tchesmé,
72 —— Genua,	4 —— Zante,

57 naar Livorno,
26 —— Corfu,
24 —— Barcelona,
19 —— Marſeille,

155 hielden, uit hoofde van den hervatten oorlog, hunne beſtemming geheim.

815 (P).

Rusland heeft op de Zwarte zee eenige visſcherij, en eenigen Kusthandel. Tot dezen werden er in 1802 reeds 36 ſchepen en 266 kleine vaartuigen gebezigd. Er grijpt ook een aanzienlijke handel tusſchen de Rusſiſche havens en Conſtantinopel en Smyrna plaats. Dezen drijft men ganſchelijk met Griekſche ſchepen onder Rusſiſche vlag.

In den aanvang dezer eeuw bedroeg de uitvoer uit de Rusſiſche havens aan de Zwarte zee 7 miljoen roebels, en de invoer 5 miljoen.

De uitvoer uit de verſchillende havens aan de Zwarte zee is, als volgt:

Uit Roumelie en Bulgarie, langs de havens van Varna en Burgos,

Tarwe,	Talk,	Was,	Gele
Rijst,	IJzer,	Honig,	verf-
Tabak,	Hazenvellen,	Huiden,	ſtof.

Uit Moldavie en Walachie, langs Rudjuk en Galatz aan den Donau, het opgenoemde, en voorts boter, wol, hennep, pek, ſcheepstimmerhout en masten.

Van Ovidopol in Beſſarabie, en van Odeſſa, Akerman en Kherſon:

Ko-

Koren, talk, eikenhout, wol, honig, hennep, teer, zeildoek, was, ſegrein, benevens huiden van rundvee en paarden.

Uit de Krim, langs Sevastopol, Kosloff en Kaffa, ook gedroogde en gezouten huiden; voorts:

Koren, potasch, gedroogde visch, wijn, wol, ſalpeter, hertenvellen, was, zijde, kaviaar, Marokkijnleder, zout,

In 1802 was de hoeveelheid van den uitvoer deze:

Tarwe	150	ſcheepsladingen.
Wol	118,000	centners.
Was	7000	oques.
Huiden	25,000	ſtuks.
Marokkijn	10,000	touras.
Wijn	10,000	oques.
Ruwe zijde	150	oques.
Salpeter	5,000	oques.

Uit de omſtreken der zee van Azof, langs de havens van Taganrog en Mariapol, voornamelijk ijzer, waarvan Conſtantinopel en Smyrna jaarlijks elk 60,000 centners trekken; voorts:

Gedroogde visch, kaviaar, bont, was, zeildoek, boter, hennep, honig, touwwerk, talk, linnen, tarwe, timmerhout, huiden, wol, enz.

Taganrog wordt jaarlijks door ongeveer 100 Griekſche ſchepen onder Rusſiſche vlag bezocht.

Uit Circaſſie komt er, langs de haven van Fanagoria, al het laatstgenoemde, behalve ijzer.

Uit Natolie, langs de havens van Erekli, Amaſrah, Ineboli, Sinope en Uniah:

Oſſen en buffelshuiden,	linnen,	een weinig zijde,
gedroogde vruchten,	linnengaren,	hennep,
ſcheepstimmerhout,	koper.	was en honig,

Uit het land der Guriers en Laziers, langs de havens van Kirefount, Trebiſonde en Rifé, na genoeg hetzelfde, behalve ſcheepstimmerhout.

Uit Mingrelie en het land der Abaſſen, langs de havens van Anarghica, Isgaour, Ghelindik, Sudjuk en Anaffa:

Slaven van beide ſekſen,	wol,	boter,
bosboomen hout,	zijde,	huiden,
was en honig,	bonten,	timmerhout.

De handel aan deze kusten is intusſchen van weinig aanbelang, en ganſchelijk in de handen der Grieken van Conſtantinopel.

BREE-

BREEDERE AANTEEKENINGEN

OP DIT

TWEEDE DEEL.

(A) bladz. 2.

Ten tijde van JULIUS CAESAR deed hij het zelfs tot aan de Seine, nabij welke het *Belgium* lag, waarvan die Schrijver gewaagt. Het daarnaar genoemde *Gallia Belgica*, dat CAESAR ten onder bragt, reikte niet verder, dan tot aan den Waal; en de Batavieren, die zich met hem verbonden, en aan wier bijstand hij zijne laatste overwinningen in Gallie voornamelijk te danken had, waren niet alleen van Germaanschen oorsprong, maar werden toen ook nog steeds tot Germanie gerekend te behooren. Ja, na dat de Romeinen naderhand Gallie niet slechts tot aan den Rijntak, die door Utrecht en Leyden loopt, maar welhaast zelfs tot aan den Oostelijksten Rijntak van PTOLEMAEUS, hadden uitgestrekt, begrepen zij echter, bij de verdeeling van het zoo zeer vergroote Gallie in Provincien, waaronder er twee dusgenoemde *Belgicae* waren, hoegenoemd geen land ten Noorden van den

Waal onder eene van die twee. Neen, maar eene der twee *Germaniën*, welke men op de lijst van hunne Galliſche Provincien nevens de andere vindt, omvattede al, wat er van de Noordelijke *Nederlanden* tuſſchen den Waal en Oostelijkſten Rijntak lag; en dezelfde Nederlanden, voor zoo veel zij zich buiten dien Rijntak uitſtrekken, bleven toen ſteeds tot *Groot Germanie* behooren.

(B) bladz. 4.

Dit blijkt ter eenre uit den naam van *Leksmond*, welke ten klaarſte aanduidt, dat het water der Linge oudtijds ten minſte gedeeltelijk, van den kant van Leerdam over Leerbroek, langs eene dusgenoemde *Lee*, of *Lede*, derwaarts en verder henen vloeide, en de Lek in hetzelve ten einde liep. Na dit riviertje te hebben opgenomen, verloor het gezegde water zich in het wijd uitgeſtrekte lage land, dat toen den naam van *Merwede*, of *waadbaar meer*, voerde, en het overige water der Linge reeds toen langs een ander bekken, door het land van Arkel henen, kan hebben ontvangen. Voorts raakte het boveneinde der Lek toen nog niet tot aan Duurſtede; maar, na dat de Normannen deze, thans nog ſlechts in naam overige, koopſtad zeven malen achtereen hadden uitgeplunderd; beſloot men den toegang tot dezelve over Alphen, Utrecht, enz. voor hunne pleiten af te ſnijden, door het graven van een kanaal tuſſchen Duurſtede en het naburige boveneinde der Lek. Dit kanaal nam vervolgens het water van den Rijn meerendeels op, en maakte deze rivier beneden Duurſtede genoegzaam onvaarbaar; terwijl men haar lager gedeelte

te op de volgende wijze voor de Scandinaviſche vrijbuiters ſloot. Ter plaatſe, waar er uit haar eene Lede, Leyde, of waterleiding, naar Warmond, enz. liep, en er tegen over dit, aldaar vervolgens *Maarne*, doch bij Warmond nog ſteeds *Lede*, gebeetene water eene heerlijkheid van den naam van *Leyde*, *Leythe*, of *Leythen*, lag, werd er op een eiland in den Rijn een burg gebouwd, door welken alle vaart langs de rivier hooger op voor de Normannen gansch onmogelijk werd gemaakt, zoo lang men die veſting voor hen geſloten vermogt te houden.

(C) bladz. 12.

Eene min regtſtreeksche gemeenſchap met de Maas heeft dat gedeelte des rijks langs het vaarwater, dat Tholen en Philipsland van Noordbraband ſcheidt, en aan deszelfs Noordelijk uiteinde den naam van het *Slaak* voert; maar dit gaf den Heer DEWEZ, *Abrégé de l' Histoire Belgique*, *pag.* 49, geene vrijheid, om te ſchrijven: *l' Escaut ſe jetait dans la Meuſe*; en, had CAESAR ook zoodanig iets geſchreven, dan zou hij *une grande faute de Geographie* begaan hebben, waarvan hij volgens den Heer DEWEZ door zijne *Commentateurs* bijkans eenparig beſchuldigd worden zou. De beddelde plaats van CAESAR (*B. G.* VI. 33. 3) behoort intusſchen ganſchelijk tot het oord, waar de Sambre in de Maas valt. Hierom willen zijne *Commentateurs*, dat hij aldaar niet *Scaldim*, maar *Sabim*, geſchreven hebbe. Zij zijn even ver van hem *une grande faute* aan te tijgen, als van, uit onkunde nopens het aanwezen des gezegden vaarwaters, zelven *une réelle et groſſière* te begaan. Zij vinden daaren-

tegen den uitval des Belgiſchen geſchiedſchrijvers te meer *grotiſier*, daar hunne giſſing door eene Griekſche vertaling van CAESAR bevestigd wordt, welke zoo oud is, dat de handſchriften, naar welke zij vervaardigd werd, veel ouder, dan thans alle voorhanden zijnde, moeten zijn geweest. Eene vertaling, waaruit in eenen onlangs uitgekomenen *Commentarius perpetuus in* JULII CAESARIS, *etc. tradita de rebus Belgicis, etc.* pag. 14 en 178, met het gezegde *Sabin*, tevens de oude naam der Ourthe aan CAESARS dikwijls vreeſelijk bedorvenen tekst wordt te rug gegeven; waaruit zulks voorts, op dat wij de deugdelijkheid dier vertaling hier nog wat nader doen blijken, ten aanzien van *Segusianos* had moeten worden gedaan, dat de afſchrijvers, B. G. I. 33. 4, in *Sequanos* verkeerd hebben; en waaruit aldaar, *cap.* 7. 1, *Rhenum* ter vervanging van *Rhodanum* had moeten worden genomen; want ter dezer plaatſe ſpreekt CAESAR klaarblijkelijk van een weg tuſſchen den Jura en Rijn. Wij beſluiten deze aanteekening met den wensch, dat de tekst van den voortreffelijken CAESAR nog op ontelbaar vele andere plaatſen, uit de voorgemelde vertaling en van elders, eene hulp ontvangen moge, die hem door een OUDENDORP derwijze ontzegd is geworden, dat deze niet tot de *Commentateurs* behoort, bij welke NEWTE menigvuldig *grotiſieren*, als *hardieſſe*, meent te vinden.

(D) bladz. 108.

De dadelijkheid der eerſte en tweede afſluiting van den Waal wordt in den voorgemelden *Commentarius perpetuus, etc.* aangetoond; en het denkbeeld der noodzakelijkheid van eene derde afſluiting ſpruit bij ons

ons uit de *Beſchouwing* en *Memorie* van den Heer Inſpecteur-Generaal BLANKEN. Soortgelijk eene afſluiting, als die uitnemende Waterbouwkundige aan het benedeneinde van den Waal bewerkſtelligd hebben wil, ſchijnt ons aan het boveneinde te moeten worden aangewend; ter wering van het kwaad, dat men anders van den Waal al meer en meer te wachten heeft; ter tegenoverſtaande droogmaking van den Biesbosch, en tot eene alsdan mogelijke zamenperſing der wateren van Maas, beneden-Waal en Linge; eene zamenperſing, welke ons, in vereeniging met eene verſnelling van loop in de Lek, (die men naar welgevallen zal kunnen ſterken of minderen, en die hierom geene vergrooting van gevaar voor de Lekdijken zal medevoeren) het aangroeijende ſlijk uit de Merwede, Dordſche kil, en Oude en Nieuwe Maas, ſchijnt te zullen moeten wegſpuijen, of ten minſte alles verderen aangroei voorkomen, en verhoeden, dat de riviermonden, die voor Dordrecht, Rotterdam en Schiedam, zoo onontbeerlijk zijn, niet even deerlijk verzanden, als zoo ontelbaar vele andere rivieren, welker ſtroom, landwaarts in aan zich zelf overgelaten, ja ſomwijlen dadelijk verlegd, voor opkeering door den Vloed vatbaar is, reeds uit het vervolg van dit *deel* blijken zullen uit dien hoofde verſtopt te zijn geworden. Voorbeelden, welke in de ſtukken van den Heer BLANKEN evenmin in aanmerking worden genomen, als de echte reden van het graven der Lek, waaromtrent het in de *Memorie*, *pag.* 132 is. *De geſchiedenis van ons Vaderland leert, dat eertijds, toen de uitloozing van den Rijn bij Katwijk verzandde, de Lek gegraven is moeten worden, ten einde het beſte gedeelte van Holland voor overſtrooming te bekoeden.*

Hiermede gelieve men onze *Aanteekening* (B) te vergelijken. Verdere ontwikkeling van ons ontwerp nopens den *Waal* verbiedt het beſtek van dit werk. Deszelfs bewerkſtelliging, dit voegen wij nog ſlechts bij het bovenſtaande, ſchijnt ons niet te zullen beletten, dat Dordrecht de houtvlotten als te voren ontvange, daar zij langs de Lek derwaarts ſchijnen te zullen kunnen afzakken; en Nymegen zou, door middel van ſluizen beneden die ſtad, misſchien eenige ſcheepvaart kunnen behouden.

(E) bladz. 222.

Daar de groote meerderheid ónzer lezers (dit zijn de eigene woorden van Kapitein TUCKEY) denkelijk niet regt weten zal, wat *kielhalen en door de repen loopen* is, plaatſen wij hier het volgende tot opheldering. Het *kielhalen*, dat eene uitvinding der Nederlanders ſchijnt te wezen, welke op de Engelſche ſchepen niet is aangenomen, gaat dus in zijn werk. De veroordeelde wordt in een ſtoel geplaatst, waaraan twee touwen vast zijn, die door blokken aan de wederzijdſche uiteinden der groote ra henen loopen, en een gewigt, dat zwaar genoeg is, om den ſtoel oogenblikkelijk diep te doen wegzinken. Met het eene touw wordt dezelve tot aan de ra opgeheſchen, dan laat men dat touw eensklaps glippen, en haalt het andere ijlings aan. Dit ſtrekt, om den zinkenden ſtoel onder de kiel door te rukken, en aan bakboord op te halen, als men hem aan ſtuurboord heeft laten vallen. Daarop laat men hem aan bakboord vallen, en haalt hem aan ſtuurboord op; en dit herhaalt men naar luid der ſententie. Grijpt deze ſtrafoefening op

een

een Linieſchip plaats, dan is de patient bij elken val 1 of 1½ minuut onder water.

Door de repen loopen heet in het Fransch *Courir la bouline*, en, volgens de *Encyclopedie*, eigenlijk *handſchoen loopen;* eene benaming, waarbij op het oude Riddergebruik, van elkanderen met toewerping van eene handſchoen uit te dagen, ſchijnt te worden gedoeld. De ſtrafoefening wordt dus in het werk geſteld. Een deel van het ſcheepsvolk formeert op het dek twee rijen. Elke karel heeft een touw met knoopen, en de veroordeelde wordt met den blooten rug aan het uiteinde dier rijen gebragt. Daar zendt een Kwartiermeester hem met een half dozijn ſlagen de rijen in, en hij ontvangt er vervolgens van elken karel een, terwijl de *Capitaine d' armes* achterwaarts voor, hem uit gaat, en hem den blooten degen op de borst houdt, op dat hij in den marsch blijve, welke er door den insgelijks vooruitgaanden Tamboer geſlagen wordt. Schoon die ſtrafoefening in de Engelſche krijgsartikelen niet wordt vermeld, bezigen Engelſche ſcheepsbevelhebbers haar ſomwijlen ook, bij zwaren diefſtal en andere misdaden; maar de doodelijke gevolgen, die ſomwijlen daaruit ſpruiten, en naar de Wet als moord kunnen worden toegerekend, behoorden van zulk een onwettig magtsgebruik af te ſchrikken; vooral daar het op de Engelſche ſchepen aan geene gewettigde middelen tot bedwang van evenveel welke overtredingen ontbreekt, ja men er een wezenlijken *overvloed* van zulke middelen heeft.

(F) bladz. 520.

Hieruit beſluite men niets meer, dan dat de nabuurſchap der ſtad door de Druſen bewoond wordt. De Heer TUCKEY zegt wel, in zijne *Aanteekening*, dat de Groot-Emir der Druſen te Beirut woonde, maar bij ſchepte daarbij uit berigten van den tijd des Emirs FAKR-EL-DIN, die naderhand, even als Sjeik DAHER van Acre, voor den vermaarden Pacha JEZZAR bezweek. Deze bemagtigde in 1770 Beirut, en omringde het vervolgens van muren en torens. Thans is er hier van FAKR-EL-DINS, in den Europeeſchen ſmaak aangelegde, en zelfs met ſtandbeelden verſierde, woning niets meer overig; en het overblijffel der Druſen verſchuilt zich in het gebergte, zoo als na 1583, toen IBRAHIM Pacha van Kairo hun, *deels met liſt, deels* met geweld, allergeduchtſte ſlagen toebragt. Het is een volk van een ſchoon gelaat en geſtalte, en veel ligchaamskracht. Zij ſpreken Arabiſch, gehoorzamen even noode, als de Maroniten, aan de Turken, en willen van de Franken afſtammen, die na de Kruistogten in Palestina achterbleven. Met hunne godsdienſtige gevoelens is men weinig bekend. Volgens de geloofwaardigſte berigten, zijn zij als de Christenen onbeſneden, drinken wijn, en eten varkensvleesch, maar weten van geene Drieëenheid, hebben geene kerken, en gaan onverſchillig in de Turkſche moskees en de kerken der Maroniten bidden. Als de Turken, willen zij, dat God van tijd tot tijd Propheten of Messiasſen zendt, die elkanderen vervangen. Den laatſten Propheet, aan wien zij zich houden, noemen zij ISMAN, en zij verwachten nog een andersen. Zij gelooven tevens aan zielsverhuizing, en be-

bezoedelen zich met eene genoegzaam volstrekte, en vaak bloedschendige, gemeenschap van vrouwen. Den Ramazan vieren zij als de Turken, en hunne kleederdracht is ook Turksch. Zij vervaardigen zijde en zijden stoffen, en zijn haast even nijver, als dapper. Zij plagten de kust van Gobail af tot aan Seyde te beheerschen, en FAKR-EL-DIN had ook deze stad in bezit. Overigens schijnt in den tekst, een weinig lager, *Nahr-kasb* eigenlijk *Nahr-kalab* te zijn, en twijfelen wij, of dit wel de *Lycus* was; zoo als de zamenvoeging van hedendaagsche en oude riviernamen ons ook elders bij den Heer TUCKEY aan bedenking onderhevig schijnt te wezen.

(G) bladz. 521.

Van dit gevoelen is ook W. G. BROWNE, in deszelfs *Reize naar Afrika*, enz. *Nederd. vert.* II *Deel*, *bladz.* 215, schoon hij er bijvoegt, dat de diepte er niet groot is. Dit zou intusschen misschien te verhelpen zijn, gelijk als de haven van Seyde (welke FAKR-EL-DIN, volgens BROWNE, *pag.* 216, om er de Turken buiten te houden, heeft laten dempen,) uitgediept moet zijn geworden, zoo het berigt van den Heer TUCKEY daaromtrent genoegzaam naauwkeurig is. De klippen, waarop deze een steenen beer aangelegd wil hebben, waren voormaals daarmede bebouwd; en de vermaarde Nederlandsche reiziger J. COTOVICUS zag daarvan, nu twee eeuwen geleden, nog zeer uitgestrekte overblijfsels, blijkens deszelfs *Itinerarium*, *pag.* 121, waar hij tevens vermeldt, dat de naauwe ingang der kleine binnenhaven aan weerskanten een toren plagt te hebben. Voor de groote

Noor-

Noorder en Zuider haven was de dijk, die het eiland met den vasten wal vereenigt, zulk een wezenlijk vereischte, dat wij denzelven ook hierom veel ouder dan dien NEBUCADNEZAR achten, aan welken zijn eerste aanleg, in de *Inleiding*, *I. deel*, *bladz.* 110, in navolging van FLAVIUS JOSEPHUS, wordt toegekend; en wij vereenigen ons allezins met A. DES VIGNOLES, *Chronol. de Hist. sainte, et des Hist. étrangères, qui la concernent*, *Tom. II. pag.* 64–67, waar er uit MENANDER en DIUS aangetoond word, dat HIRAM de eerste aanlegger van den gezegden dijk was. Ten tijde van NEBUCADNEZAR had men denzelven denkelijk, zoo als naderhand ten tijde van ALEXANDER, gedeeltelijk vernield, om het eiland des te beter te verdedigen. Hij is, volgens BROWNE, *pag.* 214, ¼ mijl lang, en de grootste breedte van het eiland beslaat slechts ¼ *mijl*. Hetzelve is zoo steenachtig, dat men er geen het minste plantgewas vindt, en BROWNE vond er zeer weinige overblijfselen van de ruïnen, die COTOVICUS er, bijkans twee eeuwen voor hem, nog in groote menigte aanschouwde. De stad werd in 636 door de Saracenen, en 488 jaren later door BOUDEWYN II., Koning van Jeruzalem, veroverd. In 1289 ontwrong de Sultan van Egypte haar aan de Christenen; en zij geraakte vervolgens met Egypte onder het alvernielende bewind der Turken.

(H) bladz. 533.

De *Inleiding* vermeldt reeds den krijg, dien de Portugezen aan de Mooren, na derzelver verdrijving uit Portugal, in Afrika aandeden. Ten gevolge daarvan bemagtigden of bouwden zij op Afrika's Westkust San-

Santa-Cruz, Saffee, Caſtella Reale, Azamore, Anaffa, Arzilla, Mamora en Tanger. Deze laatſte plaats werd door hen aan de Engelſchen afgeſtaan, en Mamora aan de Spanjaarden, die digt daarbij El-Araiche bezaten, zoo als aan de Middellandſche zee Ceuta, Penon de Velez, Penon d'Alhuzemas en Melilla, en, op het grondgebied van Algiers, Marſalquivir en Oran. De gezamenlijke Spaanſche plaatſen werden intusſchen grootelijks verwaarloosd, en Marſalquivir en Oran, na dat deze plaats in 1791 door eene aardbeving bijkans geheel omgekeerd was, als onnut verlaten, na dat de Mooren Mamora en El-Araiche, even als de Portugeesch geblevene plaatſen, reeds lang te voren hadden weggenomen. Hoe het met Tanger ging, wordt in den Tekst vermeld. De vier plaatſen, die de Spanjaarden nog ſteeds inhebben, worden door hen *preſidios* genoemd, en men verbant daarheen zware- en andere misdadigers. De eerſte moeten er geketend werken; de andere mogen er een eigen bedrijf oefenen, of bij een uit hen gevormd militair korps in dienst gaan. Als een gebannene (*desterado*) pardon ontvangt, wordt hij onmiddelijk naar Spanje terug gezonden, en mag hij onder geenerlei voorwendſel in het preſidio blijven. Ongehuwde vrouwen, of die geen nuttig en eerlijk bedrijf oefenen, mogen zich er niet ophouden; en geen vreemdeling mag, buiten uitdrukkelijk verlof van den Gouverneur, er binnenkomen.

(1) bladz. 546.

De Krokodil is een dier van het hagedisſengeſlacht, met ſchalen op het lijf, en klauwen aan de pooten.

De

De ſchalen zijn vierkant, en liggen over elkanderen, als de leijen van een dak. Op den rug zijn dezelve tegen een musketkogel beſtand. De pooten zijn kort, maar ſterk en wel geſpierd. De voorſte hebben 5 onvereenigde vingers, de achterſte ſlechts 4, die aan de benedeneinden door een vlies vereenigd zijn. De binnenſte vinger van elken poot is van klaauw ontbloot, de andere zijn met zeer ſterke en ſcherpe klaauwen gewapend. Het dier wordt tuſſchen de 20 en 30 voet lang. Deszelfs ontzaggelijk wijde muil heeft 30 of meer lange en kromme tanden met ſcherpe punten. Men houdt hetzelve voor den *Leviathan* der Schriftuur.

Deze dieren werden oulings door de bewoners van Tentyra in Egypte opgevangen; en men liep daarbij, volgens PLINIUS, *N. Hist. Lib. VIII. cap. 25. zoo* weinig gevaar, dat men daar ter plaatſe de dieren niet mishandeld moet hebben gehad; hetgene nog nader uit de vijandſchap blijkt, welke de Tentyriten aan de Ombiers en Elephantijners toedroegen, die, volgens *Herod. II.* 69, krokodillenvleesch aten, en door hunne jagt op de dieren dezelve ook jegens andere Nijlbewoners verbitterden. Uit aanvallen op de krokodillen ſchijnen namelijk dezer aanvallen op menſchen alomme, waar dezelve plaats grijpen, voort te ſpruiten, en in Paraguay, waar men de krokodillen niet vervolgt, zwemt men onbeſchroomd in derzelver midden. Zie het berigt van DOBRIZHOVER, bij SMITH, *over de natuur en beſtemming der dieren, enz.* § 60. en in het *tweede vervolg* op TRIMOLT, *over de ziekvermogens der dieren, pag. 75 en volg.*

Nu is ook een krokodil buiten het water in het geheel niet te vreezen. Zoo haast een menſch hem al-

aldaar nadert, zal hij ſtraks zijn eigen element opzoeken. In hetzelve aast hij voornamelijk op visch, maar vaak ook op menſchen, die hij er kan betrappen, en op landdieren, wanneer zij aan den oever komen, om te drinken. Heeft hij zulk een dier gevat, dan duikt hij daarmede onmiddelijk benedenwaarts.

Aan wal komen voornamelijk ſlechts de wijfjes, om er in het zand eijeren te leggen, welke de grootte van ganzen eijeren hebben, en door de zon uitgebroed worden, voor zoo veel zij niet door Ichneumons en andere dieren verſlonden worden. De Negers houden veel van die eijeren, en van het tranige vleesch der dieren; nopens welker maakſel men de fabel, dat hunne opperkaak bewegelijk is, en dat zij geene tong hebben, onlangs heeft wederlegd; terwijl die der krokodilstranen niet wederlegd behoeft te worden.

Krokodillen ontmoet men in alle rivieren van Afrika, tuſſchen de Keerkringen, en in de meeste van Azie en Amerika. Zij verſchillen inmiddels onderling eenigermate. Die van den Ganges hebben langer en naauwer ſnoeten, en dikker tanden, dan de overige; en die van den Senegal zijn bijkans geheel zwart, doch men vindt in die rivier ook zulke, als in den Nijl. De Amerikaanſche, doorgaans *Alligators*, en door de Spanjaarden *Kaimans*, genoemd, zijn platter, wijder en ſtomper, van ſnoet, dan zelfs de Afrikaanſche, doch verſchillen anders niet wezenlijk van deze en de Indiſche.

Het Nijlpaard is een groot dier van de verzengde luchtſtreek. Men vindt het inzonderheid in de rivieren van Afrika. Bij dag blijft het onder water, en

en komt enkel van tijd tot tijd boven, om adem te halen; bij nacht gaat het aan wal weiden, en verslindt het veel gras, en jonge spruiten van boomen, waarvan het leeft. Het bereikt de grootte van een middelmatigen olifant, en is nog lomper van gestalte. Behalve andere tanden, heeft het aan de benedenkaak twee, die tusschen de 18 duim en 2 voet lang zijn, tusschen de 4 en 8 pond wegen, en een kostelijk ivoor opleveren. Het vel is vuil bruin van kleur, vol rimpels, schaarsch met haar bezet, en zeer dik en sterk. Het dier tast te lande dieren noch menschen aan, maar, als men het in het water wondt, wordt het woedend. Het brengt telkens slechts een jong voort.

De oude Romeinen kenden de Nijlpaarden en Krokodillen beide. Dezelve werden te Rome bij plegtige optogten, om het volk te vermaken, *rondgevoerd*. De Nijlpaarden, wil men, zouden de *Behemoths* der Schriftuur zijn; maar hieronder schijnen veeleer leeuwen begrepen; zie *pag.* 168 der *Leerredenen* van wijlen den Hoogleeraar J. H. REGENBOGEN, die ook anderzins, mede door Zeelieden, verdienen gelezen te worden.

(K) bladz. 553.

De handelsgemeenschap tusschen Cairo en Suez wordt door middel van Caravanen geoefend, welke tusschen Junij en Augustus; als de schepen van Judda te Suez aankomen, Cairo verlaten. Zij bestaan uit tusschen de 3 en 5,000 kemels, en tusschen de 5 en 8,000 menschen. Het gene men naar Suez voert, bestaat uit timmerhout, zeilen, touwwerk en ankers, voor de schepen van Judda, en de eigene van Suez, mitsgaders

ders lood, ijzer en ſlaven, gekaarde wol, ſtukgoederen, benoodigdheden voor de Caravane gedurende haar kort verblijf te Suez, en voornamelijk koper en gemunt geld. Men brengt koffij en Indiſche goederen naar Cairo terug. In gewone tijden gaat er met de Caravanen een groot aantal Pelgrims mede naar Suez, om van daar verder naar Mekka voort te reizen; en de voornaamſte Bei der Egyptiſche Mamelukken voert den titel van *Sjek-el-beled*, om dat hij met de zorg voor de veiligheid der Caravanen belast is. Een titel, onder welken hij in Egypte vaak meer gezag oefende, dan de Turkſche Pacha, welke laatſte er daarentegen thans genoegzaam als Souverein gebiedt, en door het ten onder brengen der Wechabiten den laatſtelijk afgebrokenen jaarlijkſchen togt der Pelgrims op nieuw in zwang brengt. Dezen plegen niet ſlechts uit Europisch en Aziatisch Turkije te Cairo aan te komen, maar ook uit Barbarije en van Marokko; uit welk laatſte land er jaarlijks eene Caravane te Cairo verſchijnt, die onderweg al de Pelgrims van Barbarije opzamelt. Eene derde Caravane brengt jaarlijks te Cairo uit Abyſſinie en Nubie ongeveer 1000 of 1200 zwarte ſlaven aan, benevens elpenbeen, ſtruisveders, papegaaijen, gommen, civet, ſtofgoud, enz. De Pelgrims van Nubie kiezen daarentegen gemeenlijk den weg van Suakem; maar die van Darfour, Fezzan, en andere binnenlanden van Afrika, dien van Cairo over Asſioet, waarheen er ook uit die landen talrijke Caravanen plegen te trekken. Zie den aanvang van het *tweede deel* der voorgemelde *Reize* van W. G. BROWNE. De gezamenlijke Caravanes, en de handel met Europa, maken, dat er te Cairo jaarlijks voor ongeveer 6 miljoen P. St. wordt omgezet.

(L) bladz. 638.

De Cantharíden, of Spaanſche vliegen, tijdens de beheering van Sicilie door Spanje met den laatſten naam beſtempeld, behooren tot de handelsartikelen van Sicilie, doch zijn echter geene eigenlijke voortbrengſelen van dit eiland. Neen, maar zij komen er jaarlijks in Mei, van Natolie en Egypte, met groote zwermen aan. Hare nadering wordt door eenen onaangenamen reuk in de lucht, als dien van vlugtige alkali, aangekondigd; en zij zetten zich bij voorkeur op de olijfboomen neder, om zich met derzelver bladeren te voeden. Men vangt ze, door omſtreeks zonnenopgang beddelakens onder de boomen te ſpreiden, en de takken met ſtaken te ſchudden. Dan vallen de vliegen door de nachtkoude verzwakt, en buiten ſtaat, om te vliegen, op de lakens, van welke men ze in lederen zakken opzamelt, en, als zij dood zijn, in de zon droogt. De minſte prijs, dien men voor gedroogde Spaanſche vliegen op het eiland betaalt, is 5 of 6 ſchellingen Engelsch de once.

(M) bladz. 641.

„ Elk zedelijk en ander voorwerp," zegt de Heer BURTON, „ de ſchoone gedaante der natuur, en de de verſtandelijke vermogens der ingezetenen, verwelken als het ware onder den harpijenadem der Turkſche dwingelandij." Van hier, vervolgt de Heer THUCYDIDES, het verlaagde karakter der hedendaagſche Grieken. De Turken, gansch anders, dan de Romeinen, die veroveringen maakten, om verbeteringen te maken,

ken, hebben de veroverde volken nooit deel aan de burgerregten gegeven, voor dat zij hunnen Godsdienst afzwoeren. Welk eene vreemde taal in den mond der Britsche beheerschers van Ierland! zeggen wij. De Heer TUCKEY, wiens eigene woorden men toch maar hebben wil, gaat voort: „De veroverde Grieken, en hunne nakomelingen, worden als slaven beschouwd, aan wellken men slechts toestaat hun leven vrij te koopen, door den daarop gestelden prijs (Nih een zeer matig hoofdgeld) te betalen. Zij zijn van alle Staatsbedieningen uitgesloten. Een trouwen van eene Turksche vrouw, zelfs gemeenschap met eene Turksche hoer, kost hun het leven. Het getuigenis van een Griek wordt, in tegenoverstelling van dat van een Turk, in regten niet aangenomen. Eene Turksche kleeding te dragen, is doodelijk. De huizen der Grieken zijn zelfs met eene bijzondere kleur geteekend." Hierin is veel waars, maar ook veel natuurlijks, zoo lang de Grieken, wier *Graeca fides* reeds bij de Romeinen niet hoog gezien was, Grieken, en de Turken Turken blijven, de Koran en het eenige Wetboek, en alle regtspleging er hoogstwillekeurig, is.

Verre zijn wij, van het Turksche bewind, voor kunsten, nijverheid, levensgenoegens, en wat dan meer is, niet allernadeeligst te achten; maar menig volk wordt juist onder zulk eene verdrukking deugdzamer; en de Grieken zouden daaronder veel slechter zijn geworden, dan zij reeds te voren waren; dit kunnen wij bezwaarlijk gelooven; en, hoe enthusiastisch de Heeren STOK en TUCKEY het ook ter neder gesteld hebben, historisch waar is het niet. De tegenwoordige ondeugden der Grieken sproten niet uit hunne slavernij; maar die slavernij, de voorafgaan-

gaande bemagtiging van Conſtantinopel door de Kruisvaarders, het verlies van Egypte, Syrie, Caramanie, Natolie, enz. dat alles was voor en na het gevolg van toenmalige ondeugden, uit hoofde van welke men iemand, die niet veel goeds aan zich had, hier te lande voorlang een *regten Griek* noemde, en welke door de Geſchiedſchrijvers vooral niet minder zwart geſchilderd worden, dan de tegenwoordige door den Heer TUCKEY, daar hij dus voortgaat:

De gebreken van het Griekſche karakter, die het ſterkſte in het oog loopen, zijn bijgeloof en wraakgierigheid, ten gevolge van welke de geſchillen er vaak met verraderlijken moord eindigen, gebrek aan eerlijkheid in den omgang met vreemden, onmatige zucht voor nietsbeduidende onderſcheidingen, groote beuzelachtigheid en ligtzinnige klapachtigheid, welke bij de Turkſche ſtilzwijgendheid en deftigheid allergeweldigst afſteekt.

In verkregene kunde overtreffen zij intuſſchen, over het algemeen genomen, verre weg de Turken; zoo als ook in vinding, verbeelding, en krachtige welſprekendheid. Er ontbreekt hun tevens geene natuurlijke veerkracht van karakter en perſoonlijke moed; blijkens hunnen herhaalden opſtand tegen hunne meesters, wier juk zij ligtelijk van hunnen hals hadden kunnen ſchudden, hadden zij tot eene algemeene zamenſpanning kunnen worden bewogen; maar hunne Godgeleerde geſchillen leveren eene onverkomelijke hindernis daarvoor op. De Griekſche eilanders zijn van karakter het minſte van allen verlaagd, en hebben grootmoedige en edele gelaatstrekken. Die van Zante en Cefalonie zijn intuſſchen berucht, als

ſteeds

ſteeds gereed, om iemand hun mes in het lijf te ſtooten.

(N) bladz. 643.

Dus vertalen wij *Chevron wool*, dat de ſchrijver hier bezigt, na ſlechts een weinig hooger van den uitvoer van *Angora wool* uit Natolie te hebben gewaagd; alwaarom hij hier geene geitenwol van Angora bedoelen kan. Hierbij komt, dat deze ook niet uit Syrie wordt uitgevoerd. De eenige geitenwol, waaromtrent zulks plaats zou kunnen hebben, is die van Thibet; maar aan deze mogen wij hier te minder denken, daar de Heer TUCKEY zijne *Chevron wool* beſchrijft, als *eene zachte aan zijde gelijkende wol, welke er des winters op de kemels groeit, en in het voorjaar afvalt.* Deze ſtof ſchijnen dus de Engelſchen, in navolging der Franſchen, uit hoofde van hare gelijkheid aan de geitenwol van Angora, *Chevron wool* te noemen; en wij en de Duitſchers omgekeerd de wol van Angora *kemelshaar*, uit hoofde van hare gelijkheid aan de ſtof, die de Heer TUCKEY hier ter plaatſe onder de uitvoersartikelen uit Syrie ter neder-ſtelt; alswanneer haar Nederlandſche en Duitſche naam niet van dien der Kamelotten afgeleid, en deze niet, in navolging van den Heer HERMBSTÄDT, van het Arabiſche Chamai afkomſtig geacht, behoeft te worden. Naamsafleidingen, waaromtrent de Hoogleeraar UILKENS, in deszelfs anders zoo fraai *Technologisch handboek*, III *ſtukje*, *bladz.* 131, dien Duitſcher evenzeer ten onregte gevolgd ſchijnt te wezen, als men menigen anderen Duitſcher onbehoorlijk navolgt.

(O) bladz. 654.

Achtereenvolgende vergrooting van het Ruſſiſche Keizerrijk; boven en behalve de aanwinſten van Nova Zembla, Spitsbergen, Kamſchatka, de Kuriliſche en Aleutiſche eilanden, het uiterſte Noorden van Azia's Oost- en Amerika's West-kust, en Boyada bij California:

1704. 1718. Ingermanland vermeesterd, en Petersburg aldaar gebouwd.

1721. Lijfland, Esthland, en een deel van Finland, door Zweden afgeſtaan.

1743. Kymenegard in Finland aangewonnen.

1774. De Turken doen afſtand van Azof, het land tusſchen den Dnieper en Bug, en eenige Krimſche vestingen.

1784. Aanwinst van de ganſche Krim, het Tartaarſche land aan de zee van Azof, dat van den Kuban en het eiland Taman.

1791. Het eiland tusſchen den Bug en Dnieſter, door de Turken afgeſtaan.

1796. Koerland in het Ruſſiſche rijk ingelijfd.

1809. Zweedsch Finland aan Rusland afgeſtaan.

1812. Aanwinst van Polen en het Turkſche land tusſchen den Dnieſter en Pruth.

(P) bladz. 656.

Allerzonderlingst is deze lijst daarin, dat het getal der in- en uitgeklaarde ſchepen er juist even groot is. Gansch anders is het met die gene gelegen, welke reeds voor de Ministeriele verklaring, waarvan wij *bladz.* 99 van dit II *Deel* gewaagden, bij H. H. Ed. Mog. de Staten Generaal was overgelegd, maar te

laat

laat algemeen bekend werd gemaakt, om aldaar door ons aangevoerd te kunnen worden. Eene lijst, waaruit blijkt, dat de schepen, die er, volgens *bladz.* 66, in 1818 voor Antwerpen aankwamen, gedeeltelijk hooger op moesten; en eene lijst, waarop er zich menige andere belangrijke aanmerking nopens den Nederlandschen handel laat gronden, doch waaromtrent wij hier enkel aanstippen, dat er, volgens dezelve in 1816—18, te Amsterdam slechts 6927 schepen in- en 7439 uit-geklaard werden, en men te Harlingen daar en tegen 5897 in- en 5670 uit-klaarde. Hier zouden er dus 297 schepen meer zijn binnen gelooopen, dan uitgezeild, en te Amsterdam daarentegen 512 meer uitgezeild, dan binnen gekomen. Overigens plaatsen wij hier de lijst zelve, waarop elke Nederlander het aantal der Nationale schepen met genoegen op menige plaats, in vergelijking met dat der vreemde, zal zien toenemen; hoe vele er daaronder dan ook nog slechts in naam, en niet ook van getimmerte, Nederlandsch mogen zijn geweest. Die lijst is van den volgenden inhoud:

In 1816.

	ingeklaard			uitgeklaard		
	Nation.	vreemd.	zamen.	Nation.	vreemd.	zamen.
Amsterdam	980	1821	2801	918	1727	2645
Rotterdam	445	874	1319	587	915	1502
Antwerpen	347	548	895	256	417	673
Ostende	244	555	799	228	543	771
Harlingen	545	639	1184	878	858	1736
Middelburg	141	148	289	130	120	250
	2702	4585	7267	2997	4580	7577

In 1817.

	ingeklaard			uitgeklaard		
	Nation.	vreemd.	zamen.	Nation.	vreemd.	zamen.
Amsterdam	658	1226	1884	1102	1849	2951
Rotterdam	525	1148	1673	630	1135	1765
Antwerpen	333	743	1076	350	694	1044
Ostende	241	414	655	285	439	724
Harlingen	1341	1943	3284	860	1362	2222
Middelburg	81	73	154	47	120	167
	3179	5547	8726	3274	5599	8873

In 1818.

Amsterdam	1136	1106	2242	989	854	1843
Rotterdam	716	710	1426	755	708	1463
Antwerpen	317	457	774	510	462	972
Ostende	337	457	794	338	463	801
Harlingen	915	514	1429	1059	653	1712
Middelburg	184	111	295	81	97	178
	3605	3355	6960	3732	3237	6969

Wat voorts de ſcheepvaart op de Zwarte zee betreft, deze zal gewisſelijk toenemen, daar men algemeen weet, dat Odeſſa onlangs met een *porto franco* beſchonken is geworden.

TA-

TAFEL I.

Gelden, gewigten en maten, van landen, welke in dit deel beſchreven zijn.

NEDERLAND.

Zie de vergelijking der Engelſche gelden, gewigten en maten, met de Nederlandſche achter het *V. deel.*

FRANKRIJK.

Gelden.

Het gemunte geld was hier voor de omwenteling:

Dubbele Louis		48	Livres.
Louis d'or		24	
Zilver.	Ecu, of Kroon	6	
	Petit écu	3	
	Piece de	30	Sols.
	———	24	
	———	12	
	———	6.	
Koper.	Sol, van	4	Liards.
	Halve Sol van	2	
	Liard van	3	Deniers.

Tijdens de omwenteling werden er ſtukken van 30 en 15 Sols van gemengd metaal gemunt, en koperen ſtukken van 2 Sols., die nog ſteeds hiervoor gaan; terwijl de gouden en zilveren munt van het oude Gouvernement afgeſchaft, en bijkans buiten omloop is.

De verdere nieuwe munt is:

Dubbele Napoleon	40	Francs
Napoleon d'or	20	
Zilver. ſtukken van	5, 2, 1	Francs
———	50	Centimes
———	25	

Stukken van 20 en 10 Centimes, van gemengd metaal. 80 Francs van de nieuwe munt ſtaan gelijk aan 81 Livres Tournois van de oude.

In den pari wisſel tusſchen Parijs en London is 24 Francs 1 P. St.

Gewigten.

Voor de omwenteling had bijkans elke Provincie van Frankrijk gewigten en maten, welke van die der an-

dere Provincien verſchilden. Thans zijn de gewigten door het ganſche Koningrijk heenen dezelfde, en heerscht er daarbij de decimaalrekening. De deelers der eenen van gewigten, en maten beide heeten:

deci	$\frac{1}{10}$
centi	$\frac{1}{100}$
milli	$\frac{1}{1000}$

De vermenigvuldigers:

deca	10 maal
hecto	100 ——
kilo	1,000 ——
myria	10,000 ——

Gevolgelijk is een decigramme $\frac{1}{10}$ gramme, een centigramme $\frac{1}{100}$ gramme, een miligramme $\frac{1}{1000}$ gramme; en

10 gramm.	1 decagramme
100 ——	1 hectogram.
1,000 ——	1 kilogramme
10,000 ——	1 myriagram.

De gramme weegt 1 kubiek centimetre gedistilleerd water; de kilogramme vervangt de plaats van het oude pond (livre), en weegt 2 livres 5 grós 49 grains oud gewigt van Parijs, en 2 pond. 3 onc. $4\frac{11}{100}$ Engelsch avoirdu-pois van 16 oncen in het pond.

Lengtematen.

Hierbij ligt de metre ten grondslag, van welke er 10 miljoen in $\frac{1}{4}$ van *den Middagcirkel* der aarde gaan.

10 millimetres	1 centimetre
10 centimetres	1 decimetre
10 decimetres	1 metre
10 metres	1 decametre
10 decametres	1 hectometre
10 hectometres	1 kilometre
10 kilometres	1 myriametre.

De myriametre vervangt de plaats der oude lieue, en is weinige duimen meer dan 10,943 Engelſche *yards*.

De metre vervangt de plaats der oude elle (aune), en beſtaat 3 voet, 0 duim, 11 lin. 2960, oude Parijſche voetmaat, en 3 voet 3 duim 4 lin. 8490, Engelſche dito.

Voorts maken 100 quadraat metres, of 1 quadraat decametre, 1 are, waarin men de vlakken verdeelt. Dezer onderdeelen zijn een deciare $= \frac{1}{10}$ are, of 10 quadraat metres, en een centiare $= \frac{1}{100}$ are, of een quadraat metre; daarentegen

100 ares	1 hectare
100 hectares	1 myriare.

De plaats der cord, waarbij

bij men brandhout, enz. verkocht, wordt door ſteres en deciſteres vervangen, en 10 deciſteres zijn 1 ſtere, of kubiekmetre = ¼ cord.

Vochtmaat.

10 centilitres	1 decilitre
10 decilitres	1 litre
10 litres	1 decalitre
10 décalitres	1 hectolitre
10 hectolitres	1 kilolitre.

Een kilolitre is 1 kubiekmetre, 1 hectolitre 52 $\frac{25}{100}$ Engelſche gallons, 1 litre 1 $\frac{76}{100}$ oude Pariſſche pint, en 2 $\frac{114}{1000}$ Engelſche pinten.

Het volk tot het gebruik der nieuwe maten en gewigten niet hebbende kunnen worden gedwongen, heeft men in den gemeenen kleinen handel eene nieuwe el ingevoerd, die 1 duim langer, dan de oude, en 120 centimetres is, mitsgaders een nieuw pond van ½ kilogramme, eene cord van 4 ſteres, en de litre wordt *pint* genoemd.

In den handel tuſſchen de Franſchen en Engelſchen gaan 25 voet oude Franſche maat voor 16 dito Engelſch, daar zij eigenlijk 15 $\frac{215}{1000}$ Engelſch maken.

SPANJE.

Het gemunte geld van Spanje gaat het ganſche rijk door, maar is echter van drie verſchillende ſoorten. De oude munt, de latere, die voor 1772 geſlagen werd, en de nog later geſlagene. De oudſte, misvormd en afgeſleten zijnde, wordt ſlechts bij het gewigt ontvangen; de latere van voor 1772, waarop het wapen tuſſchen twee kolommen ſtaat, gaat nog ſteeds bij het ſtuk, maar is reeds bijkans buiten omloop; met de jongſte is het dus gelegen:

Koper.
2 marvedis 1 ochavo
4 —— 1 quarto

Zilver.
17 ochavos 1 realito
34 —— 1 real
68 —— 1 peceta
170 —— 1 escudo
340 —— 1 duro, van 2 escudos, of 20 realitos, 10 reales, 5 pecetas.

goud.
340 ochavos 1 durito
680 —— 1 escudo doro
1360 —— 1 doblon doro
2720 —— 1 doblon a quatre.
5440 —— 1 onza doro.

Koop-

Koopmans rekeningen houdt men in marvedis en realitos, of reals de vellon, die 1 real, en $2\frac{88}{100}$ pence Engelsch, bedragen. De duro, waarin er 20 zulke reals gaan, en waaraan men veelal den naam van *harden*, of *Spaanſchen*, *piaster* geeft, is inwendig 4 ſ. 4½ d. ſterlings. In den pariwisſel tuſſchen Madrid en London zijn 90½ reals 1 pond ſterlings.

Gewigten.

Elke Spaanſche Provincie, en bijkans elke ſtad, heeft maten en gewigten van anderen aard en andere namen, dan die wederom elders in zwang zijn. Wij bepalen ons bij die der zeeſteden.

In Guipuscoa, te S. Sebastiaan, is het pond 12 oncen, en het centner gemeenlijk 101 pond in

——— ſpecerijen	100
——— zoute visch	105
——— ijzer	150

In Biscaye, te Bilbao en Santander, het pond 16 oncen, het

centner van Bilbao	146 pond
——— kakao van Santander	107
——— zoute visch	112
——— ijzer	155.

In Asturie, het pond 16 oncen, de aroba 25 pond, het centner 100, de charge 300

Te Valencia zijn er, voor het gene men op de markten koopt, niet minder dan 5 verſchillende ponden in gebruik. In den Koophandel is de aroba was 30 pond van 12 *oncen*, *de aroba meel* 32 pond, het centner 4 aroba's, of 130 pond.

In Catalonie is een

pond	16 oncen
de aroba	26 pond
het centner	104
de charge	312

De oncen verſchillen ook; en van zulke grains troy, als er 7561 in een oud Parijsch pond gaan, gaan er in eene

once van Biscaye	502
——— Asturie	572
——— Valencia en Catalonie	551

Aan Engelsch avoir-du-pois is:

100 pond van Biscaye 115
——— Asturie 108½
——— Valencia en Catalonie 126⅔

Lengtemaat.

De voet is wel in 12 duim, en de duim in 12 linien verdeeld, maar de voet van Catalonie is kleiner, dan die van Valencia, en deze wederom, dan andere. In alle Spaansche provincien, behalve Catalonie, verkoopt men laken, enz. bij pams en varas. Van deze gaan er 4 in een pam, en de vara van Biscaye en Asturie is aan Engelsch maat 2 voet 7½ duim
die van Gallic. 2 —— 8½
——— Valenc 2 —— 10

In Catalonie heeft men canas en pams, van welke er 16 in een cana gaan.

Vochtmaat.

Olie verkoopt men te Sevilla bij de aroba van 25 pond.
34 arobas 1 pijp van 850
In Catalonie is daarentegen de aroba 22½
4 arobas 1 centner 91½
3 centners 1 charge 273⅔
4 charges 1 pijp 1095
Te Valencia maken 4 azumbers 1 cantaro 26½
15 cantaros 1 charge 393½
4 charges 1 botta, of ton, zijnde 1575 pond; en al deze ponden 16 oncen.

PORTUGAL.

Gelden.

20 res		1 vintin
100	—	1 testaon
400	—	1 cruzado
1200	—	1 quartinho
4800	—	1 moidore.
24000	—	1 dobraon.

Koopmans rekeningen worden gehouden in mil-res, of cruzados, en res. In den pari wisfel tusschen London en Lisabon is 1000 res 66 pence.

Gewigten.

16 oncen	1 pond
32 ponden	1 aroba
4 arobas	1 quintal
100 pond	94⅛ pond Eng.

Lengtemaat.

12 polegados	1 pe
2 pes, of voeten	1 covada
40 polegados	1 vara

2 va-

2 varas 1 braca; 100 varas 307½ voet Eng.

Droege maat.

4 alquieres 1 fanega
15 fanegas 1 muid, of 11½ gallons Engelsch.

Vochtmaat.

6 cavados 1 alquiere
2 alquieres 1 ahmud
26 ahmuds 1 botta, of pijp
265½ cavados 100 gallons Eng.

ITALIE.

In alle deelen van dit land, die aan Frankrijk onderworpen zijn geweest, of onder den Franschen invloed hebben gestaan, zijn de Franssche gelden, maten en gewigten, ingevoerd geworden. Te voren had elke Staat zijne eigene gelden, enz. Te Genua en Livorno hield men koopmansrekeningen in liras, fols en deniers; 12 deniers waren 1 fol, en 20 fols 1 lira. In den pari wissel tusschen Genua en London waren 5¼ liras 4 schell.

KERKELIJKE STAAT.

Gelden.

10 bajoqnes 1 paul
10 pauls 1 Romeinsche kroon.

Gewigten.

1 pond 12 oncen; 1 once 24 deniers; 1 denier 24 greinen.
100 pond Romeinsch 78½ pond Eng.

Lengtemaat.

100 bracci van Rome zijn 96½ yards Engelsch.

Wijn, enz. meet men er met de somme van 48 boccalis, die elk 4 Romeinsche ponden houden. Koren met de rubbi van 8 lappes.

NAPELS.

Gelden.

12 carolenes 1 grein.
18 ——— 1 publico.
10 grains 1 carlin.
2 ca-

2 carlinis 1 tarri.
10 —— 1 ducato.
12 —— 1 scudi.

Rekeningen houdt men in ducatos en grains. In den pariwisfel tusschen Napels en London is 1 ducato regno 44 pence.

Gewigten.

12 oncen 1 liu picolo
33⅓ —— 1 rotola
100 rotolas 1 cantaro, of 196 pond Engelsch
57½ rotolas 160⅔ pond picolo, of 100 pond Eng.

Lengtemaat.

12 oncen 1 palmo.
8 palmos 1 canna T
100 cannas 330 yards Eng.

Drooge maat.

96 tumuloes 1 carre, of 7 quarters Engelsch.

Vochtmaat.

35 puts 1 barrel wijn
12 barrels 1 botta, of pijp
2 bottas 1 carre, of charge en 1 ton Engelsch.

Tot olie gebruikt men 32 pignatillis 1 stara
10 starias 1 salm, van 467½ pond, en 7½ pond olie is een gallon Engelsch.

SICILIE.

Gelden.

12 grains 1 tarri
12 tarris 1 scudi
30 —— 1 once

London geeft 1 P. St. voor tusschen de 40 en 50 tarri.

Gewigten.

12 oncen 1 liu picolo
30 oncen 1 rotola
100 rotolas 1 cantaro, of 178 pond Engelsch, een 6 per cent minder, dan de Napelsche cantaro.

De maten van Sicilie zijn dezelfde als die van Napels.

SAR-

SARDINIE.

Gelden.

6 denarii	1 calari
2 calaris	1 ſoldi
30 calaris	1 real
10 reals	1 ſcudi
20 ſoldis	1 lira

Rekeningen houdt men in liras, ſoldis en denarii.

Gewigten.

12 oncen	1 lira
104 liras	1 cantaro

100 pond Sardinisch maakt 86 pond Engelsch.

MAROKKO.

Gelden.

24 flus	1 blanquille
4 blanquilles	1 once
10 oncen	1 dukaat.

Het centner van Marokko is 110 pond Engelsch; 100 covids, of cubiten, 57 yards Engelsch.

ALGIERS.

Gelden.

24 maſonas	1 piaster
3½ piaster	1 ſequin.

Het centner is er 112 pond Engelsch.

TUNIS.

Gelden.

12 burbos	1 asper
3½ asper	1 caroob
16 caroobs	1 piaster
4½ piaster	1 mahoob, of ſequin.

In den pariwisſel zijn 15 piasters 1 P. St.

100 pond is 112 pond *Eng.*

66 ſtumulnes tarwe maken 1 coffee van 800 pond Engelsch, en 44½ metals olie 236 gallons.

TURKIJE.

Gelden.

3 aspers	1 para
40 paras	1 piaster.

Tuſſchen de 15 en 17 piasters zijn in den wisſelhandel 1 P. St.

Gewigten.

400 drachmen	1 oque
40 oques	100 pond Engelsch.

Lengtemaat.

De pic van 28 duim worde in drieën verdeeld.

Drooge maat.

De kitoi granen is 8½ quarter Engelsch.

TA-

TAFEL II.

Geographische ligging van het volgende.

TUSSCHEN DE ZUIDERZEE EN GIBRALTAR.

Amsterdam	52°	22′	N.Br.	4°	50′ O.L.
Rotterdam	51	54	—	4	27
Vlissingen	51	26	—	3	34
Antwerpen	51	15	—	4	24
Calais	50	57	—	1	51
Dieppe	49	50	—	1	6
Le Havre de Grace	49	29	—	0	5
Kaap Barfleur	49	42	—	1	26 W.L.
S. Malo	48	39	—	2	2
Ouessant	48	29	—	5	3
Brest	48	23	—	4	29
Belle Isle	47	17	—	3	7
Mond der Loire	47	15	—	2	35
Nantes	47	18	—	1	34
Isle Dieu	46	42	—	2	22
Sables d'Olonne	46	30	—	1	48
Rochefort	45	56	—	0	59
De toren van Cordouan	45	36	—	1	18
Bordeaux	44	50	—	0	34
Het zoute meer van Arcaçon	44	38	—	1	15
Baionne	43	29	—	1	30
S. Jean de Luz	43	23	—	1	40
Bilbao	43	15	—	2	44
Santander	43	28	—	3	40
Kaap de las Penhas	43	42	—	5	46
—— Ortegal	43	46	—	7	48

DE GOLF VAN VENETIE EN EILANDEN DAAROMSTREEKS.

Meſſina, op Sicilie	38°	11′	N. Br.	15°	45′	O.L.
Catania	37	26	——	15	15	
Kaap Paſſaro	36	41	——	15	19	
Alicata	37	3	——	13	47	
Palermo	38	7	——	13	22	
La Valetta, op Maltha	35	54	——	14	30	
Het eiland Linoſa	35	55	——	12	45	
—— Lampeduſa	35	29	——	12	40	
—— Pantelaria	36	56	——	12	18	
—— Ustica	38	41	——	13	17	
—— Stromboli	38	44	——	15	24	
Kaap Spartivento	37	53	——	16	22	
—— Colonna	39	4	——	17	37	
—— del Alice	39	24	——	17	31	
Tarente	40	28	——	17	33	
Kaap S. Maria di Leuca	39	44	——	18	45	
Brindiſi	40	39	——	18	20	
Bari	41	10	——	17	8	
Manfredonia	41	38	——	16	5	
Ancona	43	38	——	13	29	
Ravenna	44	25	——	12	11	
Venetie	45	26	——	12	21	
Binneneinde der Golf	45	48	——			
Trieste	45	45	——	13	45	
Zara	44	15	——	15	24	
Sebenico	43	49	——	16	7	
Spalatro	43	31	——	16	38	
Het eiland Liſa	43	5	——	16	22	
Raguſa	42	39	——	13	8	

Cattaro	42°	22′	N. Br.	19°	28′	O. L.
Kaap Bianco op Corfu	39	15	——	20	28	
De Z. O. punt van Cefalonie	37	52	——	21	9	
De Zuidpunt van Zante	37	28	——	21	9	

TURKSCHE KUST EN EILANDEN TEN ZUIDEN DER DARDANELLEN.

Dulcigno	41	49	——	19	51	
Lepanto	38	15	——	22	0	
Modon	36	49	——	21	35	
Europa's Zuidpunt, Kaap Matapan.	26	23	——	29	29	
Kaap S. Angelo	26	26	——	23	14	
Napoli di Romania	37	30	——	22	35	
Satines	37	58	——	23	46	
Saloniea	40	38	——	22	55	
Kaap Monte Santo	40	9	——	24	13	
Het binneneinde des Archip.	41	0				
Edremid	39	31	——	26	46	
Smyrna	38	29	——	27	6	
Scala Nova	37	53	——	27	1	
Kaap Crio	36	46	——	27	14	
Marmorice	36	48	——	28	9	
Kaap Chelidoni	36	13	——	30	25	
Satalia	36	59	——	30	39	
Alexandrette	36	35	——	36	18	
Lutakia	35	32	——	35	44	
Tripoli	34	26	——	35	35	
S. Jan d' Acre	33	1	——	35	16	
Jaffa	32	5	——	34	49	
El Arisch	31	8	——	34	3	

Larnaka, op Cyprus	34°	54′	N. Br.	33°	40′ O.L.
De ſtad Rhodes	36	22	——	28	18
Scarpanto	35	32	——	27	3
De ſtad Candía	35	20	——	25	18
Melos	36	42	——	24	25
Andros, de N. W. punt	37	55	——	24	24
Metelin	39	6	——	26	19
Scio	38	24	——	25	58
Cos	36	51	——	27	2

AFRIKA'S N. W. EN NOORDKUST.

Santa Cruz	30	29	——	9	40 W.L.
De Geerkaap	30	38	——	9	53
Mogador	31	27	——	9	34
Marokko	31	50	——	8	5
Mond der Tenſift	32	0	——	9	12
Kaap Cantin	32	35	——	9	16
Azamore	33	28	——	8	7
Mamora	34	20	——	6	30
L'Araiche	35	11	——	6	14
Kaap Spartel	35	48	——	5	48
Tanger	35	40	——	5	49
Ceuta	35	54	——	5	18
Melilla	35	18	——	2	58
Oran	35	44	——	0	40
Algiers	36	49	——	3	0 O. L.
Bona	37	3	——	8	0
Biſerta	37	20	——	10	0
Tunis	36	47	——	10	21
Kaap Bon	37	5	——	11	5

Su-

Suza	35°	50′	N.	Br.	10°	27′	O.L.
Tripoli	32	54	—	—	13	21	
Kaap Deras	31	12	—	—	28	15	
Alexandrie	31	13	—	—	29	54	
Aboukir	31	18	—	—	30	26	
Rosette	31	24	—	—	30	58	
Damiate	31	25	—	—	31	50	
Cairo	30	2	—	—	31	18	

DE ZWARTE ZEE.

De Janissaren Kaap	39	59	—	—	25	59
Constantinopel	41	1	—	—	28	55
Medjeh	41	37	—	—	28	25
Burgos	42	26	—	—	27	30
Varna	43	12	—	—	27	50
Odessa	46	28	—	—	30	37
Kherson	46	38	—	—	32	56
Sebastopol	44	40	—	—	33	36
Taganrog	47	12	—	—	38	39
Tarabasan	41	2	—	—	39	43
Uniah					37	20
De Kizil Irmak	41	33	—	—	36	11
Sinope	42	2	—	—	35	8
Kaap Kerempe	42	5	—	—	33	8
Bend-Erekli	41	18	—	—	31	29

In het *I. deel* staat, *bladz.* 214 *reg.* 8:
Oostkust van Amerika, lees *Noordkust.*

FEB 26 1954